ފިޤްހުއްސުންނާ

އައްސައްޔިދު ސާބިޤު

ތިންވަނަ ބައި

ނަމާދު 2

ތަރުޖަމާ: އަހްމަދު ފާރޫޤު މުޙައްމަދު

މިނިސްޓްރީ އޮފް އިސްލާމިކް އެފެއާޒް
މާލެ - ދިވެހިރާއްޖެ

ސުންނަތް ނަމާދު

ސުންނަތް ނަމާދޫ ބެހެނީ، ޝަރުޢީގޮތުން ވާޖިބުނޫން ކޮންމެ ނަމާދަކަށެވެ.

1- ސުންނަތްނަމާދު ކުރުން ޝަރުޢުކުރެއްވުމުގެ ބޭނުން:

ސުންނަތް ނަމާދު ޝަރުޢުކުރެއްވީ، ފަރުޟު ނަމާދު ކުރުމުގައި ތެދުވެރިވާ އުނިކަންކަން ފޫބައްދައިދިނުމަށް ކަމެއްގެގޮތުގައެވެ. އަދި އެހެން ހުރިހާ އަޅުކަމަކަށްވުރެ ނަމާދުގެ މަތިވެރިކަމާއި މާތްކަމުގެ ސަބަބުން، އެ މަތިވެރިކަން މީސްތަކުންނަށް ލިއްބައިދެއްވުމަށް ޓަކައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަން اللَّهُ ރުއްސުންވެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَن أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ النَّاسُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ أَعْمَالِهِمْ الصَّلاَةُ، قَالَ: يَقُولُ رَبُّنَا جَلَّ وَعَزَّ لِمَلاَئِكَتِهِ، وَهُوَ أَعْلَمُ. (انْظُرُوا فِي صَلاَةِ عَبْدِي أَتَمَّهَا أَمْ نَقَصَهَا، فَإِنْ كَانَتْ تَامَّةً كُتِبَتْ لَهُ تَامَّةً، وَإِنْ كَانَ انْتَقَصَ مِنْهَا شَيْئًا، قَالَ: انْظُرُوا، هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ، فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ، قَالَ: أَتِمُّوا لِعَبْدِي فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ.) ثُمَّ تُؤْخَذُ الأَعْمَالُ عَلَى ذَاكُمْ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1]

މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެފާނުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ޤިޔާމަތްދުވަހުން މީސްތަކުންގެ ޢަމަލުތަކުގެތެރެއިން އެންމެ ފުރަތަމަ އެ ކަމެއްގެ ހިސާބުބެއްލެވޭނީ ކަމެއް ކަމުގައިވާނީ ނަމާދެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ މަތިވެރިވަންތަ މާތްވަންތަ ރަސްކަލާނގެ އެކަލާނގެ މަލާއިކަތުންނަށް ނިދާ އިއްވަވާނެއެވެ. (ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅުކަލުން އެބައިމީހުންގެ

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ {كُلُّ صَلاَةٍ لاَ يُتِمُّهَا صَاحِبُهَا تَتِمُّ مِنْ تَطَوُّعِهِ} برقم: 864، 865 (1/378، 379)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا رُوِيَ فِي إِتْمَامِ الْفَرِيضَةِ مِنَ التَّطَوُّعِ فِي الآخِرَةِ، برقم: 4000، 4001 (2/540)

ނަމާދުކޮށްގައިވަނީ ފުރިހަމައަށްތޯ ނުވަތަ އެ ކަމުގައި އެއްވެސް އުނިކަމެއްވާތޯ ބައްލަވާށެވެ.) އެކަލާނގެ މިފަދައިން ނިޔާ އިއްވަވާއިރު އެއުރެންނަށްވުރެ (އެބަހީ: މަލާއިކަތުންނަށްވުރެ) ބޮޑަށް ރަނގަޅުކަމުގެ ކަންތައްތައް އެކަލާނގެ ދެނެވޮޑިގެންވެއެވެ. (ނިޔާ އިއްވަވާނެއެވެ.) ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅުތަކުންގެ ނަމާދު ފުރިހަމަކަން ބަލައިލުމުން ކޮންފަދައިވާނަމަ، އެއީ ފުރިހަމަ ނަމާދެއްކަމުގައި ލިޔުއްވާށެވެ. އަދި އެބަލައިލުމުގެ އެ ނަމާދުގައި އެއްވެސް ކަމެއް އުނިވެފައިވާނަމަ، ނިޔާ އިއްވަވާނެއެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާ އިތުރު އަޅުކަމެއް (އެބަހީ: ސުންނަތް ނަމާދެއް) ކޮށްފައިވާތޯ ބައްލަވާށެވެ. ފަހެ، އެއުރެން ސުންނަތް ނަމާދުކޮށްފައިވާނަމަ ދަންނަވާނެއެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާގެ ފަރުޟު ނަމާދުން އުނިވެފައިވާކަން އޭނާގެ ސުންނަތް ނަމާދުން ފުރިހަމަކޮށްދެއްވާށެވެ.) ދެން އެހެންކަމުން އެހެން ހުރިހާ ޢަމަލުތަކެއް ބައްލަވާނެއެވެ.}" މިއީ އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّهُ ރުއްސެވުންލިބިވާ އަބޫއުމާމާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ؓ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَا أُذِنَ لِعَبْدٍ فِي شَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ رَكْعَتَيْنِ يُصَلِّيهِمَا، وَإِنَّ الْبِرَّ لَيُذَرُّ فَوْقَ رَأْسِ الْعَبْدِ، مَا دَامَ فِي صَلَاتِهِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1]

މާނައީ: "އަބޫއުމާމަތުގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އަޅާގެ ޢަމަލުތަކުގެތެރެއިން އޭނާކުރާ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދަކަށްވުރެ އިތުރުކަންބޮޑު، އެކަމުގެމައްޗަށް اللّهُ ރުއްސެވުމާއެކު އޭނާއަށް ރަޙުމަތްލައްވާ އެހެން ކަމެއް ނުވެއެވެ. އޭނާ ނަމާދުގައި ދެމިހުރިހާ ހިނދަކު، އޭނާގެ ބޯމަތިން ހެޔޮކަން އޮއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ.}"

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كتاب فضائل القرآن...، باب، برقم: **2911** (176/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **22306** (644/36) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي مُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: **7657** (177/8)

މި ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ އަބޫދާއޫދު އައްޠަޔާލިސީއެވެ. އައްސުޔޫޠީ ވިދާޅުވަނީ މިއީ ޞައްޙަ ހަދީޘެއްކަމަށެވެ. [1]

އަލްއިމާމު މާލިކު މުވައްޠާގައި ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިކަމަށް ތިމަންނާއަށް ޚަބަރު ލިބިގެންވެއެވެ. عَنْ ثَوْبَانَ ﷛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ خَيْرَ أَعْمَالِكُمْ الصَّلَاةُ، وَلَنْ يُحَافِظَ عَلَى الْوُضُوءِ إِلاَّ مُؤْمِنٌ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންތެރިވި ޘައުބާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެއްކެވި ސީދާމަގުގައި ސާބިތުވެ ތިބޭށެވެ. ފަހަރެއްގައިވެސް ތިޔަބައިމީހުންނަކަށް އެކަކަށްވެސް އެންމެހައި ހެޔޮކަންކަން ބަލަހައްޓައި ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި (ދަންނާށެވެ!) ތިޔަބައިމީހުންގެ ކުރާ ޢަމަލުތަކުގެތެރެއިން އެންމެ ހެޔޮކަމަކީ ނަމާދުކުރުމެވެ. އަދި މުއުމިނަކު ފިޔަވާ ވުޟޫއަށް ރައްކާތެރިވެއެއް ނުވާނެއެވެ.}"

---

[1] ***ނޯޓް:*** *އައްސުޔޫޠީ މިއީ ޞައްޙަ ހަދީޘެއްކަމުގައި ވިދާޅުވި ނަމަވެސް، މި ހަދީޘަކީ ދެ ސަބަބަކާހުރެ ޟަޢީފު ހަދީޘެއްކަމުގައި އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ.* ***ފުރަތަމަ:*** *ހަދީޘްގެ ސަނަދުގައިވާ ބަކުރު ބިން ޚުނައިސާއި، ލައިޘު ބިން އަބީސުލައިމާ ދެ ރާވީންނަކީ، ޟަޢީފު ރާވީންކަމަށްވުމެވެ.* ***ދެވަނަ:*** *އަބޫއުމާމާގެފާނުގެ އަރިހުން މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ރާވީކަމަށްވާ ޢައިދު ބިން އަލްހާނީ ނަމަކަށްކިޔާ ބޭކަލަކު، އަބޫއުމާމާގެފާނާ ބައްދަލުވި ބޭކަލަކުކަމުގައި ނުވުމެވެ. މުސްނަދު އަޙްމަދުގެ ތަޙްޤީޤްކުރެއްވި އައްޝައިޚް ޝުޢައިބުލް އަރްނަޢޫޠާއި އޭނާގެ ޓީމުން މިކަން ހާމަކުރައްވައިފައިވެއެވެ. މިންވަރު އެނގެން ބަޔާން މައްސަލައެއް ހަދީޘް ޝަރީފުގެ ސަނަދުތަކުގެތެރޭގައި ވެއެވެ.*

ބައްލަވާ! މުސްނަދު އަޙްމަދު (644/36) އަދި އައްޝައިޚު އަލްބާނީވެސް މިއީ ޞައްޙަ ހަދީޘެއްކަމަށް ބަޔާން ކުރައްވައެވެ. "ތަމާމުލްމިންނަތި...." (ޞ/234) (މުތަރުޖިމު)

[2] ابْنُ مَاجَه، كتاب الطهارة، باب الْمحافظة على الوضوء، برقم: **277** (ص/**101،102**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **22378** (**60/37**) ، وَمَالِكُ فِي الْمُوَطَّأ، كتاب الطهارة، باب جامع الوضوء، برقم: **72** (**73/1**) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُستدرَك، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، برقم: **449،447** (**209،208/1**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى،كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب خَيْرُ أَعْمَالِكُمُ الصَّلاَةُ، برقم: **2150** (**670/1**)، وَالدَّارَمِيُّ، كتاب الطَّهَارَةِ، باب مَا جَاءَ فِي الطهور، برقم: **681** (ص/**519**) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمْعْجَمِ الصَّغِيْرِ، (**11/1**) ، وَفِي الْمْعْجَمِ الأَوْسَطِ، برقم: **7019** (**116/7**) ، وَفِي الْمْعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: **1444** (**101/2**)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލައް ރަބީޢަތު ބުން ކަޢުބުލްއަސްލަމީގެ އަރިހުން އަޙްމަދު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَن رَبِيعَة بْنُ كَعْبٍ الأَسْلَمِيِّ[1] ﵁ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {سَلْ.} فَقُلْتُ أَسْأَلُكَ مُرَافَقَتَكَ فِى الْجَنَّةِ. قَالَ: {أَوَغَيْرَ ذَلِكَ.} قُلْتُ هُوَ ذَاكَ. قَالَ: {فَأَعِنِّى عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ)[2] މާނައީ: “ރަބީޢަތު ބުން ކަޢުބުލްއަސްލަމީ ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާއަށް ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކަލޭގެފާނު އެދިވަޑައިގަންނަވާ ކަމެއް ވިދާޅުވާށެވެ.} އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ދަންނަވައިފީމެވެ. އަޅުގަނޑު އެދެނީ، (ޞިޙާބަތްތެރިވުން) ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ސުވަރުގޭގައިވުމަށެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެހެންކަމެއް ބޭނުންފުޅެއް ނުވޭތޯއެވެ؟} އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑު އެދޭ އެދުމަކީ އެއީއެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެހެންކަމަށް ވަނީނަމަ، އެ ކަމުގައި ކަލޭގެފާނު ގިނަގިނައިން ސަޖިދަކުރެއްވުމުން (އެބަހީ: ގިނަގިނައިން ސުންނަތް ނަމާދުކުރެއްވުމުން) ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ވާގިވެދީ ދެއްވާށެވެ.}”[3]

---

[1] **ނޯޓު:** ފިޔުއްސުންނަގައި ޚިދްމަތްވައިގެން، މިއީ ރަބީޢަތު ބުން މާލިކު އަސްލަމީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. އެއީ ޚިދްމަތުގެ ކަންކަމެވެ. މާލިކު އެއީ ރަބީޢަތުގެ ކާފައެވެ. ޙަދީޘްތަކުގައި މި ސަޙާބީގެ ބައްޕައަކީ ކަޢުބެވެ. ކާފައަކަށްވަން ދިޔަނަމަ ދަންނާނެ، رَبِيعَةُ بن كعب بن مالك الأَسْلَمِيِّ މިހެންނެވެ. މާލިކު އަސްލަމީގެ ގޮތް ކަޢުބުގެ ގޮތް ރަބީޢަތު މިއުޅުއްވައިނުނެވެ. ރަބީޢަތުގެ ބައްޕަ ކަޢުބައި، ކާފަ މާލިކައި މުސްލިމުންނަށްނުނެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَضْلِ السُّجُودِ وَالْحَثِّ عَلَيْهِ، برقم: **226–(489)** (ص/**224**) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب وَقْتِ قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ مِنَ اللَّيْلِ، برقم: **1320** (**2/54**) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ التَّطْبِيْقِ، فضل السجود، برقم: **1137** (**1/577**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **16578** (**27/117**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّرْغِيبِ فِى الإِكْثَارِ مِنَ الصَّلاَةِ، برقم: **4568** (**2/683،684**) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: **4570** (**5/56**) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، **2/31،32**)

[3] އައްސަރިގުމު އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ. “ޖަމާޢަތުގައި މުޢައްލިމު މި ޙަދީޘް ޚިދްމަތްވައިގެންވާމީހުން ހިދުކުރުވަން، މިއީ އެއްވެސް ސަރަދައް ވަސްވާސް، ސަބަބު ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އެއީ އަސާސަކީ ޚިދްމަތުން އެކަށީގެންވާ ޤައުމުންނެވެ. ޙަދީޘްތަކުގައި މިއީ ސައްބަ ބަޔާންކޮށެވެ. “ތަފާސީރުމިނައި...” (ސ/234) (މުތަރުޖިމު)

2- ސުންނަތްނަމާދު ގޭގައި ކުރުން މުސްތަޙައްބުވާގޮތުން:

(ހ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ جَابِرٍ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِذَا قَضَى أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ فِى مَسْجِدِهِ، فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيبًا مِنْ صَلَاتِهِ، فَإِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ فِى بَيْتِهِ مِنْ صَلَاتِهِ خَيْرًا.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَأَبُو يَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: ”ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންތެރެ މީހަކު އޭނާ ނަމާދުކުރި މިސްކިތުގައި (ފަރުޟު) ނަމާދުކުރުމަށްފަހު، އޭނާގެ ނަމާދުން ބައެއް އޭނާގެ ގެއަށްޓަކައި ކަނޑައަޅާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާގެ ގޭގައި އޭނާކުރާ (ސުންނަތް) ނަމާދުގެ ސަބަބުން، اللهُ ތަޢާލާ އޭނާގެ ގޭގައި ބަރަކާތް ލައްވާދެއްވާނެއެވެ.}“

(ށ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَن عُمَرَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ تَطَوُّعًا نُورٌ، فَمَنْ شَاءَ نَوَّرَ بَيْتَهُ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[2] މާނައީ: ”ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީހަކު އޭނާގެ ގޭގައި ސުންނަތް ނަމާދުކުރުމަކީ، (ގެއަށްލިބޭ) އަލިކަމެކެވެ. ފަހެ، އެ މީހެއްގެ ގެ، އަލިކުރުމަށް އެދޭމީހާ، އެ ކަން ކުރާހުނިކަމެވެ.}“

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلَاةُ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب اسْتِحْبَاب صَلَاةِ النَّافِلَةِ فِى بَيْتِهِ...، برقم: 210–(778) (ص/353) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14391 (286/22) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب السُّنَّةِ فِى رَدِّ النَّافِلَةِ إِلَى الْبَيْتِ...، برقم: 3036 (269/2) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب التطوع فِي البيت، برقم: 4837 (71،70/3) ، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 176–(1943) (447،446/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب الركعتيْن بعد العشاء، برقم: 999 (134،133/4)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 86 (247/1) **ނޯޓް:** މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި [illegible] [illegible] މިހާރު [illegible] މިއީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. މުސްނަދު އަޙްމަދު [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] މިކަން [illegible]. ބައްލަވާ! މުސްނަދު އަޙްމަދު (247/1) ”[illegible]...“ (ސ/235) (މުޙައްޤިޤު)

(ނ) އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންގެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި އަބޫދާއޫދު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {اجْعَلُوا مِنْ صَلاَتِكُمْ فِي بُيُوتِكُمْ وَلاَ تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ)[1] މާނައީ: "ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަމާދުން ބައެއް ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޭގެއަށް ޚާއްޞަ ކުރާށެވެ. އަދި އެއީ (އެބަހީ: ގެތަކީ) ޤަބުރުސްތާނެއްކަމުގައި ނުހަދާށެވެ.}"

(ރ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންގެއްވި ޒައިދު ބިން ޘާބިތުގެފާނުގެ އަރިހުން ޞައްޙަ ސަނަދަކުން އަބޫދާއޫދު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {صَلاَةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهِ فِي مَسْجِدِي هَذَا إِلاَّ الْمَكْتُوبَةَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَ الطَّحَاوِيُّ)[2] މާނައީ: "ޒައިދު ބިން ޘާބިތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {(މިސްކިތުގެ ޖަމާޢަތުގައިކަމާ) ފަރުޟު ނަމާދާއި، ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ، މި މިސްކިތުގައި މީހާ ކުރާ (ސުންނަތް) ނަމާދު ފިޔަވައި، މީހަކު ގޭގައި ކުރާ (ސުންނަތް) ނަމާދު އުތުމަން ބޮޑުވެގެން ވެއެވެ.}

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابِ الصَّلاَةِ، بَاب كَرَاهِيَةِ الصَّلاَةِ فِي الْمَقَابِرِ، برقم: 432 (157/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب اسْتِحْبَابِ صَلاَةِ النَّافِلَةِ فِي بَيْتِهِ وَجَوَازِهَا فِي الْمَسْجِدِ، برقم: 208-(777) (ص/352،353) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب صلاة الرجل التطوع فِي بيته، برقم: 1043 (441/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، با ماجاء فِي فضل صلاة التطوع فِي البيت، برقم: 451 (313/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل...، باب الْحث على الصلاة فِي البيوت...، برقم: 1597 (219/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4653 (278/8) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب الأمر بصلاة التطوع في البيوت والنهي عن اتخاذ البيوت قبورا...، برقم: 1205 (212،211/2) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب السُّنَّةِ فِي رَدِّ النَّافِلَةِ إِلَى الْبَيْتِ...، برقم: 3039 (269/2) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، من أمر بالصلاة في البيوت، برقم: 6513 (407،406/4)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب صلاة الرجل التطوع فِي بيته، برقم: 1044 (441/1) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوْسَطِ، برقم: 4178 (273/4) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب الركعتين بعد العشاء، برقم: 995 (130/4) ، وَ الطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِى الآثَارِ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب القيام فِي شهر رمضان هل هو فِي الْمنازل أفضل أم مع الإمام؟ برقم: 2058 (350/1،351)

މި ޙަދީޘްތަކަކީ، ސުންނަތްނަމާދު ގޭގައި ކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާކަން ކަށަވަރުވާ ޙަދީޘްތަކެކެވެ. އަދި މިސްކިތުގައި ސުންނަތް ނަމާދު ކުރުމަށްވުރެ، ސުންނަތްނަމާދު ގޭގައި ކުރުން މޮޅުއިތުރުވެގެންވާކަން މި ޙަދީޘްތަކުން އެނގެއެވެ.

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ސުންނަތްނަމާދު ގޭގައި ކުރުން މޮޅުއިތުރުވެގެންވަނީ، އެއީ ދެއްކުންތެރިކަމުން ސަލާމަތްވުން އެގޮތުގައި ބޮޑުވުމާއި، އޭގެސަބަބުން ޢަމަލުތައް ބާޠިލުވުމުން ސަލާމަތްވުމާއި،ތިމާގެ ގެއަށް ބަރަކާތްލެއްވުމާއި، ރަޙުމަތް އިތުރުކުރެއްވުމާއި، މަލާއިކަތުން އެ ގެއަކަށް ފޮނުއްވުމާއި، އަދި ގެއަކުން ޝައިޠާނާ ދުރަށްދާނެ ކަމަށްޓަކައެވެ."

3- ސުންނަތްނަމާދުގައި ގިނަ ރަކުޢަތްތަކެއް ކުރުމަށްވުރެ ދިގުކޮށް ކިޔެވުން މޮޅުއިތުރުވެގެންވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލައްވާ މުޣީރަތު ބިން ޝުޢުބަތުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢަތު (އެބަހީ: ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި މަޝްހޫރު ހަ ބޭކަލުންކަމުގައިވާ އަލްބުޚާރީ، މުސްލިމް، އަބޫދާވޫދު، އައްތިރްމިޛީ، އައްނަސާއީ، އިބްނުމާޖާ މި އެންމެބޭކަލުން) ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنِ الْمُغِيْرَةِ بْنِ شُعْبَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى حَتَّى انْتَفَخَتْ قَدَمَاهُ، فَقِيلَ لَهُ أَتَكَلَّفُ هَذَا وَقَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟ فَقَالَ: {أَفَلاَ أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: "މުޣީރަތު ބިން ޝުޢުބަތު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުކުރުމަށް (ކޮޅަށް) ހުންނަވާފައި ގިނައިރުވެގެން، އެކަލޭގެފާނުގެ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ اللَّيْلَ، برقم: 1130 (352/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صِفَةُ الْقِيَامَةِ وَالْجَنَّةِ وَالنَّارِ، باب إِكْثَارِ الأَعْمَالِ وَالاِجْتِهَادِ فِي الْعِبَادَةِ، برقم: 79–(2819) (ص/1297) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب ما جاء فِي الاجتهاد فِي الصلاة، 412 (268/2،269) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل وتطوع النهار، الاختلاف على عائشة فِي أحياء الليل، برقم: 1643 (242/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فِي طول القيام فِي الصلوات، برقم: 1419 (ص/456) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18243 (176/30) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَاب الصَّلاَةِ...، باب استحباب الصلاة وكثرتها وطول القيام فيها...، برقم: 1182 (200/2،201) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب البِرِّ والإحسان، باب ما جاء فِي الطاعات وثوابُها، برقم: 311 (9/2)

ދެ ފައިފުޅު ދުރުވެގެންދާއިރުވެސް (ނަމާދުތައް) ހުންނަވައެވެ. ހަމަ، (މިކަމާ ކަންބޮޑުވެވަޑައިގެން އެކަލޭގެފާނުގެ ލޮބުވެތި އަނބިކަނބަލުން (ޢާއިޝަތުގެފާނު) އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ދެންނެވިއެވެ. ކަލޭގެފާނު މިހާވަރަކަށް ގަދައަޅުއްވައި މަސައްކަތްކުރައްވަނީ ކީއްވެގެންތޯ؟ ކަލޭގެފާނުގެ އެންމެހައި ފާފަތައްވެސް ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ފުއްސަވައިދެއްވާފައިވަނިކޮށްތޯ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {(އެކަމަކުވެސް ﷲ އަށް ޝުކުރުވެރިވާ އަޅަކުކަމުގައި ތިބުމަށްނުވާނަމަތޯ؟}“

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޙުބްޝިއްޔިލް ޚަޝްޢަމީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُبْشِيٍّ الْخَثْعَمِيِّ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سُئِلَ أَيُّ الأَعْمَالِ أَفْضَلُ قَالَ: {طُولُ الْقِيَامِ.} قِيلَ: فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: {جُهْدُ الْمُقِلِّ.} قِيلَ: فَأَيُّ الْهِجْرَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: {مَنْ هَجَرَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ.} قِيلَ: فَأَيُّ الْجِهَادِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: {مَنْ جَاهَدَ الْمُشْرِكِيْنَ بِمَالِهِ وَنَفْسِهِ.} قِيلَ: فَأَيُّ الْقَتْلِ أَشْرَفُ؟ قَالَ: {مَنْ أُهْرِيقَ دَمُهُ وَعُقِرَ جَوَادُهُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَمِيُّ)[1] މާނައީ: “ޢަބްދުﷲ ބިން ޙުބްޝިއްޔިލް ޚަޝްޢަމީ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެންމެ އިތުރުކަންބޮޑު ޢަމަލަކީ ކޮބައިތޯ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ސުވާލުދެންނެވުނެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ ދިގުކޮށް ޤިޔާމުކުރާ ނަމާދެވެ. (އެބަހީ: އެ ނަމާދުގައި ދިގުކޮށް ކިޔަވައިގެން ނަމާދެވެ.)} ދެންނެވުނެވެ. އެންމެ އިތުރުކަންބޮޑު ޞަދަޤާތަކީ ކޮބައިތޯ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ، ފަޤީރުމީހާ އޫނާގެ ފަޤީރު ހާލަތުގައި ދޭ ޞަދަޤާތެވެ.} ދެންނެވުނެވެ. އެންމެ އިތުރުކަންބޮޑު ހިޖުރަކުރުމަކީ ކޮބައިތޯ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ، ﷲ ޙަރާމްކުރެއްވި ކަންތައްތަކުން އެއްކިބާވެއްޖެ މީހާއެވެ.} ދެންނެވުނެވެ. އެންމެ އިތުރުކަންބޮޑު ޖިހާދަކީ ކޮބައިތޯ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ، އެ މީހާގެ މުދަލާއި ނަފްސާއެކު މުޝްރިކުންނާ ހަނގުރާމަކުރާމީހާގެ ޖިހާދެވެ.} ދެންނެވުނެވެ. އެންމެ ޝަރަފުވެރި ޤަތުލަކީ ކޮބައިތޯ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ، އެ މީހާގެ ލޭއޮހޮރުވައި ހަށިގަނޑުން މުޝްރިކުންނާ ހަނގުރާމަކުރަމުން މީހާއެވެ.} ދެންނެވުނެވެ. އެންމެ

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب {طول القيام} برقم: 1449 (99/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، جهد الْمقل، برقم: 2525 (62،61/3) ، وَمُسْنَدُ الإمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 15401 (122/24)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ السَّيْرِ، باب فَضْلِ الشَّهَادَةِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، برقم: 18526 (276/9) ، وَالدَّارَمِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب أي الصلاة أفضل، برقم: 1464 (ص/892،893)

އިތުރުކަންބޮޑު ޝަހީދުވުމަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ، (الله ގެ ދީން މަތިވެރިކުރުމަށްޓަކައި މުޝްރިކުންނާ ޖިހާދުކުރުމުގައި) އޭނާގެ އަސް ވެސް އެ މަގުގައި މަރުވެ، އޭނާގެ އަމިއްލަ ލޭއިން ޤުރުބާންވެ ޝަހީދުވި މީހާއެވެ.}“

4- އިށީނދެ އިނދެގެން ސުންނަތް ނަމާދުކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެކެވެ.

ކޮޅަށްހުރެގެން ނަމާދުކުރުމަށް ކުޅަދާނަވެގެންވާއިރު ވެސް، އިށީނދެ އިނދެގެން ސުންނަތް ނަމާދުކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެކެވެ. ހަމަ އެފަދައިން ސުންނަތް ނަމާދެއްގެ ބައެއް ކޮޅަށްހުރެ ކުރުމަށްފަހު، އަނެއްބައި އިށީނދެ އިނދެގެންކުރުން ވެސް ހުއްދައެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެއް ރަކުޢަތްގައިވެސް މި ދެގޮތަށް ބަދަލުކުރެވިދާނެއެވެ. ރަކުޢަތުގެ ބައެއް ކޮޅަށްހުރެ ކުރުމަށްފަހު، އަނެއްބައި އިށީނދެއިނދެގެން ކުރުން ހުއްދައެވެ. އެއީ ކޮޅަށްހުރެ ކުރުމާއި އިށީނދެއިނދެ ކުރުން އިސްފަސްވީ ނަމަވެސްއެވެ. އިށީނދެއިނދުމުގައި އެ މީހަކަށް އިންނަން ފަސޭހަ ގޮތަކަށް އިންނުން ހުއްދައެވެ. އެހެންނަމަވެސް މޮޅުއިތުރުވެގެންވަނީ، ހުޅައިވައްކަންޖަހައިގެން އިށީނދެ އިނުމެވެ.

އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންވެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، كَيْفَ كَانَ يَصْنَعُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي الرَّكْعَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقْرَأُ فِيهِمَا، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ قَامَ، فَرَكَعَ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1] މާނައީ: “(ތާބިޢީ ބޭކަލުކަމުގައިވާ) ޢަލްޤަމާ ބިން ވައްޤާޞް ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންވެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުގައި މިފަދައިން ދެންނެވިއެވެ. ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދުގައި އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ނަމާދުކުރެއްވުމުގައި ރަސޫލު الله ﷺ ކަންކުރައްވަނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދެ ރަކުޢަތް އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ކިޔަވާވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި ރުކޫޢުކުރައްވަންވީމާ ތެދުވެވަޑައިގެން ރުކޫޢުކުރައްވައެވެ.“

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب جَوَازِ النَّافِلَةِ قَائِمًا وَقَاعِدًا وَفِعْلِ بَعْضِ الرَّكْعَةِ قَائِمًا وَبَعْضِهَا قَاعِدًا، برقم: **114**–(...) (ص/**332**)

އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިން (އެބަހީ: އަބޫދާއޫދު، އައްތިރްމިޒީ، އައްނަސާއީ، އިބްނުމާޖާ) ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلاَةِ اللَّيْلِ جَالِسًا قَطُّ حَتَّى دَخَلَ فِي السِّنِّ، فَكَانَ يَجْلِسُ فِيهَا فَيَقْرَأُ، حَتَّى إِذَا بَقِيَ أَرْبَعُونَ أَوْ ثَلاَثُونَ آيَةً قَامَ، فَقَرَأَهَا ثُمَّ سَجَدَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: “ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ ޢުމުރުފުޅުން ދުވަސްވެވަޑައިގަތުމުގެކުރީގައި، ރޭގަނޑުގެ ސުންނަތް ނަމާދެއްގައި، އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ޤުރްއާންކިޔަވައިވިދާޅުވާތީ ދުވަހަކުވެސް ތިމަންކަމަނާ ދެކެވަޑައެއް ނުގަންނަވަމެވެ. ނަމަވެސް، އެކަލޭގެފާނުގެ ޢުމުރުފުޅުން ދުވަސްވުމަށްފަހު، ސުންނަތް ނަމާދުކުރެއްވުމަށް އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވާ ތަނެއް ނިމުމަށް ސާޅީސް ނުވަތަ ތިރީސް އާޔަތައްވުރުން ތެދުވެވަޑައިގެން ހުންނަވައި ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. ސަޖިދަކުރައްވަނީ އެއަށްފަހުގައެވެ.”

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ تَقْصِيْرِ الصَّلاَةِ، بَاب إِذَا صَلَّى قَاعِدًا ثُمَّ صَحَّ أَوْ وَجَدَ خِفَّةً تَمَّمَ مَا بَقِيَ، برقم: 1118 (348/1) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي صَلاَةِ الْقَاعِدِ، برقم: 953 (410،409/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب فِي صلاة النافلة قاعدا، برقم: 1227 (ص/387) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25448 (280/42) ، وَمَالِكُ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ما جاء فِي صلاة القاعد فِي النافلة، برقم: 364 (199،200/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنِ افْتَتَحَ صَلاَةَ التَّطَوُّعِ جَالِسًا...، برقم: 4589 (690/2)

5- ސުންނަތްނަމާދުގެ ވައްތަރުތައް:

ސުންނަތްނަމާދު ދެ ބަޔަކަށް ބެހިގެންވެއެވެ. އެއީ މުޠުލަޤު ނަފުލަ ޢާއްމު ސުންނަތް ނަމާދާއި، މުޤައްޔަދު ސުންނަތް ނަމާދެވެ. އެބަހީ: އެހެން ނަމާދަކާ ގުޅިގެން ކުރާ ސުންނަތް ނަމާދެވެ.

މުޠުލަޤު ސުންނަތް ނަމާދަކީ، އެ ނަމާދު ކުރުމަށްޓަކައި ނިޔަތްގަންނަންޖެހޭ ސުންނަތް ނަމާދުތަކެވެ.

އަލްއިމާމް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. “ސުންނަތް ނަމާދުތައް ކުރަންފަށާހިނދު، ވަކި އަދަދެއްގެ ރަކުޢަތްކުރުމަށް ނިޔަތްގަތުމަކާނުލައި، އެ ނަމާދު ކުރަންފެށިނަމަ، އޭނާ އެއް ރަކުޢަތް ކުރުމަށްފަހު ސަލާމްދިނުމުންވެސް ހުއްދަވާނެއެވެ. އަދި އޭނާ ބޭނުން މިންވަރަކަށް އެ ނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ އަދަދު އިތުރުކުރެވިދާނެއެވެ. މިގޮތުން އޭނާ ބޭނުންނަމަ ދެ ރަކުޢަތް، ތިން ރަކުޢަތް، ހަތަރު ރަކުޢަތް، ނުވަތަ ސަތޭކަ ރަކުޢަތް، އަދި އެއްހާސް ރަކުޢަތް ނުވަތަ އެއަށްވުރެ އިތުރަށްވެސް ކުރެވިދާނެއެވެ.

ސުންނަތް ނަމާދުކުރަމުންދާހިނދު، އެ މީހަކަށް ކުރެވުނީ ކިތައް ރަކުޢަތްކަން ކަނޑައެޅިގެން ނޭނގުނުކަމުގައިވިޔަސް އޭނާ ބޭނުންވެއްޖެ ހިނދެއްގައި ސަލާމްދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ. މިއީ އިލްމުވެރިންގެމެދުގައި ޚިލާފެއްނެތްކަމެކެވެ. ޝާފިޢީ މަޛުހަބުގެ އިލްމުވެރިން، މިކަމުގެމައްޗަށް އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންނެވެ. އަލްއިމާމް ޝާފިޢީ ރަޙިމަހު اللهُ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ “އަލްއިމްލާއި” އޮތް [illegible] މިކަން ބަޔާންކުރައްވައިފައިވެއެވެ. މީގެއިތުރުން، އަލްބައިހަޤީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ސުނަނުން ރިވާކުރައްވައިފައިވާ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ [illegible] [illegible] [illegible] ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘުގައިވެސް މިކަން ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنِ الأَوْزَاعِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ رِئَاب قَالَ: دَخَلَ الأَحْنَفُ بْنُ قَيْسٍ مَسْجِدَ دِمَشْقَ، فَإِذَا بِرَجُلٍ يُكْثِرُ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ، فَقَالَ: وَاللَّهِ لاَ أَبْرَحُ حَتَّى أَنْظُرَ عَلَى شَفْعٍ يَنْصَرِفُ أَمْ عَلَى وِتْرٍ، قَالَ: فَلَمَّا انْصَرَفَ الرَّجُلُ قَالَ لَهُ: يَا عَبْدَ اللَّهِ! هَلْ تَدْرِى أَ عَلَى شَفَعٍ انْصَرَفْتَ أَمْ عَلَى وِتْرٍ؟

قَالَ: أَلاَّ أَكُونُ أَدْرِى، فَإِنَّ اللَّهَ يَدْرِى، إِنِّى سَمِعْتُ خَلِيلِى أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ يَقُولُ، ثُمَّ بَكَى، ثُمَّ قَالَ: إِنِّى سَمِعْتُ خَلِيلِى أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ يَقُولُ:{مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْجُدُ لِلَّهِ سَجْدَةً إِلاَّ رَفَعَهُ اللَّهُ بِهَا دَرَجَةً، وَحَطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً.} قَالَ: فَقَالَ الأَحْنَفُ بْنُ قَيْسٍ: مَنْ أَنْتَ يَرْحَمُكَ اللَّهُ؟ قَالَ: أَبُو ذَرٍّ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَالدَّارَمِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَالبَزَّارُ) [1] މާނައީ:

”އަލްއަވްޒާޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާއަށް ހާރޫނު ބްނު ރިއާބު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. އެއް ފަހަރަކު އަލްއަޙްނަފު ބްނު ޤައިސް ދިމިޝްޤުގެ މިސްކިތަށް ވަންނެވިއެވެ. އޭރު މިސްކިތުގައި އިންނެވި ބޭކަލަކު މާގިނައިން ރުކޫޢުކުރައްވައި ސަޖިދަކުރައްވަމުން ގެންދަވައެވެ. (އެބަހީ: ވަރަށްގިނައިން ސުންނަތް ނަމާދުކުރައްވަމުން ގެންދަވައެވެ.) ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: އަލްއަޙްނަފު ބްނު ޤައިސް) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންގެ ހިތްފުޅުގައި ވިސްނިއެވެ. މި ބޭކަލަކު ސަޖިދަކުރައްވަމުން ގެންދަވަނީ، ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައިފައިތޯ ނުވަތަ އެއް ރަކުޢަތް ކުރައްވައިފައިތޯ ނިންމަވައި ހަމައިގާ ތިމަންނާ މިތަނުން ނުނިކުންނާނަމެވެ. (އަލްއަޙްނަފު) ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ބޭކަލަކު ސަލާމްދެއްވުމުން ހިނދު މިހެން ދެންނެވީމެވެ. އޭ ﷲގެ އަޅާއެވެ. ކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވީ ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައިފައިތޯ ނުވަތަ އެއް ރަކުޢަތް ކުރައްވައިފައިތޯ ކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގަންނަވާތޯއެވެ؟

އެ ބޭކަލަކު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާއަށް އެކަން ނޭނގުނުނަމަވެސް ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ، އެ ކަން ދެނެވޮޑިގެންވާނެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންނާގެ ޚަލީލު އަބުލްޤާސިމު ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއަޑު ތިމަން އެއްސެވީމެވެ. މިހެން ވިދާޅުވިއިރު އެ ބޭކަލަކު ރޮއްވާލެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންނާގެ ޚަލީލު އަބުލްޤާސިމު ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއަޑު ތިމަން އެއްސެވީމެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ﷲ

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **21452** (358،357/35) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ أَجَازَ أَنْ يُصَلَّى بِلاَ عَقْدِ عَدَدٍ، برقم: **4582** (688/2) ، وَالدَّارَمِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فضل من سجد لِلَّهِ سجدة، برقم: **1502** (ص/916) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب السهو فِي سجدتَي السهو فِي التطوع، برقم: **3561** (327/2) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **3903** (345/9) باختصار

އަންގަވައި އެއްވެސް އަޅަކު ސަޖިދަކުރައްވައިފިނަމަ، އެ ކަމުގެ ސަބަބުން އޭނާގެ ދަރަޖައެއް އުފުއްލަވާކަމަށާއި، އޭގެސަބަބުން އޭނާގެ ކުށެއް ފުއްސަވާކަމުގައި ދެއްވި ނުވާނުންޖެވެ.} (ޙަދީޘްގެ ލަފްޡު [illegible]) ވިދާޅުވިއެވެ. އަލްއަޙްނަފު އިބްނު ޤައިސް ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބޭކަލަކަން ﷲ ރަޙުމަތްލައްވާށިއެވެ. ތިޔައީ ކާކުން ބޭކަލެއްތޯއެވެ؟ އެ ބޭކަލަކު ވިދާޅުވިއެވެ. (ތިމަންނައީ) އަބޫޛައްރެވެ.“[1]

މިއީ އައްދާރަމީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ސުނަނުގައި ޞައްޙަ ސަނަދަކުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްތަކެވެ. ނަމަވެސް އެ ސަނަދުގައި އެ ބޭކަލެއްގެ [illegible] ކަމާދުރު ޢިލްމުވެރިން [illegible] ބޭކަލުން ވެއެވެ.[2]

މުޤައްޔަދު ނުވަތަ އެހެން ނަމާދަކާ ގުޅިގެންކުރެވޭ ސުންނަތް ނަމާދަކީ، ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ އިސް ފަހުގައި ކުރުމަށް ޝަރުޢުކުރައްވައިފައިވާ ސުންނަތް ނަމާދެވެ. އެފަދަ ސުންނަތް ނަމާދަށް ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކޭވެސް ކިޔެއެވެ. މިފަދަ ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގެތެރޭގައި ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތާއި، މެންދުރު ނަމާދާއި، ޢަޞްރު ނަމާދާއި، މަޣްރިބު ނަމާދާއި، ޢިޝާ ނަމާދުގެ ސުންނަތްތައް ހިމެނިގެން ވެއެވެ. އަދި މީގެ އިތުރަންވެސް [illegible] ސުންނަތް ނަމާދުތަކެއްވެއެވެ. ތިރީގައި އެވަނީ އެފަދަ ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގެ ތަފުޞީލެވެ.

---

[1] الْمَجْمُوع شَرح الْمُهَذَّب، كِتَابُ الصَّلَاةِ، فَصْلٌ فِي مَسَائِلِ تَتَعَلَّقُ بِصِفَةِ الصَّلَاةِ...، (**541/3**)

[2] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘް ފޮތުގައި ހިދާޔަތުއްރުވާތު، މުޙައްޤިޤު ވިދާޅުވެފައިވަނީ، އައްދާރަމީ ރިވާކުރެއްވިކަމަށެވެ. މިތަންގައިއެވަނީ، ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި އެހެން ބޭކަލުންވެސް ބަޔާންކަމުގައެވެ. ދާރަމީގެ ރިވާޔަތް ސާބިތުވަނީ، އެ ރިވާޔަތުގެ ސަނަދުގައިވާ މުޙައްމަދު ބުން ކަޘީރު ނަމަކަށްކިޔުން ބޭކަލެއްގެ ސަބަބުންނެވެ. ނަމަވެސް އަލްބުޚާރީ، އަބޫދާއޫދާއި، އަލްބައިހަޤީ އަދި އަލްބަޣަވީ ރިވާކުރެއްވި ސަނަދުގައި އޭނާ ނުހިމެނެއެވެ. ވީމާ މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘްކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އައްޝައިޚް އަލްއަލްބާނީ މިކަން ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. ”ތަމާމުލްމިންނަތި...“ (ޞ/235) (މުތަރުޖިމު)

ފަތިސްނަމާދުގެ ސުންނަތް

(ހ) ފަތިސްނަމާދުގެ ސުންނަތުގެ މާތްކަން:

ފަތިސްނަމާދުގެ ސުންނަތުގެ މާތްކަމާއި، އެ ސުންނަތް ކުރުމަށް ސަމާލުކަންދިނުމަށް އުކަމަށް ރަސޫލާއްޓެހިފުޅުގެ މުޅިއުމުރަށް ބާރުއަޅުއްވާފައިވާ އެތަކެއް ހަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. ތިރީގައިއެވަނީ އެފަދަ ހަދީޘްތަކެވެ.

1- އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންފުޅުވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ޙަދީޘް އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންކޮށްގެންވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاَةِ الْفَجْرِ، قَالَ: {هُمَا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا جَمِيعًا.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: ”ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީގައިކުރާ ދެ ރަކުޢަތާމެދުގައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އެ ދެ ރަކުޢަތަކީ، ދުނިޔޭގައިވާ ހުރިހާ އެއްޗަކަށްވުރެ މިމަންނާފުޅުގެ ހިތުގައި ލޯބިވެތިކަންބޮޑު ދެ ރަކުޢަތެވެ.}

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ ޙަދީޘް އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްޠަޙާވީއާއި ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންކޮށްގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {لاَ تَدعُوا رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ وَإِنْ طَرَدَتْكُمْ الْخَيْلُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَالطَّحَاوِيُّ)[2] މާނައީ:”އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެފަހަތުން އަސްތަކުގެ ލަޝްކަރެއް

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب اسْتِحْبَابِ رَكْعَتَىْ سُنَّةِ الْفَجْرِ وَالْحَثِّ عَلَيْهِمَا وَتَخْفِيفِهِمَا...، برقم: 97-(...) (ص/329،328) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب ماجاء فِي كعتَي الفجر من الفضل، برقم: 416 (275/2) ، وَ مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24241 (287/40) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فضل ركعتَي الفجر...، 1107 (160/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النوافل، برقم: 2458 (211/6) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَأْكِيدِ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ، برقم: 4468 (661/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ركعتَي الفجر وفضلهما، برقم: 881 (452/3،453)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي تَخفيفهما، برقم: 1258 (32/2) ، وَ مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9253 (143/15،144) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي مُشْكِلِ الآثَارِ، برقم: 4134 (321/10)

އައިސް ދުއްވަނުން ބަލަމާދުރުން ދިބަލަވަމުގައިވިޔަސް، ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތްފުޅުން ތިޔަބައިމީހުން ދޫކޮށްނުލައްވާށެވެ.}

މި ބަސްފުޅުގެ މާނައީ، ކޮންމެފަދަ އުނދަގޫ ހާލަތެއް ކުރިމަތިވީނަމަވެސް، ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުން ދޫކޮށްނުލުމަށެވެ. އެއީ ބާރުއަޅުއްވައި ބަހަށް އައިސް ދަމަހައްޓުމުން ފަގުމްތައް ވިސްނަމަވެއެވެ.

3- އެ ކަލަނގެއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންފުއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އައްޝައިޚާނި (އެބަހީ: އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު) އަދި އަޙްމަދާއި އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: "لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى شَيْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ أَشَدَّ مُعَاهَدَةً مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الصُّبْحِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَالطَّحَاوِيُّ)[1] މާނައީ: “ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގެތެރެއިން ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތްވުރެ ބޮޑަށް ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ އެ ނަމާދުތަކަށް ރައްކާތެރިވެވަޑައިގަންނަވާ އެހެން ސުންނަތް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ.“

4- އެ ކަލަނގެއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންފުއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އައްނަސާއީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.} رَوَاهُ مُسْلِمٌ،وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَالطَّحَاوِيُّ)[2] މާނައީ: “ޢާއިޝަތުގެފާނު

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، باب تعاهد ركعتَي الفجر...، برقم: 1163 (360/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْن...، باب اسْتِحْبَابِ رَكْعَتَيْ سُنَّةِ الْفَجْرِ...، برقم: 94-(...) (ص/328) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب رَكْعَتَي الفجر، برقم: 1254 (31/2) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، الْمعاهدة على الركعتَيْن قبل صلاة الفجر، برقم: 456 (256/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24167 (197/40) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النوافل، برقم: 2463 (216،215/6) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَأْكِيدِ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ، برقم: 4467 (660/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ركعتَي الفجر وفضلهما، برقم: 880 (452/3) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِى الآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ باب القراءة فِي ركعتَي الفجر، برقم: 1783 (299/1)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْن...، باب اسْتِحْبَابِ رَكْعَتَيْ سُنَّةِ الْفَجْرِ...، برقم: 96-(725) (ص/328) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب ماجاء فِي كعتَي الفجر من الفضل، برقم:416 (275/2) ، وَالنَّسَائِيُّ ، كِتَابُ قِيَامُ اللَّيلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ، الْمحافظة على الركعتيْن قبل الفجر، برقم: 1758 (280،279/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَأْكِيدِ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ،=

ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބަޔާންކޮށް ދެއްވިއެވެ. {ފަތިސްނަމާދުގެ (ސުންނަތުގެ) ދެ ރަކުޢަތަކީ، ދުނިޔެއާއި އެތާނގައި ވާހައި އެއްޗަކަށްވުރެ އިތުރުކަންބޮޑު ދެ ރަކުޢަތެވެ.}“

5- އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަންގަވާފައި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި އެހެން ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. **عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِى شَىْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ أَسْرَعَ مِنْهُ إِلَى الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ."** (رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: ”ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގެތެރެއިން ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރީގެ ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވުމަށް ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ އަވަސްވެވަޑައިގަންނަވާ މިންވަރަށް އެހެން އެއްވެސް ސުންނަތްނަމާދެއް ކުރެއްވުމަށް އެކަލޭގެފާނު އަވަސްވެވަޑައިގަންނަވާތީ ތިމަންކަމަނާ ދެކެވަޑައެއްނުގަންނަވަމެވެ.“

(ށ) ފަތިސްނަމާދުގެ ސުންނަތް ކުރުކޮށްކުރުން:

ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ ސުންނަތުން ސާބިތުވާގޮތުގައި، އެކަލޭގެފާނު ޢަމަލުކުރެއްވި ގޮތަކީ ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގައި ކުރުކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވުމެވެ. އަންނަނިވި ބަޔާންތަކުން އެކަން ކަށަވަރުވެއެވެ.

1- އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސުންވެއްވި ޙަފްޞާގެފާނުގެ އަރިހުން އަންގަވާފައި އައްޝައިޚާނި ރިވާކުރެއްވިއެވެ. **عَنْ حَفْصَةَ ابْنَةِ عُمَرَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ قَبْلَ الصُّبْحِ فِي بَيْتِي يُخَفِّفُهُمَا جِدًّا، قَالَ نَافِعٌ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يُخَفِّفُهُمَا**

=برقم: **4468،4469** (661/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ركعتَي الفجر وفضلهما، برقم: **881** (452/3، 453) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِى الآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب القراءة فِي ركعتَي الفجر، برقم: **1785** (300/1)

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْن...، باب اسْتِحْبَابِ رَكْعَتَىْ سُنَّةِ الْفَجْرِ...، برقم: **95**-(...) (ص/**328**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **26165** (248/43) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ،كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْمسارعة إِلَى الركعتَيْن قبل الفجر...، برقم: **1108** (160/2، 161)، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النوافل، برقم: **2457** (210/6)

كَذَلِكَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، أَحْمَدُ، وَعبدُ بْنُ حُمَيْد) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަނބަލުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަނބިކަނބަލުން، ޙަފުޞަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ފަތިސްނަމާދު ކުރެއްވުމުގެ ކުރިން، އެ ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ވަރަށް ކުރުކުރުކޮށް ތިމަންކަމަނާގެ ގެކޮޅުގައި އެކަލޭގެފާނު ކުރައްވައެވެ. މި ޙަދީޘުގެ އެއް ރާވީކަމުގައިވާ ނާފިޢު ވިދާޅުވިއެވެ. (ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން) ޢަބްދު اللَّهِ ވެސް އެ ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައިއުޅުއްވީ އެފަދައިންނެވެ."

2- އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ޢަމްރަތާއި އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވައެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْغَدَاةِ فَيُخَفِّفُهُمَا، حَتَّى إِنِّي لأَشُكُّ أَقَرَأَ فِيهِمَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، أَمْ لاَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: "ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީގެ ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް [illegible] [illegible]. [illegible]، އެކަލޭގެފާނު އެ ދެރަކުޢަތުގައި [illegible] [illegible] އެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]."

3- އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ޢަމްރަތާއި، [illegible]، [illegible]، [illegible]، [illegible] [illegible].

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب الأَذَانِ، باب الأَذَانِ بَعْدَ الفَجْرِ، برقم: 618 (209/1) ، وَ مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْن...، باب اسْتِحْبَاب رَكْعَتَيْ سُنَّةِ الْفَجْرِ...، برقم: 87–(732) (ص/327) ، مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26438 (34/44)، وَعبدُ بْنُ حُمَيْدُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1546 (ص/446)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب مَا يُقْرَأُ فِي رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ، برقم: 1165 (361/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْن...، باب استحباب ركعتي سنة الفجر...، برقم: 93–(...) (ص/328) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي تَخفيفهما، برقم: 1255 (31/2)، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25529 (343/42) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب وقت ركعتي الفجر، برقم: 1113 (163،162/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النوافل، برقم: 2466 (218/6) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَخفيف ركعتي الفجر...، برقم: 882 (454/3)

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللّٰهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ قِيَامُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاَةِ الْفَجْرِ قَدْرَ مَا يَقْرَأُ فَاتِحَةَ الْكِتَابَ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة، وَإِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَيهِ)

[1] މާނައީ: "ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީގައި ކުރެވޭ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުންކުރެ ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ކުރެއްވުމަށްޓަކައި ރަސޫލުﷲ ﷺ ޤިޔާމުގައި ހުންނަވަނީ ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔަވައިލެވޭހައި ހިނދުކޮޅަކުއެވެ."[2]

(ނ) ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގައި ކިޔަވާ ކިޔެވުން:

ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގައި ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ވާރިދުވެގެންވާ ސޫރަތްތަކެވެ. އެ ދެ ރަކުޢަތުގައި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވި އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކުގައި ބަޔާންވެގެންވާ ސޫރަތްތަކެވެ.

1- އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި އައްޠަޙާވީ ރިވާކޮށްފައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ بِ

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25824 (23/43) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِى الْمُسْنَدِ، برقم: 1652 (134/3) ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة فِى الْمُصَنَّفِ، كِتاب الصَّلَوَات، مَن قَالَ تُخَفِّفَانِ، برقم: 6408 (376/4) ، وَإِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَيهِ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 799–1342 (732/2) ، وَ برقم: 1262–1804 (1043/3)

[2] **ނޯޓް:** 1 މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލުންގެތެރޭގައި އައްނަސާއީއާއި، އަލްބަޣަވީއާއި، މާލިކާއި، އައްޠަޙާވީވެސް ހިމެނިވަޑައިގެން ވާކަމަށް މުއައްލިފު ފާހަގަކުރައްވާފައެވެ. ނަމަވެސް އެއީން ބޭކަލަކު ރިވާކުރެއްވިކަމަށް އަޅުގަނޑަކަށް ނުފެނުނެވެ. މުސްނަދު އަޙްމަދު ތަޙްޤީޤުކުރައްވާފައިވާ ޝުޢައިބުލްއަރްނަޢޫޠާއި ރިފުގާއިދުނި ބޭކަލުންގެ ތަޚްރީޖުގައިވެސް އެއީން ބޭކަލަކު ރިވާކުރެއްވިކަމަކަށް ނުފެނެއެވެ. އައްޝައިޚް އަލްބާނީ މިޙަދީޘްގެ ތަޚްރީޖުގައި އިސްވެ ނަންގަނެވުނު ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައިވާކަން، މި ޙަދީޘަށް ބޭނުން ރިވާކޮށްގެން ޝާހިދަކަށް ރިވާކުރެއްވި. "ތަމާމުލްމިންނާ..." (ސ/237)

2- މި ޙަދީޘަކީ މުންޛިރީ ރިވާކޮށްދެއްވާފައިވާ ސަޙީޙް ޙަދީޘެކެވެ. މުސްނަދު އަޙްމަދުގެ ތަޚްރީޖުގައި އައްޝައިޚް ޝުޢައިބް ޙަދީޘްގެ އިސްނާދު ސަޙީޙްކަމަށް ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. ސަޙީޙު ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލުން މުސްލިމުގެ ޝަރުޠުގައި ރިވާކޮށްފައިވާ ބޭކަލުންނެވެ. ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘް އެންމެ ސަޙީޙްކަމަށް ހުކުމްކޮށްފައިވެއެވެ. (މުޢައްލިފު)

﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾[1] وَ ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾[2] (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالبيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَالطَّحَاوِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ)[3] މާނައީ: "ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ ސޫރަތާއި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ ސޫރަތް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ."

ޝައްކެއްނެތެވެ. މީގެކުރިން އިސްވެ ބަޔާންވެފައި ވާނެކަރައިން ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ނުކިޔަވައި އެއްވެސް ނަމާދެއް ސައްޙައެއް ނުވާނެއެވެ. ވީމާ މިތާނގައި ބަޔާންވެފައި ނުވިއަސް، ރަސޫލު اللهِ ﷺ މި ދެ ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވަނީ، ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔަވައިވިދާޅުވުމަށް ފަހުގައެވެ.

2- އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: {نِعْمَ السُّورَتَانِ هُمَا يَقْرَءُ بِهِمَا فِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ، ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ)[4] މާނައީ: "ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވައެވެ. {﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ ސޫރަތާއި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ ސޫރަތަކީ، ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގައި ކިޔެވުމަށް ހަމަޖެހިފައިވާ އިމްތިޔާޒުލިބިފައިވާ ދެ ސޫރަތެވެ.}

---

[1] سورة الْكَافِرون: **1**

[2] سورة الإخلاص: **1**

[3] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **25510** (**328/42**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيْمَان، التاسع عشر من شعب الإيْمان، هو باب فِي تعظيم القرآن، ذكر سورة {قل يا أيها الكافرون}، برقم: **2525** (**500/2**) ، وَالدَّارِمِيُّ، كتاب الصلاة، باب القراءة فِي ركعتَي الفجر، برقم: **1482** (ص/**904**) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِي الآثَارِ، كتاب الصلاة، باب القراءة فِي ركعتَي الفجر، برقم: **1766** (**297/1**) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (**30/10**)

[4] ابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فيما يقرأ فِي الركعتيَن قبل الفجر، برقم: **1150** (ص/**363**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **26022** (**149،148/43**) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الصلاة...، باب استحباب قراءة {قل هو الله أحد} و {قل يا أيها الكافرون} فِي الركعتيَن قبل الفجر، برقم: **1114** (**163/2**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النوافل، برقم: **2461** (**214/6**)

3- އެ ދުރަވަރިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އިބްނު ޙިއްބާނާއި އައްޠަޙާވީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. **عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَجُلاً قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَي الْفَجْرِ، فَقَرَأَ فِي الرَّكْعَةِ الأُولَى** ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ **حَتَّى انْقَضَتِ السُّورَةُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ {هَذَا عَبْدٌ عَرَفَ رَبَّهُ.} وَقَرَأَ فِي الآخِرَةِ** ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ **حَتَّى انْقَضَتِ السُّورَةُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {هَذَا عَبْدٌ آمَنَ بِرَبِّهِ.} فَقَالَ طَلْحَةُ: فَأَنَا أَسْتَحِبُّ أَن أَقْرَأَ بِهَاتَيْنِ السُّورَتَيْنِ فِي هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ.** (رَوَاهُ ابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّحَاوِيُّ)[1] މާނައީ: "ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއް ފަހަރަކު ބޭކަލަކު ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވުމަށް ހުއްޓިވަޑައިގެން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އެ ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވެ ނިންމަވައިފިއެވެ. ފަހެ، އެ ނިމުނު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭނާއަކީ އޭނާގެ ރައްބުގެ މަތިވެރިވަންތަކަން ދެނެގެންނެވި މީހެކެވެ.} އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އެ ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވެ ނިންމަވައިފިއެވެ. ފަހެ، އެ ނިމުނު ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭނާއަކީ އޭނާގެ ރައްބަށް އީމާންވެއްޖެ މީހެކެވެ.} (ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ރާވީކަމުގައިވާ) ޠަލްޙަތު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގައި މި ދެ ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވުމަށް ތިމަންނާ ލޯބިކުރައްވަމެވެ."

4- އެ ދުރަވަރިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. **عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ** ﴿قُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِىَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ

---

[1] ابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب النوافل، برقم: **2460** (**214،213/6**) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِي الآثَارِ، كتاب الصلاة، باب القراءة فِي ركعتي الفجر، برقم: **1774** (**298/1**)

لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّنۡهُمۡ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ ﴾ [1] وَالَّتِي فِي آلِ عِمْرَانَ ﴿ قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ تَعَالَوۡاْ إِلَىٰ كَلِمَةٖ سَوَآءِۭ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمۡ أَلَّا نَعۡبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشۡرِكَ بِهِۦ شَيۡـٔٗا وَلَا يَتَّخِذَ بَعۡضُنَا بَعۡضًا أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِۚ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقُولُواْ ٱشۡهَدُواْ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ ﴾ [2] (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [3] މާނައީ: "ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގައި އަންނަނިވި ދެ އާޔަތް ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. ﴿ قُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡنَا ﴾ (އާޔަތް އެކުގައި) މާނައީ: ﴿ތިޔަބައިމީހުން ބުނާށެވެ! ތިމަންމެން اللّٰهُ އަށާއި، ތިމަންމެންނަށް ބާވައިލައްވާފައިވާ ތަކެތާއި އަދި އިބްރާހީމްގެފާނަށާއި، އިސްމާޢީލްގެފާނަށާއި، އިސްޙާޤުގެފާނަށާއި، ޔަޢުޤޫބުގެފާނަށާއި އަސްބާޠުންނަށް ބާވައި ލައްވާފައިވާ ތަކެތިތަކާއި، އަދި މޫސާގެފާނަށާއި، ޢީސާގެފާނަށް ދެއްވާފައިވާ ތަކެތާއި އަދި (އެހެނިހެން) ނަބިއްޔުންނަށް، އެ ބޭކަލުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުން ދެއްވާފައިވާ ތަކެއްޗަށް އީމާންވީމުއެވެ. ތިމަންމެން އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކާމެދު ތަފާތެއް ނުކުރަމުއެވެ. އަދި ތިމަންމެންނީ، އެކަލާނގެއަށް ކިޔަމަންތެރިވެގެން ތިބި ބަޔަކުމުއެވެ.﴾ އަދި އާލުޢިމްރާން ސޫރަތުގެ މިއާޔަތް (އެކުގައި) ވިދާޅުވިއެވެ. ﴿ قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ تَعَالَوۡاْ إِلَىٰ كَلِمَةٖ سَوَآءِۭ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمۡ ﴾ މާނައީ: ﴿ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! އޭ ފޮތުގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ! އަހުރެމެންގެ ދެމެދުގައްޔާއި ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި، ހަމަހަމަވެ، އެއްގޮތްވެގެންވާ ކަލިމައަކަށް އަންނާށެވެ! (އެއީ) اللّٰه އަށް މެނުވީ،

---

[1] سورة البقرة: **136**

[2] سورة آل عمران: **64**

[3] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلَاةُ الْمُسَافِرِيْن...، باب استحباب ركعتَي سنة الفجر...، برقم:**100**-(...) (ص/**329**) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، مِنْ كِتَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، برقم: **1153** (**441/1**) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الصلاة...، باب استحباب قراءة {قل هو الله أحد} و {قل يا أيها الكافرون} فِي الركعتين قبل الفجر، برقم: **1115** (**164،163/2**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مَا يُسْتَحَبُّ قِرَاءَتُهُ فِي رَكْعَتَي الْفَجْرِ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ، برقم: **4876،4875** (**61/3**)

އަހުރެމެން އަޅުކަން ނުކުރަމެވެ. އަދި، އެކަލާނގެއާ އެއްވެސް އެއްޗެއް އަހުރެމެން ޝަރީކު ނުކުރަމެވެ. އަދި، އަހުރެމެންގެ އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކީ ﷲ ފިޔަވައި ކަލާނގެތަކެއް ކަމުގައި ނުހަދަމެވެ. ފަހެ، އެއުރެން (އެކަމާ) ދެކޮޅުހަދައި، ފުރަގަސްދީފިނަމަ، (އެއުރެންނަށް) ތިޔަބައިމީހުން ބުނާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެންނީ މުސްލިމުންކަމުގައި ތިޔަބައިމީހުން ހެކިވާށެވެ!﴾

މި ޙަދީޘުން ސާބިތުވާގޮތުގައި، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވުމުގައި، ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ވިދާޅުވުމަށްފަހު، އަލްބަޤަރާސޫރަތުގެ އިސްވެ ނަންބަރުގެ 136 ވަނަ އާޔަތް އެތާގައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ވިދާޅުވުމަށްފަހު، އާލުޢިމްރާން ސޫރަތުގެ އިސްވެ ބަޔާންވި 64 ވަނަ އާޔަތް އެތާގައި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.

5- އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲُ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘުގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فِي الأُولَى مِنْهُمَا ﴿ قُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡنَا ﴾ الآيَةَ الَّتِي فِي الْبَقَرَةِ[1]، وَفِي الآخِرَةِ مِنْهُمَا ﴿ فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنۡهُمُ ٱلۡكُفۡرَ قَالَ مَنۡ أَنصَارِيٓ إِلَى ٱللَّهِۖ قَالَ ٱلۡحَوَارِيُّونَ نَحۡنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشۡهَدۡ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ ﴾[2] (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ)[3] މާނައީ: "ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގައި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި އަލްބަޤަރާ ސޫރަތުގެ ﴿ قُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡنَا ﴾ މިއާޔަތް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އެ ދެ ރަކުޢަތުގެތެރެއިން ފަހު ރަކުޢަތުގައި

---

[1] سورة البقرة: **136**

[2] سورة آل عمران: **52**

[3] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْن...، باب استحباب ركعتي سنة الفجر...، برقم:**99**-(**727**) (ص/**329**) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي تَخفيفهما، برقم: **1259** (**32/2**،**32**)

އާލުޢިމްރާން ސޫރަތުގައިވާ ﴿فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ ٱلْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ މާނައީ: ﴿ފަހެ، އެއުރެންގެ ކިބައިން ކާފަރުވެރިކަން، ޢީސާގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގެންނެވި ހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ. اللَّهُ އަށްޓަކައި، ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ނަސްރުދޭނީ ކޮންބަޔަކު ހެއްޔެވެ؟ ޙަވާރީބޭކަލުންގެ މީހުން ދެންނެވީއެވެ. ތިމަންމެންނީ، اللَّهُ އަށް ނަސްރުދޭ މީހުންނީމު އެވެ. ތިމަންމެންވަނީ، اللَّهُ އަށް އީމާންވެގެންނެވެ. އަދި، ތިމަންމެންނީ މުސްލިމުން ކަމުގައި ކަލޭގެފާނު ހެކިވެ ވަޑައިގަންނަވާށެވެ!﴾ މި އާޔަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.

6- އަދި މީގެތެރިން އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘްތަކުގެ ބަސްފުޅުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް، (ސުންނަތް ނަމާދުކުރުމުގައި) ހަމައެކަނި ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔެވުން ވެސް ހުއްދަވާހުށްޓެވެ. އެ ކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ قِيَامُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاَةِ الْفَجْرِ قَدْرَ مَا يَقْرَأُ فَاتِحَةَ الْكِتَابَ."[1] މާނައީ: ”ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ފަޖްރު ނަމާދުގެ ކުރީގައިކުރައްވާ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގެ ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ކުރުއްވުމުގައި ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޤިޔާމުގައި ހުންނަވަނީ ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔަވައިލެއްވޭހާ ހިނދުކޮޅަކަށެވެ.“

(ރ) އެ ދެރަކުޢަތް ކޮށްނިމިގެން ދުޢާކުރުން:

އަލްއިމާމުލް ނަވަވީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަލްއަޛްކާރުކިޔުން ފޮތުގައި ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ. ”އިބްނުއައްސުންނީގެ ފޮތުގައި އަބޫމަލީޙު އޭނާގެ ބައްޕާގެއަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. އަބޫމަލީޙުގެ ނަމަކީ އާމިރުއެވެ. އޭނާގެ ބައްޕައަކީ، (އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި) އުސާމާއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނާ ވަރަށްއަރިހުގައި ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހުންނަވައި، ވަރަށް ކުރުކުރުކޮށް (ފަޖްރު ނަމާދުގެ ސުންނަތް) ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު އިށީނދެވަޑައިގެން މިފަދައިން

---

[1] **ނޯޓް:** ”ފަޖްރުނަމާދުގެ ސުންނަތް ކުރުކޮށްކުރުން“ މި ޢުނުވާނުގެ ދަށުގައިވާ 3 ވަނަ ޙަދީޘާ މިއީއެވެ. އެއާނގައި މި ޙަދީޘް ޝަރަޙަކޮށް ބަޔާންކޮށްދީފައިވާނެއެވެ. ބައްލަވާ! ޞަފްޙާ 18 (މުތަރުޖިމު)

ދުޢާކުރެއްވުމީ އަޑުއެއްސެވީމެވެ. {اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرِيلَ، وَإِسْرَافِيلَ، وَمِيكَائِيلَ، ومُحَمَّدٍ النَّبِيِّ ﷺ، أعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ.} ثَلاَث مَرَّاتٍ." [1] (އެބަހީ: {އައްލަވާތާބޮޑުކުރިއްވ ރަސްކަލާނގޭ، ޖިބްރީލުގެފާނާއި، އިސްރާފީލުގެފާނާއި، މީކާއީލުގެފާނާއި، މުޙައްމަދު ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާ ނަރަކައިން ދުރުކޮށްދެއްވުންއެދި އިބަރަސްކަލާނގެ ރައްކާތެރިކަމަން އެދެމެވެ.} މި ފަދައިން ތިން ފަހަރު ވިދާޅުވިއެވެ.

އަދި ހަމަ އެ ފޮތުގައި އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދުއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއް ބަޔާންކުރައްވައިފައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {مَنْ قَالَ صَبِيحَةَ يَوْمِ الْجُمُعَةِ قَبْلَ صَلاَةِ الغَدَاةِ: (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيَّ القَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ) ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، غَفَرَ اللَّهُ تَعَالَى ذُنُوبَهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ البَحْرِ.}[2] މާނައީ: ”އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ހުކުރުދުވަހުގެ ފަތިސް ނަމާދު ކުރުމުގެ ކުރިން (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيَّ القَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ) (އެބަހީ: މިއަޅާ اللَّهُ ގެ ޙަޟްރަތުން ފާފަފުއްސެވުން އެދެމެވެ. އެކަލާނގެއީ، އެކަލާނގެ ފިޔަވައި އަޅުކަމަށްވާ އެހެން އިލާހަކުނުވާ، ދިރިހުރިވޮޑިގެންވާ، ހުރިހާއެއްޗަކާއި ކަމެއް ބަލަހައްޓަވާ ރައްކާތެރިކުރައްވާ މާތްރަސްކަލާނގެއެވެ. މިއަޅާ އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތަށް ތައުބާވެ، އިސްތިޣްފާރުކުރަމެވެ.) މި ފަދައިން ތިން ފަހަރު ކިޔައިފިމާ (ދަންނާނެވެ!) އޭނާގެ ފާފަތައް ކަނޑުގެ ފޮނުބިރުތަކާ އެއްވަރަށްވެފައި ވިޔަސް، اللَّهُ ތަޢާލާ އޭނާގެ ފާފަފުއްސަވާނެއެވެ.“[3]

(ބ) ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ކުރުމަށްފަހު އޮށޯވެވުން:

އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސުންދުއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا

---

[1] رَوَاهُ ابْنُ السُّنِّى، عَمَلُ الْيومِ والليْلَةِ، مَايَقُولُ بَعْدَ رَكْعَتَى سُنَّةَ الصُّبْحِ، برقم: 103 (ص/52)

[2] رَوَاهُ ابْنُ السُّنِّى، عَمَلُ الْيومِ والليْلَةِ، مَايَقُولُ صَبِيْحَةَ يومَ الْجُمُعَةِ، برقم: 83 (ص/42)

[3] كِتَابُ الأَذْكَار، مَايَقُولُ بَعْدَ رَكْعَتَى سُنَّةَ الصُّبْحِ، (ص/71)

رَكَعَ رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الأَيْمَنِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: "ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ފަތިސްނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައި ނިމިވަޑައިގެން، ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާއަތްފުޅު އަރިކަނިފުޅު ދަށަށްވާގޮތަށް އޮށޯވެވަޑައިގަންނަވައެވެ."

އެ ކަލަނގަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްޖަދާބާ ރިވާކުރެއްވި އެހެން ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللّٰهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ النَّبِىُّ ﷺ إِذَا صَلَّى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ، فَإِنْ كُنْتُ نَائِمَةً اضْطَجَعَ، وَإِنْ كُنْتُ مُسْتَيْقِظَةً حَدَّثَنِي." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ)[2] މާނައީ: "ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ފަތިސްނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައި ނިމިވަޑައިގަންނަވާހިނދު، ތިމަންކަލަނާ އަވާހަދުޅު ގަތްފުވާގައި އޮންނެވިނަމަ އެކަލޭގެފާނު ކަނާއަތްފުޅު އަރިކަނިފުޅު ދަށަށްވާގޮތަށް އޮށޯވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އެވަގުތު ތިމަންކަލަނާ ހޭލުމުގައި އުޅުއްވާނަމަ، ތިމަންކަލަނާ ވާހަކަފުޅުދައްކަވައެވެ."

ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތްކޮށް ނިމިގެން އޮށޯވެލުމުގެ ޙިކުމަތްތަކުގެ ތެރޭގައި ވަރަށްބޮޑު ހެޔޮ އުފެދިގެންވެއެވެ. އެ ބޭނުންތަކުގެ ބޮޑުފައިދާއަކީ ރޭގަނޑު ކުޑަހިނދު ފުންނަނި، އެ މިހާރު ގޭގައި ސުންނަތްކޮށް މިއަށްނަމަ، އެގޮތަ މިހާރު ވައްތަރު އެޅި މުސްތަޙައްބު ކަމުއްކަމުގައި ބުނެވޭބަވެ. ނަމަވެސް މިސްކިތުގައި ސުންނަތް ކޮށް މިހާރުވައްތަރު އެޅި މުސްތަޙައްބުކަމުއްނުވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب الضِّجْعَةِ عَلَى الشِّقِّ الأَيْمَنِ بَعْدَ رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ، برقم: **1160** (**360/1**) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْن...، باب صلاة الليل وعدد ركعات النَّبِيِّ...، برقم: **121**–(**736**) (ص/**333**) ، وَأَبُودَاوُدُ، كتاب الصلاة، باب الاضطجاع بعدها، برقم: **1262** (**34/2**) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب ما جاء فِي الاضطجاع بعد ركعتي الفجر، برقم: **420** (**281/2**) ، وَالنَّسَائِيُّ،كِتَابُ الأَذَانِ، إِيذَانُ الْمُؤَذِّنِيْنَ الأَئمةَ بِالصَّلاَةِ، برقم: **684** (**359/1**) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة، باب ما جاء فِي الضجعة بعد الوتر وبعد ركعتي الفجر، برقم: **1198** (ص/**378**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **24217** (**263/40**)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب مَنْ تَحَدَّثَ بَعْدَ الرَّكْعَتَيْنِ وَلَمْ يَضْطَجِعْ، برقم: **1161** (**360/1**) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب صلاة الْمُسَافِرِين...، باب جَامِعِ صَلاَةِ اللَّيْلِ وَمَنْ نَامَ عَنْهُ أَوْ مَرِضَ، برقم: **133**–(**743**) (ص/**335**) ، وَأَبُودَاوُدُ، كتاب الصلاة، باب الاضطجاع بعدها، برقم: **1263** (**34/2**)

އަލްއިމާމު އިބްނުރަޖަބު "ފަތްޙުލްބާރީ" ގައި ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ.

"ސަލަފުގެ އިލްމުވެރިންކުރެ ބައެއް ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި އެއީ ގޭގައި ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ކޮށްފި މީހެއްގެ ޙައްޤަށް މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. މިސްކިތުގައިނަމަ މުސްތަޙައްބުކަމެއްނޫނެވެ. އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގަންނަވާށި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން މިފަދައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަދި ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ބައެއް އިލްމުވެރިންވަނީ މި ބަސްފުޅަށް އިސްކަންދީފައިވެއެވެ. ސަބަބަކީ، މާތްރަސޫލާ ﷺ މިސްކިތުގައި ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ކުރައްވައިގެން އޮށޯވެވަޑައިގެންކަމަށް އެއްވެސް ރިވާޔަތެއްގައި އައިސްފައި ނުވާތީއެވެ. އަދި މިސްކިތުގައި އެގޮތަށް މީހަކު އޮށޯވެހުރުން ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުންނަށް ފެނިވަޑައިގެންނެވިނަމަވެސް، އެ ކަލޭގެފާނު އެ މީހަކަށް އިންކާރުކުރައްވާ [illegible] ސަނަދަކުން ސާބިތުވާގޮތަށް އިބްނުއަބީޝައިބާ އެވާހަކަ ރިވާ ކުރައްވައިފައި ވެއެވެ."[1]

---

[1] فتح الباري شرح صحيح الْبخاري، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب مَنْ تَحَدَّثَ بَعْدَ الرَّكْعَتَيْنِ وَلَمْ يَضْطَجِعْ، (44/3)

ނޯޓް: އިބްނުއަބީޝައިބާ ރިވާކުރައްވައިފައިވާކަމަށް އިބްނުރަޖަބު އިޝާރާތްކުރައްވައިފައިވާ މައްސަލަ، އިބްނުއަބީޝައިބާގެ ފޮތުގައި އަންނަނިވި އިބާރާތުން ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي الصِّدِّيقِ النَّاجِيِّ، قَالَ: رَأَى ابْنُ عُمَرَ قَومًا اضْطَجَعُوا بَعْدَ رَكْعَتَي الفَجْرِ، فَأَرْسَلَ إِلَيهِمْ، فَنَهَاهُمْ، فَقَالُوا: نُرِيدُ بِذَلِكَ السُّنَّةَ، فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: ارْجِعْ إِلَيهِمْ فَأَخْبِرْهُم أَنَّهَا بِدْعَةٌ." مُصَنّفُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب مَن كَرِهَهُ، برقم: 6455 (388/4) މާނައީ: "އަބޫއްޞިއްދީޤުއް ނާޖީ ވިދާޅުވިއެވެ. (މިސްކިތުގައި ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ކުރުމަށްފަހު ބަޔަކުމީހުން އޮށޯވެހުރިތަން ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން (ޢަބްދުﷲގެފާނު) ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންގެގާތަށް ބޭކަލަކު ފޮނުއްވައި އެކަން މަނާކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެބައިމީހުން ދަންނަވައިފިއެވެ. މި ކަމުގައި އަޅުގަނޑުމެންގެ މަޤްޞަދަކީ ސުންނަތަށް ތަބާވުމެވެ. (އެ ވާހަކަ ދަންނަވާލުމުން އެ ބޭކަލަކަށް) ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. އެބައިމީހުންގެގާތަށް ވަޑައިގެންނަވާށެވެ. އަދި އެއީ ބިދުޢައެއް ކަމުގައި އެބައިމީހުންނަށް ވިދާޅުވެދެއްވާށެވެ."

މިގޮތުން ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިފައިވާ ބަސްފުޅެއް އަލްއިމާމު ޢަބްދުއްރައްޒާޤު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ نَافِعٍ، عَنِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: لاَ نَفْعَلُهُ، وَيَقُولُ: كَفَى بِالتَّسْلِيمِ." كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ الضَّجْعَةِ بَعدَ الوِتْرِ وَبَابُ النَّافِلَةِ مِنَ اللَّيلِ، برقم: 4720 (42/3) މާނައީ: "ނާފިޢު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. (ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ކުރައްވައިގެން) ތިމަންކަލޭގެފާނު މިސްކިތުގައި އޮށޯވެލައިގެންނުކުރަމެވެ. އަދި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (ސުންނަތްކުރުމަށްފަހު) ސަލާމްދިނުމުން ފުދޭނެއެވެ." (މުތަރުޖިމު)

ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތްކުރުމަށްފަހު އޮށޯތުމާމެދު އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުގައި ސުވާލުދެންނެވުނެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއީ ތިމަންކަލޭގެފާނު ކުރައްވާ ކަމެއްނޫނެވެ. އަދި މީހަކު އެފަދައިން ކަންކުރުމަކީވެސް އެންމެ ރަނގަޅު ކަމެކެވެ."

(ށ) ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ފަސްކުރުން:

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޚްބަރިދަނީ ރިވާކުރައްވައެވެ. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ :{ مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُصَلِّهِمَا.} رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އިރުއެރުމުގެ ކުރިން ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ނުކުރެވުނު މީހާ އިރުއެރުމަށްފަހު އެ ދެ ރަކުޢަތް ކުރާހުށިކަމެވެ.} އަލްއިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ބަސްފުޅެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޤައިސް ބިން ޢަމްރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ قَيسِ بْنِ عَمْرٍو[2] ﵁ قَالَ: أَنَّهُ خَرَجَ إِلَى الصُّبْحِ، فَوَجَدَ النَّبِيَّ ﷺ فِي الصُّبْحِ، وَلَمْ يَكُنْ رَكَعَ رَكْعَتَيْ الفَجْرِ، فَصَلَّى مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ قَامَ حِينَ فَرَغَ مِنَ الصُّبْحِ، فَرَكَعَ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب ماجاء فِي إعادتِهما بعد طلوع الشمس، برقم: **423** (287/2) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُستَدرَك،= =كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ التَّأْمِينِ، برقم: **1017** (399،398/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ النَّوَافِلِ، برقم: **2472** (224/6) ،وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مَنْ أَجَازَ قَضَاءَهُمَا بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ إِلَى أَنْ تُقَامَ الظُّهْرُ، برقم: **4556،4555** (681/2) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب قضاء الصلاة بعد وقتها...، برقم: **1436** (224/2)

[2] **ނޯޓު:** ތިރްމިޛީއްސުނަނުގައި ވަނީ މިއީ "ޤައިސް ބިން ޢުމަރު" ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށެވެ. ޙަޤީޤަތުގައި އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ވަނަވަރު ބަޔާންކުރެއްވި އެއްވެސް ބޭކަލެއްގެ ތެރެއިން "ޤައިސް ބިން ޢުމަރު" އެވިދާޅުވެސް އަސްޙާބަކު ހުންނެވިކަމަކަށް ނުފެނެއެވެ. މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލުންގެތެރޭގައި ތިރްމިޛީއާއިފިޔަވައި "ޤައިސް ބިން ޢަމްރު" ކަމަށެވެ. މި ޢިބާރާތުގައި "ޤައިސް ބިން ޢަމްރު" ކަމަށް ތިރްމިޛީއާއިފިޔަވައި އެހެންވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

رَكعَتَيْ الفَجْرِ، فَمَرَّ بِهِ النَّبيُّ ﷺ فَقَالَ: {مَا هَذِهِ الصَّلاَةُ؟} فَأَخْبَرَهُ، فَسَكَتَ النَّبيُّ ﷺ وَمَضَى وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[1]

މާނައީ: "ޤައިސް ބިން ޢަމްރު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ފަހަރަކު އެ ކަލޭގެފާނު ފަތިސް ނަމާދަށް މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނެވީ މާތްރަސޫލާ ﷺ ހުންނެވީ ފަތިސް ނަމާދު ކުރައްވަނިކޮށެވެ. އޭރު އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ޤައިސް) ހުންނެވީ ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ނުކުރައްވައެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު މާތްރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވެވަޑައިގެން ފަތިސް ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ތެދުވެވަޑައިގެން، ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވަން ފެށްޓެވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން މާތްރަސޫލާ ﷺ ވަޑައިގެންނަވަމުން ބަރީތްކުރެއްވިއެވެ. {މިއީ ކޮން ނަމާދެއް ހެއްޔެވެ؟} ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ކަންވީގޮތް ދަންނަވައިފިއެވެ. އެ ހިނދު އެކަލޭގެފާނު އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް ވިދާޅެއްނުވިއެވެ."

މިއީ އަބޫދާއޫދާއި، އިބްނުޚުޒައިމާއާއި، އިބްނުޙިއްބާނާއި، އައްނަސާއީ ފަދައި ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ހަދީޘެކެވެ. އަލްޢިރާޤީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މި ހަދީޘްގެ ސަނަދަކީ ހަސަނު ސަނަދެކެވެ."

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޙުސައިނުގެ ދަރިކަލުން ޢިމްރާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާއޫދު، އައްޝައިޚާނި ރިވާކުރައްވާފައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ فِي مَسِيرٍ لَهُ، فَنَامُوا عَنْ صَلاَةِ الْفَجْرِ، فَاسْتَيْقَظُوا بحَرِّ الشَّمْسِ، فَارْتَفعُوا قَلِيلاً حَتَّى اسْتَقَلَّتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ أَمَرَ مُؤَذِّنًا، فَأَذَّنَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ، ثُمَّ أَقَامَ، ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ،

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ فَاتَتْهُ مَتَى يَقْضِيهَا، برقم: 1267ر(36/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب ما جاء فيمن تفوته الركعتان قبل الفجر...، برقم: 422 (284/2،285) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فيمن فاتته الركعتان قبل الفجر...، برقم: 1154 (ص/365) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 23761 (174/39) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب الرخصة فِي أن يصلي ركعتَي الفجر بعد صلاة الصبح...، برقم: 1116 (164/2) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب هل يصلي ركعتَي الفجر إذا أقيمت الصلاة، برقم: 4016 (442/2)

وَابْنُ حِبَّانَ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] ވާނީ: "ޙުޞައިނުގެ ދަރިކަލުން ޢިމްރާނުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއް ފަހަރަކު ރަސޫލު الله ﷺ ކުރެއްވި ދަތުރުފުޅެއްގައި ފަތިސް ނަމާދަށް [illegible] (އެ އެންމެ ބޭކަލުންނަށް [illegible] [illegible]) ފަހު، އެ ބޭކަލުންނަށް ހޭލެއްވުނީ އިރުއަރައި ހޫނުވާންފެށުމުންނެވެ. ފަހު، [illegible] [illegible] އެ ބޭކަލުން ތިއްބެވި ތަނުން ދުރަށް [illegible]. އެއަށްފަހު ބަންގި ގޮވުމަށް އަމުރުކުރެއްވުމުން، (ފަތިސް ނަމާދަށް) ބަންގިގޮވިއެވެ. ފަހު، (އެ އެންމެބޭކަލުން) ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ޤާމަތްގޮވުމުން، ([illegible] އިމާމުވެވަޑައިގެން ރަސޫލު الله ﷺ) ފަތިސް ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ."

އިސްވެ ބަޔާންވި ޙަދީޘްތަކުން އެނގޭގޮތުގައި، ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ނުކުރެވުނު މީހާ، އިރުއެރުމުގެ ކުރިންނާއި އިރު އެރުމަށްފަހުވެސް އެ ދެ ރަކުޢަތް ކުރުން ހުއްދައެވެ. އެއީ އެ މީހާއަކަށް އެއްވެސް [illegible] އެ ދެ ރަކުޢަތް ނުކުރެވުނުކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ [illegible] ނުކުރެވުން ކަމަށްވިޔަސް، އަދި އެ މީހާއަކަށް [illegible] ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް އެކަނި ނުވަތަ ފަތިސް ނަމާދުވެސް ނުކުރެވި [illegible] ކަމުގައިވިޔަސް ފަހުން ނަމާދުކުރުމުގައި ސުންނަތް ކުރަންޖެހޭކަން މި ޙަދީޘްތަކުން އެނގެއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، مطولا فِي كِتَابِ التَّيَمُّمِ، بَاب الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ يَكْفِيهِ مِنْ الْمَاءِ...، برقم: 344 (1/128،130) ، وَمُسْلِمٌ، مطولا فِي كِتَابِ الْمَسَاجِدِ...، باب قضاء الصلاة الفائتة...، برقم: 312–(682) (ص/308) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب فِي مَنْ نَامَ عَنِ الصَّلاَةِ أَوْ نَسِيَهَا، برقم: 443 (1/221) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُستدرَك، كِتَاب الصَّلاَةِ، بَابُ التَّأْمِيْن، برقم: 1018 (1/399) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَاب الصَّلاَةِ...، باب ذكر الدليل على أن النَّبِيَّ ﷺ إِنَّمَا أَمَرَ بِإِعَادَةِ تِلْكَ الصَّلاَةَ...، برقم: 994 (2/97،98) ، وَابْنُ حِبَّانَ،كِتَاب الصَّلاَةِ، باب الوعيد على ترك الصلاة، برقم: 1461 (4/319) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابِ الصَّلاَةِ، باب قضاء الصلاة بعد وقتها...، برقم: 1437،1438 (2/224،225)

މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތް

މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތާބެހޭގޮތުން އެއީ ހަތަރު ރަކުއަތްކަމަށާއި، އެއީ ހަ ރަކުއަތް، ނުވަތަ އަށް ރަކުއަތްކަމަށް ވާރިދުވެފައިވެއެވެ. ތިރީގައި މިކަމުގެ ތަފްޞީލު ހާމަކޮށްލައި އެ ވަނީއެވެ.

މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތުގެ ޢަދަދަކީ ހަތަރު ރަކުއަތްކަމަށް އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތްތައް:

1- އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢުމަރުގެފުޅާގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "حَفِظْتُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ عَشْرَ رَكَعَاتٍ، رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِي بَيْتِهِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ فِي بَيْتِهِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاةِ الصُّبْحِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "ޢުމަރުގެފުޅާގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ދިހަ ރަކުއަތް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދަސްފުޅުކުރެއްވީމެވެ. (އެއީ) މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ކުރައްވާ ދެ ރަކުއަތާއި، އެ ނަމާދުގެ ފަހުން ކުރައްވާ ދެ ރަކުއަތާއި، މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގެފުޅުގައިކުރައްވާ ދެ ރަކުއަތާއި، ޢިޝާ ނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގެފުޅުގައިކުރައްވާ ދެ ރަކުއަތާއި، ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރީގައި ކުރައްވާ ދެ ރަކުއަތެވެ."

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރަޙްމަތްލެއްވި ތާބިޢީ ބޭފުޅަކުކަމުގައިވާ އަލްމުޣީރަތު ބިން ސަލްމާނުގެއަރިހުން ޞައްޙަ ސަނަދަކުން އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްފުޅުގައި ވެއެވެ. عَنِ الْمُغِيْرَةَ بْنَ سَلْمَانَ،[2] قَالَ: "سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ كَانَتْ صَلاَةُ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ، برقم: **1180** (364/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ذِكْرِ الْخَبَرِ الْوَارِدِ فِى النَّوَافِلِ...، برقم: **4474** (662/2)

[2] **ނޯޓު:** ބައެއް ނުސްޚާތަކުގައިވަނީ، މިއީ "އަލްމުޣީރަތު ބިން ސުލައިމާން" އެގޮތަށް ތާބިޢީ އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. ނަމަވެސް އެއީ ކުށެކެވެ. އެއީ "އަލް މުޣީރަތު ބިން ސަލްމާނެވެ." (މުތަރުޖިމު)

رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الَّتِي لاَ يَدَعُ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الصُّبْحِ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو يَعْلَى)[1] މާނައީ: "އަލްމުޣީރަތު ބްނު ސަލްމާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللّٰهِގެފާނު ވިދާޅުވާތީ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެއްސެވީމެވެ. (ވިދާޅުވިއެވެ.) ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ނަމާދުކުރެއްވުމުގައި ދަތުރެއްގައިވެސް ދޫކޮށްނުލައްވާ ރަކުޢަތްތައް ވެއެވެ. (އެއީ) މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ދެ ރަކުޢަތާއި، އެ ނަމާދުގެ ފަހުން ދެ ރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހުން ދެ ރަކުޢަތާއި، ޢިޝާ ނަމާދުގެ ފަހުން ދެ ރަކުޢަތާއި، ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރީގައި ދެ ރަކުޢަތެވެ."

މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތުގެ ޢަދަދަކީ ހަ ރަކުޢަތްކަން އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތްތައް:

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރަޙްމަތްލެއްވި ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ ޢަބްދުاللّٰهِ ބިން ޝަޤީޤުގެއަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި އެހެން ބައެއް ބަޔަކު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، عَنْ صَلاَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَنْ تَطَوُّعِهِ، فَقَالَتْ: كَانَ يُصَلِّى فِي بَيْتِى قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا، ثُمَّ يَخْرُجُ فَيُصَلِّى بِالنَّاسِ، ثُمَّ يَدْخُلُ فَيُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ، وَكَانَ يُصَلِّى بِالنَّاسِ الْمَغْرِبَ ثُمَّ يَدْخُلُ، فَيُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ، وَيُصَلِّى بِالنَّاسِ الْعِشَاءَ وَيَدْخُلُ بَيْتِى فَيُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ،

وَكَانَ يُصَلِّى مِنَ اللَّيْلِ تِسْعَ رَكَعَاتٍ فِيهِنَّ الْوِتْرُ، وَكَانَ يُصَلِّى لَيْلاً طَوِيلاً قَائِمًا، وَلَيْلاً طَوِيلاً قَاعِدًا، وَكَانَ إِذَا قَرَأَ وَهُوَ قَائِمٌ، رَكَعَ وَسَجَدَ وَهُوَ قَائِمٌ، وَإِذَا قَرَأَ قَاعِدًا رَكَعَ وَسَجَدَ وَهُوَ قَاعِدٌ، وَكَانَ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُدُ،

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 5127 (134،133/9) وَ برقم: 5739 (31،30/10) ، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 362–(5776) (155 /10)

وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] ވާނީ: ”ޢަބްދު اللهِ ބުން ޝަޤީޤު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ސުންނަތް ނަމާދުފުޅުތަކާ ބެހޭގޮތުން ތިމަންނާ އުއްމުލްމުއުމިނީނަ ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ސުވާލު ދެންނެވީމެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އިތުރު އެކަލޭގެފާނު މެންދުރު ނަމާދުގެކުރިން ތިމަންކަމަނާގެ ގޭގައި ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު (ނަމާދަށް) ނުކުމެވަޑައިގެން މީސްތަކުންނާއިގެން އެކަލޭގެފާނު (މެންދުރު) ނަމާދު ކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު، ގެއަށް ވަޑައިގެން އެކަލޭގެފާނު ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނާއިގެން މަޣުރިބު ނަމާދު ކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު ގެއަށް ވަޑައިގެން އެކަލޭގެފާނު ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އަދި މީސްތަކުންނާއިގެން އެކަލޭގެފާނު ޢިޝާ ނަމާދު ކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު، ތިމަންކަމަނާގެ ގެއަށް ވަޑައިގެން އެކަލޭގެފާނު ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ.

އަދި ރޭގަނޑު އެކަލޭގެފާނު ނުވަ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އޭގެތެރޭގައި ވިތުރު ވެސް ހިމެނެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑު ކޮއްޅަށް ހުންނަވައި ވަރަށްގިނައިރު ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އަދި (ބައެއްފަހަރަށް) ރޭގަނޑު އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ވަރަށްގިނައިރު ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވީ ކޮއްޅަށް ހުންނަވައިގެންނަމަ، އެގޮތުގައި އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢާއި ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވީ އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައިނަމަ، އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ރުކޫޢާއި ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި ފަތިހުގެ އަލިކަން ފެށުމުން (އެބަހީ: ފަތިސްނަމާދުގެ ވަގުތުވުމުން) އެކަލޭގެފާނު (ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް) ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ.“

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، باب الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهرِ، برقم: 1182 (364/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلَاةُ الْمُسَافِرِيْن...، باب جَوَازِ النَّافِلَةِ قَائِمًا وَقَاعِدًا...، برقم: 105–(730) (ص/330) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب تَفْرِيع أَبْوَابُ التَّطَوُّعِ وَرَكَعَاتِ السُّنَّةِ، برقم: 1251 (30/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب ما جاء فِي الركعتَيْن بعد العشاء، برقم: 436 (300،299/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24019 (19،18/40) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ...، باب استحباب صلاة التطوع قبل الْمكتوبات وبعدهن فِي البيوت، برقم: 1199 (209،208/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب النوافل، برقم: 2474 (225،226/6)

2- އެ ޙެބައްޖައިކަމުގަނބަލުންނަން اللَّهُ ރުއްސުންގެއްވި އަބޫސުފްޔާނުގެ ދަރިކަނބަލުން (އުއްމުލްމުއުމިނީން) އުއްމު ޙަބީބާ (ރަމްލާ)ގެ އަރިހުން ވާ އައްމިރުމިދީ ރިވާކުރެއްވި ބަޔާނެވެ. މިއީ ޞައްޙަ އަދި ޙަސަނުގެ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާނެއްކަމަށް މުޙައްދިޘުން ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި މުސްލިމު ޞަޙީޙުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.

عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَن صَلَّى فِي يَومٍ وَلَيلَةٍ ثِنْتَي عَشْرَةَ رَكْعَةً بُنِيَ لَهُ بَيتٌ فِي الْجَنَّةِ، أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ العِشَاءِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاَةِ الفَجْرِ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "އުއްމު ޙަބީބާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {މީހަކު ރޭއާއި ދުވާލު (ސުންނަތް ނަމާދުގެ) ބާރަ ރަކުޢަތް ކުރާނަމަ، އެ މީހަކަށްޓަކައި ސުވަރުގޭގައި ގެއެއް ބިނާކުރައްވާ ދޭނެއެވެ. (އެއީ) މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ހަތަރު ރަކުޢަތާއި، އެ ނަމާދުގެ ފަހުގައި ދެ ރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހުގައި ދެ ރަކުޢަތާއި، ޢިޝާ ނަމާދުގެ ފަހުގައި ދެ ރަކުޢަތާއި، ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރީގައި ދެ ރަކުޢަތެވެ.}"

މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތުގެ އަދަދަކީ އަށް ރަކުޢަތަކަން އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތްތައް:

1- އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސުންގެއްވި އުއްމު ޙަބީބާގެ އަރިހުން އަންބަހާއި، ސުނަނުގެ އައިމްމަތުން ރިވާކުރެއްވި ބަޔާނެއްކަމުގައެވެ. އަލްއަލްބާނީ މިއީ ޞައްޙަ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْن...، باب فَضْلِ السُّنَنِ الرَّاتِبَةِ قَبْلَ الْفَرَائِضِ...، برقم: 101-(728) (ص/329) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تفريع أبواب التَّطَوُّعِ وَرَكَعَاتِ السُّنَّةِ، برقم: 1250 (30/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب ما جاء فيمن صلى فِي يوم وليلة ثنتي عشرة ركعة من السنة...، 415 (274/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل وتطوع النهار، الاختلاف على إسْماعيل بن أبي خالد، برقم: 1803،1809 (293/2،294) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء في ثنتي عشرة ركعة من السنة، برقم: 1141 (ص/361) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 27395 (389/45،390) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب فضل التطوع قبل الْمكتوبات...، برقم: 1185 (202/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النوافل، برقم: 2451،2452 (204/6،205) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ جَعَلَ قَبْلَ الْعَصْرِ رَكْعَتَيْنِ، برقم: 4484 (665/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كتاب الصلاة، أبواب النوافل، برقم: 866 (443/3)

ބަޔާންކޮށްދެއްވަމުން ވިދާޅުވެއެވެ. عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَنْ صَلَّى أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ، وَأَرْبَعًا بَعْدَهَا، حَرَّمَ اللَّهُ لَحْمَهُ عَلَى النَّارِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "އުއްމު ޙަބީބާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބަޔާންކޮށް ދެއްވިއެވެ. {މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ހަތަރު ރަކުޢަތާއި، އަދި ނަމާދުގެ ފަހުގައި ހަތަރު ރަކުޢަތްކުރާ މީހާ (ދަންނާށެވެ!) اللَّهُ ތަޢާލާ އޭނާ ނަރަކައިގެ އަލިފާނަށް ހަރާމްކުރައްވާނެތެވެ.}

މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ހަތަރު ރަކުޢަތްކުރުމުގެ މާތްކަން:

1- އެ ކަލޭގެފާނު اللَّهُ ހަޟްރަތުގައި އަޅުއަޅުންގެ ޢަމަލުތައް ރުފިގެ އަރިހުން ރަނގަޅު ސަނަދަކުން އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވައެވެ. عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الأَنْصَارِيِّ رضي الله عنه أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّكَ تُدِيْمُ هَذِهِ الصَّلاَةَ؟ فَقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَفْعَلُهُ، فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: {إِنَّهَا سَاعَةٌ تُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ، فَأَحْبَبْتُ أَنْ يَرْتَفِعَ لِي فِيهَا عَمَلٌ صَالِحٌ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[2] މާނައީ: "މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރިން އަބޫއައްޔޫބު އަންޞާރީ ހަތަރު ރަކުޢަތް (ސުންނަތް) ނަމާދު ކުރައްވައިގެންވެއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވައިފިއެވެ. ކަލޭގެފާނު މިހަދުކުރައްވަނީ ކޮން ނަމާދެއްތޯއެވެ؟ އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ މި ނަމާދު ކުރައްވާތީ ތިމަން ކަލޭގެފާނު ދެކެފައިވާތީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންނާ އެކަލޭގެފާނަށް މި ނަމާދުގެ ބޭނުން ސުވާލު ދަންނަވައިފީމެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ އުޑުގެ ދޮރުތައް ހުޅުއްވާ ވަގުތެކެވެ. ފަހެ، އެ ވަގުތު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ހެޔޮޢަމަލު އުފުއްލެވުމަކީ ތިމަންކަލޭގެފާނު ލޯބިކުރައްވާކަމެކެވެ.}

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب منه آخر، برقم: **427** (292/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل وتطوع النهار، الاختلاف على إسْماعيل بن أبي خالد، برقم: **1811** (295،294/2)، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فيمن صلى قبل الظهر أربعا وبعدها أربعا، برقم: **1160** (ص/367) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **26764** (347،346/44) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ جَعَلَ قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا وَبَعْدَهَا أَرْبَعًا، برقم: **4482،4481** (665،664/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب من صلى قبل الظهر أربعا وبعدها أربعا، برقم: **889،888** (464،463/3)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **23551** (533،532/38) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْكَبِيْرِ، برقم: **4038،4037** (170،169/4)

2- އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لاَ يَدَعُ أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاَةِ الْفَجْرِ عَلَى كُلِّ حَالٍ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَإِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَيْهِ، وَالْبَغَوِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ)[1] މާނައީ: ”ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ހަތަރު ރަކުޢަތާއި، ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރީގައި ދެ ރަކުޢަތްކުރެއްވުން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ފަހަރެއްގައިވެސް ދޫކޮށް ނުލައްވައެވެ.“

އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް ރިވާޔަތްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِي الله عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي أَرْبَعًا قَبْلَ الظّهْرِ، يُطِيل فِيهِنَّ الْقِيَامُ وَيُحْسِنُ فِيهِنَّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ)[2] މާނައީ: ”ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އެ ނަމާދުގައި އެކަށީގެން ގިނައިރު ތިބުމުގައި ހުންނަވައެވެ. އަދި އެ ނަމާދުގެ ރުކޫޢާއި ސަޖިދަވެސް ފުރިހަމަ ކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ: ގިނައިރު ރުކޫޢާއި ސަޖިދައިގައި އޮންނަވައެވެ.)“

މި ޙަދީޘްތަކާއި، މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވާކަމަށް އިބްނު ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘާއި، އެކަށީގެން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، باب الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ، برقم: 1182(364/1) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تفريع أبواب التَّطَوُّعِ وَرَكَعَاتِ السُّنَّةِ، برقم: 1253 (31/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل وتطوع النهار، الْمحافظة على الركعتيْن قبل الفجر، برقم: 1757،1756 (279/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24340 (399،398/40) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ قَالَ هِيَ ثِنْتَا عَشْرَةَ رَكْعَةً فَجَعَلَ قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا، برقم: 4478،4477 (663/2) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي صلاة السنة، برقم: 1479 (ص/903) ، وَإِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَيْهِ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1625-1083 (929/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب السنن الرواتب، برقم: 871 (448،447/3) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (29/10)

[2] ابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب فِي الأربع الركعات قبل الظهر، برقم: 1156 (ص/365) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24164 (193/40) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1680 (153/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، كتاب الصلوات...، الأربع قبل الظهر يطولن أو يُخففن، برقم: 6003 (277/4)

ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވާކަމަށް ބަޔާންވެފައިވާ އެހެނިހެން ޙަދީޘްތަކުގައި އެއްވެސް ތަޢާރުޟެއް ނުވެއެވެ.

އަލްޙާފިޡު އިބްނުރަޖަބު “ފަތްޙުލްބާރީ” ގައި ލިޔުއްވައިފައި ވެއެވެ. ”މި މައްސަލައިގައި އަހުލާވެގެންވަނީ، ދެގޮތަކަށް މައްސަލަޔާގުޅު ވިސްނުމެވެ. ފަހެ، ބައެއް ބަޔަކަށް އިސްތިޙުބާބުވާގޮތުން (ޒުހުރުނަމާދުގެކުރީގައި) ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވާނީކަމަށް ބުނެއެވެ. އަދި އަނެއްބައި ބަޔަކަށް ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވާނީކަމަށް ބުނެއެވެ.

އަދި ބުނެވުނުގޮތުގައި މިސްކިތުގައި ސުންނަތް ކުރައްވާނަމަ އިސްތިޙުބާބުވާގޮތުން ކުރައްވައި އުޅުއްވީ ދެ ރަކުޢަތްކަމަށާއި، ގޭގައި ކުރައްވާނަމަ ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވާނީކަމަށްވެސް ބުނެވުނެވެ. އަދި ގޭގައި ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވުމަކީވެސް، މިސްކިތަށް ނުކުމެވަޑައިގެން މިސްކިތުގައި އަނެއް ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވާނީކަމަށްވެސް ބުނެވިދާނެއެވެ. ވީމާ، އިބްނު ޢުމަރު ދެކެވަޑައިގެންފައިވަނީ، މިސްކިތުގައި އިސްތިޙުބާބުވާގޮތުން ސުންނަތް ކުރެއްވުމެވެ. އަދި އެ ބަހާގޮތުގައި އިސްތިޙުބާބުވާގޮތުން ދަރުމަވަންތަ ޢާއިޝާގެފާނުގެން ދެކެވަޑައިގެންފައިވަނީ ގޭގައި ކުރެއްވުން ވަނީކަމަށް ފެނިގެންދެއެވެ. ކީން މިބުނިބުނުމަކަށް (އެބަހީ: ގޭގައި ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވުމަކީވެސް މިސްކިތަށް ނުކުމެވަޑައިގެން އަނެއް ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވާނީކަމަށް) ދަލީލުކޮށްދެނީ ރިވާޔަތް ޢާއިޝާގެފާނުންގެ އަރިހުން މުސްލިމާއި އަބޫދާއޫދު ރިވާޔަތްކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ޙަދީޘުގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّى فِى بَيْتِى قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا، ثُمَّ يَخْرُجُ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ)[1] މާނައީ: ”ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޒުހުރު ނަމާދުގެކުރިން ތިމަންނާގެ ގޭގައި ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު (ނަމާދަށް) ނުކުމެވަޑައިގެން، މީސްތަކުންނާއެކު (ޒުހުރު) ނަމާދު ކުރައްވައެވެ. އަލްޙާފިޡު ޙަދީޘު ވިދާޅުވިއެވެ. މީސްތަކުންނާގެ އަޙްމަދުގެކަން ބާއިރު ދިނަވަރަކަން

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْن...، باب جَوَازِ النَّافِلَةِ قَائِمًا وَقَاعِدًا...، برقم: 105–(730) (ص/330) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَفْرِيغ أَبْوَابُ التَّطَوُّعِ وَرَكَعَاتِ السُّنَّةِ، برقم: 1251 (30/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24019 (18،19/40) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب استحباب صلاة التطوع قبل الْمكتوبات وبعدهن فِي البيوت، برقم: 1199 (208،209/2)

މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތް ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވައި އުޅުއްވިއެވެ. މަދުފަހަރަކެއްގައި މެނުވީ ދެރަކުޢަތް ކުރައްވައިފައެއް ނުވެއެވެ."[1]

ނަމާދުގެ ކުރިން ވިއަސް އަދި ފަހުން ވިއަސް ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރާނަމަ، ބޮޑުއިތުރުވެގެންވަނީ، ކޮންމެ ދެ ރަކުޢަތެއް ކުރުމަށްފަހު ސަލާމްދިނުމެވެ. އެހެންނަމަވެސް (ދެރަކުޢަތަށްފަހު އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔުމާނުލައި) ހަތަރު ރަކުޢަތް ކޮށް ނިންމުމަށްފަހު އެންމެސަލާމެއް ދިނުންވެސް ހުއްދަވެއެވެ. އެއީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަންނަނިވި ބަސްފުޅަކުން ރިވާޔަތްކުރުމުންނެވެ. އެ ދެބައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {صَلاَةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَثْنَى مَثْنَى.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ)[2] މާނައީ: "ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ރޭގަނޑާއި ދުވާލުގެ (ސުންނަތް) ނަމާދުތަކަކީ، ދެ ރަކުޢަތުން ދެ ރަކުޢަތުން(ސަލާމްދެމުން) ނެވެ.}" މިއީ ޞައްޙަ ސަނަދަކުން އައިސްފައިވާ ރިވާކޮށްފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ.

މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތް ފަސްކުރުން:

އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا لَمْ يُصَلِّ أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ،

---

[1] فتح الباري شرح صحيح البخاري، كتاب التهجد، باب الركعتان قبل الظهر، (59،58/3)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي صَلاَةِ النَّهَارِ، برقم: 1295 (45/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب ما جاء أن صلاة الليل والنهار مثنى مثنى، برقم: 597 (491/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل وتطوع النهار، باب كيف صلاة الليل، برقم: 1665 (251/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ، باب ما جاء فِي صلاة الليل والنها مثنى مثنى، برقم: 1322 (ص/419) وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7491 (410/8) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب التسليم في كل ركعتين من صلاة التطوع...، برقم: 1210 (214/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النوافل، برقم: 2482،2483 (231/6،232) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَثْنَى مَثْنَى، برقم: 4573،4574 (685/2) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صلاة النافلة فِي الليل والنهار، برقم: 1547 (289/2) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَثْنَى مَثْنَى، برقم: 1499 (ص/914)

صَلاَّهُنَّ بَعْدَهُ." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްވެސް ސަބަބަކާހުރެ) މެންދުރު ނަމާދުގެކުރިން (ކުރީސުންނަތުގެ) ހަތަރު ރަކުޢަތް ނުކުރެއްވިއްޖެނަމަ، (ފަރުޟު) ނަމާދުންފަހު، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެ (ހަތަރު) ރަކުޢަތް ފަސްކޮށްކުރައްވައެވެ." އަލްއަލްބާނީ ވިދާޅުވަނީ، މިއީ ޙަސަނު އަދި ޞަޙީޙު ޙަދީޘެއް ކަމަށެވެ.

ހަމަ އެ ކަމަނާގެ އަރިހުން އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا فَاتَتْهُ الأَرْبَعُ قَبْلَ الظُّهْرِ، صَلاَّهَا بَعْدَ الرَّكْعَتَيْنِ، بَعْدَ الظُّهْرِ." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه)[2] މާނައީ: "ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްވެސް ސަބަބަކާހުރެ) މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީސުންނަތުގެ ހަތަރު ރަކުޢަތް ރަސޫލު ﷲ ﷺ އަށް ނުކުރެއްވިއްޖެނަމަ، މެންދުރު ނަމާދު ކުރެއްވުމަށްފަހު، ފަހު ސުންނަތުގެ ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވުމުގެ ފަހުގައި އެ ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ."

މި ބަޔާންވި (މެންދުރު ނަމާދުގެ) ކުރީސުންނަތް ނުކުރެވުނުނަމަ ކަންކުރާނެ ގޮތެއެވެ. ފަހު ސުންނަތް ނުކުރެވުނުނަމަ ކަންކުރާނެގޮތް އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘުން އެނގެއެވެ.

އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމުސަލަމާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا (قَالَتْ) صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الظُّهْرَ، وَقَدْ أُتِيَ بِمَالٍ، فَقَعَدَ يَقْسِمُهُ حَتَّى أَتَاهُ الْمُؤَذِّنُ بِالْعَصْرِ، فَصَلَّى الْعَصْرَ، ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيَّ، وَكَانَ يَوْمِي، فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ، فَقُلْتُ: مَا هَاتَانِ الرَّكْعَتَانِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أُمِرْتَ بِهِمَا؟ قَالَ: {لاَ، وَلَكِنَّهُمَا رَكْعَتَانِ كُنْتُ أَرْكَعُهُمَا بَعْدَ الظُّهْرِ، فَشَغَلَنِي قَسْمُ هَذَا الْمَالِ، حَتَّى جَاءَنِي الْمُؤَذِّنُ بِالْعَصْرِ، فَكَرِهْتُ أَنْ أَدَعَهُمَا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب منه آخر، برقم: **426** (**291/2**) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب من صلى قبل الظهر أربعا وبعدها أربعا، برقم: **891** (**466/3**)

[2] ابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ، باب من فاتته الأربع قبل الظهر، برقم: **1158** (ص/**366**) **އަލްއަލްބާނީ ވިދާޅުވަނީ** [illegible] "[illegible]" (ސ/241) [illegible] (މުޙައްޤިޤު)

خُزَيْمَةَ، وَأَبُو يَعْلَى، وَ عَبْدُ بْنُ حُمَيْدُ)[1] މާނައީ: "އުއްމުސަލަމާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ދުވަހަކު) ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ މެންދުރު ނަމާދު ކުރެއްވީމާ (މެންދުރު ނަމާދުގެ ފަހުސުންނަތް ނަމާދުކުރެއްވުން ނުކުރެވިގެން) އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް މުދަލުގަނޑެއް ގެނެވުނެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު އެ މުދަލު ބެހުއްވުމުގައި އަވަދިނުވެވޭތީ އިންނަވަނިކޮށް ޢަޞްރު ނަމާދުގެ ވަގުތުވެ، ބަންގިދެއްވުމުން މުއައްޒިނު ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ޢަޞްރުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު މިކަނބަލުންގެ ގެއަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެއީ މިކަނބަލުންގެ ދުވަހެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ކުރުކޮށް ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، މިކަނބަލުން ދަންނަވިއެވެ. އޭ اللّٰهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ތިޔަ ކުރެއްވި ކޮން ދެރަކުޢަތެއްހެއްޔެވެ؟ ކުރައްވާގޮތަކަށް އަހަރެން ނުދުށް ކަމެއް ކުރައްވައިފީހެއްޔެވެ؟ ބަދަލުކުރައްވާށެވެ. {ނޫނެކެވެ. (އެބަހީ: މިއީ އަދާނުކުރެވި ކަޒާކުރުމެއް ނޫނެވެ.) އެހެންނަމަވެސް އެ ދެ ރަކުޢަތެއް، މެންދުރު ނަމާދަށްފަހު މިކަލޭގެފާނު ކުރައްވަނީ ކުރިން ދެ ރަކުޢަތެވެ. ފަހެ، މި އަހަރެމެންގެ ބަލައިގަތުމުގައި މިކަލޭގެފާނު ވަޑާއްލެވުމަށް ކަޒާކުރެއްވުމެއް، އެ ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެކަމުގައި މިކަލޭގެފާނު ވަނީ ބަންގިދެއްވުމަށް ގޮވިއެވެ. ފަހެ، އެ ދެ ރަކުޢަތް ނުކުރައްވައި ދެރަކުޢަތްކުރެއްވުމަށް މިކަލޭގެފާނު ހަމައެކަނި ހަމަޖެހިވަޑައިގެންނެވިއެވެ.}

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ السَّهْوِ، بَاب إِذَا كُلِّمَ وَهُوَ يُصَلِّى فَأَشَارَ بِيَدِهِ...، برقم: 1233 (381/1) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب صلاة الْمسافرين...، باب معرفة الركعتَيْن اللتَيْن كان يصليهما النَّبِيِّ ﷺ بعد العصر، برقم: 297-(834) (ص/373) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الصلاة بعد العصر، برقم: 1273 (38/2،39) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب فيمن فاتته الركعتان بعد الظهر، برقم: 1159 (ص/366) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26515 (132/44) و برقم: 26560 (184/44،185) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ذكر الدليل على أن نَهي النبيِّ ﷺ عن الصلاة بعد الصبح...، برقم: 1277 (261/2) ، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 150-(7028) (457/12،458) ، وَ عَبْدُ بْنُ حُمَيْدُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1531 (ص/442)

މަޣުރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތް

މަޣުރިބު ނަމާދަށްފަހު ދެ ރަކުޢަތް ކުރުން ސުންނަތްތަކެއް ވެއެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދެކަލުންނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘެވެ. އެ ޙަދީޘުން އެނގޭގޮތުގައި މަޣުރިބު ނަމާދަށްފަހު ސުންނަތް ކުރެއްވުމަކީ ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ ޢާދަކުރެއްވިކަން [illegible] [illegible]. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "حَفِظْتُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ عَشْرَ رَكَعَاتٍ، رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِي بَيْتِهِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ فِي بَيْتِهِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاةِ الصُّبْحِ." [1] މާނައީ: ”ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ދިހަ ރަކުޢަތެއް [illegible] [illegible]. (އެއީ) މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ދެ ރަކުޢަތާއި، އެ ނަމާދުގެ ފަހުން ދެ ރަކުޢަތާއި، މަޣުރިބު ނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައިކުރައްވާ ދެ ރަކުޢަތާއި، ޢިޝާ ނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައިކުރައްވާ ދެ ރަކުޢަތާއި، ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރީގައި ދެ ރަކުޢަތެވެ.“

މަޣުރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތުގައި ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާގޮތް:

މަޣުރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތުގައި ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ، ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު، އަލްކާފިރޫނަ ސޫރަތާއި އަލްއިޚްލާޞް ސޫރަތެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދު ﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: مَا أُحْصِى مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِى رَكْعَتَىِ الْمَغْرِبِ، وَرَكْعَتَىِ الْغَدَاةِ، {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ} وَ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ}." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَالبَيْهَقِيُّ،

---

[1] **ނޯޓް:** މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތުގެ ޢަދަދަކީ ހަތަރު ރަކުޢަތްކަމަށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ސަފުހާ ނަންބަރު: 30 ބައްލަވާ! (މުތަރުޖިމު)

وَالْبَغَوِيُّ)[1] ވާނީ: "ޢަބްދު اللَّهِ ބްނު މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ވިދާޅުވިއެވެ. މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގައާއި، ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގައި {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ} ސޫރަތާއި {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} ސޫރަތް ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ކިޔަވައިވިދާޅުވާތީ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެހުއްސެވި އަދަދުވެސް ހަނދުމަކުރެވެއްނެތެވެ."

މިއީ އިބްނުމާޖާއާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެކެވެ. މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ.

މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް އެ މީހެއްގެ ގެގައި ކުރުމަކީވެސް ސުންނަތްވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން اللَّهُ ރުހިވޮޑިގެންނެވި މަޙްމޫދު ބްނު ލަބީދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ مَحْمُودِ بْنِ لَبِيدٍ قَالَ: "أَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَنِي عَبْدِ الأَشْهَلِ، فَصَلَّى بِهِم الْمَغْرِبَ، فَلَمَّا سَلَّمَ، قَالَ: {ارْكَعُوا هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فِي بُيُوتِكُمْ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ)[2] ވާނީ: "މަޙްމޫދު ބްނު ލަބީދު ވިދާޅުވިއެވެ. ބަނޫ ޢަބްދުލްއަޝްހަލުގެ އަވަށަށް (އެއް ޤަބީލާއެކެ) ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، بَابُ مَاجَاءَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ...، برقم: 431 (297،296/2) ، وَابْنُ مَاجَه، باب ما يقرأ فِي الركعتَيْن بعد الْمغرب، برقم:1166 (ص/369) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مَا يُسْتَحَبُّ قِرَاءَتُهُ فِى رَكْعَتَيِ الْمَغْرِبِ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ، برقم: 4878 (62/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب تَخفيف ركعتَي الفجر وما يقرأ فيهما، برقم: 884 (456/3)

[2] ابْنُ مَاجَه،كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فِي الركعتَيْن بعد الْمغرب، برقم: 1165 (ص/368) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 23624 (35/39) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الصلاة...، باب استحباب صلاة التطوع قبل الْمكتوبات وبعدهن فِي البيوت، برقم: 1200 (209/2) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 2495 (251/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب الصلاة، من كان يستحب أن يصلي الركعتَيْن بعد الْمغرب فِي بيته، برقم: 6433 (384،383/4) **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘް ޝުޢައިބު ޙިއްލުވުމަންތަކަރު، މުޙައްޤިޤު ވިދާޅުވެފައިވަނީ، ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި، އަބްދުލްމަލިކުއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އައްނަސާއީރަކުޢަތުގައެވެ. ބަޔަކުތަކުގައި އަބްދުއްރައްޒާޤު، އައްތިރްމިޛީއާއި، އައްނަސާއީގެ ގޮތުގައި، މަޙްމޫދު ބްނު ލަބީދުގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ޢިޞާމްއާއި، ރިވާތް ގޮތުގައި މި މައުސޫޢާތުގައިވާ ޙަދީޘާ، ކަލްބު ބްނު ޢުޖްރާގެ ކިބައިން އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް ޞަޙީޙުކަމުގެ. އިބްނު ޚުޒައިމާގެ ޙަދީޘް މަޙްމޫދު ބްނު ލަބީދުގެ ސަނަދުން މި ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘުގައިވާ، މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ 5 ބާބުގެ ޙަދީޘް ޞަޙީޙު މި ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އައްޠަބަރާނީގެ ރިވާތްގައި ވެސް، މަޙްމޫދު ބްނު ލަބީދު މި ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް ކަލްބު ބްނު ޢުޖްރާގެ އަރިހުންކަމުގައެވެ. ނަމަވެސް އަޙްމަދާއި، އިބްނުޚުޒައިމާއާއި، އިބްނުއަބީޝައިބާގެ ރިވާތްގައި ވާގޮތުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ އަރިހުން މި ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް، މަޙްމޫދު ބްނު ލަބީދުގެ. (މުޙައްޤިޤު)

ޢިޝާއަށް ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނާއިގެން މަޣުރިބު ނަމާދު އިމާމުވެވަޑައިގެން ކޮށްދެއްވިއެވެ. ފަހެ، ނަމާދުނިމިވަޑައިގެން ސަލާމްދެއްވުމަށްފަހު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މަޣުރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޭގޭގައި ކުރާހުރިކަމެވެ.}"

މިއީ އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވުދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އައްނަސާއީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެކެވެ.

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ މަޣުރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތް އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައި ކުރައްވާކަން މީގެކުރިން ބަޔާންވެފައިވާނެއެވެ.[1]

އިޝާ ނަމާދުގެ ސުންނަތް

މީގެކުރިން އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވާ އެފަދައިން ޙަދީޘްތަކުގައި އިޝާ ނަމާދުގެ ސުންނަތް ކުރުމަކީ ސާބިތުވެފައިވާ ކަމެއްކަން ދޭހަވެއެވެ.[2]

---

[1] **ނޯޓް:** މިބާބުގައި މުއައްލިފު [illegible] ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ [illegible] [illegible] ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ [illegible] [illegible] ޙަދީޘްކޮށްފައެވެ. [illegible] ޙަދީޘްގައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ މަޣުރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތް އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައި ކުރައްވާކަން ބަޔާންވެފައިވާނެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] **ނޯޓް:** މިބާބުގައި މުއައްލިފު [illegible] ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ [illegible] (ސަފްޙާ 30، 31) [illegible] ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ [illegible] (ސަފްޙާ 31)، [illegible] (ސަފްޙާ 33) ބައްލަވާ! (މުތަރުޖިމު)

ސުންނަތްތަކަށް ގަދަރުދުން ސުންނަތް ނަމާދުތައް

ފަރުޟު ފަސް ނަމާދުގެ އިސްފަހުގައި ކުރުމަށް އަންގަވައިފައިވާ ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގެތެރެއިން މިހާތަނަށް މި ބަޔާންކުރެވުނު ސުންނަތް ނަމާދުތަކަކީ، އެ ސުންނަތް ނަމާދުތައް ކުރުމަށް ގަދަފަދަކޮށް ސުންނަތްތަކަށް ބާރުލައްވާފައިވާ ސުންނަތް ނަމާދުތަކެވެ.

ބަޔާންކުރެވުނު ސުންނަތްތަކުގެ އިތުރަށްވެސް ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކުގެތެރޭގައި ހިމެނިގެންވާ ސުންނަތް ނަމާދުތަކެއް ވެއެވެ. އެ ނަމާދުތައް ކުރުމަށް ސުންނަތުގައި އާދަޔާ ޚިލާފަށް ބާރުލައްވާފައިނުވާތީ، އެ ނަމާދުތައް ކުރުމަށް ނުވަތަ އެކުލެވިގެންވާ ކަމެވެ. ތިރީގައި މި ބަޔާންކުރަނީ ސުންނަތްތަކުން ގަދަވެގެންނުވާ ރަވާތިބު ސުންނަތް ނަމާދުތަކެވެ.

1- ޢަޞްރު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ދެ ރަކުޢަތް ނުވަތަ ހަތަރު ރަކުޢަތްކުރުން:

މި ކަމާގުޅޭގޮތުން އެތަކެއް ޙަދީޘް ވާރިދުވެގެންވެއެވެ. އެއިން ކީރިތި ޙަދީޘެއްގައިވާ ގޮތުން ސަލަވާތްގަނޑެއް ވަޙީގެ ރަސޫލާ ﷺ އިޢުލާނުކުރެއްވި ޙަދީޘެއް ވެއެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ޙަދީޘެއްގެ ގޮތުގައި އަންގަވާފައިވާ ނަމާދެއް ކަމުގައި ސުންނަތްތަކުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ، އެއީ އޭގެ ގަޑިކޮޅުން ނަމާދު އިޝާރާތް ކުރާނެ ވަގުތުތަކެއްގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން ޙަދީޘްތަކުގެތެރޭގައި، އެ ޙަދީޘް ފަދަ ހަދީޘްތަކުން اللّٰهُ ރަޙްމަތްލެއްވުން ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާއޫދާއި، އައްތިރުމިޒީއާއި، އަޙްމަދާއި، އިބްނު ޚުޒައިމާއާއި، އިބްނު ޙިއްބާނާއި، އަލްބައިހަޤީ ބަޔާންކޮށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ،

وَالطَّيَالَسِيُّ، وَأَبُو يَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ)[1] ވާނީ: "ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ޢަޞްރު ނަމާދުގެކުރީގައި ހަތަރު ރަކުޢަތް ކޮށްފި މީހާއަށް اللَّهُ ރަޙުމަތްލައްވާށިއެވެ.}" އައްތިރްމިޛީ މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އިބްނު ޙިއްބާނާއި އިބްނު ޚުޒައިމާ ވިދާޅުވަނީ މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމުގައެވެ.

އޭގެތެރޭގައި އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްވެއެވެ.

عَن عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا، يَفْصِلُ بَيْنَ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ بِالتَّسْلِيمِ عَلَى الْمَلاَئِكَةِ الْمُقَرَّبِيْنَ، وَالنَّبِيِّيْنَ، وَمَنْ تَبِعَهُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُسْلِمِيْنَ." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُو يَعْلَى، وَالبَزَّارُ)[2] ވާނީ: "ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަޞްރު ނަމާދުގެ ކުރިން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވައި ހުރެއްވިއެވެ. އެއިން ކޮންމެ ދެ ރަކުޢަތެއް ކުރެއްވުމަށްފަހު، ކައިރިކުރައްވައިގެންވާ މަލާއިކަތުންނާއި، ނަބިއްޔުންނާއި އެ ބޭކަލުންނަށް ތަބާވި މުއުމިންތަކުންނަށް ސަލާމް ކުރެއްވުމުން އެ ދެމެދު ވަކިކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ: ދެ ރަކުޢަތުން ދެ ރަކުޢަތުން ސަލާމްދެއްވައިވެއެވެ.)"

---

[1] أَبودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب الصَّلَاةِ قَبْلَ الْعَصْرِ، برقم: 1271 (37/2،38) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلَاةِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي الأَرْبَعِ قَبْلَ العَصْرِ، برقم: 430 (295/2،296) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 5980 (188/10) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب فضل صلاة التطوع قبل صلاة العصر، برقم: 1193 (206/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النوافل، برقم: 2453 (206/6) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ جَعَلَ قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، برقم: 4485 (665/2) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2048 (444/3) ، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 334-(5748) (120/10) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي الأربع قبل العصر...، برقم: 893 (470/3)

[2] التِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب ما جاء فِي الأربع قبل العصر، برقم: 429 (294/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب الإمامة، الصلاة قبل العصر...، برقم: 873 (455/1،456) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فيما يستحب من التطوع بالنهار، برقم: 1161 (ص/367) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 650 (79/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْخَبَرِ الَّذِى جَاءَ فِي الصَّلاَةِ...، برقم: 4914 (71/3،72) ، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 362-(622) (458/1،459) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 673 (262/2) وَ برقم: 675 (263/2،264) وَ برقم: 676 (264/2،265) ، وَ برقم: 677 (265/2)

ޢަޞްރު ނަމާދުގެކުރިން ހަމައެކަނި ދެ ރަކުޢަތް ކުރުމުގެމައްޗަށް ހުއްޓައިލުން ދަންނަވައެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުاللّٰهِ ބިން މުޣައްފަލުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘުގައެވެ. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مُغَفَّلٍ الْمُزَنِيِّ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ {بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ.} ، قَالَهَا ثَلاَثًا، قَالَ فِي الثَّالِثَةِ، { لِمَنْ شَاءَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "ޢަބްދުاللّٰهِ ބިން މުޣައްފަލު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކޮންމެ ދެ އަޛާނެއްގެ ދެމެދުގައި (އެބަހީ: ކޮންމެ ބަންގިއަކާއި ޤާމަތާ ދެމެދުގައި) ނަމާދުކުރުން ވެއެވެ.} މިފަދައިން ތިން ފަހަރު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. ތިންވަނަ ފަހަރު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {(އެއީ) އެކަމަށް އެދޭ މީހަކަށް އޮތް ކަމެކެވެ.}

2- މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ދެ ރަކުޢަތް ކުރުން:

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުاللّٰهِ ބިން މުޣައްފަލުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ (ابْنِ مُغَفَّلٍ) الْمُزَنِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: {صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ.} ثُمَّ قَالَ: {صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ.} ثُمَّ قَالَ عِنْدَ الثَّالِثَةِ {لِمَنْ شَاءَ.} كَرَاهِيَةَ أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: "ޢަބްދުاللّٰهِ (އިބްނު މުޣައްފަލު) އަލްމުޒަނީ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب كَمْ بَيْنَ الأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ وَمَنْ يَنْتَظِرُ الإِقَامَةَ، برقم: 624 (210/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُالْمُسَافِرِينَ...، باب بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ، برقم: 304-(838) (ص/374) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الصَّلاَةِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ، برقم: 1283 (42/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، بَاب مَا جَاءَ فِي الصَّلاَةِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ، برقم: 185 (351/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، الصَّلاَةُ بَيْنَ الأَذَانِ وَالإِقَامَةِ، برقم: 680 (357/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فِي الركعتيْن قَبْلَ الْمَغْرِبِ، برقم: 1162 (ص/368) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 16790 (346/27) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ جَعَلَ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ، برقم: 4490،4489 (666/2) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، من كان يصلي ركعتيْن قبل الْمغرب، برقم: 7462،7461 (129،128/5) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الصلاة بيْن الأذان والإقامة، برقم: 430 (293/2)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب الصَّلاَةِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ، برقم: 1183 (365/1) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الصلاة قبل الْمغرب، برقم: 1281 (41/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20552 (171/34) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب إباحة الصلاة عند غروب الشمس وقبل صلاة الْمغرب، برقم: 1289 (267/2) ، =

ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ކުރީގައި (ސުންނަތް) ދެ ރަކުޢަތް ކުރާށެވެ.} މިހެން ހަދީޘް ކުރެއްވުމަށްފަހު (އަނެއްކާވެސް) ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ކުރީގައި (ސުންނަތް) ދެ ރަކުޢަތް ކުރާށެވެ.} އެއަށްފަހު ތިން ވަނަފަހަރަށް ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ ނަމާދުކުރުމަށް އެދޭ މީހަކު ކުރާށެވެ.} މިހެން ހަދީޘްކުރެއްވީ އެއީ (ގަދަރުވެގެންވާ) ސުންނަތެއް ކަމުގައި މީސްތަކުން ބަލައިގަންނާނެކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ހިތްޕުޅު ހަމަޖެހިވަޑައި ނުގަންނަވާތީއެވެ.“

އިބްނު ހިއްބާނުގެ އެހެންރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. عَن عَبْدِ اللَّهِ الْمُزَنِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: {صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ.} ثُمَّ قَالَ عِنْدَ الثَّالِثَةِ: {لِمَن شَاءَ.} خَافَ أَن يَحْسِبُهَا النَّاسُ سُنَّةً." (رَوَاهُ ابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: ”ޢަބްދު اللَّهِ ބްނު މުޣައްފަލު ވިދާޅުވިއެވެ. މަޣްރިބު ނަމާދުގެކުރިން ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ކުރީގައި (ސުންނަތް) ދެ ރަކުޢަތް ކުރާށެވެ.} އެއަށްފަހު ތިން ވަނަ ފަހަރަށް ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ ނަމާދުކުރުމަށް އެދޭ މީހަކު ކުރާށެވެ.} މިހެން ހަދީޘްކުރެއްވީ އެއީ (ގަދަރުވެގެންވާ) ސުންނަތެއް ކަމުގައި މީސްތަކުން ބަލައިގަންނާނެކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ބިރުވެތިވެ ވަޑައިގަންނަވާތީއެވެ.“[2]

= وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ جَعَلَ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ، برقم: **4488** (**666/2**) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الصلاة قبل الْمغرب، برقم: **894** (**471/3**)

[1] ابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلاَةِ، برقم: **1588** (**457/4**)

[2] **އައްޝައިޚް އަލްބާނީ** ތަޞްޙީޙުކުރައްވައިފައިވާގޮތުގައި، މަޣްރިބު ނަމާދުގެކުރިން ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވިކަމަށް މި ރިވާޔަތުގައި އައިސްފައިވީނަމަވެސް އެއީ، މުސްތަޙިބު ސަނަދުތަކުން ރިވާވެފައިވާ އަދި ޝާޛު ރިވާޔަތެކެވެ. އިތުރު އެކަލޭގެފާނު އެ ސުންނަތް ކުރެއްވިކަން ސާބިތެއް ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް އެހެން ރިވާޔަތްތަކުން އެނގޭގޮތުން އެކަލޭގެފާނު އަސްޙާބުން އެ ސުންނަތް ކުރައްވާތަން ދުށުވަޑައިގެންވެއެވެ. އަދި އެކަން މަނާކުރައްވައިފައެއް ނުވެއެވެ. (ތަމާމުލްމިންނަތި ޞ/242)

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ[1] އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: "كُنَّا نُصَلِّى عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ، فَقِيلَ لَهُ، أَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَلاَّهُمَا؟ قَالَ: كَانَ يَرَانَا نُصَلِّيهِمَا، فَلَمْ يَأْمُرْنَا وَلَمْ يَنْهَنَا." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَأَبُو يَعْلَى، وَابْنُ السِّرَاجُ، وَأَبُونُعَيمٍ، وَالطَّحَاوِىُّ)[2] މާނައީ: ”އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި، އިރުއޮއްސުމަށްފަހު (މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ކުރީގައި) ތިމަންމެން ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައި އުޅުއްވީމެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވުނެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ އެ ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވާތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން (އަސްޙާބުން) އެ ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވާތަން އެކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައި ގަންނަވާނެއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ތިމަންމެން އެކަން ކުރުމަކަށް އަމުރެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ތިމަންމެންނަށް (އެ ކަން) މަނާއެއް ވެސް ނުކުރައްވާ ގެއެވެ.“

އިބްނުހަޖަރު ”ފަތުޙުލްބާރީ“ ގައި ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ. ”މި މައްސަލައިގައި ވާރިދުވެގެންވާ ހަދީޘްތަކުގެ މައްޗަށް ބެލުމުން ދޭހަވަނީ، ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް

---

[1] **ނޯޓް:** ފޮތުގައި މި ހަދީޘް ލިޔުއްވައިފައިވާއިރު ދެ ކުށެއް ލިޔުއްވިފައިވެއެވެ. **ފުރަތަމައީ:** މިއީ ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘްކަމަށް ލިޔުއްވައިފައިވުމެވެ. ހަޤީޤަތުގައި މިއީ އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެކެވެ. ވީމާ މިތަނުގައި ލިޔުއްވިފައިވަނީ، ހަދީޘް ރިވާވެގެންވާގޮތަށް އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘްކަމުގައެވެ. **ދެވަނައީ:** ފޮތުގައިވަނީ، "كُنَّا نُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ" ”އިރުއޮއްސުމުގެ ކުރީގައި ތިމަންމެން ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވަމުއެވެ.“ މިފަދައިންނެވެ. ހަޤީޤަތުގައި މި އިބާރާތުން ހަދީޘެއް ރިވާވެގެންނެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެއީ މި މައްސަލާގެ [illegible] (މުޢައްލިފު)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِين...، باب اسْتِحْبَابِ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ، برقم: 302–(836) (ص/374) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابِ الصَّلاَةِ، باب الصَّلاَةِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ،برقم: 1282 (42،41/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ جَعَلَ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ، برقم: 4496 (668/2) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب الرَّكعَتَيْنِ قَبلَ الْمَغْرِب، برقم: 3983 (435/2)، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1201–(3956) (43/7) ، وَابْنُ السِّرَاجُ، كِتَاب الصَّلاَةِ، بَاب فِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغرِب، برقم: 613 (ص/213) وَفِي بَاب مَاجَاءَ مِنَ الأَمْرِ بالرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغرِب، برقم: 1159،1158 (ص/361،360) = =وَأَبُونُعَيمِ فِي الْمُسْنَدِ الْمُستَخرج...، كِتَاب الصَّلاَةِ، بَاب فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ، برقم: 1885 (428/2) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي مُشْكِلِ الآثَارِ، باب بيان مشكل ما روي عن رسول اللَّهِ ﷺ ثُم ما روي عن أصحابه بعده فِي الصلاة بعد أذان الْمغرب من إباحة ومن نَهي، برقم: 5496 (118،117/14)

ދެ ރަކުއަތް ލުއިކޮށް ކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާފަދައިން، މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ކުރާ ދެ ރަކުއަތްވެސް ލުއިކޮށްކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާކަމަށެވެ.”[1]

3- އިޝާ ނަމާދުގެކުރީގައި ދެ ރަކުއަތްކުރުން:

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދު اللَّهِ ބިން މުޣައްފަލުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢަ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّلٍ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ {بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ، بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ.} ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ {لِمَنْ شَاءَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: “ޢަބްދު اللَّهِ ބިން މުޣައްފަލު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކޮންމެ ދެ އަޛާނެއްގެ ދެމެދުގައި (އެބަހީ: ކޮންމެ ބަންގިއަކާއި ޤަމަތާ ދެމެދުގައި) ނަމާދުކުރުން ވެއެވެ. ކޮންމެ ދެ އަޛާނެއްގެ ދެމެދުގައި ނަމާދުކުރުން ވެއެވެ.} މިފަދައިން ތިން ފަހަރު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. ތިންވަނަ ފަހަރު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {(އެއީ) އެ ކަމަށް އެދޭ މީހަކަށް އޮތް ކަމެކެވެ.}

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِގެފާނުގެ އަރިހުން އިބްނުޙިއްބާން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘަކުވެސް މިބަހުގެ ދަލީލެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :{مَا مِنْ صَلاَةٍ

---

[1] فتح الباري شرح صحيح البخاري، كتاب الأذان، باب كم بَيْن الأذان والإقامة، (109/2)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، باب كم بَيْن الأذان والإقامة، برقم: 624 (210/1) ، وَفِى بَاب بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ لِمَنْ شَاءَ، برقم: 627 (211/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُالْمُسَافِرِينَ...، باب بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ، برقم: 304-(838) (ص/374) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الصَّلاَةِ قَبْلَ الْمغْرِبِ، برقم: 1283 (42/2)، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، بَاب مَا جَاءَ فِي الصَّلاَةِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ، برقم: 185 (351/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، الصَّلاَةُ بَيْنَ الأَذَانِ وَالإِقَامَةِ، برقم: 680 (357/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فِي الركعتَيْن قَبْلَ الْمَغْرِبِ، برقم: 1162 (ص/368) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20560 (176،175/34) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب إباحة الصلاة عند غروب الشمس وقبل صلاة الْمغرب، برقم: 1287 (266/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ جَعَلَ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ، برقم: 4490،4489 (666/2) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، من كان يصلي ركعتَيْن قبل الْمغرب، برقم: 7462،7461 (129،128/5) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الصلاة بيْن الأذان والإقامة، برقم: 430 (293/2)

مَفْرُوضَةٍ، إِلاَّ وَبَيْنَ يَدَيْهَا رَكْعَتَانِ.} (رَوَاهُ ابْنُ حِبَّانَ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالرُّويَانِى، وَ ابْن نَصْر)[1] ވާނީ: "އައްޒުބައިރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއްވެސް ފަރުޟު ނަމާދެއްގެ ކުރީގައި (ސުންނަތް) ދެ ރަކުޢަތް ކުރުންނުވާ (ފަރުޟު) ނަމާދެއް ނުވެއެވެ.}"

ސުންނަތް ނަމާދާއި، ފަރުޟު ނަމާދު ކުރަންވުމާ ދެމެދު (ދެ ރަކުޢަތް) ނަމާދެއް ކޮށްލެވޭނާ ވަގުތު ހިނގުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން:

މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ އަރިހުން ޞައްޙަ ސަނަދަކުން އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރަޙުމަތްލެއް ޞަޙާބީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ ޢަބްދު اللهِ ބިން ރަބާޙުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَبَاحٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى الْعَصْرَ، فَقَامَ رَجُلٌ يُصَلِّي، فَرَآهُ عُمَرُ، فَقَالَ لَهُ: اجْلِسْ فَإِنَّمَا هَلَكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لِصَلاَتِهِمْ فَصْلٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {أَحْسَنَ ابْنُ الْخَطَّابِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالْحَاكِمُ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَأَبُو يَعْلَى)[2] ވާނީ: "ޢަބްދު اللهِ ބިން ރަބާޙު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ސަޙާބީއަކު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ދުވަހަކު) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޢަޞްރު ނަމާދު ކުރައްވައި ނިމިވަޑައިގެންނެވުން ބޭކަލަކު ތެދުވަންނަވައި ނަމާދު ކުރައްވަމުން ހުންނެވި އެވެ. ފަހު، ޢުމަރުގެފާނަށް އެކަން ފެނިވަޑައިގެން އެ ބޭކަލަކަށް އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވި އެވެ. ކަލޭގެފާނު (މިހަ ނަމާދުކުރެއްވުމުން ހުއްޓަވައިލައްވައި) އިށީންނަވާށެވެ.

---

[1] ابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ النَّوَافِلِ، ذكر الأمر للمرء أن يركع ركعتيْن قبل كل صلاة فريضة…، برقم: 2455 (209،208/6) وَ برقم: 2488 (236،235/6) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْحث على الركوع بَيْن الأذَانَيْنِ فِي كُلِّ صَلاَة، والركعتَيْن قبل الْمغرب…، برقم: 1046 (502،501/1) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي مُسْنَدِ الشَّامِيِّيْنَ، برقم: 2265 (282/3) ، وَالرُّويَانِى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1337 (360/2) ، وَ ابْن ،نَصْر فِي قِيَامِ اللَيل، بَاب الركعتيْن قبل الْمغرب، (ص/71)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي الرجل يتطوع فِي مكانه الذي صلى فيه الْمكتوبة، برقم: 1007 (427/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 23121 (202/38) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُستَدرَك، كِتَابُ الصَّلاَةُ بَابُ التأمِيْنُ، برقم: 998 (393/1) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الساعة التِي يكره فيها الصلاة، برقم: 3973 (432/2) ، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1–(7166) (107/1)

ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ފޮތުގެ އަހުލުވެރިން (ގެ ދިރިއުޅުން) ހަލާކުވެދިޔައީ، އެބައިމީހުންގެ ނަމާދުގެ ދެމެދުގައި އެއްވެސް ވަގުތެއްނުދީ ނަމާދުކުރަންފެށުމުންނެވެ. ފަހެ، (އެ ކަލޭގެފާނުގެ މި ބަސްފުޅު އިވިވަޑައިގެން) ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ޚައްޠާބުގެ ދަރިކަލުން އެ ވިދާޅުވީ ރަނގަޅަށެވެ.}"

ވިތުރި

1- ވިތުރީގެ މާތްކަމާއި އެ ނަމާދުގެ ޙުކުމް:

ވިތުރިއަކީ ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އެ ނަމާދު ކުރުމުގެމައްޗަށް ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ވަރަށްބޮޑަށް ބާރުއަޅުއްވައި، މީސްތަކުންނަށް އެކަމުގެމައްޗަށް ހިތްވަރު ދެއްވައިފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ ﵁ قَالَ: أَلاَ إِنَّ الْوِتْرَ لَيْسَ بِحَتْمٍ كَصَلاَتِكُمُ الْمَكْتُوبَةِ، وَلَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَوْتَرَ ثُمَّ قَالَ: {أَوْتِرُوا يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ أَوْتِرُوا، فَإِنَّ اللَّهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُو يَعْلَى)[1] މާނައީ: "ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ދަންނާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ވިތުރިއަކީ ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ފަރުޟު ކުރައްވައިފައިވާ ނަމާދުތަކާ އެއްފަދައިން ކުރުން ލާޒިމުކުރައްވައިފައިވާ ނަމާދެއް ނޫނެވެ. އެހެންނަމަވެސް ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ވިތުރި ކުރައްވައި ހުރުއްވިއެވެ. އަދި

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب اسْتِحْبَابِ الْوِتْرِ، برقم: 1416 (2/86) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، بَابُ مَاجَاءَ أَنَّ الوِتْرَ لَيسَ بِحَتْمٍ...، برقم: 453،454 (2/316) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ قِيَامِ اللَّيلِ...، بَابُ الأَمْرِ بالوِتْرِ، برقم: 1174،1175 (2/253،254) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي الوِتْرِ، برقم: 1169 (ص/370) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1262 (2/413) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْوِتْرِ، برقم: 1119 (1/432) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، بَابُ ذِكْرِ الأَخْبَارِ الْمَنْصُوصَةَ...، برقم: 1067 (2/136،137) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ذِكْرِ الْبَيَانِ أَنْ لاَ فَرْضَ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ مِنَ الصَّلَوَاتِ أَكْثَرَ مِنْ خَمْسٍ...، برقم: 4453،4454 (2/657) ، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 325-(585) (1/439)

އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ޤުރުއާނުގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ވިތުރިކުރައްވާށެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ވިތުރިކުރައްވާ ކަމެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ﷲއީ އެއްކަލަޑުވަންތަ އިލާހެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އޮނަރިދި ކަމަށް ލޯބިވެވޮޑިގެންވެއެވެ.}

މިއީ ޙަސަނަކުން ރިވާވެގެންވާ ޞަޙީޙްކަމަށް އައްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވެ އެވެ. އިބްނުޚުޒައިމާ ވިދާޅުވަނީ މިއީ ޞައްޙަ ރިވާޔަތެއްކަމަށެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫބަކުރު ކުރުތަމައިގައިވާ ވިތުރިއަކީ ވާޖިބުކަމެވެ.

ނަމަވެސް އެއީ ދަލީލުތަކުގެ އަލިގައި ވަޒަން ބަލާލާ މަދުބަހެވެ.

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "ވިތުރިއަކީ ވާޖިބެއްކަމުގައި އަބޫޙަނީފާ އެ ވިދާޅުވާބަސްފުޅަކީ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ކަނޑައެޅިގެން ސާބިތުވާ ބަސްފުޅަ ދަލީލުތަކާ ހިލާފު ބަސްފުޅެކެވެ. އަދި މުސްލިމުންގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި އެއުރެންކުރެ މީހަކު މިކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނާ އެއްބަސްވެފައެއް ނުވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޝާގިރުންނާއި ޢިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން ވިދާޅުވާ ވިދާޅުވުންތައް ނޫންކަމާ ޚިލާފަށް އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާކަމެ މިފަދަ ބަސްތަކެއް ނުހުރެއެވެ. ހަމަ އެ ކަލޭގެފާނުގެ މަދުހަބުގެ އެހެންމީހުން ޢިލްމުވެރިންނާ އެ ކަލޭގެފާނާ އެއްބަސްވެވަޑައިގެން ނުވަޑައިގެންނެވެ. އެ އެހެން މުޖުތަހިދުން ވެސް ވިދާޅުވަނީ މުސްލިމުންގެ އެހެނިހެން ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތަށްހެވެ. (އެބަހީ: ވިތުރިއަކީ ވާޖިބެއް ނޫންކަމުގައެވެ.)"[1]

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހުންލެއްވި ޢުބާދަތު ބިން ޞާމިތު ގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދު، އައްނަސާއީ، އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އަންނަނިވި ބަޔާންފުޅު ވިތުރިއަކީ ވާޖިބެއްނޫންކަން ބަލައިދޭ މާތްނަބިއްޔާގެ ޙަދީޘް ހުރިހާ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. عَن ابْنِ مُحَيْرِيزٍ، أَنَّ الْمُخْدَجِيَّ – رَجُلاً مِنْ بَنِي كِنَانَةَ – أَخْبَرَهُ أَنَّ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ

---

[1] كِتَابُ الإِشْرَافِ عَلَى مَذَاهِبِ العُلَمَاءِ لابن الْمُنذِرِ، كِتابُ الوِتْرِ، بَابُ الأَخْبَارُ الدَّالَّةِ عَلَى أَنَ الوِتَرَ لَيسَ بِفَرْضٍ، رقم: م 749 (260،259/2) **ނޯޓު:** އިބްނުލްމުންޛިރު ބަޔާންކުރައްވައި، ފިޤުހުގެ މަސްއަލަތަކުގައި ދިރާސާކުރެއްވި، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުގެ ގޮތް ސާފުވެއެވެ. އިބްނުލްމުންޛިރުގެ ފޮތުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ އިޖްމާޢުގެ މަޢުލޫމާތު މިފޮތުގައި ލިޔެފައި އެވަނީއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

كَانَ بِالشَّامِ يُكْنَى أَبَا مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَهُ أَنَّ الْوَتْرَ وَاجِبٌ، فَذَكَرَ الْمُخْدَجِيُّ أَنَّهُ رَاحَ إِلَى عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، فَذَكَرَ لَهُ أَنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ يَقُولُ الْوَتْرُ وَاجِبٌ،

فَقَالَ عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ: كَذَبَ أَبُو مُحَمَّدٍ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ {خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَى الْعِبَادِ، مَنْ أَتَى بِهِنَّ لَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئًا اسْتِخْفَافًا بِحَقِّهِنَّ، كَانَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَهْدٌ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يَأْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدٌ، إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ، وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَالْحُمَيدِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَالْهَيْثَمُ بنُ الكُلَيبُ، وَالطَّحَاوِيُّ)[1] މާނައީ: “އިބްނު މުޙައިރީޒުގެކިބައިން ބޭކަލަކު ވިދާޅުވިއެވެ. ބަނީކިނާނާ ޤަބީލާގެ އަލްމުޚްދަޖީއެވެ ކިޔުން ބޭކަލަކު ތިމަންނާއަށް ވިދާޅުވެދެއްވިއެވެ. ޝާމުކަރައިގައި ދިރިއުޅުއްވި އަންޞާރީންކުރެ އަބޫމުޙައްމަދުކިޔުން ބޭކަލަކު ވިތުރަކީ ވާޖިބެއްކަމުގައި އޭނާގެ ގޮތުގައި (އެބަހީ އަލްމުޚްދަޖީގެ ގޮތުގައި) ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން، އަލްމުޚްދަޖީ ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ޢުބާދަތު ބުނު ޞާމިތުގެ އަރިހަށްވަޑައިގެން، ވިތުރަކީ ވާޖިބެއްކަމުގައި އަބޫމުޙައްމަދު ވިދާޅުވާކަމަށް އެ ކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވާލީމެވެ.

ދެން، ޢުބާދަތު ބުނު ޞާމިތު ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫމުޙައްމަދަށް ގޯހިވަޑައިގަތީއެވެ. (މިތަނުގައި ބަސްގޮތް އޮތްގޮތް ގޯސްކަމުގައިވުމުގެ މާނައިން) ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވި ބަސްފުޅެއް މިތަނަށްއައުމުން އަޑުއައްސަވާފީމެވެ. (އިޝާރާތްކުރައްވާގޮތުން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.) {اللّٰهُ ތަބާރަކަ ވަތަޢާލާ އަޅުތަކުންގެމައްޗަށް ފަސް ނަމާދު ފަރުޟު

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِيمَنْ لَمْ يُوتِرْ، برقم: **1420** (88/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **22693** (366/37) ، وَمَالِكُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الأَمرُ بالوتْر، برقم: **320** (181/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فضل الصلوات الْخمس، برقم: **1732** (23/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ذِكْرِ الْبَيَانِ أَنْ لاَ فَرْضَ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ مِنَ الصَّلَوَاتِ أَكْثَرَ مِنْ خَمْسٍ...، برقم: **4451،4450** (656/2) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي الوتر، برقم: **1618** (ص/985) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب وجوب الوتر هل شيء من التطوع واجب، برقم: **4575** (6،5/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، من قال الوتر سنة، برقم: **6923** (499،500/4) ، وَفِي كِتَابُ الرَّدِّ عَلَى أَبِي حَنِيْفَةَ، وُجُوب الوِتْر، برقم: **37513** (166/20) ، وَالْحُمَيدِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **392** (375،376/1) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، باب الركعتَيْن بعد العشاء، برقم: **977** (104،103/4) ، وَالْهَيْثَمُ بنُ الكُلَيبُ فِي مُسْنَدِ الشَّاشِي، برقم: **1287،1281** (196،200/3) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي مُشْكِلِ الآثَارِ، باب بيان مشكل ما روي عن رسول اللَّهِ ﷺ فِي تارك الصلاة من الْمسلمِيْن...، برقم: **3167** (193/8)

ކުރެއްވިއެވެ. އެއްވެސް މީހަކު އެ ނަމާދުތަށް ފުރިހަމަކޮށް އަދާކޮށްފިނަމަ، އަދި އެ ނަމާދުތަކުގެ ޙައްޤަށް ކުޑަކުރުމެއްނުކޮށް، އެއިން ނަމާދެއް ނަގެއްލުވައިފިނަމަ، (ދަންނާށެވެ!) ހަމަކަށަވަރުން، اللَّهُ ގެ ބަސްވުރުމުގައި އެ މީހަކަށް ޢަހުދެއް ބަރުދެއްވެއެވެ. އެއީ އެކަލާނގެ އެ މީހަކު ސުވަރުގެއަށް ވެއްދެވުމެވެ. ނަމަވެސް، އެ ނަމާދުތަށް ފުރިހަމަކޮށް އަދާކޮށްފައި ނުވާނަމަ (ދަންނާށެވެ!) اللَّهُ ގެ ބަސްވުރުމުގައި އެ މީހަކަށް ޢަހުދެއް ނުވާނެއެވެ. އެކަލާނގެ އިރާދަފުޅުވެއްޖެނަމަ އޭނާއަށް ޢަފޫކުރައްވާނެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އިރާދަފުޅުވެއްޖެނަމަ އޭނާއަށް ޢަޛާބުދެއްވާނެއެވެ.}“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލިބިވޮޑިގެން ޠަލްޙަތު ބިން ޢުބައިދުاللَّهِ ގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންކޮށްފައިވާ ވިދާޅުވީއެވެ ވާޙަދީޘްގައިވެ ދަރިވެރިއެވެ. عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ، ثَائِرُ الرَّأْسِ نَسْمَعُ دَوِيَّ صَوْتِهِ، وَلاَ نَفْقَهُ مَا يَقُولُ، حَتَّى دَنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنِ الإِسْلاَمِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي اليَوْمِ وَاللَّيْلَةِ} فَقَالَ: هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُنَّ؟ قَالَ: {لاَ، إِلاَّ أَنْ تَطَّوَّعَ} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالشَّافِعِيُّ، وَمَالِكٌ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ الْجَارُودُ، وَالْهَيْثَمُ بنُ الكُلَيبُ، وَأَبُونُعَيمٍ) [1] މާނައީ: ”ޠަލްޙަތު ބިން ޢުބައިދުاللَّهِ ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ދުވަހަކު) ނަޖްދުގެ ބައެއްގެ މީހުންގެ ތެރެއިން މީހަކު، ބޮލުގެ އިސްތަށިތައް ފުށިފައިވާ ހާލު، ރަސޫލުاللَّهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް އައެވެ. އޭނާ އަޑުގަދަ ކޮށްގެން ވާހަކަ ދައްކާތީ އަޑު އިވުނެވެ. މިގޮތުގައި އޭނާ އައިސް، ރަސޫލުاللَّهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الإِيْمانِ، بَاب الزَّكَاةُ مِنْ الإِسْلاَمِ، برقم: 46 (32،31/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الإِيْمانِ، باب بَيَانِ الصَّلَوَاتِ الَّتِى هِيَ أَحَدُ أَرْكَانِ الإِسْلاَمِ، برقم: 8–(11) (ص/26،25) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب فَرْضِ الصَّلاَةِ، برقم: 391 (197/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب كم فرضت فِي اليوم والليلة، برقم: 457 (247،246/1) ، وَالشَّافِعِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، بَاب الإِيْمَانِ وَالإِسْلاَمِ، برقم: 2،1 (32،31/1) ، وَمَالِكُ فِي الْمُوَطَّأ، باب جامع الترغيب فِي الصلاة، برقم: 485 (249،248/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فضل الصلوات الْخمس، برقم: 1724 (11/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرَائِضِ الْخَمْسِ ، برقم: 1691 (531/1) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُنتَقَى، فرض الصلوات الْخمس و أبْحاثها، برقم: 144 (ص/46،45) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الإِيْمَانِ، بَابُ بَيَانِ أَعْمَالِ الإِسْلاَمِ...، برقم: 7 (19،18/1) ، وَالْهَيْثَمُ بنُ الكُلَيبُ فِي مُسْنَدِ الشَّاشِي، برقم: 16،15 (78،77/1) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْمُسْنَدِ الْمُسْتَخرَجِ، كِتَابُ الإِيْمَانِ، بَابُ فَرض الصَّلاَةِ، برقم: 87 (105،104/1)

(ހުއްޓުނެވެ.) ފަހެ، އޭނާ (އެ ކިޔަމުންދިޔަ އެއްޗެއް އަހަރެމެންނަށް ނޭނގުނު އަހީ) އިސްލާމް ދީނާމެދުގައި ސުވާލުކުރަނިކޮށް އެނގުނެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާން ކުރެއްވިއެވެ. {ރޭދުވާލުގެ ފަސް ނަމާދުކުރުން (ފަރުޟު) ވެގެންވެއެވެ.} އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. އެ ނޫން ނަމާދެއް އަޅުގަނޑުގެ މައްޗަށް ފަރުޟުވެގެން ވޭތޯ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ނުވެއެވެ. އެކަމަކު، ތިބާ އިތުރަށްކޮށްފިނަމަ ސުންނަތް ނަމާދެއް ކުރުމެވެ.} (އެބަހީ: ފަރުޟު ފަސް ނަމާދު ފިޔަވައި އެހެން ފަރުޟު ނަމާދެއް ނުވެއެވެ. އޭގެއިތުރުން ދެންހުރީ ސުންނަތްވެގެންވާ ނަމާދުތަކެވެ.)"

2- ވިތުރި ކުރުމުގެ ފަޟީލަތް:

އިލްމުވެރިންގެ އިޖުމާޢުން ސާބިތުވެފައިވާގޮތުގައި، ވިތުރިއަކީ، ޢިޝާ ނަމާދުގެ ފަހުގައިމެނުވީ ކުރުމެއްނެތް ނަމާދެއްކަމުގައި ނުވެއެވެ. އަދި ޢިޝާ ނަމާދަށްފަހު، ފަތިސްގެ އަވަހަކަށް ގަޑިއާހަމައަށްދެން ވިތުރީގެ ވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ.

އަބޫތަމީމު އަލްޖައިޝާނީ (ޢަބްދު اللهِ ބުން މާލިކު) ނަމަކަށްކިޔުނު ތާބިޢީ ބޭކަލެއްގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي تَمِيمٍ الْجَيْشَانِيِّ، أَنَّ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ ﵁، خَطَبَ النَّاسَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَقَالَ: إِنَّ أَبَا بَصْرَةَ حَدَّثَنِي أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: {إِنَّ اللَّهَ زَادَكُمْ صَلَاةً، وَهِيَ الْوِتْرُ، فَصَلُّوهَا فِيمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى صَلَاةِ الْفَجْرِ.}

قَالَ أَبُو تَمِيمٍ: فَأَخَذَ بِيَدِي أَبُو ذَرٍّ، فَسَارَ فِي الْمَسْجِدِ إِلَى أَبِي بَصْرَةَ ﵁، فَقَالَ لَهُ: أَنْتَ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ مَا قَالَ عَمْرٌو؟ قَالَ أَبُوبَصْرَةَ: أَنَا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّحَاوِيُّ) [1] މާނައީ: "އަބޫތަމީމު އަލްޖައިޝާނީ (ޢަބްދު اللهِ ބުން މާލިކު) ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގަންނަވާށި) ޢަމްރު އިބްނުލްޢާޞް އެއް ފަހަރަކު ހުކުރުދުވަހުގެ ޚުޠުބާ ދެއްވަމުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އަބޫބަޞްރާގެ ބުނުއްވުމުގައި ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުދެއްވިއެވެ. މާތްރަސްކަލާނގެ

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 23851 (271/39) ، وبرقم: 27229 (205،204/45) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: 2167 (279/2) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِي الآثَارِ، برقم: 2499 (431،430/1)

ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، اللَّهُ ތަޢާލާވަނީ ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ނަމާދެއް ޒިޔާދަކޮށްދެއްވައިފައެވެ. އެއީ ވިތުރެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އިޝާ ނަމާދަށްފަހު ފަތިސް ނަމާދާ ދެމެދުގައި އެ ނަމާދު ކުރައްވާށެވެ.}

އަބޫތަމީމު ވިދާޅުވިއެވެ. (މި ބަސްފުޅު އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ގޮތުން) އަބޫޛައްރުގެފާނު ތިމަންގެ އަތުގައި ހިއްޕަވައިގެން (އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުން ލިބިވޭ) އަބޫބަޞްރާގެފާނު މިސްކިތުގައި އިންނަވަނިކޮށް، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން ވިދާޅުވިއެވެ. ދަންނަވާ ޢަމްރު ބުނުލްޢާޞްގެފާނު އެ ވިދާޅުވެފައިވަނީ ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވި ކަލޭގެފާނު އަޑުއައްސަވާފައިވޭތޯއެވެ؟ އަބޫބަޞްރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ އެ ފަދައިން ބަޔާންކޮށްދެއްވި ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއައްސަވާފައެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލިބިވި އަބޫމަސްޢޫދު އަންޞާރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عُقْبَةَ بْنِ عَمْرٍو الأَنْصَارِيِّ قَالَ: :كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُوتِرُ أَوَّلَ اللَّيْلِ، وَأَوْسَطَهُ، وَآخِرَهُ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ)[1] މާނައީ: ‟އަބޫމަސްޢޫދު ޢުޤްބާ ބުނު ޢަމްރު އަންޞާރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރޭގަނޑުގެ ކުރީގަޑިއަކާއި، ރޭގަނޑުގެ މެދުތެރޭގަޑިއަކާއި، ރޭގަނޑުގެ ފަހުކޮޅުގައި ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ވިތުރުކުރައްވައި ދެއްވިއެވެ.“

އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސުންލިބިވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކޮށްފައި ބަޔާންވެގެން ވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ، قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُوتِرُ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ أَوْ مِنْ آخِرِهِ؟ فَقَالَتْ: كُلُّ ذَلِكَ كَانَ يَفْعَلُ، رُبَّمَا أَوْتَرَ أَوَّلَ اللَّيْلِ، وَرُبَّمَا أَوْتَرَ آخِرَهُ. قُلْتُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الأَمْرِ سَعَةً.

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **17071** (**303/28**) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: **680،679** (**244/17**) وَبرقم: **682** (**245/17**) ، وَفِي الْمُعْجَمِ الصَّغِيْرِ، من اسْمِهِ عبد الرحْمن: (**244/1**) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **650** (**11/2**)

قُلْتُ: كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَتُهُ يُسِرُّ أَوْ يَجْهَرُ؟ قَالَتْ: كُلُّ ذَلِكَ كَانَ يَفْعَلُ، رُبَّمَا أَسَرَّ، وَرُبَّمَا جَهَرَ. قَالَ: قُلْتُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الأَمْرِ سَعَةً.

قَالَ: قُلْتُ كَيْفَ كَانَ يَصْنَعُ فِي الْجَنَابَةِ أَكَانَ يَغْتَسِلُ قَبْلَ أَنْ يَنَامَ أَوْ يَنَامُ قَبْلَ أَنْ يَغْتَسِلَ؟ قَالَتْ: كُلُّ ذَلِكَ كَانَ يَفْعَلُ، رُبَّمَا اغْتَسَلَ فَنَامَ، وَرُبَّمَا تَوَضَّأَ وَنَامَ. قَالَ: قُلْتُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الأَمْرِ سَعَةً." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "ޢަބްދު اللَّهِ ބުން ޤައިސް ނަމަކަށްކިޔުނު ތާބިޢީ ބޭކަލަކު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތިމަންނާ ސުވާލު ކުރެއްވީމެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ވިތުރިކުރައްވައި އުޅުއްވީ ރޭގަނޑުގެ ކުރީކޮޅުގައިތޯއެވެ؟ ނުވަތަ ރޭގަނޑުގެ ފަހުކޮޅުގައިތޯއެވެ؟ އެ ކަމަނާވިދާޅުވިއެވެ. މިހުރިހާގޮތަކަށްވެސް އެކަލޭގެފާނު ޢަމަލުކުރައްވައެވެ. ބައެއް ފަހަރަށް އެކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑުގެ ކުރީކޮޅުގައި ވިތުރިކުރައްވައެވެ. އަދި އަނެއްބައިފަހަރަށް ރޭގަނޑުގެ ފަހުކޮޅުގައިވެސް ވިތުރިކުރައްވައެވެ. (ޢަބްދު اللَّهِ ބުން ޤައިސް) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. ކަންކަމުގައި ލުއިފަސޭހަގޮތް ދެއްވި اللَّهُ އަށް ޙަމްދުހުއްޓެވެ.

(ޢަބްދު اللَّهِ ބުން ޤައިސް) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވެ އުޅުއްވީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ (ވިތުރި ނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު) ކިޔަވައިވިދާޅުވަނީ ސިއްރުންތޯއެވެ؟ ނުވަތަ ހަރުއަޑުފުޅުންތޯއެވެ؟ އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. މިހުރިހާގޮތަކަށް އެކަލޭގެފާނު ޢަމަލުކުރައްވައެވެ. ބައެއް ފަހަރަށް ސިއްރުން ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އަނެއްބައިފަހަރަށް ހަރުއަޑުފުޅުން ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. (ޢަބްދު اللَّهِ ބުން ޤައިސް) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. ކަންކަމުގައި ލުއިފަސޭހަގޮތް ދެއްވި اللَّهُ އަށް ޙަމްދުހުއްޓެވެ.

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْحَيضِ، باب جَوَازِ نَوْمِ الْجُنُبِ...، برقم: **26–(307)** (ص/**152**) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي وَقْتِ الْوِتْرِ، برقم: **1437** (**94/2**) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب ما جاء فِي قراءة الليل، برقم: **449** (**311/2**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **24453** (**509/40**) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب إباحة الوتر أول الليل...، برقم: **1081** (**144/2**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ أَوْتَرَ...، برقم:**4836** (**51/3**)

(ޢަބްދު اللهِ ބިން ޤައިސް) ވިދާޅުވިއެވެ. ޖުނުބުވެރިވެވަޑައިގެންނެވި ޙާލުކޮޅުގައި އެކަލޭގެފާނު އަވަދާރަފުޅުލެއްވެވުމުގެކުރިން ހިނައި ޠާހިރުވެވަޑައިގަންނަވައިތޯއެވެ؟ ނުވަތަ ހިނައި ޠާހިރުވެވަޑައިގަތުމުގެ ކުރިން އަވަދާރަފުޅުލެއްވެވީތޯއެވެ؟ އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. މިހުރިހާގޮތަކަށް އެކަލޭގެފާނު ޢަމަލުކުރައްވައެވެ. ބައެއް ފަހަރަށް ހިނައި ޠާހިރުވެ ވަޑައިގެން އަވަދާރަފުޅުލެއްވިއެވެ. އަދި އަނެއްބައި ފަހަރަށް (ހިނައި ޠާހިރުވެވަޑައި ގަތުމަކާނުލައްވައި) ވުޟޫކުރައްވައިގެން އަވަދާރަފުޅު ލެއްވިއެވެ. (އެބަހީ: އެ ޙާލުކޮޅުގައި އަވަދާރަފުޅުލެއްވުމަށްފަހު، ފަތިސްވުމުގެކުރިން ހިނައި ޠާހިރުވެވަޑައި ގަންނަވައެވެ.) (ޢަބްދު اللهِ ބިން ޤައިސް) ވިދާޅުވިއެވެ. މިކަމުންނާ ދެންނެވީމެވެ. ކަންކަމުގައި ލުއިފަސޭހަކަން ދެއްވި اللهُ އަށް ޙަމްދުކުރަމެވެ.“

(މިތާނގައި މިވަނީ މުސްނަދު އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތެވެ.)

3- ނިދުމަށްފަހު ރޭގަނޑުގެ ފަހުކޮޅުގައި ހޭނުލެވިދާނެކަމަށް ފެންނަނަމަ ވިތުރިކުރުން އަވަސްކުރުމާއި، ހޭލެވިދާނެކަމަށް ޔަޤީންނަމަ، ވިތުރި ފަސްކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން:

ނިދުމަށްފަހު ހޭނުލެވިދާނެކަމަށް ފެންނަމީހާ ރޭގަނޑުގެ ކުރީކޮޅުގައި ވިތުރި ކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން ނިދުމަށްފަހު، ރޭގަނޑުގެ ފަހު ކޮޅުގައި ހޭލެވިދާނެކަމަށް ޔަޤީން މީހާ ނިދައިލުމަށްފަހު ހޭލައިގެން ވިތުރި ކުރުމަށްޓަކައި އިސްނާދުވުމާއި ވިތުރި ނަމާދު ފަސްކޮށްލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރުގެފަރާތުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرٍ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَنْ ظَنَّ مِنْكُمْ أَنْ لاَ يَسْتَيْقِظَ آخِرَهُ، فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ، وَمَنْ ظَنَّ مِنْكُمْ أَنَّهُ يَسْتَيْقِظُ آخِرَهُ، فَلْيُوتِرْ آخِرَهُ، فَإِنَّ صَلاَةَ آخِرِ اللَّيْلِ مَحْضُورَةٌ، وَهِيَ أَفْضَلُ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَأَبُو يَعْلَى، وَابْنُ الْجَارُودُ، وَالْبَغَوِيُّ،

وَمُحَمَّدُ بن نَصر)[1] މާނައީ: "ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކަށް ރޭގަނޑުގެ ފަހުވަގުތުގައި ހޭނުލެވިދާނެކަމަށް ފެންނަނަމަ، ފަހެ، އެ މީހަކު (ނިދުމުގެ ކުރިގައި) ރޭގަނޑުގެ ކުރީކޮޅު ވިތުރި ކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކަށް ރޭގަނޑުގެ ފަހު ވަގުތުގައި ހޭލެވިދާނެކަމަށް ޔަޤީންވާނަމަ، ފަހެ، (އޭނާ ނިދައިލުމަށްފަހު ތެދުވެ) ރޭގަނޑުގެ ފަހު ވަގުތުގައި ވިތުރި ކުރާހުށިކަމެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ރޭގަނޑުގެ ފަހު ވަގުތުގެ ނަމާދަކީ (ޚާއްސަކޮށް އެވަގުތު) މަލާއިކަތުން ޙާޟިރުވެލައްވާ ނަމާދެކެވެ. އަދި އެއީ އިތުރުކަންބޮޑު ނަމާދެކެވެ.}"

ހަމަ އެ ކަލޭގެފާނުގެއަރިހުން (އެބަހީ: އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުން ފުއްވި ޢަބްދު اللهِގެފާނުގެ ދަރިކަލުން) ޖާބިރުގެފާނުގެއަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ جابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ لأَبِي بَكْرٍ {مَتَى تُوتِرُ؟} قَالَ: أَوَّلَ اللَّيْلِ بَعْدَ الْعَتَمَةِ. قَالَ: {فَأَنْتَ يَا عُمَرُ؟} قَالَ: آخِرَ اللَّيْلِ، قَالَ: {أَمَّا أَنْتَ يَا أَبَا بَكْرٍ، فَأَخَذْتَ بِالثِّقَةِ، وَأَمَّا أَنْتَ يَا عُمَرُ، فَأَخَذْتَ بِالْقُوَّةِ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو يَعْلَى، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَالطَّحَاوِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدُ)[2] މާނައީ: "ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (އެއް ފަހަރަކު) އަބޫބަކުރުގެފާނަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ.

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُالْمُسَافِرِينَ...، باب من خاف أن لا يقوم من آخر الليل...، برقم: 162-(755) (ص/341) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، باب فِي كراهية النوم قبل الوتر، (318/2)، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة، باب ما جاء فِي الوتر آخر الليل، برقم: 1187 (ص/375) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14207 (118/22) ، وَبرقم: 14381 (278/22) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ذكر الوصية بالوتر قبل النوم...، برقم:1086 (146/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الإِخْتِيَارِ فِى وَقْتِ الْوِتْرِ...، برقم: 4837، 4838 (51/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب أي ساعة يستحب فيها الوتر، برقم: 4623 (17،16/3) ، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 138-(1905) (416/3) ، وَبرقم: 341-(2106) (82،81/4) ، وَبرقم: 515-(2279) (189،188/4) ، وَابْنُ الْجَارُودُفِي الْمُنْتَقَى، فرض الصلوات الْخمس...،باب الوتر. برقم: 269 (ص/78،77) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب من طمع أن يقوم آخر الليل...، برقم:969 (91/4) ، وَمُحَمَّدُ بن نَصر فِي قِيَامِ اللَّيلِ، كِتَابُ الْوِتر، بَاب اخْتِيَارِ الوِتْرِ فِي آخِرِ اللَّيلِ لِمَن قَوِيَ عَلَيْهِ، (ص/279)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14323 (225/22) ، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 54-(1821) (353/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، من قال يَجعل الرجل آخر صلاته بالليل وترا، برقم: 6772 (466،465/4) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِى الآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّطَوُّعُ بَعْدَ الوِترْ، برقم: 2016 (342/1) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1034 (ص/316)

{ކަލޭގެފާނު ވިތުރިކުރައްވަނީ ކޮން ވަގުތަކު ތޯއެވެ؟} އެ ކަލޭގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ޢިޝާނަމާދު ކުރެއްވުމަށްފަހުން، ރޭގަނޑުގެ ކުރީބައިގައެވެ. ދެން ޢުމަރުގެފާނަށް ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ޢުމަރުގެފާނެވެ! ކަލޭގެފާނު (ވިތުރިކުރައްވަނީ) ކޮން ވަގުތަކު ތޯއެވެ؟} އެ ކަލޭގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ރޭގަނޑުގެ ފަހު ބައިގައެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އަބޫބަކުރުގެފާނު ދަންނަވައެވެ! ކަލޭގެފާނު ތިޔަ ހިއްޕެވީ ރައްކާތެރިކަމާއި އަދި ހަރުދަނާކަން ދިރިވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައެވެ. އަދި ޢުމަރުގެފާނު ދަންނަވައެވެ! ކަލޭގެފާނު ތިޔަ ހިއްޕެވީ ހަރުދަނާކަން ތެދުވެވޭއިރުގެ ގަދަކަމާއި ހިތްވަރުކުރި މަގެވެ.}" އަބޫދާވޫދު ވިދާޅުވި އެވެ. މިއީ މުސްލިމުގެ ޝަރުޠާއެއްގޮތް ޞައްޙަ ޙަދީޘެކެވެ.[1]

ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަމަލުފުޅުތަކުން ބަލާއިރު، ޙަޔާތްމުބާރަކުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިތުރިކުރައްވައި އުޅުއްވީ ތަފާތު ވަގުތުތަކުގައިކަން ބަޔާންވެއެވެ. އެހެނީ އެއީ އިސްލާމީ ބާރަން ވެގެންވާ ދީނަކަށް އަޅުކަންކުރުމުގައި ފަސޭހަކަން ދީފައިވާތީއެވެ. އެ ކަމަށްޓަކައި اللهُ ތަޢާލާ ހިއްވާއި ބާރު ދެއްވާނެއެވެ. ޝަރުޢީ ގޮތުން އެބައިން ބުނާ އަށް ވަގުތުތަކާ ވިތުރިކުރެއްވުމަށް ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެން ވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ قَدْ أَوْتَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ وَأَوْسَطِهِ وَآخِرِهِ، فَانْتَهَى وِتْرُهُ إِلَى السَّحَرِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَابْنُ الْجَارُودُ، وَالْحُمَيدِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ)[2] މާނައީ:

---

[1] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘް ޤުރުބަގައި ވިތުރިވުމަށްފަހުން، ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ބަރާއިން ބަޔާންކުރެއްވުމުގައި، އަލްއަލްބާނީ އަލްއިމާމް ރިވާކުރައްވާފައިވާ މުއައްތާގެ ވިތުރިވަރުގައިވެއެވެ. ބަރާޤުގައި މިއީ ޞަޙީޙުގެފާނުގެ އިސްނާދު އަލްޙާކިމް ޙާކިމް އިބްނު އުމަރުގެ، އޭނާ ބަޔާން އަބޫބަކްރު ޞައްޙަކުރައްވާފައިވާ ރިވާކުރައްވަމުން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ބަރާއިތެވެ. އަލްއަލްބާނީ އަލްއިމާމުގެ ރިވާޔަތް ކިޔުއްވާ ވަކިން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ. ޞަޙީޙުގެފާނުގެ އަކިން ރިވާޔަތް އެ ދުރާކުރާ މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައި ނުވެއެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الوِتْرِ، بَاب سَاعَاتِ الوِتْرِ، مُخْتَصَراً، برقم: 996 (314/1) ، وَمُسْلِمٌ،كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِينَ...، باب صَلاَةِ اللَّيْلِ...، برقم: 136-(745) (ص/335) مُخْتَصَراً، وَ برقم: 137-(...) (ص/336،335) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي وقت الوتر، برقم: 1435 (94/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصَّلاة...، باب ما جاء فِي الوتر من أول الليل وآخره، برقم: 456 (319،318/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل...، باب وقت الوتر، برقم: 1680 (256/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فِي الوتر آخر الليل، برقم: 1185 (ص/374)، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24759 (278/41) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ أَوْتَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، برقم: 4833،4834،4835 (51،50/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ، برقم: 4831 (113/5) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُنتَقَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب فِي الوِتْرِ، برقم: 268 (ص/77) ، =

”ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރޭގަނޑުގެ ކުރީގަޑިއަކުގައި، ރޭގަނޑުގެ މެދުތެރޭގަޑިއަކުގައި، ރޭގަނޑުގެ ފަހުކޮޅުގަޑިއަކުވެސް ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ވިތުރި ކުރައްވައި އުޅުއްވިއެވެ. އެންމެފަހުން އެކަލޭގެފާނު ވިތުރިކުރައްވާ ވަގުތެއްކަމުގައިވީ ހަމަފަތިހުގެ ސަޙަރުގެ ވަގުތެވެ. (އެބަހީ: ފަތިސްވުމާ ކައިރިވުމުންނެވެ.)“

ކަންމިހެން ހުރުމާއެކުވެސް އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުންކުރެ ބައެއް ބޭކަލުން އަވަހަށްނިދުމުގެ ކުރީގައި ވިތުރިކުރެއްވުމަކީ ވަސިއްޔަތްކުރައްވައިފައިވާތީއެވެ. އެހީ ބައްޔަކު އަދި އެންމެ ހަޤީޤަތުގައި ގޮތުގައި ހިއްޖަވުމުގެގޮތުން ކުރައްވައިފައިވާ ވަސިއްޔަތެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ސަޢުދު ބިން އަބީވައްޤާޞްގެ އަރިހުން އަންނަނިވި ރިވާކުރައްވާފައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي الْعِشَاءَ الآخِرَةَ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، ثُمَّ يُوتِرُ بِوَاحِدَةٍ لاَ يَزِيدُ عَلَيْهَا، فَيُقَالُ لَهُ أَتُوتِرُ بِوَاحِدَةٍ، لاَ تَزِيدُ عَلَيْهَا يَا أَبَا إِسْحَاقَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {الَّذِي لاَ يَنَامُ حَتَّى يُوتِرَ حَازِمٌ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1] މާނައީ: ”ސަޢުދު ބިން އަބީވައްޤާޞްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައި ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ މިސްކިތުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ޢިޝާ ނަމާދު ކުރައްވައެވެ. އޭގެފަހުން، އެ ކަލޭގެފާނު ވިތުރީގެ އެއް ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އެއަށްވުރެ އިތުރަކަށް ނުކުރައްވައެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވުނެވެ. އޭ އަބޫއިސްޙާޤެވެ! ކަލޭގެފާނު ވިތުރިކުރައްވަނީ އެއް ރަކުޢަތުންތޯއެވެ؟ އެއަށްވުރެ އިތުރަކަށް ނުކުރައްވަމުތޯއެވެ؟ އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އާނއެކެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވަމުން މިހެންކަލޭގެފާނު އަޑުއެހީމެވެ. {ހަރުދަނާ މީހަކީ ވިތުރިކޮށްގެންމެނުވީ ނުނިދާ މީހެކެވެ.}“

= وَالْحُمَيدِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، أَحَادِيثُ عَائِشَةَ فِي الصَّلاَةِ، برقم: 188 (252/1) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْمُسنَدِ الْمُسْتَخرِجِ...، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي الوتر أول الليل وأوسطه وآخره، برقم: 1687 (338/2)

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1461 (64/3)

4- ވިތުރީގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދު:

އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ”ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެ އެނގިގެންވާގޮތުގައި ވިތުރީގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދަކީ ތޭރަ ރަކުޢަތް ކަމަށާއި، އެގާރަ، ނުވަތަ ނުވައެއް، ނުވަތަ ހަތެއް، ނުވަތަ ފަހެއް، ނުވަތަ ތިނެއް، ނުންނަމަ އެއް ރަކުޢަތް ކަމަށްވެސް ވާރިދުވެގެންވެއެވެ. އިސްނާދު ޙަސަން އިބްނުޙަޖަރު ވިދާޅުވެއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ރޭގަނޑުގެ (ސުންނަތް) ނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދަކީ ތޭރަ ރަކުޢަތް ކަމުގައި ބަޔާންވެގެންވުމުގެ މާނައަކީ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ރޭ އަޅުކަމުގެ ގޮތުގައި ކުރައްވަނީ މުޅިއެކު ތޭރަ ރަކުޢަތްކަމުގައިވުމެވެ. އާދަޔާގައި ވިތުރުވެސް ޝާމިލުވެގެން ވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު ވިތުރީއަށް ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުގެނަން ނިސްބަތްކޮށްފައެވެ.“[1]

ވިތުރު ކުރުމުގައި ކޮންމެ ދެ ރަކުޢަތަކުންފަހު ސަލާމްދެމުންގޮސް އެއް ރަކުޢަތް ވަކިން ކުރުން ހުއްދައެވެ. އަދި ހަމަ އެފަދައިން އެ މީހަކު ކުރަން ގަސްދުކުރާ ޢަދަދަކަށް ހުރިހާ ރަކުޢަތެއް ދެ އަތްތަޙިއްޔާތާއި ދެ ސަލާމުން ފުރިހަމަކުރުންވެސް ކުރެވޭނެއެވެ. އޭގެމިސާލަކީ، ތޭރަ، ނުވަތަ އެގާރަ، ނުވަތަ ނުވައެއް، ނުންނަމަ ދެ ރަކުޢަތް، ކޮންމެ ދެ ރަކުޢަތަކުން ސަލާމްދިނުމަކާނުލައި އެއްކޮށް ކުރުމަށްފަހު، އަތްތަޙިއްޔާތާއި ސަލާމްދިނުމެވެ. އެއަށްފަހު، އެއް ރަކުޢަތް ވަކިން އަތްތަޙިއްޔާތާއި ސަލާމްދިނުމެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން މިއިން ކޮންމެ ޢަދަދެއްގެ [illegible] ރަކުޢަތްތައް އެއްކޮށް ކުރުމަށްފަހު އެންމެ ފަހު ރަކުޢަތުގައި އަތްތަޙިއްޔާތާއި ސަލާމްދިނުންވެސް ހުއްދައެވެ. (އެބައީ: ވިތުރީގެ ތޭރަ ރަކުޢަތް، ނުވަތަ އެގާރަ ރަކުޢަތް، ނުވަތަ ނުވަ ރަކުޢަތް، ނުވަތަ ހަތް ރަކުޢަތް، ނުވަތަ ފަސް ރަކުޢަތް، ނުވަތަ ތިން ރަކުޢަތް ކުރުމުގައި އެއްފަހަރަކު އަތްތަޙިއްޔާތުކުރުމެވެ. އެއިން ކޮންމެ ޢަދަދަކަށް ނިޔަތްގެން ވިތުރުކުރުމުގައިވެސް އެންމެ ފަހު ރަކުޢަތުގައި އަތްތަޙިއްޔާތާއި ސަލާމްދިނުމެވެ.) މިއިން ކޮންމެ ގޮތެއްވެސް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ވާރިދުވެގެންވެއެވެ.

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، أَبْوَاب الصَّلَاةِ، بَاب مَا جَاءَ فِي الْوِتْرِ بِسَبْعٍ، **(320/2)**

އިބްނުލްޤައްޔިމު ވިދާޅުވެއެވެ. "ޞައްޙަ އަދި ޞަރީޙަ ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ގޮތުގައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ވިތުރުގެ ފަސް ރަކުޢަތް، ނުވަތަ ހަތް ރަކުޢަތް އެއްކޮށް ކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެއީ އުއްމުލްމުއުމިނީން އުއްމުސަލަމާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އައްނަސާއީއާއި، ރަނގަޅު ސަނަދުތަކުން އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘުގައި ވާރިދުވެފައިވެއެވެ. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُوتِرُ بِسَبْعٍ وَبِخَمْسٍ لاَ يَفْصِلُ بَيْنَهُنَّ بِسَلاَمٍ، وَلاَ بِكَلاَمٍ." (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُو يَعْلَى، وَالطَّحَاوِيُّ)[1] މާނައީ: "އުއްމުސަލަމާގެފާން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަތް ރަކުޢަތުން އަދި ފަސް ރަކުޢަތުން ވިތުރުކުރައްވައި އުޅުއްވިއެވެ. އެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ދެމެދުގައި ސަލާމްދެއްވުމަކުން ނުވަތަ ބަސްފުޅެއް ވިދާޅުވުމުން ވަކިވަކި ނުކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ: އެންމެ ފަހުރަކުޢަތުގައި އައްތަޙިއްޔާތު ވިދާޅުވެ ސަލާމް ދެއްވުމުން ފިޔަވައި ދެ ރަކުޢަތުން ސަލާމްނުދެއްވައެވެ. އަދި އެ ދެމެދުގައި ބަސްފުޅެއް ވެސް ވިދާޅެއްނުވައެވެ.)"

އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންއެދޭ ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّى مِنَ اللَّيْلِ ثَلاَثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً، يُوتِرُ مِنْ ذَلِكَ بِخَمْسٍ، لاَ يَجْلِسُ فِى شَىْءٍ إِلاَّ فِى آخِرِهَا." (رَوَاهُ الْبُخَارِىُّ، مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَ أَحْمَدُ)[2] މާނައީ: "ޢާއިޝަތުގެފާން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ރޭގަނޑު (ސުންނަތް) ނަމާދުގެ ތޭރަ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އޭގެތެރެއިން ފަސް ރަކުޢަތީ ވިތުރުގެ ރަކުޢަތްތަކުގައި ހައްދަވައެވެ. މި ރަކުޢަތްތައް ކުރެއްވުމުގައި

---

[1] النَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل...، باب كيف الوتر بخمس...، برقم: 1713 (266/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء في الوتر بثلاث وخمس وسبع وتسع، برقم: 1192 (ص/376) ، مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26486 (88/44) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْكَبِيْرِ، برقم: 895 (378/23) رَوَاهُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْهَا، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 85-(6963) (398/12) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِي الآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابِ الوِتْرِ، برقم: 1730 (291/1)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، باب كَيفَ صَلاَةُ النَّبيِّ ﷺ ، برقم: 1140 (354/1) ، مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِينَ...، باب صَلاَةِ اللَّيْلِ وَعَدَدِ رَكَعَاتِ النَّبيِّ ﷺ...، برقم: 123-(737) (ص/333) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب مَاجَاءَ فِي الوِتْرِ بِخَمْسٍ، برقم: 459 (321/2) ، مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25936 (99/43)

އެންމެ ފަހު އިށީނދެވަޑައިގަތުން ފިޔަވައި ދެ ރަކުޢަތް ދެމެދުގައި އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައެއް ނުގަންނަވައެވެ.”

ހަމައެފަދައިން އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝާގެފާނު އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެހެން ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: "أَنَّهُ ﷺ كَانَ يُصَلِّى مِنَ اللَّيلِ تِسْعَ رَكَعَاتٍ، لاَ يَجْلِسُ فِيهَا إلاَّ فِى الثَّامِنَةِ، فَيَذْكُرُ اللَّهَ، وَيَحْمَدُهُ، وَيَدْعُوهُ، ثُمَّ يَنْهَضُ وَلاَ يُسَلِّمُ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّى التَّاسِعَةَ، ثُمَّ يَقْعُدُ، فَيَذْكُرُ اللَّهَ، وَيَحْمَدُهُ، وَيَدْعُوهُ، ثُمَّ يُسَلِّمُ تَسْلِيمًا يُسْمِعُنَا، ثُمَّ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ مَا يُسَلِّمُ وَهُوَ قَاعِدٌ، فَتِلْكَ إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً، فَلَمَّا أَسَنَّ نَبِىُّ اللَّهِ ﷺ وَأَخَذَ اللَّحْمَ، أَوْتَرَ بِسَبْعٍ، وَصَنَعَ فِى الرَّكْعَتَيْنِ مِثْلَ صَنِيعِهِ الأَوَّلِ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: “ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލުﷲ ﷺ ރޭގަނޑު (ސުންނަތް) ނުވަ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އެ ހުރިހާ ރަކުޢަތްތަކުގެތެރެއިން އަށް ވަނަ ރަކުޢަތުގައިމެނުވީ އެކަލޭގެފާނު (އައްތަޙިއްޔާތަށް) އިށީނދެވަޑައެއްނުގަންނަވައެވެ. ދެން، (އަށްވަނަ ރަކުޢަތުގައި) އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން ﷲ ހަނދުމަކުރައްވައި، އެކަލާނގެ ހަޟްރަތަށް ހަމްދުކުރައްވައި، އެކަލާނގެހަޟްރަތަށް ދުޢާކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ: އައްތަޙިއްޔާތު ވިދާޅުވިއެވެ.) އެއަށްފަހު ސަލާމްދެއްވުމަކާ ނުލައްވައި ތެދުވެވަޑައިގެން ނުވަވަނަ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން ﷲ ހަނދުމަ ކުރައްވައި، އެކަލާނގެ ހަޟްރަތަށް ހަމްދުކުރައްވައި، އެކަލާނގެހަޟްރަތަށް ދުޢާ ކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވައެވެ. އަދި ސަލާމްދެއްވާއަޑު ތިމަންމެންނަށް އިއްވަވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވުމަށްފަހު، އިށީނދެވަޑައިގެން

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِينَ...، باب جَامِعِ صَلاَةِ اللَّيْلِ...، برقم: 139-(746) (ص/337،336) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب فِي صَلاَةِ اللَّيلِ، برقم: 1342 (61،60/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب قِيَامِ اللَّيلِ...، باب قِيَامُ اللَّيلِ برقم: 1600 (222،221/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فِي الوتر بثلاث وخمس...، برقم: 1191 (ص/376) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24269 (316،314/40) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ الوِتْرِ، برقم: 2442 (196،195/6) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، الوِتْرُ بِتِسْعِ رَكَعَاتٍ أَو بِسَبْعٍ...، برقم: 5493،5492 (68/4) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الركعتَيْن بعد العشاء، برقم: 963 (81،80/4)

އިންނަވައި ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އެއީ ޖުމްލަ އެގާރަ ރަކުޢަތެވެ. ފަހެ، اللّٰهُ ގެ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އުމުރުފުޅުން ދުވަސްފުޅުވެ، ހަށިކޮޅު ބަރުހެލިވުމުން، އެކަލޭގެފާނު ވިތުރުކުރައްވައިއުޅުއްވީ ހަތް ރަކުޢަތުންނެވެ. އަދި އެ ހިނދުގައިވެސް ފަހު ދެ ރަކުޢަތުގައި އެކަލޭގެފާނު ކަންތައްކުރައްވަނީ ކުރިންވެސް ކަންކުރެއްވިފަދައިންނެވެ.“

އެ ކަމަނާގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. "فَلَمَّا أَسَنَّ وَأَخَذَ اللَّحْمَ أَوْتَرَ بِسَبْعِ رَكَعَاتٍ لَمْ يَجْلِسْ إِلاَّ فِي السَّادِسَةِ وَالسَّابِعَةِ وَلَمْ يُسَلِّمْ إِلاَّ فِي السَّابِعَةِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ) [1] މާނައީ: ”ފަހެ، اللّٰهُ ގެ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އުމުރުފުޅުން ދުވަސްފުޅުވެ، ހަށިކޮޅު ބަރުހެލިވުމުން، އެކަލޭގެފާނު ވިތުރުކުރައްވައިއުޅުއްވީ ހަތް ރަކުޢަތުންނެވެ. އަދި އެ ހިނދުގައިވެސް ހަ ވަނަ ރަކުޢަތާއި ހަތް ވަނަ ރަކުޢަތުގައިމެނުވީ އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެ ވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އަދި ހަތް ވަނަ ރަކުޢަތްތަކުގައިމެނުވީ ސަލާމުއެއްނުދެއްވައެވެ.“

އެ ކަމަނާގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. "صَلَّى سَبْعَ رَكَعَاتٍ لاَ يَقْعُدُ إِلاَّ فِي آخِرِهِنَّ." (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ) [2] މާނައީ: ”އެކަލޭގެފާނު ހަތް ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އޭގެތެރެއިން އެންމެ ފަހުރަކުޢަތުގައިމެނުވީ (އައްތަޙިއްޔާތަށް) އިށީނދެ ވަޑައިނުގަންނަވައެވެ.“

މި އެންމެހައި ޙަދީޘްތަކީވެސް ސައްޙަ ޙަދީޘްތަކެވެ. މިއިން އެއްވެސް ޙަދީޘެއްގެ ދެމެދުގައި ތަޢާރުޟެއް، ފުށުއެރުމެއް ނުވެއެވެ. ހަމައެކަނި އިޚްތިލާފަކީވެސް ބަދަލުކުރައްވައިފައިވާ، އެ [illegible] اللّٰهُ ރުއްސެވުންވާ ޢުމަރުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘް [illegible] އެއްވެސް ތަޢާރުޟެއްވާ ޙަދީޘެއް މި މައްސަލައިގައި ނުވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ صَلاَةِ اللَّيْلِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ) [3] މާނައީ:

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب فِي صَلاَةِ اللَّيلِ، برقم: **1342** (2/61،60)

[2] النَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل...، باب كيف الوتر بسبع، برقم: **1718** (2/267)

[3] الْبُخَارِيُّ، كتاب الوتر، باب ما جاء فِي الوتر، برقم: **990** (1/313) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِينَ...، باب صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى...، برقم: **145**-(**749**) (ص/338) ، وَأَبُودَاوُدُ، باب صَلاَةِ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى، برقم: **1326** (2/55) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب =

ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއް ފަހަރަކު ރޭގަނޑުގެ ސުންނަތް ނަމާދުތަކާބެހޭގޮތުން ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ބޭކަލަކު ސުވާލު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ރޭގަނޑުގެ (ސުންނަތް) ނަމާދުކުރުން ވަނީ، ދެ ރަކުޢަތުން ދެ ރަކުޢަތުންނެވެ.}"

މިއީ ބަލާބެލުމުން ތަޢާރުޟެއް ކަމަށް ބައެއް މީހުން ހީކުރާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް މިފަދައިން ބަޔާންކުރެއްވި ޙަދީޘްތަކުގައިވާ ސުވާލުވީ، ވިތުރު ކުރުމުގައި ހަމަ ރަކުޢަތް، އަދި ފަސް ރަކުޢަތުން ވެސް ކުރެއްވުމުގައެވެ. އެއީ ޞައްޙަރިވާޔަތްތަކުން ސާބިތުވާ ސުންނަތެވެ. އެހެންކަމުން ބަދަލުވެގެން ބަޔާންކުރެއްވި ބައެއް ތަފާސްކަލާފަކާއެވެ. މަތިގައި {ރޭގަނޑުގެ (ސުންނަތް) ނަމާދުކުރުން ވަނީ، ދެ ރަކުޢަތުން ދެ ރަކުޢަތުންނެވެ.} މި ފަދައިން ބަޔާންކުރެއްވި، ރޭގަނޑުގެ ސުންނަތް ނަމާދުތަކާބެހޭގޮތުން ސުވާލުކުރެއްވި ބޭކަލަކަށް ޖަވާބުދެއްވުމުގެ ގޮތުގައެވެ. ސަލާމްކޮށްލުމެވެ. އެއީ ދެ ރަކުޢަތުން ދެ ރަކުޢަތުން ކުރުމަކީ ކަމެކެވެ. އެ ބޭކަލަކު ވިތުރާބެހޭގޮތުން ސުވާލު ނުކުރެއްވިއެވެ.

ދަންނައެވެ. ވިތުރުކުރުންވަނީ ނުވަ ރަކުޢަތުން، ނުވަތަ ހަތް ރަކުޢަތުން، ނުވަތަ ފަސް ރަކުޢަތުން، އަދި އެއް ރަކުޢަތުންނެވެ. މި ނަމާދަށް ވިތުރޭ ކިޔުނީވެސް އެހެންވެއެވެ. ޢަރަބިބަހުން "އަލްވިތުރު" ގެ މާނައިވެސް ކުރިން ބަޔާންވި ޢަދަދާ ދުރިން ވަކިންހުންނަ އެކަހެރި ޢަދަދެވެ. އެހެންކަމާއެކު ފަސް ރަކުޢަތް، ނުވަތަ ހަތް ރަކުޢަތް، ނުވަތަ ނުވަ ރަކުޢަތް އެވަނީ އެކަހެރި ޢަދަދާއެކުވުމުންނެވެ. އެއީ މަޣުރިބު ނަމާދުވެސް ތިން ރަކުޢަތުން އެކަހެރިވެގެންވާތީއެވެ. ފަހެ، ފަސް ރަކުޢަތް ނުވަތަ ހަތް ރަކުޢަތް ކުރުމުގައި ދެ ސަލާމްދީގެން އެ ރަކުޢަތް ވަކިކުރެވިދާނެއެވެ. އެއީ އާދަ ރަކުޢަތް އެބިދައިން ވަކިކުރުމަކީ ކުރެވޭނެއެވެ. އެއިން ކަންތައް ބާވަތްގައިވެސް އެކަހެރިކަން

=الصلاة...، باب ماجاء أن صلاة الليل مثنَى مثنَى، برقم:437 (2/300،301) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل...، باب كيف صلاة الليل، برقم: 1673،1666 (2/253،252) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فِي الوتر بركعة، برقم: 1175 (ص/371)، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4848 (8/457)

ކުރުމުން ރަކުޢަތް ވާހުށީ ވިތުރުކަމަށްވެ. އެއީ ކުރިން އިސްވެ ބަޔާންވި ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވާ ފަދައިންނެވެ. އެހެންވެ ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވައިފައިވެއެވެ. {صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى، فَإِذَا خَشِيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ صَلَّى رَكْعَةً تُوتِرُ لَهُ مَا قَدْ صَلَّى.} [1] މާނައީ: {ރޭގަނޑުގެ (ސުންނަތް) ނަމާދުކުރުން ވަނީ، ދެ ރަކުޢަތުން ދެ ރަކުޢަތުންނެވެ. ފަހެ، ފަތިސްވާންކަމަށް ތިބާއަށް ޝައްކުވާހިނދު، އެއް ރަކުޢަތް ކުރާނީކަމެވެ. އެ ވާހުށީ ކުރިން ތިބާކުރެ ނަމާދުއް ވިތުރުކަމުގައި ވާނެކަމެއްކަމަށްވެ.} ފަހެ، މި ބަސްފުޅުން ކަށަވަރުވަނީ، އިތުރުކަމާބެހޭގޮތުގެ ބަސްފުޅާއި އެކަށީގެންވާ ޢަމަލުފުޅުގެ އެއްގޮތް ކަމެވެ. އަދި އޭގެ އެއްކަމެއް އަނެއްކަންތަކުގެ ތަސްދީޤުކުރާކަމެވެ.“[2]

5- ވިތުރުގައި ކިޔެވުން:

ވިތުރުގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ ކޮންމެ ތަނަކުން ފަދައިގެން ކިޔެވުނަސް ހުއްދައެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންވާށި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ ﵁ قَالَ: "لَيْسَ مِنَ الْقُرْآنِ شَئٌ مَهْجُورٌ فَأَوْتِرْ بِمَا شِئْتَ." (رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ نَصرٍ) [3] މާނައީ: ”ޢަލީގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި ދޫކޮށްލެވިގެންވާ އެއްވެސް ބައެއް ނުވެއެވެ. ފަހެ، ތިބާ ބޭނުންތަނަކުން ކިޔަވައިގެން ވިތުރުކުރާހިނދަކުވެ.“

އެހެންނަމަވެސް ދުސްތޫރަކަށްވެގެންވަނީ، ވިތުރުގެ ތިން ރަކުޢަތް ކުރާނަމަ، ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ [4] މި ސޫރަތް ކިޔެވުމެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި (ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު) ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا

---

[1] މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ބުޚާރީން މުސްލިމުން އެވަނީ ބަޔާންކޮށްފައެވެ.

[2] إعْلاَمُ الْمُوَقَّعِيْنَ عَن رَبِّ الْعَالَمِيْن، الْمِثَالُ الثَّالِثُ وَ السَّبْعُونَ، (**4/335،336**)

[3] مُحَمَّدُ بْنُ نَصرٍ،فِي كِتَابِ مُخْتَصر قِيَامُ الليلِ، مَايُقْرَأُ فِي الوِتْرِ، (ص/**303**)

[4] سورة الأعلى: **1**

ﭐﻟْﻜَٰﻔِﺮُﻭﻥَ ﴾[1] މި ސޫރަތް ކިޔުއްވުމެވެ. އަދި ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި (ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު) ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾[2] މި ސޫރަތާއި އަލްމުޢައްވިޛަތައިން (އެބަހީ: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ﴾[3] ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ﴾[4] ގެ ސޫރަތް) ވެސް ކިޔުއްވުމެވެ.

މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވުދާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، އައްތިރްމިޛީ ޙަސަނުގެ ސަނަދަކުން އައިސްފައިވާ ޞަޙީޙެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَةِ الأُولَى بِ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ ، وَفِي الثَّانِيَةِ بِ ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾، وَفِي الثَّالِثَةِ بِ ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ ، وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ، (أَعْنِى بِ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ﴾ وَ بِ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ﴾)" (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَإِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَيهِ، وَالْبَغَوِيُّ)[5] މާނައީ: "ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ވިތުރި ކުރެއްވުމުގައި، ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި (ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު) ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ މި ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި (ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު) ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ މި ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އަދި

---

[1] سورة الكافرون: **1**

[2] سورة الإخلاص: **1**

[3] سورة الفلق: **1**

[4] سورة الناس: **1**

[5] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ مَا يُقْرَأُ فِي الوِتْرِ، برقم: **1424** (**90/2**) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الوتر، بَابُ مَاجَاءَ فِيمَا يُقْرَأُ بِهِ فِي الوِتْرِ، برقم: **463** (**326/2**)، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ...، بَاب مَا جَاءَ فِيمَا يُقْرَأُ فِي الوِتْرِ، برقم: **1173** (ص/**371**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **25906** (**79/43**) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُستَدرَك، كِتَابُ التَّفْسِيْرِ، تَفْسِيْرُ سُورَةِ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى، برقم: **3979** (**612/2**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَاب مَا يُقْرَأُ فِي الوِتْرِ بَعْدَ الفَاتِحَةِ، برقم: **4954** (**55/3**) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الوِتْرِ، مَا يُقْرَأُ فِي رَكَعَاتِ الوِتْرِ...، برقم: **1649** (**343/2،344**) وَ برقم:**16765** (**362/2**) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ مَا يُقْرَأُ فِي الوِتْرِ، برقم: **4698** (**33/3**) ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **1136**–(**1678**) (**962/3**) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، بَابُ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ العِشَاءِ، برقم: **973** (**99/4**)

ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި (ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު) ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَـدٌ﴾ މި ސޫރަތާއި މުޢައްވިޛަތައިން (އެބަހީ: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ﴾ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ﴾ ދެ ސޫރަތް) ކިޔަވައި ވިތުރުކުރެއްވެވެ.“

6- ވިތުރީގައި ޤުނޫތު ކިޔުން:

ވިތުރީގައި ޤުނޫތުކިޔުމަކީ އަހަރުގެ ކޮންމެ ދުވަސްވަރެއްގައިވެސް ހުއްދަކަމެވެ. މި ބާބުގެ ދަލީލަކީ އެ ދެބަދަރިކަލުންނަށް ﷲ [illegible] ޢަލީގެ [illegible] ދަރިކަލުން ޙަސަނުގެފާނުން އަރިހުން އަޙްމަދާއި، ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިންނާއި އެ ނޫންވެސް ބައެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنهُمَا، قَالَ: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَلِمَاتٍ أَقُولُهُنَّ فِي الْوِتْرِ، {اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ، إِنَّكَ تَقْضِي وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ، وَإِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، وَلاَ يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالبَزَّارُ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَالْبَغَوِيُّ، وَابْنُ حَزْمٍ)[1] މާނައީ: “ޢަލީގެ ދަރިކަލުން ޙަސަނުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނަ ވިތުރީގައި ވިދާޅުވުމަށްޓަކައި ތިމަންނައަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ކަލިމަތަކެއް އުނގަންނަވައި ދެއްވިއެވެ. (އެއީ) {اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ،

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ، برقم: 1425 (2/90) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الوتر، بَابُ مَاجَاءَ فِي الْقُنُوتِ فِي الوِتْرِ، برقم: 464 (2/328) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل، باب الدعاء فِي الوتر، برقم: 1744 (2/275) وَ برقم: 1745 (2/275) وَ فِيهِ زِيَادَةُ (وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، بَاب مَا جَاءَ فِي الْقُنُوتِ فِي الوِتْرِ، برقم: 1178 (ص/372،373) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1718 (3/245) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ، برقم: 4628،4627 (2/701) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 2701،2708 (3/73،75) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1275 (2/499) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1336 (4/175) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، فِي قُنُوتِ الوِتْرِ مِنَ الدُّعَاءِ، برقم: 6961 (4/515،517) ، وَفِي كِتَابِ الدُّعَاءِ، مَا يَدْعُو بِهِ الرَّجُلُ فِي قُنُوتِ الوِتْرِ، برقم: 30323 (15/339،340) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ الدُّعَاءُ فِي الْقُنُوتِ، برقم: 640 (3/128) وَابْنُ حَزْمٍ فِي الْمُحَلَّى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، الْمَسأَلَة، 459: القُنُوتُ فِعْلٌ حَسَنٌ...، (4/147)

إِنَّكَ تَقْضِي وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ، وَإِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، وَلاَ يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ.}[1] މާނައީ: {އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! ތިޔަރަސްކަލާނގެ ތެދުމަގުދެއްކެވި މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި އަޅާވެސް ލައްވާށި، އަޅާއަށްވެސް ތެދުމަގު ދައްކަވާންދޭވެ! އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެ ޢާފިޔަތު ދެއްވައި ސަލާމަތްކުރެއްވި މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި އަޅާވެސްލައްވާށި، އަޅާއަށްވެސް ޢާފިޔަތުދެއްވާންދޭވެ! އަދި އެބައެއްގެ ކަންތަކުގައި ތިޔަރަސްކަލާނގެ ޒާމިނުވެވޮޑިގަތުން ދެއްވި މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި އަޅާވެސްލައްވާށި، އަޅާއަށްވެސް ތިޔަރަސްކަލާނގެ ޒާމިނުވެ ވޮޑިގަތުން ދެއްވާންދޭވެ! އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެ އަޅާއަށް ދެއްވި ތަކެތީގައި ބަރަކާތް ލައްވާންދޭވެ! އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެ މިންވަރުކުރައްވައިފައިވާ ކަންކަމުގެ ނުބައިން ގެއްލުންހުރި ކަންކަމުން މިއަޅާ ސަލާމަތްކޮށްދެއްވާންދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަރަސްކަލާނގެއީ ކޮންމެކަމެއް މިންވަރުކުރައްވާ (ޢަދުލުވެރިވަންތަ) އިލާހެވެ. ތިޔަރަސްކަލާނގެ މިންވަރުކުރާ ޚިލާފަށް އެކަކަށް އެއްވެސްކަމެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެ އެ މީހެއްގެ ކަންކަމާދު ޢިއްޒަތްތެރިވެ ވޮޑިގެންނެވި މީހަކު ނިކަމެތިކުރެވޭނެ ހަމައެކަނިވެސް ނުވެއެވެ. އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެ އެ މީހަކާ ދުޝްމަނުވެވޮޑިގެން މީހަކު ޢިއްޒަތްތެރިކޮށް ދެމެހެއްޓުމުގެ ހަމަހަމަކަމެއް ނުވެއެވެ. ތިޔަރަސްކަލާނގެ ބަރަކާތްތެރިވެ ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެ މަތިވެރިވެ ބޮޑުވެގެންވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި (ތިޔަރަސްކަލާނގެ) ނަބިއްޔާ މުޙައްމަދުގެފާނުގެ މައްޗަށް ސަލަވާތް ލައްވާންދޭވެ!}“

---

[1] **ނޯޓް:** މި ދުޢާގެ ފަހުގައިއިތުރުވެފައިވާ ޞަލަވާތް ރިވާޔަތްކުރެއްވި ޙަދީޘްތަކާއި ފިޤުހުވެރިންގެ ބައެއް އިމާމުންނަށް ރިވާޔަތްކުރެއްވި ޙަދީޘްތަކުގައިވާގޮތުން، ދުޢާ ނިމުމުގައި ރަސޫލާ ﷺ އަށް ޞަލަވާތް ކިޔުން ސުންނަތްކަމުގައި ބައެއް އިމާމުން ދެކެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެކަމަށް ފެއްޓެވި ޞަލަވާތް (وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ) ރިވާޔަތްކުރެއްވި ފަރާތުގެ ސަނަދު އަށް ބަލާއިރު ގަބޫލުކުރެވޭ ރިވާޔަތެއް ނޫނެވެ. އެ ރިވާޔަތުގެ ސަނަދުގައި އިންޤިޠާޢު ހުރުމާއި ޖަހާލަތު (މާނައީ: ސަނަދުގެ ރާވީއަކު ނޭނގޭ ފަރާތެއް ކަމުގައިވުން) އޮތުމުގެ ސަބަބުން ޟަޢީފު ރިވާޔަތެއްކަމުގައި ޙަދީޘް ޢިލްމުގެ އިމާމުން ބަޔާންކުރައްވައެވެ. މި އިބާރާތް ސުންނަތުގައި ސާބިތުވެގެން ނުވާކަމަށް ޢާލިމުން ދެކެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. (ތަމާމުލްމިންނާ....، ސ/243)

އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެކެވެ. ވިތުރީގައި ކިޔާނެ ޤުނޫތަކާބެހޭގޮތުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘަށްވުރެ ރަނގަޅު އެހެން ޙަދީޘެއް ވާރިދުވެގެންނެއްނުވެއެވެ."[1]

އައްނަވަވީ ވިދާޅުވަނީ މިއީ ޞައްޙަ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއް ކަމަށެވެ. އިބްނުޙަޒުމު މި ޙަދީޘް ޞައްޙަކަމާމެދު ގޮތެއް ނިންމެވުމުގައިވަނީ ފަސްޖެހި ވަޑައިގެންފައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މި ޙަދީޘަކީ އެއިން ޙުއްޖަތްނެގޭފަދަ ފުދޫ ޙަދީޘެއްކަމަށް ނުވާއުރުވެސް، މި މައުޟޫޢުގައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އެހެން ބަސްފުޅެއް ތިމަންނަމެން ފެނިފައެއްނުވެއެވެ. އަދި އަލްއިމާމު އަޙްމަދުވެސް ވިދާޅުވެފައިވާގޮތުގައި، ކަމެއްގައި އައިސްފައިވާ ޟަޢީފު ޙަދީޘަކަށް އަހަރެމެން ވެސް އެ މައްސަލައަކާމެދު އަމިއްލަ ރައުޔަށް ޢަމަލުކުރުމަށްވުރެ ތިމަންނަމެން ލޮބުވެތިކަން ބޮޑެވެ."[2]

އެ ބޭކަލުންނަށް ﷲ ރުޟްވާންލެއްވި އަޞްޙާބުބޭކަލުންނަކީ އިބްނު މަސްޢޫދު ގެ ފާނާއި، އަބޫމޫސާގެ ފާނާއި، އިބްނު ޢައްބާސްގެ ފާނާއި، އަލްބަރާއުގެ ފާނާއި، އަނަސްގެ ފާނާއި، ތާބިޢީ ބޭކަލުންކުރެ އަލްޙަސަނުލް ބަޞްރީއާއި، ޢުމަރު ބިން ޢަބްދުލްޢަޒީޒާއި، ސުފްޔާނުއް ޘައުރީއާއި، އިބްނުލް މުބާރަކާއި، އަދި އަލްޙަނަފިއްޔާއި، އަޙްމަދުގެ އެއް ރިވާޔަތެއްގައި އެ ކަލޭގެފާނުވެސް ދެކެވަޑައިގެންނެވި މި ޙަދީޘުގައި އެވާގޮތަށް ވިތުރީގައި ޤުނޫތު ކިޔުއްވާފައެވެ. އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. ދަލީލުގެގޮތުން މިގޮތް ސާބިތުކަން ބޮޑެވެ.

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީއާއި އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގެންނެވީ، ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހުބައިގެ ވިތުރީގައިމެނުވީ، ވިތުރީގައި ޤުނޫތުކިޔުން ނުޖެހޭކަމަށެވެ. އެ ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނުންނަށް ﷲ ރަޙްމަތްލެއްވި ތުނިވި ބަކަތުމުކައިވާ އަލްޙަސަނުލް ބަޞްރީގެއަރިހުން އަބޫދާއޫދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، أبواب الوتر، بَابُ مَاجَاءَ فِي الْقُنُوتِ فِي الوِتْرِ، (329،328/2)

[2] ابْنُ حَزْمٍ فِي الْمُحَلَّى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، الْمَسأَلَة، 459: القنوتُ فِعْلٌ حَسَنٌ...، (148/4)

ބަސްފުޅެވެ. عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّاب جَمَعَ النَّاسَ عَلَى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ فَكَانَ يُصَلِّى لَهُمْ عِشْرِينَ لَيْلَةً وَلاَ يَقْنُتُ بِهِمْ إِلاَّ فِى النِّصْفِ الْبَاقِى." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: ”އަލްޙަސަނުލް ބަޞްރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢުމަރު ބްނުލްޚައްޠާބު (ގެ ޚަލީފާކަމުގައި) އުބައްޔު ބްނު ކަޢުބުގެ ފަރާތުގައި (ތަރާވީޙް ނަމާދު ކުރުއްވުމަށް) މީސްތަކުން ޖަމާކުރެއްވިއެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނާއިގެން ވިހި ރޭ އިމާމުވެ ވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވައިދެއްވިއެވެ. އަދި ފަހު ދިހައިގެ ރޭތަކުގައި މެނުވީ އެ ކަލޭގެފާނު ޤުނޫތު ވިދާޅުއްނުވެއެވެ.“[2]

ވިތުރުގައި ޤުނޫތުކިޔުން ފެށުނުގޮތާބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތެއް މުޙައްމަދު ބްނު ނަޞްރު ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ. "وَ سُئِلَ سَعِيدُ ابْنُ جُبَيْرٍ عَنْ بَدْءِ الْقُنُوتِ فِي الوِتْرِ، فَقَالَ: بَعَثَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ جَيْشًا فَتَوَرَّطُوا مُتَوَرِّطًا خَافَ عَلَيهِمْ، فَلَمَّا كَانَ النِّصْفِ الاَخرُ مِن رَمَضَانَ قَنَتَ، يَدْعُو لَهُم." [3] މާނައީ: ”ވިތުރުގައި ޤުނޫތުކިޔުން ފެށުނު ގޮތާބެހޭގޮތުން ސަޢީދު ބްނު ޖުބައިރުގެ އަރިހުން ސުވާލު ކުރެވުނެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢުމަރު ބްނުލްޚައްޠާބުގެ ޚަލީފާކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ލަޝްކަރެއް ފޮނުއްވިއެވެ. ދެން، އެ ލަޝްކަރުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ބިރުވެރި އުނދަގޫކަމަކާ ކުރިމަތިވިއެވެ. ދެން، ރަމަޟާނުމަހުގެ ފަހުދިހައިގައި (އެ ބައިވެރިންގެ އިމާމު) އެއުރެންނަށް ކުރިމަތިވެފައިވާ އުނދަގުލުން ސަލާމަތްކުރެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ޤުނޫތު ވިދާޅުވަން ފެށްޓެވިއެވެ.“

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْقُنُوتِ فِى الْوِتْرِ، برقم: **1429** (92/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَن قَالَ لاَ يُقْنَتُ فِى الْوِتْرِ...، برقم: **4630** (702/2) ، وَفِي كِتَاب مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَ الآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب قِيَامُ رَمَضَانَ، برقم: **5422** (45/4)

[2] **ނޯޓް:** މި ރިވާޔަތަކީ، ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޙަސަނުލްބަޞްރީ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ރިވާޔަތެކެވެ. ޙަސަނުލްބަޞްރީ ދުނިޔޭގެ އަލިކަން ދުނިޔޭގައިފެނުނީ ޢުމަރުގެފާނުގެ ޚަލީފާކަމުގެ ފަހު އަހަރުތަކުގެތެރޭގައިކަމަށް، އެހެންކަމާއެކު އެ ކަލޭގެފާނު ޢުމަރުގެފާނާ ބައްދަލުވެވަޑައިގެންފައި ނުވާކަމަށް އިބްނު ޙަޖަރާއި އެހެނިހެން ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. ބައްލަވާ! އިބްނު ސަޢްދުގެ އައްޠަބަޤާތުލްކުބްރާ (157/9) ، އިބްނު ޙަޖަރުގެ ތަހްޛީބުއްތަހްޛީބު (263/2) އަދި މަޢްރިފަތުއްސުނަނި ވަލްއާޘާރި މި ފޮތުގެ މުޙައްޤިޤުގެ ބަސް، (މަޢްރިފަތުއްސުނަނި ވަލްއާޘާރި 45/4) (މުތަރުޖިމު)

[3] مُحَمَّدُ بْنُ نصْرِ، مُخْتَصَرُ قِيَامُ اللَّيلِ، كِتَابُ الرِتْرِ، بَابُ تَرْكُ الْقُنُوتِ فِي الوِتْرِ إلاَّ فِى النِّصْفِ الآخر مِن رَمَضَانَ، (ص/**314**)

7- ޤުނޫތު ކިޔާނެ ވަގުތު:

ރަކުޢަތުގެ ކިޔެވުން ނިމުމަށްފަހު، ރުކޫޢުކުރުމުގެ ކުރިންވެސް ޤުނޫތުކިޔުން ހުއްދައެވެ. އަދި ހަމައެ ފަދައިން، ރުކޫޢުކުރުމުގެ ފަހުންވެސް ޤުނޫތުކިޔުން ހުއްދައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރަޙުމަތްލެއްވި ތާބިޢީ ޙުމައިދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ حُمَيدٍ، قَالَ: "سُئِلَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ ﵁ عَنِ القُنُوتِ فِي صَلاَةِ الصُّبْحِ، فَقَالَ: كُنَّا نَقْنُتُ قَبْلَ الرُّكُوعِ، وَبَعْدَهُ." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَابْنُ السِّرَاجُ، وَابْنُ نَصْرٍ)[1] މާނައީ: “ޙުމައިދު ވިދާޅުވިއެވެ. ފަތިސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުމާބެހޭގޮތުން އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުގައި ސުވާލުކުރެވުނެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން ރުކޫޢުގެ ކުރިންނާއި ރުކޫޢަށް ފަހުގައިވެސް ޤުނޫތު ވިދާޅުވެ އުޅުއްވީމެވެ.” މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެއްކަމަށް އަލްޙާފިޒު އިބްނުރަޖަބު ފަތުޙުލްބާރީގައި ވިދާޅުވިއެވެ.

ރުކޫޢުގެ ކުރިން ޤުނޫތު ކިޔާނަމަ، ދެ އަތް އުފުއްލަވުން ތަކުބީރުކިޔަން ޖެހޭނެކަމާއި، ޤުނޫތު ކިޔައި ނިމުމުން، ރުކޫޢަށް ދިޔުމަށްޓަކައި ތަކުބީރުކިޔަން ޖެހޭނެކަމަށް ބައެއް އަސްލާފުބޭކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

ޢިލްމުވެރިންނަށް ބައެއް ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ޤުނޫތު ކިޔުމުގައި ދެ އަތް އުފުއްލަވުން މުސްތަޙައްބުކަމުގައިވެއެވެ. އަނެއްބައި ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި އެއީ މުސްތަޙައްބު ކަމެއްނޫނެވެ.

ޤުނޫތު ކިޔުމަށްފަހު [illegible] ދެ އަތް [illegible] ދަންނަވާށެވެ! އަލްއިމާމުލް ބައިހަޤީ ވިދާޅުވިއެވެ. “[illegible]، އެ ކަމަށް [illegible]. އެ ބޭކަލުންނަށް ﷲ

---

[1] ابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فِي القنوت قبل الركوع وبعده، برقم: 1183 (ص/374) ، وَابْنُ السِّرَاجُ فِي الْمُسْنَدِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، برقم: 1349،1350 (ص/413،414) ، وَابْنُ نَصْرٍ، فِي كِتَابِ مُخْتَصَرِ قِيَامِ اللَّيلِ، كِتَابُ الوِتْرِ، بَاب القُنُوتُ قَبْلَ الرُّكُوعِ، (ص/318)

ރުއްސުވެސް ގެއްލި ސަލަފުން ބާވައިލި އަހުލުވެރިން ކަންކުރައްވިގޮތަށް ކުރުމެވެ. ޤުނޫތު ކިޔުމަށްޓަކައި ދެ އަތް އުފުއްލަވައި ނަމަވެސް ނަމާދުގެ ތެރޭގައި މޫނުގައި ފޮޅައިލުން ނުކުރުމެވެ.“ [1]

8- ވިތުރިއަށްފަހު ދުޢާކުރުން:

ވިތުރި ކޮށްނިމުމުން ސަލާމް ދިނުމަށްފަހު، "سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ، رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ." ދިގަހަމައިން ކިޔައި ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. މި ބަހުގެ ތަރުޖަމާއަކީ، އެ ކަލާނގެފާނަށް اللَّهُ ޤުއްދޫސްވެރިކަމުގައި އުޅޭއިރު ބޮޑު ކަލާނގެ އަރިހުން އަޅުގަނޑުމެން، އައްސަލާމުއަލައި، އައްސަލާމުޢަލައިކުމް ރައްބުލްޢިއްޒަތެވެ. عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْوَتْرِ بِ﴿ سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى ﴾ وَ ﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ ﴾ وَ ﴿ قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ﴾ فَإِذَا سَلَّمَ قَالَ: {سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ.} ثَلَاثَ مَرَّاتٍ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَابْنُ الْجَارُودُ)[2] މާނައީ:

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الْقُنُوتِ، (2/300،301) **ނޯޓް:** ބައިހަޤީ މި މައްސަލައާމެދު ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅު ނަގުލުކުރުމަށްފަހުގައި، މުޙައްޤިޤު ޝުޢައިބުލްއަރްނަޢޫތު ބައިހަޤީގެ ބަސްފުޅުގެ ބައެއް ދޫކޮށް ނަމަވެސް އެ ބަސްފުޅުގެ މުހިއްމު ކަންތައްތަކުގައި މިއުސޫލުގައި އެ ވަނީ ބައިހަޤީ ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅުގެ ތަރުޖަމާ އެކަމުގައި ލިޔުއްވާފައެވެ.

“ދުޢާކޮށް ނިމުމުން މޫނުގައި ދެ އަތުފިރުމުން ދަންނަވައެވެ! ސަލަފުން ބާވައިލި އެއްވެސް ބޭކަލެއްގެ އަރިހުން ޤުނޫތު ކިޔައި ނިމުމުން މޫނުގައި ދެ އަތް ފިރުމުމަކަށް އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް ވާރިދުވެގެންވާކަން ދަންނަމަކަށް އަޅުގަނޑަކަށް ނުވެއެވެ.

ނަމާދުގެ އިންތިހާ ބޭރުގައި ދުޢާކޮށް ނިމުމުން މޫނުގައި ދެއަތް ފިރުމުމަށް ބައެއް ބޭކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. މި މައްސަލައިގައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ޙަދީޘެއްކަމުގައި ބައެއް ރިވާޔަތްތަކެއް ވެސް ދެންނެވޭ ޙަދީޘަކާ ކަމުގައި، ސަނަދު ރިވާޔަތް ބަލިކަށެވެ. އެ ރިވާޔަތްތަކުގެ މައްޗަށް ބަރޯސާވެ އެގޮތަށް ޢަމަލުކުރައްވާ ބޭކަލުން ނަމާދުން ބޭރުގައި ދުޢާކޮށް ނިމުމުން މޫނުގައި ދެ އަތް ފިރުމަށް ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. ނަމަވެސް ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ކުރެވޭ ދުޢާއެއް ކަމުގައިވާނަމަ، މޫނުގައި ދެ އަތް ފިރުމަކީ ސައްޙަ ބަދަލުކޮށް ބަޔާންކޮށްފައިވާ ބައެއް ބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުގައިވާނެ ކަމެކެވެ. ނަމަވެސް ޤިޔާސްކޮށްވެސް ސާބިތުވެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު ވާޖިބުކުރެވޭގޮތްވެސް، އެ ކަން ނުކުރުމެވެ. (އެބަހީ: ޤުނޫތު ކިޔުމަށްފަހު) މޫނުގައި ދެ އަތް ނުފިރުމެވެ. އެ ބާވަތުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދޭއިރު ސަލަފުން ބާވައިލި އަހުލުވެރިން ކަންކުރައްވިގޮތަށް ކުރުމެވެ. ޤުނޫތު ކިޔުމަށްޓަކައި ދެ އަތް އުފުއްލަވައި ނަމަވެސް ނަމާދުގެ ތެރޭގައި މޫނުގައި ފޮޅައިލުން ނުކުރުމެވެ.“ (މުތަރުޖިމު)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَاب الصَّلَاةِ، باب فِي الدُّعَاءِ بَعْدَ الْوِتْرِ، برقم: **1430** (2/92،93) ، النَّسَائِيُّ، كتاب قيام الليل...، نوع آخر من القراءة فِي الوتر ، برقم: 1728 (2/270،271) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **21142** (35/80) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الصلاة، باب الوتر، برقم: **2450** (6/202،203)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مَنْ قَالَ يَقْنُتُ فِي الْوِتْرِ قَبْلَ الرُّكُوعِ،=

”އުބައްޔު ބުނު ކަޢުބު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ވިތުރުގައި އަލްއަޢުލާ ސޫރަތާއި، އަލްކާފިރޫނަ ސޫރަތާއި، އަލްއިޚްލާޞް ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުން ނިމިވަޑައިގެން ސަލާމްދެއްވުމަށްފަހު {سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ.} އެބަހީ: {އަބަދުންގެވެރި، ރަސްވަންތަ ރަސްކަލާނގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމު ވޮޑިގެންވިއެވެ.} މިފަދައިން ތިން ފަހަރު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިންވަނަ ފަހަރަށް ވިދާޅުވާނީ ހަރުއަޑުފުޅުންނެވެ. [illegible] މިވަނީ އައްނަސާއީގެ ރިވާޔަތުގައި ވާގޮތަށެވެ.

އައްދާރަޤުޠުނީގެ ރިވާޔަތުގައި އިތުރު ޖުމްލައެއްވެއެވެ. އެއީ {رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوحِ.} (رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ وَالدَّارَقُطْنِيُّ) [1] މާނައީ: {އެކަލާނގެއީ މަލާއިކަތުންނާއި އައްރޫޙު، އެބަހީ: ޖިބްރީލުގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ.}“

މި ދުޢާގެ އިތުރުން، އެ ކަލޭގެފާނު اللّٰهُ [illegible] އަލީގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ދުޢާފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ ﵁، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي آخِرِ وِتْرِهِ، {اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَأَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُو يَعْلَى، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَ عَبْدُ بْنُ حُمَيْدُ) [2] މާނައީ: “އަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން،

=برقم: **4861** (**57/3**) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الوِتْرِ، ما يقرأ فِي ركعات الوتر والقنوت فيه، برقم: **1659** (**355،354/2**) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **548** (**441/1**) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُنْتَقَى، كتاب الصلاة، بابُ الصَّلاَةُ عَلَى الرَّاحِلَةِ، برقم: **271** (ص/**78**)

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ قَالَ يَقْنُتُ فِي الْوِتْرِ قَبْلَ الرُّكُوعِ، برقم: **4862** (**57/3**) الدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الوِتْرِ، ما يقرأ فِي ركعات الوتر والقنوت فيه، برقم: **1660** (**355/2**)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ الْقُنُوتِ فِي الوِتْرِ، برقم: **1427** (**91/2**) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الدَّعَوَاتِ...، بَاب فِي دُعَاءِ الوِتْرِ، برقم: **3566** (**561/5**) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ قِيَام الليْلِ...، بَابُ الدُّعَاءُ فِي الوِتْرِ، برقم: **1746** (**276،275/2**) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي القُنُوتِ فِي الوِتْرِ، برقم: **1179** (ص/**373**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: **751** (**147/2**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا يَقُولُ بَعْدَ الوِتْرِ، برقم: **6871** (**60/3**) ، وَأَبُو يَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **15-275** (**238،237/1**) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ فِي آخِرِ وِتْرِهِ، برقم: **7016** (**529/4**) ، وَفِي كِتَابُ الدُّعَاءِ، بَابُ مَا يَدعُوبِهِ الرَّجُلُ فِي آخِرِ وِتْرِهِ...، برقم: **30329** (**342،341/15**) ، وَ عَبْدُ بْنُ حُمَيْدُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **81** (ص/**56**)

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ވިތުރިއަށްފަހު މިފަދައިން ވިދާޅުވެ (ދުޢާކުރައްވަ) އެވެ. {اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَأَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ.} (އެބަހީ: އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އިބަރަސްކަލާނގެ ރުހިވޮޑިގަތުމާއެކު އިބަރަސްކަލާނގެ ކޯފާއިން މިއަޅާ ސަލާމަތް ކޮށްދެއްވުން އެދި އިބަރަސްކަލާނގެ ރަޙްމަތުގައި މިއަޅާ އާދޭސްދަންނަވަމެވެ. އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ ޢަޛާބުދެއްވުމުން، އިބަރަސްކަލާނގެ ޢަފުވުކުރެއްވުމުން މިއަޅާ ރައްކާތެރި ކޮށްދެއްވުން އެދި އިބަރަސްކަލާނގެ ރަޙްމަތުގައި މިއަޅާ އާދޭސް ދަންނަވަމެވެ. އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ ރަޙްމަތުން، އިބަރަސްކަލާނގެ ކޯފާއި ނުރުހުންވުމުން މިއަޅާ މިންޖު ކޮށްދެއްވުން އެދި އިލްތިޖާ ދަންނަވަމެވެ. އިބަރަސްކަލާނގެ ތަޢުރީފުގެ ވަރުގަދަކަން އިބަރަސްކަލާނގެ ޝަރަފުވެރިކަމަށް ހަމަ އިއްވައިދިނުމާ ވަރަށް ދެވޭނެ މިއަޅާއަށް އިބަރަސްކަލާނގެ ބަސްފުޅުގައި ޝަރަފުވެރިކަމަށް ހަމަ ތަނާއާވެސް ބަސްމަޖާލާއި ލިބިގެންނެއް ނުވެއެވެ.)}“

9- އެއްރެއަކު ދެ ފަހަރަށް ވިތުރުކުރުމެއް ނުވެއެވެ.

ވިތުރި ކުރުމަށްފަހު، އެހެން ނަމާދުކުރުމަށް އެ މީހަކު ގަސްދުކުރާނަމަ، އެއީ، ހުއްދަކަމެކެވެ. އަދި އަލުން ވިތުރި ކުރާކަށްވެސް ނުޖެހޭނެއެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޠަލްޤު ބިން ޢަލީގެ[1] އަރިހުން

---

[1] ނޯޓު: މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ޞަޙާބީ ޠަލްޤު ބިން ޢަލީ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުގެ ނަން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުގައި ތަފާތު ރިވާޔަތްތަކެއް ވެއެވެ. އެއީ، މިއީ ޠަލްޤު ބިން ޢަލީ ނޫން ޞަޙާބީއަކު ކަމަށް ބުނެފައިވާ ރިވާޔަތްތަކެވެ. ނަމަވެސް ޠަލްޤު ބިން ޢަލީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްތައް ހިމެނިގެންވާ ފޮތްތަކުގައި މި ޙަދީޘް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. ތިރްމިޛީ، އަބޫދާއޫދު، ނަސާއީ، މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އިމާމުންނެވެ. މި ބަޔާނަށް ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘްގެ ސަނަދު ޞަޙީޙް ކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ. އެއީ ޠަލްޤު ބިން ޢަލީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. ތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ، "ޙަސަނު ޣަރީބު" ކަމަށެވެ. އެއީ، ޝައިޚު އަލްބާނީ ޞަޙީޙު ކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ. "ތަމާމުލްމިންނާ..." މި ނަމުގައިވާ ފޮތުގައި މި ޙަދީޘް ޞަޙީޙު ކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

އަބޫދާވޫދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކު ރައްވައި، އަދި މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް ތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ.

عَنْ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ ﵁ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {لاَ وِتْرَانِ فِى لَيْلَةٍ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ)[1] މާނައީ: "ޠަލްޤު ބިން ޢަލީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވީމީ މިމަންނާ އަޑުއެއްސެވީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއް ރެއެއްގައި ދެ ފަހަރު ވިތުރުކުރުމެއް ނުވެއެވެ.}"

އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެއަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. عَن عَائِشَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: أَنَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُسَلِّمُ تَسْلِيمًا يُسْمِعُنَا، ثُمَّ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ مَا يُسَلِّمُ، وَهُوَ قَاعِدٌ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَابْنُ مَاجَه، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ)[2] މާނައީ: "ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ (ވިތުރުކުރެއްވުމަށްފަހު) އެކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވައެވެ. އަދި ސަލާމްދެއްވާއަޑު މިމަނުންނަށް އިއްވަވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވުމަށްފަހު، އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ."

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب فِي نَقْضِ الْوِتْرِ، برقم: 1439 (95/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الوِتْرِ، بَاب مَا جَاءَ لاَ وِتْرَانِ فِي لَيلَةٍ، برقم: 470 (333/2،334) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ قِيَامِ اللَّيلِ...، بَاب نَهْيِ النَّبِيِّ ﷺ عَنِ الوِتْرَينِ فِي لَيلَةٍ، برقم: 1678 (255/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 16296 (222/26،223) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، بَاب الرُّخْصَةُ فِي الصَّلاَةِ بَعْدَ الوِتْرِ، برقم: 1101 (156/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب الوِتْرِ، برقم: 2449 (201/6،202) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ قَالَ لاَ يَنْقُضُ الْقَائِمُ مِنَ اللَّيْلِ وِتْرَهُ، 4844 (52/3،53) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي مُعْجَمِ الكَبِيْرِ، برقم: 8247 (400/8،401) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1191 (420/2) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِى الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَن قَالَ يُصَلي شَفْعًا وَلاَ يَشْفَعُ وِتْرَهُ، برقم: 6814 (473/4)

[2] مُسْلِمٌ، صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب جَامِعِ صَلاَةِ اللَّيْلِ...، برقم: 139-(746) (ص/336،337) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فِي الوتر بثلاث...، برقم: 1191 (ص/376) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي قِيَامِ اللَّيْلِ، برقم: 4638 (703/2،704) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ العِشَاءِ، برقم: 963 (80/4،81)، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْمُسْتَخرجُ عَلَى الصَّحِيْحَيْنِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب نسخ قيام الليل وفِي الوتر، برقم: 1690 (339/2،340)

އެ ކަމަނާއަށް اللّهُ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމުސަލަމަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި އެނޫންބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘް. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَرْكَعُ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْوِتْرِ، وَهُوَ جَالِسٌ." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: „އުއްމުސަލަމަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ވިތުރު ކުރައްވައި ނިމިވަޑައިގެން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ.“

10- ވިތުރު ޤަޟާކުރުން:

ޢިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ރޭގަނޑު ވިތުރު ނުކުރެވިއްޖެ މީހަކު، ދުވާލު އެ ނަމާދު ޤަޟާކުރުމީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބައިހަޤީއާއި، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރައްވައި އަދި އެއީ މުސްލިމުގެ ޝަރުޠާއެއްގޮތް ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމަށް އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِذَا أَصْبَحَ أَحَدُكُمْ وَلَمْ يُوتِرْ فَلْيُوتِرْ.} (رَوَاهُ الْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ:

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الوِتْرِ، بَاب مَا جَاءَ لاَ وِتْرَانِ فِي لَيلَةٍ، برقم: 471 (335/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، بَابُ مَا جَاءَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الوِتْرِ جَالِسًا، برقم: 1195 (ص/377) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26553 (177/44) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْوِتْرِ، برقم: 4822 (47/3) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الوِتْرِ، فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الوِتْرِ، برقم: 1682 (365/2) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: 859 (364/23) **ނޯޓު:** އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދު މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވިކަމަށް މުޙައްޤިޤު ތަޙްޤީޤުގައި ވެއެވެ. އަދި ޝުޢައިބުއްރުސްނަގެ ޙަދީޘަށް ޟަޢީފްކުރެއްވި ފޮތްތަކުންނެވެސް އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވިކަމަށާއި، އަބޫދާވޫދުގެ ކިތާބުސުނަނުގެ ދަބު އިސަރަޙައްދާއި، މި ދެބައިގާ 1340 ނަންބަރު ޙަދީޘް މި ޙަދީޘްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެހެނަސް އެއީ އެ ދެބޭކަލުންނަށް ހޮވަޑައިގެން ވިދާޅުވެފައިވާ އެއްގޮތްކަމަށް ގޮސްފައެވެ. އެއީ އުއްމުސަލަމަތުގެފާނުގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘް އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރައްވާފައި ނުފެނެއެވެ. އަދި ތަޚްރީޖުކުރެއްވި ބޭކަލުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި 1340 ވަނަ ޙަދީޘްކަމަށް އެ ވިދާޅުވާ ޙަދީޘުގައި މި މައްސަލަ ބަޔާންކޮށްފައި ވީނަމަވެސް، އެއީ ޢާއިޝާކަމަނާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] الْحَاكِمُ فِي الْمُستَدرَك، كِتَابُ الوِتْرِ، برقم: 1137 (436/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ أَصْبَحَ وَلَمْ يُوتِرْ...، برقم: 4517 (673/2) ، وَ فِي كِتَابِ مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَالآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، وَقتُ الوِتْرِ، برقم: 5315 (14/4)

,,އަބޫހުރައިރަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައި މީހުންކުރެ މީހަކު ވިތުރިނުކޮށްހުއްޓައި ފަތިސްވެއްޖެ ނަމަ ވިތުރި ކުރާހުށިކަމެވެ.}“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންވެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެއަރިހުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘް. عَنْ أَبِى سَعِيدٍ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ، فَلْيُصَلِّهِ إِذَا أَصْبَحَ أَوْ ذَكَرَهُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: ,,އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީހަކު ވިތުރިނުކޮށް ނިދައިފިނަމަ، ނުވަތަ އޭނާ ވިތުރިކުރަން ހަނދާންނެތިއްޖެނަމަ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، ފަތިސްވުމުން ނުވަތަ އޭނާއަށް ހަނދާންވުމުން ވިތުރި ކުރާހުށިކަމެވެ.}

އަލްއިރާޤީ ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ ޞައްޙަ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެކެވެ.

އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އައްޠަބަރާނީ ޙަސަން ސަނަދަކުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ فَقَالَتْ:"كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصْبِحُ، فَيُوتِرُ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[2] މާނައީ: ,,ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (ބައެއް ފަހަރަށް) ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ އަށް ވިތުރި ނުކުރެއްވިނީސް ފަތިސް ވެއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ވިތުރި ކުރައްވައެވެ.“

ވިތުރި ނުކުރެވި ވަނިކޮށް ފަތިސްވެއްޖެނަމަ، އެ މީހަކު ވިތުރިކުރާނެ ވަގުތާ މެދުގައި ޢިލްމުވެރިންގެމެދުގައި އިޚްތިލާފުކުރައްވައިފައިވެއެވެ.

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَاب الوِتْرِ، باب فِي الدُّعَاءِ بَعْدَ الْوِتْرِ، برقم: 1431 (93/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الوِتْرِ، بَاب مَا جَاءَ فِي الرَّجُلِ يَنَامُ عَنِ الوِتْرِ أَو يَنسَاهُ، برقم: 465 (330/2) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُستَدرَك، كِتَابُ الوِتْرِ، برقم: 1128 (434/1)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مَنْ قَالَ يُصَلِّيهِ مَتَى ذَكَرَهُ، برقم: 4533 (676،675/2) ، وَ فِي كِتَابِ مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَالآثَارِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، وَقتُ الوِتْرِ، برقم: 5316 (14/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الوِتْرِ، مَن نَامَ عَن وِتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ، برقم: 1637 (339/2)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26058 (178/43) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مَنْ أَصْبَحَ وَلَمْ يُوتِرْ...، برقم: 4518 (673/2) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَاب فَوتُ الوِتْرِ، برقم: 4603 (11/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوْسَطِ، برقم: 2132 (330/2)

ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ނަމާދުކުރުން ނަހީކުރައްވައިފައިވާ ވަގުތުފިޔަވައި އެހެން ކޮންމެ ވަގުތެއްގައި ވިތުރި ޤަޟާކުރެވިދާނެއެވެ.

ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، ރޭގަނޑާއި ދުވާލުގެ ވަގުތުތަކުގެތެރެއިން އެ މީހަކު ބޭނުން ކޮންމެ ވަގުތެއްގައި ޤަޟާކުރެވިދާނެކަމަށެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަޙްމަދު ވިދާޅުވަނީ، ފަތިސް ނަމާދުކުރުމުގެ ކުރިން (ވެސް) ޤަޟާކުރެވިދާނެކަމަށެވެ.

ފަރުޟު ފަސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުން

މުޞީބާތްތައް ފެތުރިވެގެން އުޅޭއިރު، ފަރުޟު ފަސް ނަމާދުގައި އަޑުއަޑުން ޤުނޫތުކިޔުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. މިކަމުގެ ދަލީލަކީ، އެ [illegible] ﷲ [illegible] ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ގެފާނު އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ شَهْرًا مُتَتَابِعًا، فِى الظُّهْرِ، وَالْعَصْرِ، وَالْمَغْرِبِ، وَالْعِشَاءِ، وَالصُّبْحِ، فِى دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ، إِذَا قَالَ:{سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ.} مِنَ الرَّكْعَةِ الآخِرَةِ يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ سُلَيْمٍ، عَلَى رِعْلٍ، وَذَكْوَانَ، وَعُصَيَّةَ، وَيُؤَمِّنُ مَنْ خَلْفَهُ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ،وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. [illegible]

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب الْقُنُوتِ فِي الصَّلَوَاتِ، برقم: 1443 (2/96،97) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 2746 (4/475)، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُستَدرَك، كِتَابُ الإِيْمَانِ، برقم: 823 (1/336) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ...، باب القنوت في صلاة العشاء الأخير، برقم: 618 (1/313) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب الْمَأْمُومِ يُؤَمِّنُ عَلَى دُعَاءِ الْقُنُوتِ، برقم: 3153 (2/301) ، وَ فِي السُّنَنِ الصُّغْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَاب الْقُنُوتُ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ...، برقم: 442 (1/510،511)

ނަމާދުގައި، އަޞްރު ނަމާދުގައި، މަޣްރިބު ނަމާދުގައި، އިޝާ ނަމާދުގައި، ފަތިސް ނަމާދުގެ އެންމެ ފަހު ރަކުޢަތުގައި (ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގެން) :{سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ.} މިފަދައިން ވިދާޅުވުމަށްފަހު، ސުލައިމު ގަބީލާގެ ޖަމާޢަތްތަކެއްކަމުގައިވާ ރިޢުލާއި، ޛަކްވާނާއި، ޢުޞައްޔާ ދަރިކޮޅުތަކުގެ މީހުންނަށް ލަޢުނަތްލެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ރަސޫލު اللّهِ ﷺ ޤުނޫތުވިދާޅުވުމުގައި އެއް މަސްދުވަސްވާންދެން ދެމިހުންނެވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައިތިއްބަވާ ބޭކަލުން އެކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާއަށް އާމީން ވިދާޅުވަމުން ގެންދެވިއެވެ.“

އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތުގައި އިތުރު ތަފުސީލުވެއެވެ. އެ ރިވާޔަތުގައި ވެއެވެ. "أَرْسَلَ إِلَيْهِمْ يَدْعُوهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ، فَقَتَلُوهُمْ، قَالَ عِكْرِمَةُ: هَذَا كَانَ مِفْتَاحَ الْقُنُوتِ" މާނައީ: “އެ ޖަމާޢަތްތަކުގެ މީހުންނަށް އިސްލާމްދީނަށް ގޮވައިލުމަށްޓަކައި ރަސޫލު اللّهِ ﷺ އަޞްޙާބުންކުރެ ބަޔަކު ފޮނުއްވުމުން، އެ ބައިމީހުން އެ ބޭކަލުން ޝަހީދުކޮށްލީ އެވެ. (އިބްނު ޢައްބާސްގެއަރިހުން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ތާބިޢީއެއްކަމުގައިވާ) ޢިކްރިމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ޤުނޫތުކިޔަން ފެށުނީ މި ސަބަބާ ހުރެއެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّهُ ހުއްޓުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَدْعُوَ عَلَى أَحَدٍ، أَوْ يَدْعُوَ لأَحَدٍ، قَنَتَ بَعْدَ الرُّكُوعِ، فَرُبَّمَا قَالَ، إِذَا قَالَ: {سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ}، {اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ، وَسَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ، وَعَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ، وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ، وَاجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ.}

قَالَ: يَجْهَرُ بِذَلِكَ، وَيَقُولُ فِي بَعْضِ صَلاَتِهِ، فِي صَلاَةِ الْفَجْرِ، {اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلاَنًا، وَفُلاَنًا.} حَيَّيْنِ مِنَ الْعَرَبِ، حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿لَيۡسَ لَكَ مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٌ أَوۡ يَتُوبَ عَلَيۡهِمۡ أَوۡ يُعَذِّبَهُمۡ فَإِنَّهُمۡ ظَٰلِمُونَ﴾[1] (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالدَّارِمِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ:

---

[1] سورة آل عمران: **128**

''އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބަޔަކުމީހުންނަށް ހެޔޮދުޢާ ކޮށްދެއްވުމަށް، ނުވަތަ ބަޔަކުމީހުންގެ މައްޗަށް (ބަދު) ދުޢާ ކުރެއްވުމަށް ބޭނުންފުޅުވުނަމަ، (ނަމާދުގައި) ރުކޫޢަށްފަހު ޤުނޫތު ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު {سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ} މިފަދައިން ވިދާޅުވުމަށްފަހު (އެބަހީ: ސަޖިދައަށްވަޑައިގަތުމުގެކުރިން) މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. {اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ، وَسَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ، وَعَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ، وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ، اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ، وَاجْعَلْهَا سِنِيْنَ كَسِنِي يُوسُفَ.} އެބަހީ: {އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަލްވަލީދު ބިން ވަލީދާއި، ސަލަމަތު ބިން ހިޝާމާއި، ޢައްޔާޝް ބިން އަބީރަބީޢާއި، މުސްލިމުންކުރެ އެހެނިހެން ބަލިކަށި ޟަޢީފު މީސްތަކުން ސަލާމަތްކޮށްދެއްވާންދޭވެ! އަޅުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ! މުޟަރު ޤަބީލާގެ މީސްތަކުން ތިބާރަސްކަލާނގެ ގަދަފަދަ ހިއްޕެވުމުން ހިއްޕަވާންދޭވެ! އަދި އެބައިމީހުންގެ ދުވަސްތަކަކީ ޔޫސުފުގެފާނުގެ ދުވަސްތައްފަދަ (އެބަހީ: މިސްރުގެ ޢަޒީޒަށް ފެނިވަޑައިގެން ހުވަފެނުގެ ތަޢުބީރުކުރައްވައި ޔޫސުފު ޢަލައިހިއްސަލާމު ވިދާޅުވެދެއްވި ހަނަރަސްކަމާއި ބަނޑުހައިކަމުގެ އަހަރުތައްފަދަ) ދުވަސްތަކެއްކަމުގައި ލައްވާންދޭވެ!}

އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ހަރުއަޑުފުޅުން މިފަދައިން ދުޢާކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއް ފަހަރު ފަތިސްނަމާދުގައި މިފަދައިންވެސް ދުޢާކުރައްވައެވެ. {اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلاَنًا، وَفُلاَنًا.} އެބަހީ: {އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އެވެނި ބަޔަކާއި މިވެނިބައެއްގެމައްޗަށް ތިބާރަސްކަލާނގެ ލަޢުނަތްލައްވާންދޭވެ!} މި މާނަގައި އެ ނަންގަނެވޭ އެވެނި ބަޔަކާއި މިވެނި ބަޔަކީ ޢަރަބިންގެ ޤަބީލާތަކުގެތެރެއިން ދެ ޤަބީލާއެއްގެ މީހުންނެވެ. (އެބަހީ: ކިޔަބަރީދުގައި ނަންގަނެވިގެންވާ ދެ ޤަބީލާގެ މީހުންނެވެ.) މި ޙަދީޘްގައި އެކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރެއްވުމުގައި ދެމިހުންނަވަނިކޮށް ޔިރިމި اللَّهُ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّفْسِيْرِ، سُورَةُ آل عِمْرَان، برقم: **4560** (211/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **7465** (431/12) ، وَالدَّارَمِيُّ، بَابُ الْقُنُوتِ بَعْدَ الرُّكُوعِ، برقم: **1636** (ص/994) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ،كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَاب القنوتُ، برقم: **631** (121/3)

މިއާޔަތް ބާވައިލެއްވިއެވެ. ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ﴾ މާނައީ: "(އެއުރެންގެ) ކަންތަކުގެ ތެރެއިން އެއްވެސްކަމެއް، ކަލޭގެފާނަކަށް މިލްކުވެގެންވާ ނުވެއެވެ. (އެކަންއޮތީ ހަމައެކަނި اللهއަށެވެ.) އެކަލާނގެ (އިރާދަކުރައްވާ ނަމަ) އެއުރެންގެ ތައުބާ، ޤަބޫލު ކުރެއްވިދާނެއެވެ. ނުވަތަ، އެއުރެންނަށް ޢަޛާބު ދެއްވިދާނެއެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެންނީ އަނިޔާވެރިންނެވެ."

ފަޖްރުނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުން

ފަޖްރުނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުމަކީ ސުންނަތެއްކަން ސާބިތުވާ ކަމެއްނޫނެވެ. އެހެންނަމަވެސް މުސްލިމުންނަށް ބޮޑު މުޞީބާތެއް އާއްމުވެ ކުރިމަތިވެފައިވާ ވަގުތެއްގައިނަމަ ފަޖްރު ނަމާދުގައިވެސް ޤުނޫތުކިޔުން ހުއްދަވެއެވެ. އޭގެ އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވާގޮތުގެމަތިން އެހެނިހެން ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގައިވެސް އެފަދަ ޙާލަތްތަކުގައި ޤުނޫތުކިޔުން ހުއްދަވާފަދައިންނެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރަޙުމަތްލެއްވި ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގައިވާ އަބޫމާލިކުލް އަޝްޖަޢީގެ އަރިހުން އަބްދުމަލިކާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ސަނަދު ޞަޙީޙުކަމަށް އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ.

عَنْ أَبِى مَالِكٍ الأَشْجَعِيِّ قَالَ: قُلْتُ لأَبِي، يَا أَبَتِ إِنَّكَ قَدْ صَلَّيْتَ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ، وَعُثْمَانَ، وَعَلِيٍّ، هَاهُنَا بِالْكُوفَةِ قَرِيبًا مِنْ خَمْسِ سِنِيْنَ، أَكَانُوا يَقْنُتُونَ؟ قَالَ: أَيْ بُنَيَّ مُحْدَثٌ." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسائِيُّ، وَابْنُ ماجه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبْرَانِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَالطَّحَاوِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫމާލިކުލް އަޝްޖަޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންގެ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصلاة...، باب ماجاء فِي ترك القنوت، برقم: 402 (252/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ التَّطْبِيق، ترك القنوت، برقم: 1079 (549/1،550) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فِي القنوت فِي صلاة الفجر، برقم: 1241 (ص/393) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 15879 (214/25) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب صِفَةِ الصَّلاَةِ، برقم: 1989 (328/5) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي مُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 8177، 8179 (378/8) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1425 (666/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي =

ބައްޕާއަށް (އެބަހީ: އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުން ލެއްވި ޠާރިޤު ބްނު އަލް އަޝްޔަމަށް) މިހެން ދެންނެވީމެވެ. އޭ ބައްޕާއެވެ. ކަލޭގެފާނަކީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ފަހަތްފުޅުގައްޔާއި، އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނާއި، ޢުޘްމާނުގެފާނާއި، އަދި މިތާނގައި ކޫފާގައި ޢަލީގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ގާތްގަނޑަކަށް ފަސް އަހަރުވަންދެން ނަމާދުކުރައްވައި އުޅުއްވި ބޭކަލަކީމުއެވެ. (ވިދާޅުވެދެއްވާށެވެ!) އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކު (ފަތިސް ނަމާދުގައި) ޤުނޫތު ވިދާޅުވެއުޅުއްވިތޯއެވެ؟ ބައްޕާ ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ ދަރިފުޅާއެވެ. އެއީ އަލަށް އުފެއްދި ކަމެކެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އިބްނުހިއްބާނާއި، އަލްޙާކިމް (އަލްމުސްތަދްރަކު) އާއި، އިބްނުޚުޒައިމާގެ ޞަޙީޙުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ لاَ يَقْنُتُ إِلاَّ إِذَا دَعَا القَومَ، أَو دَعَا عَلَى قَومٍ." رَوَاهُ ابْنُ خُزَيْمَةَ)[1] މާނައީ: “އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމައެކަނި، ބަޔަކަށްޓަކައިން (ހެޔޮ) ދުޢާކުރެއްވުމަށް، ނުވަތަ ބަޔަކާދެކޮޅަށް (ބަދު) ދުޢާކުރެއްވުމަށްޓަކައި މެނުވީ ނަބިއްޔާ ﷺ ޤުނޫތު ވިދާޅުނުވެއެވެ.“

ހަމައެފަދައިން ބާކީވާ ޚަލީފާރަޝީދުންނާއި، (އެބަހީ: އަބޫބަކުރު، ޢުމަރު، ޢުޘްމާނު، ޢަލީގެފާނު މި ޚަލީފާރަޝީދުންނާއި) އަޅުގަނޑުމެންގެ ބޮޑު އެއްވެސް ބޭކަލަކު ފަތިސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތު ވިދާޅުވެއްވި ކަމުގައި ރިވާވެގެންނުވެއެވެ.

ހަނަފީ މަޛްހަބާއި، ހަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އިމާމުންނާއި، (ޢަބްދު اللَّهِ) އިބްނު މުބާރަކާއި، (ސުފްޔާން) އައްޘައުރީއާއި، އިސްޙާޤު (އިބްނު ރާހަވައިހި) ދެކިވަޑައިގަންނަވަނީ، ފަތިސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތު ކިޔުން ސުންނަތެއް ނޫންކަމަށެވެ.

ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިމާމުން ދެކިވަޑައިގަންނަވަނީ، ފަތިސް ނަމާދުގެ ފަހު ރަކުޢަތުގައި ރުކޫޢުން ތެދުވުމަށްފަހު ޤުނޫތު ކިޔުން ސުންނަތްކަމަށެވެ. މި ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ، އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާޔަތް އަރިހުން، މުޙައްމަދު (އިބްނު ސީރީން) ގެ

=شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب القنوت، برقم: 638 (123،122/3) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِى الآثَارِ،كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب القنوت فِي صلاة الفجر وغيْرها، برقم: 1474 (249/1)

[1] ابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، بَابُ ذِكْرِ البَيَانِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَم يَكن يَقْنُتُ دَهْرَهُ كُلهُ...، 620 (314/1)

ފަހުން، އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ "أَنَّهُ سُئِلَ هَلْ قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِى صَلاَةِ الصُّبْحِ؟ فَقَالَ نَعَمْ. فَقِيلَ لَهُ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَ الرُّكُوعِ؟ قَالَ بَعْدَ الرُّكُوعِ." رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ)[1] މާނައީ: "އިބްނު ސީރީނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުގައި ސުވާލުކުރެވުނެވެ. ފަތިސް ނަމާދުގައި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޤުނޫތު ވިދާޅުވިތޯއެވެ؟ އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އާނއެކެވެ. (އެބަހީ: ޤުނޫތު ވިދާޅުވިއެވެ.) ދެންނެވުނެވެ. އެއީ ރުކޫޢުގެ ކުރީގައިތޯއެވެ؟ ނުވަތަ ރުކޫޢުގެ ފަހުގައި ތޯއެވެ؟ އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރުކޫޢުގެ ފަހުގައެވެ."

އަދި އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެރިވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަލްބައިހަޤީއާއި، އައްދާރަޤުޠްނީއާއި، އަލްޙާކިމު ރިވާ ކުރައްވައި، އެއީ ސައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމަށް އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘުގައިވެސް އެ ޤަވާޢިދުގެ ދަލީލެކެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ مَا زَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْنُتُ فِي الْفَجْرِ حَتَّى فَارَقَ الدُّنْيَا." رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[2] މާނައީ: "އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ސުވަރުގެ ވަޑައިގަންނަވަންދެން ފަތިސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތު ވިދާޅުވުމުގައި ދެމިހުންނެވިއެވެ."

މި ދެ ޙަދީޘުން ފަތިސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތު ކިޔުން ސުންނަތްވެގެން ވާކަމަށް ދަލީލުކުރާކަމުދު ސުވާލު އުފެދެއެވެ. ސަބަބަކީ، ސުންނަތުން ސާބިތުވެގެންވަނީ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الوِتْرِ، بَابُ القُنُوتُ قَبْلَ الرُّكُوعِ وَبَعْدَهُ، برقم: 1001 (316،315/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب اسْتِحْبَابِ الْقُنُوتِ فِى جَمِيعِ الصَّلاَةِ إِذَا نَزَلَتْ بِالْمُسْلِمِينَ نَازِلَةٌ، برقم: 298–(...) (ص/304) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْقُنُوتِ فِى الصَّلَوَاتِ، برقم: 1444 (97/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ التَّطْبِيقِ، بَابُ الْقُنُوتُ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ، برقم: 1070 (546/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْقُنُوتِ...، برقم: 1184 (ص/374) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12117 (169/19) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الوِتْرِ، مَا يُقْرَأُ فِي رَكَعَاتِ الوِتْرِ وَالقُنُوتُ فِيهِ، برقم: 1667،1666 (357،357/2) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب القنوت بعد الركوع، برقم: 1640 (ص/995،995)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12657 (95/20) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّهُ لَمْ يَتْرُكْ أَصْلَ الْقُنُوتِ فِى صَلاَةِ الصُّبْحِ...، برقم: 3105،3104 (287/2) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الوِتْرِ، باب صفة القنوت ...، برقم: 1692 (370/2) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب القنوت، برقم: 4964 (110/3)

މުސީބާތްތަކާއި ކާރިޘާތަކުގެ ވަގުތުގައި ޤުނޫތުކިޔުމެވެ. މީގެކުރިން ބަޔާންވެދިޔަ އަލްބުޚާރީ އާއި މުސްލިމު ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ހައްވަސް ޙަދީޘަކުން އެކަން ސާބިތު ވެއެވެ.

މިބާބުގައި މިވާ ދެވަނަ ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައި އަބޫޖަޢުފަރު ރާޒީއެވިދުން ބަލަދުވެއެވެ. އާނއަޔި ޝިފާ ހަރުދަނާ ޘިޤާ ރާވީންނާ ޚިލާފަށް ރިވާކުރައްވައިފައިވޭ، އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ހަރުދަނާ ޘިޤާ ތާބިޢުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތްތަކާ ޚިލާފަށެވެ. އެހެންކަމަށް އޭނާގެ މި ރިވާޔަތަކީ ދަރަޖައިން ނުބާނެއެވެ. މިބައިގެ ދަލީލަކީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ސޫރަތުގެ ވަޢުދުގެންފުޅުމަތިންދަން ފަތިސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތު ކިޔުއްވާކަން ސާބިތުވާނަމަ، އެކަކުގެ ފަރާތުން އެކަމުގެ ވާހަކަ ބަޔާންވާނެއެވެ. އެކަކުގެ ހަދީޘްތަކުގައި ބާރުވެރިކަމާއެކު ޤުނޫތު ފަތިސް ނަމާދުގައި ކިޔުއްވިކަން ސާބިތުވިއެވެ. މިގޮތުން މި ބަދީޘްގެ ރާވީ އަނަސްގެފާނުގެ ވެސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުއްވިކަން ސާބިތު ވެއެވެ.

މިއީ ބަޔާބަ ހަދީޘްތަކުގައި ފަތިސްނަމަދުގެ މިތަނުގައި ޤުނޫތުގެ މާނައަކީ ފަސް ނަމާދުގައި (ފަހު ރަކުޢަތުގެ) ރުކޫޢުން ތެދުވުމަށްފަހު ދުޢާކުރެއްވުމަކީ اللّٰهُ ގެ ބަސްފުޅަކަށް ބަދަލުކޮށްފައިވާނެއެވެ ހަމައެކަނި ނަމާދު ވަގުތު ދިގުކުރުމެވެ. އެހެން ޤުނޫތުގެ މާނަތަކެއް ދެކެވިއިރުން އެއް މާނައެއްކަމުގައި މިކަންތައް ހިމެނުނެވެ. އަދި މި މާނާސަބަބު ގޮތުންބޭ މާނައަކަށް އެއީއެވެ.

ކޮންމެ ބާވަތެއްގައިވެސް މިއީ ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ދެބަސްވެފައިވާ އެއްޗެއް ކަމެވެ. އެހެން ކަމަށްވާތީ މިއީ ހިލާފުވެފައިވާ ދެބަސްވުމެއް. އެހެން ފަތިސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުމަކީ އެކަން ކުރުމާއި ނުކުރުން ކަމަކަށްވެފައިވާ ކަމަކަށްޓަކައެވެ. ކޮންމެ ބާވަތެއްގައިވެސް ދުސްތޫރުކުރުން ބަލަހައްޓާކުރުން އަދިވާގެންވެސް މުބާރަކް ﷺ ބަލަހައްޓާކުރައްވައިފައިވާގޮތެވެ.[1]

---

[1] އައްޞަޙީޙާ އަލްބާނީ، ޞިއްޙަތަށް ބަލައިފައެވެ. "ހައްވަސް ދަފިޑާގެ އަރިޔަގައި ފަތިސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުން ސާބިތު ނުވާކަން ހަމަކުރައްވައި ޞިއްޙަތުގެ ނަހަރު، އަދި އޭގެ - އެކަމުގެ ބަޔާނަކީ ޚިލާފުކުރެއްވެއެވެ. – މަރުކޫޒު=

ޤިޔާމުލައިލް ނުވަތަ ރޭގެ ނަމާދު

1- ޤިޔާމުލައިލްގެ މާތްކަން:

(ހ) ޤިޔާމުލައިލަކީ، اللهُ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާ ﷺ އަށް އެ ކަން ކުރެއްވުމަށް އަމުރުކުރައްވައިފައިވާ ކަމެކެވެ. اللهُ ވަޙީކުރައްވައިފައިވެއެވެ.

﴿ وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَتَهَجَّدۡ بِهِۦ نَافِلَةٗ لَّكَ عَسَىٰٓ أَن يَبۡعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامٗا مَّحۡمُودٗا ﴾[1] މާނައީ: "އަދި (ފަރުޟު ފަސްނަމާދުގެ އިތުރަށް) ކަލޭގެފާނަށް ޚާއްޞަނަމާދެއްގެ ގޮތުގައި، ރޭގަނޑުގެ ބައެއްގައި އެ ޤުރުއާނުކިޔަވައިވިދާޅުވެ، ތަހައްޖުދު ނަމާދު ކުރައްވާށެވެ! އެކަމުން، ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ، ޙަމްދުކުރެވިގެންވާ މަޤާމަކަށް ކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވައިފާ ހުށިއެވެ!"

މިއީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަށް ޚާއްޞަވެގެންވާ އަމުރުފުޅެއްކަމުގައިވިޔަސް، މި އަމުރުފުޅުގެ ދަށުގައި އުއްމަތުގެ މުސްލިމުންވެސް ޝާމިލުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އެބައިމީހުންނީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަށް އިޤުތިދާކުރެވޭ، އެކަލޭގެފާނަށް ތަބާވުން ލާޒިމުވެގެންވާ ބަޔަކުކަމުގައި ވާކަމަށްޖެހޭތީއެވެ.

(ށ) ދަމުނަމާދުކުރުން އާދަކޮށް އެކަމުގައި ދެމިތިބޭ މީހުންނަކީ އިޙްސާންތެރިން ކަމަށާއި، އެބައިމީހުންނަކީ، اللهُ ގެ ރަޙްމަތާއި އެކަލާނގެ ދަރުމަތް ހައްޤުވެގެންވާ ބަޔަކުކަމަށް އަންގަވައިފައިވެއެވެ. اللهُ ވަޙީކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ﴿ إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ

=ނިންމައިލެއްވުމުން މުޢައްޒިނު ލިޔުއްވައިފައިވާ އިބްރާހީމާގެ ބަސްބަޔާނުގެ، އެއީ ވަރަށް ޢަޒީމްބޮޑު ދަލީލެއްމެ ބައިތުއްލަކުމަކީ. ސަލަބަފަ، މި މައްސޫޢުމަކީ އެންމެ ފުރަތަމަ ގެނެސްވައިފައިވާ ދަލީލުތަކުން ފަރިސް ނަމާދުގައި ޤުރުއާނާއިން ސާބިތު ނުވާކަން ލިޔުއްވުމަށްފަހު، މައްސޫޢު ނިންމައިލެއްވުމުން، އެއީ އިލްމުވެރިންގެ ގޮތުގައި ދެބަސްވުން އުފެދިފައިވާ ކަމެއް ކަމަކީ އެހެންކަމާއެކުވެސް މިއީ ހުށަހެޅުން ހުއްޓަ ދެބަސްވުމެއްކަމަށް ލިޔުއްވައިފައިވާނެއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ޝައިޚާރު ސާބިތުވަނީ ފަރިސް ނަމާދުގައި ޤުރުއާން ނުކިޔުންކަމަށް ވުޒޫއްކަވެސް އެކަން ކުރުމަކީ އެންމެ ރަނގަޅު ކަމެއްކަމަށް ލިޔުއްވައިފައިވާނެއެވެ. "މަޖުމޫޢުލް ފަތާވާ..." (ބ/243،244)

[1] سورة الإسراء: **79**

فِي جَنَّٰتٖ وَعُيُونٍ ءَاخِذِينَ مَآ ءَاتَىٰهُمۡ رَبُّهُمۡۚ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَبۡلَ ذَٰلِكَ مُحۡسِنِينَ كَانُواْ قَلِيلٗا مِّنَ ٱلَّيۡلِ مَا يَهۡجَعُونَ وَبِٱلۡأَسۡحَارِ هُمۡ يَسۡتَغۡفِرُونَ﴾[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، ތަޤްވާވެރިންވަނީ، ސުވަރުގެތަކާއި، ފެންއާރުތަކުގެ ނިޢުމަތުގައެވެ. އެއުރެންވަނީ، އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ އެއުރެންނަށް ދެއްވި ޘަވާބު ލިބިލިބިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އޭގެކުރިން އެއުރެންވީ އިޙްސާންތެރިން ކަމުގައެވެ. އެއުރެން ނިދައިއުޅުނީ ރޭގަނޑުން ވަރަށްކުޑަ ވަގުތުކޮޅެއްގައެވެ. އަދި އެއުރެން ހާރުދަމުގައި ޢަފުވުއްސެވުމަށްއެދި ދުޢާކުރެއެވެ."

(ނ) މީގެއިތުރުން ދަމުނަމާދުކޮށްއުޅޭ މީހުންނަށް މަދަޙާއި ޝާރިޢު ވަޙީކުރައްވައި، އެބައިމީހުންނަކީ ހެޔޮލަފާ މީހުންކަން އަންގަވައިފައިވެއެވެ. ފަހެ، اللَّهُ ވަޙީކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ﴿وَعِبَادُ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلَّذِينَ يَمۡشُونَ عَلَى ٱلۡأَرۡضِ هَوۡنٗا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ ٱلۡجَٰهِلُونَ قَالُواْ سَلَٰمٗا وَٱلَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمۡ سُجَّدٗا وَقِيَٰمٗا﴾[2] މާނައީ: "ރަޙްމާނުވަންތަ ރަސްކަލާނގެ އަޅުންނީ، މަޑުމައިތިރިކަމާއެކު ބިމުގައި ހިނގާ އުޅޭ މީހުންނެވެ. އަދި އެއުރެންނާ ޖާހިލުން މުޚާޠަބުކޮށް ވާހަކަދައްކައިފި ހިނދަކު، އެއުރެން ސަލާމު ބުނެއެވެ. އަދި އެއުރެންނީ، އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ކުރަމުން، ސަޖިދަކުރުމުގައްޔާއި، ޤިޔާމަށް ތިބުމުގައި، ރޭގަނޑުގެ ވަގުތު ހޭދަކުރާ މީހުންނެވެ."

(ރ) އެބައިމީހުންނީ ފުރިހަމައަށް އީމާންވާ މުއުމިނުންކަން ހާމަކުރައްވައި އެކަމަށް اللَّهُ ހެކިދޭގޮތުން މިފަދައިން ވަޙީކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ﴿إِنَّمَا يُؤۡمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُواْ بِهَا خَرُّواْۤ سُجَّدٗا وَسَبَّحُواْ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَهُمۡ لَا يَسۡتَكۡبِرُونَ ۩ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمۡ عَنِ ٱلۡمَضَاجِعِ يَدۡعُونَ رَبَّهُمۡ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا وَمِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ يُنفِقُونَ فَلَا تَعۡلَمُ نَفۡسٞ مَّآ أُخۡفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعۡيُنٖ جَزَآءَۢ بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ﴾[3] މާނައީ: "ތިމަންރަސްކަލާނގެ އާޔަތްތަކަށް އީމާންވާކަންށަވަރީ، އެ އާޔަތްތަކުން އެބަހަކަން ހަނދާންކޮށްދެވޭހިނދު، ސަޖިދައަށް

---

[1] سورة الذاريات: **18،15**

[2] سورة الفرقان: **64،63**

[3] سورة السجدة: **16،15**

ތިރިވެ، އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ހަމްދުމާއެކު ތަސްބީހަކިޔާ މީހުންނެވެ. އަދި އެއުރެން ހިތްތެރިވެރިއެއް ނުވާނެތެވެ. އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަސްތުރަތަށް ބިރުވެތިކަމާއި އުންމީދާއެކު ދުޢާކުރަމުން، އެއުރެންގެ އަރިކަށިތައް (ރޭއަޅުކަން ކުރުމަށްޓަކައި) ތަންމަތިތަކާ ދުރުވެއެވެ. އަދި ތިމަންރަސްކަލާނގެ، އެއުރެންނަށް ދެއްވި ބަކާތިން، އެއުރެން ހަދަރުކުރެއްވެވެ. ވަށް، އެއުރެންނަށްޓަކައި ފޮރުވިފައިވާ ލޯގެ ފިނިކަން (އެބަހީ: ލޯބިވާ ފިނިކަންދޭނިވި، ސުވަރުގޭގެ ނިޢުމަތްތައް) އެއްވެސް ނަފްސަކަށް ނޭނގޭނެއެވެ. (އެއީ) އެއުރެން ކޮށްއުޅުނު ޢަމަލުތަކުގެ ޖަޒާއެއް ކަމުގައެވެ.“

(ބ) ރޭއަޅުކަންކުރެއްވި މީހުންނާއި އެނޫންމީހުން އެއްވަރު ނުވާނެކަން އަންގަވައި މިފަދައިން ﷲ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ﴿ أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْأَخِرَةَ وَيَرْجُواْ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾[1] މާނައީ: ”ރޭގަނޑުގެ ވަގުތުތަކުގައި (ނަމާދުކޮށް) ސަޖިދަކުރައްވައި، ޤިޔާމުގައި ތެދުމަތިވެ، އާޚިރަތްދުވަހުން ބިރުވެތިވެ، އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ރަޙްމަތަށް އުންމީދުކުރާ (އެނޫން މީހަކާ) އެއްވަރުވާނެހެއްޔެވެ؟ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! ދަންނަމީހުންނާއި، ނުދަންނަމީހުން ހަމަހަމަވާނެ ހެއްޔެވެ؟ ނަސޭހަތް ލިބިގަންނަކަން ކަށަވަރީ، ބުއްދީގެ އަހުލުވެރިންނެވެ.“

މި ބަޔާންކުރެވުނު ކީރިތި ޤުރްއާނުގައި ދަމުނަމާދުކުރުމާއި، އެ ނަމާދު ކުރުމުގައި ދެމިތިބޭ މީހުންނަށް ތަޢުރީފު ވަޙީކުރެއްވައި ﷲ ބަޔާންކުރައްވައިފައިވާ ބަސްފުޅުތަކުގެ ތެރެއިން މިންވަރެކެވެ. އެފަދައިން، މާތް ރަސޫލާ ﷺ ގެ ސުންނަތުގައި އައިސްފައިވާ ބައެއް ބަސްފުޅު މިމާނައިގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ.

(ޅ) އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުމުގައި ޢަބްދު ﷲ ބިން ސަލާމުގެ އަރިހުން އެއްޔަހޫދީއަކާއި، ޙިބުރުއްޔާއި، އެއްޗިހިމަނުން ދެމެދު ކަމެއްވާއި، މިނި ސަލާމް އަދި ދަންނަވައި ދަނޑިވަޅު ރިވާވެގެންވަނީ އެއްޗިސްދީ ކިޔަވައިދިނުމަށް އަންނަނިވި ޙަދީޘް. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ

---

[1] سورة الزمر: 9

ابْنِ سَلَامٍ ﵁ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ، انْجَفَلَ النَّاسُ إِلَيهِ، وَقِيلَ قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَجِئْتُ فِي النَّاسِ لأَنْظُرَ إِلَيهِ، فَلَمَّا اسْتَبَنْتُ وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَرَفْتُ أَنَّ وَجْهَهُ لَيسَ بِوَجْهِ كَذَّابٍ، فَكَانَ أَوَّلَ شَيءٍ تَكَلَّمَ بِهِ، أَن قَالَ: {يَا أَيُّهَا النَّاسُ! أَفْشُوا السَّلَامَ، وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ، وَصِلُوا الأَرْحَامَ، وَصَلُّوا بِاللَّيلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ، تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ سَعْدٍ، وَالْقُضَاعِيُّ)[1] މާނައީ: "ޢަބްދުﷲ ބިން ސަލާމު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހިޖުރަކުރައްވައި މަދީނާއަށް ވަޑައިގެންހިނދު މީސްތަކުން އަވަސްއަވަހަށް އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް އަންނާންޖެހޫއެވެ. އަދި އެކަކު އަނެކަކަށް ބުނަމުންގެންދިޔައެވެ. ރަސޫލާ ﷺ ވަޑައިގެންފިއެވެ. ފަހެ، މީސްތަކުންނާއެކު ތިމަންނާ ވެސް އެކަލޭގެފާނު ދެކެލެއްވުމަށްޓަކައި ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންނާ އިތުރު ރަސޫލާ ﷺ ގެ މޫނުފުޅަށް ވިސްނުންތެރިކަމާއެކު ބައްލަވައި ލެއްވުމުން، އެކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުޅަކީ، ދޮގުވެރިއެއްގެ މޫނެއްނޫންކަން ކަށަވަރުވިއެވެ. ފަހެ، އެންމެފުރަތަމަ އެކަލޭގެފާނު ކަލާމުކުރެއްވި ބަސްފުޅަކީ، (މިއީއެވެ.) {يَا أَيُّهَا النَّاسُ! أَفْشُوا السَّلَامَ، وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ، وَصِلُوا الأَرْحَامَ، وَصَلُّوا بِاللَّيلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ، تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ.} އެބަހީ: {އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކަށް ސަލާމްކުރުން އާދަކުރާށެވެ! އަދި ނިކަމެތިންނަށް ކާއެތިކޮށް ދެއްވައި ދޭށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުން ގާތްތިމާގެ ލޭގެ ގުޅުން ބަދަހިކުރާށެވެ! އަދި ރޭގަނޑު މީސްތަކުން ނިދާފައިވާ ހިނދު (ތިޔަބައި މީހުން ހޭލައި) ރޭ ނަމާދުކުރާށެވެ! އޭރުން އަމާންކަމާއެކު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ސުވަރުގެއަށް ވަދެވޭނެއެވެ.}"

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ صِفَةُ القِيَامَةِ...، بَاب: برقم: 2485 /652/4) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي قِيَامِ اللَّيلِ، برقم: 1334 (ص/423) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْهِجْرَةِ، برقم: 4342 (15/3) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيْمَانِ، بَابُ الثَّانِي وَ العِشْرِيْنَ مِن شُعَبِ الإِيْمَانِ...، فَصْل مَا جَاءَ فِي إِطْعَامِ الطَّعَامِ...، برقم:3361 (216/3) ، وَابْنُ سَعْدٍ فِي الطَّبَقَاتِ الْكُبْرَى، ذِكْر خُروج رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَ أَبِى بَكْرٍ إِلَى الْمَدِينَةِ...، (202،201/1) ، وَالْقُضَاعِيُّ فِي مُسْنَدِ الشِّهَابِ، "أَفْشُوا السَّلَامَ، وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ" برقم: 719 (418/1)

(ށ) އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ސަލްމާނުލް ފާރިސީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ سَلْمَان الفَارِسِيِّ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ، فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِيْنَ قَبْلَكُمْ، وَمُقَرِّبَةٌ لَّكُم إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ، وَمُكَفِّرَةٌ لِلسَّيِّئَاتِ، وَمُنْهَاةٌ عَنِ الإِثْمِ، وَمُطْرِدَةُ الدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ.} (رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [1] މާނައީ: “ސަލްމާނުލް ފާރިސީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ރޭއަޅުކަންކުރުން ލާޒިމުކުރާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ އިސްވެދިޔަ ޞާލިޙު އަޅުތަކުންގެ އާދައެއްކަމުގައިވާ ކަމެކެވެ. އަދި އެއީ، ތިޔަބައިމީހުން الله ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާއާ ގާތްކުރުވަނިވި ކަމެކެވެ. އަދި ފާފަތަކުގެ ކައްފާރާއެއްކަމުގައިވާ ކަމެކެވެ. އަދި ކުށްތަކުން ދުރުކުރުވަނިވި ކަމެކެވެ. އަދި ހަށިގަނޑު ބަލިތަކުން ސަލާމަތްކޮށްދޭ ކަމެއްކަމެވެ.}“ [2]

(ނ) އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ސަޢުދުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ސަހްލުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: جَاءَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ ، فَقَالَ: "يَا مُحَمَّدُ، عِشْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ، وَأَحْبِبْ مَنْ أَحْبَبْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ، وَاعْمَلْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَجْزِيٌّ بِهِ." ثُمَّ قَالَ: "يَا مُحَمَّدُ شَرَفُ الْمُؤْمِنِ قِيَامُ اللَّيْلِ، وَعِزُّهُ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ." (رَوَاهُ الْحَاكِمُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ، وَالْقُضَاعِيُّ) [3] މާނައީ: “ސަހުލު ބިން ސަޢުދު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ފަހަރަކު) ޖިބްރީލު ޢަލައިހިއްސަލާމު ވަޑައިގެން ރަސޫލު الله ﷺ އަށް ދަންނަވައެވެ. ކަލޭގެފާނު އެދިވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކަށް ދިރިހުންނަވާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ކަލޭގެފާނީ އަވަހާރަވާނޭ ބޭކަލެއް

---

[1] رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيْمَانِ، بَابُ الْحَادِي وَ العِشْرُونَ مِن شُعَبِ الإِيْمَانِ...، برقم: 3089 (128،127/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 6154 (258/6)

[2] **ނޯޓް:** މި ޙަދީޘް ތިރްމިޛީގައި ބިލާލުގެފާނުގެ އަރިހުން، ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ކޮންކޮން ބާބުތަކުން މުޤައްދިމާ ބާބުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. މި ކަމާދޫ އައްޝައިޚް އަލްބާނީ، ޞަޙީޙުކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ޟަޢީފު ރާވީއަކު ވާތީ ބައެއް ސަނަދުތަކުން ރިވާވެފައިވާ ސަނަދު ރަނގަޅުކަމެވެ. މި ޙަދީޘްގެ އެންމެ ފަހުބައި {وَمُطْرِدَةُ الدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ} އާންމުގޮތެއްގައި ސަޙީޙު ޙަދީޘެކެވެ. “ބަލިތަކުން ސަލާމަތްވުން...“ (ސ/245) ނަން ކުރިއަށް ނަގާފައި.

[3] الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الرِّقَاق، برقم: 8002 (469/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ، برقم: 4278 (306/4) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (253/3) ، وَالْقُضَاعِيُّ فِي الْمُسْنَدِ الشِّهَاب، " عِشْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ." برقم: 746 (436،435/1)

އެވެ. (އުބަޔީ: ކިތަންމެ ގިނަދުވަހަކު ދުނިޔޭގައި ހުންނަވި ނަމަވެސް ކަލޭގެފާނުވެސް ކޮންމެ އެއްދުވަހަކުން އަވަހާރަވާނެއެވެ.) އަދި ކަލޭގެފާނު ބޭނުންފުޅު މީހަކުދެކެ ލޯބިފުޅުވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ކޮންމެވެސް އެއްދުވަހަކުން އެ މީހާ ކަލޭގެފާނު ވަކިވެ ވަޑައިގަންނަވާނުމެވެ. އަދި ޔާ މުޙައްމަދުގެފާނުވޯ! ދެނެވަޑައިގަންނަވާށެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، މުއުމިނާގެ ޝަރަފުވެރިކަން އެކުލެވިގެންވަނީ ރޭއަޅުކަން ކުރުމުގައެވެ. އަދި އޭނާގެ އިއްޒަތްތެރިކަމަކީ އަނެކުންނަން ކަމުދިޔުމުގެ ލަދުވެރިކަމުން ސަލާމަތްވެގެން ވުމެވެ.“

(ރ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބުއްދަރުދާއުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رضي الله عنه عَنِ النَّبِي ﷺ قَالَ: {ثَلَاثَةٌ يُحِبُّهُمُ اللَّهُ، وَيَضْحَكُ إِلَيْهِم، وَيَسْتَبْشِرُ بِهِمْ، الَّذِي إِذَا انْكَشَفَتْ فِئَةٌ قَاتِلٌ وَرَاءَهَا بِنَفسهِ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَإِمَّا أَنْ يُقْتَلَ، وَإِمَّا أَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، وَيَكْفِيهِ، فَيَقُولُ: (انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي هَذَا، كَيفَ صَبَرَ لِي بِنَفسهِ.) وَالَّذِي لَهُ امْرَأَةٌ حَسَنَةٌ، وَفِرَاشٌ لَيِّنٌ حَسَنٌ، فَيَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ، فَيَقُولُ: (يَذَرُ شَهْوَتَهُ وَيُذَكِّرُنِي، وَلَو شَاءَ رَقَدَ.) وَالَّذِي إِذَا كَانَ فِي سَفَرٍ، وَكَانَ مَعَهُ رَكْبٌ، فَسَهِرُوا، ثُمَّ هَجَعُوا، فَقَامَ مِن السَّحَرِ فِي ضَرَّاءَ وَسَرَّاءَ.}" (ذَكَرَهُ الْمُنْذِرِىُّ فِى التَّرْغِيبِ، وَقَالَ: رَوَاهُ الطَّبَرَانِيّ فِي الْكَبِيْر بِإِسْنَادٍ حَسَنٍ)[1] މާނައީ: ”އަބުއްދަރުދާއުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {(ތިން ބަޔަކު) ތިން މީހުންނަށް اللّٰهُ ތަޢާލާ ލޯބިވެވޮޑިގަންނަވާނެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުންނަށް އެކަލާނގެ ހިނިތުންވެލައްވައި، އުފާފުޅުވެލައްވާނެއެވެ. (އެ ތިން މީހުންގެ ތެރެއިން ފުރަތަމަ މީހާ) އޭނާގެ ފަރާތުން އިސްލާމީލަޝްކަރުގެ ދުޝްމަނުންނާކުރިމަތިން ހަނގުރާމަކުރިއިރު، ސަފުތައް ފަޅައިގެން اللّٰهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރާ މީހާއެވެ.

---

[1] ނޯޓު: ޒަހަބީގައި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި އެއްވެސް ސަނަދެއް ވިދާޅުވެފައެއް ނުވެއެވެ. ޙާފިޡު ޒަހަބީގައި މިއީ އައްޒަހަބީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ”އަލްތަލްޚީޞް ވަލްމުޚްތަޞަރު“ ގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ބަޔަށްވާނެއެވެ. އެއަށްފަހު އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވަނީ، އައްޝައިޚާނީ ”އަލްބުޚާރީ ވަމުސްލިމް“ ގެ ޝަރުޠުތަކާ އެއްގޮތަށް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއްކަމުގައެވެ. އައްޒަހަބީގެ ޒާހިރު ބަޔާންކުރެއްވުމުން ކޮންމެ ރިވާޔަތެއްގައި ވާނަމަވެސް ޙަދީޘްގެ މާނައަކީ {ثَلَاثَةٌ يُحِبُّهُمُ اللَّهُ وَيَضْحَكُ إِلَيْهِمُ: الَّذِي إِذَا تَكَشَّفَ فِئَةً قَاتَلَ وَرَاءَهَا بِنَفْسِهِ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ.} އަލްޙާކިމު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ! الْحَاكِمُ فِى الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الإِيْمَانِ، برقم: 68 (70/1)

އެހެންޏާ އޭނާ اللّٰهُ ގެ މަގުގައި ޝަހީދުވެދާނެއެވެ. އެހެންޏާ އޭނާއަށް اللّٰهُ ތަޢާލާ ނަސްރުދެއްވައެވެ. ފަހެ، އޭނާގެ ކަންތައްގައި (އޭނާއަށް ނަސްރުދެއްވުމާއި ރަޙުމަތްދެއްވުމުގައި) އެކަލާނގެ ފުދިފޮޅިގެން ވާހުށްޓެވެ. ފަހެ، އެކަލާނގެ (މަލާއިކަތުންނަށް) ނިދާއިއްވަވާހުށްޓެވެ. [ތިމަންރަސްކަލާނގެ އެވެނިއަޅަކަށް ތިޔަބޭކަލުން ބައްލަވާށެވެ! އޭނާ ތިމަން ރަސްކަލާނގެ މަގުގައި ކެއްތެރިވީ ކޮންފަދައަކުންތޯއެވެ!] (ފުރަނައި) އޭނާއަށް ރީތި އަނބަކާއި އަރާމު ތަންމައްޗާއި ލިބިގެންވާ މީހާއެވެ. ފަހެ، އޭނާ ތޮށިގަނޑުގެ ވަގުތުގައި މަތިވެ ދަމުނަމާދު ކުރެއެވެ. ފަހެ، އެކަލާނގެ (މަލާއިކަތުންނަށް) ނިދާއިއްވަވާހުށްޓެވެ. [ތިމަންރަސްކަލާނގެ އެވެނި އަޅަކު ތިމަންރަސްކަލާނގެއަށްޓަކައި އޭނާގެ ޝަހުވަތް ތޯރިކަން ދޫކޮށްލައި، ތިމަންރަސްކަލާނގެ ހަނދުމަކުރެއެވެ. އޭނާ ބޭނުންނަމަ ނިދާފައި އޮވިދާނެއެވެ.] (ތިންވަނަ މީހާއަކީ) ދަތުރެއްގައިވި މީހެކެވެ. އޭނާއާއެކު އެހެން ދަތުރުވެރިންވެސް ވެއެވެ. އެބައިމީހުން ރޭގަނޑުގެ އެންމެފަހު ވަގުތުގައި އެތައް ވިހުމަކަށް ނިދައެވެ. ފަހެ، ދަތި އުނދަގޫ ހާލަތުގައްޔާއި ފަސޭހަ ހާލަތުގައިވެސް އޭނާ ހުރެދަމުގެ ވަގުތުގައި މޮޅުވެ ދަމުނަމާދު ކުރެއްވުނެވެ.”

2- ޤިޔާމުލައިލުގެ އަދަބުތައް:

ޤިޔާމުލައިލްކުރުމަށް އެދޭ މީހާ އަންނަނިވި ކަންކަމަށް ރިޢާޔަތްކުރުން ސުންނަތް ވެގެންވެއެވެ.

(ހ) ނިދަންއޮށޯތެނުމުން ޤިޔާމުލައިލްކުރުމަށްޓަކައި ހޭލުމަށް ނިޔަތްގަތުން، އެކަމަށް ގަސްދުކުރުން: އެ ކަމާބެހޭގޮތުން اللّٰهُ ރުހިވޮޑިގަންނަވާ އަބުއްދަރްދާއުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ ﵁، يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ {مَن أَتَى فِرَاشَهُ، وَهُوَ يَنْوِي أَن يَقُومَ، فَيُصَلِّي مِنَ اللَّيلِ، فَغَلَبَتْهُ عَيْنَهِ، حَتَّى يُصْبِحَ، كُتِبَ لَهُ مَا نَوَى، وَكَانَ نَومُهُ صَدَقَةً عَلَيهِ مِن

رَبِّهِ.} (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه بِسَنَدٍ صَحِيْحٍ)[1] މާނައީ: "އަބުއްދަރުދާއުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގެންވެއެވެ. {އެ މީހަކު ނިދުމަށްޓަކައި ތަށްމަތީގައި އޮށޯންނަހިނދު، އޭނާ ރޭގަނޑު ހޭލައިގެން ނަމާދުކުރުމަށް ނިޔަތްކޮށްގެން ނިދައިފިނަމަ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، އޭނާގެ ނިދިގަދަވެ ނުހޭލެވި، ފަތިސްވެއްޖައުމަށްދާންދެން ނިދިއްޖެނަމަ އޭނާ އެ ނިޔަތްގަތްގޮތުގެމަތިން އޭނާއަށް ލިޔުއްވޭނެއެވެ. (އެބަހީ: [illegible] ކުރުމުގެ ސަވާބު އޭނާއަށް ލިޔުއްވޭ [illegible]. އަދި އޭނާގެ އެ ނިދުމަކީ اللّٰهُ ގެ ހަޟްރަތުން އޭނާއަށް ލިބުނު [illegible] ހެޔޮކަމެއްކަމުގައި [illegible].}"

(ނ) ނިދިންހޭލުމަށްފަހު މޫނުމަތިން ނިދީގެ އަސަރު ފިލުވައިލުމާއި، ދަތްއުނގުޅުމާއި، [illegible] [illegible]، އެ ވަގުތު ކިޔުއްވަން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން [illegible] [illegible] ދުޢާ [illegible]: އެ [illegible] اللّٰهُ [illegible] ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ قَالَ: {لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ، اللَّهُمَّ أَسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي، وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ، اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْمًا، وَلاَ تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي، وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ.} (رَوَاهُ وَأَبُودَاوُدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: "ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ރޭގަނޑުގެ [illegible] [illegible] [illegible] މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. {لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ، اللَّهُمَّ أَسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي، وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ، اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْمًا، وَلاَ تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي، وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً، إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ.} އެބަހީ: [illegible] [illegible] [illegible].

---

[1] النَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الوِتْرِ، أَبْوَابُ الوِتْرِ، برقم: 1463 (178/2) ، وَابْنُ مَاجَه،كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِيمَن نَامَ عَن حِزْبِهِ مِنَ اللَّيلِ، برقم: 1344 (ص/426،427)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الأَدَبِ، بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ، برقم: 5061 (192/5،193) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ عَمَلُ الْيومِ وَاللَّيلَةِ، مَا يَقُولُ إِذَا انْتَبَهَ مِن مَنَامِهِ، برقم: 10635 (319/9،320) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الدُّعَاءِ ...، برقم: 2033 (733/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ،كِتَابُ الزِّينَةِ وَالتَّطْيِب، بَابُ آدَابُ النَّومِ، برقم: 5531 (341/12) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيْمَانِ، الْحَادِي عَشَرَ مِن شُعَبِ الإِيْمَانِ، وَ هُوَ بَاب فِي الْخَوفِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، برقم: 759 (475/1،476)

އިބަރަސްކަލާނގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ! އަޅުގެވެރިރަސްކަލާނގޭ! މިއަޅާގެ ފާފަ ފުއްސެވުންއެދި އިބަރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގައި އިސްތިޣްފާރުކުރަމެވެ. އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ ރަޙުމަތަށް މިއަޅާއެދެމެވެ. އަޅުގެވެރިރަސްކަލާނގޭ! މިއަޅާގެ ޢިލްމުވެރިކަން އިތުރުކޮށް ދެއްވާންދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް އިބަރަސްކަލާނގެ ތެދުމަގު ދެއްކެވުމަށްފަހު، މިއަޅާގެ ހިތް ތެދުމަގުން އެއްކިބާނުކުރައްވާންދޭވެ! އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން މިއަޅާއަށް ރަޙުމަތް ދެއްވާންދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން، އިބަރަސްކަލާނގެއީ ގިނަގިނައިން ދެއްވާ ކަލާނގެއެވެ.}"

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޙުޛައިފަތުގެފާނގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ حُذَيْفَةَ ﵁ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا اسْتَيْقَظَ قَالَ {الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِى أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "ޙުޛައިފަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަވަދާރަފުޅުން ހޭލައްވަވާއިރު، މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. {الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِى أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ.} މާނައީ: {އެންމެހައި ޙަމްދުތަނާއި ޝުކުރު ޙައްޤުވެގެންވަނީ، ﷲއަށެވެ. އަހަރެން މަރުވުމަށްފަހު، (މާނައީ: ނިދުމަށްފަހު) އަލުންދިރުއްވި، އެކަލާނގެއެވެ. އަދި އެނބުރި ދިޔުންވެސް، އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތަށެވެ.}"

އަދިވެސް އާލުޢިމްރާން ސޫރަތުގެ އެންމެ ފަހު ދިހަ އާޔަތް ކިޔުން: އެ އާޔަތްތަކަކީ، ﴿ إِنَّ فِي خَلۡقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَٱخۡتِلَٰفِ ٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ لَأٓيَٰتٖ لِّأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿١٩٠﴾ ٱلَّذِينَ يَذۡكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَٰمٗا وَقُعُودٗا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمۡ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلۡقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ رَبَّنَا مَا خَلَقۡتَ هَٰذَا بَٰطِلٗا سُبۡحَٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدۡخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدۡ أَخۡزَيۡتَهُۥۖ وَمَا

---

[1] الْبُخَارِيُّ فِي كِتَابِ الدَّعَوَاتِ، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا نَامَ، برقم: 6312 (155/4) ، وَ فِي الأَدَبِ الْمُفْرَدِ، آدَاب عَامَة، بَاب مَا يَقُولُ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ، برقم: 1205 (467/1،468) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الأَدَبِ، باب مَا يُقَالُ عِنْدَ النَّوْمِ، برقم: 5049 (189/5) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب الدعاء، باب ما يدعو به إذا انتبه من الليل، برقم: 3880 (/1277) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 23271 (305/38)، وَالدَّارِمِيُّ،كِتَابُ الاسْتِئْذَانِ، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا انْتَبَهَ مِن نَوْمِهِ، برقم: 2728 (ص/1758) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَاب الدَّعَوَاتِ، باب ما يقول إذا أخذ مضجعه، برقم: 1311 (98/5)

لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ أَنصَارٖ ١٩٢ رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعۡنَا مُنَادِيٗا يُنَادِي لِلۡإِيمَٰنِ أَنۡ ءَامِنُواْ بِرَبِّكُمۡ فَـَٔامَنَّاۚ رَبَّنَا
فَٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرۡ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلۡأَبۡرَارِ ١٩٣ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ
وَلَا تُخۡزِنَا يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۖ إِنَّكَ لَا تُخۡلِفُ ٱلۡمِيعَادَ ١٩٤ فَٱسۡتَجَابَ لَهُمۡ رَبُّهُمۡ أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٖ مِّنكُم
مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰۖ بَعۡضُكُم مِّنۢ بَعۡضٖۖ فَٱلَّذِينَ هَاجَرُواْ وَأُخۡرِجُواْ مِن دِيَٰرِهِمۡ وَأُوذُواْ فِي سَبِيلِي وَقَٰتَلُواْ
وَقُتِلُواْ لَأُكَفِّرَنَّ عَنۡهُمۡ سَيِّـَٔاتِهِمۡ وَلَأُدۡخِلَنَّهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ ثَوَابٗا مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِۚ
وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسۡنُ ٱلثَّوَابِ ١٩٥ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فِي ٱلۡبِلَٰدِ ١٩٦ مَتَٰعٞ قَلِيلٞ ثُمَّ
مَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ١٩٧ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ رَبَّهُمۡ لَهُمۡ جَنَّٰتٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ
خَٰلِدِينَ فِيهَا نُزُلٗا مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِۗ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٞ لِّلۡأَبۡرَارِ ١٩٨ وَإِنَّ مِنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ لَمَن
يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُمۡ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِمۡ خَٰشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشۡتَرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنٗا قَلِيلًاۚ
أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ أَجۡرُهُمۡ عِندَ رَبِّهِمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ ١٩٩ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ
ٱصۡبِرُواْ وَصَابِرُواْ وَرَابِطُواْ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ٢٠٠ ﴾[1] މާނައީ: ﴿ހަމަކަށަވަރުން،
އުޑުތަކާއި ބިން ހެއްދެވުމުގައްޔާއި ރޭދުވާ ތަފާތުވުމުގައި، ބުއްދީގެ އަހުލުވެރިންނަށް
ކަށަވަރުވެގެންވާ ހެކިތަކެއްވެއެވެ. * އެއުރެންނީ، ކޮޅަށް ތިބެގެންނާއި، އިށީނދެ
ތިބެގެންނާއި، އޮށޯވެތިބެގެން، اللّٰهُ ހަނދުމަކޮށް، އުޑުތަކާއި ބިން ހެއްދެވުމާމެދު،
ފިކުރުކޮށް އުޅޭމީހުންނެވެ. (އެއުރެން ދަންނަވާނެތެވެ.) އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ!
ތިޔަރަސްކަލާނގެ މިތަކެތި ހައްދަވާފައި ވަނީ، ބާޠިލުގޮތެއްގައެއް ނޫނެވެ.
ތިޔަރަސްކަލާނގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަ ކަލާނގެއެވެ! ފަހެ، ނަރަކައިގެ އަޒާބުން އަހަރެމެން
ދިންނަވާނދޭވެ! * އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަރަސްކަލާނގެ
ނަރަކައަށް ވައްދަވައިފިމީހާ، ފަހެ، ތިޔަރަސްކަލާނގެ އެމީހަކު ނިކަމެތި ކުރައްވައިފިކަން
ކަށަވަރެވެ. އަނިޔާވެރިންނަށް ނަސްރުދޭނޭ އެއްވެސް ބަޔަކު ނުވެއެވެ. * އަހަރެމެންގެ
ވެރިރަސްކަލާނގެ! އީމާންވުމަށް ގޮވާލައްވާ ރަސޫލަކު ތިޔަބައިމީހުންގެ

---

[1] سورة آل عمران: **190، 200**

ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް އީމާންވާނޫ ގޯފިރުންގާ އަޑު، ހަމަކަށަވަރުން، އަހަރެން އެހީމުއެވެ. ދެން، އަހަރެން އީމާންވީމުއެވެ. އަހަރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގޯ! ތަރު، އަހަރެންނަށް އަހަރެންގެ ފާފަތައް ފުއްސަވާނދޭތޯ! އަދި، އަހަރެންގެ ކުށްތައް އަހަރެންގެ ކުރިމަތީ ބުރަފަތަށް ފުއްސަވާނދޭތޯ! އަދި، ހެޔޮކަމާ ތިޔަމީހުންގެ ދިމާއަށް އަހަރެން މަރުވާނދޭތޯ! * އަހަރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގޯ! ތިބާރަސްކަލާނގެ ބަސްފުޅުގެ ދުޢާގެ މައިގަނޑު އަހަރެންނަށް ވަޢުދުވެވަޑައިގަތް ކަންތައް، އަހަރެންނަށް ދެއްވާނދޭތޯ! އަދި، ޤިޔާމަތް ދުވަހުން އަހަރެން ނިކަމެތި ނުކުރައްވާނދޭތޯ! ހަމަކަށަވަރުން، ތިބާރަސްކަލާނގެ ވަޢުދު ޚިލާފު ނުކުރައްވާނދެއެވެ. ފަހެ، ދެން އެމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ، އެމީހުންގެ ދުޢާ ޤަބޫލުކުރައްވައިފިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މިތަފްސީރުގެ ބޭނުމަކީ ޚިޔާނާތްތަކުން ނުރައްކާތެރި ބިރުވެރިކަމެވެ. އަދިވެސް، މިހެންވީ ޤުދުރަތާ މިއަރަސްކަލާނގެ ގޮތުގެ ދީނުން ޝުކުރުވަރިވެވެ. * މިތަފްސީރުގެ އެއްބަސްވުން އަނެއްބަޔަކާއި ބިޔައިންނެވެ. ފަހެ، އެއްބަޔަކީ ހިޖުރަކުރީ އެމީހުންގެ ގޮތުގެ ދުރުގައި ނިކުމެ، މިކަންކަމާއި ގުޅޭ އެއްބަޔަކީ އުނދަގޫތަކުގައި، ހަނގުރާމަތަކުގައި، އަދި ޤަތުލުކުރެވުނު މީހުންގެ ބިޔައިން އެމީހުންގެ ކުށްތަކެއް ހަމަކަށަވަރުން މިއަރަސްކަލާނގެ ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ. އަދި، އެމީހުންގެ ދަރަޖަ ކޮޅުނަގައި ހިނގަހިނގާ ހުންނަ ސުވަރުގޭތަކަށް ހަމަކަށަވަރުން، މިއަރަސްކަލާނގެ އެމީހުން ވައްދަވާނެއެވެ. اللّٰهُ ގެ ބަސްފުޅުން ތިލަވެ ތަފާތުވެއްދެވިއެވެ. ރަޙުމަތްތެރިކަމާ ތަފާތުވުން اللّٰهُ ގެ ބަސްފުޅުގައެވެ. * ކާފިރުވި މީހުން ހަރަކާތްތެރިވުން އެގެއްގައި ތޮރިވާ އުފާތަކުގައި ކޮޅަށް ދެމިހުރުމާ މިސާލެއްގައި ނުހަނދާންކޮށްވެ! * (އެއީ) ކުޑަކުޑަ ވަގުތުކޮޅެއް އެނގުމަކުވެ. ދެން، އެމީހުން މުސްކުޅި ތިރަށް ނަގާލައިވެ. އަދި، އެ ތަނަކީ ކިހާ ނުބައި ތަނެއްތޯއެވެ!" * އެކަމަކު ތިމަންނަކީ އެމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ތަޤްވާވެރިވި މީހުންނަށް، އެތަނުގައި ދެމިހުންނަ ކޮށްތަކެއް ހިނގައިހިނގާ ކޯރުތަކެއް ސުވަރުގޭގެ ބަގީޗާތަކުގައި ހުންނާނެއެވެ. އެތަނުގައި، އެމީހުން ދެމިތިބޭނެތިވެކިއެވެ. اللّٰهُ ގެ ބަސްފުޅުން ތިލަ ޞަބުރުގެ ހެޔޮގައެވެ. اللّٰهُ ގެ ބަސްފުޅުގައި ކަންތައް ހެޔޮކަމާ މީހުންނަށް، މާފަޖެހުން ވާނެއެވެ. * ހަމަކަށަވަރުން، اللّٰهُ އަށް އީމާންވާ، އަދި މިކިތާބުގެ މީހުންނަށް ބާވައިލެއްވި ރަސޫލާ، އެމީހުންނަށް ބާވައިލެއްވި ތަރުތީބު އީމާންވާ، މީހުން

ހަމަކަށަވަރުން، ތޮމުގެ އަމުރު ވެރިންގެ ތެރެއިންވެއެވެ. އެއުރެން اللهُއަށް މަތިވެރިވި ވެގެންވާ ބާރުގައެވެ. اللهُގެ ޙަޟްރަތަކަށް އެއުރެން ކުޑަކަމެއް ނުގެނެވެ. އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ބަސްފުޅަށްޓަކައި، އެއުރެންގެ ދުރުމަ އެއުރެންނަށް ހުންނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، اللهُއީ، ބިސްމިއްޔާއިރުވުން އަވަސްވެވިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. * “އާ އިލާހުވީމަ މިސްކީނުންނަށް! ތިޔަބޭފުޅުން ކަލޭގާރު! އޭ (ޖިބްރީލާއި ހަނދާނަ ކުރުމުގައި އެއުރެންނަށްވާދު ތިޔަން) ތިޔަބޭފުޅުން ކަލޭގެފާނު! އޭ ދިވެހިންނަ އަޅުވެރިކަމުގެ ބަލައިރާނި ގެ ރައްކާތެރިކަން ތިބާރަސްކަލާނގެ ތިޔަބޭފުޅާ! އޭ ތިޔަބޭފުޅުން اللهُއަށް ތަޤްވާވެރިވާ! (އިރު) ތިޔަބޭފުޅުން ދީނަށްވައި ނަސީބު ދިނުމަށް ކައުވެ. ﴾

މިގޮތުގައި އަންނަނިވި ދުޢާކުރުން ހުންނެވެ. އެ ދުޢާއަކީ ނަބިއްޔާ ކުރުންނަށް اللهُ ތަޢާލާ އަވަހަށް ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَتَهَجَّدُ قَالَ: {اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ حَقٌّ، وَقَوْلُكَ حَقٌّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ، اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: “ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الدَّعَوَاتِ، بَابُ الدُّعَاءِ إِذَا انْتَبَهَ مِنَ اللَّيلِ، برقم: 6317 (156/4) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِينَ...، بَابُ الدُّعَاءِ فِي صَلاَةِ اللَّيلِ وَقِيَامِهِ، برقم: 199–(769) (ص/349) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا يُسْتَفْتَحُ بِهِ الصَّلاَةُ مِنَ الدُّعَاءِ، برقم: 771 (343/1، 344) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الدَّعَوَاتِ...، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيلِ إِلَى الصَّلاَةِ، برقم: 3418 (481/5، 482) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 2710 (440/4، 441) ، برقم: 2812 (25/5) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا يَقُولُ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَتَهَجَّدُ، برقم: 4665 (7/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَا يَقُولُ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيلِ، برقم: 950 (68/4)

اللّٰهِގެ ރާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ރޭގަނޑު ތަހައްޖުދު ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައި ތުދުއްވަޑައިގަންނަވާއިރު މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. {اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ حَقٌّ، وَقَوْلُكَ حَقٌّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ، اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ.} މާނައީ: {އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! ހަމްދުހުރީ އިބަރަސްކަލާނގެއަށެވެ. އިބަރަސްކަލާނގެއީ އުޑުތަކާއި ބިމާއި އެ ދެތާނގައި ވާހައި އެއްޗަކަށް އަލިކަންދެއްވި އިލާހެވެ. އަދި ހަމްދުހުރީ އިބަރަސްކަލާނގެއަށެވެ. އިބަރަސްކަލާނގެއީ އުޑުތަކާއި ބިމާއި އެ ދެތާނގައި ވާހައި އެއްޗެއް ރައްކާތެރިކުރައްވައި ބަލަހައްޓަވާ އިލާހެވެ. އަދި ހަމްދުހުރީ އިބަރަސްކަލާނގެއަށެވެ. އިބަރަސްކަލާނގެއީ ހައްޤުވަންތަ އިލާހެވެ. އިބަރަސްކަލާނގެ ވަޢުދުފުޅަކީ ހައްޤުތެދެވެ. އިބަރަސްކަލާނގެ ބަސްފުޅަކީ ހައްޤުތެދު ބަސްފުޅެވެ. އިބަރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުފުޅާ (އެންމެހައި މީސްތަކުން) ބައްދަލުވުމީ ހައްޤުތެދު ސާބިތުކަމެކެވެ. އަދި ސުވަރުގެއަކީ (ހައްދަވާފައިވާ) ހައްޤު ތަނެކެވެ. އަދި ނަރަކައަކީ ވެސް (ހައްދަވާފައިވާ) ހައްޤު ތަނެކެވެ. އަދި ޤިޔާމަތްދުވަސް ހައްޤުކަމެކެވެ. އިބަރަސްކަލާނގެ ނަބިއްޔުން ފޮނުއްވިކަމީ ހައްޤުތެދެވެ. އަދި މުޙައްމަދު ނަބިއްޔާ ހައްޤު ނަބިއްޔެކެވެ. އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އިބަރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތަށް މި އަޅާ ކިޔަމަންތެރިވީމެވެ. އަދި މި އަޅާ އިބަރަސްކަލާނގެއަށް ވަކީލް ކަނޑައެޅީމެވެ. އަދި މި އަޅާ އިބަރަސްކަލާނގެއަށް އީމާން ވެއްޖައީމެވެ. އަދި މި އަޅާ (ކަންތައް ކުރުމުގައި ވާގިއެދި) ރުޖޫޢަވީ، އިބަރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތަށެވެ. އަދި މި އަޅާ (އިބަރަސްކަލާނގެ ދީނުގެ) ދުޝްމަނުންނާ ހަނގުރާމަކުރީ، އިބަރަސްކަލާނގެ މަދަދާއެކުގައެވެ. އަދި މި އަޅާ (ކަންތައް ކަމެއްގެ) ނިޔާއަށް އެދުނީ، އިބަރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުންނެވެ. ފަހެ، މި އަޅާ އިސްކުރި ކަންތައް ފާފައަކާއި، މި އަޅާ ފަސްކޮށްލެވުނު ކަންތައް ފާފައަކާއި، މި އަޅާ ސިއްރުގައި ކުރި ކަންތައް ފާފައެއް، އިބަރަސްކަލާނގެ މި

އަޅާއަށް ހެދާކަނޑައެޅުއްވާދެއްވާށެވެ! އިބަރަސްކަލާނގެ އިސްވެވޮޑިގެންވާ އިލާހެވެ. (އެބަހީ: އިބަރަސްކަލާނގެ ފުރިހަމަކަމުގެ ކިބައިގައި އުކަރޮއްވާ ވަސް ނުވާ) އަދި އިބަރަސްކަލާނގެއީ ހަސްވެވޮޑިގެންވާ އިލާހުގެއެވެ. (އެބަހީ: އިބަރަސްކަލާނގެއީ ފުރުމުގެ ނުވާފަހަރެއް، ނިކުމުގެ ނިޔާނެތްމަގު ނުވާ އަބަދަށް ދުރުވެވޮޑިގެންވާ އިލާހެވެ.) އިބަރަސްކަލާނގެ މެނުވީ އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ.}"[1]

(ނ) ރޭގަނޑު ދެ ރަކުޢަތުން ރޭނަމާދުގެ ނަމާދު އެބަހީ، ތަހައްޖުދު ކުރަންފެށުމާއި އެއަށްފަހު އެ ދިގުކޮށް ކުރަންއޮތް މިންވަރަކަށް ދިޔާކޮށް ކުރަމުން ގެންދިޔުން: އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يُصَلِّي، افْتَتَحَ صَلاَتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ)[2] މާނައީ: "ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ރޭގަނޑު ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަތުމުން ލުއިލުއި ދެ ރަކުޢަތުން ފައްޓަވައެވެ."

އަދި ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ، فَلْيَفْتَتِحْ صَلاَتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[3]

---

[1] **ނޯޓު:** މިތާނގައި (ނ) ނިޝާނުލާފައިވާ މުޤައްދިމާ ނިޔާގެ އަސަރު ފިލުވައިލުމާއި، ދަރުއްސަގެވުމާއި، އެޤީދާއާއި ބައިވެރިވާކަން ޔަޤީންކުރުމަށް، އެ ވަގުތު ކިޔުމަށް ވާޖިބުކޮށްދެއްވި ﷺ ގެ އަރިހުން ވާރިދުވެފައިވާ ދުޢާ ކިޔުން: މި ސުންނަތުގެ ދަރުގައި މުއްސަނދި ގެންނަވައިފައިވާ އިބާދަތުގައިވާ ދޯހަޅި ތަޢުލީމު ކުރުވާފައިވާނެ، އެއީ އެއް ނަޑިޔާލެން ހުރެވުނީމާ ކަންތައްތަކެއް ކަމަކެވެ. އަދި އެ ކަނޑައަން ބަޔާންކޮށްދެއްވި ހާލަތެއް އަޅުކަމުގެ ބާބުގެ އަރިހުން ކަނޑައަޅާ ބަޔާން ކުރައްވައިފައިވާ ނުވެއެވެ. ދިރާސާކުރުމުގައި އެއީ އެއްޗެއްކުރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ދެރިޔާއެއް ހުންނެވެ. މިވާ މިޤާނުގައި ލިޔުއްވައިފައިވާ އެ ކަނޑައަން ރިވާކުރެއްވި އަސްބާބުތަކުގެ ނަންތަކާއި ހަވާލާއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِينَ...، بَابُ الدُّعَاءِ فِي صَلاَةِ اللَّيلِ وَقِيَامِهِ، برقم: **197–(767)** (ص/**349**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **24017** (**17/40**) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَن قَالَ: إِذَا قَامَ الرَّجُلُ مِنَ اللَّيْلِ...، برقم: **6682** (**442،441/4**) ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ، برقم: **1237–1779** (**1029،1028/3**)

[3] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِينَ...، بَابُ الدُّعَاءِ فِي صَلاَةِ اللَّيلِ وَقِيَامِهِ، برقم: **198–(768)** (ص/**349**) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ افْتِتَاحِ صَلاَةِ اللَّيلِ بِرَكْعَتَيْنِ، برقم: **1323** (**55/2**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **9182** (**98/15**) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ افْتِتَاحِ صَلاَةِ اللَّيلِ بِرَكْعَتَي خَفِيفَتَيْنِ، برقم: **1150** (**183/2**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، =

މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު (ރޭގަނޑުނަމާދުކުރުމަށްޓަކައި) ނިދިންހޭލައި، ތެދުވެއްޖެ ނަމަ، އޭނާގެ ނަމާދު ލުއިލުއި ދެ ރަކުޢަތުން ފަށައިގަންނަވާށެވެ.}"

(ހ) ތިމާގެ އަހުލުވެރިންނަށް ގޮވައި ހޭލެއްވުން: އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރަޙްމަތްލެއްވުން އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَن أَبي هُرَيْرَةَ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {رَحِمَ اللَّهُ رَجُلاً قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى، وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ، فَإِنْ أَبَتْ، نَضَحَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ، رَحِمَ اللَّهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ، وَأَيْقَظَتْ زَوْجَهَا، فَإِنْ أَبَى، نَضَحَتْ فِي وَجْهِهِ الْمَاءَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ރޭގަނޑު ހޭލައި، ރޭގަނޑުނަމާދުކުރައްވައި، އޭނާގެ އަނބިމީހާއަށް ހޭލައްވާ އޭނާ ހޭލައްވައިދޭ ފިރިހެނަކަށް اللّٰهُ ރަޙުމަތްލައްވާނދޭވެ. ފަހެ، އެ ކަނބަލުން ދެކޮޅުހަދައިފިނަމަ، އޭނާގެ މޫނަށް ފެންފޮދެއް ވިއްސާރިޔާ (ނިދިފިލުވައިލާ) ހުރިކަމެވެ. އަދި ރޭގަނޑު ހޭލައި، ރޭގަނޑުނަމާދުކުރައްވައި، އޭނާގެ ފިރިމީހާއަށް ހޭލައްވާ އޭނާ ހޭލައްވައިދޭ އަންހެނަކަށް اللّٰهُ ރަޙުމަތްލައްވާނދޭވެ. ފަހެ، އެ ފިރިހެނާ ދެކޮޅުހަދައިފިނަމަ، އޭނާގެ މޫނަށް ފެންފޮދެއް ވިއްސާރިޔާ (ނިދިފިލުވައިލާ) ހުރިކަމެވެ.}"

އެ ދުޢާކުރެއްވުނުނަން اللّٰهُ ރަޙްމަތްލެއްވުން އަބޫހުރައިރާއާއި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. وَعَنْهُ[2]، وَعَنْ أَبِي سَعِيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالاَ: قَالَ رَسُولُ

=باب افْتِتَاحِ صَلاَةِ اللَّيْلِ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ، برقم: 4670 (9/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ مَن قَامَ مِنَ اللَّيلِ يَفْتَتِحُ صَلاَتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ، برقم: 907 (17/4)

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب قِيَامِ اللَّيْلِ، برقم: 1308 (51/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ قِيَامِ اللَّيلِ...، بَابُ التَّرْغِيب فِي قِيَامِ اللَّيلِ، برقم: 1609 (226/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4710 (372/12) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، مِنْ كِتَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، برقم: 1165 (444/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ فَضْل إِيقَاظ الرَّجُلُ امرأَتَهُ وَالْمَرأَةُ زَوْجَهَا...، برقم: 1148 (183/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ النَّوَافِلِ، برقم: 2567 (306/6،307) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ التَّرْغِيبِ فِى قِيَامِ اللَّيْلِ، برقم: 4644 (706/2)

[2] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘް ޞަޙީޙުކަމަށް ތިރީގައިވާ ހަމައެކަނި އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްކަމަށެވެ. ޙަދީޘްތަކުގައި މިއީ އެ ދުޢާކުރެއްވުނުނަން اللّٰهُ ރަޙްމަތްލެއްވުން އަބޫހުރައިރާއާއި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީ ދެ ޞަޙާބީންގެ=

اللَّهِ ﷺ {إِذَا أَيْقَظَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّيَا أَوْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ جَمِيعًا، كُتِبَ فِي الذَّاكِرِيْنَ وَالذَّاكِرَاتِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجه، وَالْحَاكِمُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة)[1] މާނައީ: „އަބޫހުރައިރާއާއި އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީއާ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވެއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ފިރިމީހާ އޭނާގެ އަނބިމީހާ ހޭލުއްވައި، އެ ދެ މީހުން އެކުގައި، ނުވަތަ އެ ދެ މީހުންކުރެ ކޮންމެ މީހަކު، ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދު ކޮށްފިނަމަ، އެ ދެ މީހުންނަކީ، ނުހަނުބޮޑަށް اللَّهُ ހަނދުމަކުރާ ފިރިހެނުންގެ ތެރެއިންނާއި، ނުހަނުބޮޑަށް اللَّهُ ހަނދުމަކުރާ އަންހެނުންގެ ތެރެއިންނާ ބަޔަކުކަމުގައި ލިޔުއްވޭ ހުށްޖެވެ.}“

އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އުއްމުސަލަމާފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اسْتَيْقَظَ لَيْلَةً فَقَالَ: {سُبْحَانَ اللَّهِ! مَاذَا أُنْزِلَ اللَّيْلَةَ مِنَ الْفِتْنَةِ؟ مَاذَا أُنْزِلَ مِنَ الْخزَائِنِ؟ مَنْ يُوقِظُ صَوَاحِبَ الْحُجُرَاتِ؟ يَا رُبَّ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةٍ فِي الآخِرَةِ!} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالتِّرْمِذِيُّ)[2] މާނައީ: „އުއްމުސަލަމާފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަނަވަރުން، އެއްރެއަކު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހޭލެއްވައި ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {اللَّهُ ގެ ހުސްތޯހިރުވަންތަކަމާއެވެ! މިރޭ ފޮނުއްވުނު ފިތުނަތަކުގެ ގިނަކަމާއެވެ! އަދި މިރޭ ފޮނުއްވުނު ޚަޒާނާތްތަކުގެ ގިނަކަމާއެވެ! ކޮޓަރިތަކުގައި ނިދައިފައިވާ އަނބިންނަށް ކޮބައި ހޭލުއްވާނީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ ބައިވަރުން އެކަށީގެންވީ ދުނިޔޭގައި

=އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްކެވެ. އަބޫދާވޫދުގެ ރިވާޔަތަކީވެސް އެ ދެ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެކެވެ. އައްޠަބަރާނީގެ ރިވާޔަތް އަބޫސަޢީދުގެ، ހަމައެކަނި އަބޫސަޢީދުގެ އަރިހުންނެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب قِيَامِ اللَّيْلِ، برقم: 1309 (51/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فيمن أيقظ أهله من الليل، برقم: 1135 (ص/424،423) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ التَّفْسِيْرِ، تَفْسِيْرُ سُورَةِ الأَحْزَاب، برقم: 3618 (490/2) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ رَوَاهُ عَن أَبِي سَعِيدٍ، برقم: 2956 (218/3) ، وَفِي الْمُعْجَمِ الصَّغِيْرِ، بَابُ مِن اسْمِهِ إِبْرَاهِيم، رَوَاهُ عَن أَبِي سَعِيدٍ، (91،90/1) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، كِتَابُ الصَّلَاةِ، مَن كَانَ يَأْمُرُ بِقِيَامِ اللَّيلِ، برقم: 6675 (439/4)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب تَحرِيضِ النَّبِيِّ ﷺ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ، برقم: 1126 (351/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْفِتَنِ...، بَابُ مَا جَاءَ سَتَكُونُ فِتَنٌ كَقِطَعِ اللَّيلِ الْمُظْلِمِ، برقم:2196 (488،487/4)

އަންނައުނުގައި ނިވައިވެގެންތިބޭ ކިތަންމެ ބަޔަކީ އާޚިރަތްދުވަހުން އެއްވެސް ނިވައިކަމެއް ލިބިގެންނުވާ ބަޔަކުކަމުގައި ވާނެކަމަށްޓަކައެވެ.}“

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ طَرَقَهُ وَفَاطِمَةَ فَقَالَ: {أَلاَ تُصَلِّيَانِ؟} فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْفُسُنَا بِيَدِ اللَّهِ، فَإِذَا شَاءَ أَنْ يَبْعَثَنَا بَعَثَنَا، فَانْصَرَفَ حِيْنَ قُلْنَا ذَلِكَ، وَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا، ثُمَّ سَمِعْتُهُ وَهُوَ مُوَلٍّ، يَضْرِبُ فَخِذَهُ وَهُوَ يَقُولُ ﴿وَكَانَ ٱلۡإِنسَـٰنُ أَكۡثَرَ شَيۡءٖ جَدَلٗا﴾[1] (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالبَزَّارُ، وَأَبُونُعَيمٍ)[2] މާނައީ: ”ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން (އެއްރެޔަކު) މިމަންކަލޯގެފާނާއި، (މިމަންކަލޯގެ އަނބިކަމަނާ) ފާޠިމަތުގެފާނާ ދެ ކަނބަލުންގެ ގެޔަށް ރޭގަނޑެއްގައި ރަސޫލު ﷲ ﷺ [illegible] ހޭއްސެވިއެވެ. އަދި ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަ ދެކަނބަލުން (ދަމުނަމާދު) ނުކުރައްވާނީތޯއެވެ؟} (ޢަލީގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުމެންގެ ނަފުސުތައްވަނީ ﷲގެ ޤުދުރަތްތެރިކަމުގެ އަތްޕުޅުގައި ނޫންތޯއެވެ؟ ފަހެ، އެކަލާނގެ އިރާދަކުރެއްވިނަމަ އަޅުގަނޑުމެން (ނިދިން) ނަންގަވައިދެއްވާނޭނޭތޯއެވެ؟ (ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ތިމަންނާ މިހެންދެންނެވުމުން [illegible] އެނބުރި ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ތިމަންނާއަށް [illegible] (އެހީ) ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (އަލްކަހުފުސޫރަތުގެ މިއާޔަތް) ކިޔަވައި ވިދާޅުވަމުން ގެންދެވިއެވެ. ﴿އަދި ޖަދަލުކުރުން ގިނަ މީހަކުކަމުގައި އިންސާނާވިއެވެ.﴾

---

[1] سورة الكهف: 54

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب تَحْرِيضِ النَّبِيِّ ﷺ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ، برقم: 1127 (351/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 900 (233/2،234) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّرْغِيبِ فِى قِيَامِ اللَّيْلِ، برقم:4641 (705/2) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُسْنَدِ الشَّامِيِّينَ، برقم: 3005 (163/4) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 503 (142/2) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (143/3،144)

(ޑ) ނިދިއަންނަގޮތްވެއްޖެނަމަ، ނަމާދުކުރުން ހުއްޓައިލައި ނިދީގެ އަސަރު ފިލައިދަންދެން ހިނދުކޮޅަކު އޮށޯވުން:

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.[1] عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ؓ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ، فَاسْتَعْجَمَ الْقُرْآنُ عَلَى لِسَانِهِ، فَلَمْ يَدْرِ مَا يَقُولُ فَلْيَضْطَجِعْ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ)[2] މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ރޭގަނޑު (ދަމު) ނަމާދަށް ތެދުވެ ނަމާދުކުރަމުންދަނިކޮށް (ނިދިގަދަވެ) އޭނާއަށް ޤުރުއާންކިޔެވުން ދަތިވެއްޖެނަމަ، ދެން އޭނާއަށް ކިޔާނީ ކީކޭކަން ނޭނގިއްޖެނަމަ، އޮށޯވެލާށެވެ.}"

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ ؓ قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ فَإِذَا حَبْلٌ مَمْدُودٌ بَيْنَ السَّارِيَتَيْنِ، فَقَالَ: {مَا هَذَا الْحَبْلُ؟} قَالُوا: هَذَا حَبْلٌ لِزَيْنَبَ، فَإِذَا فَتَرَتْ تَعَلَّقَتْ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: {لاَ حُلُّوهُ، لِيُصَلِّ أَحَدُكُمْ نَشَاطَهُ، فَإِذَا فَتَرَ فَلْيَقْعُدْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَ اللَّفْظُ لَهُ،

---

[1] **ނޯޓު:** ފޮތުގައި މި ޙަދީޘް ޞަޙީޙުލްބުޚާރީގައިވާ ކަމަށްބުނެފައިވަނީ އާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއް ކަމަށެވެ. އަދި ފިޤުހުއްސުންނާގެ ޙަދީޘްތައް ތަޚްރީޖްކުރެއްވި ތަމާމުލްމިންނާގައިވެސް އަލްބާނީ މުސްލިމު މި ޙަދީޘް އާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައި ކަމަށެވެ. ޙަޤީޤަތުގައި މިއީ މުއައްލިފާއި، ތަޚްރީޖްކުރެއްވި ފަރާތަށް އަރާފައިވާ ގޯސްކަމެކެވެ. މި މައްސަލާ ގުޅުންހުރި ޙަދީޘަކީ އާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމާއި އަދި އަޙްމަދު ބަޔާންކުރެއްވި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. ނަމަވެސް އެއީ މުސްނަދުއަޙްމަދުގައި އިބްނުޙިއްބާނާއި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ވީމާ މިއީ އާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަކަށް ނުވާނެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِينَ...، باب أَمْر مَنْ نَعَسَ فِى صَلاَتِهِ أَوِ اسْتَعْجَمَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ، برقم: 223–(787) (ص/355) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَلاَةِ، باب النُّعَاسِ فِى الصَّلاَةِ، برقم: 1311 (52،51/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْمُصَلِّي إِذَا نَعَسَ، برقم: 1372 (ص/436،437) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8231 (536/13) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَلاَةِ، باب النوافل، برقم: 2585 (321/6) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ نَعَسَ فِى صَلاَتِهِ...، برقم: 4730 (24/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ الرَّجُلُ يَلْتَبِسُ عَلَيهِ القُرْآنُ فِي الصَّلاَةِ، برقم: 4221 (500،499/2)

وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] ވާނީ: “އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްދުވަހަކު) ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ މިސްކިތަށް ވަދެވަޑައިގެންނެވިއިރު، މިސްކިތުގެ ދެ ތަނބުގެ ދެމެދުގައި ވަރުކެއް ދަމާފައިހުއްޓާ ދެކެވަޑައިގެން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.{މިއީ ކޮންކަމެއްތޯއެވެ؟} އަޞްޙާބުން ދެންނެވިއެވެ. އެއީ ޒައިނަބުގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވުމަށްޓަކައި [illegible] ވަރުކެކެވެ. އެކަމަނާ ވަރުބަލިވުމުން، ނުވަތަ ކަންނެތްކަން އިޙުސާސްވެ ވަޑައިގަތުމުން، އެ ވަރުގައި ހިއްޕަވައި، އޭގެ އެހީގައި [illegible] ހުންނަވައެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ ދޮޅައިލާށެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިން މީހަކު ނަމާދުކުރާހިނދު އޭނާގެ [illegible] ނަމާދުކުރާހިނދަކެވެ. ފަހެ، އެ މީހަކު ވަރުބަލިވެ ކަންނެތިވެއްޖެނަމަ ފަހެ، އޭނާ އިށީންނަވާށެވެ.}

(ޅ) އެ [illegible] އަމިއްލަނަފްސަށް ކުޅަދާނަ ނުވާވަރަށް އަޅުކަމުގައި [illegible]، [illegible] ކޮންމެހެން ދޫކޮށްލުން [illegible] [illegible]، އެ މީހަކަށް ކުޅަދާނަވީ މިންވަރަކަށް [illegible] [illegible] ކުރުމުގައި ދެމިހުރުން: އެ [illegible] اللَّهُ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: {خُذُوا مِنَ الأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ، فَإِنَّ اللَّهَ لاَ يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ)[2] ވާނީ: “ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. [illegible]، [illegible] ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ޢަމަލުތަކުގައި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކުޅަދާނަ [illegible] މިންވަރަކަށް

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب مَا يُكْرَهُ مِن التَّشْدِيدِ فِي الْعِبَادَةِ، برقم: **1150** (**357/1**) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِينَ...، باب أَمْرِ مَنْ نَعَسَ فِي صَلاَتِهِ...، برقم: **219–(784)** (ص/**354**) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النُّعَاسِ فِي الصَّلاَةِ، برقم: **1312** (**52/2**) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب ما جاء فِي الْمصلي إذا نعس، برقم: **1371** (ص/**436**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **11986** (**45/19**) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب الأمر بالاقتصاد فِي صلاة التطوع...، برقم: **1180** (**200/2**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النوافل، برقم: **2492** (**239/6**)

[2] الْبُخَارِيُّ،كِتَاب اللِّبَاسِ، بَاب الْجُلُوسِ عَلَى الْحَصِيرِ وَنَحْوِهِ، برقم: **5861** (**67/4**) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصِّيَامِ، باب صِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ فِي غَيْرِ رَمَضَانَ، برقم: **177–(782)** (ص/**513**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النوافل، برقم: **2571** (**310،309/6**) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةِ الْمَأْمُومِ فِي الْمَسْجِدِ...، برقم: **5238** (**156/3**) ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ، فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **512–1055** (**478،477/2**)

އެކަން ކުރާށެވެ! [illegible]، ތިޔަބައިމީހުން ވަރުބަލިވެ (ހުއްޓައިލި) ނަމަވެސް ހަމަކަށަވަރުން، اللّٰهُ ތަޢާލާ ޘަވާބުދެއްވުމުގައި [illegible].}“

އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އެ ދެބޭކަލުން (އެބަހީ: އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު) ރިވާކުރެއްވި އެހެން ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سُئِلَ أَيُّ الْعَمَلِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ؟ قَالَ: {أَدْوَمُهُ وَإِنْ قَلَّ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ)[1] މާނައީ: ”ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ސުވާލުކުރެވުނެވެ. اللّٰهُ ގެ ޙަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވެތިކަންބޮޑު ޢަމަލަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ ކުޑަ ކަމެއްކަމުގައިވީނަމަވެސް، އެ ކަމުގައި އެ މީހަކު [illegible] ކަމެކެވެ.}“

އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: سَأَلْتُ أُمَّ الْمُؤْمِنِيْنَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَ قُلْتُ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِيْنَ كَيْفَ كَانَ عَمَلُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ هَلْ كَانَ يَخُصُّ شَيْئًا مِنَ الأَيَّامِ؟ قَالَتْ: لاَ. "كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: ”މަޝްހޫރު ތާބިޢީ ބޭކަލުކަމުގައިވާ ޢަލްޤަމާ ވިދާޅުވިއެވެ. އުއްމުލްމުއުމިނީން ޢާއިޝަތުގެފާނާ އަރިހުގައި ތިމަންނާ ސުވާލު ކުރީމެވެ. [illegible] އޭ މުއުމިނުންގެ މަންމާފުޅުވެ! ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ގެ ޢަމަލުތަކުގެ [illegible] ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ވަކި ދުވަހެއްގައި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الرِّقَاقِ، بَابُ القَصْدِ وَالْمُدَاوَمَةُ عَلَى العَمَلِ، برقم: 6465 (185/4) ، وَمُسْلِمٌ، صَلاَةُ الْمُسَافِرِينَ...، بَاب فَضِيلَةِ الْعَمَلِ الدَّائِمِ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ وَغَيْرِهِ، برقم: 216-(...) (ص/354)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّومِ،بَاب هَلْ يَخُصُّ شَيْئًا مِنْ الأَيَّامِ، برقم: 1987 (56/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِينَ...، باب فَضِيلَةِ الْعَمَلِ الدَّائِمِ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ...، برقم: 217-(783) (ص/354) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنَ الْقَصْدِ فِي الصَّلاَةِ، برقم: 1370 (69/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24282 (326/40) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ذكر الدليل على أن النَّبِيَّ ﷺ إِنَّمَا دَاوَمَ عَلَى الرَّكْعَتَيْنِ بعدَ العَصْرِ...، برقم: 1281 (263/2،264) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّوم، باب صَومُ التَّطَوُّعِ، برقم: 3647 (408/8) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّومِ، بَاب مَنْ كَرِهَ أَنْ يَتَّخِذَ الرَّجُلُ صَوْمَ شَهْرٍ يُكْمِلُهُ...، برقم: 8472 (492/4،492) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1501 (26/3،27) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ العِشَاءِ، برقم: 938 (54/4،55)

އެކަލޭގެފާނު ހާއްޞަކުރައްވައިގެން ކުރައްވައިއުޅުއްވި ކަމެއް އޮވޭތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. ނޫނެއެވެ. (އެބަހީ: ވަކިދުވަހެއް ހާއްޞަކުރައްވައިގެން ކުރައްވައިއުޅުއްވި ކަމެއް ނުވެއެވެ.) އެކަމަކު އެކަލޭގެފާނު ކުރައްވައިއުޅުއްވި ކޮންމެކަމަކީ އެކަންކުރެއްވުން އާދަފުޅުކުރެއްވި ކަމެކެވެ.“

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަމްރުބްނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲގެފާނުގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.[1] عَن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {يَا عَبْدَ اللَّهِ لاَ تَكُنْ مِثْلَ فُلاَنٍ، كَانَ يَقُومُ اللَّيْلَ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: “ޢަމްރުބްނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ތިމަންނާއަށް ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ޢަބްދު ﷲއެވެ! ތިބާ ފުލާނަކު ފަދައިން ކަލޭގެފާނު ވެވަޑައިނުގަންނަވާށެވެ! އޭނާ ރޭގަނޑު ނަމާދުކުރަމުން ގޮސް، އެކަން ދޫކޮށްލައިފިއެވެ.}“

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދު ﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެފާނުގެ ޙަދީޘުން އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ (ابْنُ مَسْعُودِ) ؓ قَالَ: ذُكِرَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ رَجُلٌ نَامَ لَيْلَهُ حَتَّى أَصْبَحَ، قَالَ: {ذَاكَ رَجُلٌ بَالَ الشَّيْطَانُ فِي أُذُنَيْهِ. أَوْ قَالَ فِي أُذُنِهِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ،وَالبَيْهَقِيُّ، وَالبَزَّارُ، وَالشَّاشِي)[3]

---

[1] ނޯޓު: މި [illegible] ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ގެފާނުގެ ޙަދީޘުން [illegible] ޢަމްރުބްނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ގެފާނަށް [illegible] (‏[illegible])

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب مَا يُكْرَهُ مِنْ تَرْكِ قِيَامِ اللَّيْلِ لِمَنْ كَانَ يَقُومُهُ، برقم: 1152 (358/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصِّيَامِ، باب النَّهْيِ عَنْ صَوْمِ الدَّهْرِ...، برقم: 185-(...) (ص/515،516) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى،كِتَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ...، الْحَثُّ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ، برقم: 1305 (116/2،117) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، بابُ مَاجَاءَ فِي قِيَامِ اللَّيْلِ، برقم: 1331 (ص/422) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 6584 (153/11) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النَّوَافِلِ، برقم: 2641 (367/6،368) وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ، برقم: 939 (55/4)

[3] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ بَدْءِ الْخَلْقِ، بَاب صِفَةِ إِبْلِيسَ وَجُنُودِهِ...، برقم: 3270 (437/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِينَ...، باب مَا رُوِيَ فِيمَنْ نَامَ اللَّيْلَ أَجْمَعَ حَتَّى أَصْبَحَ، برقم: 205-(774) (ص/351) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَ تَطَوُّعِ النَّهَارِ، باب التَّرْغِيبِ=

މާނައީ: "ޢަބްދު اللهِ ބިން މަސްޢޫދުގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ފަތިސްވެއްޖައުމަށްދާންދެން ނިދައިފައިއޮތް މީހެއްގެ ވާހަކަ (އެއް ފަހަރަކު) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ދެންނެވުނެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އޭނާއަކީ އޭނާގެ ދެ ކަންފަތަށް ޝައިޠާނާ ކުޑަ ގިފިފިކޮށްފައިވާ މީހާއެވެ.} ނުވަތަ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ، {އޭނާގެ ކަންފަތަށް ޝައިޠާނާ ކުޑަ ގިފިފިކޮށްފައިވާ މީހާއެވެ.} މިފަދައިންނެވެ.

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުވުންފުއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ސާލިމުގެ އަރިހުން އަދުބާރިއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ބަޔާންކުރައްވައިފައިވެއެވެ. "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللَّهِ لَوْ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ.} قَالَ سَالِمٌ فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بَعْدَ ذَلِكَ لاَ يَنَامُ مِنَ اللَّيْلِ إِلاَّ قَلِيلاً." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَالدَّارِمِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ)[1] މާނައީ: "ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ސާލިމު ވިދާޅުވިއެވެ. (މިމަނުގެ ބައްޕާފުޅަން) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތަހުނަމާދު ކުރައްވާމުލުއްވާނަމަ، ޢަބްދު اللهِ އަކީ ރަނގަޅު ބޭކަލެކެވެ.} ސާލިމު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއަށްފަހު، (އެބަހީ: މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅު އިވިވަޑައިގެންފަހުން) ރޭގަނޑު ވަރަށް މަދުވަގުތުކޮޅެއްގައިމެނުވީ ޢަބްދު اللهِ އަވަހާރަކުޅު ވަޑައިގެން ނުނިދުއްވައެވެ."

3- ތަހުނަމާދުގެ ވަގުތު:

އިޝާނަމާދުކުރުމަށްފަހު ކުރާކަމުގައިވިޔަސް، ރޭގަނޑުގެ ކުރީކޮޅުގައި މެދުތެރޭގައި އަދި ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައިވެސް ތަހުނަމާދުކުރުން ހުއްދައެވެ.

=فِي قِيَامِ اللَّيلِ، برقم: 1607 (2/225،226) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ نَامَ عَلَى غَيْرِ نِيَّةٍ أَنْ يَقُومَ حَتَّى أَصْبَحَ، برقم: 4726 (3/23) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2049 (5/417) ، وَالشَّاشِي فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 603 (2/83)

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، باب فَضْلُ قِيَامِ الليلِ، برقم: 1121،1122 (1/350) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الفَضَائِلِ، باب مِنْ فَضَائِلِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنهُمَا. برقم: 140-(2479) (ص/1158،1159) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 6330 (10/406،407)، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النَّوْمُ فِي الْمَسجِدِ، برقم: 1440 (ص/879) وَ فِي كِتَابِ الرُّؤْيَا، باب فِي القُمْصِ وَالبِئْرِ وَاللَّبَنِ وَالعَسَلِ...، برقم: 2198 (ص/1374) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الوُضُوء فِي الْمَسجِدِ، برقم: 1645 (1/419،420)

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަޅުކަމުގެ ކަންކަން ކުރައްވައިއުޅުއްވި ގޮތްކޮޅު ބަޔާން ކުރައްވައި އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. سُئِلَ أَنَسٌ ﵁ عَنْ صَلاَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنَ اللَّيْلِ، فَقَالَ: "مَا كُنَّا نَشَاءُ أَنْ نَرَاهُ مِنَ اللَّيْلِ مُصَلِّيًا إِلاَّ رَأَيْنَاهُ، وَمَا كُنَّا نَشَاءُ أَنْ نَرَاهُ نَائِمًا إِلاَّ رَأَيْنَاهُ، وَكَانَ يَصُومُ مِنَ الشَّهْرِ، حَتَّى نَقُولَ لاَ يُفْطِرُ مِنْهُ شَيْئًا، وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ لاَ يَصُومُ مِنْهُ شَيْئًا." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: “ރަސޫލު اللهِ ﷺ ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުކުރެއްވުން ހުރިގޮތްކޮޅެއް އޮޅުންފިލުވުމަށް އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ސުވާލު ކުރެވުނެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ބައެއް ފަހަރަށް އިތުރުކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑުގެ ހުރިހާވަގުތެއްގައި ނަމާދުކުރައްވުމުގައި ވަނިކޮށްވެސް ތިމަންމެން ދެކެމުއެވެ. އަދި އަނެއްބައި ފަހަރަށް އެކަލޭގެފާނު އަވަމާދުރުލައްޕުވައިކައި ވަނިކޮށްވެސް ތިމަންމެން ދެކެމުއެވެ. ބައެއް މަސްމަހަށް އެކަލޭގެފާނު ރޯދަފުޅު ހިއްޕަވާލައް ގިނަކަމުން އެ މަހުގެ ހުރިހައި ދުވަހަކު ރޯދަފުޅުގަން ހުންނަވައިފާނެކަމަށްވެސް ތިމަންމެން ހީކުރައްވަމުއެވެ. އަދި އަނެއްބައި މަސްމަހަށް ރޯދަފުޅުގަން ނުހުންނަވާތީ އެ މަހު އެއްގޮތަކަށްވެސް ރޯދަފުޅު ހިއްޕަވާނުލައްވާނެ ތިމަންމެން ހީކުރައްވަމުއެވެ.”

އަލްޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރު ވިދާޅުވިއެވެ. “އިތުރުކަލޭގެފާނު ނަފުލު ނަމާދުފުޅު ކުރެއްވުމަށް ވަކި ޚާއްޞަ ވަގުތު ތަނަވަސްވުމުގައިގެން ގޮތެއްގަމިން ނަފުލު ނަމާދުފުޅު ކުރައްވައިއުޅުއްވިއެވެ.”

4- ނަފުލު ނަމާދުފުޅު ކުރެއްވުމަށް އެންމެ އިތުރުކަންބޮޑު ވަގުތު:

ނަފުލު ނަމާދުފުޅު ކުރެއްވުމަށް އެންމެ އިތުރުކަންބޮޑު ރޭގަނޑުގެ ތިންބައިކުޅަ ދެބައި ފާއިތުވުމަށްފަހު އެ އޮންނަ ވަގުތެވެ. އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކުން ކަށަވަރުވެއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ...، برقم: 1141 (1/355،354) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الصَّوْمِ...، باب مَا جَاءَ فِي سَرْدِ الصَّوْمِ، برقم: 769 (3/131) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12012 (19/70) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصِّيَامِ، باب : ذكر ذكر صوم أيام مُتَتَابِعَةٍ مِنَ الشَّهْرِ، برقم: 2134 (3/305) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النَّوَافِلِ، برقم: 2618 (6/350،349) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الأَخْذُ بِالقَصْرِ فِي قِيَامِ اللَّيلِ...، برقم: 932 (4/47)

(ހ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبارَكَ وتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِيْنَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الآخِرُ، يَقُولُ: (مَنْ يدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ، مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ، مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ.)} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[1] މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކޮންމެ ރެއެއްގެވެސް ރޭގަނޑުގެ ފަހު ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ހުރިހިނދު، އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ދުނިޔޭގެ އުޑަށް ތަޝްރީފުވެވަޑައިގެން ނިދާ އިއްވަވާ ހުންނެވެ. (ތިމަންރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގައި ދުޢާދަންނަވަނީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ އެ މީހަކަށް ތިމަންރަސްކަލާނގެ އިޖާބަކުރައްވާހުށީމެވެ! ތިމަންރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން ކަމަކަށް އެދި ދަންނަވަނީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ އެ މީހަކަށް ތިމަންރަސްކަލާނގެ ހިންގަވައިދެއްވާ ހުށީމެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން ފާފަފުއްސެވުމަށް އެދި ދަންނަވަނީ ކާކު ހެއްޔެވެ؟ އެ މީހަކަށް ތިމަންރަސްކަލާނގެ ފާފަފުއްސަވައިދެއްވާހުށީމެވެ.)}"

(ށ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަމްރު ބިން ޢަބަސާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَن عَمْرو بن عَبَسَةَ ﵁ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَ ﷺ يَقُول: {إِنَّ أقْرَبَ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ جَوْفُ اللَّيْلِ الآخِرُ، فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَكُونَ مِمَّنْ يَذْكُرُ اللَّهَ فِى تِلْكَ السَّاعَةِ فَكُنْ.}[2]

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب الدُّعَاءِ فِي الصَّلاَةِ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ...، برقم: 1145 (356/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب التَّرْغِيب فِى الدُّعَاءِ وَالذِّكْرِ فِى آخِرِ اللَّيْلِ...، برقم: 168–(758) (ص/342) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب أَيُّ اللَّيْلِ أَفْضَلُ، برقم: 1315 (53/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الدَّعَوَاتِ...، باب: برقم: 3498 (526/5) ، وَابْنُ مَاجَه، كتابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي أَيِّ سَاعَاتِ اللَّيلِ أَفْضَل، برقم: 1366 (ص/435) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7592 (34/13،35) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَاجَاءَ فِى الدُّعَاءِ، برقم: 570 (293/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الرَّقَائِقِ، بابُ الأَدْعِيَةِ، برقم: 920 (199/3،200) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، ، باب التَّرْغِيبِ فِى قِيَامِ آخِرِ اللَّيْلِ، 4652 (3/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كتاب أَهل الكِتَابَيْن، باب مُنَادَي السَّحر، برقم: 19653 (444/10)

[2] **ނޯޓު:** "މި ޙަދީޘް ތިރްމިޛީގެ ސުނަނުގައި ޞަޙީޙުވެގެންވާ ޙަދީޘްގެ ދުރުކަމަކު ޢިބާރާތުގައި {أَقْرَبُ مَا يَكُونُ العَبْدُ مِنَ الرَّبِّ فِي جَوفِ اللَّيْلِ...} {އަޅާ އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއާ އެންމެ ކައިރިވެގެން ވަނީ، ރޭގަނޑުގެ ތެރޭގެ ވަގުތުގައެވެ...} މި ގޮތައިންނެވެ. ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި ޢަމްރު ބިން ޢަބަސާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް މި ޢިބާރާތުން ރިވާވެގެންނެއް ނުވެއެވެ. މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި އެންމެ ބޭކަލުންގެ ޘިޤާ ބޭކަލުންގައިވަނީ، މި ސަނަދަކީ ޞަޙީޙު ގޮތުގައިވާ ސަނަދެކެވެ. މި ކަން=

(رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: ‟ޢަމްރު އިބްނު ޢަބަސާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވަނިކޮށް ތިމަންނާ އަޑުއެއްސެވީމެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެންގެ ވެރި އިލާހު، އެކަލާނގެ އަޅާއާ އެންމެ ކުއްތަންވެވޮޑިގެންވާ ވަގުތަކީ، ދެންތަރުމުގެ ފަހުގެ ވަގުތެވެ. ފަހެ، ތިބާއީ އެ ވަގުތުގައި ﷲ ހަނދުމަކޮށް އުޅޭން ދިރަކުމުގައި ވާނަމަ އެކަން އެގޮތުގައި ކުރުމަށް ގަދައަޅައި އުޅުނިކަމެވެ.}‟

އަލްޙާކިމު މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަށްފަހު، މިއީ މުސްލިމުގެ ޝަރުޠާ އެއްގޮތް ޙަދީޘެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އައްތިރްމިޒީ ވިދާޅުވަނީ، މިއީ ޙަސަން ޞަޙީޙް ޣަރީބް ޙަދީޘެއްކަމަށެވެ. އައްނަސާއީއާއި، އިބްނު ޚުޒައިމާވެސް މި ޙަދީޘް ޞައްޙަކުރައްވާފައިވެއެވެ.

(ސ) އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫޛައްރު ގެފާނުގެ އަރިހުން ޙަސަނު ސަނަދަކުން އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَن أَبِى مُسْلِمٍ، قَالَ: قُلْتُ لأَبِي ذَرٍّ ؓ أَيُّ قِيَامِ اللَّيْلِ أَفْضَلُ؟ قَالَ أَبُو ذَرٍّ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَمَا سَأَلْتَنِي، فَقَالَ: {جَوْفُ

=ޖެހިއްވިޔަސް، މި ޙަދީޘް އައްތިރްމިޒީ ވައްނަސާއީ ޖާމިޢުގައިވަގުތަކުން މުޢައްޖިރު ނަޤުލުކުރައްވައިފައިވާތީއެވެ.

އައްޝައިޚު އަލްބާނީއަށްވެސް މިކަން ފާހަގަކުރެއްވުނުކަމަކަށް ނުފެނެއެވެ. އެއީ، ޝުޢައިބުލްއަރްނާއޫޠުގެ ތަޙްޤީޤުކުރައްވައި އާދަ ޖެހުއްވި ‟ތައްމުޖީބުންނަތަ...‟ މި ނަންބަރުން ޖެހޭގޮތުގައި މިކަމާދޭތެރޭ އެއްޗެހި ވިދާޅުވެފައި ނުވާތީއެވެ. އަދި ‟އައްތިރްމިޒީ ވައްނަސާއީ‟ ތަޚްރީޖުކުރައްވައި ޖެހުއްވި ‟ސަޙީޙު ވަ ޟަޢީފު އައްތިރްމިޒީ ވައްނަސާއީ‟ މިފޮތްތަކުގައިވެސް އަލްބާނީއަށް މި ކަން ފާހަގަކުރެއްވިފައެއް ނުވެއެވެ.

މިހެން ދިމާވީ ސަބަބަކަށްވަނީ، އަބޫހުރައިރާއާ ދިމާވެގެން އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމާއި އެކުން ބައެއް ބަޔާނުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގެ ގޮތް އިބާރާތް {أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ...} {އަޅާ އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއާ އެންމެ ކުއްތަންވެގެން ވަނީ އޭނާ ސުޖޫދުގައި އޮންނަހިނދުއެވެ.} މިހެން އޮތުމާއެކު، އައްތިރްމިޒީގައި ޢަމްރު ބިން ޢަބަސާގެ ޙަދީޘާއި ޖާމިޢުއްތިރްމިޒީ އާ އިބާނާހުން ޙަދީޘާގެ ގުނާބައި ޖެހިފައިވާތީއެވެ. އަދި ޝުޢައިބުލްއަރްނާއޫޠާއި، އައްތިރްމިޒީ ތަޙްޤީޤު ކުރެއްވުމުގައި އަލްބާނީއަށް މިކަން ފާހަގަކުރެއްވުނުކަމަށް ނުވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الدَّعَوَاتِ...، باب 119، برقم: 3579 (570،569/5) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْمَوَاقِيتِ، باب النَّهْيِ عَنِ الصَّلاَةِ بَعدَ العَصْرِ، برقم: 571 (303/1) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، مِنْ كِتَابِ صَلاَةِ التَّطَوُّعِ، برقم: 1163 (444/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب اسْتِحْبَابُ الدُّعَاءِ فِي النِّصفِ اللَّيلِ الآخِرِ رَجَاءَ الإِجَابَة، برقم: 1147 (182/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّرْغِيبِ فِي قِيَامِ جَوفِ اللَّيلِ الآخِرِ، برقم: 4663 (6/3)

اللَّيْلِ الْغَابِرِ أَوْ نِصْفُ اللَّيْلِ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِىُّ) [1] މާނައީ: ”(އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރަޙުމަތް ލެއްވި ތާބިޢީބޭކަލުކަމުގައިވާ) އަބޫމުސްލިމު (އަލްޖަޛުމީ) ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫޛައްރުގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. ދަމުނަމާދުކުރުން އެންމެ އިތުރުވެގެންވަނީ ކޮން ވަގުތެއްގައިތޯއެވެ؟ އަބޫޛައްރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ކަލޭގެފާނު ތިމަންނައާ ތިޔަކުރެއްވި ސުވާލު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިމަންނަވެސް ދެންނެވީމެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ރޭގަނޑު ދެބައިވުމަށްފަހު އެ އޮންނަ ވަގުތެވެ.} ނުވަތަ އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވި، {މެންދަމަށްފަހު އެ އޮންނަ ވަގުތެވެ. އަދި އެކަން އެގޮތަށް ކުރާ މީހުންނަކީ މަދު ބައެކެވެ.}“

(ރ) އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސެވުން ލެއްވި ޢަމްރު ބުނު ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން، [illegible] [illegible] [illegible] އެންމެ [illegible] ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لَهُ: {أَحَبُّ الصَّلاَةِ إِلَى اللَّهِ صَلاَةُ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلاَمِ، وَأَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ، وَكَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ، وَيَقُومُ ثُلُثَهُ، وَيَنَامُ سُدُسَهُ، وَيَصُومُ يَوْمًا، وَيُفْطِرُ يَوْمًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَالْحُمَيدِىُّ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ) [2] މާނައީ: ”ޢަމްރު ބުނު ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ތިމަންނައަށް ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {اللهِ ގެ

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 21555 (440،439/35) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النَّوَافِلِ، برقم: 2564 (304،303/6)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّرْغِيبِ فِى قِيَامِ جَوْفِ اللَّيْلِ الآخِرِ، برقم: 4664 (6/3) ، وَالطَّبَرَانِىُّ فِى الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ، برقم: 2624 (103/3)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب مَنْ نَامَ عِنْدَ السَّحَرِ، برقم: 1131 (352/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّوْمِ، باب النَّهْيِ عَنْ صَوْمِ الدَّهْرِ لِمَنْ تَضَرَّرَ بِهِ...، برقم: 189–(...) (ص/517) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصِّيَامِ، باب فِى صَوْمِ يَوْمٍ وَفِطْرِ يَوْمٍ، برقم: 2448 (569/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ قِيَامِ اللَّيلِ...، ذكر صَلاَةُ نَبِي اللَّهِ دَاوُد عَلَيهِ السَّلاَمِ بِاللَّيلِ، برقم: 1629 (237/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ الصِّيَامِ، باب مَا جَاءَ فِي صِيَامِ دَاوُد عَلَيهِ السَّلاَمُ، برقم: 1712 (ص/546) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم:4691 (31/11) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النَّوَافِلِ، برقم: 2590 (325/6) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّرْغِيبِ فِى قِيَامِ جَوْفِ اللَّيْلِ الآخِرِ، برقم: 4656 (5،4/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصِّيَامِ، باب صِيَامُ الدَّهْرِ، برقم: 7864 (295/4) ، وَالْحُمَيدِىُّ فِى الْمُسْنَدِ، برقم: 600 (502/1) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب قِيَام وَسْطِ اللَّيلِ، برقم: 943 (60/4)

ޙަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވާ (ސުންނަތް) ނަމާދަކީ، ދާއޫދުގެފާނުގެ ނަމާދެވެ. އަދި ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވާ (ސުންނަތް) ރޯދައަކީ ދާއޫދުގެފާނުގެ ރޯދައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިގައި އަވަދިފުޅުލައްވައެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ދަމުވުން (އަޅުކަންކުރެއްވުމަށްޓަކައި) ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި (އަޅުކަމަށްފަހުން) ރޭގަނޑުގެ ހަބައިކުޅަ އެއްބައިގައި އެ ކަލޭގެފާނު އަވަދިފުޅުލައްވައެވެ. އަދި އެ ކަލޭގެފާނު އެއް ދުވަހު ރޯދައަށް ހުންނަވައެވެ. އަދި އަނެއް ދުވަހު ރޯދަނުހިއްޕަވައި ދޫކޮށްލައްވައެވެ.}“

5- ދަމުނަމާދުގެ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދު:

ދަމުނަމާދުގެ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދަކީ ވަކި ދިވުނި މިންވަރެއްކަން ކަނޑައެޅިފައެއް ނުވެއެވެ. ޢިޝާނަމާދަށްފަހު، ވިތުރިގެ އެންމެ ރަކުޢަތް ކުރުމުންވެސް ދަމުނަމާދު ކުރިކަމުގައި ބަލާލެވިދާނެވެ.

(ހ) އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންވި ސަމުރާ ބިން ޖުންދުބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ، އަޅުގަނޑުމެން ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَن سَمُرَةَ بن جُنْدُبٍ ﵁ قَالَ: "أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَن نُصَلِّيَ مِنَ اللَّيْلِ مَا قَلَّ أَو كَثُرَ وَنَجْعَلُ آخرَ ذَلِكَ وِتْرًا." (رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ، وَالبَزَّارُ)[1] މާނައީ: ”ސަމުރާ ބިން ޖުންދުބު ވިދާޅުވިއެވެ. ރޭގަނޑުގެ ނަމާދު (އެބަހީ: ދަމުނަމާދު) ގެ ރަކުޢަތް ގިނައިން ނުވަތަ މަދުންނަމަވެސް ކުރުމަށް ތިމަންމެންނަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި އޭގެތެރެއިން އެންމެ ފަހު ރަކުޢަތެއްކަމުގައި ވިތުރިގެ އެއް ރަކުޢަތް ކުރުމަށް އަންގަވައިވިއެވެ.“[2]

---

[1] الطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 6925 (269/7) وَ فِي الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ، مِن اسْمِهِ عَلِيٌّ، برقم: 3792 (131/4) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 4543 (404/10)

[2] **ނޯޓު:** މި ރިވާޔަތުގެ ސަނަދުގައި ސައްމާދު ބިން އަބީ ދުބައިޢަމު ނަމަކަށް ކިޔާ ރިވާކުރާ މީހަކު ވެއެވެ. އައިމާޔާ، ދާރަޤުޠުނީގެ ރިވާޔަތުގައި ރިވާކުރި ބަޔަކު (އެބަހީ: އައިމާގެ ވަޔާގެން އަޅިސްފައިވާ ރިވާޔަތެއް ފަތުރުވާ ދެކެވިގެންވާ) ރިވާކުރާ ކަމަކަށް ޒިންމާދާރުވާކަން ދެއްކޭފައިވެއެވެ. އަދިބައްޔާ ރިވާކޮށްގެން ނަގައިގައި ނަޞްނަބަރު (1) (404/10)، އައްސައިޤުވި އަޅުބާނީވެސް މިހެ ސަޢީދު ރިވާޔަތްކަމަށް ދެއްކޭފައިވެއެވެ.=

(ނ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވިފައިވެއެވެ. وَرُوِىَ عَن أَنَسٍ ﵁ يَرْفَعُهُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِي تَعْدِلُ بِعَشْرَةِ آلاَفِ صَلاَةٍ، وَصَلاَةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ تَعْدِلُ بِمِائَةِ أَلْفِ صَلاَةٍ، وَالصَّلاَةُ بِأَرْضِ الرِّبَاطِ تَعْدِلُ بِأَلْفَي أَلْفِ صَلاَةٍ، وَأَكْثَرُ مِن ذَلِكَ كُلِّهُ الرَّكْعَتَانِ، يُصَلِّيهِمَا الْعَبْدُ فِي جَوفِ اللَّيلِ.} رَوَاهُ أَبُو الشَّيخُ ابْنُ حِبَّانَ فِي "كِتَابِ الثَّوَابِ"، ذَكَرَهُ الْمُنْذِرِيُّ فِي "التَّرْغِيبِ وَالتَّرْهِيبِ" وَسَكَتَ عَلَيهِ.[1]

މާނައީ: "އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވިފައިވާ ބަސްފުޅެއްގައިވެއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިކަމަށް އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މިއަހަރެންކަލޭގެފާނުގެ މިސްކިތުގައި (އެބަހީ: އަލްމަސްޖިދުއް ނަބަވީގައި) ކުރާ ނަމާދަކީ، ދިހަ ހާސް ނަމާދާ އެއްފަދަވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އަދި އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމުގައި ކުރާ ނަމާދަކީ ސަތޭކަ ހާސް (އެބަހީ: އެއް ލައްކަ) ނަމާދާ އެއްފަދަވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. ހަނގުރާމައިގެ ދާއިރާތަކުގައި ކުރާ ނަމާދަކީ، ދެހާސް ހާސް (އެބަހީ: ވިހި ލައްކަ) ނަމާދާ އެއްފަދަވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. މި ހުރިހާ ކަމަކަށްވުރެ މަތިވެރިވެގެންވާ ކަމެއްކަމުގައި ރޭގަނޑުގެ ދަންވަރުގައި އަޅާ ކުރާ ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދު ހިމެނިގެން ވެއެވެ.}"

މިއީ އަބުއްޝައިޚް އިބްނު ހިއްބާނު ލިޔުއްވި "ކިތާބުއްޘަވާބު" މި ނަންކިޔުނު ފޮތުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘެއްކަމަށް އަލްމުންޛިރީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ "އައްތަރްޣީބު

="ތަމާމުލްމިންނަތި..." (ޞ/247) (މުޚްތަޞަރު)

[1] ނޯޓު: އައްޝައިޚުގެ އަލްބާނީ، މި ހަދީޘާބެހޭގޮތުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އަލްމުންޛިރީ ލިޔުއްވި "އައްތަރްޣީބު ވައްތަރްހީބު" މިނަންކިޔުނު ފޮތުގައި މި ހަދީޘް ބާބުކުރައްވާފައިވަނީ ހަދީޘާއި ވަކިއަށް ވިދާޅުވެފައިނުވާތީ ރިޔާއްސަލަންނޭގައި މުތައްފިޤު ވިދާޅުވެފައިވާނަމަވެސް، އަލްމުންޛިރީގެ ފޮތުގައި (رُوِيَ) "ރިވާކުރެވެއެވެ." މި ޞީޣާއިން ހަދީޘް ޒިކުރުކުރައްވާފައިވާތީ، އެއީ ހަދީޘް ޟަޢީފުކަމަށް އިޝާރާތްކުރައްވާ ގޮތެވެ. އެހެންނަމަވެސް މި ހަދީޘުގެ އިސްނާދުގެ ތެރޭގައި ސަނަދު ޞަޙީޙު ހަދީޘުގެ ތެރެއިން ހިޔާލުކުރެއްވިއެވެ. އެހެނީ ސަނަދުގެ ޞަޙީޙުކަމުން އެއީ ގަބޫލުކުރެވޭ، އަލްމަސްޖިދުއް ނަބަވީގައިކުރާ ނަމާދު އެއްހާސް ނަމާދާ އެއްވަރުވެގެންވާކަމެވެ. ވީމާ، މިއީ މުންކަރު ރިވާޔަތެކެވެ.

"ތަމާމުލްމިންނަތި..." (ޞ/247) (މުޚްތަޞަރު)

ވައްތަރުހީބު" މި ނަންކިޔުން ފޮތުގައި ބަޔާންކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އަދި މި ޙަދީޘާ ދުރުގައި އަލްމުންޛިރީ ވަކިއެއްޗެއް ވިދާޅުވެފައެއްނުވެއެވެ.

(ނ) އިޔާސް ބިން މުޢާވިޔަތުލް މުޒަނީ ނަމަކަށްކިޔުން ބޭކަލެއްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَن إِيَاس بن مُعَاوِيَة الْمُزنِيّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {لاَ بُدَّ مِن صَلاَةٍ بلَيْلٍ وَلَو حَلْبَ شَاةٍ، وَمَا كَانَ بَعْدَ صَلاَةِ الْعِشَاءِ فَهُوَ مِنَ اللَّيْلِ.} (رَوَاهُ الطَّبَرَانِيّ)[1] މާނައީ: "އިޔާސް ބިން މުޢާވިޔަތުލް މުޒަނީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކޮންމެހެންވެސް ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުކުރަން، (މާނައީ: ތަހައްޖުދު ނަމާދުކުރަން) ހުންނަން ޖެހޭނެއެވެ. އެއީ، ބަކަރިއަކުން ކިރުއޮއްވާލާވަރަކަށް ވީނަމަވެސް. އިޝާ ނަމާދަށްފަހު، (އެ ނަމާދު ވަގުތުގައި ކުރިނަމަވެސް) އެ ވާނީ ރޭގަނޑުގެ ނަމާދު ކަމުގައެވެ.}"

މިއީ އަލްބާނީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެކެވެ. މި ޙަދީޘްގެ ރާވީންގެތެރެއިން މުޙައްމަދު ބިން އިސްޙާޤު ފިޔަވައި އެހެން ރާވީންނަކީ ޘިޤާ ރާވީންނެވެ.[2]

(ރ) އެ ދެބަފައިންނަށް اللَّهُ ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ ޢައްބާސްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: فَذَكَرْتُ صَلاَةَ اللَّيْلِ، فَقَالَ بَعضُهُمْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {نِصْفَهُ، ثُلُثَهُ، رُبُعَهُ فُوَاقَ حَلْبِ نَاقَةٍ، فُوَاقَ

---

[1] الطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 787 (271/1)

[2] **ނޯޓު:** ފިޤްހުއްސުންނާގައި މި ޙަދީޘް ޞައްޙަކޮށްފައިވަނީ، މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި އިޔާސް ބިން މުޢާވިޔަތުލް މުޒަނީ އަކީ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ކަމުގައި ބެލުމުގެ މަތިންނެވެ. އަލްޙާފިޡުގެ "އަލްއިޞާބާ ފީ ތަމްއީޒިއްޞަޙާބާ" މި ނަންކިޔުން ފޮތުގައި ތާބިޢީއެއްކަމުގައި އައްސަލާމް ބަލައި ބޮޑުބާރު ދީފައިވެއެވެ. "އަލްއިސްތީޢާބް"، އަދި "އުސްދުލްޣާބާ" މިނަންކިޔުން ފޮތުގައި (135/1) ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ. {އިޔާސަކީ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ކަމަށް ބަލާ ބަސްތަކެއް ވެއެވެ. އެކަމަކު ތާބިޢީއެއްކަމުގައި ބުނާ ބަސް ބޮޑެވެ. އެކަމަކު ޙާފިޡު ދެކެވޮޑިގެންވާގޮތުގައި ޞަޙާބީކަމުގެ ބަސް ބަލައިގަނެވެ.}" އަލްމުޢުޖަމުލް ކަބީރު (271/1) ހަވާލާދީފައި (1) ނަންބަރު، މިފަދައިން ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "މި ޙަދީޘަކީ ތިން ސަނަދަކުން ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. މުޙައްމަދު ބިން އިސްޙާޤު މުދައްލިސްކަމާ ބެހޭގޮތުން ވާހަކަދައްކާފައިވޭ، މިއީ (عَنْ) ގެ ސިޔާޤުން އެކަން ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. ސަނަދު ރަނގަޅުކަމާ ގުޅޭ ރިވާޔަތެކެވެ. ދެވަނަ ސަނަދާއި، އިޔާސަކީ ތާބިޢީއެއްކަމަށް ނިންމާލެވެ. ވީމާ މިއީ މުރުސަލު ރިވާޔަތެކެވެ. "ޞަޙީޙުލްމުސްނަދި..." (ސ/248) (މުޚުތަޞަރު)

حَلْبِ شَاةٍ.} (رَوَاهُ أَبُويَعْلَى)[1] މާނައީ: "ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ފަހަރަކު އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ މަޖިލީހެއްގައި) ތިމަންކަލޭގެފާނު ދަމުނަމާދުގެ ވާހަކަ ދައްކަވަމުވީމެވެ. ފަހެ، އޭގެތެރެއިން ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ ރޭގަނޑުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ހޭދަވުމުން، ނުވަތަ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ހޭދަވުމުން، ނުވަތަ ހަތަރުބައިކުޅަ އެއްބައި ހޭދަވުމުން، ކުރާ ނަމާދުކަމެވެ. އެއީ ޖަމަލުން ކިރުޖެހައިލެވޭހާ ހިނދުކޮޅަކަށް ނުވަތަ ބަކަރިއަކުން ކިރުޖެހައިލެވޭހާ ހިނދުކޮޅަކަށް ނަމަވެއެވެ.(އެބަހީ: އެހާ ކުޑަ ހިނދުކޮޅަކު ނަމާދު ކޮށްލިނަމަވެސް ދަމު ނަމާދު ކުރިކަމަށް ބެލެވޭނެއެވެ.)}"[2]

(ބ) އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِގެފާނުގެ އަރިހުން އައްޠަބަރާނީ (އަލްމުޢުޖަމު) އަލްކަބީރުގައި، އަލްއައުސަތުގައި ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އެހެން ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِصَلاَةِ اللَّيْلِ وَرَغَّبَ فِيهَا، حَتَّى قَالَ: {عَلَيْكُمْ بِصَلاَةِ اللَّيْلِ وَلَوْ رَكْعَةً.} (رَوَاهُ

---

[1] أَبُويَعْلَى، فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 350–(2677) (80/5)

[2] **ނޯޓު:** މުސްނަދު އަބީޔަޢުލާގެ ތަޙުޤީޤުކުރެއްވި އައްޝައިޚު ޙުސައިން ސަލީމް އަސަދު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިއީ ޟަޢީފު ސަނަދަކުން ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެހެނީ، މިއީ މަޚްރަމަ ބިން ބުކައިރު ޠާއޫސްގެ ބައްޔާގެ އަރިހުން، އަދި ޠާއޫސްގެ ބައްޔާ، ބުކައިރު ބިން ޢަބްދުاللهِ، ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިކަމަށް އޮތީ ބަޔާންކުރެވިފައެވެ. ބަޔާންކުރުމުގައި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުންގެ އަރިހުން، ބުކައިރު ބިން ޢަބްދުاللهِ ރިވާކުރައްވައިފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި ބުކައިރުގެ ދަރިކަލުން (މަޚްރަމަ) ޠާއޫސްގެ ބައްޔާގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިކަމަށްވިޔަސް، މިޙަދީޘްގެ އިސްނާދުގައި ނުވެއެވެ. ފަހެން މިދު އެއްޗެއްނޫނީ ޠާއޫސްގެ ބައްޔާގެއަރިހުން އަޑުއައްސަވައިފައެއް ނުވެއެވެ." މުސްނަދު އަބީޔަޢުލާގެ ހާޝިޔާ ނަންބަރު (2) (80/5) އިން ނަގާފައި،

ބައިނަލްއަޤުވާމީ، އައްޝައިޚު އަލްބާނީ، ނާޞިރުއްދީނުގެ ތަޙުޤީޤުކުރައްވައި ލިޔުއްވި "ޞަޙީޙު އައްތަރްޣީބު ވައްތަރްހީބު" (ޞ/248) ގައި، މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް އަލްމުންޛިރީ، އަލްހައިޘަމީ ވިދާޅުވާ ބަސްފުޅު ބަލައިލެއްވުމަށްފަހު، މި ޙަދީޘަކީ ޙަސަން ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. އެ ކިތާބުގައި އައްޝައިޚު އަލްބާނީ ޙަދީޘް ސާބިތުވާގޮތަށް ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. އަދި "ސިލްސިލަތުލް އަޙާދީޘިއްޞަޙީޙާ" (389/8) ގައި މަޖުމޫޢު ޠަރީޤުތަކުގެ އަރިހުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގެ ތަފްޞީލުން ރިވާކުރައްވާ ޠަރީޤުތަކުން ޝާހިދުތަކަކާ ބާރުވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް ސާބިތުވެގެންވާ ކަމަށްވެސް ބަޔާންކުރައްވައި، އަލްބާނީ ވިދާޅުވާ ބަސްފުޅު ތަކުރާރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެގޮތުން މިއީ މުސްތަޙިއްބު ރިވާޔަތެއްކަން އެނގިވަޑައިގަންނަވައިފިއެވެ (އެބަހީ: ޞަޙީޙު ޙަދީޘެއްކަމަށް ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

الطَّبَرَانِيّ) [1] މާނައީ: "ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން (އަޞްޙާބުން) ދަމުނަމާދުކުރެއްވުމަށް ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަމަށް ހިތްވަރުދެއްވައި ހައްދަވައެވެ. އަދި ޢަޒީމްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ރޭއަޅުކަންކުރުން އާދަކުރާށެވެ. އެއީ އެންމެ ރަކުޢަތެއްނަމަވެއެވެ.}"

ދަމުނަމާދުކުރުމުގައި [illegible] އެގާރަ ރަކުޢަތް ނުވަތަ ތޭރަ ރަކުޢަތްކުރުން އާދައެއްކަމުގައި ހުރެވެ. ދަމުނަމާދުކުރުމުގައި ހުރިހާ ރަކުޢަތްތައް އެއްކޮށް ކުރުންވެސް ނުވަތަ ދެ ރަކުޢަތުން ދެ ރަކުޢަތުން ކުރުންވެސް ހުއްދަވެގެން ވެއެވެ.

އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلاَ فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً، يُصَلِّي أَرْبَعًا، فَلاَ تَسَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعًا فَلاَ تَسَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَلاَثًا. قَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَتَنَامُ قَبْلَ أَنْ تُوتِرَ؟ فَقَالَ: {يَا عَائِشَةُ إِنَّ عَيْنَيَّ تَنَامَانِ، وَلاَ يَنَامُ قَلْبِي.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: "ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަމަޟާންމަހުގައިވެސް، އަދި އެހެން މަހެއްގައިވެސް ރޭގަނޑު ނަމާދު އެގާރަ ރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރަށް ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ކުރައްވައެއް ނުވެއެވެ. (ފުރަތަމަ) ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އެ ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވާ ރީތިކަމާއި ދިގުކަމާއި ތިޔަބައިމީހުން ސުވާލުނުކުރާށެވެ!

---

[1] الطَّبَرَانِيّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 11530 (212/11)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ، برقم: 1147 (356/1) ، وَمُسْلِمٌ، باب صَلاَةِ اللَّيْلِ وَعَدَدِ رَكَعَاتِ النَّبِيِّ ﷺ فِي اللَّيْلِ...، برقم: 125-(738) (ص/334) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي صَلاَةِ اللَّيْلِ، برقم: 1341 (60،59/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب مَاجَاءَ فِي وَصْفِ صَلاَةِ النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 439 (303،302/2) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ صَلاَةِ اللَّيْلِ، باب صَلاَةِ النَّبِيِّ ﷺ فِي الوِتْرِ، برقم: 315 (177/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ذِكْرِ الْخَبَرِ الَّذِي قَدْ يُخَيلُ إِلَى بعضِ مَن لَم يَتَبَحَّرُ العِلْمَ أَنَّهُ خِلاَفُ خبرِ ابن عَبَّاسٍ...، برقم: 1166 (192/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الوِتْرِ، برقم: 2430 (186/6) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب عَدَدِ رَكَعَاتِ قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ وَصِفَتِهَا، برقم: 4673 (9/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةُ اللَّيلِ، برقم: 899 (5،4/4)

އެއަށްފަހު އަނެއްކާވެސް ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އެ ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވާފައި ފުރިހަމަކަމާއި ދިގުކަމާމެދު މިއަރަބައިދިރުން ސުވާލުނުކުރާށެވެ! އެއަށްފަހު ތިން ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިހެންކަމުން ދެންނެވީމެވެ. އޭ اللّٰهُގެ ރަސޫލާއެވެ! ކަލޭގެފާނު ވިތުރުކުރެއްވުމުގެ ކުރީގައި އޮށޯވެވަޑައިގަންނަވަނީތޯއެވެ؟ ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. {އޭ ޢާއިޝާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ދެ ލޯފުޅުން އޮށޯވެވަޑައިގަތަސް ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ހިތްފުޅު އޮށޯވެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ.}"

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރަޙްމަތްކުރައްވާށި ޞަޙާބީ ބޭކަލަކުގެ ދަރިކަލުން އަބޫސަލަމާ ބިން ޢަބްދުއްރަޙްމާނު (ބިން ޢައުފު)، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕަ ޞަޙާބީއެއް (އޭގެތެރޭގައިވެސް) ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތެއް އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާ ކުރައްވައިފައިވެއެވެ. عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: "سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، تَقُولُ، كَانَتْ صَلاَةُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنَ اللَّيْلِ عَشَرَ رَكَعَاتٍ، وَيُوتِرُ بِسَجْدَةٍ، وَيَرْكَعُ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ، فَتِلْكَ ثَلاَثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: "އަލްޤާސިމު ބިން މުޙައްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވާތީ މިހެންނާ އަޑުއެހީމެވެ. އެ ކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ގެ ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުފުޅު (އޭގެތެރޭގައި ވިތުރުވެސް) ދިހަ ރަކުޢަތްކަމުގައި ވާކަމަށެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ވިތުރުކުރައްވަނީ އެއް ރަކުޢަތުންނެވެ. އަދި ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. މިގޮތުން އެ ނަމާދުފުޅުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދަކީ ތޭރަ ރަކުޢަތްކަމުން ވެއެވެ."

6- ތަހަޖްޖުދު ކުރުން:

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ޝަރީކުގައި އަލްބުޚާރީއާއި އަބޫދާއޫދުގެ ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب كَيْفَ كَانَ صَلاَةُ النَّبِيِّ ﷺ وَكَمْ كَانَ، برقم: 1140 (354/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَة الْمُسَافِرِيْنَ...، باب صَلاَةِ اللَّيْلِ وَعَدَدِ رَكَعَاتِ النَّبِيِّ ﷺ فِي اللَّيْلِ...، برقم: 128-(...) (ص/334) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي صَلاَةِ اللَّيْلِ، برقم: 1334 (58/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب عَدَدِ رَكَعَاتِ قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ وَصِفَتِهَا، برقم: 4676 (10/3)

اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا فَاتَتْهُ الصَّلاَةُ مِنَ اللَّيْلِ مِنْ وَجَعٍ، أَوْ غَيْرِهِ، صَلَّى مِنَ النَّهَارِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: "ޢާއިޝަތްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މެދުވެރިވެވަޑައިގަންނަވާ ޢާރިޟްކަންފުޅެއްގެ ސަބަބުން ނުވަތަ އެހެން ކަމަކާހުރެ ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ އަށް ރޭގަނޑުގެ ނަމާދު (އެބަހީ: ތަހަމު ނަމާދު) ނުކުރެއްވިއްޖެނަމަ، ދުވާލުގެ ވަގުތުގައި އެކަށޭގޮތުން ބާރަ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ."

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَن عُمَرَ بْنَ الْخَطَّاب رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ، فَقَرَأَهُ فِيمَا بَيْنَ صَلاَةِ الْفَجْرِ وَصَلاَةِ الظُّهْرِ، كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَبُويَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: "ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހަކު ރޭގަނޑު ކިޔަވާ ކިޔުމުވަރު (ނުކިޔަވައި) ނުވަތަ އެހެން ކަމެއް (އެބަހީ: ތަހަމު ނަމާދު) ނުކުރެ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَاب صَلاَةِ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب جَامِعِ صَلاَةِ اللَّيْلِ وَمَنْ نَامَ عَنْهُ أَوْ مَرِضَ، برقم: 140-(...) (ص/337) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِى صَلاَةِ اللَّيلِ، برقم: 1342 (2/60،61) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ، باب [إِذَا نَامَ عَن صَلاَتِهِ بِاللَّيلِ صَلَّى النَّهَارَ] برقم: 445 (2/306) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ قِيَامِ اللَّيلِ...، باب كَم يُصَلي مَن نَامَ عَن صَلاَةٍ أَو مَنَعَهُ وَجَعٌ، برقم: 1788 (2/287) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب قَضَاءُ صَلاَةُ اللَّيلِ بِالنَّهَارِ...، برقم: 1169،1170 (2/194،195) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْوِتْر، برقم: 2420 (6/178،179) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ أَجَازَ قَضَاءَ النَّوَافِلِ عَلَى الإِطْلاَقِ...، برقم: 2465 (2/682) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صفة صلاة رسول اللَّهِ ﷺ، برقم:1516 (ص/923،925) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب صَلاَةُ النَّبِيِّ ﷺ مِنَ اللَّيلِ، برقم: 4714 (3/40،41) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الوِتْرُ بِثَلاَثٍ وَبِخَمْسٍ وَسَبْعٍ أَوْ أَكْثَرَ، برقم: 963 (4/80،81) ، وَ فِى بَابِ مَن نَامَ عَن حِزْبِهِ قَضَاهُ بِالنَّهَارِ، برقم: 986،987 (4/114،115)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَة الْمُسَافِرِيْنَ...، باب جَامِعِ صَلاَةِ اللَّيْلِ وَمَنْ نَامَ عَنْهُ أَوْ مَرِضَ، برقم: 142-(747) (ص/338) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ، برقم: 1313 (2/52) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَا ذُكِرَ فِيمَن فَاتَهُ حِزْبُهُ مِنَ اللَّيلِ، برقم: 581 (2/474،475) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب قِيَامِ اللَّيلِ...، باب مَتَى يُقْضَي مَن نَامَ عَن حِزْبِهِ مِنَ اللَّيلِ، برقم: 1789 (2/288) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَاب إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِيمَن نَامَ عَن حِزْبِهِ مِنَ اللَّيلِ، برقم: 1343 (ص/426) ، وَأَبُويَعْلَى فِى الْمُسْنَدِ، برقم: 96-(235) (1/202، 203) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَن نَامَ عَن حِزْبِهِ قَضَاهُ بِالنَّهَارِ، برقم: 985 (4/113)

ނިދައިފިނަމަ، ފަތިސް ނަމާދާއި މެންދުރު ނަމާދާ ދެމެދު (އެ އެއްކޮށް ކިޔަވައި އެ ނަމާދެއް ކޮށްފިނަމަ) އެ މީހަކު ރޭގަނޑު އެ ކަމެއްކުރިކަހަލައިން ލިޔުއްވޭނެއެވެ.}“

ތަރާވީޙް ނަމާދު

1- ތަރާވީޙް ނަމާދުކުރުން ޝަރުޢުވެފައިވުން:

ރަމަޟާންމަހު ޤިޔާމުކުރުން ނުވަތަ ތަރާވީޙް ނަމާދުކުރުމަކީ، އަންހެނުންނާއި ފިރިހެނުންގެ މައްޗަށްވެސް ސުންނަތްތެރިވެގެންވާ އަޅުކަމެކެވެ.

އެ ނަމާދުކުރުމުގެ ވަގުތަކީ، ޢިޝާނަމާދު ކުރުމަށްފަހު ވިތުރުކުރުމުގެ ކުރިންނެވެ. ސުންނަތްތެރިވެގެންވަނީ، ދެ ރަކުޢަތުން ދެ ރަކުޢަތުން ސަލާމްދެމުން ތަރާވީޙް ނަމާދު ކުރުމެވެ. ވިތުރުކުރުމަށްފަހުވެސް ތަރާވީޙް ނަމާދު ކުރެވިދާނެއެވެ. އެހެން ނަމަވެސް އެއީ މޮޅުވެގެންވާ ގޮތެއްނޫނެވެ. ރޭގަނޑުގެ އެންމެ ފަހު ވަގުތާ ހަމައަށް ތަރާވީޙް ނަމާދުގެ ވަގުތު ދެމިދޭއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُرَغِّبُ فِى قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ فِيهِ بِعَزِيْمَةٍ، فَيَقُولُ: {مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيْمَانًا، وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ ”އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الإِيْمَانِ، بَاب تَطَوُّعُ قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ الإِيْمَانِ، برقم: 37 (29،28/1) الْفِقْرَةُ الثَّانِيَة ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب صَلاَةِ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب التَّرْغِيب فِى قِيَامِ رَمَضَانَ وَهُوَ التَّرَاوِيحُ، برقم: 174-(...) (ص/343) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِى قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، برقم: 1371 (70/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الصَّومِ...، باب التَّرْغِيبِ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ...، برقم: 808 (163،162/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب قِيَامِ اللَّيلِ...، باب ثَوَابُ مَن قَامَ رَمَضَانَ إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا، برقم: 1602،1601 (223/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَاب إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، برقم: 1326 (ص/420) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7787 (198/13) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّرْغِيبُ فِي الصَّلاَةِ فِي رَمَضَانَ، برقم: 300 (170/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، برقم: 4599 (693/2)

ރަމަޟާންމަހު ޤިޔާމުކުރެއްވުމަށް (އެބަހީ: ތަރާވީޙް ނަމާދުކުރެއްވުމަށް) އަމުރު ކުރެއްވުމަކާ ނުލައްވައި އަޞްޙާބުންނަށް ހިތްވަރުދެއްވައި ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ބާރުއަޅުއްވަ އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. {ފުރިހަމަ އީމާންކަމާއެކު، اللّٰهُގެ ވަޢުދުފުޅު އަދައިގެން ޘަވާބަށް އެދިހުރެ، ރަމަޟާންމަހުގެ ރޭތައް ދިރުވައިފި މީހާގެ (އެބަހީ: ތަރާވީޙް ނަމާދުކޮށްދި މީހާގެ) އިސްވެދިޔަ ފާފަތައް ފުއްސެވޭނެއެވެ.}“

އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންގެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެއަރިހުން، އައްތިރްމިޛީ ފިޔަވައި އަލްޖަމާޢާގެ އެންމެބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى فِى الْمَسْجِدِ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَصَلَّى بِصَلاَتِهِ نَاسٌ، ثُمَّ صَلَّى مِنَ الْقَابِلَةِ فَكَثُرَ النَّاسُ، ثُمَّ اجْتَمَعُوا مِنَ اللَّيْلَةِ الثَّالِثَةِ أَوِ الرَّابِعَةِ، فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ: {قَدْ رَأَيْتُ الَّذِى صَنَعْتُمْ، فَلَمْ يَمْنَعْنِى مِنَ الْخُرُوجِ إِلَيْكُمْ إِلاَّ أَنِّى خَشِيتُ أَنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: ”ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއް ފަހަރު ރަމަޟާންމަހުގެ ރޭގަނޑު ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ މިސްކިތުގައި (ސުންނަތް) ނަމާދެއް ކުރެއްވިއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި އެތައް ބޭކަލުން އެ ނަމާދުކުރެއްވި އެވެ. އެއަށްފަހު ޖެހިގެންއައި ރޭގަނޑުވެސް އެ ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން، ކުރީ ބައިވަރު ގިނަ ބޭކަލުން އެ ރޭގެ ނަމާދުގައި ބައިވެރިވެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެއަށްފަހު ތިން ވަނައަށް ރޭ، ނުވަތަ ހަތަރު ވަނައަށް ރޭ ވެސް އެ ބޭކަލުން މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، އެ ރޭ އެ ބޭކަލުންގެ ގާތަށް ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ނިކުމެވަޑައި ނުގެންނެވިއެވެ. ދެން، ފަތިސްވުމުންފަހު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ރޭގައި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، باب تَحْرِيضِ النَّبِيِّ ﷺ عَلَى قِيَامِ اللَّيلِ، برقم: 1129 (352/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب صَلاَةِ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب التَّرْغِيبِ فِى قِيَامِ رَمَضَانَ وَهُوَ التَّرَاوِيحُ، برقم: 177–(761) (ص/343) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِى قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، برقم: 1373 (70/2،71) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب قِيَامِ اللَّيلِ...، باب قِيَامُ شَهْرِ رَمَضَانَ، برقم: 1603 (223/2،224) ، وَمُسْنَدُ الإمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25446 (289/42) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّرْغِيبُ فِي الصَّلاَةِ فِي رَمَضَانَ، برقم: 299 (169/1،170) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب النَّوَافِلِ، برقم: 2542 (283/6) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، برقم: 4601 (693/2،694)

ތިޔަބޭކަލުން ކަންކުރެއްވިގޮތް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، ތިޔަބޭކަލުން ނާއިގެން ނަމާދުކުރެއްވުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ނުކުމެވަޑައިގަތުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ޖުފުރުވެރިވެވަޑައިގަތީ، މީސްތަކުންގެމައްޗަށް އެ ނަމާދު (އެބަހީ: ތަރާވީޙު ނަމާދު) ފަރުޟުކުރެއްވިދާނެކަމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ބިރުފުޅުމުން ފިޔަވައި އެހެން ކަމެއް ނޫނެއެވެ.} (ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ރާވީ ޢުރުވަތު ބިނުއް ޒުބައިރު ވިދާޅުވިއެވެ.) މިއީ ރަމަޟާންމަހެއްގައި ދިޔާވި ކަމެކެވެ.“

2- ތަރާވީޙު ނަމާދުގެ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދު:

އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސުންފެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން [illegible] ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلاَ فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً." (رَوَاهُ **الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)** [1] **މާނައީ:** **“ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަމަޟާންމަހުގައިވެސް، އަދި އެނޫން މަސްތަކެއްގައިވެސް ރޭގަނޑުގެ ނަމާދު އެގާރަ ރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރަށް ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ކުރައްވާފައެއް ނޫނެއްވެއެވެ.“**

އެ ދެބޭކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންފެއްވި އަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އިބްނު ޚުޒައިމާއި އިބްނު ޙިއްބާން، އެ ދެބޭކަލުންގެ ޞަޙީޙުގައި ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ ثَمَانِ رَكَعَاتٍ وَالوِتْرُ، فَلَمَّا كَانَ مِنَ القَابِلَةِ اجْتَمَعْنَا فِي الْمَسْجِدِ، وَرَجَوْنَا

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّهَجُّدِ، بَاب قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ، برقم: **1147** (**356/1**) ، وَمُسْلِمٌ، باب صَلاَةِ اللَّيْلِ وَعَدَدِ رَكَعَاتِ النَّبِيِّ ﷺ فِي اللَّيْلِ...، برقم: **125–(738)** (ص/**334**) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي صَلاَةِ اللَّيْلِ، برقم: **1341** (**59/2،60**) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب مَاجَاءَ فِي وَصْفِ صَلاَةِ النَّبِيِّ ﷺ، برقم: **439** (**302/2،303**) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ صَلاَةِ اللَّيْلِ، باب صَلاَة النَّبِيِّ ﷺ فِي الوِتْرِ، برقم: **315** (**177/1**) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ذِكْرِ الْخَبَرِ الَّذِي قَدْ يُخَيلُ إِلَى بعض مَن لَم يَتَبَحَّرُ العِلْمَ أَنَّهُ خِلاَفُ خبَرِ ابن عَبَّاسٍ...، برقم: **1166** (**192/2**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الوِتْرِ، برقم: **2430** (**186/6**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب عَدَدِ رَكَعَاتِ قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ وَصِفَتِهَا، برقم: **4673** (**9/3**) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةُ اللَّيلِ، برقم: **899** (**5،4/4**)

أَن يَخْرُجَ إِلَينا، فَلَم نَزَلْ فِي الْمَسْجِدِ حَتَّى أَصْبَحْنَا، فَدَخَلْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقُلنا لَهُ: يَارَسُولَ اللَّهِ! رَجَونَا أَن تَخرُجَ إِلَينَا فَتُصَلِّ بِنَا، فَقَالَ: {كَرِهْتُ أَن يُكْتَبَ عَلَيكُمُ الْوِتْر.} (رَوَاهُ ابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى)[1] މާނައީ: "ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަމަޟާންމަހުގެ ރޭއެއްގައި، ތިމަންމެން ނާއިގެން ރަސޫލު اللهِ ﷺ އިމާމުވެވަޑައިގެން (ތަރާވީޙް ނަމާދުގެ) އަށް ރަކުޢަތާއި ވިތުރި ކޮށްދެއްވިއެވެ. ފަހު، ޖެހިގެން އައިރޭވެސް ތިމަންމެން މިސްކިތަށް ވަޑައިގެން އިންތިޒާރުކުރަމުން ނުކުމެވަޑައިގަތުމަށް އިންތިޒާރުކޮށް ތިއްބީމުގައި ދޮރުދޮރުން މިސްކިތުގައި ތިއްބެވީމެވެ. އެއަށްފަހު ތިމަންމެން އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން ދަންނަވީމެވެ. ޔާ اللّٰهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން އެދިގެން މިތިއްބީ (ކުރިޔަށް ތަރަގައިން) ކަލޭގެފާނު އަޅުގަނޑުމެންގެ ތެރެއަށް ނުކުމެވަޑައިގެން އަޅުގަނޑުމެންނާއިގެން ނަމާދުކޮށް ދެއްވުމަށެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ވިތުރި ފަރުޟު ކުރެއްވި ދާނެކަމަށް ތިމަންނަކަލޭގެފާނު ބިރުގަނެ ވަޑައިގަތީމެވެ.}[2]

އެ ދުޢާކުރަމުންނަން اللّٰهُ ރުހިވެވޮޑިގެންވި ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރަސޫލާގެ ސަޙާބީކަލުން އުބައްޔުބްނުކަޢުބާއި ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: جَاءَ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ (رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! كَانَ مِنِّي اللَّيلَةَ شَيءٌ فِي رَمَضَانَ، قَالَ: {وَمَا ذَاكَ يَا أُبَيُّ؟} قَالَ: نِسْوَةٌ فِي دَارِي قُلنَ: إِنَّا لاَ نَقرَأُ القُرْآنَ، فَنُصَلِّي بِصَلاَتِكَ؟ قَالَ: فَصَلَّيتُ بِهِنَّ ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ

---

[1] ابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ذكر دَلِيل بأَن الوِتْرَ لَيسَ بِفَرْضٍ، برقم: 1070 (138/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الوِتْرِ، برقم: 2409 (169/6، 170) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ، بَاب العَيْن مِن اسْمِهِ عُثْمَان، برقم: 3733 ((108/4) وَ فِي الْمُعجَمِ الصَّغِيْرِ، بَاب الْعَيْن مِن اسْمِهِ عُثْمَان، (190/1) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 35-(1802) (336/3، 337)

[2] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘް ފިޤުހުއްސުންނަށްގައި ލިޔުއްވައިފައިވާ އިބާރާތުން އެއްވެސް ބާވަތަކަށް ރިވާކުރެއްވިފައެއް ނުވެއެވެ. ވީމާ މިތަނުގައި ލިޔުއްވައިވާ އިބާރާތުޖަހައިފާގެ "ސަޙީޙް"ގައި ވާގޮތަކަށެވެ. މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ޢީސާ ބްން ޖާރިޔާ ނަމަކަސްރާއި ރާވީއަކު ހިމެނިގެންވާކަމަށް ބަޔާންކުރައްވާ ކަލަންދަރު ބިން ޙަޖަރު ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ގޮތުން މިއީ ސަޢީފު ރާވީއެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

މި ޙަދީޘްގެ ރިޖާލުން ދެއްކެވި ބަލައިލުމަށް ވަނީ ކަލޭގެފާނު ޢަބްދުﷲ ގެފާނުގެ ބަޔާނާއި ސަރަޙައްދު ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ވެސް ޢީސާ ބިން ޖާރިޔާ ހިމެނިގެންވެއެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

أَوتَرْتُ، قَالَ: فَكَانَ شِبْهَ الرِّضَا، وَلَم يَقُل شَيئًا." (رَوَاهُ ابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى)[1]
މާނައީ: "ޢަބްދުاللهِގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި) އުބައްޔު ބްނު ކައުބުގެފާނު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށްވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللهُގެ ރަސޫލާއެވެ! ރޭގައި އުބައީ، ރަމަޟާންމަހުގެ ރެއްޔެއްގައި އަޅުގަނޑެން (އަހަރެން) ކަމެއް ކުރިމުއްޖެއެވެ. {އޭ އުބައްޔުއެވެ! އެއީ ކޮން ކަމެއްތޯއެވެ؟} އެ ކަލޭގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ގޭގެ އަންހެނުންވެރިން ބުނީ، ތިމަންމެންނަށް ކިރިޔާ ޤުރުއާން (ރަނގަޅަށް ކިޔަވަން، ނުވަތަ މާ ދިގުކޮށް) ކިޔަވަން ނޭނގޭ ކަމަށެވެ. ވީމާ، އަޅުގަނޑުގެ ފަހަތުގައި އެ ކަނބަލުން ނަމާދުކުރުމަށް އެދުނީއެވެ. ފަހެ، އަޅުގަނޑު އެ ކަނބަލުންނާއިގެން (ތަރާވީހުގެ) އަށް ރަކުޢަތް ކޮށްދިނުމަށްފަހު ވިތުރި ކޮށްދިނީއެވެ. (ޖާބިރުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. (އުބައްޔު ކޮށްދެއްވި ގޮތާމެދު) އިތުރުކަމާއިގެފާނު ރުހިވަޑައިގެންފަދައެވެ. އަދި އެ ކަލޭގެފާނު އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް ވިދާޅެއްނުވެއެވެ.“

ތަރާވީހު ނަމާދުގެ ރަކުޢަތުގެ އަދަދާމެދު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ގޮތަކީ، ތަރާވީހު ނަމާދުގައިވަނީ އަށް ރަކުޢަތްކަމެވެ. ވުރުން ގޮތަކަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތުން ސާބިތުވެފައެއް ނުވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ޢުމަރުގެފާނާއި، ޢުޘްމާނުގެފާނާއި، ޢަލީގެފާނާއި، ޞަޙާބާކިރާމުގެ ދުވަސްވަރު މިސްކިތުން ވިހި ރަކުޢަތުން ތަރާވީހު ނަމާދު ކުރައްވަން ގެންދެވިކަން ސާބިތުވެއެވެ. ޙަނަފީ މަޛްހަބާއި، ޝާފިޢީ މަޛްހަބާއި، ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔަކީ، އެއީ ވިހި ރަކުޢަތްކަމުގައި ބެލުމުން ބަހަން އަދަދުކުރުމެވެ.

އަލްއިމާމުއްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، ތަރާވީހު ނަމާދުގައިވަނީ ވިހި ރަކުޢަތްކަމަށެވެ. އެއީ، ޢުމަރުގެފާނާއި، ޢަލީގެފާނާއި އެ

---

[1] ابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب النَّوَافِلِ، برقم: 2549،2550 (291،290/6) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ، بَاب الْعَيْنِ مِن اسْمِهِ عُثْمَان، برقم: 3731 ((108/4) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 34-(1801) (336/3)

ދެ ބޭކަލުންނޫނަސް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންކުރެ އެތަކެއް ބޭކަލުންގެ އަރިހުން އެގޮތަށް ރިވާވެގެންވާކަމަށްޓަކައެވެ. (ސުފްޔާނު) އައްޘައުރީ އާއި، އިބްނުލްމުބާރަކާއި، އައްޝާފިޢީވެސް ދެކެވަޑައިގެންނެވީ އެއީ ވިހި ރަކުޢަތްކަމުގައެވެ. އަދި އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. އެގޮތަދައިން މައްކާގައި މީސްތަކުން ތަރާވީޙް ނަމާދު ވިހި ރަކުޢަތުން ކުރައްވަން ގެންދާތީ ފެނިވަޑައިގަތްކަން ދެކެވަޑައިގަތީމެވެ.“[1]

ބައެއް އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ތަރާވީޙް ނަމާދުގައި ސުންނަތް ވެގެންވަނީ، ވިތުރިއާއެކު އެގާރަ ރަކުޢަތް ކުރުމެވެ. އަދި އޭގެ އިތުރަށް ކުރުމާ ރަކުޢަތްތައް ކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

އަލްކަމާލު ބުނުލް ހުމާމު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ދަލީލުތަކުން ސާބިތުވަނީ، ތަރާވީޙް ނަމާދުގައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ކުރައްވައިދެއްވިން ވީ ރަކުޢަތްތަކެވެ. އެއަށްފަހު މީސްތަކުންގެމައްޗަށް ފަރުޟުވެދާނެކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ބިރުވެތިވެ ވަޑައިގެން އެކަލޭގެފާނު (އިމާމުވެވަޑައިގެން) ތަރާވީޙްނަމާދު ކުރެއްވުން ހުއްޓުވައިލެއްވީއެވެ. އަށް ރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރުވާ ރަކުޢަތްތައް ކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބުވާކަމެކެވެ. އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމުގައި ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘުގައި ތަރާވީޙް ނަމާދުގެ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދުވި ވިތުރާއެކު އެގާރަ ރަކުޢަތްކަން ސާބިތުވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު ޚުލަފާއުންގެ ރާޝިދީންކުރެ ސުންނަތް ވިހިރަކުޢަތް ދެކެވަޑައިގެންނެވިނަމަވެސް، އެއީ އަށް ރަކުޢަތް ކަމުގައެވެ. އަދި ބާކީ ރަކުޢަތް ކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެއްކަމަށެވެ.“

3- ތަރާވީޙް ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުން:

ތަރާވީޙް ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުންވެސް ހުއްދައެވެ. ހަމައެހެންމެ އެކަނިވެސް އެ ނަމާދު ކުރެވިދާނެއެވެ. ނަމަވެސް ގިނަ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މޮޅު އިތުރުވެގެންވަނީ ޖަމާޢަތުގައި މިސްކިތުގައި އެ ނަމާދު ކުރުމެވެ. މީސްތަކުންނާއިގެން އިމާމުވެވަޑައިގެން ރަސޫލު الله ﷺ ތަރާވީޙް ނަމާދުކުރެއްވިކަން ހަމަވާ ބައެއް

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الصَّوْمِ، بَاب مَاجَاءَ فِي قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، (161/3)

ދަލީލުތައް މީގެކުރިން އިސްވެ ބަޔާންވެފައި ވެއްޖެއެވެ. ޢާއްމުގޮތެއްގައި އިތުރު އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނާއިގެން އިމާމުވެވަޑައިގެން ތަރާވީހުނަމާދު ކުރައްވައިފައި ނުވަނީ، މީސްތަކުންގެމައްޗަށް އެ ނަމާދު ފަރުޟުކުރައްވައިފާނެކަމާމެދު ބިރުވެރިވެ ވަޑައިގެންނެވެ.

ރަސޫލު ﷲ ﷺ އަށްފަހު، ޢުމަރުގެފާނުގެ ޚަލީފާކަމުގައި ޖަމާޢަތުގައި ތަރާވީހު ނަމާދުކުރެއްވުމަށް އެ ކަލޭގެފާނު އިމާމަކު ކަނޑައެޅުއްވިއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރަޙުމަތްލެއްވި ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ) ޢަބްދުއްރަޙުމާން ބްނު ޢަބްދުލް ޤާރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدٍ الْقَارِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: "خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ لَيْلَةً فِي رَمَضَانَ إِلَى الْمَسْجِدِ، فَإِذَا النَّاسُ أَوْزَاعٌ مُتَفَرِّقُونَ يُصَلِّي الرَّجُلُ لِنَفْسِهِ، وَيُصَلِّي الرَّجُلُ فَيُصَلِّي بِصَلَاتِهِ الرَّهْطُ، فَقَالَ عُمَرُ: إِنِّي أَرَى لَوْ جَمَعْتُ هَؤُلَاءِ عَلَى قَارِئٍ وَاحِدٍ لَكَانَ أَمْثَلَ، ثُمَّ عَزَمَ فَجَمَعَهُمْ عَلَى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ.

ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ لَيْلَةً أُخْرَى، وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلَاةِ قَارِئِهِمْ، قَالَ عُمَرُ: نِعْمَ الْبِدْعَةُ هَذِهِ، وَالَّتِي يَنَامُونَ عَنْهَا أَفْضَلُ مِنَ الَّتِي يَقُومُونَ يُرِيدُ آخِرَ اللَّيْلِ، وَكَانَ النَّاسُ يَقُومُونَ أَوَّلَهُ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأِ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: “ޢަބްދުއްރަޙުމާން އިބްނު ޢަބްދުލް ޤާރީ ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުގައި ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންނާ ރަމަޟާންމަހުގެ ރެއެއްގައި މިސްކިތަށް ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، އޭރު މީސްތަކުން ބައިބަޔަށް ތިބެ (ތަރާވީހު) ނަމާދު ކުރަމުން ގެންދެއެވެ. އެކަކު އެކަނިހުރެ ނަމާދުކުރަމުންދާއިރު މީހަކާ އިޤްތިދާވެގެން އަނެއް ބަޔަކު ނަމާދުކުރަމުން ގެންދެއެވެ. ފަހެ، ޢުމަރުގެފާނު

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب صَلَاةِ التَّرَاوِيحِ، بَاب فَضْلِ مَنْ قَامَ رَمَضَانَ، برقم: 2010 (60/2) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مَا جَاءَ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ، برقم: 301 (171/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ...، باب ذِكر الدَّلِيل عَلَى أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ إِنَّمَا أَوْتَرَ هَذِهِ اللَّيْلَةَ...، برقم: 1100 (155/2،156) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، برقم: 4604 (695/2) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، كِتَابُ الصِّيَامِ، باب قِيَامِ رَمَضَانَ، برقم: 7723 (258/4،259) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب قِيَامُ شَهر رَمَضَانَ، برقم: 990 (118/4،119)

ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއް އިމާމެއްގެ ފަހަތުގައި މިބައިމީހުން (ތަރާވީހު) ނަމާދު ކުރާގޮތަށް ހަމަޖެއްސެވުން ރަނގަޅުވާނެކަމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވަމެވެ. އެއަށްފަހު، އެ ކަލޭގެފާނު އެކަން އެގޮތަށް ހަމަޖެއްސެވުމަށް ނިންމަވައި، އުބައްޔު ބިން ކަޢުބުގެ ފަހަތުގައި މީސްތަކުން (ތަރާވީހު) ނަމާދު ކުރާގޮތަށް ހަމަޖެއްސެވިއެވެ.

(ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) އެއަށްފަހު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި އެއް ރެއަކު ތިމަންނާ މިސްކިތަށް ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، އެބައިމީހުންނަކީ ކަނޑައެޅިގެން އިމާމާގެ ފަހަތުގައި މީސްތަކުން (ތަރާވީހު) ނަމާދުކުރަމުން ގެންދިޔައެވެ. ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ އަލަށްކުރުވުން ރަނގަޅުކަމެކެވެ. ނަމަވެސް ރޭގަނޑުގެ ކުރިކޮޅުގައި ނިދާމުންކޮށް، (އެބަހީ: ރޭގަނޑުގެ ކުރީކޮޅުގައި ތަރާވީހުނަމާދު ނުކޮށް) ރޭގަނޑުގެ ފަހު ބަޔުގައި އެ ނަމާދު ކުރުމަށްބަލައި އިރުކޮޅު ނިދާމީހުން އިތުރުކަން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. (ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ޢާއްމުކޮށް މީސްތަކުން ތަރާވީހު ނަމާދުކޮށްއުޅުނީ ރޭގަނޑުގެ ކުރީކޮޅުގައެވެ.“

4- ތަރާވީހު ނަމާދުގެ ކިޔެވުން:

ތަރާވީހު ނަމާދުގައި ވަކި ޚާއްޞަ ސޫރަތްތަކެއް ކިޔެވުމަކީ ސުންނަތުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ކަމެއްނޫނެވެ. ސަލަފުއްޞާލިޙުންގެ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން އެނގެންވާ ގޮތުގައި އެ ބޭކަލުން ދުއިސައްތަ އާޔަތްވަރު ކިޔަވައިވިދާޅުވެފައި އެބަހުއްޓެވެ. އިމާމު ޚިތާމަށް [illegible]، ބައެއް ބޭކަލުން ޤުރުއާން [illegible] (ވަރުބަހިއްޔާ) [illegible] ބައެއް ބޭކަލުން [illegible] ހުންނަވާކަމަށް އެނގެންވެއެވެ. އަދި ފަތިހުގެ އަލިކަން ފާޅުވުމުގެ ވަރަށް [illegible] ތަރާވީހު ނަމާދު ނިންމަވާކަމަށް ނުވެއެވެ. [illegible] (އެއާ [illegible] ނަމާދުން ނިމިފައިގެން އެ ބޭކަލުންގެ ގޭގޭއަށް ވަޑައިގެން [illegible] (ވަކި [illegible]) އެ ބޭކަލުންގެ [illegible] އެ ބޭކަލުން [illegible]

ރަކުޢަތެއް ބައްސަވައިދެއްވައިގެން އަށްބަޔަކާ ސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވި މާބޮޑު ފުރިކަމަށް ކަމުގައި އެ ބާކީގެން ދުރުވެވޭއިގެންނަވައެވެ.

އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވާގޮތުގައި މުސްލިމުންނައިގެން އިމާމާއެކު ނަމާދުކުރުމުގައި އެބައިމީހުންނަށް ދިމާ އުސްދަރަޖަވެގެން ނަމާދުކުރުން ދަސްވުން އިމާމާ ލިބިވަޑައިގަތުމަށް ކަންތައްތަކުން ކުރަންޖެހޭނެ ކަމެކެވެ. ޙައްޤުތަކުގެ ޙައްސަނޑުގެ ވަގުތު ކުރު ދުވަސްވަރުކަމަކު (އެބަހީ: ހުސްމުސްތުގެ ޙައްޤުކަމަކު) މިކަމަށް ސަމާލުކަންދިނުން ބޭނުންވެއެވެ. އިމާމާ ލިބިވަޑައިގެން، މުސްލިމުންނަށް އެކަން ތަރައްޤީކުރުވާން މިންވަރަކަށްވެއެވެ."

އަލްފާސީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަމަޟާންމަހު ފުރި ދުވަހެއްސެން އައްމަޖްލިސްތަކާއި، (ތަރާވީޙް ނަމާދުގައި) ފުރި ދުވަހެއްސެން އެއްކޮށް ނިންމައިލުމާ ވަރަށްވެސް ކުރަކޮށް ލިބިވަޑައި މުސްލިމުންގެ ކަމުގައި ބަޔަކު އިމާމާ ޤަރީބުގެ ތަކުރާރުވެސް ކުރާނެއެވެ. އެއީ އިމާމާގެ ފަރާތުގައިވާ މުޤްތަދީންނަށް އެކަމުގެ އުނދަގޫތަކެއް ކުރާނެއެވެ. އެބައިމީހުން ތަރާވީޙް ނަމާދު ޚަތަމު ކުރުމުގައި ޝައްކުވެރިވާން ނުފެނޭ ފަދައިން ބަޔަކު ކުރުވުމަށް މިކަން ޢަމަލުކުރެވިދާނެއެވެ. ދިގުކޮށް ލިބިވުމަށް ބާކީކަމެއް އެޖެހޭ ލިބިވައި ދުވިދުވަސްއެވެ. އެޖެހޭ މުޤްތަދީންނަށް ކުރިވެސް ކުރެވޭނެއެވެ. އެއީ އެ ކަންތައްތަކުން اللّٰهُ ރުއްސެވުމެވެ އަބޫދާއޫދުގެ ރިވާޔަތުގައި ބަސްފުޅުތައް ޢަމަލުކުރެވެނީ އެގޮތެވެ. އެ ކަންތައްތަކުން ވިދާޅުވިއެވެ. [ރިވާޔަތުގައި (އަބޫޛައްރުގެ) ރަސޫލުﷲ ﷺގެ ޤަރާރުކުރެއްވުމުގައި ޖަމާޢަތުގައި މިޙްރާބުގައި (ރަމަޟާން) ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން، (އެކަންތައްތަކުން ލިބިވާ މިންވަރަށް ދުވަސްވަރު) ރިވާޔަތްކުރެވިފައިވެއެވެ. އަޅުގަނޑު، އެބަހީ: ހުރި ދަރުބާރުގައިތޯ ބަޔަކު ދިގުވަޔަކު ނިމުމާހަމައަށް ރިވާޔަތް ބިރުވެރިވެވިއެވެ.][1]

---

[1] **ނޯޓް:** އަބޫދާއޫދުގެ ރިވާޔަތާ ބަސްފުޅު އަންނަނީ ބޮޑުފޮތުން ލިޔެވިގެންނޮވެއެވެ.

أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب فِي قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، برقم: 1375 (71/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الصَّوْمِ، باب مَا جَاءَ فِي قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، برقم: 806 (160/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ السَّهْوِ، باب ثَوَابُ مَن صَلَّى مَعَ الإِمَامِ حَتَّى يَنصَرِفَ، برقم: 1363 (93/2) ،=

ބައެއްފަހަރަށް އިމާމާ ދުއިސައްތަ އާޔަތްވެސް ކިޔަވައެވެ.“[1]

ޟުޙާ ނަމާދު

1- ޟުޙާނަމާދުގެ ފަޟީލަތް:

ޟުޙާނަމާދުގެ ފަޟީލަތާބެހޭގޮތުން އެތަކެއް ޙަދީޘް ވާރިދުވެގެންވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން ބައެއްޙަދީޘް މިތަނުގައި ބަޔާންކޮށްލާނަމެވެ.

(ހ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫޛައްރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އަބޫދާއޫދު ރިވާކުރެއްވި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَن أَبِي ذَرٍّ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلاَمَى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، فَكُلُّ تَسْبِيْحَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَحْمِيْدَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَهْلِيْلَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَكْبِيْرَةٍ صَدَقَةٌ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَيُجْزِئُ مِنْ ذَلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى.} رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: ”އަބޫޛައްރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔައިން ކޮންމެ މީހަކު ފަތިހު ނިދިންތެދުވާ ހިނދު،

=وَابْنُ مَاجَه، كِتَاب إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، برقم: **1327** (ص/**420،421**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **21447** (**352/35**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب مَن زَعَمَ أَنَّهَا بِالْجَمَاعَةِ أَفْضَلُ، برقم: **4610** (**696/2**) މި ނަންގަނޑުވުނު ބޭކަލުން ނޫނަސް އެތައް ބޭކަލުންނެއް މި ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އިތުރުމުޙައްދިޘުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި މިއީ ޞަޙީޙް ރިވާޔަތެކެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[1] الْمُغْنِى لابْنِ قُدَامَةَ الْمَقْدَسِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَسأَلَة وَ فُصُول: حُكْمُ صَلاَةُ التَّرَاوِيْحِ، (**606/2، 607**)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب اسْتِحْبَاب صَلاَةِ الضُّحَى، برقم: **84–720** (ص/**326**) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةِ الضُّحَى، برقم: **1286** (**43/2**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **21475** (**377/35، 378**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ذِكْرِ مَنْ رَوَاهَا رَكْعَتَيْنِ، برقم: **4898** (**67/3**) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، فَضل صَلاَةِ الضُّحَى، برقم: **1007** (**142/4**)

އޭނާގެ (ހަރިގަނޑުގެ) ކޮންމެ ހުޅެއްގެ މަތީން ސަދަޤާތެއް ދިނުން ވެއެވެ. (އެބަހީ: އާފާތްތަކާއި ބަލިތަކުން މިންޖުކުރެއްވިގެންވާ ބާރު، ފަތިސްވަގުތާ ބައްޓަނުކުރެއްވި ކަމަށްޓަކައި، އެކަމުގެ ޝުކުރު އަދާކުރުމުގެގޮތުން، ހަރިގަނޑުގައި ލައްވައިފައިވާ ކޮންމެ ހުޅެއްގެ މަތީން ސަދަޤާތެއްދިނުމަކީ، ނުކޮށް ދޫކޮށްލާވަރުގެ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ ސަދަޤާތް ދިނުމަކީ މުސީބާތްތަކާއި ބަލިތަކުން ސަލާމަތްވާ ކަމެކެވެ. ފަހެ، ކޮންމެ ތަސްބީޙައީ (އެބަހީ: ސުބްޙާނަ اللهِ، މިހެން ކިޔުމަކީ) ސަދަޤާތެކެވެ. ކޮންމެ ތަޙްމީދަކީ (އެބަހީ: އަލްޙަމްދު ލި اللهِ، މިހެން ކިޔުމަކީ) ސަދަޤާތެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ތަހްލީލަކީ (އެބަހީ: ލާއިލާހަ އިއްލަ اللهُ، މިހެން ކިޔުމަކީ) ސަދަޤާތެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ތަކްބީރަކީ (އެބަހީ: اللهُ އަކްބަރު، މިހެން ކިޔުމަކީ) ސަދަޤާތެކެވެ. އަދި ހެޔޮކަމަކަށް އަމުރުކުރުމަކީ ސަދަޤާތެކެވެ. އަދި މުންކަރާތެއް ނަހީކުރުމަކީ ސަދަޤާތެކެވެ. މިކަންކަމުގެ ބަދަލުގައި ފުދިގެންވާ ކަމެއްކަމުގައި ދެ ރަކުޢަތް (ނަމާދެއް) ވެއެވެ. (އެއީ) ޟުޙާވަގުތުގައި ދެ ރަކުޢަތް ކުރުމެވެ.}“

(ނ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ބުރައިދަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ:سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {فِى الإِنْسَانِ ثَلاَثُمِائَةٍ وَسِتُّونَ مَفْصِلاً، فَعَلَيْهِ أَنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مَفْصِلٍ مِنْهُ بِصَدَقَةٍ.} قَالُوا: وَمَنْ يُطِيقُ ذَلِكَ يَا نَبِىَّ اللَّهِ! قَالَ: {النُّخَاعَةُ فِى الْمَسْجِدِ تَدْفِنُهَا، وَالشَّىْءُ تُنَحِّيهِ عَنِ الطَّرِيقِ، فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فَرَكْعَتَا الضُّحَى تُجْزِئُكَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: “ބުރައިދަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާތީ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއްސެވީމެވެ. (ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.) {އިންސާނާގެ ހަރިގަނޑުގައި ތިން ސަތޭކަ ފަސްދޮޅަސް ހުޅު ލައްވައިފައިވެއެވެ. ކޮންމެދުވަހަކުވެސް އެއިން ކޮންމެ ހުޅެއްގެމަތީން ސަދަޤާތް ދިނުން އޭނާގެ ކުރަންޖެހޭ ކަމެކެވެ.} އަސްޙާބުން ދަންނަވޫއެވެ! އޭ

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الأَدَب، باب فِى إِمَاطَةِ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، برقم: 2542 (5/254،255) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 23037 (38/145) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ذِكْرِ عَدَدُ السُّلاَمَي وَهِيَ الْمَفَاصِلُ...، برقم: 1226 (2/229) ، وَابْنُ حِبَّانَ ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ الْمَسَاجِدِ، برقم: 1642 (4/520)

اللهُގެ ނަބިއްޔާއެވެ! އެކަމަށް ކުޅަދާނަވެގެންވަނީ ކާކުތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މިސްކިތުގައި އަރިތަފުސް ކުޅުގަނޑެއް ހުއްޓައި ފުނިއްޖެނަމަ، އެ ނަގައި ސާފުކުރުމާއި، މީސްތަކުން ހިނގާ މަގުން މީހުންނަށް އުނދަގޫވާފަދަ ތަކެތި އެއްކައިރި ކުރުމަކީ (ސަދަޤާތެކެވެ.) ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، މިއިންކަމެއް ނުކުރެވިއްޖެނަމަ ސުބްޙާ ނަމާދުގެ ދެ ރަކުޢަތް ކޮށްލުމުން ވެސް [illegible] (އަދާކުރަންޖެހޭ ސަދަޤާތް ދިނުމަށް) ފުދޭނެއެވެ.}"

އަލްއިމާމުއްޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މި ދެ ޙަދީޘްކޮޅު، ސުބްޙާ ނަމާދުގެ މަތިވެރިކަމާއި، އެ ނަމާދުގެ ދަރުމަ ބޮޑުކަމާއި، އެ ނަމާދުކުރުމަށް ޝަރީޢަތުގައި ސާބިތުވާ އިސްތިޙްބާބުކަން ދޭހަވާ ދެ ޙަދީޘެވެ. އެ ދެ ރަކުޢަތަކީ، މީހާގެ ހަށިގަނޑުގައި ލައްވައިފައިވާ ތިން ސަތޭކަ ފަސްދޮޅަސް ހޮޅި މަތިން އަދާކުރަންވާ ސަދަޤާތްތަކުގެ ބަދަލުގައި ފުދޭނެކަމަށް މިވަނީ އަންގަވާފައެވެ. އެހެދި މިފަދަ ދަރުމައާއި ސަވާބު ލިބޭ ކަމެއްކަމުގައި [illegible] ކަމަށް، އެ ކަންކުރުމަށް ކޮންމެ މިހާރު [illegible] ދެމެހެއްޓުމަށް ޙައްގުވާ ކަމެކެވެ.

ހަމައެފަދައިން މި ދެ ޙަދީޘް، ގިނަގިނައިން اللهُ އަށް ތަސްބީޙަ ކިޔުމާއި، اللهُ އަށް ޙަމްދުކުރުމާއި، ތަހުލީލު ކިޔުމުން (އެބަހީ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ކިޔުމާއި) ހެޔޮކަންތަކަށް އަމުރު ކުރުމާއި މުންކަރުން ނަހީކުރުމާއި، މިސްކިތުގައި އަރިތަފުސް ކުޅުގަނޑު ފުނިއްޖެނަމަ އެ އެއްކޮށް ނަގައި ސާފުކުރުމާއި، މީސްތަކުންނަށް އުނދަގޫވާފަދަ [illegible] اللهُ އަށް [illegible] [illegible] ސުބްޙާނަމާދުން [illegible] ކަމުގައި ވާކަން ބާރުއަޅުއްވައިފައިވާ ދެ ޙަދީޘެވެ." 1

---

[1] نَيلُ الأَوطَارِ مِن أَسْرَارِ مُنْتَقَى الأَخْبَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةِ الضُحَى، (546/3)

(ނ) އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ނުޢައިމު ބްނު ހައްމާރު އަލްޣަޠަފާނީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.[1]

عَنْ نُعَيْمِ بْنِ هَمَّارٍ ﵁ قَالَ: "سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ (يَا ابْنَ آدَمَ لاَ تُعْجِزْنِي مِنْ أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ فِي أَوَّلِ نَهَارِكَ أَكْفِكَ آخِرَهُ)}" (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[2] **މާނައީ: "ނުޢައިމު ބްނު ހައްމާރު**

---

[1] **ނޯޓު:** ފިޤްހުއްސުންނަގައި މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ ނު ބަޔާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާކަމަށް ވަކިވަކިން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.

ފާއިދާ ޞަޙީޙްކޮށްފައިވަނީ، އަލްއަލްބާނީއާއި، އަރްނާއޫޠާއި، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އައްނުޢްމާނު ބިން ސަޢްދުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތްތަކުގެ ސަބަބުންނެވެ. ވަކިން ރިވާކުރައްވާފައިވާ، "ތިރިޔަކު ދަށުކުރު..." ފަދަ ރިވާޔަތްތަކުގެ ސަބަބުން އެ ރިވާޔަތުގެ އަރިހުން މިޙަދީޘް އިތުރަށް ބާރުވެ ރިވާކުރެއްވުމުގެ ވާހަކަ ނަގާފައިވެއެވެ. މިފަދަ އެ ރިވާޔަތުގެ އަރިހުން މިޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަށް ދިރާސާކުރެއްވި ފަރާތްތަކުން ތަސްދީޤުކުރެއްވިއެވެ.

ރިވާކުރެއްވުން ޞަޙީޙްކޮށްފައިވަނީ، އަޙްމަދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްނަސާއީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ނުޢައިމު (އިބްނު ހައްމާރު) އަލްޣަޠަފާނީގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި އިބާރާތްތަކުންނެވެ. މިޙަދީޘްގެ ތަފްސީލުކޮށްދެއްވާ. އެއީ، ނުޢައިމުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ޞަޙާބީންގެ ނަންތަކެއް ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައި އައްތިރްމިޛީގެ ނަންތައް ފިޤްހުއްސުންނަގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. ހަދީޘް ބަޔާންކުރެއްވި އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ، އަބުއްދަރްދާއާއި ޤައްމާރުގެ ފާއިތުވި، އަބޫޛައްރުގެ ފާނާއި ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އިބާރާތެކެވެ. ނުޢައިމުގެ އަރިހުން އައްތިރްމިޛީ މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައި ނުވެއެވެ. މިގޮތުގައި ޤުދްސީގެ ރިވާޔަތުގައި {لاَ تُعْجِزْنِي} ގެ ބަދަލުގައިވަނީ، {ارْكَعْ لِي} އެވެ. {މިމާނައަކީ ކަލޭގެފާނަށް ހަތަރު ރަކްޢަތް ކުރާށެވެ.} މިފަދައިންނެވެ. އެހެން އިބާރާތްތައް ނުޢައިމު ބިންވެސް ހައްމާރުގެ ޙަދީޘް ނަގައެވެ.

ޙަދީޘްތަކުން، ފިޤްހުއްސުންނާގެ ތަފްޞީލުކުރެއްވި އައްސަޔްޔިދު ސާބިޤު ރިވާކުރައްވާފައިވާ "ތަރާވީޙާއި ޟުޙާ ނަމާދު ފިޤްހުއްސުންނަގައި" މި ނަމުގައިވާ ފޮތުގައި މި ހަދީޘް ޟުޙާ ނަމާދުކުރުމުގެ ބާބުގައި އައްނަސާއީގެ އަރިހުން މި ރިވާޔަތް ތަފްޞީލުކޮށްފައިވާކަން ފާހަގަކޮށްދެއްވައެވެ. މިގޮތަށް ޤުދްސީ ހަދީޘް ކަމަށްވާ ވާހަކަ ތަފްޞީލުކޮށް މި ދިރާސާގައި މި ހަދީޘް ނުޢައިމު ބިން ހައްމާރުގެ އަލްޣަޠަފާނީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘްގެ ގޮތުގައެވެ. (މުތަރްޖިމު)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةِ الضُّحَى، برقم: **1289** (**44/2**) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، الْحَثُّ عَلَى الصَّلاَةِ أَوَّلَ النَّهَارِ، برقم: **466، 467، 468، 469** (**260/1، 261**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **22469،22470،22471** (**137/37،141**) ، وَ برقم: **22474** (**142/37**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النَّوَافِلِ، برقم: **2533، 2534** (**273/6، 276**) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ذِكْرِ مَنْ رَوَاهَا أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، برقم: **4901** (**68/3**) ، =

ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާތީ ތިމަންނާ އަޑުއެއްސެވީމެވެ. {اللّٰهُ ތަޢާލާ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. (އޭ އާދަމުގެދަރިޔާއެވެ. ތިބާގެ ދުވަހުގެ ކުރީކޮޅު ތިމަންރަސްކަލާނގެއަށްޓަކައި ހަތަރު ރަކުޢަތް ނަމާދުކުރުމުން ކަހަލުނުވާށެވެ. ތިބާގެ ދުވަހުގެ ފަހުކޮޅުގައި ތިބާގެ ކަންކަން ހިންގަވައިދެއްވުމުގައި ތިމަންރަސްކަލާނގެ ކިފާވެވަޑައިގެންނެވޭނީމެވެ.)}“

(ރ) އެ ދަރަޖަ ފައިދާކުރުމުންނަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންހުރުމުގެ ޢަމްރުބްނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِގެ ފަރާތުން އައިސްފައިވާ ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سَرِيَّةً، فَغَنِمُوا وَأَسْرَعُوا الرَّجْعَةَ، فَتَحَدَّثَ النَّاسُ بِقُرْبِ مَغْزَاهُمْ، وَكَثْرَةِ غَنِيمَتِهِمْ، وَسُرْعَةِ رَجْعَتِهِمْ.

فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: {أَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى أَقْرَبَ مِنْهُ مَغْزًى، وَأَكْثَرَ غَنِيمَةً، وَأَوْشَكَ رَجْعَةً؟ مَنْ تَوَضَّأَ، ثُمَّ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ لِسُبْحَةِ الضُّحَى، فَهُوَ أَقْرَبُ مَغْزًى، وَأَكْثَرُ غَنِيمَةً، وَأَوْشَكُ رَجْعَةً.} (رَوَاهُ وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَأَبُويَعْلَى) [1] މާނައީ: "ޢަމްރުބްނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِ ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ފަހަރަކު) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ކުޑަ ލަޝްކަރެއް ފޮނުއްވިއެވެ. ފަހެ، އެ ލަޝްކަރުން އެ ޣަނީމާގެންނެވި ހަނދުމަ ކުރިއަށް ... ވަރަށް ގިނަ ޣަނީމާތަކާއެކު ވަރަށް އަވަހަށް ރުޖޫޢަވެއްޖެއެވެ. ފަހެ، އެ ލަޝްކަރުން ކުރިމަތިލި ހަނގުރާމައާ ދުރުނުވުމާއި، ލިބުނު ޣަނީމާތަކުގެ ގިނަކަމާއި، އަވަހަށް ރުޖޫޢަވުމުގެ ވާހަކަ މީސްތަކުން (ބައިވެރިންތަކާ) ދެއްކިއެވެ.

ފަހެ، (މިކަން އެނގިވަޑައިގެން) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވިއެވެ. {އެއަށްވުރެ އަވަހަށް ކައިރި ހަނގުރާމައެއް، އެއަށްވުރެ އަވަހަށް ގިނަ ޣަނީމާތެއް، އެއަށްވުރެ ނުހަނު އަވަހަށް ރުޖޫޢަވާނެ ކަމެއް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތިމަންނަކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެ ދެއްވާންތޯއެވެ؟ މީހަކު ވުޟޫކޮށް، އެއަށްފަހު، ޟުޙާ ނަމާދުކުރުމަށްޓަކައި މިސްކިތަށް

=وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ فِي أَوَّلِ النَّهَارِ، برقم: 1492 (ص/909) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُسْنَدِ الشَّامِيِّينَ، برقم: 293، 294 (172/1، 173) وَ برقم: 394 (220/1) ، وَ برقم: 1169 (191/2)

[1] مُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 6638 (213/11) ، وَابْنُ حِبَّانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ بِنَحْوِهِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَاب النَّوَافِلِ، برقم: 2535 (276/6) ، وَأَبُويَعْلَى عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ بِنَحْوِهِ، فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 633-(6473) (360/11) ، وَ برقم: 719-(6559) (436/11)

ޒާތު (އެ ނަމާދު ކޮށްލިނަމަ) އެއީ، އެއަށްވުރެ އަވަހަށް ކާމިޔާބުވާނެ، އެއަށްވުރެ ދިނައިން މަންފާލިބޭނެ، އެއަށްވުރެ ނަތީޖާލިބުން އަވަސްވާނޭކަމެވެ.}"

މިއީ އަބޫޔަޢުލާއި އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރައްވާ ހަދީޘެކެވެ. އަދި އަޞްޙާބުއްސުނަނީ ރާވީ މި ހަދީޘް އެއް މާނައެއްގައި ރިވާކުރައްވައިފައެވެ.[1]

(ހ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރައްވައިފައެވެ. **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، قَالَ: أَوْصَانِي خَلِيْلِي ﷺ بِثَلَاثٍ: صِيَامِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، وَرَكْعَتَي الضُّحَى، وَأَنْ أُوْتِرَ قَبْلَ أَنْ أَنَامُ."** (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] **މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންގެ ޚަލީލު އެބަހީ: އެންމެ ގާތް މީހާ، ﷺ ތިމަންނާއަށް (ތިން**

---

[1] **ނޯޓް:** މި ހަދީޘް ޞަޙީޙުއްތަރްޣީބު ވައްތަރްހީބުގައި މުޢައްލިފު ޞަޙީޙުކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވޭ، އަބޫޔަޢުލާއި، އައްޠަބަރާނީ މި ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވިކަމާއި އަޞްޙާބުއްސުނަނީ ރާވީ މިހަދީޘް އެއްމާނައިގައި ރިވާކުރައްވައިފައިވާކަމަށެވެ. މިއިން ޘިޤާތުވަނީ އަޞްޙާބުއްސުނަނުގެ ރިވާޔަތަކީ ޢަމްރުބްނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެއްކަމަށެވެ. އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ކަން ޚަޠީބުގެ ޝަރްޙުގައި ބުނެފައި ނުވެއެވެ. ޠަބަރާނީގެ ރިން މުޢުޖަމު "މުސްނަދުއް ޝާމިއްޔީން" އިން ހޯދައިގެން އަދި މިޢުޖަމުން އެގޭގޮތުން މި ހަދީޘް ޞަޙީހަށް ނުވެއެވެ. މުޢައްލިފު ޞަޙީޙެއްކަމުގެ ބަސްފުޅުގެ ޙުކުމަކީ އިބްނު ޙިއްބާން މިހަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ވެއެވެ.

ބައެއް ތަފާސީލު އެބޭނުމަށް ޞަޙީޙު އަލްބާނީ ވެސް ދެ ބަސްފުޅު، އެބަހީ، އިބްނުޙިއްބާނާއި އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ރިވާޔަތަކީ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަމްރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެކެވެ. ވީމާ، މިހަދީޘް ޞަޙީޙު ބަސްފުޅުގެ ނަންބަރު ޞަޙީޙު އެއީ ހަސަން ޞަޙީޙުކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވާކަމެވެ.

އަލްޝައިޚް އަލްބާނީ، "ތަމާމުލްމިންނާ..." (ބ/257) ގައި މިކަމަށް ކަނޑައެޅުމެއް ވަރަށް އިޝާރާތް ކުރައްވައިފައެވެ. ނަމަވެސް އަލްބާނީ ރިވާކުރެއްވި ވާހަކަ ފުރިހަމައިގައި، ޞަޙީޙު ބުޚާރީގެ ރިވާޔަތުގެ "ތަމާމުލްމިންނާ..." ގައި ޝައިޚުއަލްބާނީ ވަކިއްޔަތެއް ވިދާޅުވެފައި ނުވެއެވެ. އޭގެ އިތުރުން ޞަޙީޙުކަމަށް "ޞަޙީޙުއްތަރްޣީބު" ގައި މި ހަދީޘް ތަޙުޤީގުކުރައްވާ ތަފްޞީލުން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. "ޞަޙީޙުއްތަރްޣީބު" ހަދީޘް ނަންބަރު: 668 (421/1) ގައި ޢަމްރުބްނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘް އަލްބާނީ ޞަޙީޙުކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصِّيَامِ، بَاب صِيَامِ أَيَّامِ الْبِيضِ...، برقم: **1981** (**54/2**) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب اسْتِحْبَابِ صَلَاةِ الضُّحَى وَأَنَّ أَقَلَّهَا رَكْعَتَانِ...، برقم: **85**–(**721**) (ص/**326**) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب فِي الْوِتْرِ قَبْلَ النَّوْمِ، برقم: **1432** (**93/2**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **10483** (**292/16**) ، وَبرقم: **10559** (**329/16**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب الاِخْتِيَارِ فِي وَقْتِ الْوِتْرِ...، برقم: **4842** (**52/3**) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، الوِتْرُ قَبْلَ النَّومِ، برقم: **968** (**90/4**)

ކަމަކަށް) ވަސިއްޔަތް ކުރެއްވިއެވެ. (އެއީ) ކޮންމެ ހަނދުމަހަކުން ތިން ދުވަހު (އަބީޟު: 15،14،13 މި ތިން ދުވަހު) ރޯދައަށް ހުރުމާއި، ޟުޙާނަމާދުގެ ދެ ރަކުޢަތް ކުރުމަށާއި، ހިމަނާ ނިދުމުގެ ކުރިން ވިތުރު ކުރުމަށް (ވަސިއްޔަތްކުރެއްވިއެވެ.)"

(ޅ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުހިވޮޑިގެންވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އަލްޙާކިމާއި، އިބްނުޚުޒައިމާ ރިވާކުރައްވައި، އެއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމަށް ޙާކިމާއި އިބްނުޚުޒައިމާ ވިދާޅުވެފައިވާ ރިވާޔަތްތަކުގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي سَفَرٍ صَلَّى سُبْحَةَ الضُّحَى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: {إِنِّي صَلَّيْتُ صَلاَةَ رَغْبَةٍ وَرَهْبَةٍ، فَسَأَلْتُ رَبِّي ثَلاَثًا، فَأَعْطَانِي اثْنَتَيْنِ، وَمَنَعَنِي وَاحِدَةً، سَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يَقْتُلَ أُمَّتِي بِالسِّنِينَ فَفَعَلَ، وَسَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يُظْهِرَ عَلَيْهِمْ عَدُوًّا فَفَعَلَ، وَسَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يَلْبِسَهُمْ شِيَعًا فَأَبَى عَلَيَّ.} (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَأَبُونُعَيمٍ، وَالضِّيَاءُ الْمَقْدَسِيُّ)[1] މާނައީ: "އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ފަހަރަކު) ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ދަތުރެއްގައި އުޅުއްވަމުން ޟުޙާ ނަމާދުގެ އަށް ރަކުޢަތް ކުރައްވަމުން މިކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަތީމެވެ. ދެން، ނަމާދުން ނިމިވަޑައިގެން ސަލާމްދެއްވުމަށްފަހު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ބިރުވެރިވެވަޑައިގަތުމާއި، اللّٰهُގެ ރަޙްމަތަށް އެދިވަޑައިގެން ތިމަންކަލޭގެފާނު މި ނަމާދު ކުރެއްވީމެވެ. ދެން، ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރި އިލާހުގެ ޙަޟްރަތުން ތިން ކަމަކަށް އެދިވަޑައިގެން ތިމަންކަލޭގެފާނު ދަންނަވައިފީމެވެ. ދެން، އެކަލާނގެ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ދެ ކަމެއް ދެއްވައިފިއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެއް ކަމެއް މަނާކުރެއްވިއެވެ.

ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މިސްކީންކަމުން ހަލާކު ނުކުރެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ތިމަންގެ ވެރި އިލާހުގެ ޙަޟްރަތުގައި ދަންނަވައިފީމެވެ. ދެން،

---

[1] النَّسائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، عَدَدُ صَلاَةِ الضُّحَى فِي السَّفَرِ، برقم: 489 (268/1، 269) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدَ، برقم: 12486 (468/19، 469) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مِن كِتَاب صَلاَةِ التطوُّعِ، برقم: 1184 (450/1، 451) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بابُ اسْتِحْبَاب مَسْأَلَةَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فِي صَلاَةِ الضُّحَى رَجَاءَ الإِجَابَةِ، برقم: 1228 (230/2) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (326/8) ، وَالضِّيَاءُ الْمَقْدَسِيُّ، فِي الْمُخْتَارَة، برقم: 2220،2221 (208/6،209)

އެ ކަން އެކަލާނގެ އެގޮތަށް ހިންގަވައިދެއްވިއެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ޢަދުއްވަކު ޤާބުކުރެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ތިމަންގެ ވެރި އިލާހުގެ ޙަޟްރަތުގައި ދެންނެވީމެވެ. ފަހެ، އެ ކަން އެކަލާނގެ އެގޮތަށް ހިންގަވައިދެއްވިއެވެ. އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ އެއް ބަޔަކު އަނެއް ބަޔަކާމެދު ޢަދާވާތްތެރިކަން އުފެދިގެން ނުދިނުން އެދިވަޑައިގެން ތިމަންގެ ވެރި އިލާހުގެ ޙަޟްރަތުގައި ދެންނެވީމެވެ. ފަހެ، އެ ކަން އެކަލާނގެ ނުވާނޭކަން އަންގަވައިފިއެވެ.}“

2- ޟުޙާ ނަމާދުގެ ޙުކުމް:

ޟުޙާ ނަމާދަކީ ކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އެ ނަމާދުކުރުމުން ލިބޭނެކަމަށް އަންގަވައިފައިވާ ޘަވާބު ލިބުމަށް އެދޭ މީހަކު އެ ނަމާދުކުރުމުން ހުއްޓެވެ. ނުކުރުމުން އެ މީހަކު ފާފަވެރިއެއް ނުވާނެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންވެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީގެ އަރިހުން އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي الضُّحَى حَتَّى نَقُولَ لاَ يَدَعُهَا، وَيَدَعُهَا حَتَّى نَقُولَ لاَ يُصَلِّيهَا." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَأَبُويَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ، وَابْنُ الْجَعْدُ)[1] މާނައީ: “އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޟުޙާ ނަމާދުކުރެއްވުމުގައި ދެމިހުންނެވީ ތިމަންމެން ދެން އެކަލޭގެފާނު އެ ނަމާދު ކުރެއްވުން ހުއްޓާނުލައްވާނެހެން ތިމަންމެން (އަޞްޙާބުބެން) ހިތަށްއަރާފައެވެ. އަދި (އެންމެބައިމީހުން) އެކަލޭގެފާނު އެ ނަމާދު ނުކުރައްވާ ގޮތަށް ދޫކޮށްލެއްވުން، މިގޮތަށް ދާއިރު ދެން އެކަލޭގެފާނު އެ ނަމާދު ނުކުރައްވާނެހެން ވެސް ތިމަންމެން ހިތަށްއަރައެވެ.”

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، أَبوَاب الصَّلاَةِ...، باب مَاجَاءَ فِي صَلاَةِ الضُّحَى، برقم: 477 (342/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11155 (247،246/17) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 296–(1270) (457،456/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب صَلاَةِ الضُّحَى، برقم: 1002 (136/4) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 891 (ص/280) ، وَابْنُ الْجَعْدُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2116 (ص/790)

މި ހަދީޘަކީ ޙަސަނު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެއްކަމުގައި އައްތިރްމިޒީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.[1]

3- ޟުޙާ ނަމާދުގެ ވަގުތު:

ޟުޙާ ނަމާދުގެ ވަގުތުފެށެނީ ރުމްޙެއްގެ މިންވަރަށް އިރު އެރުމުންނެވެ. އަދި މެންދުރު ވަގުތާހަމައަށް އެ ނަމާދުގެ ވަގުތު ދެމިއޮވެއެވެ. މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ، ތަންކޮޅެއް ލަސްކޮށް އިރުއަރައި ހޫނުގަދަވެ [illegible] [illegible] އިރުވުމުން އެ ނަމާދު ކުރުމެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންވާށި ޒައިދު ބުނު އަރްޤަމުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އައްތިރްމިޒީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ ﵁ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى أَهْلِ قُبَاءٍ وَهُمْ يُصَلُّونَ الضُّحَى فَقَالَ: {صَلاَةُ الأَوَّابِيْنَ إِذَا رَمِضَتِ الْفِصَالُ مِنَ الضُّحَى.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: "ޒައިދު ބުނު އަރްޤަމު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ދުވަހަކު) ޤުބާގެ އަހުލުވެރިން ޟުޙާ ނަމާދުކުރަންތިއްބައި، އެބައިމީހުންގެގާތަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {އައްވާބީން ނަމާދު ކުރުންވަނީ، (އެބަހީ: ގިނަގިނައިން اللهއަށް ތައުބާވާ، އެކަލާނގެ ޙަޟުރަތަށް ރުޖޫޢަވާމީހުންގެ

---

[1] **ނޯޓު:** މި ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވި އިސްނާދުތަކުގެ ސަނަދުގައިވެސް "[illegible]" [illegible] [illegible]. އޭނާއަކީ ޟަޢީފު ރާވީއަކުކަމުގައި އިމާމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އައްތިރްމިޒީ މި ހަދީޘާމެދުގައި ވިދާޅުވެފައިވަނީ، "ހަދީޘުން ޙަސަނުން ޣަރީބުން" މިގޮތުގައިންނެވެ. މިއިން ދޭހަވަނީ މި ނޫން ސަނަދަކުން ހަދީޘް ރިވާވެގެން ނުވާކަމެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب صَلاَةُ الأَوَّابِيْنَ حِيْنَ تَرْمَضُ الْفِصَالُ، برقم: **144**–(...) (ص/**338**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **19264** (**9/32**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنِ اسْتَحَبَّ تَأْخِيْرَهَا حَتَّى تَرْمَضَ الْفِصَالُ، برقم: **4908** (**70/3**) ، وَ فِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، صَلاَةُ الضُّحَى، برقم: **5578** (**96/4**) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بابٌ فِي صَلاَةِ الأَوَّابِيْنَ، برقم: **1498** (ص/**913**) ، وَابْنُ أَبِى شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَن كَانَ يُصَلِّيهَا (أَى الضُّحَى) برقم: **7869** (**258/5**) وَ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **516** (**353/1**) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، وَقتُ صَلاَةِ الضُّحَى، برقم: **1010** (**145/4**)

ނަމާދުކުރުންވެސް) ކިރުމުނަބުން ވިއްކަރިކައިވާ ޖަމަލުގެ ޖަ ދަރީގެ ފަޔަށް ހޫނުވާ ވަގުތުގައެވެ. (އެބަހީ: އިރުއަރައި، ބިންމައްޗަށް ރަނގަޅަށް ހޫނުވެފާރައި އިރުވުމަން ފަހުގައެވެ.)}“

4- ޟުޙާ ނަމާދުގެ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދު:

ޟުޙާ ނަމާދުގެ މަދުމިނަކީ ދެ ރަކުޢަތެވެ. އެއީ އަބޫޛައްރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘްގައިވާފަދައިންނެވެ.[1] ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ ޢަމަލުފުޅުން ސާބިތުވާގޮތުގައި، އެކަލޭގެފާނު ޟުޙާ ނަމާދުގައި އެންމެ ގިނައިންވެސް ކުރެއްވައިފައިވަނީ، އަށް ރަކުޢަތެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުން ސާބިތުވާގޮތުގައި ޟުޙާ ނަމާދުގެ ގިނަމިންވަރަކީ، ބާރަ ރަކުޢަތެވެ.

ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މި ނަމާދުގެ ރަކުޢަތުގެ ވަކި ގިނަމިނެއް ކަނޑައެޅިފައެއް ނުވެއެވެ. މިހެން ވިދާޅުވަނީ، “އަބޫޖަޢުފަރު އައްތަބަރީ” އާއި، “އަލް މަޙާމިލީ” އާއި، ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިންކުރެ “އައްރޫޔާނީ” އެވެ. މި ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ކިތަންމެ ގިނަ ރަކުޢަތްތަކެއްވެސް ކުރެވިދާނެއެވެ.

ސުނަނުއް ތިރްމިޛީ ޝަރަޙަކުރެއްވުމުގައި “އަލް އިރާޤީ” ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “އަސްޙާބު ބޭކަލުންނާއި ތާބިޢީ ބޭކަލުންކުރެ އެއްވެސް ބޭކަލަކު އެއީ ބާރަ ރަކުޢަތަކަށް ކަނޑައަޅުއްވައި ވިދާޅުވެފައިވާތީ ތިމަންނާއަށް ފެނިފައެއް ނުވެއެވެ.” އަލްއިމާމުއް ސުޔޫޠީވެސް ވިދާޅުވަނީ މިފަދައިންނެވެ.

މަޝްހޫރު ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ އަލްޙަސަނު (އަލްބަޞްރީ)ގެ އަރިހުން ސަޢީދު ބިން މަންޞޫރު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. “އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން

---

[1] **ނޯޓް:** މުސްލިމު އެ އިސްވާރޭމުކަރައްވަނީ، ޟުޙާ ނަމާދުގެ މާތްކަން ބަޔާންކުރައްވާ ހިސާބު ގެންނަވައިފައިވާ އަބޫޛައްރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެ ޙަދީޘްގައިވާގޮތަށް، އެ މައުޝޫޢުގެ ތެރޭގައި ބާރުއަޅުއްވައިފައިވާ ޞަދަޤާތުގެ ބަދަލުވެއި، އަޙާދީޘްތަކުގައިވާ ބަދަލުކުރެވޭނެ ޟުޙާ ނަމާދުގެ މަދު މިންވަރަކީ ދެ ރަކުޢަތްކަން ހާމަވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

ސުވާލުދެންނެވުނެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަށްރަކުޢަތުން ސުބުޙާ ނަމާދުކުރައްވައި އުޅުއްވި ތޯއެވެ؟ އެ ކަލޭގެފާނު ޖަވާބުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. އާނއެކެވެ. އޭގެތެރެއިން ބައެއް ބޭކަލުން ދެ ރަކުޢަތުން އެ ނަމާދު ކުރައްވައިއުޅުއްވޫއެވެ. އަދި އަނެއްބައި ބޭކަލުން ހަތަރު ރަކުޢަތުން އެ ނަމާދު ކުރައްވައިއުޅުއްވޫއެވެ. އަދި ބައެއް ބޭކަލުން މެންދުރު ވަގުތު ވެއްޖައުމަށްދާންދެން އެ ނަމާދު ކުރައްވަމުން ގެންދަވައެވެ. (އެބަހީ: ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދު ކަނޑައެޅިފައެއްނެތި، ކިތަންމެ ރަކުޢަތެއްވެސް ކުރައްވައެވެ.)“

އިބްރާހީމް ނަޚަޢީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަލްއަސްވަދު ބިން ޔަޒީދުގެ އަރިހުގައި މިހެން ދެންނެވިއެވެ. ސުބުޙާ ނަމާދުގައި އަޅުގަނޑު ކުރާނީ ކިތައް ރަކުޢަތްތޯއެވެ؟ ޖަވާބުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާ ބޭނުންވާވަރަކަށް ކުރާށެވެ.

އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި އުއްމުހާނީގެ އަރިހުން ޞައްޙަ ސަނަދަކުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أُمِّ هَانِئٍ بِنْتِ أَبِى طَالِبٍ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ الْفَتْحِ صَلَّى سُبْحَةَ الضُّحَى ثَمَانِىَ رَكَعَاتٍ، يُسَلِّمُ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِىُّ)[1] މާނައީ: ”މައްކާ ފަތަޙަކުރެއްވި ދުވަހު ތަރިކަނބަލުން އުއްމުހާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. މައްކާ ފަތަޙަކުރެއްވި ދުވަހު ހެނދުނު ހެނދުނުކަމަށްވުރެން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ސުބުޙާ ނަމާދުގެ އަށް ރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. ކޮންމެ ދެ ރަކުޢަތަށްފަހު އެ ކަލޭގެފާނު ސަލާމް ދެއްވަމުން ގެންދެވިއެވެ.“

އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވައިފައެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّى الضُّحَى أَرْبَعًا، وَيَزِيدُ مَا شَاءَ اللَّهُ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ،

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةِ الضُّحَى، برقم: 1290 (44/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي صَلاَةِ اللَّيلِ وَالنَّهارِ مَثْنَى مَثْنَى، برقم: 1323 (ص/419) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ذِكر البَيَانِ أَنَّ النَّبيَّ ﷺ يُسَلِّمُ مِن كُلِّ رَكْعَتَيْنِ مِنَ الثَّمَانِ رَكعَاتِ اللاَّتِي صَلاَّهُنَّ صَلاَةَ الضُّحَى، برقم: 1234 (234/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ذَكْرِ مَنْ رَوَاهَا ثَمَانِ رَكَعَاتٍ، برقم: 4905 (69/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 987 (406/24، 407)

وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ، وَالْبَغَوِيُّ، وَابْنُ الْجَعْدُ)[1] ވާނައީ: “ޢާއިޝަތުމްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ސުޙާ ނަމާދުގެ ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވައި އުޅުއްވިއެވެ. އަދި ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދު އިތުރުކުރައްވަން އެދިވަޑައިގަންނަވާހިނދު އެކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ތައުފީޤުދެއްވި މިންވަރަކަށް އިތުރުކުރައްވަ އެވެ.”

އިސްތިޚާރާގެ ނަމާދު

އިސްތިޚާރާގެ ނަމާދަކީ، ހުއްދަ ކޮންމެކަމެއް ކުރުމަށް ގަސްދުކުރާ މީހާ، އެ ކަމެއް ކުރުމާއި ނުކުރުމާމެދު ވަކިގޮތެއް ކަނޑައެޅުމަށް ޢުޛުރުވެރިވާހިނދު، ކުރުން ސުންނަތްވެގެންވާ ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދެކެވެ. އެއީ ޚަޔުރު ނަމާދެއް (ޚަޔިރު ނަމާދު) ކަމުގައި ވެގެންނަވާނެއެވެ. ނަމަވެސް ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކުގެތެރެއިން ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދެއް، ނުވަތަ ތަޙިއްޔަތުލްމަސްޖިދު (އެބަހީ: މިސްކިތުގެ ސުންނަތް) ގެ ދެ ރަކުޢަތް އެއީ (އެ ނިޔަތުގައި ކޮށްފިނަމަ) އިސްތިޚާރާގެ ނަމާދުގެގޮތުގައި ކަމުދާނެއެވެ.

މި ނަމާދަކީ، ރޭގަނޑާއި ދުވާލުގެ ކޮންމެ ވަގުތެއްގައިވެސް ކުރެވިދާނެ ނަމާދެކެވެ. އަދި މި ނަމާދުގައި ކިޔަވާ ކިޔުމެއް، ސޫރަތެއް ވަކިކޮށް ނެތެވެ. އެ މީހަކު ބޭނުން މިންވަރަކަށް ކިޔުމަށް ފުރުސަތު ދެވެއެވެ. އެއަށްފަހު اللّٰهُ އަށް ޙަމްދު ޘަނާ ދަންނަވައި،

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب اسْتِحْبَابِ صَلاَةِ الضُّحَى وَأَنَّ أَقَلَّهَا رَكْعَتَانِ وَأَكْمَلَهَا ثَمَانِ...، برقم: 78-(719) (ص/325) ، وَالنَّسَائِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، عَدَدُ صَلاَةِ الضُّحَى فِي الْحَضَرِ، برقم: 481 (265/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي صَلاَةِ الضُّحَى، برقم: 1381 (ص/439،440) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24638 (182/41) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب النَّوَافِلِ، برقم: 2529 (271،270/6) وَالبَيْهَقِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ذِكْرِ مَنْ رَوَاهَا أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، برقم:4899، 4900 (67/3) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم 1676 (150/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، 4853 (75،74/3) ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ، فِي الْمُسْنَدِ، برقم 864- (1389) (769/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب عَدَدِ صَلاَةِ الضُّحَى، برقم: 1005 (139/4) ، وَابْنُ الْجَعْدُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1560 (ص/651)

އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މައްޗަށް ސަލަވާތް ކިޔުއްވުމަށްފަހު، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ދުއްސުންލެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އަންނަނިވި ދުޢާކުރާނީއެވެ.

عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُعَلِّمُنَا الاسْتِخَارَةَ فِي الأُمُورِ كُلِّهَا كَالسُّورَةِ مِنَ الْقُرْآنِ، يَقُولُ: {إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالأَمْرِ، فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْفَرِيْضَةِ، ثُمَّ لِيَقُلْ: (اللَّهُم إِنِّي أَسْتَخِيْرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ،

اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِيْنِي، وَمَعَاشِي، وَعَاقِبَةِ أَمْرِي" أَوْ قَالَ: "عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ" ، فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي، ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ، وَإِن كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِيْنِي، وَمَعَاشِي، وَعَاقِبَةِ أَمْرِي" أَوْ قَالَ: " عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ" ، فَاصْرِفْهُ عَنِّي، وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ.) قَالَ: {وَيُسَمِّي حَاجَتَهُ.}" (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِى شَيبَة، وَالْبَغَوِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ) [1] މާނައީ: "ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ކޮންމެ ކަމެއްގައި ވެސް އިސްތިޚާރާ ކުރުމަށް، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ތިމަންމެންނަށް ދަސްކޮށް ދެއްވިއެވެ. އެއީ، ކީރިތި ޤުރްއާނުގެ ސޫރަތެއް ދަސްކޮށްދެއްވާ ފަދައިންނެވެ. އެކަލޭގެފާނު ތަލީމްކުރައްވައެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކަށް ބޮޑު ކަމެއް ކުރިމަތިވެއްޖެނަމަ، ފަރުޟުނަމާދު ފިޔަވައި ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދު ކުރާށެވެ. ނަމާދުކޮށް ނިމިގެން، މި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتابُ التَّهَجُّدِ، بَاب مَا جَاءَ فِي التَّطَوُّعِ مَثْنَى مَثْنَى، برقم: 1166 (361/1) ، وَ فِي كِتَابِ الدَّعَوَاتِ، بَاب الدُّعَاءِ عِنْدَ الاِسْتِخَارَةِ، برقم: 6382 (168/4) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي الاِسْتِخَارَةِ، برقم: 1538 (127/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَاجَاءَ فِي صَلاَةِ الاِستِخَارَةِ، برقم: 480 (345/2،346) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ النِّكَاحِ، كَيفَ الاِستِخَارَةُ، برقم: 3253 (388/3،389) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَاجَاءَ فِي صَلاَةِ الاِستِخَارَةِ، برقم: 1383 (ص/440) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الرَّقَائِقِ، ذِكر البَيَان بِأَنَّ الأَمر بِدُعَاءِ الاستِخَارَةِ...، برقم: 887 (169/3،170) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الاِسْتِخَارَةِ، برقم: 4921 (74/3،75) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 321–(2086) (67/4) ، وَابْنُ أَبِى شَيبَةَ، كِتَابُ الدُّعَاءِ، الرَّجُلُ يُرِيدُ الْحَاجَةَ مَا يَدْعُو بِهِ، برقم: 30016 (210/15، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، صلاة الاستخارة، برقم: 1016 (153/4،154) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1089 (ص/328، 329)

ތަކަމިން ދުޢާކުރާނެވެ. (اللَّهُم إِنِّي أَسْتَخِيْرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ،

اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِيْنِي، وَمَعَاشِي، وَعَاقِبَةِ أَمْرِي" أَوْ قَالَ: "عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ" ، فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي، ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ، وَإِن كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِيْنِي، وَمَعَاشِي، وَعَاقِبَةِ أَمْرِي" أَوْ قَالَ: " عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ"، فَاصْرِفْهُ عَنِّي، وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ.) قَالَ: {وَيُسَمِّي حَاجَتَهُ.} ބުޚާރީ: (ހައްދަވައި ބޮޑުކުރެއްވި ތިޔަރަސްކަލާނގޭ! އަޅު މިއުޅޭ ކަންތައް ތިޔަރަސްކަލާނގެ ޢިލްމުފުޅުގައިވާ ހެޔޮކަމެއް ނިންމަވައިދެއްވުން އެދި، ތިޔަރަސްކަލާނގެ ބަރަކާތަށް މި އަޅާ ވަކިވެ ކުރަމުވެ. އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެ ޤުދުރަތްތެރިކަމުން، މި އަޅާއަށް ރަނގަޅު ގޮތެއް ދެއްކެވުން އެދި، ތިޔަރަސްކަލާނގެއަށް މި އަޅާގެ ކަންތައްތައް ފަހިކުރަމުވެ. އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެ ބަރަކާތުން ދިރިއުޅުމަށް، ފަހިވެރި ދެއްވުމެއް މި އަޅާއަށް ދެއްވުން އެދެމެވެ. ހަމަ ތިޔަރަސްކަލާނގެއީ، ކޮންމެ ކަމަކަށް ކުޅަދާނަވަންތަ ރަސްކަލާނގެއީމު އެވެ. މި އަޅާއީ ނުކުޅެދިގެންވާ މީހެކެވެ. އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެ ހުރިހާ ކަމެއް ދެނެވޮޑި ގެންވަނީއެވެ. މި އަޅާއަކީ ނޭނގޭ މީހެކެވެ. އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެއީ ވަންހަނާގައި ވާ ކަންތައްތައް ދެނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއީމުއެވެ.

(ހައްދަވައި ބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! ހަމަކަށަވަރުން (މި ކަމާ މި ބުނީ އުޅުނީ ކަމެއް) ކުރުމަދި، މި އަޅާގެ ދީނާއި، މި އަޅާގެ ދިރިއުޅުމާއި، މި އަޅާގެ އާޚިރަތުގެ ޢާޤިބަތައި، ނުވަތަ އުފަލާދުވާރުން ވިދާޅުވި (މި އަޅާގެ ދުނިޔެއާއި، މި އަޅާގެ އާޚިރަތާއި) މިހެންނެވެ. ހަމަކަށަވަރުކަމުގައި ވަނީނަމަ، މި އަޅާއަށް އެ ކަން ކުރުމުގެ ފުރުޞަތު ދެއްވާށި! އަދި އެ ކަމުގައި މި އަޅާއަށް ބަރަކާތް ލައްވާށި! އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެ ދެނެވޮޑިގެންވާ ގޮތުގައި ހަމަކަށަވަރުން، (މި ކަމާ މި ބުނީ އުޅުނީ ކަމެއް) ކުރުމަދި، މި އަޅާގެ ދީނާއި، މި އަޅާގެ ދިރިއުޅުމާއި، މި އަޅާގެ އާޚިރަތުގެ ޢާޤިބަތައި، ނުވަތަ އުފަލާދުވާރުން ވިދާޅުވި (މި އަޅާގެ ދުނިޔެއާއި، މި އަޅާގެ އާޚިރަތާއި) މިހެންނެވެ. ހަމަކަށަވަރުކަމުގައި ނުބައިނަމަ، މި އަޅާގެ ކިބައިން އެ ކަންތައް ދުރުކުރައްވައި، އެ ކަމުގެ ފުރުޞަތުގައި މި

އަޅާގެ ކިބައިން ފިއްލަވާންދޭވެ! އަދި މި އަޅާއަށްޓަކައި އެންމެ ހެޔޮގޮތް މިންވަރު ކުރައްވައި، އެ ގޮތުގެ މައްޗަށް މި އަޅާގެ ހިތް ހަމަޖެއްސަވައިދެއްވާންދޭވެ!) ހަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {އަދި އެ މީހަކު އެދޭކަމެއްގެ ނަންގެންނަންވާނެއެވެ.}"[1]

އިސްތިޚާރާގެ ނަމާދުގައި ކީރިތި ޤުރްއާނުގެ ވަކި ޚާއްޞަ ތަނެއް ކިޔުވުމަށް ހައިސިއްޔަތެއް ނުވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން ތަކުރާރުކޮށް ކިޔުވުމެއްވެސް ނުވެއެވެ.

އަލްއިމާމް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މީހަކު އިސްތިޚާރާ ކުރުމަށްފަހު، އޭނާގެ ހިތަށް ހަމަޖެހޭ ފިޔަވަޅަކަށް ޢަމަލުކުރާނީއެވެ. އިސްތިޚާރާ ކުރުމުގެ ކުރިން އެ ކަމަކާބެހޭގޮތުން އޭނާގެ ހިތްއެދުމުގައި ގޮތް އެއްވެސް ހުރެއްޖެނަމަ އެއަށް ބަރޯސާވުން ނުވާނެއެވެ. އަދި ކިހާވަރަކަށް އިސްތިޚާރާ ކުރުމަށްފަހު އެ މީހާގެ ހިތަށް ފުރިހަމައަށް ދިމާވާ ގޮތަށް ހަމަޖެހޭނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް، اللهُގެ ހަޟްރަތަށް އެ ކަލާނގެ ހެޔޮގޮތް އިޚްތިޔާރުކުރައްވައިދެއްވުމަށް ދުޢާކުރުމަށްފަހު ގެންނަންވާނެއެވެ. އެ މީހާ ވުރެ، އެދޭގޮތް ދުނިޔެއާއި އާޚިރަތުގެ ތެދުވެރިކަމުން އަދި އޭގެ ޢިލްމުގެ އުނިކަމެއްގައި

---

[1] **ޝަރަޙަ:** ދުޢާގައި هَذَا الأَمْرَ މިހެން ބުނާ ތަނުގައި އެ މީހަކު ބޭނުންވާކަމެއްގެ އެކަމެއްގެ ނަން ގެންނަންވާނެއެވެ. މަސަލަ ބަހަން ކިޔަންޏާ ދަތުރުކުރުން، ނުވަތަ ކައިވެނިކުރުން، ނުވަތަ އެހެން ކަމެއް ބުނާއިރު އެ ކަމުގެ ނަން ކިޔަންވާނެއެވެ. މިސާލަކަށް: (މި އަޅާ ކައިވެނިކުރުމަށް ކުރަންބޭނުންވާ މި ދަތުރު ކައިވެނިކުރުން) ނުވަތަ (މި އަޅާ ކުރަން ބޭނުންވާ ދަތުރު) މިފަދައިން ބުނެވޭނެއެވެ.

އިސްތިޚާރާގެ ނަމާދުގެ ނިޔަތްގަނޑަކީ، "اللهُ އަށްޓަކައި އިސްތިޚާރާގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ކުރުމަށް ނިޔަތްކުރަމެވެ." މިފަދައިން ހިތުގައި ނިޔަތްކުރުމެވެ. ހަމައެކަނި އުފެދިފައިވާ ނިޔަތްގަނޑުން ފިޔަވައި، އެހެން އެއްވެސް އަޅުކަމެއްގެ ނިޔަތް، ދިވެހި ބަހުން ބުނެވިދާނެއެވެ. އެ ކަމަކު، اللهُގެ ހަޟްރަތަށް އަރުޒުކުރުމަށް ހިތަށް އަރުވައިގެން ނިޔަތްކުރުން ރަނގަޅެވެ. މިއީ، ރަސޫލުﷲ ﷺ އަންގަވައިފައިވާ ގޮތެވެ.

މި ނަމާދުގެ ދެ ރަކުޢަތުގައި، އަލްފާތިޙާއާއި، އަލްކާފިރޫން، އިޚްލާޞް، ފަލަޤު، ނާސް، މި ތިން ސޫރަތް، ނުވަތަ، ކީރިތި ޤުރްއާނުން އެ މީހަކު ކިޔަން ބޭނުންވާ ތަނެއް ކިޔުން އެންމެ ރަނގަޅެވެ.

އިސްތިޚާރާ ކުރުމަށްފަހު، އެ މީހާގެ ހިތަށް ރަނގަޅު ﷲ، އެ ކަން އިޚްތިޔާރުކޮށްދެއްވާނެ ގޮތަކަށް، އެ ކަން ކުރަންވާނެކަމަށް އިސްތިޚާރާ ކުރުމަށް ފަހު ހިތަށް ފަސޭހަވާނެއެވެ. އިސްތިޚާރާ ކުރުމަށް ފަހު ބައެއް ފަހަރު، އެ ކަން އިޚްތިޔާރުކުރާނެ ގޮތެއް ހިނގައިދާނެއެވެ. ދެން، ދުޢާކުރުމުގައި ފަހެ އެ މީހާ ތިޔާ ބައެއް ތަފާސް ދުނިޔެގެ، އެކަމަށް ދުނިޔެއާއި، ނުވަތަ ދުނިޔެގައި ނުބައިކަމެއް ވެދާނެ ހާލަތެއްގައި، އެ މީހާ ހެޔޮގޮތުން އިޚްތިޔާރުކުރެއްވުމަށް ދުޢާކުރަންވާނެއެވެ. މިފަދަ ކަންކަމުގައި އަޅާ ދޫކޮށްލާން، اللهُގެ ރަޙްމަތަށް ފުރިހަމައަށް އިތުބާރުކުރުން، ހިތްހަމަޖެހުމާއި ހެޔޮ ކަމުގެ ސަބަބެވެ. "ކުރެވޭނެއެވެ." "ތަފްސީރުލް"

ކުޅަދާނަކަމުގައިވާ އުނިކަން ޤަބޫލުކުރުމާ، އަދި ހަމައެކަނި الله އަށް ހާއްސަވެގެންވާ ކަންކަންކަމުގައި އީމާންނުވާ ވީހަކު ކަމުގައެވެ. މި ކަންކަމުގައި އޭނާއަށް ތެދުވެރި ވީހާކަމުގައިވާނަމަ، ތިމާގެ އަމިއްލަނަފްސުގެ ޙައުލާއި ޤުއްވަތުން، اللهُ ގެ ބަރަކާތުން އެ ކަމެއްގައި އިޚްތިޔާރުކުރެއްވުމަށް ގޮތެއް އަންގަވާދެއްވާނެއެވެ."[1]

ތަސްބީހަ ނަމާދު

އެ ދުޢާ ވަޑައިގަންނަވަން الله ރަސޫލުންނާއި އައްބާސްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِ ގެ ދަރިކަލުން (ޞަލާތުއް ތަސްބީޙް ކުރުގެއްކަމުގައިވާ) ރިވާޔާތްކުރެއްވި

---

[1] **ނޯޓު:** އަލްއިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިކަން ބަޔާންކުރެއްވި، މުޙައްމަދު ޢަލްއާނު ވިދާޅުވިއިރު، "يَنْبَغِي أَن يَفْعَلَ بَعْدَ الاِسْتِخَارَةِ مَا يَنْشَرِحُ لَهُ، فَلاَ يَنبَغِي أَن يَعْتَمِدَ عَلَى انْشِرَاحٍ كَانَ فِيهِ هَوَى قَبْلَ الاِسْتِخَارَةِ، بَل يَنبَغِي لِلمُسْتَخِيْرِ تَركَ اخْتِيَارِهِ رَأْسًا، وَإِلاَّ فَلاَ يَكُونُ مُسْتَخِيْرًا لِلَّهِ، بَل يَكُونُ غَيْر صَادِقٍ فِي طَلَبِ الْخِيْرَةِ، وَفِي التَّبَرِّي مِنَ العِلْمِ، وَالقُدْرَةِ، وَإِثْبَاتُهُمَا لِلَّهِ تَعَالَى، فَإِذَا صَدَقَ فِي ذَلِكَ تَبرَّأَ مِنَ الْحَولِ وَالْقُوَّةِ، وَمِن اخْتِيَارِهِ لِنَفْسِهِ." މި އިބާރާތަކީ އަލްއިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިއިރުވެސް ކަން ފޮތެއްގައިވޭ ބަޔާންކުރެއްވުމުގެ ކުރީ ގޮތުގައި، އައްޝައުކާނީ، نَيلُ الأَوطَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ صَلاَةُ الاسْتِخَارَةِ (566/3) ގައި އަދި ފަހުގެ އިލްމުވެރިންކަމާ އައްޝައިޚް ޢަބްދުاللهِ ބިން ޔޫސުފް އާލުގެ "ފަތާވާ" ގައްޔާއި، އަބޫދާއޫދު ފަތުވާގައި، ޢަބްދުލްމުޙްސިން ބިން ޙަމަދު އާލުގެ "ފަޔުޟު ޢިލްމިއްލާހި" މިނަންކިޔުން ފޮތުގައި، އަދި އެހެން ބައެއް ފޮތްފޮތުގައިވެސް އައްނަވަވީގެ ބަސްފުޅު ދަލީލަކަށް ބަޔާންކުރައްވައިވާތީ ފެންނެވެ. މިގޮތުގައިން އެއް ފޮތެއްގައި ނަވަވީ ވިދާޅުވިކަމަށްބުން ބަޔާންކުރައްވައިވާކަން، ނައިފުލް އަލްޖާމިޢާވެ. އެއްވެސް ބާވަތެއް އައްނަވަވީގެ އަސްލު ފޮތަކުން ބަޔާންކުރެއްވިކަމެއް ނުވެއެވެ.

ބަލަފޮތުގައި މިއީ އަލްއިމާމުއްނަވަވީ ވިދާޅުވިއިރާ ބަސްފުޅެއްނޫނެވެ. އައްނަވަވީ، އެ ކަމާގެ ބަސް "އަލްއަޛްކާރު" އެއް ހަދީސް ފޮތުގައި، އިސްތިޚާރާ ނަމާދުގެ ވާހަކަފުޅުކުރައްވާފައި ވިދާޅުވިއިރުވެސް "وَإِذَا اسْتَخَارَ مَضَى بَعْدَهَا لِمَا يَنشَرِحُ لَهُ صَدْرَهُ، وَ اللَّهُ أَعْلَمُ." މިވަރުއިންނެވެ. މާނައީ: "އިސްތިޚާރާ ކޮށްފިނަމަ، އެ ކަމުގައި އޭނާގެ ހިތަށް ހަމަޖެހުން ލިބޭނެ ގޮތަކަށް އަޑުއަހާށެވެ. އަދި އެންމެ ރަނގަޅު ގޮތެއް ދަންނަވަނީ، اللَّهُއެވެ."

އަލްއިމާމުއްނަވަވީ ވިދާޅުވިކަމަށް "ފަތުހުއްސުބްޙާން" ގައްޔާއި އެހެނިހެން ފޮތްފޮތުގައި ލިޔުއްވައިވާ ކަލިމާ ބަޔަކީ އިބްނު ޙަޖަރަލްއަސްޤަލާނީ، އައްނަވަވީގެ ފޮތް "އަލްއަޛްކާރު" ގައިވާ ހަދީސްތަކުގެ ތަޚްރީޖުކުރައްވައި، އަލްޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރު އަލްއަސްޤަލާނީ ލިޔުއްވި، "نَتَائجُ الأَفْكَارِ فِى تَخْرِيْجِ أَحَادِيثِ الأَذْكَارِ" މި ފޮތުގެމަތިން އަލްއިމާމުއްސުޔޫޠީ ލިޔުއްވި، "تُحْفَةُ الأَبْرَارِ بِنُكَتِ الأَذْكَارِ" މިނަންކިޔުން ފޮތުގެ (ސ/83) ގައި، އަލްޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރު ބަޔާންކުރައްވައި، އައްސުޔޫޠީ ލިޔުއްވައިފައިވާ އިބާރާތެއް ކަމެވެ. މިކަން ވަރަށް ކަށަވަރުވެއެވެ. އަދި އެބަސް އިމާމުއްނަވަވީގެ މިކަން ވަރަށް ކުރިއްވައިފައި ނުވާތީ، މިބާވަތުގެ ކަންތައްތަކުގައި ޙާލަތާއިގުޅޭގޮތުންވެސް. އަލްޙާފިޡު އިބްނު މިގޮތަށް ދައްކަވައިފައިވާ އެ ކަލިމާގެ ކަން ތަފްސީލުކުރައްވަނީ އަދި މުއްސިނުގެ ނުވަނީގެ ނަމުގައެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لِلْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ {يَا عَبَّاسُ، يَا عَمَّاهُ، أَلاَ أُعْطِيكَ، أَلاَ أَمْنَحُكَ، أَلاَ أَحْبُوكَ، أَلاَ أَفْعَلُ بِكَ عَشْرَ خِصَالٍ، إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَ ذَلِكَ، غَفَرَ اللَّهُ لَكَ ذَنْبَكَ، أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، قَدِيْمَهُ وَحَدِيثَهُ، خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ، صَغِيْرَهُ وَكَبِيْرَهُ، سِرَّهُ وَعَلاَنِيَتَهُ، عَشْرَ خِصَالٍ،

أَنْ تُصَلِّيَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً، فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ، وَأَنْتَ قَائِمٌ: قُلْتَ: سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرْكَعُ، فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ الرُّكُوعِ، فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَهْوِى سَاجِدًا، فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ،

تَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ، إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي عُمُرِكَ مَرَّةً.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1]

މާނައީ: "އިކްރިމާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ޢައްބާސްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢަބްދުލްމުއްޠަލިބުގެ ދަރިކަލުން ޢައްބާސްގެފާނަށް، (ތިމަންގެ ބައްޕާއަށް) ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ޢައްބާސެވެ! އޭ ބޮޑުބޭބެއެވެ! ކަލޭގެފާނަށް ދެއްވަންތޯއެވެ؟ ކަލޭގެފާނަށް ހަދިޔާކުރައްވަންތޯއެވެ؟ ކަލޭގެފާނަށް ފިބިދެއްވަންތޯއެވެ؟ ކަލޭގެފާނު އެ ކަންތައްތައް ކުރައްވައިފިނަމަ، ކަލޭގެފާނުގެ ދިހަ ބާވަތައްގެ ފާފަ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ފުއްސަވައި ދެއްވާނެ ކަމެއްގެ ވާހަކައިން ކަލޭގެފާނަށް ޚަބަރުދެއްވަމެވެ. (އެއީ) ކަލޭގެފާނުގެ ފާފަތަކުގެތެރެއިން ކުރިން ކުރެއްވި ފާފައާއި، ފަހުން ކުރެއްވޭނެ ފާފައާއި، ނޭނގުމުގައި ކުރެއްވި ފާފައިވާ

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةِ التَّسْبِيحِ، برقم: 1297 (47،46/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ فِي صَلاَةِ التَّسبِيحِ، برقم: 1386،1387 (ص/442،443) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، مِنْ كِتَاب صَلاَةِ التَّطَوُّعِ، برقم: 1193 (455/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب صلاة التسبيح إن صح الْخبَر...، برقم: 1216 (224،223/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ فِي صَلاَةِ التَّسْبِيحِ، برقم:4916 (73/3) ، وَفِي السُّنَنِ الصُّغْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةِ التَّسْبِيحِ، برقم: 863 (419،418/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةِ التَّسْبِيحِ، برقم: 1018 (157،156/4)

ފާފައާއި، ގަސްދުގައި ކުރައްވައިފައިވާ ފާފައާއި، އޭގެތެރެއިން ބޮޑެތި ފާފައާއި، ކުޑި ފާފައާއި، ސިއްރުގައި ކުރައްވައިފައިވާ ފާފައާއި، ފާޅުގައި ކުރައްވައިފައިވާ ފާފައާއި، މި ހިރަ ބާވަތުގެ ފާފައެވެ.

(މިކަމަށްޓަކައި) ކަލޭގެފާނު ހަތަރު ރަކުޢަތް ނަމާދެއް ކުރައްވާނީއެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައިވެސް ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔަވައިވިދާޅުވުމަށްފަހު، ސޫރަތެއް ކިޔަވައި ވިދާޅުވާށެވެ. ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކިޔަވައިވިދާޅުވެ ނިންމެވުމަށްފަހު، ކަލޭގެފާނު ޤިޔާމުގައި ހުންނަވައި، "سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ." މި ކަލިމަތައް ފަނަރަ ފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. އެއަށްފަހު ކަލޭގެފާނު ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވާށެވެ. (ރުކޫޢުގެ ތަސްބީޙައަށްފަހު ރުކޫޢުގައި އޮންނަވައި) ކަލޭގެފާނު އެ ކަލިމަތައް ދިހަ ފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. އެއަށްފަހު ކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގެން (އިޢްތިދާލުގެ ތަސްބީޙައަށްފަހު) ކަލޭގެފާނު އެ ކަލިމަތައް ދިހަ ފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. އެއަށްފަހު ކަލޭގެފާނު ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާށެވެ. (ސަޖިދައިގެ ތަސްބީޙައަށްފަހު) ސަޖިދައިގައި އޮންނަވައި، ކަލޭގެފާނު އެ ކަލިމަތައް ދިހަ ފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. އެއަށްފަހު ކަލޭގެފާނު ސަޖިދައިން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާށެވެ. (ދެ ސަޖިދަ ދެމެދުގެ ތަސްބީޙައަށްފަހު) ކަލޭގެފާނު އެ ކަލިމަތައް ދިހަ ފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. އެއަށްފަހު ކަލޭގެފާނު ދެވަނަ ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާށެވެ. (ސަޖިދައިގެ ތަސްބީޙައަށްފަހު) ސަޖިދައިގައި އޮންނަވައި، ކަލޭގެފާނު އެ ކަލިމަތައް ދިހަ ފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. އެއަށްފަހު ކަލޭގެފާނު ސަޖިދައިން ތެދުވެވަޑައިގެން (ދެވަނަ ރަކުޢަތުގެ ޤިޔާމަށް ތެދުވެ ވަޑައިގަތުމުގެ ކުރިން) ކަލޭގެފާނު އެ ކަލިމަތައް ދިހަ ފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. ފަހެ، މިގޮތުގެމަތިން ކަލޭގެފާނު ރަކުޢަތެއްގައި ހަތްދިހަ ފަސް ފަހަރު އެ ކަލިމަތައް ވިދާޅުވާށެވެ.

މިގޮތުގެމަތިން ހަތަރު ރަކުޢަތް ކަލޭގެފާނު ފުރިހަމަކުރައްވާށެވެ. ކަލޭގެފާނަށް ކުޅަދާނަވާނަމަ ކަމަކުން ވަނީނަމަ، ކޮންމެ ދުވަހަކު އެއް ފަހަރު ކަލޭގެފާނު މި ނަމާދު ކުރައްވާށެވެ. ފަހެ، އެ ކަމަށް ކަލޭގެފާނު ކުޅަދާނަ ނުވާނަމަ، ކޮންމެ ހުކުރު ދުވަހަކު އެއް ފަހަރު ކަލޭގެފާނު މި ނަމާދު ކުރައްވާށެވެ. ފަހެ، އެ ކަމަށް ކަލޭގެފާނު ކުޅަދާނަ ނުވާނަމަ، ކޮންމެ މަހަކު އެއް ފަހަރު ކަލޭގެފާނު މި ނަމާދު ކުރައްވާށެވެ.

ފަހެ، އެ ކަމަށްވެސް ކަލޭގެފާނު ކުޅަދާނަފުޅު ނުވަނީނަމަ، ކޮންމެ އަހަރަކު އެއް ފަހަރު ކަލޭގެފާނު މި ނަމާދު ކުރައްވާނެވެ. ފަހެ، އެ ކަމަށްވެސް ކަލޭގެފާނު ކުޅަދާނަފުޅު ނުވަނީނަމަ، ކަލޭގެފާނުގެ އުމުރުފުޅުން އެއް ފަހަރުވިއަސް ކަލޭގެފާނު މި ނަމާދު ކުރައްވާނެވެ.}“

މިއީ، އަބޫދާވޫދާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އިބްނު ޚުޒައިމާގެ ޞަޙީޙުގައާއި، އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ.

އަލްޙާފިޡު[1] (ޢަބްދުލްޢަޒީމު އަލްމުންޛިރީ) ވިދާޅުވިއެވެ. ”މިއީ ތަފާތު އެތަކެއް ސަނަދުން އެތަކެއް އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެކެވެ. އެ ހުރިހާ ހަދީޘްތަކުގެތެރެއިން އެންމެ ސައްޙައީ، އިކްރިމާ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ މި ހަދީޘެވެ. އެކަމަކު އިލްމުވެރިން މިއީ ސައްޙަ ހަދީޘެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި އަލްޙާފިޡު އަބޫބަކުރު އާޖުރީއާއި، ތިމަންގެ އުސްތާޛު އަބޫމުޙައްމަދު ޢަބްދުއްރަޙީމު މިޞްރީއާއި، ތިމަންގެ އުސްތާޛު އަބުލްޙަސަން އަލްމަޤްދިސީ ފަދަ ބޭކަލުން - اللّٰهُ އެންމެބޭކަލުންނަށް ރަޙްމަތް ލައްވާށިއެވެ.- ރުހިވަޑައިގަންނައެވެ.“

އިބްނުލްމުބާރަކު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ތަސްބީޙަ ނަމާދަކީ އެ ނަމާދުކުރުމަށް ބާރުއެޅުއްވިގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އެ ނަމާދުގައި ފަރުވާކުޑަކޮށްނުލައި އާދިޔުންވެ، ކޮންމެ ހިނދެއްގައިވެސް އެ ނަމާދު ކުރުމަކީ އެދިވިގެންވާ ކަމެކެވެ.“

---

[1] **ނޯޓު** އިލްމުވެރިންގެމެދުގައި އިއްތިފާޤުވެފައިވަނީ، ”އަލްޙާފިޡު“ އާ ބެހުމުން އާދޭ މުރާދަކީ، އަލްޙާފިޡު އަޙްމަދު އިބްނު ޙަޖަރު އަލްޢަސްޤަލާނީ ކަމަށާއި، ނަމަވެސް މިއީ އިބްނުޙަޖަރު ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅެއް ނޫންކަމަށާއި، މިއީ އަލްޙާފިޡު އަލްމުންޛިރީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ”އައްތަރްޣީބު ވައްތަރްހީބު“ މި ފޮތުގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅެއްކަމަށް އައްޝައިޚު އަލްބާނީ ހިތުއްވައެވެ. ”[illegible]...“ (ޞ/260)

ސަލާތުލް ޙާޖަތި
ކަންކަމަށް އެދިގެން ކުރާ ނަމާދު

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންތެއްވި އަބުއްދަރުދާއުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު، ޞަޙީޙަ ސަނަދަކުން[1] ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَن أَبِي الدَّرْدَاءِ ﵁ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {مَنْ تَوَضَّأَ فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ يُتِمُّهُمَا، أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا سَأَلَ مُعَجِّلاً، أَوْ مُؤَخِّرًا.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[2] މާނައީ: "އަބުއްދަރުދާއުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާތީ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެހީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީހަކު ފުރިހަމައަށް ވުޟޫކޮށް، އެއަށްފަހު ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދުގައި ފުރިހަމައަށް ކޮށްފިނަމަ، އޭނާ އެދި ދެންނެވިކަމެއް އަވަހަށް ނުވަތަ ފަހުންނަމަވެސް اللهُ ތަޢާލާ ހިންގަވައިދެއްވާހުށްޓެވެ.}“

---

[1] **ނޯޓު:** ޞަޙީޙަ ސަނަދަކުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްކަމަށް މުޙައްޤިޤު ޝުޢައިބުލްއަރްނަޢޫޠުވެސް، ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި މައިމޫން އަބޫމުޙައްމަދުލް މަރާއީ، ނަމަކަށްޔާރުން ރާވީއަކު ވާކަމަށާއި، އޭނާއަކީ މަޖްހޫލް ރާވީއެއް ކަމުގައި، އެބަހީ: ކޮންކަމަކު، ކާކުކަން ނޭނގޭ މީހެއްކަމުގައި އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މުސްނަދު އަޙްމަދު ތަޙްޤީޤްކުރެއްވި އިލްމުވެރިންނާއި، އައްޝައިޚު އަލްބާނީ، އޭނާގެ "ތަމާމުލްމިންނަތި...(ސ/260) ގައި މިކަމަށް އިޝާރާތްކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެހެން ސަނަދަކުން މިޙަދީޘް ރިވާވެގެންނެއް ނުވެއެވެ.

ނަމަވެސް މުސްނަދު އަޙްމަދު ތަޙްޤީޤްކުރެއްވި އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އަބުއްދަރުދާއުގެފާނުގެ އަރިހުން ދާދި މި މާނައިގައިވާ ޙަދީޘެއް، ޞަޙީޙު ސަނަދަކުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު އެހެން ތަނެއްގައިވެސް ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ! مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 27546 (531،530/45) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي كِتَابِ الدُّعَاءِ، بَاب فَضْلُ الاسْتِغْفَارِ فِي أَدْبَارِ الصَّلَوَاتِ، برقم: 1848 (ص/1626، 1627) وَ فِي مُعْجَمِ الأَوسَطِ، برقم: 5026 (186/5) މުސްނަދު އަޙްމަދުގެ ޗާޕުކޮށް 45 ސަފްޙާ 531ގެ ހާޝިޔާގައި (4)ން ނަމަވެސް، ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވިކަމަށް ބާރުންކުރައްވައިފައިވާ ބާކީވިއްސަން ޓެކްސްޓަށް ހަވާލާ ދިނުމި، ބަލާނީ ނަމާދުގެ ބައިގައި މުއައްލިފު މި ޙަދީޘް ގެންނަވާފައިވާތީއެވެ. (މުރާޖިޢު)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 27497 (489/45)

ތަޢުބާ ނަމާދު

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވުދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އަލްބައިހަޤީއާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވި އަދި މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَن أَبِي بَكْرٍ ﵁ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {مَا مِن رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنبًا، ثُمَّ يَقُومُ فَيَتَطَهَّرُ ثُمَّ يُصَلِّي ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِلاَّ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ.} ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الآيَةَ.

﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً أَوۡ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ ذَكَرُواْ ٱللَّهَ فَٱسۡتَغۡفَرُواْ لِذُنُوبِهِمۡ وَمَن يَغۡفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمۡ يُصِرُّواْ عَلَىٰ مَا فَعَلُواْ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ﴾[1] (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة، وَالْحُمَيدِىُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: "އަބޫބަކުރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާތީ [illegible] އަޑުއެއްސެވީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއްވެސް އަޅަކަށް ފާފައެއްކޮށްފިއްޖެ ނަމަ، ފުރިހަމައަށް ވުޟޫކޮށް، އެއަށްފަހު ނަމާދުކޮށް (ދެ ރަކުޢަތް) [illegible] [illegible] ([illegible]) اللّٰهُ ގެ [illegible]

---

[1] سورة آل عمران: 135

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي الإِسْتِغْفَارِ، 1521 (122/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبوَابُ الصَّلاَةِ...، بَاب مَا جَاءَ فِي الصَّلاَةِ عِندَ التَّوبَةِ، برقم: 406 (257/2،258) ، وَ فِي كِتَاب تَفْسِيْرِ القُرْآن... باب وَمِن سُورَةِ آل عِمْرَانَ، برقم: 3006 (228/5) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَاب عَمَلُ الْيَومِ وَ اللَّيلَةِ، مَا يفعلُ مَن بُلِيَ بذَنب...، بدُونِ ذِكْرِ الآيَة، برقم: 10175 (158/9، 159) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ فِي أَنَّ الصَّلاَةَ كَفَّارَةٌ، بِدُونِ ذِكْرِ الآيَة، برقم: 1395 (ص/446) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، بدُونِ ذِكْرِ الآيَة، برقم: 2 (179/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الرَّقَائِقِ، ذِكر مَغْفِرَةُ اللَّهِ جَلَّ وَعَلاَ لِلتَّائِبِ...، بِدُونِ ذِكْرِ الآيَة، برقم: 623 (389/2،390) ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة، كتاب الصَّلَوات، فِيمَا يُكَفَّرُ بِهِ الذُّنُوب، بدُونِ ذِكْرِ الآيَة، برقم: 7724 (210/5،211) ، وَالْحُمَيدِىُّ فِى الْمُسْنَدِ، بدُونِ ذِكْرِ الآيَة، برقم: 1 (148/1) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الصَّلاَةُ عِندَ التَّوبَةِ، برقم: 1015 (151/4،152)

އިސްތިޣުފާރުކޮށް ދަންނަވައިފިނަމަ، އޭނާގެ ފާފަ ނުފުއްސަވައި ނުދާނެތެވެ.} (އަބޫބަކުރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) އެއަށްފަހު އިތުރުކުރައްވާފައިވާން މި އާޔަތް ނިޔަލަށް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. ﴿އަދި، އެއުރެންނީ ހުތުރުކަމެއް ބޮޑުވެގެންވާ ފާފައެއްކޮށްފިނަމަ، ނުވަތަ، އެއުރެންގެ ނަފްސުތަކަށް އަނިޔާވެރިވެއްޖެނަމަ،(އެބަހީ: ކުޑަނަމަވެސް ފާފައެއް ކޮށްފިނަމަ) اللهُ ހަނދުމަކޮށް، އެއުރެންގެ ފާފަތަކަށް ފުއްސެވުންއެދި ދުޢާކޮށް އުޒުރުވެރިވުންނެވެ. اللهُ ފިޔަވައި ފާފަފުއްސަވާނީ ކާކު، ކާކުހެއްޔެވެ؟ އަދި، އެއުރެން ދަންނަހިތާ އެއުރެން ކުރި ކުށުގެ މަތީގައި ދެމިއެއް ނުހުރެއެވެ.﴾[1]

ހ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫބަކުރުއައްޞިއްދީޤުގެ އަރިހުން އަޠްޠަބަރާނީ (އަލްމުޢުޖަމު) އަލްކަބީރުގައި، ޙަސަނުގެ ސަނަދަކުން ރިވާކޮށްފައި ބަޔާންކޮށްދީފައިވެއެވެ. عَن أَبِي الدَّرْدَاءِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: {مَن تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الوُضُوءَ، ثُمَّ قَامَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ أَو أَرْبَعًا، مَكْتُوبَةً أَو غَيْرَ مَكْتُوبَةٍ، يُحْسِنُ فِيهِنَّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ، ثُمَّ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ غَفَرَ لَهُ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[2] މާނައީ: "އަބޫއައްދަރުދާއުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާތީ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއިއްސެވީމެވެ. ކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {މީހަކު ފުރިހަމައަށް ވުޟޫކޮށް، އޭގެފަހުން (ނަމާދު ކުރުމަށް) އޭނާ ހުއްޓިހުރެ، ދެ ރަކުޢަތް، ނުވަތަ ހަތަރު ރަކުޢަތް، ފަރުޟު ނުވަތަ ސުންނަތް ނަމާދެއްގެ ރުކޫޢާއި ސަޖިދަ ފުރިހަމައަށްކޮށް، އޭގެފަހުން އޭނާގެ ފާފަ

---

[1] **ނޯޓު:** މި ހަދީޘުގެ ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި ޔަޤީން ދެބަސްގެ އާޔަތް ބަޔާންކޮށްފައިވާތީ ނެތެވެ. އަދި ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި ދެ ރަކުޢަތް ކުރުމުގެ ވާހަކަ އައިސްފައިވެއެވެ. މިގޮތުން އިބްނު ޚުޒައިމާއާއި، އަތްތިރްމިޛީގެ ރިވާޔަތްތަކުގައި ހ ކުރުމުން ފާފައިން ސަލާމަތްވެވޭނެކަމުގެ ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދުގެ ކުރުމަށް އައިސްފައިވާ، މަޖުމަޢުލް ކަބީރުގެ ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި ހިމަނާފައިވާ ހ ދެފުޅުގައި އެގޮތަށް އޮތީއެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 27546 (531،530/45) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي كِتَابِ الدُّعَاءِ، بَاب فَضْلُ الاسْتِغْفَارِ فِى أَدْبَارِ الصَّلَوَاتِ، برقم: 1848 (ص/1626، 1627) وَ لَفْظُهُ {مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الوُضُوءَ، ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ أَوْ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، مَكْتُوبَةً أَو غَيْرَ مَكْتُوبَةٍ، يُحْسِنُ فِيهَا الرُّكُوعَ وَ السُّجُودَ، ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِلاَّ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ.} ، وَ فِى مُعْجَمِ الأَوْسَطِ، برقم: 5026 (186/5)

ތުއްޔަވައިދެއްވުންއިރު اللّٰهُ ގެ ރަސޫލާކޮށްދެއްވި އިސްތިޢާނަތްތަކުން ދެންނެވިނަމަ އާޔާތު
ތާތަ ތުއްޔަވައިދެއްވާނަށްޖެވެ.}[1]

ކޯހަ ނަމާދު

އިލްމުވެރިންގެ އިއްތިފާޤުން ސާބިތުވެފައިވާގޮތުގައި، ކޯހަނަމާދަކީ އަންހެނުންނާއި ފިރިހެނުންގެ ބައްދުގައިވެސް ސުންނަތްމުއައްކަދާ ގޮތުގެމަތިން ނަމާދެކެވެ.

މި ނަމާދުކުރުން މަސްޖިދުތަކުގައި ޖަމާޢަތުގައެވެ. އެހެންނަމަވެސް ޖަމާޢަތުގައި މި ނަމާދުކުރުމަކީ ޝަރުޢުކޮށްދެއްވާކަމެކެވެ.

މި ނަމާދަށްޓަކައި މީސްތަކުންނަށް ގޮވައިލާނީ، "الصَّلاَةُ جَامِعَة." މި ލަފުޒުންނެވެ.

މި ނަމާދަށްޓަކައި ބަންގިގޮވުމެއް އަދި ޤާމަތްކިޔުމެއް ނުވެއެވެ.

އިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަބަޔަކު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ކޯހަ ނަމާދަކީ، ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދެކެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެ ރުކޫޢު ކުރަންވާނެއެވެ.

އެ ކަމަށްޓަކައި اللّٰهُ ރަސޫލާގެ ޒަމާނުގައި އިރު ކޯހަވިކަން ބަޔާންކުރައްވާ ޙަދީޘް، މިސާލަކަށް ޙަދީޘް ބުޚާރީއްގައިވާއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: خَسَفَتِ الشَّمْسُ فِي حَيَاةِ النَّبِيِّ ﷺ، فَخَرَجَ إِلَى الْمَسْجِدِ، فَصَفَّ النَّاسُ وَرَاءَهُ، فَكَبَّرَ، فَاقْتَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قِرَاءَةً طَوِيلَةً، ثُمَّ كَبَّرَ، فَرَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً، ثُمَّ قَالَ: {سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ.} فَقَامَ وَلَمْ يَسْجُدْ، وَقَرَأَ

---

[1] **ނޯޓު:** ފުރުޤާނުގައި މި ބަޔާން ރިވާކޮށްފައިވާ މި އިބާރާތުން އެއްވެސް ޤުރުއާނެއް ނުފެނުނެވެ. އަދި އައްޝައިޚް އަލްމުޢައްލިމް ކަލޭގެ މި ބަޔާން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ގޮތުން މުޤައްރިރު ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ، ބަޔާން އެހެން އިލްމުވެރިންވެސް އެ ފޮތަށް ބަލާފައިވާކަމަށް ފެނިވަޑައިގަތެވެ. ނަމަވެސް އެ ފޮތުން މި ބަޔާން ފެންނަފޮތް ނެތިއްޖެއެވެ. މުސްނަދު އަޙްމަދުގައި މި ބަޔާން ކުޑަކަށް ބަޔާނެއް އިބާރާތަކުން ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. މުސްނަދު ބައްޒާރުގައިވެސް އިލްމުވެރިންގެ ޖަމާޢަތުން ބަޔާންކުރައްވާފައިވާކަމުގައި، އައްޝައިޚް "ޢިލާތުލް ދީނާއި" ގައި މި ބަޔާން ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެ ބާވަތުންނަކުންވެސް "އަލްމުޢައްލިމް ކަލޭގެ" ގައި މި ބަޔާން ރިވާކުރައްވައިފައިވާކަމަށް ފެނިވަޑައިގަންނަވައި ނުވެއެވެ. ރައްޔިތުން އެއްގޮތަކަށް އިލްމުވެރިއަކަށް "އަލްމުޢައްލިމް ކަލޭގެ" ގައި މި ބަޔާން ފެނިވަޑައިގަންނަވަމަ، އެކަން އަޅުގަނޑުގެ ކަމާއިބެހޭ ފަރާތަށް ޝުކުރުވެރިވާނަމެވެ. (މުޙައްރިރު)

قِرَاءَةً طَوِيلَةً، هِيَ أَدْنَى مِنَ الْقِرَاءَةِ الأُولَى، ثُمَّ كَبَّرَ، وَرَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً، وَهُوَ أَدْنَى مِنَ الرُّكُوعِ الأَوَّلِ، ثُمَّ قَالَ: {سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ.} ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ قَالَ فِي الرَّكْعَةِ الآخِرَةِ مِثْلَ ذَلِكَ، فَاسْتَكْمَلَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، فِي أَرْبَعِ سَجَدَاتٍ، وَانْجَلَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَنْصَرِفَ، ثُمَّ قَامَ، فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ قَالَ: {هُمَا آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ، وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا، فَافْزَعُوا إِلَى الصَّلاَةِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَ أَحْمَدُ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: “ޢުއްމުލްމުއުމިނީން ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ޒަމާނުފުޅުގައި (އެއް ފަހަރަކު) [illegible] ހިފިއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލުﷲ ﷺ މިސްކިތަށް ނުކުމެވަޑައިގަތެވެ. އެކަލޭގެފާނު ނަމާދަށް ހުއްޓިވަޑައިގެން ތަކުބީރު ވިދާޅުވެ [illegible]. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތްބުރުގައި މީސްތަކުން ސަފުތަކަށް [illegible]. ފަހެ، ވަރަށް ގިނައިރުވަންދެން އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، އެކަލޭގެފާނު ތަކުބީރު ވިދާޅުވެ ރުކޫޢު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، ރުކޫޢުގައި ވަރަށް ގިނައިރު ހުންނެވިއެވެ. އެއަށްފަހު، {سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ.} މިފަދައިން ވިދާޅުވެ ޤިޔާމަށް ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ސަޖިދައަކަށް ވަޑައިނުގެން (ދެވަނަ ޤިޔާމުގައި) ވަރަށް ގިނައިރު ވަންދެން ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ. (އެކަމަކު) އެއީ ކުރީ [illegible] ކުޑަކޮށެވެ. އެއަށްފަހު، އެކަލޭގެފާނު ތަކުބީރު ވިދާޅުވެ ރުކޫޢު ކުރެއްވިއެވެ. ރުކޫޢުގައި ވަރަށް ގިނައިރު ހުންނެވިއެވެ. (އެކަމަކު) އެއީ ފުރަތަމަ ރުކޫޢަށްވުރެ ކުޑަކޮށެވެ. އެއަށްފަހު، {سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ.} މިފަދައިން ވިދާޅުވެ ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައި ގެންނެވިއެވެ. އެއަށްފަހު، އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދައަކަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. (ދެން ސަޖިދަ ކުރެއްވުމަށްފަހު، ދެވަނަ ރަކުޢަތަށް [illegible]

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب الكُسُوفِ، بَاب خُطْبَةِ الإِمَامِ فِي الْكُسُوفِ...، برقم: 1046 (329/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الكُسُوفِ، بَاب صَلاَةِ الكُسُوفِ، برقم: 1-(901) (ص/400) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب مَنْ قَالَ أَرْبَعُ رَكَعَاتٍ، برقم: 1180 (486/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب الكُسُوفِ، نَوْعٌ آخَرُ مِن صَلاَةِ الكُسُوفِ، برقم: 1469 (147/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي صَلاَةِ الكُسُوفِ، برقم: 1263 (ص/401) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24571 (119/41) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ العِيدَيْنِ، باب صِفَةُ صَلاَةِ الْخُسُوفِ...، برقم: 1788 (415/2،416)

ވަޑައިގެންނެވިއެވެ.) އެއަށްފަހު ދެވަނަ ރުކޫޢުގައިވެސް ފުރަތަމަ ރުކޫޢުގައި ކަންކުރެއްވިގޮތަށް ކުރެއްވިއެވެ. އެގޮތުގެމަތިން ހަތަރު ރުކޫޢާއި ހަތަރު ސަޖިދަ ހިމެނޭގޮތުން (ދެ ރަކުޢަތް) ނަމާދެއް ކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވުމުގެކުރިން ކޭތަ ވީއްޖެއެވެ. އެއަށްފަހު ތެދުވެވަޑައިގެން ޚުޠުބާއެއް ދެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ޚުޠުބާގައި اللهُ އަށް ޙަމްދު ޘަނާ ދެންނެވުން ބައްދުގޮތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. އެއަށްފަހު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، އިރާއި ހަނދަކީ، اللهُ ގެ ކުދުރަތްވަންތަ ކަމުގެ [illegible] ދެ ހެއްކެވެ. އެއްވެސް މީހަކު މަރުވުމުން ނުވަތަ އެއްވެސް މީހަކު އުފަންވުމުން އެ [illegible] [illegible] ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] اللهُ އަށް [illegible] [illegible] [illegible] ކުރާށެވެ.}“

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސެވުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ގެފާނު [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ قَالَ: "خَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالنَّاسُ مَعَهُ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلاً نَحْوًا مِنْ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً، ثُمَّ رَفَعَ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلاً، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ قَامَ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلاً، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلاً، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ انْصَرَفَ، وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: {إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَمَالِكٌ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَالْبَغَوِيُّ، وَابْنُ الْجَارُودُ)[1] މާނައީ: "ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ގެފާނު

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الكُسُوفِ، بَاب صَلاَةِ الْكُسُوفِ جَمَاعَةً، برقم: 1052 (331/1) ، وَ فِي كِتَابِ النِّكَاحِ، بَاب كُفْرَانِ الْعَشِيْرِ، برقم: 5197 (388/3) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الكُسُوفِ، باب مَا عُرِضَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فِي صَلاَةِ الكُسُوفِ مِن أَمْرِ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، برقم: 17-(907) (ص/405) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب العَمَلُ فِي صَلاَةِ الكُسُوفِ، برقم: 508 (261/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ذكر قدر القراءة من صلاة الكسوف...، برقم: 1377 (312/1،313) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب =

ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޙަޔާތްޕުޅުގައި (އެއް ފަހަރަކު) އިރުކޭތައެއް ހިފިއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ (ކޭތަ) ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި މީސްތަކުންވެސް ނަމާދުކުޅަދޫއެވެ. ފަހެ، ވަރަށް ދިގައިރުވަންދެން އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ ގާތްގަނޑަކަށް ބަޤަރާ ސޫރަތާ އެއްވަރަކަށެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ. ރުކޫޢުގައި ވަރަށް ދިގައިރު އޮންނެވިއެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގެން ވަރަށް ދިގައިރު ޤިޔާމުގައި ހުންނެވިއެވެ. ނަމަވެސް އެއީ ފުރަތަމަ ޤިޔާމަށްވުރެ ކުޑަކޮށެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢު ކުރެއްވިއެވެ. ރުކޫޢުގައި ވަރަށް ދިގައިރު އޮންނެވިއެވެ. އެކަމަކު އެއީ ފުރަތަމަ ރުކޫޢަށްވުރެ ކުޑަކޮށެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދައަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. (ދެ ސަޖިދަ ކުރެއްވުމަށްފަހު ދެވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ.) ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ވަރަށް ދިގައިރުވަންދެން ޤިޔާމުގައި ހުންނެވިއެވެ. އެކަމަކު އެއީ ފުރަތަމަ ޤިޔާމަށްވުރެ ކުޑަކޮށެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢު ކުރެއްވިއެވެ. ރުކޫޢުގައި ވަރަށް ދިގައިރު އޮންނެވިއެވެ. އެކަމަކު އެއީ ފުރަތަމަ ރުކޫޢަށްވުރެ ކުޑަކޮށެވެ. އެއަށްފަހު ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގެން ސަޖިދައަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. (ދެ ސަޖިދަ ކުރެއްވުމަށް ފަހު) ސަލާމްދެއްވިއެވެ. އޭރު ކޭތަ ފިލައިފިއެވެ. ފަހެ، (އެކަލޭގެފާނު ޚުތުބާއެއް ދެއްވިއެވެ. ޚުތުބާގައި) ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، އިރާއި ހަނދަކީ، اللهُ ގެ ކުދުރަތުގެ ނިޝާންތަކުގެތެރެއިން ދެ ނިޝާނެވެ. އެއްވެސް މީހަކު މަރުވުމުން ނުވަތަ އެއްވެސް މީހަކު އުފަންވުމުން އެ ދޭތިގައި ކޭތައެއް ނުހިފާނެއެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކޭތަހިފާ ފެނިއްޖެނަމަ ތިޔަބައިމީހުން اللهُ ހަނދުމަ ކުރާށެވެ! (އެބަހީ: ކޭތަ ނަމާދު ކުރުމަށްދާކަމެވެ.)}“

= صَلاَةِ الْكُسُوفِ، برقم: 2832 (72،73/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَالآثَارِ، كِتَابُ صَلاَةِ الْخُسُوفِ،كَيفَ يُصَلَّى فِي الْخُسُوفِ؟، برقم: 7039 (127/5) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابِ الصَّلاَةِ، باب الآيَات، برقم: 4925 (98/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَن صَلَّى فِي كُلِّ رَكْعَةٍ رُكُوعَيْنِ...، برقم: 1140 (370،369/4) وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُنْتَقَى، كِتَابِ الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ فِي الكُسُوفِ، برقم: 248 (ص/72)

އިބްނު ޢަބްދުލްބައްރި ވިދާޅުވިއެވެ. ”މި ދެ ޙަދީޘަކީ، ކޭމަ ނަމާދުގެ މައުޟޫޢު ގައި ވާރިދުވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކުގެތެރެއިން އެންމެ ޞައްޙަ ދެ ޙަދީޘެވެ.“

އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ”ކޭމަ ނަމާދު ބާރަ ރުކޫޢުން އަދާކުރައްވާ ސުންނަ ޙަދީޘްތަކުން ސާބިތުވާގޮތުގައި، ކޭމަ ނަމާދުގެ ދެ ރަކުޢަތުގެ ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެ ރުކޫޢު ކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެއީ ޢާއިޝާގެ ފަރާތުން، އިބްނު ޢައްބާސްގެ ފަރާތުން، ޖާބިރުގެ ފަރާތުން، އުބައްޔު ބްނު ކަޢުބުގެ ފަރާތުން، ޢަމްރު ބްނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެ ފަރާތުން، އަބޫމޫސާ އަލްއަޝްޢަރީގެ ފަރާތުން، މި އެންމެހައި އަޞްޙާބުބޭކަލުން ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ޙަދީޘްތަކުން ސާބިތުވާގޮތުގައި، އިތުރު އެކަމާގުޅޭ ޙަދީޘްތަކުގައި، ކޭމަ ނަމާދުގެ ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެ ރުކޫޢު ކުރައްވައިފައިވެއެވެ.

ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެ ރުކޫޢުކުރުން ނުޖެހޭކަމަށް ރިވާކުރައްވާ ބާކީ ރިވާޔަތްތަކުގައި ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެ ރުކޫޢުކުރަން ޖެހޭކަމަށް ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އަސާސްތަކުގެ ބަދަލު ގިނަވުމުގެ އެއީ އިތުރުވުމުގެ ގޮތުންނާއި ރަސޫލާ ﷺ އާ އަރިހުން ބޭކަލުންގެ ރިވާކުރުން އިތުރު ގޮތުން ބަލައިގަތުމެވެ.

އައްޝާފިޢީއާއި، މާލިކާއި، އަޙްމަދާއި، މި އިމާމުބޭކަލުން ވިދާޅުވެއެވެ، އިސްތިޙްބާބު ދެ ބަޔާންކޮށް އެ ވާހަކަ ކޭމަ ނަމާދުގެ ދެ ރަކުޢަތުގެ ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެ ރުކޫޢު ކުރަންޖެހޭނެ ކަމަށެވެ.

އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ކޭމަ ނަމާދަކީ އިތުރު ނަމާދުތަކާ އެއްފަދައިން ކުރެވޭ ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދެކެވެ. އެ ކަމުގެ ދަލީލަކީ އަންނަނިވި ދެ ޙަދީޘެވެ.

އެ ދެ ޙަދީޘުގެތެރެއިން اللهُ ރުއްސުވެވޮޑިގެންވާ އައްނުޢުމާނު ބިން ބަޝީރުގެ އަރިހުން އައްނަސާއީއާއި، އަބޫދާއޫދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘް. عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي الْكُسُوفِ نَحْوَصَلاَتِكُمْ، يَرْكَعُ وَيَسْجُدُ

رَكْعَتَيْنِ، رَكْعَتَيْنِ، وَيَسْأَلُ اللَّهَ، حَتَّى تَجَلَّتِ الشَّمْسُ."(رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْبَيهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އައްނުޢުމާނު ބްނު ބަޝީރު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން (އަސްޙާބުބޭކަލުން) ނާއިގެން ރަސޫލު اللهِ ﷺ އިރުކޭގަ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. (އެއީ) ތިޔަބައިމީހުންގެ ޢާއްމު ނަމާދުތަކާ އެއް ފަދައިން ރުކޫޢު ކުރުމާއި ސަޖިދަކުރުމުގެމައްޗަން ބިނާވެގެންވާ ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދުކުރެވެ. ހާމަ ވިއްޖައިދުރުކަންދާންދެން اللهُ އަށް ދަންނަވަވުމުގައި، (އެބަހީ: ސުވާލުކުރައި ރައްކާތެރިކަމަށް ދުޢާވުން އިރުފަޅައިގެން ނަމާދުކުރެއްވުމުގައި) ދެމިހުންނެވިއެވެ."[2]

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޤަބީޞާ (އިބްނު މުޚާރިޤު) އަލްހިލާލީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް. عَن قَبِيصَةِ الْهِلاَلِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: {إِذَارَأَيتُمْ ذَلِكَ، فَصَلُّوهَا كَأَحْدَثِ صَلاَةٍ صَلَّيتُمُوهَا مِنَ الْمَكْتُوبَةِ.} (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ)[3] މާނައީ: "ޤަބީޞާ ހިލާލީ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {(ކާރިޘާތަކީ اللهُ ގެ ކުޅަދާނަވަންތަކަމުގެ ހެކިތަކުގެތެރެއިން ކަމެކެވެ.) ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކާރިޘާތައްވާއިރުބި ފެނިއްޖެނަމަ، ތިޔަބައިމީހުންގެ ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެތެރެއިން ނަމާދެއް ކުރާފަދައިން އެ ނަމާދު ކުރާށެވެ.}"[4]

---

[1] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الكُسُوفِ، نَوعٌ آخَرُ، برقم: **1484** (**2/157،159**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **18351** (**30/295**) ، وَالْبَيهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةُ الْخُسُوفِ، بَاب مَن صَلَّى فِي الْخُسُوفِ رَكْعَتَيْنِ، برقم: **6335** (**3/463**)

[2] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި އައްނަސާއީއާއި އަޙްމަދުގެކަން ވިދާޅުވޭ ޖިއްވައިރުވައިވާ އިބާރާތުން އެ ދެ ބޭބޭކަލުންގެ ޙަދީޘްގައި ރިވާވެގެންނެއް ނުވެއެވެ. އެ ދެ ބޭބޭކަލުންގެ އިބާރާތް އަލްބައިހަޤީވެސް މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައި ވެއެވެ. އައްނަސާއީގައިވަނީ، "انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَخرَجَ يَجرُّ ثَوبَهُ فَزِعًا، فَلَمْ يَزَلْ يُصَلِّي بنَا حَتَّى انْجَلَتْ، فَلَمَّا انْجَلَتْ قَالَ: {إِنَّ نَاسًا يَزْعُمُونَ أَنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لاَ يَنْكَسِفَانِ إِلاَّ لِمَوْتِ عَظِيمٍ مِنَ الْعُظَمَاءِ، وَلَيْسَ كَذَلِكَ، إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لاَ يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، وَلَكِنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ إِذَا بَدَا لِشَيءٍ مِن خَلْقِهِ خَشَعَ لَهُ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَصَلُّوا كَأَحْدَثِ صَلاَةٍ صَلَّيْتُمُوهَا مِنَ الْمَكْتُوبَةِ.} މި އިބާރާތުންނެވެ. އަޙްމަދުގެ މުސްނަދުގައިވަނީ، "كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَكَانَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ يَسْأَلُ، ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ يَسْأَلُ حَتَّى انْجَلَت الشَّمْسُ." إِلَى آخره. މި އިބާރާތުންނެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[3] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الكُسُوفِ، نَوعٌ آخَرُ، برقم: **1485** (**2/160**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **20607** (**34/210**)

[4] **ނޯޓު:** ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެވޭތޯގައި މިއީ ވަރަން "ކުސޫފުރަހަ" އެބަހީ: ބޭއްޖެ ހިތްސްކަށް ގެރޯވެރިވާގައިވާ ބަޔަކުތަ. މިގޮތުގައި ތަފާތު ދެ ބަޔަކުގެ ގޮތުގައި ޖާއްސަވައިގައި ވިސްނަވާފައި، ބަޔާނުގައި މިއީ އެއް ބަޔަކުގެ ކަމަށާއި، މި ބޭކަލުން ގެރޯވެރިވެ، މި ބަޔަކުގެ ސަނަދުގައިވާ އަބޫޒަރާ (ޢަބްދު اللهِ ބްނު ޢަމްރު ބްނު ޢާޞް) ނަމަކަން ރިވާވެގެން ހޯދިއްޔާގެ ސަބަބުން ކަމަކެވެ. ބައްޔެއް ނެތި ރިވާކުރައްވައި، އައްނުޢުމާނު ބްނު ބަޝީރުގެ އަރިހުންނެވެ. އަދި=

ކޭތަނަމާދުގެ ދެ ރަކުއަތުގައިވެސް ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔެވުން ވާޖިބުވާނެއެވެ.[1] އެއަށްފަހު ކީރިތި ޤުރުއާނުން އެ މީހަކަށް އެނގޭ ތަނަކުން ކިޔެވުން ސުންނަތެވެ. އެ ނަމާދުގެ ކިޔެވުން ހަރުއަޑުން ކިޔެވުމާއި، ސިއްރުން ކިޔެވުންވެސް ސުންނަތެވެ. އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ބޮޑަށް ސައްޙަ ބަހަކީ، ކޭތަ ނަމާދުގައި ހަރުއަޑުން ކިޔެވުމެވެ.

ކޭތަ ނަމާދުގެ ވަގުތަކީ، ކޭތަ ހިފަން ފެށިއްސުރެ ކޭތަ ފީއްލައިފުމަށް ދާންދެނެވެ.

ހަނދުކޭތަ ނަމާދުވެސް އިރުކޭތަ ނަމާދާ ތަފާތެއްނޫނެވެ. މަޝްހޫރު ތާބިޢީ [illegible] އަލްޙަސަން (އަލްބަޞްރީ) ގެއަރިހުން އައްޝާފިޢީ ރިވާކުރައްވާފައެވެ.

عَنِ الْحَسَنِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ الْقَمَرَ كَسَفَ وَابْنُ عَبَّاسٍ بِالبَصْرَةِ، فَخَرَجَ ابْنُ عَبَّاسٍ، فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ، فِي كُلِّ رَكْعَةٍ رَكْعَتَانِ، ثُمَّ رَكِبَ، فَخَطَبَنَا، فَقَالَ: إِنَّمَا صَلَّيْتُ كَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي." (رَوَاهُ الشّافِعِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: “އަލްޙަސަން (އަލްބަޞްރީ) ވިދާޅުވިއެވެ. [illegible] ([illegible]) [illegible]. [illegible] [illegible] اللَّهِ [illegible] [illegible]. [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

=[illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] “[illegible] [illegible]” (ސ/263) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. (މުތަރުޖިމު)

[1] ނޯޓް: މިތަނުގައި ދެ ރަކުއަތުގެ [illegible] މާނައީ، ކޭތަނަމާދުގެ ދެ ރަކުއަތުން [illegible] [illegible] ހިމެނޭ [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، ސޫރަތުލް ފާތިޙާއެވެ. އެއަށްފަހު ކީރިތި ޤުރުއާނުން އެ މީހަކަށް [illegible] [illegible] [illegible]. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ކޭތަނަމާދުގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. (މުތަރުޖިމު)

[2] الشّافِعِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، البَاب الرَّابِعُ عَشَرَ فِي صَلاَةِ الْكُسُوفِ، برقم: 476 (331/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ الْخُسُوفِ، باب الصَّلاَةِ فِي خُسُوفِ الْقَمَرِ، برقم: 6358 (470/3)

ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެ ރުކޫޢު ކުރެއްވިއެވެ. (އެބަހީ: ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެ ޤިޔާމާއި ދެ ރުކޫޢު ކުރެއްވިއެވެ.) އެއަށްފަހު، އެ ކަލޭގެފާނު [illegible] އަރާވަޑައިގެން ޚުޠުބާއެއް ދެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު މި ނަމާދުކޮށްދެއްވީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ކޭތަނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެން ހުރިގޮތަށެވެ.“

ކޭތަނަމާދުގައިގެން ތަކުބީރު ޛިކުރާއި، ދުޢާކުރުމާއި، ޞަދަޤާތްކުރުން ސުންނަތެއްކަމުގައިވެއެވެ. މި ބައިގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސުވުންވެއްވި ޢާއިޝާގެފާނު އަރިހުން [illegible] ރިވާކުރެއްވި [illegible].

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: {إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ، فَادْعُوا اللَّهَ، وَكَبِّرُوا، وَصَلُّوا، وَتَصَدَّقُوا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَ أَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: ”ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ([illegible]) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، އިރާއި ހަނދަކީ، اللهُ ގެ ކުދުރަތްވަންތަކަމުގެ ހެކިތަކުގެތެރެއިންވާ ދެ ހެކެވެ. އެއްވެސް މީހަކު މަރުވުމުން ނުވަތަ އެއްވެސް މީހަކު އުފަންވުމުން އެ ދޭތިގައި ކޭތައެއް ނުހިފާނެއެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކޭތަހިފާފައިވާތަން ފެނިއްޖެނަމަ ކޭތައިރު، ތިޔަބައިމީހުންނަށް (ސަލާމަތްތެރިކަމަށްއެދި) اللهُ އަށް ދުޢާކުރާށެވެ. އަދި ތަކުބީރުކިޔާށެވެ. އަދި ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި ޞަދަޤާތްކުރާށެވެ.}“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުވުންވެއްވި އަބޫމޫސާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: خَسَفَتِ الشَّمْسُ، فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ فَزِعًا يَخْشَى أَنْ تَكُونَ السَّاعَةُ، فَأَتَى الْمَسْجِدَ فَصَلَّى بِأَطْوَلِ قِيَامٍ، وَرُكُوعٍ، وَسُجُودٍ رَأَيْتُهُ قَطُّ يَفْعَلُهُ، وَقَالَ: {هَذِهِ الآيَاتُ الَّتِي يُرْسِلُ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب الكُسُوفِ، بَاب الصَّدَقَةِ فِي الْكُسُوفِ، برقم: 1044 (1/328) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الكُسُوفِ، باب صَلاَةِ الْكُسُوفِ، برقم: 1-(901) (ص/400) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25312 (42/190،191) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْكُسُوفِ، برقم: 1235 (1/473) وَ فِيهِ زِيَادَةُ {وَ أَعْتِقُوا} ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةُ الْخُسُوفِ، باب مَا يُسْتَحَبُّ لِلإِمَامِ مِنْ حَضِّ النَّاسِ عَلَى الْخَيْرِ...، برقم: 6364 (3/472،473) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَن صَلَّى فِي كُلِّ رَكْعَةٍ رُكُوعَيْنِ، وَنِدَاءِ الصَّلاَة جَامِعَةٌ، برقم: 1142 (4/373،374)

اللَّهُ، لاَ تَكُونُ لِمَوْتِ أَحَدٍ، وَلاَ لِحَيَاتِهِ، وَلَكِنْ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ، فَافْزَعُوا إِلَى ذِكْرِهِ، وَدُعَائِهِ، وَاسْتِغْفَارِهِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَأَبُويَعْلَى، وَالبَزَّارُ، وَالْبَغَوِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ)[1] މާނައީ: ’’އަބޫމޫސާގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. (ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޒަމާންފުޅުގައި އެއް ފަހަރަކު) އިރުކޭތައެއް ހިފިއެވެ. ފަހެ، ޤިޔާމަތް ވަނީކަމަށް ދެކެވަޑައިގެން، މާތް ނަބިއްޔާ ﷺ ސިހިވަޑައިގެން ބިރުފުޅުން އަވަސްވެ ވަޑައިގެން ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެފަދައިން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާތީ ތިމަންނާ ދުވަހަކުވެސް ދެކެވަޑައިގެންފައި ނުވާ ފަދަ ދިގުކޮށް ހިއަވައިވިދުޅުވުމާއެކު ގިނައިރު ރުކޫޢުގައްޔާއި ސުޖޫދުގައި އޮންނަވައި (ދެ ރަކުޢަތް) ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. (އެއަށްފަހު) ނަޞީޙަތްކުރެއްވިއެވެ. {اللَّهُ ތަޢާލާ މިފަދަ ހެކިތަކަކީ، އެއްވެސް މީހަކު މަރުވުމާގުޅިގެން ނުވަތަ އެއްވެސް މީހަކު އުފަންވުމާގުޅިގެން ދައްކަވާ ކަންކަމެއްނޫނެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެފަދަ ހެކިތައް ދައްކަވައި، اللَّهُ ތަޢާލާ އެކަލާނގެ އަޅުތަކުންނަށް އިންޒާރުދެއްވައެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް މިފަދަކަމެއް ފެނިއްޖެނަމަ اللَّهُ އަށް ބިރުވެތިވާށެވެ، އެކަލާނގެ ހަނދުމަ ރުޖޫޢުވާށެވެ. (އެބަހީ: ކުތަ ނަމާދަށް ރުޖޫޢުވާށެވެ.) އަދި އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތަށް ދުޢާކޮށް އިސްތިޣްފާރަށް ރުޖޫޢުވާށެވެ.}‘‘

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الكُسُوفِ، بَاب الذِّكْرِ فِي الْكُسُوفِ، برقم: 1059 (1/334) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الكُسُوفِ، باب ذِكْرِ النِّدَاءِ بِصَلاَةِ الْكُسُوفِ"الصَّلاَةَ جَامِعَةً"، برقم:24-(912) (ص/406) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب الكُسُوفِ، الأَمْرُ بالاسْتِغْفَارِ فِي الكُسُوفِ، برقم: 1502 (2/169،170) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الصَّلاَةِ، باب ذكر الْخَبَرُ الدَّال عَلَى أَن كُسوفُهُمَا تَخْوِيفٌ مِنَ اللَّهِ لِعِبَادِهِ...، برقم: 1371 (2/309) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الصَّلاَةِ، باب صَلاَةُ الكُسُوفِ، برقم: 2836 (7/77،78) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 32-(7252) (13/231) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 3172 (8/151) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، باب صَلاَةِ الْخُسوفِ وَإِطَالَتِهَا، برقم: 1136 (4/364) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْمُسنَدِ الْمُستَخرجَ عَلَى صَحِيحِ مُسْلِمٍ، كِتَابُ الكُسُوفِ، ، بَاب صَلاَةُ الْكُسُوفِ، برقم: 2047 (2/495)

ސަލާތުލް އިސްތިސްޤާއި

ފެނަށްއެދި ކުރާ ނަމާދު

އިސްތިސްޤާއުގެ މާނައަކީ، ފެން ލިބިދެއްވުމަށް އެދުމެވެ. މިތާނގައި އެ ބަހުގެ މާނައަކީ، ހަނަފަސްކަމާއި ތަދުމަޑުކަން ބޮޑުވާހިނދު، ވާރޭވެއްސަވައި ފެނުގެ ހުރިބަރަކާތް ލިބިދެއްވުން އެދި، އަންނަނިވި ގޮތްގޮތުންކުރެ ގޮތަކުން اللّٰهُ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާގެ ޙަޟްރަތުގައި ދެންނެވުމެވެ.

ފުރަތަމަ ގޮތް: އިމާމާ މައްމޫމުންނާއިގެން (ބަންގިއާއި ޤާމަތްނުގޮވައި) ނަމާދުކުރުން މަކުރޫހަ ވަގުތުތަކެއްނޫން ކޮންމެ ވަގުތެއްގައިވިޔަސް ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދެއްކުރުމެވެ. މި ނަމާދުގައި ކިޔަވާނީ އަޑުއަރުކޮށެވެ. ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު ކިޔަވާނީ ސޫރަތުލް އަޢުލާއެވެ. ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު ކިޔަވާނީ އަލްޣާޝިޔާ ސޫރަތެވެ.

ނަމާދުގެ ފަހުގައި ނުވަތަ ނަމާދަށްވުރެ ކުރިން ޚުޠުބާދެއްވުން ސުންނަތް ވެގެންވެއެވެ. އިމާމާ [illegible] [illegible] ނަމާދުގައި [illegible] [illegible] [illegible] ގައިގައި ލައިފައިވާ [illegible] (ނުވަތަ ގަމީސް) [illegible] [illegible] [illegible]، އަދި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] اللّٰهُގެ ޙަޟްރަތުގައި [illegible] [illegible].

އެ [illegible] اللّٰهُ [illegible] [illegible] ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، އިބްނު ޢައްބާސް [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވެއެވެ. عَن ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مُتبَذِّلاً، مُتوَاضِعًا، مُتَضرِّعًا، حَتَّى أَتَى الْمُصَلَّى فَرَقِيَ عَلَى الْمِنبَرِ، وَلَمْ يَخْطُبْ خُطَبَكُمْ هَذِهِ، وَلَكِنْ لَمْ يَزَلْ فِى الدُّعَاءِ، وَالتَّضَرُّعِ، وَالتَّكْبِيْرِ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ كَمَا يُصَلِّى فِى الْعِيدِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ،

وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: ”ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އިސްތިސްޤާ ނަމާދު ކުރެއްވުމަށްޓަކައި) ރަސޫލު ﷲ ﷺ ނުކުމެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. (އެކަލޭގެފާނު ނުކުމެވަޑައިގަތީ) ބާހެދުންކޮޅެއް ތުރުކުރައްވައިގެން، ތަވާޟުޢުވެރިކަމާއި، ބިރުވެތިވެ ވަޑައިގަތުމާ އެކުގައެވެ. ފަހެ، އެ ގޮތުގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރާތަނަށް ވަޑައިގެން މިންބަރަށް އަރުވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ޚުތުބާއެއް [illegible] އެކަލޭގެފާނު ނުދެއްވައެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެކަލޭގެފާނު ﷲގެ ޙަޟްރަތުގައި ދުޢާ ދެންނެވުމާއި، ބިރުވެތިވެ ވަޑައިގަތުމާއި، ތަކުބީރު ވިދާޅުވުމުގައި ވަގުތު ހޭދަކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، ޢީދު ނަމާދާ އެއްފަދައިން (އެބަހީ: [illegible] [illegible] ހިމެނޭ ދެ ރަކުޢަތް) ނަމާދެއް ކުރެއްވިއެވެ.“

އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވާ ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޙާކިމާއި، އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنهَا، قَالَتْ: شَكَى النَّاسُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قُحُوطَ الْمَطَرِ، فَأَمَرَ بِمِنْبَرٍ، فَوُضِعَ لَهُ فِي الْمُصَلَّى، وَوَعَدَ النَّاسَ يَوْمًا يَخْرُجُونَ فِيهِ.

قَالَتْ عَائِشَةُ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِيْنَ بَدَا حَاجِبُ الشَّمْسِ، فَقَعَدَ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَكَبَّرَ ﷺ وَحَمِدَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ، ثُمَّ قَالَ: {إِنَّكُمْ شَكَوْتُمْ جَدْبَ دِيَارِكُمْ، وَاسْتِئْخَارَ الْمَطَرِ عَنْ إِبَّانِ زَمَانِهِ عَنْكُمْ، وَقَدْ أَمَرَكُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ تَدْعُوهُ، وَوَعَدَكُمْ أَنْ يَسْتَجِيبَ لَكُمْ.} ثُمَّ قَالَ: {الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ، الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ اللَّهُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، الْغَنِيُّ، وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ، أَنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ، وَاجْعَلْ مَا أَنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً، وَبَلاَغًا إِلَى حِيْنٍ.}

---

[1] أَبُو دَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، جُمَّاع أَبْوَاب صَلَاةِ الاسْتِسْقَاءِ...، برقم: 1165 (480/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلَاةِ، بَاب مَاجَاءَ فِي صَلَاةِ الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 558 (445/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الاسْتِسْقَاءِ،بَاب الْحَالُ الَّتِى يُسْتَحَبُّ لِلإِمَامِ...، برقم: 1505 (173/2)، وَ فِي بَاب جُلُوسِ الإِمَامِ عَلَى الْمِنبَرِ لِلاسْتِسْقَاءِ، برقم: 1507 (174،173/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إِقَامَةِ الصَّلَاةِ، باب مَاجَاءَ فِي صَلَاةِ الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 1266 (ص/403) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 2039 (478/3) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الصَّلَاةِ...، باب التَّوَاضُعِ وَالتَّبذُّلِ وَالتَّخَشُّعِ...، برقم: 1405 (331/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الصَّلَاةِ، باب صَلَاةِ الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 2862 (112/7)

ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ، فَلَمْ يَزَلْ فِي الرَّفْعِ، حَتَّى بَدَا بَيَاضُ إِبْطَيْهِ، ثُمَّ حَوَّلَ عَلَى النَّاسِ ظَهْرَهُ، وَقَلَّبَ أَوْ حَوَّلَ رِدَاءَهُ، وَهُوَ رَافِعٌ يَدَيْهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ، وَنَزَلَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، فَأَنْشَأَ اللَّهُ سَحَابَةً، فَرَعَدَتْ، وَبَرَقَتْ، ثُمَّ أَمْطَرَتْ بِإِذْنِ اللَّهِ، فَلَمْ يَأْتِ مَسْجِدَهُ، حَتَّى سَالَتِ السُّيُولُ، فَلَمَّا رَأَى سُرْعَتَهُمْ إِلَى الْكِنِّ، ضَحِكَ ﷺ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ.

فَقَالَ: {أَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنِّي عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ފަހަރަކު) ވާރޭވެހުން ލަސްވެ، ހަނަދަސްކަން ބޮޑުވެގެން ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި މީސްތަކުން އެކަމުގެ ޝަކުވާ ދެންނެވިއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު މިންބަރެއް ތައްޔާރުކުރުމަށް އެންގެވިއެވެ. ދެން، އެ މިންބަރު ތައްޔާރުކޮށް (ހާމަ މައިދާނުގައި) ނަމާދުކުރައްވާ ތަންގައި ބެހެއްޓުނެވެ. ދެން، މީސްތަކުން ނަމާދަށް ނުކުންނާނެ ދުވަހެއް އެބައިމީހުންނަށް އަންގަވައި، އެކަލޭގެފާނު ނުކުމެވަޑައިގަންނަވާނެކަމަށް ވަޢުދުވެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ.

ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްބަސްވެވަޑައިގެންވާ ދުވަހު) އިރު ފެންނަންފެށި ހިނދު ރަސޫލުﷲ ﷺ ނުކުމެވަޑައިގެން މިންބަރުގައި އިށީނދެވަޑައި ގެންނެވިއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ތަކުބީރުކިޔުއްވާވިދާޅުވެ ﷲ ޢައްޒަވަޖައްލައަށް ޙަމްދު ޘަނާ ދެންނެވިއެވެ. އެއަށްފަހު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޮތުގެ ހަނަދަސްކަމާއި ވާރޭވެހުން ލަސްވެގެން ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަ ޝަކުވާކުރިއްޔާއެވެ؟ ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ ތަޢާލާވަނީ، އެކަލާނގެ ބަސްފުޅުގައި ދުޢާ ދެންނެވުމަށް ތިޔަބައިމީހުންނަށް އަމުރު ކުރައްވާފައެވެ. އަދި އެކަލާނގެވަނީ ތިޔަބައިމީހުންނަށް އިޖާބަކުރައްވާނެކަމަށް ވަޢުދުވެ ވޮޑިގެންފައެވެ.} މިހެން ބަޔާންކުރެއްވުމަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ، الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ اللَّهُ،

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الاِسْتِسْقَاءِ، برقم: 1173 (483/1) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 1226 (468/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَاب الرَّقَائِقِ، بَابُ الأَدْعِيَةِ، برقم: 991 (271،272/3) ، وَفِي كِتَابِ الصَّلاَةِ، باب صَلاَة الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 2860 (110،109/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَاب صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، باب ذِكْرِ الأَخْبَارِ الَّتِي تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ دَعَا أَوْ خَطَبَ قَبْلَ الصَّلاَةِ، برقم: 6409 (487،486/3)

لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، الْغَنِىُّ، وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ، أَنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ، وَاجْعَلْ مَا أَنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً، وَبَلاَغًا إِلَى حِيْنٍ.} އެބަހީ: {ޙަމްދުހުރީ ޢާލަމްތަކުގެ ވެރި اللهُ އަށެވެ. އެކަލާނގެއީ، ރަޙްމާނުވަންތަ ރަޙީމުވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެއީ، ޤިޔާމަތްދުވަހުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެއީ، އެކަލާނގެ ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އިލާހަކުނުވާ އެއްކައުވަންތަ އިލާހެވެ. އެކަލާނގެ އެދިވޮޑިގެންނެވިކަމެއް އެކަލާނގެ ކުރައްވައެވެ. ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! އިބަރަސްކަލާނގެއީ اللهُ އެވެ. އިބަރަސްކަލާނގެ ފިޔަވައި އެހެން އިލާހަކުނުވާ އެއްކައުވަންތަ އިލާހެވެ. އިބަރަސްކަލާނގެއީ، (ހުރިހާކަމަކުން ފުދިވޮޑިގެންވާ) ތަނަވަސްވަންތަ އިލާހެވެ. އަހަރެމެންނީ (ނުކުޅެދުންތެރި) ނިކަމެތިންނެވެ. އަހަރެމެންގެމައްޗަށް (ރަޙްމަތުގެ) ވާރޭ ވެއްސަވާންދޭވެ! އަދި އަހަރެމެންގެމައްޗަށް އިބަރަސްކަލާނގެ ވެއްސަވާ ވާރޭއަކީ ކަނޑައެޅިފައިވާ ވަގުތަކާހަމައަށް އަހަރެމެންނަށް ބާރުވެރިކަމާއި ފުދުންތެރިކަން ލިއްބައިދެނިވި ވާރޭއެއްކަމުގައި ލައްވާންދޭވެ!}

(ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ދެ އަތްޕުޅު އުފުއްލަވައި ދުޢާކުރެއްވުމުގައި ދެމިހުންނެވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެ ކިހިލިފަތުގެ ދޮންކަން ފެންނަހާބޮޑަށް ދެއަތްޕުޅު މައްޗަށް އުފުއްލެވިއެވެ. އެއަށްފަހު މީސްތަކުންނާދިމާއަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ބުރަކަށި ކުރިމަތިވާހެން (ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިފުޅުލައްވައި) އެނބުރި ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު މައްޗަށް އުފުއްލަވައިގެން ހުންނަވައި އެކަލޭގެފާނުގެ ގައިކޮޅުގައި ތުރުކުރައްވާފައިވާ ރިދާކޮޅު ފުދުންޖައްސަވައިލޮއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު މީސްތަކުންނާ ކުރިމަތިފުޅުލައްވައި އެނބުރިވަޑައިގެން، މިންބަރުން ފައިބައިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު (މީސްތަކުންނާއިގެން) ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، (އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުގައި ހުންނަވަނިކޮށް) اللهُ ގެ އަމުރުފުޅުން ބޮޑު ވިލާގަނޑެއް ފޮނުއްވިއެވެ. ފަހެ، ވިލާގަނޑުން ގުގުރާލައި ވިދުވަރު ގަޑުކަރުއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، اللهُ ގެ އަމުރުފުޅުން ވާރޭވެހެންފެށިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު (ނަމާދުން ނިމުވަޑައިގެން) އެކަލޭގެފާނުގެ މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނެވުމުގެ ކުރިން ބިންމަތިގައި ފެންގެ ސައިލުވެއް ދުވެގެންދިޔައީއެވެ. ފަހެ، މީސްތަކުން އެބައިމީހުންގެ ގޭގެއަށްދިއުމަށް އަވަސްވެގަންނަން ފެނިވަޑައިގެން

ހިނދު، އެކަލޭގެފާނުގެ ކޮޅުދަތްޕުޅުތައް ފެނިގެންދާވަރަށް އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ހިނިވަރުނަ ކުރެއްވިއެވެ.

ދެން، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {أَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنِّي عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ.} އެބަހީ:{ހަމަކަށަވަރުން، ﷲއީ ކޮންމެކަމަކަށް ކުޅަދުންވަންތަ އިލާހުކަމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ހެކިވެވަޑައިގަންނަވަމެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންކަލޭގެފާނީ ﷲގެ އަޅާކަމާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާކަމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ހެކިވެވަޑައިގަންނަވަމެވެ.}” އަލްބާނީ ވިދާޅުވަނީ، މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘްއެކެވެ. އަބޫދާވޫދު ވިދާޅުވަނީ، މިއީ ޣަރީބް (އެހެން ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންނާ) ޙަދީޘެއްކަމާއި، މި ޙަދީޘުގެ ސަނަދަކީ ރަނގަޅު ސަނަދެއްކަމަށެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޒައިދު މާޒިނީގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢަތުގެ އިއްތިފާޤުވެގެން ރިވާކުރައްވާފައެވެ. عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ زَيْدٍ ﵁: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ بِالنَّاسِ يَسْتَسْقِي، فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَتَيْنِ، جَهَرَ بِالقِرَاءَةِ فِيهِمَا، وَحَوَّلَ رِدَاءَهُ، وَرَفَعَ يَدَيهِ، فَدَعَا وَاسْتَسْقَى، وَاسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[1] މާނައީ: ”(ތަބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ) ޢައްބާދު ބިން ތަމީމް، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބޮޑުބޭބެ، ޢަބްދުﷲ އިބްނު ޒައިދުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ މީސްތަކުންނާއިގެން އިސްތިސްޤާ ނަމާދު ކުރެއްވުމަށްޓަކައި ނުކުމެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު އެމީހުންނާއިގެން ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އެ ނަމާދުގެ ދެ ރަކުޢަތުގައިވެސް ހަރުއަޑުން އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الاسْتِسْقَاءِ، بَاب الدُّعَاءِ فِي الاسْتِسْقَاءِ قَائِمًا، برقم: 1023 (323/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 1-(894) (ص/396) ، وَأَبُودَاوُدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، جُمَّاعُ أَبْوَاب صَلاَة الاسْتِسْقَاء...، برقم: 1161 (479/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبوَاب الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 556 (442/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الاسْتِسْقَاءِ، باب الْجَهْرِ بِالقِرَاءَةِ فِي صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 1521 (182/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَاب إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 1267 (ص/403) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 16436،16437 (367،368/26) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب خُرُوجِ الإِمَامِ بِالنَّاسِ عَلَى الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 1410 (333/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى،كِتَاب صلاَة الاسْتِسْقَاءِ، باب الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ السُّنَّةَ فِى صَلاَةِ الاِسْتِسْقَاءِ...، برقم: 6399 (483/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الاستسقاء، برقم: 4889 (83/3)

ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ރިދާކޮޅު ނުކުރަން ބަދަލުކޮށް ލައްވައި (ދުޢާ ކިޔުއްވުމުގައި) އެކަލޭގެފާނުގެ ދެ އަތްޕުޅު އުފުއްލެވިއެވެ. އަދި ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލައްވައިގެން ހުންނަވައި، ފެން ލިބިދެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ދުޢާކިޔުއްވިއެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمًا يَسْتَسْقِي، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ بِلاَ أَذَانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ، ثُمَّ خَطَبَنَا فَدَعَا اللَّهَ، وَحَوَّلَ وَجْهَهُ نَحْوَ الْقِبْلَةِ رَافِعًا يَدَيْهِ، ثُمَّ قَلَبَ رِدَاءَهُ، فَجَعَلَ الأَيْمَنَ عَلَى الأَيْسَرِ، وَالأَيْسَرَ عَلَى الأَيْمَنِ." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައަކީ: ”އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ދުވަހަކު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ފެން ލިބިދެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ނަމާދުކުރެއްވުމަށް ނުކުމެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، ބަންގި ދިނުމާއި، ޤަމަތްދިނުމާ ނުލައްވައި ތިމަންމެންނާއިގެން އެކަލޭގެފާނު ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، ތިމަންމެންނަށް ޚުޠުބާއެއްދެއްވިއެވެ. އަދި (ފެން ލިބިދެއްވުން އެދިވަޑައިގެން) ﷲ ގެ ޙަޟްރަތަށް ދުޢާދެންނެވިއެވެ. އަދި ދެ އަތްޕުޅު އުފުއްލަވައިގެން ހުންނަވައި، އެކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުޅު ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، އެކަލޭގެފާނުގެ ރިދާކޮޅު ފުރަގަސް ބަދަލުކުރެއްވިއެވެ. ދެން، (ރިދާކޮޅުގެ) ކަނާތްފަރާތް ވާތްފަރާތަށް، އަދި ވާތްފަރާތް ކަނާތްފަރާތަށް ބަދަލުކުރައްވާ ލައްވިއެވެ.“

ދެވަނަ ގޮތް: ހުކުރުނަމާދުގެ ޚުޠުބާގައި އިމާމު ވާރޭވެހުމަށް އެދި ދުޢާ ކުރުމެވެ. އަދި މައުމޫމުން އިމާމުގެ ދުޢާގައި ބައިވެރިވެ އާމީން ކިޔުމުން ގެންދިޔުމެވެ.

---

[1] ابْنُ مَاجَه، كِتَاب إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 1268 (ص/403،404) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8327 (73/14) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ترك الأذان والإقامة لصلاة الاستسقاء...، برقم: 1409 (333،332/2) وَفِي باب إِعَادَةُ الْخُطْبَةَ ثَانِيَةً بَعْدَ صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 1422 (338/2) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى،كِتَاب صلاَة الاسْتِسْقَاءِ، باب الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ السُّنَّةَ فِي صَلاَةِ الإِسْتِسْقَاءِ...، برقم: 6401 (484/3)

މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެކެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّ رَجُلاً دَخَلَ الْمَسْجِدَ يَوْمَ جُمُعَةٍ مِنْ بَابٍ كَانَ نَحْوَ دَارِ الْقَضَاءِ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَائِمٌ يَخْطُبُ، فَاسْتَقْبَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَائِمًا، ثُمَّ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! هَلَكَتِ الأَمْوَالُ، وَانْقَطَعَتِ السُّبُلُ، فَادْعُ اللَّهَ يُغِيثُنَا، فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: {اللَّهُمَّ أَغِثْنَا، اللَّهُمَّ أَغِثْنَا، اللَّهُمَّ أَغِثْنَا.}

قَالَ أَنَسٌ: وَلاَ وَاللَّهِ! مَا نَرَى فِي السَّمَاءِ مِنْ سَحَابٍ، وَلاَ قَزَعَةً، وَمَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ سَلْعٍ مِنْ بَيْتٍ وَلاَ دَارٍ، قَالَ فَطَلَعَتْ مِنْ وَرَائِهِ سَحَابَةٌ مِثْلُ التُّرْسِ، فَلَمَّا تَوَسَّطَتِ السَّمَاءَ انْتَشَرَتْ، ثُمَّ أَمْطَرَتْ، فَلاَ وَاللَّهِ مَا رَأَيْنَا الشَّمْسَ سِتًّا،

ثُمَّ دَخَلَ رَجُلٌ مِنْ ذَلِكَ الْبَابِ فِي الْجُمُعَةِ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَائِمٌ يَخْطُبُ، فَاسْتَقْبَلَهُ قَائِمًا، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلَكَتِ الأَمْوَالُ، وَانْقَطَعَتِ السُّبُلُ، فَادْعُ اللَّهَ يُمْسِكْهَا عَنَّا، قَالَ: فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ: {اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا، اللَّهُمَّ عَلَى الآكَامِ، وَالظِّرَابِ، وَبُطُونِ الأَوْدِيَةِ، وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ.} قَالَ: فَأَقْلَعَتْ، وَخَرَجْنَا نَمْشِي فِي الشَّمْسِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ ، وَالطَّحَاوِيُّ)[1] މާނައީ: "އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ފަރަދަކު) ހުކުރުދުވަހެއްގައި ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ (މިންބަރުގައި) ހުންނަވައި ޚުޠުބާ ދެއްވަމުން ގެންދަވަނިކޮށް، ދާރުލްޤަޟާއެވެ ކިޔުނު ދޮރުކޮޅާ ޖެހިގެންހުރި ދޮރުކޮޅުން މީހަކު މިސްކިތަށް ވަދެގެންއައެވެ. ދެން، އެ މީހަކު ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ އާދިމާލަށް އެނބުރިގެން ދެންނެވިއެވެ. "އޭ اللّٰهُގެ ރަސޫލާއެވެ. (ވާރޭނުވެއި ގިނަ ދުވަސްވެގެން) [illegible] އެއްވެސް އެއްޗެއް [illegible] اللّٰهُގެ [illegible] (އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ދެން، ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الاسْتِسْقَاءِ، بَاب الاسْتِسْقَاءِ فِي خُطْبَةِ الْجُمُعَةِ...، برقم: 1014 (320،319/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، باب الدُّعَاءِ فِي الاِسْتِسْقَاءِ، برقم: 8–(897) (ص/397) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الاسْتِسْقَاءِ، ذِكْرُالدُّعَاءِ، برقم: 1516 (179،178/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، باب الدُّعَاءِ فِي الاِسْتِسْقَاءِ، برقم: 6436 (495،494/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الاِستِسْقَاءِ فِي خُطْبَةِ الْجُمُعَةِ، برقم: 1166 (412/4) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِي الآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الاِستِسْقَاءِ كَيفَ هُوَ...، برقم: 1891 (322،321/1)

އެކަލޭގެފާނުގެ ދެ އަތްޕުޅު އުފުއްލަވައި ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. {ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! އަހަރެމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާނދޭވެ! ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! އަހަރެމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާނދޭވެ! ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! އަހަރެމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާނދޭވެ!}

އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ﷲ ގަންދެއްވައި ވިދާޅުވަމެވެ. (އޭރު) އުޑުމަތީގައި ވިލާބޮއްޓެއް ނުވެއެވެ. އަދި ވިލާކޮޅެއްވެސްމީ ތިމަންމެން ނުދެކެމުއެވެ. ތިމަންމެންނާ (އެބަހީ: މިސްކިތާ) ސަލްޢު ފަރުބަދައާ ދެމެދުގައި ވަކި ގޭގެއް ސާފުކޮށް ފެންނަންނުހުރެއެވެ. (އަނަސްގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. ސަލްޢު ފަރުބަދަގެ ފަހަތުން އައްޑަނަހައެއްހެން ވިލާގަނޑެއް ފެނިގެން އައެވެ. ފަހެ، އެ ވިލާގަނޑު އުޑުމެދަށް އައިހިނދުން ފެތުރިގެންދިޔައެވެ. އެއަށްފަހު، ވާރޭވެހެން ފެށިއެވެ. ﷲ ގަންދެއްވައި ވިދާޅުވަމެވެ. ހަ ދުވަހު ތިމަންމެން އިރު ނުދެކެމުއެވެ.

(އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) އެއަށްފަހު، ވިދިގެންއައި ހުކުރުދުވަހު، ރަސޫލު ﷲ ﷺ (މިންބަރުގައި) ހުންނަވައި ޚުޠުބާދެއްވަމުން ގެންދަވަނިކޮށް، ކުރީދުވަހު ވަދިގެންއައި ދޮރުކޮޅުން މީހަކު މިސްކިތަށް ވަދިގެންއައެވެ. ދެން، އެ މީހާ ރަސޫލު ﷲ ﷺ އާދިމާއަށް އެނބުރިހުރެ ދަންނަވިއެވެ. ޔާ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ. [illegible] ހަލާކުވެ ހިނގައްޖެއެވެ. މަގުތައް ބަންދުވެއްޖެއެވެ. ފަހެ، އަހަރެމެންގެކިބައިން މި ވާރޭގެ ގެއްލުން ފިއްލަވައިދެއްވުމަށް ﷲގެ ޙަޟްރަތުގައި ދުޢާކުރެއްވުން އެދެމެވެ. (އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ފަހެ، ރަސޫލު ﷲ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ދެ އަތްޕުޅު އުފުއްލަވައި ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. {ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! އަހަރެމެންގެ ވަށައިގެންވާ ސަރަހައްދުތަކަށް ވެއްސަވާނދޭވެ! އަހަރެމެންގެމައްޗަކަށް ނުވެއްސަވާނދޭވެ! ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! އުސްތަންތަނަށް ވެއްސަވާނދޭވެ! ކުދި ފަރުބަދަތަކުގެ މައްޗަށް ވެއްސަވާނދޭވެ! ވާދީތަކުގެ އައްސޭރިއާއި ގަސްގަހާ ތަންތަނަށް ވެއްސަވާނދޭވެ!} (އަނަސްގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. (އެހާރުން) ވާރޭވެހުން ހުއްޓި ވިލާތައް

ފަރާތްފަރާތަށް ކެހިގެން ހިނގައްޖެއެވެ. އަދި ތިމަންމެން (މިސްކިތުން) ނުކުންނަވާ އަވީގައި ހިނގަވައިފައެވެ."

ތިންވަނަ ގޮތް: ވާރޭވެއްސަވައިދެއްވުންއެދި ޚާއްޞުކޮށް ދުޢާކުރުމެވެ. އެކަމަށްޓަކައި، މިސްކިތުގައި ނުވަތަ މިސްކިތުން ބޭރު ހާމަ މައިދާނެއްގައި ފެނަށްއެދި ނަމާދުކުރުމެއް ނުވަތަ ހުކުރު ނަމާދަށްފަހު އެ ދުޢާކުރުމެއް ބޭނުންނޫނެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲگެފާނުގެ އަރިހުން އިބްނުމާޖާއާއި، އަބޫޢަވާނާ ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَقَدْ جِئْتُكَ مِن عِندِ قَومٍ مَا يَتَزَوَّدُ لَهُم رَاعٍ، وَلاَ يَخْطِرُ لَهُمْ فَحْلٌ، فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ، فَحَمِدَ اللَّه، ثُمَّ قَالَ: {اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مُغِيثًا، طَبَقًا، مَرِيعًا، غَدَقًا، عَاجِلاً غَيْرَ رَائِثٍ.} ثُمَّ نَزَلَ، فَمَا يَأْتِيهِ أَحَدٌ مِن وَجْهٍ مِنَ الوُجُوهِ إِلاَّ قَالُوا: قَدْ أُحْيِينَا." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَأَبُوعَوَانَةَ)[1] މާނައީ: "ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ފަހަރަކު) ޖަންގަލީގެ މީހަކު ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް އައިސް ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللَّهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. އަޅުގަނޑު މިއަންނަނީ، އެ ބައެއްގެ ކައްކަން ވާރުފުދޭ ހުރިހައްޗާ މީހަކު ވިހަނާގެއްގެ މިންވަރު ނުލިބޭ އަދި (ބަލިކަށިކަމުން) ފިރިހެން ޖަމަލު އަސްކޮޅުގެ ނަގޫފަށް ހަޅުވައިނުކުރާ (އެބަހީ: އަންހެން ޖަމަލަކާއެކު އެއްވެސް ގުޅުމެއް ނުހިނގާ) ފަދަ (ބަލިކަށި) ބާރަލުތަކަށްވާ ބަރުކަމިފާނުގެ ގޮތްނުވެއެވެ. ފަހު، (މިވާހަކަ އަޅުއްސަވައި) އިތުރުއްސަވާލަތުގެ މިންބަރަށް އަރާވަޑައިގެން اللَّهُއަށް ޙަމްދު ބޮޑުކުރައްވާ ދެންނެވުމަށްފަހު، ބަރަކާތްތެރިވިއެވެ. {[illegible] ޢަސްކަރާތުދޭ! އަޅުގަނޑުމެން ސަލާމަތްކޮށްދެއްވާ، މިސްކިތުތަކާއި [illegible] [illegible] [illegible]،

---

[1] ابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي الدُّعَاءِ فِي الاِسْتِسْقَاءِ، برقم: **1270** (ص/**404،405**) ، وَأَبُوعَوَانَةَ فِى مُسنَدِهِ، برقم: **2516** (**120/2**)

ޤޮންވެރެނިވި، ވާހީއެއް ޖަސޫރުކުރައްވައި އަހުލުންގެ މައްޗަށް އަވަހަށް ތޮރުއްވާނީތޯ!} (އިބްނު ޢައްބާސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މި ދުޢާ ކުރެއްވުމަށްފަހު) އެކަލޭގެފާނު މިންބަރުން ފައިބައިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެއަށްފަހު، އެކިއެކި ކަންކޮޅުތަކުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް އަތުވެއްޖެ ކޮންމެ މިހާރުވެސް ތިމަންމެންނަށް ދިޔުން ޖެހިއްޖެއޭ (އެބަހީ: ތިމަންމެންނަށް ވާރޭވެހުން) ނުދަންނަވާ އެކަކުވެސް ނާދެއެވެ.“

މިއީ އަޙުމަދާ ބިޔާރުވިންގެމައްކަން އެކުލެވިގެންވާ ސަނަދުކަން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އަދި އަލްބާނީގެ (އިބްނު މާޖާ) “އައްޞަޙީޙަ“ގައި މި ޙަދީޘް ޞަޙީޙުކުރައްވާ އެއްކޮށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ކަޢުބު ބްނު މުއްރަތުގެ އަރިހުން އަބްދުއްރަޒާގާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އަލްބައިހަޤީއާއި، އިބްނުއަބީޝައިބާއާއި، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރައްވައި، މިޙަދީޘް (އަލްބާނީ ޞަޙީޙު ކުރެއްވި) ގެ ޝަރަޙަ އެކުގައި ސަވާބަ އަދި ރަނގަޅު ރިވާތަކެއް ކަމަށް އަލްބާނީ ވިދާޅުވެފައިވާ ބަޔާންކޮށްލައިފީމެވެ.

عَن كَعْب بْنِ مُرَّةَ ﵁ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: وَجَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: اسْتَسْقِ اللَّهَ لِمُضَرِ، قَالَ: فَقَالَ: {إِنَّكَ لَجرِيءُ أَلِمُضَرَ؟} قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! اسْتَنْصَرْتَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ، فَنَصَرَكَ، وَدَعَوتَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ، فَأَجَابَكَ، قَالَ: فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدَيهِ، يَقولُ: {اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مُغِيثًا، مَرِيعًا مَرِيئًا، طَبَقًا غَدَقًا، عَاجِلاً غَيْرَ رَائِثٍ، نَافِعًا غَيْرَ ضَارٍ.} قَالَ: فَأُجِيبُوا، فَمَا لَبِثُوا إِنْ أَتَوْهُ فَشَكَوا إِلَيهِ كَثْرَةِ الْمَطَرِ، فَقَالُوا قَدْ تَهَدَّمَتِ الْبُيُوتَ، قَالَ: فَرَفَعَ يَدَيهِ، وَقَالَ: {اللَّهُمَّ حَوَالَينَا، وَلاَ عَلَينَا} قَالَ: فَجَعَلَ السَّحَابُ يَتَقَطَّعُ يَمِينًا وَشِمَالاً." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، الطَّبَرَنِيُّ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة، وَالطَّحَاوِيُّ)[1] މާނައީ: “ކަޢުބު ބްނު މުއްރަތު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް މީހަކު އައިސް، މުޟަރު ޤަބީލާގެ މީހުންގެ

---

[1] ابْنُ مَاجه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي الدُّعَاءِ فِي الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 1269 (ص/404)، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18066 (607/29) ، وَالْحَاكِمُ فِى الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الاسْتِسْقَاء ، برقم: 1227 (467/1،468) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كتاب صلاة الاستسقاء، باب الدُّعَاءِ فِى الاِسْتِسْقَاءِ، برقم: 6440 (496/3) ، الطَّبَرَنِيُّ فِى الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 755 (318/20) ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة، كِتَابُ الدُّعَاء، بَاب مَايُدْعَى بِهِ فِي الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 29835 (117/15،118) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِى الآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الاسْتِسقَاءِ كَيفَ هُوَ...، برقم: 1896 (323/1)

މައްޗަށް ވާރޭ ވެއްސަވައިދެއްވާތޯ ދުޢާކުރެއްވުން އެދި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ދެންނެވިހިނދު، އެކަލޭގެފާނު ބަރިޔާކުޅުއްވީ މިވަނަށް އަޑުއްސަވީއެވެ. (ބަރިޔާކުޅުއްވީމިއެވެ.) {ހަމަކަލާކަލަވަރުން، މިތާއި (މުސަތު ގަހިލާގެ މިރުންނަން ހާއްދުމުގައި) ހިތްވަރުގަދަ މިހަރާމުހުވެ. މިތާއި މުސަތު ގަހިލާގެ މިހަރާމުހުއްޓެވެ؟} އާދޭ ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللّٰهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް ނަބިއްޔު ދުއްވާން އެދިވަޑައިގެން اللّٰهُ ގެ ބަސްތަރުތީބުގައި ކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރެއްވުމުން، އެކަލާނގެ ދުޢާވި ކަލޭގެފާނަށް ނަބިއްޔުދުއްވާ ފުޅައެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް (ބަދުދުޢާ) ކުރުއްވުން، އެކަލާނގެންވެސް ކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާ އިޖާބަކުރައްވާ ފުޅައެވެ. (ޖާބިރު) ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ދެ އަތްޕުޅު އުފުއްލަވައި ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. {ހައްދަވައިބޭނުންކުރައްވި ރަސްކަލާކަލާނގެ! އަޅުގަނޑުމެން ސަލާމަތްކޮށްދެއްވާނދޭވެ، މިސްކީންކަމުގެމައްޗަށް ބާރުދުވެގެންވާ، ދަރަނިޖެހުނު، އާރުކުރަވާ، ބަރަކާތްތެރިވާ، ދުވެހިކަމަށްކަން ފައިދާހުރި، މަސްހުނި، ގަދަވުން ސަލާމަތްކުރާ، ވާރޭ ބަރަކާތްތެރިވާ ފާފަ ދުވަސްކޮށްދޭ މައްޗަށް އަވަހަށް ފެންދެއްވާނދޭވެ!} (ޖާބިރު) ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން، އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ވާރޭ ވެއްސެވިއެވެ. ދިޔަދުވަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް އައިސް ކޮންމެ މިހާރު ވެސް ވާރޭވަރުބާރުވެ ދިޔަވެގެން ޝަކުވާދަންނަވާން ފެށިއެވެ. އެއިރުން ދަންނަވާލިއެވެ. ވާރޭގެ ސަބަބުން ގެދޮރު ހަލާކުވެއްޖެއެވެ. ދެން، އިތުރަށް އެކަލޭގެފާނު ދެ އަތްޕުޅު އުފުއްލަވައި ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. {ހައްދަވައިބޭނުންކުރައްވި ރަސްކަލާކަލާނގެ! އަހަރެމެންގެ މައްޗަށް ނުވައްސަވާނދޭވެ! އަހަރެމެންގެ ވަށައިގެންވާ (ހުރި) ތަންތަނަށް ވެއްސަވާނދޭވެ!} (ޖާބިރު) ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން، އެއިރުން ވިލާތައް ކަނާތްފަރާތާއި ވާތްފަރާތަކަށް ކެނޑިގެން ދާންފެށިއެވެ.“

(މަޝްހޫރު ތާބިޢީ ޝަޢުބީއްގެ ރިވާޔަތުން) ޢުމަރުބްނު (އަލްޚައްޠާބު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު)ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: خَرَجَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَسْتَسْقِي بِالنَّاسِ، فَمَا زَادَ عَلَى الاسْتِغْفَارِ حَتَّى رَجَعَ، فَقَالُوا: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! مَا رَأَيْنَاكَ اسْتَسْقَيْتَ؟ قَالَ:

لَقَدْ طَلَبْتُ الْمَطَرَ بِمَجَادِيحِ السَّمَاءِ الَّتِي تُسْتَنْزَلُ بِهَا الْمَطَرَ، فَقُلْتُ: ﴿ فَقُلْتُ ٱسْتَغْفِرُواْ رَبَّكُمْ إِنَّهُۥ كَانَ غَفَّارًا ١٠ يُرْسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا ١١ وَيُمْدِدْكُم بِأَمْوَٰلٍ وَبَنِينَ ﴾[1] ﴿ وَيَٰقَوْمِ ٱسْتَغْفِرُواْ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيْهِ يُرْسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ ﴾[2] (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ، وَابْنُ سَعْدٍ)[3] މާނައީ: "އަށްޝަޢުބީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢުމަރު ބިން ޚައްޠާބު މީސްތަކުންނަށް އިސްތިސްޤާ ނަމާދު ކޮށްދެއްވުމަށް ނުކުމެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ނަމާދުން ނިމިވަޑައިގެން އެނބުރި ވަޑައިގަންނަވާންދެން، އިސްތިޣްފާރު ކުރެއްވުންފިޔަވައި އެހެންކަމެއް ނުކުރައްވައެވެ. މީސްތަކުން އެ ކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވުނުއެވެ. އޭ އަމީރުލްމުއުމިނީނެވެ! ފެން ލިބިދެއްވުމަށް އެދިވަޑައިގެން ކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރައްވާތީ އަހަރެމެން ނުފެނުނުއެވެ! އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އުޑުގެ ސަބަބުން ދޮރުތަކުން ފެން ބާވައިލައްވާކަންތަކަށް އެދިވަޑައިގެން މިތަންކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރައްވާފީމެވެ. ކަށް، މިތަންކަލޭގެފާނު (މިފަދައިން) ވިދާޅުވީމެވެ. "ކަށް، މިތަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީމެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ [illegible]، ތިޔަބައިމީހުން ދަންނަވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، އެކަލާނގެއީ، ގިނަގިނައިން ފާފަފުއްސަވާ ރަސްކަލާނގެކަމުގައިވެއެވެ. * ([illegible]) [illegible] ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް [illegible] ([illegible]) ވާރޭ ފޮނުއްވާނެއެވެ. * އަދި މުދަލާއި، ދަރިންނާއި، އެކަލާނގެ ތިޔަބައިމީހުންނަށް މަދަދުކުރައްވާނެއެވެ." "އޭ އަހަރެންގެ ޤައުމުގެ މީހުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ [illegible]، [illegible] ދަންނަވާށެވެ. ދެން

---

[1] سورة نوح: (10،12)

[2] سورة هود: (52)

[3] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، باب مَا يُسْتَحَبُّ مِنْ كَثْرَةِ الاِسْتِغْفَارِ فِي خُطْبَةِ الاِسْتِسْقَاءِ...، برقم: 6423 (490/3)، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الاِسْتِسْقَاءِ، برقم: 4902 (87/3)، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَن قَالَ: لاَ يُصَلَّى فِي الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 8429 (436/5)، وَابْنُ سَعْدٍ فِي الطَّبَقَاتِ الْكُبْرَى، (298/3)

އެކަލާނގެއަށް ތައުބާވާށެވެ! އޭރުން، ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް އުޑުން، ބޯކޮށް ގިނަރައިން (ވެރޭގޮތުގައި) ވާރޭ ފޮނުއްވާނެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ބާރުގެ ތެރެއަށް ބާރު އިތުރުކޮށްދެއްވާނެއެވެ.“

އިސްތިސްޤާ ނަމާދުގައި ކިޔުމަށް ވާރިދުވެފައިވާ ބައެއް ދުޢާ ތިރީގައި މިވަނީއެވެ.

1- އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. (އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން) ޢަބްދު اللهِ ގެ) ދަރިކަލުން ސާލިމު، އޭނާގެ ބައްޕާގެ އަރިހުން (އެބަހީ: ޢަބްދު اللهِ ގެ އަރިހުން) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިކަމަށް ހަދީޘްގައިވެއެވެ. "أَنَّهُ كَانَ إِذَا اسْتَسْقَى، قَالَ: {اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا هَنِيئًا، مَرِيئًا، مَرِيعًا، غَدَقًا، مُجَلَّلاً، عَامًا، طَبَقًا، سَحًا، دَائِمًا، اللَّهُمَّ اسْقِنَا الْغَيثَ وَلاَ تَجْعَلنَا مِنَ القَانِطِيْنَ، اللَّهُمَّ إِنَّ بِالعِبَادِ، وَالبِلاَدِ، وَالْبَهَائِمِ، وَالْخَلْقَ مِنَ اللأْوَاءِ، وَالْجُهْدِ، وَالفَتَكِ، مَا لاَ يَشْكُو إِلاَّ إِلَيكَ، اللَّهُمَّ أَنْبِتْ لَنَا الزَّرْعَ، وَأَدْرِ لَنَا الضَّرْعَ، وَاسْقِنَا مِن بَرَكَاتِ السَّمَاءِ، وَأَنْبِتْ لَنَا مِن بَرَكَاتِ الأَرْضِ، اللَّهُمَّ ارْفَعْ عَنَّا الْجُهْدَ، وَالْجُوعَ، وَالْعُرَي، وَاكْشِفْ عَنَّا مِنَ البَلاَءِ، مَا لاَ يُكْشَفُهُ غَيْرُك، اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ، إِنَّكَ كُنتَ غَفَّارًا، فَأَرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَينَا مِدْرَارًا.} (رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ، وَ ذَكَرَهُ الشَّافِعِيُّ)[1] މާނައީ: ” އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ވާރޭވެއްސެވުން އެދިވަޑައިގެން ދުޢާކުރެއްވުމުގައި މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. {اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا هَنِيئًا، مَرِيئًا، مَرِيعًا، غَدَقًا، مُجَلَّلاً، عَامًا، طَبَقًا، سَحًا، دَائِمًا، اللَّهُمَّ اسْقِنَا الْغَيثَ وَلاَ تَجْعَلنَا مِنَ القَانِطِيْنَ، اللَّهُمَّ إِنَّ بِالعِبَادِ، وَالبِلاَدِ، وَالْبَهَائِمِ، وَالْخَلْقَ مِنَ اللأْوَاءِ، وَالْجُهْدِ، وَالفَتَكِ، مَا لاَ يَشْكُو إِلاَّ إِلَيكَ، اللَّهُمَّ أَنْبِتْ لَنَا الزَّرْعَ، وَأَدْرِ لَنَا الضَّرْعَ، وَاسْقِنَا مِن بَرَكَاتِ السَّمَاءِ، وَأَنْبِتْ لَنَا مِن بَرَكَاتِ الأَرْضِ، اللَّهُمَّ ارْفَعْ عَنَّا الْجُهْدَ، وَالْجُوعَ، وَالْعُرَي، وَاكْشِفْ عَنَّا مِنَ البَلاَءِ، مَا لاَ يُكْشَفُهُ غَيْرُك، اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ، إِنَّكَ كُنتَ غَفَّارًا، فَأَرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَينَا مِدْرَارًا.} އެބަހީ: {ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِى مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَالآثَارِ، كِتَابُ الاسْتِسْقَاءِ، الدُّعَاءُ فِي الاسْتِسْقَاءِ، برقم: **7210** (**177/5**) ، وَ ذَكَرَهُ الشّافِعِيُّ فِى الأُمِّ، كِتَابُ الاسْتِسْقَاءِ، الدُّعَاءُ فِي الاسْتِسْقَاءِ، برقم: **579** (**548/2**)

ރަސްކަލާކޯ! އަހަރެމެންނަކީ އުނދަގޫތަކާއި ފިތުނަތަކުން، ފާފަ ނަތީޖާ
ރަނގަޅު، އާދަމުގެ ދަރިފަސްކޮޅު، ތިބި ބިންގަނޑު ޖަނަވާރުތަކާއި، ހުރިހާ
މަޚްލޫޤުންނާއި ވިޔަފާރި ހުރި ބިމާއި ދަތިކަމާއި ނިކަމެތިކަމުގެ ވާހަކަ ދަންނަވަނީ ކަލޭގެފާނަށެވެ!
ރަސްކަލާކޯ! އަހަރެންނަށް ވާރޭގެ ނިޢުމަތް ދެއްވާނދޭވެ! އަދި އަހަރެމެންނަށް
ޖަނަވާރުތަކުގެ ކިރު ގިނަކޮށްދެއްވާނދޭވެ! ރަސްކަލާކޯ! އަހަރެމެން ރަސްކަލާކޯ!
ހަމަކަށަވަރުން (އިބަރަސްކަލާނގެ) އުޑުގެ ބަރަކާތްތަކާއި، ބިމުގެ ބަރަކާތްތަކާއި، ނިޢުމަތްތަކާއި
ގަސްގަހާގެހި ފަޅައިގެން ހޯދައިދެއްވާނދޭވެ. ތިމަންނާ ސަލާމަތް ކުރެއްވުމަށް
އިބަރަސްކަލާނގެ ރަޙްމަތްތެރިކަމުގެ ބަރަކާތް ދަނޑުވެރިކަމަށް ލައްވާށެވެ.
ރަސްކަލާކޯ! އަހަރެމެންނަށް ވާރޭގެ ނިޢުމަތް ދެއްވާނދޭވެ!
އަހަރެމެން ބަނޑުހައިހޫނުކަމާއި ފަޤީރުކަމާއި (ބަލިތައް) ފިލުވައިދެއްވާނދޭވެ!
އަހަރެމެންނަށް އުދަގޫ ބަލާތަކުން (ފުރަ) ސަލާމަތް ދެއްވާނދޭވެ! އަދި އަހަރެމެންނަށް
ބަލާ ޝިފާކުރެއްވުމަށް ފިޔަވައި އެހެން ފަރާތެއް ނެތެވެ! ރަސްކަލާކޯ!
ތިމަންނާ ރަސްކަލާކޯ! އަހަރެމެން ގޯސްކަންތަކުގެ މަޢާފު، ބަޙުރެއް
ފަޚުރުވެރިކަމެއް، ތަޢާލާގެ އަހަރެމެން ދެރަކަމުން ދޫކޮށްދެއްވާނދޭވެ! މިއުން
އާއްމުވެފައިވާ ރަޙްމަތުގެ ބަރަކާތް ދަރުމަވެރިކަމާއި ސަބަބުން.
ތިމަންނާ ރަސްކަލާކޯ! އިބަރަސްކަލާނގެ ބަރަކާތް އަހަރެން
އިސްތިޣްފާރު ފާޅުކުރެއްވުން އަދި ދަރުމަވެރިވާނެ. ތިމަންނާ ދަރުމަވެރި، އިބަރަސްކަލާނގެއި
ވާރޭވެހުން ފާޅުކުރާ ރަޙްމަތްތަކެވެ. އަހަރެމެންނަކީ ބަލާ (ވަރަށް ބޮޑުކަމެއް)
ވާނަ ފުރުއްވާނދޭވެ!}“

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އިމާމާ މި ދުޢާކުރެއްވުމަކީ ޖަމާޢަތުގެ ފާނުގެ
އަރިހުގައި ތަފްސީލްކޮށް ބަޔާންވެއެވެ.

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުހިވޮޑިގެންވުން ސަޢުދުގެފާނުގެ އަރިހުން
ރިވާވެގެންވެއެވެ. وَعَن سَعْدٍ رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَعَا فِي الاسْتِسْقَاءِ، {اللَّهُم جَلِّلْنَا سَحَابًا كَثِيفًا، قَصِيفًا دَلُوقًا، ضَحُوكًا، تُمْطِرُنَا مِنْهُ رَذَاذًا، قِطْقِطًا، سَجْلاً، يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ.} (رَوَاهُ أَبُو

عَوَانَةَ فِي صَحِيحِهِ) [1] މާނައީ: "ސަޢުދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢިސްތިސްޤާ ނަމާދުގައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. {اللَّهُم جَلِّلْنَا سَحَابًا كَثِيفًا، قَصِيفًا دَلُوقًا، ضَحُوكًا، تُمْطِرْنَا مِنْهُ رَذَاذًا، قَطْقَطًا، سَجْلاً، يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ.}[2] އެބައީ: {ހައްދަވައިބޭކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ގުގުރާއި، ވިދުން އުފެދިގެންވާ ބޯ ވިއްސާރަވިލާތަކެއް އަހަރެމެންގެމައްޗަށް ފޭބުއްވާނދޭވެ! އެ ވިލާތަކުން ތުނި ބިންދަނދައް ފޮދިގެން ދިގުދެމިގައި ހިމަދުދު ވާރޭ އަހަރެމެންގެމައްޗަށް ފޭބުއްވާނދޭވެ!}

3- ޢަމްރު، އޭނާގެ ބައްޕަ ޝުޢައިބުގެ އަރިހުން، ޝުޢައިބު، އޭނާގެ ކާފަ، اللّهُ އެ ދެބޭފުޅުންނަށް ރުހިވެވޮޑިގެންނެވި، ޢަމްރު ބިން ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللّهِގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ކާފަގޮތުން (އެބައީ: ޢަމްރު ބިން ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللّهِ) ވިދާޅުވިއެވެ. عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا اسْتَسْقَى قَالَ: {اللَّهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ، وَبَهَائِمَكَ، وَانْشُرْ رَحْمَتَكَ، وَأَحْيِ بَلَدَكَ الْمَيِّتَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَمَالِكٌ، وَالبَيْهَقِيُّ) [3] މާނައީ: "ޢަމްރު ބިން ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّهِ ވިދާޅުވިއެވެ. ވާރޭވެއްސެވުން އެދިވަޑައިގެން ދުޢާކުރައްވާއިރުގައި ރަސޫލު اللّهِ ﷺ މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. {اللَّهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ، وَبَهَائِمَكَ، وَانْشُرْ رَحْمَتَكَ، وَأَحْيِ بَلَدَكَ الْمَيِّتَ.} އެބައީ: {ހައްދަވައިބޭކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ތިބާރަސްކަލާނގެ އަޅުވެތިންނަށާއި، ތިބާރަސްކަލާނގެ ޖަނަވާރުތަކަށް ފެންބުއިމަށް ދިނުއްވާނދޭވެ! އަދި

---

[1] أَبُو عَوَانَةَ، كِتَابُ الاسْتِسْقَاءِ، بَابُ زِيَادَاتٌ فِي الاسْتِسْقَاءِ...، برقم: **2514** (**119/2**)

[2] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘްގައި އައިސްފައިވާ ބަސްތަކެއް ވަކިވަކިން މާނަކުރެވިފައިވަނީ، "جَلِّلْنَا" "އަހަރެމެންގެމައްޗަށް ބައްދު ކުރައްވާނދޭވެ." ، "كَثِيفًا" "މަތިމައްޗަށްހުރުން، ބޯ ވިލާތައް" ، "قَصِيفًا" "ގުގުރާ ނުވަތަ ވަރުގަދަ" ، "دَلُوقًا" "ފޮދިގެން ދިޔުން" ، "ضَحُوكًا" "ވިދުވަރު އަލިފިލުވުން" ، "رَذَاذًا" "މާ ބޮޑުނޫން ތުނި ވާރޭ ފޮދު ވާރޭ" ، "قَطْقَطًا" "رَذَاذ އަށްވުރެ ބޮޑު ފޮދު ވާރޭ" މި މާނަތައް ނަގައިފައިވަނީ، ޢިލްމުވެރިންނާގެ ތަފްސީރުކުރެއްވުމެވެ ބަލާ ޙަދީޘްގެ ނަންބަރު 284 ވަނަ ސަފްޙާގެ ހަވާލާ ނަންބަރު: (4) ނުންވެ. ބަލާ މާނަ ކިތާބު މަސައްކަތްކުރައްވައިފައިވާ، މި މާނަތައް ނަގާފައިވަނީ ނޫނެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

[3] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الاِسْتِسْقَاءِ، برقم: **1176** (**484/1**) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ مُرْسَلاً، كِتَابُ الاسْتِسْقَاءِ، بَاب مَا جَاءَ فِي الاسْتِسْقَاءِ، برقم: **513** (**265/1**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، باب الدُّعَاءِ فِي الاِسْتِسْقَاءِ، برقم: **6441** (**496/3**)

ތިޔަރަސްކަލާނގެ ރަޙްމަތް ފެތުރުއްވާނދޭވެ! މަރުވެފައިވާ ތިޔަރަސްކަލާނގެ ބިމަށް ދިރުން ލިބި ދެއްވާނދޭވެ!}

އިސްތިސްޤާ ނަމާދުގައި ދުޢާކުރުމުގައި ދެއަތުގެ ބަނޑުފުށް ވަތަށްވާގޮތަށް ދެއަތް އުފުއްލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންގެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އަންނަނިވި ހަދީޘްއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اسْتَسْقَى فَأَشَارَ بِظَهْرِ كَفَّيْهِ إِلَى السَّمَاءِ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ)[1] މާނައީ: ”އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އިސްތިސްޤާ ނަމާދުކުރެއްވުމުގައި، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ދެ އަތްޕުޅުގެ ނުފުށް އުޑާދިމާއަށް އުފުއްލެވިއެވެ.“

ވާރޭވެހެން ފެށުމުން، "اللَّهُمَّ صَيِّبًا نَافِعًا."[2] އެބަހީ: ”ހައްދަވައިބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގޮ! މަންފާހުރި ވާރޭއެއްކަމުގައި ވެހުއްވާނދޭވެ!“ މިފަދައިންކިޔައި ދުޢާކުރުން

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الاِسْتِسْقَاءِ، باب رَفْعِ الْيَدَيْنِ باالدُعَاءِ فِي الاِسْتِسْقَاءِ، برقم: 6-(896) (ص/396) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12554 (25/20) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب صِفَةُ رَفْعِ اليَدَينِ فِي الاسْتِسْقَاءِ، برقم: 1412 (334/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، باب رَفْعِ الْيَدَيْنِ بِالدُّعَاءِ فِي الاِسْتِسْقَاءِ، برقم: 6446 (497/3) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1338 (ص/397)

[2] **ނޯޓް:** ފިޤްހުއްސުންނަތުގައި މި ދުޢާ [illegible]، މިއީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ ހަދީޘަކީ މިއެވެ. "عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا رَأَى الْمَطَرَ، قَالَ: {اللَّهُمَّ صَيِّبًا نَافِعًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الاسْتِسْقَاءِ، بَاب مَا يُقَالُ إِذَا أَمْطَرَتْ...، برقم: 1032 (324/1) ، وَ فِي الأَدَبِ الْمُفْرَدِ، بَاب الدُّعَاءِ عِندَ الْغَيثِ وَ الْمَطَرِ، برقم: 686 (ص/359) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الأَدَبِ، باب مَا يَقُولُ إِذَا هَاجَتِ الرِّيحُ، برقم: 5099 (207/5) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ الدُّعَاءِ، باب مَا يَدعُو بِهِ الرَّجُلُ إِذَا رَأَى السَّحَابَ وَالْمَطَرَ، برقم: 3889 (ص/1280) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24144 (172/40) ، وَ برقم: 25570 (368/42) ، وَ برقم: 25684 (52/43) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الرَّقَائِقِ، باب الأدعية، ذِكر مَايَقُولُ الْمَرءُ إِذَا تَفَضَّلَ اللَّهُ... برقم: 993 (274/3) ، وَ فِي ذِكرُ الْبَيَانِ بِأَنَّ قَولَه "هَنِئًا" أَرَدَبه "نَافِعًا" برقم: 994 (275/3،276) ، وَ فِي الدُّعَاءِ عِندَ رُؤيَةِ الْمَطَرِ، برقم: 1006 (286/3،287) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجُمعَةِ، الْخَوفُ مِنَ الرِّيحِ، برقم: 1151 (389/4) މި ހަދީޘްގެ ބަހެއް ރިވާކުރައްވައިފައިވޭ، {اللَّهُمَّ سَيِّبًا نَافِعًا.} =

މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މީގެއިތުރުން ހެދުން ކަސްތޫރާރަކި، ހަނިގަރުގައި ވާބޮޑުން ހާލަތުގައިވެސް މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

މާބޮޑަށް ވާރޭވެހި، ގެއްލުންވެދާނެކަމަށް ހީވާނަމަ، އަންނަނިވި ދުޢާކިޔުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. "اللَّهُمَّ سُقْيَا رَحْمَةٍ، وَلاَ سُقْيَا عَذَابٍ، وَلاَ بَلاَءٍ، وَلاَ هَدْمٍ، وَلاَ غَرَقٍ، اللَّهُمَّ عَلَى الظِّرَابِ وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ، اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا." މާނައީ: "ހައްދަވައިބޫރުދުކުރްވި ރަސްކަލާނގެ! ރަޙްމަތުގެ ވާރޭވެއްސަވައިދެއްވާ ތިމަންމެންނަށް! އަދި މިއީ ޢަޛާބަކަށް، މުސީބާތަކަށް، (ގޯސްކަމަކަށް) ހަލާކުވުމަކަށް، ފެންބޮޑުވުމަކަށް ވާރޭވެއްސަވައިދެއްވާ ނުލައްވާށެވެ! ހައްދަވައިބޫރުދުކުރްވި ރަސްކަލާނގެ! ފަރުބަދަތަކާއި، ގަސްގަހާ ފެންހެދޭތަން ތެރޭގައި ވާރޭވެއްސަވާށެވެ! ހައްދަވައިބޫރުދުކުރްވި ރަސްކަލާނގެ! އަހަރެމެންގެ ވަށައިގެންނާ (ހުރި) ތަންތަނަށް ވެއްސަވާށެވެ! އަހަރެމެންގެމައްޗަށް (ނޫން) ނުވެއްސަވާށެވެ!"

މިއީ ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ދުޢާއިން ސާބިތުވާ ދުޢާއެކެވެ.[1]

= މިފަދައިންނެވެ. މާނައީ: {ހައްދަވައިބޫރުދުކުރްވި ރަސްކަލާނގެ! މުޅި ބިންމަތީ ފެންލިބޭނެ ގޮތަށް ވާރޭވެއްސަވައި ދެއްވާށެވެ.} އަދި އަނެއްބައި ރިވާޔަތެއްގައިވޭ، {اللَّهُمَّ صَيِّبًا هَنِيًا.} މި ފަދައިންނެވެ. {ހައްދަވައިބޫރުދުކުރްވި ރަސްކަލާނގެ! ގޮތުގައި ވާރޭވެއްސަވައި ދެއްވާށެވެ.} މިއެވެ. މި ހަދީޘްތަކީ ސައްޙަމަގުން ރިވާވެފައިވާ ރިވާއެވެ.

[1] **ނޯޓު:** ޙިމާޔަތުސަނަދުގައި، މި ދުޢާ ޖައްސިވަނީވެސް، މިއީ ޓަންބާކަމަކު ރިވާކުރެއްވި އިބްނުޢައްބާސް މުއައްޒަފު ބާރުނުކުރައްވައިފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި ޒިކުރުސުންނަތުގެ ބައިތެރެއް ތަފްސީލުކުރެއްވި ބައިގެނޑުވެސް އެކަމަށް އިސްނާދުކުރައް ވައިފައެއް ނުވެއެވެ. މި ބައިތެރި ރިވާކުރައްވައިފައިވޭ، މި ދަންނަވާ ދެ ބައިވަރުނެވެ. رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، البَاب السَّادِسُ عَشَر فِي الدُّعَاءِ، برقم: 499 (342/1) ، وَ البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، باب الدُّعَاءِ فِي الإِسْتِسْقَاءِ، برقم: 6443 (496/3،497) ، وَ فِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَ الآثَارِ، كِتَابُ صَلاَةِ الاسْتِسْقَاءِ، باب الدُّعَاءِ فِي الإِسْتِسْقَاءِ، برقم: 7209 (177/5) އަލްބާނީގެ މިއީ މުރްސަލް ރިވާޔަތެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

އައްޝައިޚު އަލްބާނީ، އޭނާގެ "ތަމާމުލްމިންނަތި" މިފޮތުގައި ބައާންކުރައްވައިފައިވާގޮތުގައި، މިއީ އައްޝާފިޢީ އާއި އަލްބައިހަޤީ މުރްސަލްކޮށް ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ރިވާޔަތެކެވެ. އަދި މި ރިވާޔަތުގެ ސަނަދުގައި އިބްރާހީމު އިބްނު މުޙައްމަދު އިބްނު އަބީޔަޙްޔާ އަލްއަސްލަމީއެވެ. އޭނާއަކީ "މަތްރޫކު ރާވީއެއް" (އެބަހީ: އޭނާގެ ރިވާޔަތްތަކަށް ޢަމަލުނުކުރެވޭ ރާވީއެއް) ކަމަށާއި ތުހުމަތުކުރެވިފައިވާ އިމާމުންތަކެއް ވިދާޅުވެފައިވާ ރާވީއެއްކަމަށް ޖާރޫޙަކުރައްވާފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް މި އިބްރާހީމުގައިވާ ގޮތަށް ދައްކަ ދެއް، އެބަހީ: މިޒަމާނު ފުރިހަމަ ނިޝާނެއް އޮތް އިބްރާހީމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްތައް ތަރުޖަމާކޮށްފައިވާ އަސަރުގެ ފުރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ސަބަބު ބަޔާނެން =

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިމެނޭ އާޔަތެއް ކިޔަވައިފި މީހާ، ނުވަތަ އެފަދަ އާޔަތެއް އެހެން މީހަކު ކިޔަވަނިކޮށް އަޑުއިވިއްޖެ މީހާ ވެސް ތަކުބީރުކިޔައި ސަޖިދައަށް ދިއުމަށްފަހު، ސަޖިދައިން ތެދުވުމަށްޓަކައި ވެސް ތަކުބީރުކިޔައި ތެދުވުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.[1] ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުމަށްފަހު އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔުމެއް، އަދި ސަލާމްދިނުމެއް ވެސް ނުވެއެވެ.

= ސާބިތުވާކަމަށް އަލްބާނީ ޙުކުމްކުރައްވާފައިވެއެވެ. "ތަމާމުލްމިންނަތި... ޞ/266" އަދި މުސްނަދުއްޝާފިޢީ ތަޚްރީޖުކުރެއްވި އަލްޢައްލާމާ އައްސިންދީވެސް އެ ކަމަށް އިޝާރާތްކުރައްވައިފައިވެއެވެ. "މުސްނަދުއްޝާފިޢީ" (342/1)

ވީމާ، މިއީ މިއީ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ސަބަބަކަށްގޮސް ސާބިތުވާ ދުޢާއެއް ކަމުގައި މުއައްލިފު ވިދާޅުވެފައިވީ ނަމަވެސް، ބަޔަކު ޤުރުއާން ކިޔަވާނަގައި ޙިއްޖަވާފައިވާ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަރަކާތްތެރިކުރެއްވުން ޙަދީޘްތަކުގައި ސާބިތު ނުވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[1] **ނޯޓް:** ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ކުރުމަށްޓަކައި ތަކުބީރު ކިޔުމާއި، ސަޖިދައިން ތެދުވުމަށްވެސް ތަކުބީރުކިޔުމަށް ޞައްޙަކަމުގެ ދަލީލެއްކަމުގައި މުއައްލިފު ގެންނަވައިފައިވާ އަންނަނިވި ބަޔާންކުރެވުނު އައްޝައިޚް އަލްބާނީ، "ތަމާމުލް މިންނަތި" މިފޮތުގައި ތިޔައްވައިފައިވެއެވެ.

"ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ކުރުމަށްޓަކައި ތަކުބީރު ކިޔުމާއި، ސަޖިދައިން ތެދުވުމަށްވެސް ތަކުބީރުކިޔުމަކީ މި ޙަދީޘްގައި އައިސްފައި ވިޔަސް މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްނޫނެވެ. އެހެނީ، މި ބަރީދުގެ ސަނަދުގައި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރު އަލްޢުމަރީ ނަމަކަށްކިޔޭ ޟަޢީފު ރިޔާވާތްކުރާ މީހަކު ހިމެނިގެންވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު އަލްބާނީ ވިދާޅުވީ، (އިބްނު ޙަޖަރު) އައްނަވަވީ ވެސް ވިދާޅުވެފައިވަނީ މިއީ މުންކަރު، ޟަޢީފު ރިވާޔަތެއްކަމަށެވެ.

އެހެންނަމަވެސް، މި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ އަޚް، ޢުބައިދުﷲ ބިން ޢުމަރު ވެސް ވަނީ، ޢުމަރުގެ ނާފިޢުގެ ދަރިކޮޅުން ޢަބްދުﷲގެ ނަފްސު އަރިހުން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައެވެ. އެ ރިވާޔަތުގައި ތަކުބީރު ވިދާޅުވިކަމެއް އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. ޢުބައިދުﷲ ބިން ޢުމަރަކީ، ޘިޤަތު، ޘަބްތު ޙާފިޒެކެވެ. އަލްބުޚާރީ އާއި، މުސްލިމްގައި އެކަން އެކަމަށް ތާއީދުން އެރިވާޔަތް ނަގުލުކުރައްވައިފައިވެއެވެ." (ތަމާމުލްމިންނަތި ޞ/267، 268)

ތިރީގައި އެވަނީ އައްޝައިޚް އަލްބާނީ އިޝާރާތްކުރައްވައި ރިވާކުރެއްވީއެވެ.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ عَلَيْنَا السُّورَةَ، فَيَقْرَأُ السَّجْدَةَ فَيَسْجُدُ، وَنَسْجُدُ مَعَهُ حَتَّى مَا يَجِدُ أَحَدُنَا مَكَانًا لِمَوْضِعِ جَبْهَتِهِ." رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ سُجُودِ القرآنِ، باب ازْدِحَامِ النَّاسِ إِذَا قَرَأَ الإِمَامُ السَّجْدَةَ، =

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އަލްބައިހަޤީއާއި، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރައްވައި، އައްޝައިޚައިނިގެ ޝަރުޠާ އެއްގޮތް ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމަށް އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ عَلَيْنَا الْقُرْآنَ، فَإِذَا مَرَّ بِالسَّجْدَةِ، كَبَّرَ وَسَجَدَ وَسَجَدْنَا".(رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން (އަޞްޙާބުން) ނަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޤުރްއާން ކިޔަވައިވިދާޅުވެދެއްވައެވެ. ދެން، ސަޖިދައިގެ އާޔަތަށް ކިޔަވައިވިދާޅުވެއްވާއިރު، އެކަލޭގެފާނު ތަކުބީރު ވިދާޅުވެ، ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތިމަންމެންވެސް ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވަމެވެ.“

އަބޫދާވޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. “ޢަބްދުއްރައްޒާޤު ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އައްޘައުރީ މި ރިވާޔަތަށް ވަރަށްބޮޑަށް ރުހިވެވޮޑިގަންނަވައެވެ.“ (އެއަށްފަހު) އަބޫދާވޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. “އެކަލޭގެފާނު ތަކުބީރު ވިދާޅުވެއްވުމުން މި ރިވާޔަތުގައި ތަކުބީރުވިދާޅުވިކަމަށް އައިސްފައި ވާތީއެވެ.“

= برقم: 1075 (338/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ، باب سُجُودِ التِّلاَوَةِ، برقم: 103-(575) (ص/260) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي الرَّجُلِ يَسْمَعُ السَّجْدَةَ وَهُوَ رَاكِبٌ...، برقم 1412 (85،84/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4669 (295/8) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الصَّلاَةِ، برقم: 811 (331/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب سُجُودِ النَّبِيِّ ﷺ مَتَى مَا مَرَّ بِآيَةِ سَجْدَةٍ، برقم: 3699 (442/2) [illegible]

[illegible] (މުތަރުޖިމު)

[1] أَبُودَاوُدُ،كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي الرَّجُلِ يَسْمَعُ السَّجْدَةَ وَهُوَ رَاكِبٌ...، برقم: 1413 (85/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ قَالَ يُكَبِّرُ إِذَا سَجَدَ وَيُكَبِّرُ إِذَا رَفَعَ...، برقم: 3772 (460/2)

ޢަބްދު اللَّهِ ބިން މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިބާ ސަޖިދައިގެ އާޔަތެއް ކިޔަވައިފިނަމަ، ތަކުބީރުކިޔައި ސަޖިދައަށް ދާށެވެ. އަދި ތިބާ ސަޖިދައިން ތެދުވުމުގައިވެސް ތަކުބީރުކިޔާށެވެ."

1- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގެ މާތްކަން:

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ދެއްވާފައިވާ އަމުރުތަކަށް ކިޔަމަންތެރިވުމުގެ އަދިވެސް ޢަބްދަކާއި، ޚުޝޫޢުވުމާއި، އިޚްލާޞްތެރިކަން ދެއްކުމެއްގެ ގޮތުގައެވެ. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي، يَقُولُ يَا وَيْلَهُ، أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ، فَلَهُ الْجَنَّةُ، وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ، فَلِيَ النَّارُ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالْبَغَوِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ)[1] މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އާދަމުގެ ދަރިއަކު ސަޖިދައިގެ އާޔަތެއް ކިޔަވުމަށްފަހު، ސަޖިދަކޮށްފިނަމަ، ޝައިޠާނާ ރޮވުންރޮވުން ދުރަށް ދުވެދެއެވެ. އެ ކަލޭގެ ބުނާނެއެވެ. (ތިމަންނާއަށް ހުރި ހަލާކުގެ ބޮޑުކަމާއެވެ. އާދަމުގެ ދަރިޔާއަށް ސަޖިދަ ކުރުމަށް އަމުރުކުރެވުނުހިނދު އޭނާ (اللَّهُ އަށް ކިޔަމަންވެގެން) ސަޖިދަ ކޮށްފުމުން އޭނާއަށްޓަކައި ސުވަރުގެއެވެ. އަދި ތިމަންނާއަށްވެސް ސަޖިދަކުރުމަށް އަމުރުކުރެވުނެވެ. ފަހެ، ތިމަން އެކަމަށް އިންކާރުކުރީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންނާއަށްވީ ނަރަކައެވެ.)}"

2- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގެ ހުކުމް:

ޢިލްމުވެރިންނަކީ ޖުމްހޫރު، ނުވަތަ ގިނަބައިމީހުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައަކީ އެ ވަގުތު އާޔަތް ކިޔާ މީހާއަށް، ކިޔަވާއަޑުއަހާ މީހާގެ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الإِيْمَان، باب بَيَانِ إِطْلَاقِ اسْمِ الْكُفْرِ عَلَى مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ، برقم: 133-(81) (ص/52،51) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ...، باب سجود القرآن، برقم: 1052 (ص/334) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9713 (445/15) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ...، باب فَضْلِ السُّجُودِ عِندَ قِرَاءَةِ السَّجدَة...، برقم:549 (276/1،277) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب سُجُودُ التِّلَاوَةِ، برقم: 2759 (465/6) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ فَضْلِ السُّجُودِ، برقم: 653 (147/3) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِى الْمُسْنَدِ الْمُستَخرجِ...، كِتَابُ الإِيْمَان، باب إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَم السَّجدَةَ، برقم: 244 (159/1) وَ فِى حِلْيَةِ الأَولِيَاءِ (60/5)

މުއައްކަދު ސުންނަތެކެވެ. މި ބާބުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﷺ قَرَأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى الْمِنْبَرِ بِسُورَةِ النَّحْلِ، حَتَّى إِذَا جَاءَ السَّجْدَةَ، نَزَلَ، فَسَجَدَ وَسَجَدَ النَّاسُ، حَتَّى إِذَا كَانَتِ الْجُمُعَةُ الْقَابِلَةُ، قَرَأَ بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءَ السَّجْدَةَ، قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا لَمْ نُؤْمَرُّ بِالسُّجُودِ، فَمَنْ سَجَدَ فَقَدْ أَصَابَ، وَمَنْ لَمْ يَسْجُدْ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ، وَلَمْ يَسْجُدْ عُمَرُ ﷺ، وَزَادَ نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَفْرِضْ عَلَيْنَا السُّجُودَ إِلاَّ أَنْ نَشَاءَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[1] މާނައީ: ”ރަބީޢާ ބިން ޢަބްދުاللَّهِ ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްފަހަރަކު) ހުކުރު ދުވަހެއްގައި ޢުމަރުގެފާނު މިންބަރުގައި ހުންނަވައި އައްނަޙްލު ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އަދި (އެ ސޫރަތުގައިވާ) ސަޖިދައިގެ އާޔަތަށް ކިޔަވައި ވިދާޅުވެ، އެ ކަލޭގެފާނު މިންބަރުން ފައިބައިވަޑައިގެން ސަޖިދައަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެހެން މީސްތަކުންވެސް (އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި) ސަޖިދަކުރިއެވެ. އެއަށްފަހު ޖެހިގެންއައި ހުކުރުދުވަހު ވެސް އެ ކަލޭގެފާނު ހަމަ އެ ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ސަޖިދައިގެ އާޔަތަށް ކިޔަވައި ވިދާޅުވުމުންފަހު (އެ ކަލޭގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! (ސަޖިދައިގެ އާޔަތަށް ކިޔުއްވުމުންފަހު) ސަޖިދަކުރުމަށް ތިމަންމެންނަށް އަމުރުކުރެވިގެންނެއް ނުވެއެވެ. ފަހެ، (އެއިން އާޔަތަށް) ކިޔާ މީހާ ސަޖިދަކޮށްފިނަމަ، އެ މީހާ ރަނގަޅު ކަމެއް ކޮށްފިއެވެ. އަދި ސަޖިދަ ނުކޮށްފިނަމަ އެ މީހާ ފާފައެއް ނެތެވެ. (ވީމާ، އެ ދުވަހު) ޢުމަރުގެފާނު ސަޖިދައެއް ނުކުރައްވައެވެ. ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللَّهِގެ އަރިހުން ނާފިޢު ރިވާކުރައްވާފައިވާ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުން ތިމަންމެންނަށް اللَّهُ ވާޖިބެއް ނުކުރައްވައެވެ. އެ ސަޖިދަ ކުރުމަށް ބޭނުން ވިނަމަ ކުރުން ރަނގަޅުވާނެއެވެ.“

---

[1] الْبُخَارِيُّ،كِتَابُ سُجُودِ الْقُرآنِ، باب مَن رَأَى أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَمْ يُوجِبُ السُّجُودَ، برقم: **1077** (**338/1،339**) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مَنْ لَمْ يَرَ وُجُوبَ سَجْدَةِ التِّلَاوَةِ، برقم: **3755** (**455/2**) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، كِتَابُ فَضَائِلِ الْقُرْآنِ، باب كَمْ فِي الْقُرْآنِ مِن سَجْدَةٍ، برقم: **5889** (**341/3**)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންވެއްވި ޒައިދު ބިން ޘާބިތުގެ އަރިހުން އިބްނުމާޖާ ފިޔަވައި އަލްޖަމާޢާގެ އެންމެބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن خَارِجَةَ بْنِ زَيدِ بْنِ ثَابِتٍ عَن أَبِيهِ، قَالَ: "عَرَضْتُ النَّجْمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلَمْ يَسْجُدْ مِنَّا أَحَدٌ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، ابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: "ޒައިދު ބިން ޘާބިތުގެ ދަރިކަލުން ޚާރިޖަތު އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާ ޒައިދުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ޒައިދުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ފަހަރަކު) ރަސޫލު الله ﷺ އަޑުއެއްސެވުމަށްޓަކައި ތިމަންނާ އަންނަޖުމު ސޫރަތް ކިޔަވައިދިނީމުއެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެންކުރެ އެއްވެސް ބޭކަލަކު ސަޖިދައެއް ނުކުރައްވައެވެ."

އަލްޙާފިޡު (އިބްނު ޙަޖަރު) ފަތުޙުލްބާރީގައި އިސްކަންދެއްވައިފައިވަނީ، އެ ސޫރަތުގައިވާ ސަޖިދައިގެ ޙާލަތް އަޑުއެއްސެވުމަށްފަހު ރަސޫލު الله ﷺ ސަޖިދަ ކުރައްވައިފައިނުވަނީ، އެއީ ހުއްދަކަމެއްކަން [illegible] ކަމަށެވެ. އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ވިދާޅުވެފައިވަނީވެސް އެފަދައިންނެވެ.

[illegible] [illegible] [illegible] ޙަދީޘް، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުން ވެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން [illegible] ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. وَعَن أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِي اللهُ عَنهُ أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَجَدَ فِي سُورَةِ النَّجْمِ، وَسَجَدْنَا مَعَهُ."(رَوَاهُ الدَّارَقُطْنِيُّ، وَالْبَزَّارُ)[2] މާނައީ: އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން،

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ سُجُودِ الْقُرآن، بَاب مَنْ قَرَأَ السَّجْدَةَ وَلَمْ يَسْجُدْ، برقم: 1072،1073 (337/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب سُجُودِ التِّلاَوَةِ، برقم: 106-(577) (ص/261) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ لَمْ يَرَ السُّجُودَ فِي الْمُفَصَّلِ، برقم: 1405 (82/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ مَن لَم يَسْجُد فِيهِ، برقم: 576 (466/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الافْتِتَاحِ، ترك السُّجُودُ فِي النَّجْمِ، برقم: 959 (499/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 21591 (468،469/35) ، ابْنُ خُزَيْمَةَ،كتاب الصلاة، باب ذكر الدليل على السجود عند قراءة فضيلة لا فريضة...، برقم: 566 (284/1) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، سُجُودُ الْقُرْآنِ، برقم: 1527 (274/2)

[2] (ح) الدَّارَقُطْنِيُّ، كتاب الصلاة، سجود القرآن، برقم: 1523 (272/2) وَ لَفْظُهُ: "سَجَدَ رَسُلُ اللَّهِ ﷺ بِآخِرِ النَّجْمِ، وَالْجِنُّ، وَالإِنْسُ، وَالشَّجَرُ." ، وَ كَشْفُ الأَسْتَارِ فِي زَوَائِدِ الْبَزَّارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ سُجُودِ التِّلاَوَةِ، برقم: 753 (360/1) وَ لَفْظُهُ: "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كُتِبَتْ عِندَهُ سُورَةُ النَّجْمِ، فَلَمَّا بَلَغَ السَّجدَةَ سَجَدَ وَسَجَدْنَا مَعَهُ وَسَجَدَتِ الدَّوَاةُ وَالقَلَمُ."

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އައްނަޖްމު ސޫރަތުގައި (ވާ ސަޖިދައިގެ އާޔަތް ކިޔުއްވުމުން) ސަޖިދަ ކުރެއްވިއެވެ.އަދި މުސްލިމުން (އަސްޙާބުން) ވެސް އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ސަޖިދަ ކުރެއްވީމެވެ.“

އަލްޙާފިޡު (އިބްނުޙަޖަރު) ފަތުޙުލްބާރީގައި ވިދާޅުވިއެވެ. މި ރިވާޔަތުގެ ރާވީންނަކީ ޘިޤާތު، ހަރުދަނާ ބަހެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރަޙްމަތްކުރައްވާށި! ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރައްވިއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ (ابْنُ مَسْعُودٍ) ﷺ قَالَ: "قَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ النَّجْمَ بِمَكَّةَ فَسَجَدَ فِيهَا، وَسَجَدَ مَنْ مَعَهُ، غَيْرَ شَيْخٍ أَخَذَ كَفًّا مِنْ حَصًى أَوْ تُرَابٍ، فَرَفَعَهُ إِلَى جَبْهَتِهِ وَقَالَ يَكْفِينِي هَذَا، فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ قُتِلَ كَافِرًا." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ)[1] މާނައީ: ”ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ މައްކާގައި (އެއް ފަހަރަކު) އައްނަޖްމު ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތިއްބެވި ބޭކަލުންވެސް ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. ނަމަވެސް އުމުރުގައިން މުސްކުޅިއަކު (އެބައީ: އުމައްޔަތު ބިން ޚަލަފު، ސަޖިދައެއް ނުކުރެއެވެ.) ކުދިކުދިގައިގެ މުށްވަރެއް ނުވަތަ ވެލިފުށްނަގައި އޭނާގެ ނިތްކުރިއާ ހަމައަށް އުފުލައިފިމަށްފަހު ބުންޏެވެ. އަހަރެންނަށް މިވަރު ފުދޭނެއެވެ. (ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭގެފަހުން އެ މީހާ ކާފިރެއްގެ ގޮތުގައި މަރުވެފައިވަނިކޮށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދުށުވަޑައިގެންނެވީމެވެ.“

(ނ) **ނޯޓު:** ފިޤުހުއްސުންނާގައި މި ރިވާޔަތް މުޙައްމަދު ޢިއްޒުއްދީނު ގެނެސްދީފައި މިސާލުގައި އެބަހުރެއެވެ. ނަމަވެސް ރިވާޔަތް ރިވާކުރެއްވިކަން ބަޔާން ދެއްވުއްވާ ދުކޮއްދުއްކާ އެއްވެސް ފޮތެއްގައި އެ ޙަދީޘްތަކުން އަޅުގަނޑު ނުފެނެއެވެ. އަދި ބަލައިލުމުން ޙަސަނުއް ކުރެއްވިކަމަށް ވިދާޅުވި ރިވާޔަތްތަކުގައި، މި ރިވާޔަތް އަލްޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރުވެސް ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. އަދި މިއީ ޞަޙީޙު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެއް ކަމަށް ދެއްކުމެއް ވެސް ނުދެކެއެވެ. (ބައްލަވާ! މުސްނަދު އަޙްމަދު (404/13) ނަންބަރު: 8034 އާއި، (444/15) ނަންބަރު: 9712 އަދި ތަޚްރީޖުގައިވާ ހަވާލާތައް އިސްލާމް ސަޖިދަކުރެވޭ ފޮރުގެއެވެ.) (މުތަރުޖިމު)

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ سُجُودِ الْقُرْآنِ، بَاب مَا جَاءَ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ وَسُنَّتِهَا، برقم: **1067** (**336/1**) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ، باب سُجُودِ التِّلَاوَةِ، برقم: **105**–(**576**) (ص/**260**،**261**)

3- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިމެނިގެންވާ އާޔަތްތައް:

ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގެ ޢަދަދުގައި ޚިލާފުވެގެންވާ އާޔަތްތަކުގެ ޢަދަދަކީ ފަނަރަވަރެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަމްރުބުނުލް ޢާޞްގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ ﵁ "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَقْرَأَهُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَجْدَةً فِى الْقُرْآنِ، مِنْهَا ثَلاَثٌ فِى الْمُفَصَّلِ، وَفِى سُورَةِ الْحَجِّ سَجْدَتَانِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ) [1] މާނައީ: "ޢަމްރުބުނުލްޢާޞް ވިދާޅުވިއެވެ. ކީރިތި ޤުރުއާނުން ސަޖިދައިގެ ފަނަރަ އާޔަތެއް ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ތިމަންނާއަށް ކިޔަވައި ވިދާޅުވެދެއްވިއެވެ. އޭގެތެރެއިން އަލްމުފައްޞަލް ސޫރަތްތަކުގެތެރޭގައި ތިން އާޔަތެއްވެއެވެ. އަދި އަލްޙައްޖު ސޫރަތުގައި ދެ ސަޖިދަ ހިމެނިގެންވެއެވެ." [2]

މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމުގައި އައިމްމަތުންނާއި، އަލްމުންޛިރީ ވިދާޅުވެއެވެ.

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ އެކުލެވިގެންވާ އާޔަތްތަކަކީ:

1- ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لَا يَسۡتَكۡبِرُونَ عَنۡ عِبَادَتِهِۦ وَيُسَبِّحُونَهُۥ وَلَهُۥ يَسۡجُدُونَ ۩ ﴾ [3]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގައިވާ މަލާއިކަތުން، އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ކުރުމަށް ބޮޑާވެއް ނުގަނެތެވެ. އަދި އެބޭކަލުން

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَفْرِيعِ أَبْوَابِ السُّجُودِ...، برقم: **1401** (81/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إقامة الصلاة...، باب عدد سجود القرآن، برقم: **1057** (ص/335) ، وَالْحَاكِمُ فِى الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الصَّلاَةِ ، باب التَّأمِيْنِ، برقم: **814** (333،332/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب سَجْدَتَىْ سُورَةِ الْحَجِّ، برقم: **3727** (449/2) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كتاب الصلاة، سجود القرآن، برقم: **1520** (271،270/2)

[2] **ނޯޓް:** "ތަމާމުލްމިންނާ" އަދި ކާބިޔަން ފިޤުހުއްސުންނާ، ޖުޒުޢު 1 ސަފުޙާ 245 ގެ ހަވާލާ ނޯޓުގައި ބަޔާންކޮށްފައި ވާނެއެވެ.

[3] سورة الأعراف: **206**

އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީހަ ދަންނަވައެވެ. އަދި އެބޭކަލުން ސަޖިދަކުރައްވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ.”

2- ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَٰلُهُم بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْأَصَالِ ﴾[1] މާނައީ: “އަދި އުޑުތަކާއި، ބިމުގައިވާ ބަޔަކާއި، އެއުރެންގެ ހިޔަނިތައްވެސް، ރުހުމުގައްޔާއި، ނުރުހުމުގައި، ހެނދުނުގާއި ހަވީރު، اللهُއަށް (ކިޔަމަންވެ) ސަޖިދަ ކުރެތެވެ.

3- ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ مِن دَآبَّةٍ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴾[2] މާނައީ: “އުޑުތަކުގައިވާ ތަކެއްޗާއި، ބިމުގައި ހިނގާބިނގާއުޅޭ ދިރޭތި ހުރިހާ ތަކެއްޗާއި، މަލާއިކަތުން، اللهُއަށް ސަޖިދަކުރެތެވެ. އަދި އެބޭކަލުން ބޮޑާވުމެއް ނުކުރެތެވެ.

4- ﴿ قُلْ ءَامِنُوا۟ بِهِۦٓ أَوْ لَا تُؤْمِنُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهِۦٓ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴾[3] މާނައީ: “ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުން، އެ ޤުރުއާނަށް އީމާންވާށެވެ! ނުވަތަ އީމާން ނުވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، އޭގެކުރިން އިލްމުދެވިފައިވާ މީހުންނަށް އެ ޤުރުއާން ކިޔަވައިދެއްވާހިނދު، އެއުރެން ސަޖިދަކުރާހާލު، މޫނުމަތިން ވެއްޓެތެވެ.”

5- ﴿ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُ ٱلرَّحْمَٰنِ خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴾[4] އެބޭކަލުންގެ މައްޗަށް ރަޙްމާނުވަންތަ ރަސްކަލާނގެ އާޔަތްތައް ކިޔަވާހިނދު، އެބޭކަލުން ކިރިޔާކުރައްވަމުން ސަޖިދައަށް ތިރިވެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

---

[1] سورة الرعد: **15**

[2] سورة النحل: **49**

[3] سورة الإسراء: **107**

[4] سورة مريَم: **58**

6- ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَسْجُدُ لَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ وَٱلنُّجُومُ وَٱلْجِبَالُ وَٱلشَّجَرُ وَٱلدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ ٱلْعَذَابُ ۗ وَمَن يُهِنِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّكْرِمٍ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴾[1] މާނައީ: ”އުޑުތަކާއި، ބިމުގައިވާ ބަޔަކާއި، އިރާއި، ހަނދާއި، ތަރިތަކާއި، ފަރުބަދަތަކާއި، ގަސްގަހާގެއްސާއި، ޖަނަވާރުތަކާއި، މީސްތަކުންގެ ގިނަބަޔަކު، اللهُއަށް ސަޖިދަކުރާކަން ތިބާ ނުދަންނަވާ ހެއްޔެވެ؟ އަދި (މީސްތަކުންގެ) ގިނަބަޔަކުގެމައްޗަށް ޢަޛާބު ޙައްޤުވެގެންވެއެވެ. އަދި اللهُ، ނިކަމެތި ކުރައްވައިފާ (ދަންނާށެވެ!) ދެން، އެ މީހަކަށް މާތްކޮށްދޭނޭ މީހަކު ނުވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، اللهُ، އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާގޮތެއް ކުރައްވައެވެ.“

7- ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱرْكَعُوا۟ وَٱسْجُدُوا۟ وَٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمْ وَٱفْعَلُوا۟ ٱلْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾[2] މާނައީ: ”އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކޮށް، ސަޖިދަކުރާށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ކުރާށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުން ހެޔޮކަންތައްކުރާށެވެ! (އެއީ) ތިޔަބައިމީހުން ދިންނަވައި، ނަސީބު ލިބުމަށްޓަކައެވެ.“

8- ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱسْجُدُوا۟ لِلرَّحْمَٰنِ قَالُوا۟ وَمَا ٱلرَّحْمَٰنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴾[3] މާނައީ: ”އަދި ރަޙްމާނުވަންތަ ރަސްކަލާނގެއަށް ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަކުރާށޭ އެއުރެންނަށް ވިދާޅުވިއިރު، އެއުރެން ބުނެއެވެ. ރަޙްމާނުވަންތަ ރަސްކަލާނގެއަކީ ކޮންއެއްޗެއްތޯ؟ ކަލޭގެފާނު ތިމަންމެންނަށް އަމުރުކުރައްވާ އެއްޗަކަށް ތިމަންމެން ސަޖިދަކުރާނެހެއްޔެވެ؟ އަދި އެއުރެންގެ ނަފުރަތު އިތުރުވެގެންނެވެ.“

9- ﴿ أَلَّا يَسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى يُخْرِجُ ٱلْخَبْءَ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا

---

[1] سورة حج: **18**

[2] سورة حج: **77**

[3] سورة الفرقان: **60**

تُعۡلِنُونَ ﴾[1] މާނައީ: "އުޑުތަކާއި، ބިމުގައި ފޮރުވިފައިވާ ތަކެތި ނެރުއްވާ، އަދި ތިޔަބައިމީހުން ވަންހަނާކުރާ ކަންތަކާއި، ފާޅުކުރާ ކަންތައް ދަންނަވާވޭގެންވާ اللهއަށް ސަޖިދަ ނުކުރުމަށް ޝައިޠާނާ އެއުރެންނަށް ޒީނަތްތެރިކޮށްދިނީއެވެ."

10- ﴿ إِنَّمَا يُؤۡمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُواْ بِهَا خَرُّواْ سُجَّدٗا وَسَبَّحُواْ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَهُمۡ لَا يَسۡتَكۡبِرُونَ ﴾[2] މާނައީ: "ތިމަންރަސްކަލާނގެ އާޔަތްތަކަށް އީމާންވާކަން ކަށަވަރީ، އެ އާޔަތްތަކަށް އެބަޔަކަށް ހަނދާންކޮށްދެވުނު، ސަޖިދައަށް ވެއްޓި، އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ހަމްދުކުރައްވާ ތަސްބީހަ ކިޔާ މީހުންނެވެ. އަދި އެއުރެން ކިބުރުވެރިއެއް ނުވާނެތެވެ."

11- ﴿ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسۡتَغۡفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعٗا وَأَنَابَ ﴾[3] މާނައީ: "އަދި ދާވޫދުގެފާނަށް ތިމަންރަސްކަލާނގެ އެކަލޭގެފާނު އިމްތިޙާނުކުރެއްވިކަން އެނގިވަޑައިގެންފިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތަށް ފާފަފުއްސެވުން އެދި ދަންނަވައިފިއެވެ. އަދި ސަޖިދައަށް ތިރިވެވަޑައިގެން ރުކޫޢު ވެވަޑައިގަތެވެ."

12- ﴿ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيۡلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُۚ لَا تَسۡجُدُواْ لِلشَّمۡسِ وَلَا لِلۡقَمَرِ وَٱسۡجُدُواْۤ لِلَّهِ ٱلَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمۡ إِيَّاهُ تَعۡبُدُونَ ﴾[4] މާނައީ: "ރޭގަނޑާއި ދުވާލާއި، އިރާއި، ހަނދަކީ، އެކަލާނގެ ކުޅަދުންވަންތަކަމުގެ ހެކިތަކުގެ ތެރެއިން ވާތަކެއްޗެވެ. ތިޔަބައިމީހުން އިރަށާއި، ހަނދަށް ސަޖިދަ ނުކުރާށެވެ! އަދި އެތަކެތި ހެއްދެވި اللهއަށް ސަޖިދަކުރާށެވެ! (އެއީ) ހަމައެކަނި އެކަލާނގެއަށް ތިޔަބައިމީހުން އަޅުކަންކުރާ ކަމުގައިވާނަމައެވެ."

---

[1] سورة النمل: **25**

[2] سورة السجدة: **15**

[3] سورة ص: **24**

[4] سورة فصلت: **37**

13- ﴿ فَٱسۡجُدُواْ لِلَّهِ وَٱعۡبُدُواْ ﴾[1] މާނައީ: "ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން اللّٰهُއަށް ސަޖިދަކުރާށެވެ! (އަދި ހަމައެކަނި) އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކުރާށެވެ!"

14- ﴿ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيۡهِمُ ٱلۡقُرۡءَانُ لَا يَسۡجُدُونَ ﴾[2] މާނައީ: "އަދި އެއުރެންނަށް ޤުރްއާން ކިޔަވައިދެވޭހިނދު، އެއުރެން ސަޖިދައެއް ނުކުރެތެވެ."

15- ﴿ كَلَّا لَا تُطِعۡهُ وَٱسۡجُدۡ وَٱقۡتَرِب ﴾[3] މާނައީ: "އަދި ސަޖިދަކުރައްވައި ނަމާދު ކުރައްވާށެވެ! އަދި (اللّٰهُ ގެ ޤުރުބަތަށް) ކަލޭގެފާނު ކުއްތަންވެވަޑައިގަންނަވާށެވެ!"

4- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުމުގައި ޝަރުޠުވެގެންވާ ކަންތައްތައް:

ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި، ނަމާދުކުރުމަށްޓަކައި ޝަރުޠުވެގެންވާ ކަންކަން ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުމަށްޓަކައި ވެސް ޝަރުޠުވެގެން ވާނެއެވެ. އެބަހީ؛ ވުޟޫކުރުމާއި، ޤިބުލަޔަށް ކުރިމަތިލުމާއި، ޢައުރަ ނިވައިވެގެންވުމެވެ.

އައްޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުމާގުޅޭގޮތުން އައިސްފައިވާ އެއްވެސް ޙަދީޘެއްގައި، އެ ސަޖިދަކުރުމަށްޓަކައި ވުޟޫކުރަންޖެހޭކަމަށް ދަލީލުކުރާ ޞައްޙަކޮށް އައިސްފައެއްނުވެއެވެ. އެހެނީ، ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޤުރްއާން ކިޔަވައިވިދާޅުވެ، އެ ސަޖިދަކުރައްވިހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތިއްބެވި އެންމެބޭކަލުން ސަޖިދަކުރެއްވިކަން އެނގެން އޮތުމުން، އެ ހުރިހައި ބޭކަލުންނަކީ ވުޟޫވެފައިނުވި ތިއްބެވި ބޭކަލުންނަކަށް ދަލީލުކުރާކަށެވެ. އެހެންކަމަށްވާތީ ވެސް އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކަށް ވުޟޫކުރެއްވުމަކަށް އަމުރުކުރެއްވިކަމަކަށް އައިސްފައެއްނުވެއެވެ.

އަދި ހަމައެފަދައިން އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި (ބައްދަލުވުމުގައި) މުޝްރިކުން ވެސް ސަޖިދަކުރިކަން އެނގެއެވެ. އެބައިމީހުންނަކީ، އިއްތިފާޤުގެ މަތިން ނަޖިސް ބައެކެވެ. އެއުރެންގެ ވުޟޫ ޞައްޙައެއްވެސް ނުވާނެއެވެ.

---

[1] سورة النجم: **62**

[2] سورة الانشقاق: **21**

[3] سورة العلق: **19**

އެ ދުވަހުފަރިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބަޣަވީ ރިވާކުރެއްވި ބަސްފުޅެއްގައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهގެފާނު) ވުޖޫދުވެއްވުމަކާނުތަކުގައި ހިދާޔަތުގެ ސަޚާވަތްތެރިކަމުގައި އުޅުއްވައެވެ. ހަމަ އެކަކައިން އެ ކަލޭގެފާނުގެ މި ޢަމަލުފުޅު އިބްނު ޢަލީ ޝަރީފާ ވެސް ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ.

ދުނިޔޭ، އިބްނުޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ބަސްފުޅެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޖާހިލުކަންމަތީގައިމުންވި ހިދާޔަތުގެ ސަޚާވަތްތެރިކަމެއް ނުވެއެވެ." އަލްޙާފިޡު (އިބްނުޙަޖަރު) "ފަތުޙުލްބާރީ" ގައި މި ރިވާޔަތްކުރައްވާފައި ޖުހުއްވައިފައިވާ ގޮތުގައި އެއީ ބައްޔަ ސަޚާވަތްތެރިކަން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު، މި ދެ ރިވާޔަތްތެރޭނީ ޖަމްޢުކުރުމަކުންނެވެ. ވީމާ ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުންގެ ބަސްފުޅުގެ މާނައަކަށްކަމަކު ބަލަންޖެހޭނީ، ބޮޑު ބަދަހިވެރިކަމުން ޖާހިލުވެރިކަމުން ކަމުގައެވެ. (އެބަހީ: ޖެހިލުވެރިކަމާއި، ބަޚީލު ނިޔާޒްސްވެރިކަމުން ޖާހިލު ހަރުން ކަމުގައެވެ.) ނަމަވެސް އެ ބަސްފުޅުގެ މާނައަކަށްކަމަކު ދެކެންޖެހޭނީ، ހިދާޔަތުގެ ސަޚާވަތްތެރިކަމާއިބަހާ ވުޖޫދުވެފައިވާ އިސްލާމީދީނު ކަމެއްކަމުގައި ބުނެވެ. ވީމާއެކު އެ ބަސްފުޅުން ދޫކަމާ މާނައަކަށްވިޔަސް، ބޭނުންނަމަ ވުޖޫދުވެގެން އެ ސަޚާވަތް ކުރުމެވެ. އެހެނީ، މިކަމާގުޅިގެން އައިސްފައިވާ އެއްވެސް ބަދަލެއްގައި ހަދިޔާނެތި ފާރާއި ސަޚާވަތުގެ ބަރުގެ ޖާހިލިއްޔާގެ އެއްވެސް ދަރުމެއް އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ.

ދުނިޔޭ، ބައްދަ ނިޔާއިރުކުރުމާއި، ޒިބްޙަވަން ކުރިމަތީގައި ސަޚާވަތްކުރުމެވެ. ބުނެވޭކަމީ އެއީ އެކަމުގެމަޤްޞަދު އިސްލާމްދީނުގެ އަޚްލާޤެކެވެ. "ފަތުޙުލްބާރީ" ގައި އައިސްފައިވެއެވެ. "ވުޖޫދީ ހިދާޔަތުގެ ސަޚާވަތްކުރުން ކުރިއަށް ކަމަށް އިބްނު ޢުމަރު ވިދާޅުވާ ވިދާޅުވުމާ އެއްގޮތަށް އައްޝަޢުބީ ފުރަތަމައި އެހެން އެއްވެސް އިޚްލާޞްތެރިކަމު އެއްބަސްވެވޭއިރުގެން ނުވެއެވެ. އައްޝަޢުބީގެ ބަސްފުޅު އިބްނު އަބީ ޝައިބާ ޞައްޙަ ސަނަދަކުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.

މިގޮތުގައި އަބޫޢަބްދުއްރަޙްމާނު ސުލަމީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ހިދާޔަތުގެ ސަޚާވަތުގެ ޤާޢިދާއެއް ކިޔަވައިދީދާނު ވުޖޫ

ކުރައްވައިގެން ހުންނެވިކަމުގައިނުވިއަސް އަދި ޤިބުލައަށްކުރިމަތީ ޝަރުޠެއްނޫންކަމުގައި ވިއަސް ސަޖިދަ ކުރައްވައެވެ. އެ ގޮތުން އެ ކަލޭގެފާނު ހިންގަވާފައި ވަޑައިގެންނަވަމުން އެފަދަ ހާލަތްތަށް ކިޔަވާވިދާޅުވާހިނދު އިސްތިމްރާރު ގުދުކަރުކަށްވުމުން ތުށްދަވައި ދަށްވައެވެ. ސަލަފުންގެތެރެއިން އިބްނު ޢުމަރުގެފާނާ އެއްބަސްވެވަޑައިގެންނަވާ އިތުރުވެރިންގެ ތާބިޢީންގެ އަބޫޢަބްދުއްރަޙްމާން ﷲ ރަޙްމަތްލައްވާށިއެވެ.“[1]

5- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގައިކިޔާ ދުޢާ:

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ކުރުމަށްފަހު، އެ މީހަކު ބޭނުން ދުޢާއެއް ކިޔުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެހެނީ ޞަޙާބީންގެ ޙަދީޘްތަކުގެ ދިރާސާގައި ނަބިއްޔާ ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ޙަދީޘުން ސާބިތުވެފައިވާ ދުޢާއެވެ.

އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސެވުންލިބިވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެޙަދީޘުން ދަލީލުވެގެން ވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ، {سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ، فَتَبارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: ”ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރޭގަނޑުގެތެރޭގައި، ރަސޫލުﷲ ﷺ ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ކުރެއްވުމުންފަހު، މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. {سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ، فَتَبارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ.}[3] އެބަހީ: {އެކަލާނގެ ކުރެއްވުންތަކާއި،

---

[1] نيل الأوطار، كتاب الصلاة، أبواب سجود التلاوة و الشكر، 4/24،25)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، سجود القرآن، باب مَا يَقُولُ إِذَا سَجَدَ، برقم: برقم: 1414 (85/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبوَابُ الصَّلَاةِ...، باب مَا يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ، برقم: 580 (474/2) ، وَفِي كِتَابِ الدَّعَوَاتِ، بَاب مَا يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ، برقم: 3425 (489/5) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ التَّطْبِيْقِ، نَوعٌ آخَرُ: برقم: 1128،1127 (571/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24022 (23/40)، وَ برقم: 25821 (21/43) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَاب التأمِيْنِ، برقم: 805 (330/1) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَاب مَا يَقُولُ فِي سُجُودِ التِّلَاوَةِ، برقم: 770 (313/3)

[3] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘުގެ އިބާރާތުގެ ފަހުކޮޅުގައި، އެބަހީ: {فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ} މިއީ އަލްޙާކިމުގެ އަންނަސާއީގެ 1127 ވަނަ ރިވާޔަތުގައިވާ އިބާރާތެވެ. އަންނަސާއީގައިވަނީ، {تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ} މިފަދައިންނެވެ. މިތަނުގައި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި އެހެންބަޔަކުން އެ އިބާރާތް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ ނުވެއެވެ. މިއީ ސަޙީޙު ރިވާޔަތްތަކަށް އިތުރުވެދިޔަން=

އެކަލާނގެ ޤުދުރަތްތެރިވަންތަކަމުން މިއަޅާގެ މޫނު އުފައްދަވައި، އެ މޫނުގައި އޭގެ ފެނުމާއި، އޭގެ އަޑުއިވުން ދެއްވި ކަލާނގެ ބަސްފުޅަށް ކިޔަމަންގެން، މިއަޅާ ސަޖިދަ ކުރެއްވީމެވެ. ފަހެ، އެންމެ ފުރިހަމަގޮތުގައި ޚަލްޤުކުރައްވާ اللّٰهُ ގެ މަތިވެރިވަންތަކަމާއެވެ!}

6- ނަމާދުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުން:

އިމާމާއި އެކަނި ނަމާދުކުރާ މީހާ ވެސް އަޑުހަރުކޮށް ކިޔަވާ ނަމާދުގައި ސިއްރުން ކިޔަވާ ނަމާދުގައި ވެސް ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިމެނޭ އާޔަތެއް ކިޔަވައިފިނަމަ، ސަޖިދަކުރުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުން ލިބިވި އަބޫހުރައިރާގެ ފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ނަޤުލުކުރައްވައިފައިވާ އަޙާދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي رَافِعٍ، قَالَ: "صَلَّيتُ خَلْفَ أَبِي هُرَيرَةَ العَتَمَةَ، فَقَرَأَ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ، فَسَجَدَ فِيهَا، فَقُلْتُ: يَا أَبَا هُرَيرَةَ مَا هَذِهِ السَّجْدَةَ؟ فَقَالَ: سَجَدْتُ بِهَا خَلْفَ أَبِي القَاسِمِ ﷺ، فَلاَ أَزَالُ أَسْجُدُ بِهَا حَتَّى أَلْقَاهُ." (رَوَاهُ الْبُخَارِىُّ، وَ مُسْلِمٌ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫރާފިޢު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ފަހަރަކު) ތިމަންނާ އަބޫހުރައިރާގެ ފާނުގެ ފަހަތްފުޅުގައި ޢިޝާނަމާދު ކުރެއްވީމެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު "إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ" މި ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވެ، ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. (ނަމާދަށްފަހު) ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. އޭ އަބޫހުރައިރާގެފާނެވެ! މިއީ ކުރެއްވި ކޮން ސަޖިދައެއްތޯއެވެ؟ އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަބުލްޤާސިމު ﷺ ގެ ފަހަތްފުޅުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި އެ ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވި ފަހަރަކު ތިމަންނާވެސް ސަޖިދަކުރެއްވީމެވެ. ފަހެ،

=ވިދާޅުވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[1] الْبُخَارِىُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، باب الْجَهَرِ فِي العِشَاءِ، برقم: 766 (249/1) ، وَفِى باب الْقِرَاةِ فِى العِشَاءِ بالسَّجدَةِ، برقم: 768 (249/1) ، وَ مُسْلِمٌ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ، بَاب سُجُود التِّلاَوَةِ، برقم: 110،–(...) 111–(...) (ص/262،261) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب اسْتِحْبَابِ السُّجُودِ فِى الصَّلاَةِ...، برقم: 3758 (456/2)

އެކަލޭގެފާނާ ބައްދަލުވެއްޖަމާޢަތުން (ސަޖިދައިގެ އާޔަތް ނަމާދުގައި ކިޔުމާ ހިނދުގައި ވެސް) ދިމަސްނާ ސަޖިދަކުރައްވާފުޅުނިމެވެ."

ސިއްރުން ކިޔެވޭ ނަމާދުތަކުގައި ސަޖިދައިގެ އާޔަތް ކިޔެވިނަމަ ސަޖިދަކުރުން ހުއްދަކަމުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދުވަހަކު ރަސޫލު اللّٰهُ ޞައްލައްލޯހު ޢަލައިހިވަސައްލަމްގެ ދަލީލަކުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރައްވައި، ބަޔާންކުރައްވާ ބަރަކާތް ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَّ اللّٰهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ سَجَدَ فِي الرَّكْعَةِ الأُولَى مِنْ صَلاَةِ الظُّهْرِ، فَرَأَى أَصْحَابُهُ أَنَّهُ قَرَأَ (تَنْزِيلُ) السَّجْدَةَ."[1] (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى)[1]

---

[1] **ނޯޓް:** މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި އައްސުލައިމާނު އައްތައިމީ ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. "އަބޫމިޖްލަޒު، އިބްނުޢުމަރު، ފެންސަރުމަތީގައި އަބޫމިޖްލަޒުގެ އަރިހުން ބައެއް ޙަދީޘް އަޑުއަހާފައިވުމަކީ ތާބިތު ކަމެއް ނޫން. މިއީ ސުލައިމާނު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްކަމަށް ބުނެވިފައިވާނަމަވެސް، މިއީ ސުލައިމާނު ބިއުރިވެ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއް ނޫނެވެ. އެ ބައެއް ހުރިހާ ރިވާކުރެއްވި ރިވާކުރާމީހުންގެ ސަނަދާ މިއީ ފުނަރަހިޔާ ފުރިހަމަ ޙަދީޘެއް ނޫނެވެ. އަދި މިނިކަން ބަލާއިރު ސަނަދުގެ ދުވަސްތައް (ސަނަދުގެ ދުވަސްތަކުގައިވާ) ސަނަދުކުރެވިފައިވާ ބައެއް ރިވާކުރުމުގެ ބައިގައި ސަނަދުނެތި ބަޔާންވެފައިވާ. [ނަންބަރު: 3759 (456/2)] މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުކުރާ ބައެއް ރިވާކުރެއްވުމެއް ކަމަށް ބުނެވިފައިވީ. ބައެއް ރިވާކުރާ މީހުންގެ ސަނަދުގައި ވެއެވެ. "فَقَالَ يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ: أَنبَأَ سُلَيمَانُ التَّيمِيُّ، عَن أَبِي مِجْلَزٍ – قَالَ: وَلَمْ أَسْمَعْهُ مِن أَبِي مِجْلَزٍ– عَن ابْنِ عُمَرَ" މާނައީ: "އަބޫމިޖްލަޒު ބުނި ކަމަށް ފުރިހަމަވިއެވެ. އަބޫމިޖްލަޒުގެ ފަރާތުން އަހާ ޙަދީޘްގެ ފުރިހަމަ ރިވާކުރެއްވުމެއް ނެތް އަބޫމިޖްލަޒުގެ ރިވާކުރެއްވިކަމަކަށް ސުލައިމާނު ނުއަހާ ކަމަށް ބުނެއެވެ. (ސުލައިމާނު) ފުރިހަމަވިއެވެ. މިނަމަ އަބޫމިޖްލަޒުގެ އަރިހުން ޙަދީޘް އަޑުއައްސަވާފައި ނުވާކަމެވެ."

ބައެއް ރިވާކުރާ މި ސަނަދުން އަބޫދާވޫދު އަބޫދާވޫދާއި، އަލްބައިހަޤީވެސް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.

ބައެއް ރިވާކުރައްވާފައިވާ އެހެން ރިވާކުރެއްވުމެއްގައި [ނަންބަރު: 3761 (456/2)] މި ޙަދީޘްގެ އެހެން ރިވާކުރެއްވުމެއްގައި މުޢުތަމިރު ބިން ސުލައިމާނު ފުރިހަމަކޮށް ރިވާކުރެއްވި ރިވާތަކުގައި، ސުލައިމާނު ބައިގެ (މުޢުތަމިރުގެ ބައްޕާ) އާއި އަބޫމިޖްލަޒު ދެމެދުގައި އެހެން ރާވީއަކު ހުރިކަން ރިވާކުރެއްވި ރަސޫލާގެ ސަނަދުގައި ސަނަދުވަނީ އެނގިފައި ނެތް މަޖްހޫލު ރާވީއެކެވެ.

މި ޙަދީޘަކީ އެނގިގެން ވުމުގެ ޙަދީޘްގެ އިއްތިޞާލް މަޖްހޫލު ރާވީއެކެވެ. މިފަދަ ރާވީންގެ ބެހޭގޮތުން އަޅުގަނޑުމެން ރިވާއަކީ މުޢުތަމިރުގެ އަރިހުގައި ޙައްޖަތެއް ނުވާކަމެވެ.

"އައްތަލްޚީޞު ޙަބީރު"ގައި މި އިބްނުޙަޖަރު އަލްބާރީ (ފަތްޙުލްބާރީ) އަށް ފާހަގަކޮށްފައިވެއެވެ. ވީމާ އުމަރުގެ ސަނަދުން މި ޙަދީޘް ބައެއް ރިވާކުރެއްވުމަކީ ފުރިހަމަވެފައިވެއެވެ. [ޙާފިޒުގެ ރިވާތަކުގައި ހުރީ ނަން ބައެއް ނުވާ ރިވާއެއް އަލްބާނީގެ ރިވާތަކުން ސަޙީޙާގެ ރިވާތަކުން ސުލައިމާނު ތަދުލީސް ކުރެއްވުމާ ރިވާކުރެއްވިކަމަށް ބުނެވިއެވެ.] މިގޮތުން އަލްއިމާމު އަލްބާނީ ބައެއް ރިވާތަކާއި ދިމާވާ ގޮތުގައި މިޙަދީޘް ސާބިތުނުވާ ކަމަށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. =

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "އަޑުހަރުކޮށް ކިޔަވާ ނަމާދުގައްޔާއި، ސިއްރުން ކިޔަވާ ނަމާދުގައި، އިމާމާ ވެސް އަދި އެކަނި ނަމާދުކުރާ މީހާ ވެސް ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިމެނިގެންވާ އާޔަތެއް ކިޔަވައި ސަޖިދަކުރުމަކީ ޝާފިޢީ މަޛުހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގެންނަވާގޮތުގައި މަކުރޫހުކަމެއް ނޫނެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވިއެވެ. [ނަމާދުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިމެނޭ އާޔަތެއް ކިޔުމަކީ ކަރާހިޔަތްތެރިކަމެއްވެސް މަކުރޫހު ކަމެކެވެ.]

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވިއެވެ. [މަކުރޫހުވެގެންވަނީ ސިއްރުން ކިޔަވާ ނަމާދުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަހިމެނޭ އާޔަތެއްކިޔުމެވެ. އަޑުހަރުކޮށްކިޔަވާ ނަމާދުގައި މަކުރޫހުވެގެންނެއް ނުވެއެވެ.]

ހަނަފީމަޛުހަބުގެ މަޝްހޫރު ފިޤްހީ ފޮތެއްކަމަށްވާ "އަލްބަޙްރުއް ރާއިޤު" ލިޔުއްވި ކަލޭގެފާނު، (އެބަހީ: ޒައިނުއްދީނު އިބްނު ނުޖައިމުލް ހަނަފީ) ވިދާޅުވިއެވެ. [ތިމަންމެން ދެކޭގޮތުގައި ނަމާދުގެ ޙާލަތުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަހިމެނޭ އާޔަތެއް ކިޔުމަ ނަމަވެސް ނަމާދުން ސަލާމްދިނުމަށްފަހުން ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުން ފަސްކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. ސަބަބަކީ އެހެންނޫނީ މައުމޫމުންނަށް އޮޅުމެއްވެދާނެ ކަމަށްޓަކައެވެ.]"[2]

7- ސަޖިދައިގެ އާޔަތް ތަކުރާރުވުން:

ސަޖިދައިގެ އާޔަތް އެއް ފަހަރަށްވުރެ ގިނަފަހަރު ތަކުރާރުވީ ނަމަވެސް އެއް ސަޖިދަކުރުމުން ފުދޭނެއެވެ. މިހާރު ކިޔަވަމުންދާހިނދު، ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގެ އާޔަތް

= ކަންމިހެންހުރުމާއެކު ސިއްރުން ކިޔަވާ ނަމާދުގައިވެސް ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުން ނުޖެހޭނެކަމަށް އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ހަދީޘުގެތެރެ ސާބިތުކަމަށްޓަކައެވެ. "ތަމާމުކުރުމިނަނަމި..." (ބ/271، 272)

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابِ الصَّلاَةِ، باب قَدْرِ الْقِرَاءَةِ فِي صَلاَةِ الظُّهْرِ... برقم: **807** (**356/1**) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابِ الصَّلاَةِ، باب التَّأْمِيْنِ، برقم: **809** (**331،330/1**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب اسْتِحْبَابِ السُّجُودِ فِي الصَّلاَةِ...، برقم: **3759** (**456/2**) ، وَأَبُويَعْلَى، فِي الْمُسْنَدِ، برقم: (**329**)–**5734** (**113/10**)

[2] الْمَجمُوع شَرحُ الْمُهَذَّبِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، (فَصْلٌ) فِي مَسَائِلِ تَتَعَلَّقُ بِسُجُودِ التِّلاَوَةِ: (الْخَامِسَةُ) (**568/3**)

އެތަކެއްފަހަރު ތަކުރާރުކޮށް ކިޔަވަން ބޭނުންނަމަ، ނުވަތަ ތަކުރާރުކޮށް ސަޖިދައިގެ އާޔަތެއް ކިޔަވާއަޑުއިވޭ މިހާ ވެސް، އެންމެ ފަހު ފަހަރު ކިޔަވަންދެން ނުވަތަ އެންމެ ފަހު ފަހަރު އަޑުއިވިއްޖައުމަށްދާންދެން ސަޖިދަކުރުން ފަސްކުރުން ހުއްދެވެ.

ސަޖިދައިގެ އާޔަތެއް އެންމެ ފުރަތަމަފަހަރު ކިޔެވުމަށްފަހު، ނުވަތަ އަޑުއެހުމަށްފަހު ސަޖިދަކޮށްފިނަމަ ފުދޭނެކަމަށް ބައެއް އިލްމުވެރިން (އެބަހީ: ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން) ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

އަނެއްބައި އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ، ސަބަބު ދުރުވެދިޔަކަމަށްބަލައި، (އެބަހީ: ދެވަނަ ފަހަރަށް ސަޖިދައިގެ އާޔަތެއް ކިޔަވައިފިނަމަ) އިތުރު ސަޖިދައެއް ކުރަންޖެހޭނެކަމަށެވެ. (މިހެން ވިދާޅުވަނީ، ޙަނަފީ މަޛްހަބު ފިޔަވައި އަނެއް ތިން މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންނެވެ.)

8- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ޤަޟާކުރުން:

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން، އެބަހީ، އިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަ ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ، ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިމެނޭ އާޔަތެއް ކިޔެވުމާ ގުޅިގެންނެވެ. ކުޑަކުޑަކޮށް ސަޖިދަކުރުން ލަސް ބޭނުންކަމުގައި ފަސްކުރުމުގައި ވިޔަސް، އެ ސަޖިދަކުރުން ކުރަންޖެހެނީއެވެ. ނަމަވެސް މާބޮޑަށް ފަސްވެއްޖެނަމަ ސަޖިދަކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. އަދި އެއީ ޤަޟާކުރަންޖެހޭ ސަޖިދައެއްވެސް ނޫނެވެ.

ޝުކުރުގެ ސަޖިދަ

ޝުކުރުގެ ސަޖިދައަކީ އެ މީހަކަށް ނިޢުމަތެއްލިބިއްޖެ މީހާ، ނުވަތަ އެ މީހެއްގެކިބައިން އުނދަގޫތަކެއް، މުސީބާތެއް ފިއްލަވައިފި މީހާ ކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވާ ސަޖިދައެއްކަމުގައި ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން، ދެކެވަޑައިގެންވެއެވެ.

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫބަކުރާ (ނުފައިޢު އިބްނުލް ޙާރިޘު)ގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، ޙަސަނުގެ ބަރިޙާއްކަމަށް އައްޝައިޚް ނާޞިރުއްދީން އަލްއަލްބާނީ ބަޔާންކުރެއެވެ. عَنْ أَبِى بَكْرَةَ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ "أَنَّهُ كَانَ إِذَا جَاءَهُ أَمْرُ سُرُورٍ، أَوْ بُشِّرَ بِهِ، خَرَّ سَاجِدًا، شَاكِرًا لِلَّهِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫބަކުރާ ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އުފާކުރުވާފަދަ ހަބަރެއް އެކަލޭގެފާނަށް ލިބިވަޑައިގެން ނަމަ، ނުވަތަ އެފަދަ ކަމެއްގެ ހަބަރު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ދަންނަވައިފިނަމަ، اللهُ އަށް ޝުކުރުއަދާކުރުމުގެގޮތުން އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދައަށް ވަޑައިގެންނެވެއެވެ."

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަލީބުނު އަބީ ޠާލިބުގެ އަރިހުން[2] އަލްބައިހަޤީގެ ސުނަނު އަލްކުބްރާ ސަނަދަކުން ޞަޙީޙް ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. "أَنَّ عَلِيًّا ﵁ كَتَبَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِإِسْلاَمِ هَمَدَانَ، فَلَمَّا قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْكِتَابَ، خَرَّ سَاجِدًا، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَالَ: {السَّلاَمُ عَلَى هَمَدَانَ، السَّلاَمُ عَلَى هَمَدَانَ}" (رَوَاهُ

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الْجِهَادِ، بَاب فِي سُجُودِ الشُّكْرِ، برقم: 2774 (147/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ السِّيَرِ، بَاب مَا جَاءَ فِي سَجْدَةِ الشُّكْرْ، برقم: 1578 (141/4) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلاَةِ وَالسَّجْدَةِ عِنِدَ الشُّكْرِ، برقم: 1394 (ص/455) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب سُجُودِ الشُّكْرِ، برقم: 3934 (517/2) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب السُّنَّةُ فِي سُجُودِ الشُّكْرِ، برقم: 1529 (275/2)

[2] **ނޯޓު:** މިޙަދީޘް ސުނަނުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއް، މިއީ އަލްބާނީގެ ބަސްތަކުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާންކޮށްފައެވެ. ނަމަވެސް އެއީ ޙަދީޘުގައިވާ ކަންތައް. ބަޔާންކުރުމުގައި މި ބަޔާނެއް އަލްބާނީ ޞަޙީޙް އަލްބާނީ ރިވާކުރައްވައިދޭ ބަޔާންކުރެވެ. (މުތަރުޖިމު)

الْبَيْهَقِيُّ، وَالرُّويَانِيُّ)[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، ހަމަދާނު ޤަބީލާގެ މީހުން އިސްލާމްވުމުން، (އެބައިމީހުންގެ ގަބޫލުކުރުމުގެ ދަޢުވަތުގެ ވެރިޔާ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހުއްސެވުން ލިބިވި ޢަލީ ބިން އަބީޠާލިބު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޙަޟްރަތަށް އެ ޚަބަރު ފޮނުއްވިއެވެ. ދެން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެ ސިޓީ ކިޔުއްވުމަށްފަހު ސަޖިދައަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދައިން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން ބަސްފުޅު ކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަދާނު ޤަބީލާގެ މީހުންނަށް ސަލާމު ހުއްޓެވެ. ހަމަދާނު ޤަބީލާގެ މީހުންނަށް ސަލާމު ހުއްޓެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހުއްސެވުންލިބިވި ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބިން ޢައުފުގެ އަރިހުން އަންނަނިވި، އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތްކުރެއްވި، އެ ޙަދީޘް ޞަޙީޙް ކަމުގައި ބުނެ ޙާކިމް އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތުން ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘް ނަގާފައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ ؓ، قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَتَوَجَّهَ نَحْوَ صَدَقَتِهِ، فَدَخَلَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَخَرَّ سَاجِدًا، فَأَطَالَ السُّجُودَ، حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ قَبَضَ نَفْسَهُ فِيهَا، فَدَنَوْتُ مِنْهُ فَجَلَسْتُ، فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ قُلْتُ: عَبْدُ الرَّحْمَان، قَالَ: مَا شَأْنُكَ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، سَجَدْتَ سَجْدَةً خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ قَبَضَ نَفْسَكَ فِيهَا، فَقَالَ:

{إِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَانِى فَبَشَّرَنِى، فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: [مَنْ صَلَّى عَلَيْكَ صَلَّيْتُ عَلَيْهِ، وَمَنْ سَلَّمَ عَلَيْكَ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ.] فَسَجَدْتُ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ شُكْرًا.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ)[2] މާނައީ: "ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބިން ޢައުފު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއް ދުވަހަކު ރަސޫލު اللهِ ﷺ (އަހުރެމެންގެ ތެރެއިން) ނުކުމެވަޑައިގަތެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ (އެބަހީ: ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ) ކަތިރުދުރުއް ދަނޑުގަނޑަކަށް ވަޑައިގަތެވެ. އެތަނުން ވުޟޫވަޑައިގެން، ޤިބްލައާއި ކުރިމަތިލައްވައި ސަޖިދަށް ވަޑައިގަތެވެ. އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދާގައި

---

[1] الْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب سُجُودِ الشُّكْرِ، برقم: **3932** (**516/2**)، وَالرُّويَانِيُّ فِى الْمُسْنَدِ، برقم: **304** (**218/1**،**219**)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **1664** (**201/3**) ، وَالْحَاكِمُ فِى الْمُسْتَدرَكِ، بِاخْتِصَارٍ، كِتَابُ الدُّعَاءِ، وَالتَّكْبِيْرِ، وَالتَّهْلِيلِ،...، برقم: **2071** (**746/1**)

އޮންނެވިއިރު ގިނަވެ (އަނެއްކާ) މާތް اللهُ އެކަލޭގެފާނުގެ ފުރާނަފުޅު ގެންދެވީ ނޫންބާއޭ ތިމަންނާގެ ހިތްފުޅަށްއެރިއެވެ. ދެން، ތިމަންނާ އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށްވަޑައިގެން އިރިސްކޮޅަށްވަޑައިގަތީމެވެ. އޭރުން އެކަލޭގެފާނު އިސްއުފުއްލަވައި، ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާއީ ކާކުތޯއެވެ. ތިމަން އަބްދުއްރަޙްމާނު ދަންނަވައިލުމުން ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ. ކޮންކަމެއްތޯއެވެ؟ ތިމަން ދަންނަވައިލީމެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ ﷺ ކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވައި އޮންނެވިއިރު ގިނަވެ، ކަލޭގެފާނުގެ ފުރާނަފުޅު اللهُ ގެންދެވި ކަމަށް ހީވެގެން ތިމަން ބިރުގަތީމެވެ. އޭރުން ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ.

{ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލްގެފާނުވަޑައިގެން ތިމަން ކަލޭގެފާނަށް އުފާވެރި ހަބަރެއްދެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، اللهُ ތަޢާލާ ވަޙީކޮށްދެއްވިއެވެ. [ކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔައިފި މީހާގެ މައްޗަށް ތިމަން ރަޙްމަތްތަކާއި ޞަލަވާތް ފޮނުއްވާނަމެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ސަލާމް ދަންނަވައިފި މީހާގެމައްޗަށް ތިމަން ސަލާމް ފޮނުއްވާނަމެވެ.] ދެން، (މިކަން އިނގި ވަޑައިގަތުމުން) ތިމަން ކަލޭގެފާނު اللهُ އަށް ޝުކުރުއަދާކުރެއްވުމުގެ ގޮތުން ސަޖިދަކުރައްވައިފީމެވެ.}"

އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ ކަޢުބު އިބްނު މާލިކުގެ ތައުބާ ޤަބޫލުކުރެއްވިކަމުގެ އުފާވެރި ހަބަރު އެ ކަލޭގެފާނަށް ލިބިވަޑައިގަތުމުން، އެ ކަލޭގެފާނު ޝުކުރުގެ ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ.[1]

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ ޢަލީ ބޭފުޅާއަށް ޛުއްޘުދައްޔާ (ޚަވާރިޖުންގެ ބޮޑެއް) މަރާލެވުނުކަން އިނގިވަޑައި ގަތުމުން، އެ ކަލޭގެފާނު ޝުކުރުގެ ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ.[2]

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْمَغَازِي، بَاب حَدِيثُ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ...، برقم: 4418 (176/3،180) ، وَ مُسْلِمٌ، كِتَابُ التَّوبَةِ، باب حَدِيثِ تَوْبَةِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ...، برقم: **53-(2769)** (ص/**1269،1274**) މިއީ ވަރަށް ދިގު ޙަދީޘެކެވެ. ކަޢުބުގެފާނު ސަޖިދަކުރެއްވި ވާހަކަ އޮންނަނީ، ބުޚާރީގެ (179/3) އަދި މުސްލިމްގެ (ص/1272) ގައި ވަނީ ބަޔާންކޮށްފައެވެ.

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **848** (**208/2**) ، وَ برقم: **1255** (**410/2،411**) ، وَ البزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **897** (**111/3**)

ސައީދު ބިން މަންސޫރު ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ދުއްސުންގެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނަށް، މުސައިލިމަތުލް ކައްޛާބު (ނަބީކަމަށް ދަޢުވާކުރި ދައްޖާލެއް) ޤަތުލުވީކަން އެނގިވަޑައި ގަތުމުން، އެ ކަލޭގެފާނު ޝުކުރުގެ ސަޖިދަ ކުރެއްވިއެވެ.

ޝުކުރުގެ ސަޖިދަ ބޭއްބެވުމަށްޓަކައި، ޢާއްމު ނަމާދު ބޭއްބެވުމުގެ ޝަރުޠުތަކަށް ފުރިހަމަވާންޖެހޭނެކަމަށް ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އަނެއްބައި އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި އެ ކަންކަން ފުރިހަމަވުން ޝަރުޠެއްނޫނެވެ. އެހެނީ، ޝުކުރުގެ ސަޖިދައަކީ ނަމާދެއްނޫނެވެ.

"ފަތުޙުލް ޢައްލާމު" ނަމަކަށްކިޔާ ފޮތުގައި ނަންގަންވިގެންވެއެވެ. "ޝުކުރުގެ ސަޖިދަކުރުމަށްޓަކައި، ނަމާދު ބޭއްބެވުމުގެ ޝަރުޠުތަކަށް ފުރިހަމަވުން ބޭނުންނުވާކަމަށް ބުނެވުނުބަސް ބަޔާކޮށްދޭ އެއްވެސް ދަލީލެއްނެތެވެ."[1]

އައްޝައުކާނީ ވިދާޅުވެއެވެ. "ޝުކުރުގެ ސަޖިދައާބެހޭ ޙަދީޘްތަކުން އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތްތަކުން، އެ ކަމަށްޓަކައި ވުޟޫކުރެއްވުމާއި، ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލެއްވުން ބަޔާންވެފައިނުވެއެވެ. އަދި ޢަމަލުކުރެއްވިކަމެއް ނުވެއެވެ. އެހެނީ ތަކުބީރު ކިޔުއްވާ ސަޖިދަކުރެއްވިކަމަށް ސައްޙަކޮށް ރިވާވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި އެ ސަޖިދަކުރެއްވިކަމުގެ ދަލީލުތަކުން ތަކުބީރު ކިޔުއްވާ ސަޖިދަކުރެއްވިކަމަށް ބަޔާނެއް ނުވެއެވެ.

ބަޔަކު މަދުހަބުގެ ފުޤަހާއުންގެ "އަލްބަޙްރު" ގައި އައިސްފައިވާގޮތުން ޝުކުރުގެ ސަޖިދަކުރުމަށްޓަކައި ތަކުބީރު ކިޔުއްވާ ސަޖިދަކުރައްވާނެއެވެ. އަލްއިމާމު ޔަޙްޔާ ވިދާޅުވީ ތަކުބީރު ކިޔުއްވައިގެން ސަޖިދަ ކުރައްވާ ގޮތަށް ކަމުގެ އަލިކިޔަވައިދިނުމުގައި ޝުކުރުގެ ސަޖިދައިގެ ހުކުމު ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އެހެނީ، އެ ސަޖިދައިގެ ހުކުމަކީ ސަޖިދައެއްކަމުގައި ވާތީއެވެ. އަދި ތިލާވަތު ވަގުތު ޝުކުރުގެ ސަޖިދަކުރުމަކީ ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ފަދައިން ކުރެވިދާނެކަމެކެވެ."[2]

---

[1] فَتحُ العَلاَّمُ لِشَرْحِ بُلُوغ الْمَرام **(161/1)**

[2] نَيلُ الأَزطَار، كِتَابُ الصَّلاَة، أَبوَابُ سُجُودِ التِّلاَوَةِ وَ الشُّكْرِ، **(27،28/4)**

ކުށުސަޖިދަ

ޞައްޙަމަގުން ސާބިތުވާގޮތުގައި، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ވެސް (ބައެއް ފަހަރަށް) ނަމާދުގައި ހަނދުމަފުޅުނެތިފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވައިފައިވެއެވެ. {إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ)[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންކަލޭގެފާނީ ހަމަ ތިޔަބައިމީހުންފަދަ އާދަމުގެ ދަރިއަކީމެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ހަނދާންނެތޭފަދައިން ތިމަންކަލޭގެފާނުވެސް ހަނދުމަފުޅު ނެތެއެވެ. ފަހެ، ތިމަންކަލޭގެފާނު ހަނދުމަފުޅުނެތިއްޖެނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ތިމަން ކަލޭގެފާނަށް ހަނދުމަފުޅުކޮށްދެއްވާށެވެ."

ފަހެ، ނަމާދުގައި ހަނދާންނެތިއްޖެނަމަ ކަންކުރާނެގޮތް އެކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތަށް އުނގަންނަވައިދެއްވައިފައިވެއެވެ. އެކަމުގެ ހުކުމްތައް އަންނަނިވި ޢުނުވާނުތަކުގައި ކުރުކޮށް ބަޔާންކުރަމުންދާނަމެވެ.

(ހ) ކުށުސަޖިދަކުރާން ވަގުތު:

ނަމާދުގައި ކުށެއް ކުރެވިއްޖެނަމަ، އެ ކަމުން ސަލާމަތްވުމަށްޓަކައި ދެ ސަޖިދަ ކުރުމަށްވަނީ އަންގަވައިފައިވެއެވެ. އެ ކުށުސަޖިދަކުރާން ވަގުތަކީ، ނަމާދުކުރުމުގައި، ސަލާމް ދިނުމުގެ ކުރިގައެވެ. ސަލާމްދިނުމަށްފަހުގައި، ކުރުން ވެސް ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.

އެ ކަމާބެހޭ اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީގެ އަރިހުން [illegible]، މުސްލިމް ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ {إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ، فَلَمْ يَدْرِ كَمْ صَلَّى، ثَلَاثًا، أَمْ أَرْبَعًا، فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ، وَلْيَبْنِ عَلَى

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب الصَّلَاةِ، بَاب التَّوَجُّهِ نَحْوَ الْقِبْلَةِ حَيْثُ كَانَ، برقم: 401 (148/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب السَّهْوِ فِي الصَّلَاةِ...، برقم: 89-(572) (ص/257) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَاب الصَّلَاةِ، باب إِذَا صَلَّى خَمْسًا، برقم: 1020 (433،432/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب السَّهْوِ، باب التَّحَرِّي، برقم: 1243 (34/2)

مَا اسْتَيْقَنَ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ، فَإِنْ كَانَ صَلَّى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهُ صَلاَتَهُ، وَإِنْ كَانَ صَلَّى إِتْمَامًا لأَرْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيمًا لِلشَّيْطَانِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1]

މާނައީ: “އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު، އޭނާގެ ނަމާދުގައި ކުރެވުނީ ކިތައް ރަކުޢަތްކަމާމެދު ޝައްކުވެ، ތިން ރަކުޢަތްކަން ނުވަތަ ހަތަރު ރަކުޢަތްކަމާމެދު ޔަޤީންނުވެއްޖެނަމަ، ޝައްކުދުރުކޮށްލައި، އޭނާއަށް ޔަޤީންކަން އޮތް މިންވަރެއްގެމައްޗަށް ނަމާދު ފުރިހަމަކުރާށެވެ. އެއަށްފަހު، ސަލާމްދިނުމުގެކުރީގައި ދެ ސަޖިދަކުރާށެވެ. ފަހެ، އޭނާއަށް ކުރެވިފައިވަނީ، ފަސް ރަކުޢަތް ނަމަ، އެ ހިނދު (އެ ދެ ސަޖިދައިގެ ސަބަބުން) އޭނާގެ ނަމާދަކީ ގިރި، ފުރިހަމަ ނަމާދެއްކަމުގައި ވާނެ ހުންނެވެ. އަދި އޭނާއަށް ކުރެވިފައިވަނީ، އެ ނަމާދުގައި ކުރުމަށް ހަމަޖެހިފައިވާ ރަކުޢަތް ފުރިހަމައަށް ކަމަށްވަނީނަމަ، އެ ކުރުމުން ދެ ސަޖިދައަކީ ޝައިޠާނާއަށް އޮޅޭ ނިކަމެތި ކަމެއްކަމުގައި ވާނޭކަމުގައެވެ.}”

އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމުގައި އައިސްފައިވާ “ދުލްޔަދައިނި”ގެ ޙަދީޘްގައިވެސް، ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ހަނދުމަފުށުވުމުން ހިނދު، އެ ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައިފައިވެސް، ސަލާމް ދެއްވުމަށްފަހުގައިކަމަށެވެ.[2]

ކުށުސަޖިދަކުރުމުގައި އަދުރާވެގެންވެސް، ހަނދާންނެތުމުން ދުރުވެރިވު ގޮތަކީ މައްސަލަ ހިނާއަތްކަން އެ ދެ ސަޖިދަ ކުރުމެވެ. ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب السَّهْوِ فِي الصَّلاَةِ...، برقم: 88-(571) (ص/256) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: **11782** (**306،305/18**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ شَكَّ فِي صَلاَتِهِ...، برقم: **3803** (**469/2**) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب صِفَةُ السَّهْوِ فِي الصَّلاَةِ...، برقم: **1398** (**202،201/2**)

[2] **ނޯޓް:** “ދުލްޔަދައިނި”ގެ ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވާ ޙާދިސާ، ޒުހުރު ހަނދާންނެތުމާ ވަރަށް ގާތުގެ ޙާދިސާއެކެވެ. އެ ޙާދިސާގައި ކަންހިނގައިވާ ގޮތަކީ، އެއް ދުވަހަކުގެ ޢަޞްރު ނަމާދުގެ ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވާފައިވަނިކޮށް، ހަނދުމަފުށުވުމުގެ ސަބަބުން ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ އަނގޮށް ސަލާމް ދެއްވިއެވެ. އެ ހިނދު “ދުލްޔަދައިނި”ގެ ނަމުން މަޝްހޫރުވެފައިވާ ޞަޙާބީ އެކަން ފާހަގަކުރައްވާދެން ނަމާދުގެ ރަކުޢަތް މަދުކުރެއްވީތޯ ނުވަތަ ހަނދުމަފުށުވުނީތޯ ސުވާލުކުރެއްވުމުން، އެކަން ޞަޙާބުންގެ އަރިހުން ކަށަވަރުކުރައްވައިފަހު، މިސްކިތަށް އެނބުރިވަޑައިގެން ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައިފަހު، ކުށުސަޖިދައިގެ ދެ ސަޖިދަ ކުރެއްވިއެވެ. ދެކި އަވަހަށް އަނގަ އެންގެވުމެއްގައި މުއައްޒިނު އެ ބަޔާން ގެންނަވައިދެއްވިއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

ކުށުސަޖިދަކުރުމަށް އައިސްފައިވާ ބާވަތްތަކުގައި ސަލާމްދިނުމުގެކުރިން ކުރުމެވެ. އަދި ސަލާމްދިނުމުގެ ފަހުގައި ކުރުމަށް އައިސްފައިވާފަދަ ބާވަތެއް މެދުވެރިވެއްޖެނަމަ ސަލާމް ދިނުމަށްފަހު ކުށުސަޖިދަ ކުރުމެވެ. އެނޫން ބާވަތްތަކުގައި އެ މީހަކު ބޭނުން ގޮތަކަށް (އެބަހީ: ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން، ނުވަތަ ސަލާމްދިނުމަށްފަހު) ކުށުސަޖިދަ ކުރުން އެންމެރަނގަޅުވާނެއެވެ.

އައްޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މި މަޤާމުގައި ބުނުން އެންމެރަނގަޅު ގޮތަކީ، ނަމާދުގައި މީހަކަށް ކުށެއްކުރެވިއްޖެނަމަ، މިކަމާގުޅޭގޮތުން އައިސްފައިހުރި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅުތަކާއި ޢަމަލުފުޅުތަކަށް ބަލައި، އެ ކުރެވުނު ކުށަކީ، ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރީގައި ކުށުސަޖިދަ ކުރަންޖެހޭ ކުށަކަށްވާނަމަ، ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރީގައި ކުށުސަޖިދަކުރުމެވެ. އެ ކުރެވުނު ކުށަކީ، ސަލާމްދިނުމުގެ ފަހުގައި ކުށުސަޖިދަ ކުރަންޖެހޭ ކުށަކަށްވާނަމަ، ސަލާމްދިނުމުގެ ފަހުގައި ކުށުސަޖިދަކުރުމެވެ. އަދި މި ދެގޮތުންކުރެ ގޮތަކާ ގުޅުންހުރި ބާވަތެއްގެ ކުށެއް ނޫންކަމަށްވާނަމަ، އޭ މަދުވުން ނުވަތަ ގިނަވުން ކަމަށްވިއަސް ތަފާތެއްނެތި އެ މީހަކަށް ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން އެ ދެ ސަޖިދަކުރުމާއި، ސަލާމްދިނުމަށްފަހު އެ ދެ ސަޖިދަކުރުމުގައި އިޚްތިޔާރު ލިބިގެންވާ މީހަކުގައެވެ.

އެއީ އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّهُ ރުޟްވާންލައްވި ޢަބްދު اللّهِ ބިން މަސްޢޫދުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްފުޅުގައިވާގޮތުގެ މަތިންނެވެ. عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁ أَنَّ النَّبِيِّ قَالَ: {إِذَا زَادَ الرَّجُلُ، أَوْ نَقَصَ، فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1] މާނައީ: "ޢަބްދު اللّهِ ބިން މަސްޢޫދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {މީހަކަށް ނަމާދުގައި އިތުރަށް ކުރެވިއްޖެކަމަށް، ނުވަތަ މަދުން ކުރެވިއްޖެކަމަށް ވިޔަސް ހަމަ، އޭނާ ދެ ސަޖިދަ ކުރާހުށިކަމެވެ.}"[2]

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب السَّهْوِ فِي الصَّلاَةِ...، برقم: 96-(...) (ص/258)

[2] نَيلُ الأَزْطَار، كِتَابُ الصَّلاَةِ، أَبوَابُ سُجُودِ السَّهْوِ (42/4)

(ނ) ކުށުސަޖިދަކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވާ ގޮތްތައް:

އަންނަނިވި ކަންތައްތަކުގެތެރެއިން ކަމެއް މެދުވެރިވެއްޖެނަމަ، ކުށުސަޖިދަކުރުން ޝަރުޢުކުރައްވައިފައިވެއެވެ.

1- ނަމާދު ފުރިހަމަކުރުމުގެ ކުރިން ސަލާމްދިނުން:

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ނެރުއްވައިފައިވާ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންވެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން އިބްނުސީރީނު ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنِ ابْنِ سِيْرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: "صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِحْدَى صَلاَتَيْ الْعَشِيِّ، قَالَ ابْنُ سِيْرِينَ: سَمَّاهَا أَبُو هُرَيْرَةَ، وَلَكِنْ نَسِيتُ أَنَا، قَالَ: فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، فَقَامَ إِلَى خَشَبَةٍ مَعْرُوضَةٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَاتَّكَأَ عَلَيْهَا كَأَنَّه غَضْبَانُ، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى، وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ، وَوَضَعَ خَدَّهُ الأَيْمَنَ عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى، وَخَرَجَتْ السَّرَعَانُ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ، فَقَالُوا: قَصُرَتِ الصَّلاَةُ؟

وَفِي الْقَوْمِ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، فَهَابَا أَنْ يُكَلِّمَاهُ، وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ فِي يَدَيْهِ طُولٌ يُقَالُ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَنَسِيتَ أَمْ قَصُرَتِ الصَّلاَةُ؟ قَالَ: {لَمْ أَنْسَ، وَلَمْ تُقْصَرْ.} فَقَالَ: {أَكَمَا يَقُولُ ذُو الْيَدَيْنِ؟} فَقَالُوا نَعَمْ: فَتَقَدَّمَ فَصَلَّى مَا تَرَكَ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ، وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ، أَوْ أَطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ، ثُمَّ كَبَّرَ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އިބްނުސީރީނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވެދެއްވިއެވެ. އެއް ދުވަހަކު ތިމަންމެންނާއިގެން ދުވާލުގެ ދެ ނަމާދުންކުރެ ނަމާދެއް ކޮށްދެއްވުމުގައި ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ (ހަނދުމަފުޅުނެތުނެވެ.) އިބްނުސީރީނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ ކޮން ނަމާދެއްކަން އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވެދެއްވިއެވެ. ނަމަވެސް ތިމަންނާ މިހާރު ހަނދާންނެތެވެ. އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެންނާއިގެން ދެ ރަކުޢަތް ކޮށްދެއްވުމަށްފަހު،

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب تَشْبِيكِ الْأَصَابِعِ فِي الْمَسْجِدِ وَغَيْرِهِ، برقم: 482 (171/1) ، وَمُسْلِمٌ، تَابُ الْمَسَاجَدِ...، باب السَّهْوِ فِي الصَّلاَةِ...، برقم: 97–(573) (ص/259،258) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب السَّهْوِ فِي السَّجْدَتَيْنِ، برقم: 1008 (429،427/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7201 (130/12) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْكَلاَمِ فِي الصَّلاَةِ عَلَى وَجْهِ السَّهْوِ، برقم: 3905 (502/2)

ސަލާމްދެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، މިސްކިތުގައި ބަހައްޓައިފައިހުރި ލަކުޑިކޮޅެއްގެ ކައިރިއަށް ވަޑައިގެން އޭގައި އެކަލޭގެފާނު ލެނބިވަޑައިގަތެވެ. ހީވަނީ އެކަލޭގެފާނު ކޮންމެވެސްކަމަކާ ހިތްޕުޅާނުވެ ހުންނެވިހެންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތް އަތްތިލަފުޅު ވާތު އަތްތިލަފުޅަށް ދެއަތްތިލަފުޅުގެ އިނގިލިފުޅުތައް ޖައްސަވައި ލެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތް ކޯފުޅު ވާތަތްތިލަފުޅުގެ މަތީގައި ލައްސަވައިލެއްވިއެވެ. އެހިނދު މީސްތަކުން މިސްކިތުގެ ދޮރުފޮތިތަކުން އަވަސްއަވަހަށް ބޭރަށް ނުކުންނަންފެށިއެވެ. އެއުރެން ބުނެއެވެ. ނަމާދުގެ ރަކުޢަތު މަދުކުރެއްވުނީ ބާވައެވެ.

މީސްތަކުންގެތެރޭގައި އަބޫބަކުރުގެފާނާއި ޢުމަރުގެފާނުވެސް ތިއްބެވިއެވެ. ނަމަވެސް އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ ހައިބަތުގެ ވަންތަކަމުގެ އެކަލޭގެފާނުގެ އަބުރުގައި އެ ދެ ބޭކަލުންނަށް އެއްޗެއް ދަންނަވަން ބިރުވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، (ޢާއްމު މީސްތަކުންނަށްވުރެ) އެ ބޭކަލެއްގެ ދެ އަތްޕުޅު ދިގުވުމުގެސަބަބުން "ޛުލްޔަދައިން" ގެ ނަންދީގެން މަޝްހޫރުވެފައިވާ ބޭކަލަކުވެސް މީސްތަކުންގެތެރޭގައި ހުންނެވިއެވެ. އެ ބޭކަލުން ދަންނަވިއެވެ. އޭ اللّٰهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ! ކަލޭގެފާނު ހަނދުމަފުޅުނެތުނީތޯއެވެ؟ ނުވަތަ ނަމާދުގެ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދު މަދުކުރެއްވުނީތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. {މިމަނިކުފާނު ހަނދުމަފުޅުނެތުމެއް ނުނެތެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދު މަދުވެސް ނުކުރެވެއެވެ.} އެއަށްފަހު ވިދާޅުވިއެވެ. {ކަންހިނގައިފައިވަނީ ޛުލްޔަދައިން އެ ވިދާޅުވާގޮތަށްތޯއެވެ؟} އެންމެހާބޭކަލުން ދަންނަވައެވެ. އާދޭހެވެ. ފަހެ، (ބަދަލުވެ މީސްތަކުންނާ މެދަށް ގެންނެވުމަށްފަހު) އިތުރުއެކަލޭގެފާނު އިމާމުވެ ވަޑައިގެން ހުންނަވާ މަޤާމުގައި ހުއްޓިވަޑައިގަތެވެ. އަދި ހަނދުމަފުޅުނެތުނު ދެ ރަކުޢަތް ކުޅުއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، ސަލާމްދެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ތަކުބީރުވިދާޅުވެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ޢާއްމު ސަޖިދައާ އެއްފަދަ ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ދިގުކޮށް ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ތަކުބީރުވިދާޅުވެ އެކަލޭގެފާނުގެ ސަޖިދައިން ތެދުވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެއަށްފަހު ތަކުބީރު ވިދާޅުވެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ޢާއްމު ސަޖިދައާ އެއްފަދަ ނުވަތަ އެއަށްވުރެ

ދިގުކޮށް ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު (ތަޝައްހުދުވިދާޅުވެ އެކަލޭގެފާނު) އިސްމަތިފުޅު އުފުއްލެވިއެވެ.“

އެ ދުބަހައިކަލުންނަން اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި އައްޒުބައިރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަލްބައިހަޤީއާއި، އައްޠަބަރާނީ ނަޤުލުކުރައްވާފައިވާ ޢަޠާއު (އިބްނު އަބީރަބާޙު) ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَطَاءٍ، أَنَّ ابْنَ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، صَلَّى الْمَغْرِبَ، فَسَلَّمَ فِي رَكْعَتَيْنِ، وَنَهَضَ لِيَسْتَلِمَ الْحَجَرَ، فَسَبَّحَ الْقَوْمُ، فَقَالَ: مَا شَأْنُكُمْ؟ قَالَ: فَصَلَّى مَا بَقِيَ، وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، قَالَ: فَذُكِرَ ذَلِكَ لابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: مَا أَمَاطَ عَنْ سُنَّةِ نَبِيِّهِ ﷺ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى)[1] މާނައީ: "ޢަޠާއު (އިބްނު އަބީރަބާޙު) ވިދާޅުވިއެވެ. އައްޒުބައިރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނު (ގެ ޚިލާފަތުގެ ދައުރުގައި) އެއް ދުވަހަކު މަޣްރިބުނަމާދު އިމާމުވެވަޑައިގެން ކުޅުއްވައިދެއްވަމުން ދެ ރަކުޢަތް ކުޅުއްވުމަށްފަހު އެ ކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވިއެވެ. އަދި އަލްޙަޖަރުލް އަސްވަދުގައި އިސްތިލާމުކުރެއްވުމަށްޓަކައި އެ ކަލޭގެފާނު ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، ފަހަތުގައިތިބި ޖަމާޢަތުން ތަސްބީޙަކިޔައިފިއެވެ. އެ ހިނދު އެ ކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންނަން ކޮންކަމެއްވީތޯ؟ ޢަޠާއު ވިދާޅުވިއެވެ. (ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ކަންވީގޮތް ދެންނެވުމުން ހިނދު) ދޫކުރެއްވުން ރަކުޢަތް ފުރިހަމަ ކުޅުއްވުމަށްފަހު، ކަމުގައި ދެ ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. ޢަޠާއު ވިދާޅުވިއެވެ. މިކަން ހިނގައިދިޔަގޮތް ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނުގެ އަރިހުގައި ދެންނެވުނެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: އިބްނުއައްޒުބައިރު) ގެ ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތާ އެ ކަލޭގެފާނު ޚިލާފުވެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ.)“

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 3285 (320/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْكَلاَمِ فِى الصَّلاَةِ عَلَى وَجْهِ السَّهْوِ، برقم: 3917 (506/2) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِى الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 11484 (199/11) وَفِى الأَوسَطِ، برقم: 4649 (53/5) ، وَأَبُويَعْلَى فِى الْمُسْنَدِ، برقم: 270-(2597) (466/4)

2- ނަމާދުގައި ރަކުޢަތެއް އިތުރުކުރުވުން:

މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދުاللَّهِ ބްނު މަސްޢޫދުގެއަރިހުން އަލްޖަމާޢާގެ އެންމެބޭބޭކަލުން ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ (ابْنِ مَسْعُودٍ) ﵁ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ صَلَّى الظُّهْرَ خَمْسًا، فَلَمَّا سَلَّمَ قِيلَ لَهُ، أَزِيدَ فِى الصَّلَاةِ؟ قَالَ: {وَمَا ذَاكَ؟} قَالُوا: صَلَّيْتَ خَمْسًا، فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ مَا سَلَّمَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَاللَّفظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِىُّ، وَابْنُ مَاجَه)[1] މާނައީ: “ޢަބްދުاللَّهِ ބިން މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (އެއް ދުވަހަކު) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ މެންދުރު ނަމާދުގައި ފަސް ރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވުމުން، އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ދެންނެވުނެވެ. ނަމާދުގެ ރަކުޢަތް އިތުރުކުރެއްވުނީތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކިހިނެއްވީތޯއެވެ؟} (އަޞްޙާބުން) ދެންނެވީއެވެ. ކަލޭގެފާނު ކުރެއްވީ ފަސް ރަކުޢަތެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުން ނިމިވަޑައިގެން ސަލާމްދެއްވައިފައި ވުމަށްފަހު، ދެ ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ.”

މި ޙަދީޘުން، މީހަކު ހަނދާންނެތިގެން ހަތަރުވަނަ ރަކުޢަތުގައި އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔުމަށް ނުއިށީނދެ ނަމާދުގެ ރަކުޢަތެއް އިތުރުން ކުރުވުން ނަމަވެސް (ސަހުވުސަޖިދަ ކުރުވުން) އޭނާގެ ނަމާދު ޞައްޙަވާނެކަމުގެ ދަލީލެކެވެ.

3- ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުކިޔުން ހަނދާންނެތުމުން، ނުވަތަ ނަމާދުގެ ސުންނަތެއް ހަނދާންނެތުމުން:

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި (ޢަބްދުاللَّهِ) އިބްނު ބުޙައިނާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ بُحَيْنَةَ ﵁ أَنَّهُ قَالَ: "صَلَّى لَنَا

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ السَّهْوِ، باب إِذَا صَلَّى خَمْسًا، برقم:1226 (378/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب السَّهْوِ فِى الصَّلَاةِ وَالسُّجُودِ لَهُ كِتَابُ السَّهْوِ، ، برقم: 91-(...) (ص/257) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب إِذَا صَلَّى خَمْسًا، برقم: 1019 (432/1)، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابِ الصَّلَاةِ، بَاب مَا جَاءَ فِي سَجْدَتَي السَّهْوِ...، برقم: 392 (238/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ السَّهْوِ، باب ما يفعل من صلى خَمسًا، برقم: 1253 (37/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ...، بَاب مَن صَلَّى الظُّهْرَ خَمْسًا وَهُوَ سَاهٍ، برقم: 1205 (ص/380)

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ مِنْ بَعْضِ الصَّلَوَاتِ، ثُمَّ قَامَ فَلَمْ يَجْلِسْ، فَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ، وَنَظَرْنَا تَسْلِيمَهُ كَبَّرَ قَبْلَ التَّسْلِيمِ، فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ، ثُمَّ سَلَّمَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: (ޢަބްދުاللَّهِ) އިބްނު ބުޙައިނާ ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ދުވަހަކު) މާތްރަސޫލާ ﷺ ތިމަންމެންނާއިގެން ނަމާދެއް ކޮށްދެއްވުމުގައި ދެވަނަ ރަކުޢަތް ކުރެއްވުމަށްފަހު، (ހަނދުމަފުށުންނެވިގެން ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތު ވިދާޅުވުމަށް އިށީނދެވަޑައިނުގެން) ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައިފިއެވެ. ދެން، މީސްތަކުންވެސް އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތެދުވިއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ފުރިހަމަކުރެއްވުމުން، ސަލާމްދެއްވާނޭކަމަށް މިތަނުން އިންތިޒާރު ކުރިއީމުއެވެ. (ނަމަވެސް) ސަލާމްދެއްވުމުގެ ކުރިން އެކަލޭގެފާނު ތަކުބީރު ވިދާޅުވެ، އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ދެ ސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. އެއަށްފަހު ސަލާމްދެއްވިއެވެ.“

ހަނދާންނެތިގެން ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުކިޔުމަށް ނުއިށީނދެ ނަމާދުކުރައިގެން ކުރިއަށް ދިޔުމަށްފަހު، މިންވަރަށް ރަކުޢަތެއްގެ ކައިރިވުމުން ހަމަޖެހުމުގެ ކުރިން އެ ކަން ހަނދާންވެއްޖެނަމަ، އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔުމަށްޓަކައި އިށީނދެނުވާނެކަމާއި، ފުރިހަމައަށް ތެދުވުމުގެ ކުރިން، ހަނދާންވެއްޖެނަމަ އިށީނދެވަޑައިގަންނަވާނެކަމާއި، ފުރިހަމައަށް ދެ ސަޖިދަކުރުމަށް އެރުން ބަރަކާތްކަން އިރުޝާދުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަލްމުޣީރާ ބިން ޝުޢުބާގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަޔާނެވެ.

عَنِ الْمُغِيْرَةِ بْنِ شُعْبَةَ ؓ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ، فَلَمْ يَسْتَتِمَّ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ، وَإِذَا اسْتَتَمَّ قَائِمًا فَلاَ يَجْلِسْ، وَيَسْجُدُ سَجْدَتَيْ السَّهْوِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه،

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ السَّهْوِ، بَاب مَا جَاءَ فِي السَّهْوِ إِذَا قَامَ مِنْ رَكْعَتَيْ الْفَرِيضَةِ، برقم: 1224 (378/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب السَّهْوِ فِي الصَّلَاةِ وَالسُّجُودِ لَهُ كِتَابُ السَّهْوِ، ، برقم: 85–(570) (ص/256) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مَنْ قَامَ مِنْ ثِنْتَيْنِ وَلَمْ يَتَشَهَّدْ، برقم: 1034 (436/1،437) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلَاةِ، بَاب مَا جَاءَ فِي سَجْدَتَي السَّهْوِ...، برقم: 391 (235/2،236) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ السَّهْوِ، مَا يَفْعَلُ مَنْ قَامَ مِنِ اثْنَتَيْنِ نَاسِيًا وَلَمْ يَتَشَهَّدْ، برقم: 1221 (24/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ...، باب مَاجَاءَ فِي مَنْ قَامَ مِنِ اثْنَتَيْنِ سَاهِيًا، برقم: 1206 (ص/381) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 22929 (14/38)

وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، و اللَّفْظُ لأَحْمَدَ وَ لابْن مَاجَه [1]) [2] މާނައީ: ”އަލްމުޣީރަތު ބްނު ޝުޢުބަތު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ދެވަނަ ރަކުޢަތަށްފަހު (އައްތަޙިއްޔާތަށް ނުއިށީނދެ) ތެދުވެއްޖެނަމަ، އޭނާ ފުރިހަމައަށް ކޮއްޅަށް ތެދުވުމުގެ ކުރިން ހަނދާންވެއްޖެނަމަ އިށީންނާނެއެވެ. އަދި އޭނާ ފުރިހަމައަށް ކޮއްޅަށް ތެދުވެއްޖެނަމަ ނުއިށީންނާނެއެވެ. އަދި (ނަމާދު ފުރިހަމަ ކުރުމަށްފަހު) ދެސަޖިދަ ކުރާނެއެވެ.}“

4- ނަމާދުގައި އުނި އިތުރު ވީކަމަށް ޝައްކު އުފެދޭ ހިނދު، ދެސަޖިދަ ކުރުން:

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުއްރަޙްމާން ބްނު ޢައުފުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އިބްނުމާޖާއި، އައްތިރުމިޛީ ރިވާޔަތްކުރައްވައި، ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމުގައި އަލްއަލްބާނީ ވިދާޅުވެފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ﵁ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَتِهِ، فَلَمْ يَدْرِ أَوَاحِدَةً صَلَّى أَمْ ثِنْتَيْنِ، فَلْيَجْعَلْهَا وَاحِدَةً، وَإِذَا لَمْ يَدْرِ ثِنْتَيْنِ صَلَّى أَمْ ثَلاَثًا فَلْيَجْعَلْهَا ثِنْتَيْنِ، وَإِذَا لَمْ يَدْرِ أَثَلاَثًا صَلَّى أَمْ أَرْبَعًا، فَلْيَجْعَلْهَا ثَلاَثًا، ثُمَّ يَسْجُدْ إِذَا فَرَغَ مِنْ صَلاَتِهِ وَهُوَ جَالِسٌ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ سَجْدَتَيْنِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ) [3] މާނައީ: ”ޢަބްދުއްރަޙްމާން ބްނު ޢައުފު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާތީ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެހީމެވެ. (ޙަދީޘްކުރެއްވި

---

[1] **ނޯޓު:** މިމާނައި މިވަނީ، އަޙްމަދާއި އިބްނު މާޖާގެ ރިވާޔަތްތަކުގައިވާ ޢިބާރާތެވެ. އަބޫދާއޫދާއި އަލްބައިހަޤީގެ ރިވާޔަތްތަކުގައިވަނީ، {إِذَا قَامَ الإِمَامُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ، فَإِنْ ذَكَرَ قَبْلَ أَنْ يَسْتَتِمَّ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ.} إِلَى آخِرِ الْحَدِيثِ. މާނައީ: ”އިމާމު ދެވަނަ ރަކުޢަތަށްފަހު (އައްތަޙިއްޔާތަށް ނުއިށީނދެ) ތެދުވެއްޖެނަމަ، އޭނާ ފުރިހަމައަށް ކޮއްޅަށްތެދުވުމުގެކުރިން ހަނދާންވެއްޖެނަމަ އިށީންނާނެއެވެ.“ ޙަދީޘްނިމެންދެން އޮތުން ޢިބާރާތައް ދާދި އެއްގޮތެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ نَسِيَ أَنْ يَتَشَهَّدَ وَهُوَ جَالِسٌ، برقم: (439/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِيمَن قَامَ مِن اثْنَتَيْنِ سَاهِيًا، برقم: 1208 (ص/381) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18223 (162/30) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ سَهَا فَقَامَ مِنَ اثْنَتَيْنِ...، برقم: 3844 (484/2)

[3] التِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابِ الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ فِي الرَّجُلِ يُصَلِّي فَيَشُكُّ فِي الزِّيَادَةِ وَالنُّقْصَانِ، برقم: 398 (245,244/2) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِيمَن شَكَّ فِي صَلاَتِهِ، فَرَجَعَ إِلَى الْيَقِيْنِ، برقم: 1209 (ص/381،382) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22931 (15/38) برقم: 1656 (195,194/3)

އެވެ.) {ތިޔަބައި މީހުންކުރެ މީހަކަށް އޭނާގެ ނަމާދުގައި ޝައްކުވެއްޖެނަމަ، އޭނާއަށް ކުރެވުނީ އެއް ރަކުޢަތްކަން ނުވަތަ ދެ ރަކުޢަތްކަން ކަށަވަރުނުވެއްޖެނަމަ، އެރިނދު އެއް ރަކުޢަތް ކުރެވުނުކަމަށްބަލައި (ނަމާދު ފުރިހަމަކުރާށެވެ.) އަދި އޭނާއަށް ކުރެވުނީ ދެ ރަކުޢަތްކަން ނުވަތަ ތިން ރަކުޢަތްކަން ކަށަވަރުނުވެއްޖެނަމަ، އެރިނދު ދެ ރަކުޢަތް ކުރެވުނު ކަމަށްބަލައި (ނަމާދު ފުރިހަމަކުރާށެވެ.) އަދި އޭނާއަށް ކުރެވުނީ ތިން ރަކުޢަތްކަން ނުވަތަ ހަތަރު ރަކުޢަތްކަން ކަށަވަރުނުވެއްޖެނަމަ، އެރިނދު ތިން ރަކުޢަތް ކުރެވުނު ކަމަށްބަލައި (ނަމާދު ފުރިހަމަކުރާށެވެ.) އެއަށްފަހު ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް، އިށީނދެއިނދެ، ސަލާމްދިނުމުގެކުރިން ކުރުސަޖިދައިގެ ދެ ސަޖިދަ ކުރަންވީކަމެވެ.}“

މި ހަދީޘުގެ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {مَنْ صَلَّى صَلاَةً يَشُكُّ فِي النُّقْصَانِ، فَلْيُصَلِّ حَتَّى يَشُكَّ فِي الزِّيَادَةِ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُويَعْلَى، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَالبَزَّارُ)[1] މާނައީ: ”(އަބްދުއްރަޙްމާނު ބިން ޢައުފު ވިދާޅުވިއެވެ.) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހަދީޘްކުރައްވާތީ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެއްސެވީމެވެ. (ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.) މީހަކު ނަމާދުކުރުމުގައި އޭނާއަށް ކުރެވުނީ، ކުރަންވާވަރަށްވުރެ ރަކުޢަތެއް މަދުންކަމަށް ޝައްކުވެއްޖެނަމަ، ފަހެ، އޭނާ ނަމާދުގައި ކުރަންވާވަރަށްވުރެ އިތުރަށް ކުރެވިއްޖެކަމަށް ޝައްކުވެއްޖެއުމަށްދާންދެން ނަމާދުކުރަންވީކަމެވެ. (ދެން އެއަށްފަހު ކުރުސަޖިދަ ކުރަންވީ ކަމެވެ.)[2]

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންދެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِى صَلاَتِهِ، فَلَمْ يَدْرِ كَمْ صَلَّى، ثَلاَثًا، أَمْ أَرْبَعًا، فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ، وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ، فَإِنْ كَانَ صَلَّى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهُ

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **1689** (**218/3**) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **21**–(**855**) (**163/2**) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب السَّهْوِ فِي الصَّلاَةِ، برقم: **3476** (**307/2،308**) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **997** (**211/3**)

[2] **ނޯޓް:** މި ރިވާޔަތަކީ، އިސްނާދުގެ ބަން މުސްލިމުގެ [illegible] [illegible] މައުޟޫޢު [illegible] އެބަހީ: [illegible] [illegible] [illegible] ރިވާޔަތް [illegible] [illegible] ސަޙީޙު ރިވާޔަތްތަކުގައި [illegible] [illegible]. މި ރިވާޔަތް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަޔަކީ [illegible] އެކަމަކު އިސްނާދުކުރައްވައިފައިވެއެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

صَلاَتَهُ، وَإِنْ كَانَ صَلَّى إِتْمَامًا لأَرْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيمًا لِلشَّيْطَانِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. ތިޔަބޭފުޅުންކުރެ މީހަކު އޭނާގެ ނަމާދުގައި ކުރެވުނީ ކިތައްރަކުޢަތްތޯ ކަމާމެދު ޝައްކުވެ، ތިން ރަކުޢަތްކަން ނުވަތަ ހަތަރު ރަކުޢަތްކަމާމެދު ޔަޤީންނުވެއްޖެ ނަމަ، ޝައްކު ދޫކޮށްލައިލައި، އޭނާއަށް ޔަޤީންކަން އޮތް މިންވަރެއްގެމައްޗަށް ނަމާދު ފުރިހަމަކުރާށެވެ. އެއަށްފަހު، ސަލާމްދިނުމުގެކުރީގައި ދެ ސަޖިދަކުރާށެވެ. ފަހެ، އޭނާއަށް ކުރެވިފައިވަނީ، ފަސް ރަކުޢަތް ނަމަ، އެ ހިނދު (އެ ދެ ސަޖިދައިގެ ސަބަބުން) އޭނާގެ ނަމާދަކީ ހިރި، ފުރިހަމަ ނަމާދެއްކަމުގައި ވެދާ ހުއްޖެވެ. އަދި އޭނާއަށް ކުރެވިފައިވަނީ، އެ ނަމާދެއްގައި ކުރެވުމަށް ހަމަޖެހިފައިވާ ރަކުޢަތް ފުރިހަމަކަމަށް ކަމަށްވަނީނަމަ، އެ ކުރެވުނު ދެ ސަޖިދައަކީ ޝައިޠާނާއަށް އޮތް ނިކަމެތި ކަމެއްކަމުގައި ވައްދާހުއްޖެވެ."

އިސްވެ ބަޔާންވި ދެ ޙަދީޘާއި، ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރާމީހާއަށް ކުރެވުނީ ކިތައް ރަކުޢަތްތޯ ޝައްކުވެއްޖެނަމަ، އޭނާއަށް ކަށަވަރުވާ މަދު އަދަދެއްގެމައްޗަށް ބިނާކޮށް ނަމާދު ފުރިހަމަކުރުމަށްފަހު ސަހުވުގެ ދެ ސަޖިދަކުރުމުގެމައްޗަށް ދަލީލުދޭ ގޮތުން ދެ ޙަދީޘްވެއެވެ.

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب السَّهْوِ فِى الصَّلاَةِ...، برقم: 88-(571) (ص/256) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11782 (306،305/18) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ شَكَّ فِى صَلاَتِهِ...، برقم: 3803 (469/2) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب صِفَةُ السَّهْوِ فِي الصَّلاَةِ...، برقم: 1398 (202،201/2)

ޖަމާޢަތުގެ ނަމާދު

ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުމަކީ، ސުންނަތުމުއައްކަދާ ގަދަފުޅުގެންނާ ކަމެކެވެ.[1] ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތުގެ މަތިވެރިކަމާގުޅޭގޮތުން އެތަކެއް ޙަދީޘް ވާރިދުވެގެންވެއެވެ. މިބާބުގައި އެއިން ބައެއް ބަޔާންކުރަނީމެވެ.

1- އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންފުޅުވާށި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. **عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً.}** (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: "ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން (ޢަބްދު اللهِ) ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވި އެވެ. {ޖަމާޢަތުގައި ކުރާ ނަމާދު، އެކަކަރިކޮށް ކުރާ ނަމާދަށްވުރެ ހަތާވީސް ދަރަޖަ މަތިވެރިވެގެންވެއެވެ.}"

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންފުޅުވާށި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {صَلاَةُ الرَّجُلِ فِي جَمَاعَةٍ، تُضَعَّفُ عَلَى صَلاَتِهِ فِي بَيْتِهِ وَفِي سُوقِهِ خَمْسًا وَعِشْرِيْنَ ضِعْفًا، وَذَلِكَ أَنَّهُ إِذَا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الْمَسْجِدِ، لاَ يُخْرِجُهُ إِلاَّ الصَّلاَةُ، لَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إِلاَّ رُفِعَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ، وَحُطَّتْ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ، فَإِذَا صَلَّى لَمْ تَزَلِ الْمَلاَئِكَةُ تُصَلِّي**

---

[1] **ނޯޓް:** ފަރުޟުނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުމަކީ ގަދަފުޅުގެންނާ ސުންނަތެއްކަމަށް މުއައްލިފު ވިދާޅުވެފައި ވިޔަސްވެސް، މުޙައްޤިޤު ޢިލްމުވެރިން ދެކޭވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި އެއީ ވާޖިބެކެވެ. މި މައްސަލައިގައި ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތައް ބާރަށްކުރައްވައި، އައްޝައިޚު އަލްބާނީ "ތަމާމުލްމިންނަތި..." (ޞ/275ން 277) ގައި ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ.

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، باب فَضْلِ صَلاَةِ الْجَمَاعَةِ...، **645** (**216/1**) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب فَضْلِ صَلاَةِ الْجَمَاعَةِ وَ بَيَانُ التَّشْدِيْدِ فِي التَّخَلُّفِ عَنْهَا، برقم: **249**–(**650**) (ص/**292**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الإِمَامَةِ وَالْجَمَاعَةِ، برقم: **2052** (**401/5**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ فِي فَضْلِ صَلاَةِ الْجَمَاعَةِ، برقم: **4955** (**84/3**)

عَلَيْهِ، مَا دَامَ فِي مُصَلاَّهُ، مَا لَمْ يُحْدِثْ، تَقُولُ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ، وَلاَ يَزَالُ فِي صَلاَةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّلاَةَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ) [1] މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. {މީހަކު ޖަމާޢަތުގައިކުރާ ނަމާދަކީ އޭނާގެ ގޭގައި، ނުވަތަ އޭނާގެ ބާޒާރުގައި އެކަނި ހުރެ ކުރާ ނަމާދަށްވުރެ ފަންސަވީސް ދަރަޖަ މަތިވެރިވެގެންވެއެވެ. އެއީ، އޭނާ ނަމާދަށްޓަކައި، ވުޟޫކުރާ ހިނދު ފުރިހަމައަށް ވުޟޫކޮށް، އެއަށްފަހު، އޭނާގެ ގެއިން ނުކުމެ މިސްކިތަށް ދާ ދިޔުމަކީ، ނަމާދަށްޓަކައި ނުކުމެ ނޫންނަމަކުއް ނުވެއެވެ. އޭނާ އަޅާ ކޮންމެ ފިޔަވަޅަކަށް ދަރަޖައެއް އުފުލެވި، އޭގެ ސަބަބުން އޭނާގެ ޚަޠާއެއް ނުފުއްސަވާ އެންމެ ފިޔަވަޅެއް ވެސް އޭނާ ނާޅާނެއެވެ. އެއަށްފަހު، އޭނާ ނަމާދުކުރާ ހިނދެއްގައި، އޭނާ ނަމާދުކުރި ތަނުގައި ހުރިހާ، އަދި ވުޟޫ ނުގެއްލި އިންނަހައި ހިނދަކު މަލާއިކަތުން އޭނާއަށްޓަކައި ދުޢާކުރައްވަމުން ގެންދަވަނީއެވެ. އެ ދުޢާއަކީ ވިދާޅުވާނީއެވެ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ، ހައްދަވާވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! ތިބާރަސްކަލާނގެ އޭނާއަށް ރަޙްމަތް ލައްވާނދޭވެ! ހައްދަވާވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! ތިބާރަސްކަލާނގެ އޭނާއަށް އޯގާތެރިވެވަޑައިގަންނަވާނދޭވެ! އޭނާ ނަމާދުގެ އިންތިޒާރުގައި ވާހައި ހިނދަކު އޭނާ އެ ވަނީ، ނަމާދުކުރާ ހާލުގައި ކަމުގައި އިންނަނީއެވެ.}"

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ދެއްވާފައިވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާކުރެއްވި މުސްލިމު ރިވާކުރައްވައި އެން ބަޔާންކުރައްވައެވެ. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁، قَالَ: أَتَى النَّبِىَّ ﷺ رَجُلٌ أَعْمَى، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّهُ لَيْسَ لِى قَائِدٌ يَقُودُنِى إِلَى الْمَسْجِدِ، فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُرَخِّصَ لَهُ فَيُصَلِّىَ فِى بَيْتِهِ، فَرَخَّصَ لَهُ، فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ، فَقَالَ: {هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ بِالصَّلاَةِ؟}

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، باب فَضْلِ صَلاَةِ الْجَمَاعَةِ... وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب فَضْلُ صَلاَةِ الْجَمَاعَةِ وَانْتِظَارُ الصَّلاَةِ، برقم: 272- (649) (ص/298)

فَقَالَ: نَعَمْ، قَالَ: {فَأَجِبْ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَإِسْحَاقُ)[1] މާނައީ: ‟އަބޫހުރައިރާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ލޯފަން ބޭކަލަކު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللَّهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑު މިސްކިތަށް ގެންގޮސްދީ ހަދާނެ އެހީތެރިޔަކު އަޅުގަނޑަކަށް ނުވެއެވެ. ފަހެ، އެ ބޭކަލެއްގެ ގޭގައި (ފަރުޟު) ނަމާދު ކުރެއްވުމުގެ ހުއްދަދެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ދެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު އެ ބޭކަލަކަށް ހުއްދަދެއްވިއެވެ. (އެއަށްފަހު) އެ ކަލޭގެފާނު ވަޑައިގަތުމަށް އެނބުރިވަޑައިގެންހިނދު، އޭނާއަށް ވިދާޅުވެ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކަލޭގެފާނު (ގެ ގެއަން) ނަމާދަށް ބަންގި ގޮވާއަޑު އިވޭތޯއެވެ؟} އެ ކަލޭގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. އާދޭހެވެ. (އަޑު އިވެއެވެ.) ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެހެންވިއްޔާ ބަންގިއަށް އިޖާބަދެއްވާށެވެ. (އެބަހީ: ޖަމާޢަތުގެ ނަމާދުގައި ބައިވެރިވެލެއްވުމަށް މިސްކިތަށް ވަޑައިގަންނަވާށެވެ!)}“

4- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންތެރިވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޑުބުރައި، ދުސްތޫރު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِحَطَبٍ فَيُحْتَطَبَ، ثُمَّ آمُرَ بِالصَّلَاةِ فَيُؤَذَّنَ لَهَا، ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً فَيَؤُمَّ النَّاسَ، ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رِجَالٍ فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِي)[2] މާނައީ: ‟އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އަހުރެންގެ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب يَجِبُ إِتْيَانُ الْمَسْجِدِ عَلَى مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ، برقم: 255-(653) (ص/248،249) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، الْمُحَافَظَةُ عَلَى الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ حَيْثُ يُنَادَى بِهِنَّ، برقم: 925 (446/1) ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 313 (327/1)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب وُجُوبِ صَلَاةِ الْجَمَاعَةِ، برقم: 644 (215/1،216) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب فَضْلِ صَلَاةِ الْجَمَاعَةِ وَبَيَانِ التَّشْدِيدِ فِي التَّخَلُّفِ عَنْهَا، برقم: 251-(651) (ص/292،293) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب فِي التَّشْدِيدِ فِي تَرْكِ الْجَمَاعَةِ، برقم: 548 (264/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، التَّشْدِيدُ فِي التَّخَلُّفِ عَنِ الْجَمَاعَةِ، برقم: 847 (442/1،443)، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَالْجَمَاعَاتِ، بَاب التَّغْلِيظِ فِي التَّخَلُّفِ عَنِ الْجَمَاعَةِ، برقم: 791 (ص/259) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8890 (471/14،472) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مَا جَاءَ مِنَ التَّشْدِيدِ فِي تَرْكِ الْجَمَاعَةِ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ، برقم: 4930 (78/3)

ހަދުރުމަތުގައި ތިމަން ކަލޭގެފާނުގެ ފުރާނަފުދާވާ މާތްބަސްކަލާނގެ ދުރުމަތުގަ
ގަންދުއްވައި ވިދާޅުވިއެވެ. ތަކްބީރުކިޔުމުގެ އަމުރު ކުރެއްވުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު
ގަސްދުކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، ނަމާދަށް ބަންގިގޮވުމަށް އަމުރުކުރައްވައި، އޭގެފަހުގައި
މީސްތަކުންނާއިގެން ނަމާދުކުރުމަށް މީހަކު ބަހައްޓަވާ ކުރެއްވުމަށްފަހު، (މިސްކިތަށް
ނާންނަ) މީހުން ދިމާއަށްވަޑައިގެން އެ މީސްތަކުންނާއެކު، އެބައިމީހުންގެ ގޭގޭގައި
އަލިފާން ރޯކޮށްލެއްވުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ގަސްދުކުރެއްވީމެވެ.}“

5- މާތް اللّهُ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ރުއްސެވުންލައްވާ (ރަޟިޔަاللّهِ) އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނުގެ އަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންކޮށްދެއްވައިފައެވެ. عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁، قَالَ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَلْقَي اللَّهَ تَعَالَى غَدًا مُسْلِمًا، فَلْيُحَافِظْ عَلَى هَؤُلاَءِ الصَّلَوَاتِ حَيْثُ يُنَادَي بِهِنَّ، فَإِنَّ اللَّهَ شَرَعَ لِنَبِيِّكُمْ ﷺ سُنَنَ الْهُدَى، وَإِنَّهُنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى، وَلَو أَنَّكُمْ صَلَّيْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ، كَمَا يُصَلِّي هَذَا الْمُتَخَلِّفُ فِي بَيْتِهِ، لَتَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ، وَلَو تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَضَلَلْتُمْ، وَلَقَدْ رَأَيْتُنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنْهَا إِلاَّ مُنَافِقٌ مَعْلُومُ النِّفَاقِ، وَلَقَدْ كَانَ الرَّجُلُ يُؤْتَى بِهِ، يُهَادَي بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتَّى يُقَامَ فِي الصَّفِّ". (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ)[1] މާނައީ: “މާތް اللّهُ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ރުއްސެވުންލައްވާ (ރަޟިޔަاللّهِ) އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާދަމާ (އެބަހީ: ޤިޔާމަތްދުވަހުން) މުސްލިމެއްކަމުގައިވާހާލު، اللّهُއާ ބައްދަލުކުރުމަށް އެދޭ (މީހާ، މި ނަމާދުތަކަށް ބަންގިގޮވައިލެވޭ ހިނދު، އެ ނަމާދުތަކަށް ދަތުރުކޮށްގެން ހިނގާށެވެ. (އެބަހީ: އެ ނަމާދުތައް ޖަމާޢަތުގައި ކުރުމުގެ ކަމެވެ.) އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން، اللّهُ ތަޢާލާވަނީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ހިދާޔަތުގެ މަގުތައް ކަނޑައަޅުއްވައި ދެއްވައިފައެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، އެ ނަމާދުތަކަކީ، ހިދާޔަތުގެ މަގުތަކުގެ ތެރެއިންވާކަމެކެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، (ނަމާދުން)

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى، برقم: 257-(...) (ص/295) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، الْمُحَافَظَةُ عَلَى الصَّلَوَاتِ حَيْثُ يُنَادَي بِهِنَّ، 848 (1/443،444) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَالْجَمَاعَاتِ، باب الْمَشْيِ إِلَى الصَّلاَةِ، برقم: 777 (ص/255) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 3936 (7/50،51) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ مِنَ التَّشْدِيدِ فِي تَرْكِ الْجَمَاعَةِ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ، برقم: 4952 (3/83) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: 8599 (9/124) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 311 (1/247) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْمُسْنَدِ الْمُسْتَخْرَجِ على صَحِيحِ مُسْلِمٍ، كِتَاتُ الصَّلاَةِ، برقم: 1462 (2/250)

ފަސްޖެހޭ މީހުން (އެބަހީ: މުނާފިޤުން) އެބައިމީހުންގެ ގޭގޭގައި ނަމާދުކޮށްއުޅޭ ފަދައިން، ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޭގޭގައި އެ ނަމާދުތައް ތިޔަބައިމީހުން ކުރަނީނަމަ، އެއީ ތިޔަބައި މީހުންގެ ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތް ތިޔަބައިމީހުން ދޫކޮށްލީކަމުގައި ވާނެއެވެ. އަދި ތިޔަބައި މީހުންގެ ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތް، ތިޔަބައިމީހުން ދޫކޮށްލައްވައިފިނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން މަގުފުރެދިގެން ހިނގައިދާނެއެވެ. އަދި އަހުރެމެންގެ މީހުންގެ ޙާލަތު (އެބަހީ: އަސްޙާބުބޭކަލުން ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތަށް ދެއްވި ސަމާލުކަން) ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެތީމުވެ. ކަނޑައެޅިގެން އެއީ މުނާފިޤުކަން އެނގިފައިވާ މީހަކު މެނުވީ، ޖަމާޢަތަށް ޙާޟިރުނުވެ ނުތިބެއެވެ. އަދި (ތިމަންމެން އަސްޙާބުންކުރެ) ބައެއް ބަލިމީހުން، ދެ މީހެއްގެ ދެމެދުގައި އެބައިމީހުންގެ އެހީތެރިކަމާއެކު އަތުކަޑި ކޮށްގެން، މިސްކިތަށް ގެނެސް ސަފުގައި ބަހައްޓާފައިވެއެވެ.“

وَفِي رِوَايَةٍ لَهُ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَّمَنَا سُنَنَ الْهُدَى، وَإِنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى الصَّلاَةُ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي يُؤَذَّنُ فِيهِ". (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1]

އަދި (މުސްލިމުގެ) އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ.“ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ތިމަންމެންނަށް ހިދާޔަތުގެ މަގުތައް އުގަންނައިދެއްވިއެވެ. އަދި އެ މިސްކިތަކުން ނަމާދަށް ބަންގި ގޮވައިލުމުގެ މިސްކިތަކުގައި (ފަރުޟު) ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުމަކީ، ހިދާޔަތުގެ މަގުތަކުގެ ތެރެއިން މަގެކެވެ.“

6- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންވެއްވި އަބުއްދަރްދާއުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ ﵁، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: "مَا مِنْ ثَلاَثَةٍ فِي قَرْيَةٍ وَلاَ بَدْوٍ، لاَ تُقَامُ فِيهِمُ الصَّلاَةُ إِلاَّ قَدِ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ، فَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ، فَإِنَّمَا يَأْكُلُ الذِّئْبُ مِنَ الْغَنَمِ الْقَاصِيَةَ". (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ)[2] މާނައީ: “އަބުއްދަރްދާއުގެފާނު

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى، برقم: 256–(654) (ص/294)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي التَّشْدِيدِ فِي تَرْكِ الْجَمَاعَةِ، برقم: 547 (264/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، التَّشْدِيدُ فِي تَرْكِ الْجَمَاعَةِ، برقم: 846 (442،441/1)

ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަދީޘްކުރައްވާވީ މިކަންކަމާގުޅޭން އަޑުއެއްސެވީއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއްވެސް އަވަހެއްގައި، ނުވަތަ ޖަންގަލްއެއްގައި މީން މީހުން ދިރިއުޅޭ، އެބައިމީހުން ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް ފުރުޞަތުދެއްވުމަށްޓަކައި ހިނގަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ޝައިޠާނާ ގާތްވެގެންވާނެއެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް ހުށަހަޅާ ފަރުވާތެރިވެލައްވާ ބަހައްޓަވާށެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ބަކަރި އަޅަނީ ވަކިވެފައިވާ ޖަހައިގަންނަނީ، ވަކިން އެކަހެރިވި އެއްބަޔަށް ބަކަރިކަށް ކަހަލަކޮޅެވެ.}“

1- އަންހެނުން ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް މިސްކިތަށް ދިއުން:

އަންހެނުން ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް މިސްކިތަށް ދިއުމަކީ، އެ ކަނބަލުންނަށް މޮޅުއިތުރުވެގެންވަނީ، ގޭގައި ނަމާދުކުރުމެވެ.

ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށްޓަކައި އަންހެނުން މިސްކިތަށް ދިއުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. ޝަރުޠަކީ، ޒީނަތްތެރި ފޫހަނުދުންވަމި، ފިރިހެނުންގެ ހިމޭގައި ހަދުވަމޮގިކަގައި ފިތުނަވެރިކަން އެކިދިމާން ކަންތައްތަކުން އެ ކަނބަލުން އެއިކަތަވެރިބެ މިސްކިތަށްދާ ދިއުމުގެކަމުގައިވެއެވެ.

އެ ދެބައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންއެދި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {لاَ تَمْنَعُوا نِسَاءَكُمُ الْمَسَاجِدَ، وَبُيُوتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: ”ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ فِي خُرُوجِ النِّسَاءِ إِلَى الْمَسْجِدِ، برقم: 567 (271/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 5468 (337/9) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الصَّلاَةِ، لاَ تَمْنَعُوا نِسَاءَكُمُ الْمَسَاجِدَ...، برقم: 758 (314/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب اخْتِيَارُ صَلاَة الْمَرْأَة فِي بَيتِهَا عَلَى صَلاَتِهَا فِي الْمَسْجِدِ...، برقم: 1684 (93،92/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب خَيْرُ مَسَاجِدِ النِّسَاءِ قَعْرُ بُيُوتِهِنَّ، برقم: 5359 (187/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب خُرُوجِ النِّسَاءِ إِلَى الْمَسَاجِدِ، برقم: 864 (441/3)

ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ އަންހެނުން މިސްކިތަށް ނަމާދަށް ދިއުން ތިޔަބައިމީހުން މަނާނުކުރާށެވެ. (މިސްކިތަށްވުރެ) އެ ކަނބަލުންނަށް އިތުރުކަން ބޮޑުވެގެންވަނީ، އެ ކަނބަލުންގެ ގޭގައި ނަމާދުކުރުމެވެ.}“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لاَ تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ، وَلْيَخْرُجْنَ تَفِلاَتٍ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَأَبُويَعْلَى، وَالْحُمَيدِيُّ)[1] މާނައީ: ”އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {اللّٰهُގެ އަންހެން އަޅުތަކުން، اللّٰهُގެ މިސްކިތްތަކަށްދިއުން ތިޔަބައިމީހުން މަނާނުކުރާށެވެ. އެ ކަނބަލުން މިސްކިތަށް ދަނީނަމަ، މީރުވަސްދުވާއެއްޗެއްގެ ބޭނުންނުކޮށް ދާހުށިކަމުވެ.}“ އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެހެން ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَصَابَتْ بَخُورًا فَلاَ تَشْهَدْ مَعَنَا الْعِشَاءَ الآخِرَةَ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: ”އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއްވެސް އަންހެނަކު މީރުވަސްދުވާ އެއްޗެއްގެ ބޭނުންކޮށްގެންހުރެ ތިމަންމެން (ގެ ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވުން) އިޝާނަމާދަށް ނުނިކުންނަހުށިކަމުވެ.}“

---

[1] أَبودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مَا جَاءَ فِي خُرُوجِ النِّسَاءِ إِلَى الْمَسْجِدِ، برقم: 565 (271/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9645 (405/15) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ...، باب الأمر بخُرُوجِ النساء إِلَى الْمَسَاجد تَفِلاَتٍ، برقم: 1679 (90/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب فرض متابعة الإمام، برقم: 2214 (592/5) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 75-(5915) (321/10، 322) ، و برقم: 93-(5933) (340/10) ، وَالْحُمَيدِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1008 (200/2)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب خُرُوجِ النِّسَاءِ إِلَى الْمَسَاجِدِ إِذَا لَمْ يَتَرَتَّبْ عَلَيْهِ فِتْنَةٌ...، برقم: 143-(444) (ص/207) ، وَأَبُودَاوُدُ، الترجل، باب مَا جَاءَ فِي الْمَرْأَةِ تَتَطَيَّبُ لِلْخُرُوجِ، برقم: 4175 (259/4) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزِّينَةِ، النهي للمرأة أن تشهد الصلاة إذا أصابت من البخور، برقم: 5143 (532/4، 533) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب الْمَرْأَةُ تَشْهَدُ الْمَسْجِدَ لِلصَّلاَةِ تَمَسُّ طِيبًا، برقم: 5374 (191/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب خُرُوج النِّسَاءِ إِلَى الْمَسَاجِدِ، برقم: 861 (439/3)

އަންހެނުންނަށް މޮޅުއިތުރުވެގެންވަނީ، އެ ކަނބަލުންގެ ގޭގައި ނަމާދުކުރުމެވެ.

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމުޙުމައިދް ސާޢިދިއްޔާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُوَيْدٍ الأَنْصَارِيِّ، عَنْ عَمَّتِهِ أُمِّ حُمَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، امْرَأَةِ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ أَنَّهَا جَاءَت النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَتْ، يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أُحِبُّ الصَّلاَةَ مَعَكَ،

قَالَ: {قَدْ عَلِمْتُ أَنَّكِ تُحِبِّينَ الصَّلاَةَ مَعِي، وَصَلاَتُكِ فِي بَيْتِكِ خَيْرٌ لَكِ مِنْ صَلاَتِكِ فِي حُجْرَتِكِ، وَصَلاَتُكِ فِي حُجْرَتِكِ خَيْرٌ مِنْ صَلاَتِكِ فِي دَارِكِ، وَصَلاَتُكِ فِي دَارِكِ خَيْرٌ لَكِ مِنْ صَلاَتِكِ فِي مَسْجِدِ قَوْمِكِ، وَصَلاَتُكِ فِي مَسْجِدِ قَوْمِكِ خَيْرٌ لَكِ مِنْ صَلاَتِكِ فِي مَسْجِدِي.}

قَالَ: فَأَمَرَتْ فَبُنِيَ لَهَا مَسْجِدٌ فِي أَقْصَى شَيْءٍ مِنْ بَيْتِهَا وَأَظْلَمِهِ، فَكَانَتْ تُصَلِّي فِيهِ حَتَّى لَقِيَت اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރަޙުމަތް ލެއްވި ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ ޢަބްދުاللّٰهِ ބްނު ޤައިސް، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބޮޑުދައިތާ، އަދި އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމު ޙުމައިދް ސާޢިދީގެ އަނބިކަމަނާ، އުއްމު ޙުމައިދް ސާޢިދިއްޔާގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް އެ ކަމަނާ ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللّٰهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ [illegible] އަޅުގަނޑު ނަމާދުކުރުމަށް ލޯބިވަމެވެ.

[illegible] ވިދާޅުވިއެވެ. {[illegible] [illegible] ކަމަނާ ނަމާދުކުރައްވަން [illegible] [illegible]. (އެކަމަކު) ކަމަނާގެ ގޭގައި ކަމަނާ ނަމާދުކުރެއްވުމަކީ، ކަމަނާގެ [illegible] [illegible] ކަމަނާ ނަމާދު ކުރެއްވުން އިތުރުކަން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. އަދި ކަމަނާގެ [illegible] ކަމަނާ ނަމާދު ކުރެއްވުން ކަމަނާގެ [illegible] [illegible] ކަމަނާ ނަމާދު ކުރެއްވުން އިތުރުކަން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. އަދި ކަމަނާގެ ޤައުމުގެ މިސްކިތުގައި ކަމަނާ ނަމާދުކުރެއްވުމަކީ

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 27090 (37/45) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب اخْتِيَارِ صَلاَةِ الْمَرأَة فِي حُجْرَتِهَا...، برقم: 1689 (95/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب فَرْضُ مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، ذِكْرُ البَيَانِ بِأَنَّ صَلاَةُ الْمَرْأَة كُلَّمَا كَانَتْ أَسْتَرُ، كَانَ أَعْظَمُ لأَجْرِهَا، برقم: 2217 (596,595/5)

ކަލަނާގެ ގޭގައި ކަލަނާ ނަމާދު ކުރެއްވުން އިތުރުކަން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. އަދި މިމަންކަލޭގެފާނުގެ މިސްކިތުގައި ކަލަނާ ނަމާދުކުރެއްވުމަށްވުރެ ކަލަނާގެ ގޭގައި ކަލަނާ ނަމާދު ކުރެއްވުން އިތުރުކަން ބޮޑުވެގެން ވެއެވެ.}"

(ޢަބްދުاللهِ ބިން ޤައިސް) ވިދާޅުވިއެވެ. "(މި ބަސްފުޅު އަޑުއައްސަވައި) އެ ކަލަނާގެ ގޭގައި ނަމާދުކުރެއްވޭނެ އިންތިޒާމު ހަމަޖައްސަވައިދިނުމަށް އެ ކަލަނާ އެދިވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އެ ކަލަނާގެ ގޭގެ އެންމެ އެތެރޭގެ އަދި އެންމެ އަނދިރި ތަނުގައި އެ ކަލަނާއަށް ނަމާދުކުރެއްވޭނެ އިންތިޒާމު ހަމަޖައްސަވައިދެވުނެވެ. ފަހެ، އެ ކަލަނާ އަވަހާރަވެ، اللهގެ ރަސޫލާ ތަޝްރީފުކުރައްވައިފުރަންދާންދެން އެ ތަނުގައި ނަމާދު ކުރެއްވުން އާދައެއްކަމުގައި އެ ކަލަނާ ހެއްދެވިއެވެ."

2- ދުރު މިސްކިތްތަކުގައި، އަދި ޖަމާޢަތް ބޮޑު މިސްކިތްތަކުގައި ނަމާދުކުރުމުގެ މާތްކަން:

އެ މީހެއްގެ ގެއާ ދުރު، އަދި އެ މިސްކިތްތަކުގައި ގިނަ ބައިވަރު ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވާ މިސްކިތްތަކުގައި ނަމާދުކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫމޫސަލް އަޝްޢަރީގެ ފަރާތުން އަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {إِنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ أَجْرًا فِي الصَّلاَةِ أَبْعَدُهُمْ إِلَيْهَا مَمْشًى فَأَبْعَدُهُمْ، وَالَّذِي يَنْتَظِرُ الصَّلاَةَ حَتَّى يُصَلِّيَهَا مَعَ الإِمَامِ أَعْظَمُ أَجْرًا مِنَ الَّذِي يُصَلِّيهَا ثُمَّ يَنَامُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫމޫސާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ނަމާދުކުރާ މީހުންގެ ތެރެއިންގެ ދަރުމަ އެންމެ އިތުރުވެގެންވަނީ، އެބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެންމެ ދުރުން ހިނގައިގެން (މިސްކިތަށް) އަންނަ މީހާއެވެ. ފަހެ، (ދުރުން)

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب فَضْلِ صَلاَةِ الْفَجْرِ فِي جَمَاعَةٍ، برقم: 651 (217/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب فَضْلِ كَثْرَةِ الْخُطَا إِلَى الْمَسَاجِدِ، برقم: 277–(662) (ص/299) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ،كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب فَضْلُ الْمَشْيِ إِلَى الْمَسَاجِدِ مِنَ الْمَنَازِلِ الْمُتَبَاعِدَةِ...، برقم: 1501 (378/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَضْلِ بُعْدَ الْمَمْشَى إِلَى الْمَسْجِدِ...، برقم: 4978 (90/3)

އެބައިމީހުންނާ ޖެހިގެން ދުރުން (ހިނގައިފައި) އަންނަ މީހާއަށެވެ. އަދި (ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އިންތިޒާރުކުރުމުއްނުހި) ނަމާދުކޮށްލައިގެން ނިދާ މީހާއަށްވުރެ، އިމާމާއާއެކު (ޖަމާޢަތުގައި) ނަމާދު ކުރުމަށްޓަކައި، އިމާމާ އައުމަށް ދާންދެން ނަމާދުކުރުމަށް އިންތިޒާރުކުރާ މީހާގެ ދަރުމަ އިތުރުވެގެންވެއެވެ.}"

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ جَابِرٍ ﵁، قَالَ: خَلَتِ الْبِقَاعُ حَوْلَ الْمَسْجِدِ، فَأَرَادَ بَنُو سَلِمَةَ أَنْ يَنْتَقِلُوا إِلَى قُرْبِ الْمَسْجِدِ، فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ لَهُمْ: {إِنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّكُمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَنْتَقِلُوا قُرْبَ الْمَسْجِدِ؟} قَالُوا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَدْ أَرَدْنَا ذَلِكَ، فَقَالَ: {يَا بَنِي سَلِمَةَ، دِيَارَكُمْ تُكْتَبْ آثَارُكُمْ، دِيَارَكُمْ تُكْتَبْ آثَارُكُمْ.} فَقَالُوا: مَا كَانَ يَسُرُّنَا أَنَّا كُنَّا تَحَوَّلْنَا." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1]

މާނައީ: "ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (ރަސޫލު اللهِ ﷺގެ) މިސްކިތުގެ ވަށައިގެންވާ ސަރަހައްދުން ބިންތައް ހުސްވިއެވެ. ފަހެ، ބަނޫސަލިމާ ޤަބީލާގެ މީހުން، މިސްކިތާ ކައިރިއަށް (އެބަހީ: މިސްކިތާކައިރީން ހުސްވިބިމަށް) ބަދަލުވުމަށް ގަސްދު ކުރޫއެވެ. ފަހެ، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަށް، މި ޚަބަރު ލިބިވަޑައިގެން އެބައިމީހުންނަށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން މިސްކިތާ ކައިރިއަށް ބަދަލުވުމަށް ގަސްދުކުރާކަމުގައި ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަރުއްސަވައިފިއެވެ.} އެބައިމީހުން ދެންނެވިއެވެ. އާދޭހެވެ. އޭ اللهُގެ ރަސޫލާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، އަޅުގަނޑުމެން އެ ކަމަށް ގަސްދު ކުރީމެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ބަނޫސަލިމާ ޤަބީލާގެ މީހުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޭގޭގައި ތިޔަބައިމީހުން ތިބޭށެވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ ފިޔަވަޅުތައް ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި ލިޔުއްވެއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޭގޭގައި ތިޔަބައިމީހުން ތިބޭށެވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب فَضْلِ كَثْرَةِ الْخُطَا إِلَى الْمَسَاجِدِ، برقم: 280-(665) ، 281-(...) (ص/300) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14566 (428/22) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ،كِتَابُ الصَّلَاةِ...، باب فَضْلُ الْمَشْيِ إِلَى الْمَسَاجِدِ لِلصَّلَاةِ، برقم: 451 (231،230/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيْمَانِ، باب الْحَادِي وَالْعِشْرِيْنَ مِن شُعَبِ الإِيْمَانِ، بَابٌ فِي الصَّلَوَاتِ، برقم: 2889،2888 (67/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوْسَطِ، برقم: 4596 (33/5)

ފިޔަވަޅުތައް ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި ލިޔުއްވެއެވެ.} (އެބަހީ: ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޭގެ މިސްކިތާ ދުރުގައިވުމަކީ ގެއްލުމެއްނޫނެވެ. މިސްކިތަށް އައުމަށްޓަކައި ތިޔަބައިމީހުން އަޅާ ފިޔަވަޅުތަކުގެ ޘަވާބު ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި ލިޔުއްވެއެވެ.) ފަހު، އެބައިމީހުން ގެންނަވަމުއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން މި ދިބި ތަންނުން އެހެން ތަނަކަށް ބަޔަކުވުމަކަން އަޅުގަނޑުމެން ނުދުށީމުއެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލިބިވާ އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު އަދި އެ ދެ ބޭކަލުންފިޔަވައި އެހެން އިމާމުން ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވައިފައިވާ، މިޙަދީޘުން ބަޔާންވެފައިވާ ބަރަކާތާއިވެސް މިކަމުގެ ތަރުޙީބުކަމެވެ.[1]

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލިބިވާ އުބައްޔު ބިން ކަޢުބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ ﵁ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا الصُّبْحَ فَقَالَ: .... {وَإِنَّ صَلاَةَ الرَّجُلِ مَعَ الرَّجُلِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ وَحْدَهُ، وَصَلاَتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ مَعَ الرَّجُلِ، وَمَا كَثُرَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالشَّاشِي) [2] މާނައީ: “އުބައްޔު ބިން ކަޢުބު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ދުވަހަކު ތިމަންމެންނާއިގެން އިމާމުވެވަޑައިގެން ފަތިސްނަމާދު ކުރެއްވުމަށްފަހު، ރަސޫލު الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. {...... އަދި ހަމަކަހަލަވަރުން، މިހާރު އެކަނިހުރުމު ނަމާދުކުރުމަށްވުރެ، އޭނާ އެހެން މީހަކާއެކު (ޖަމާޢަތުގައި) ނަމާދުކުރުން އިސްކަން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. އަދި ދެ މީހުންގެ (ޖަމާޢަތުގައި) ކުރާ ނަމާދަށްވުރެ ތިންވަނަ މީހަކާއިގެން (ޖަމާޢަތުގައި) ކުރާނަމާދު އޭނާ ދެވަނަ މީހަކާއެކު ކުރާނަމާދަށްވުރެ

---

[1] ނޯޓް: މިބާބުގައި މުއައްލިފު އެ އިސްތިޝްހާދުކުރައްވާ ޙަދީޘަކީ، “ޖަމާޢަތުގެ ނަމާދު” މި މައުޟޫޢުގެ ދަށުން މުއައްލިފު ގެންނަވައިފައިވާ 2 ވަނަ ޙަދީޘެވެ. ސަފްޙާނަންބަރު: 214 ބައްލަވާ! (މުރާޖިޢު)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي فَضْلِ صَلاَةِ الْجَمَاعَةِ، برقم: **554** (**267/1**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **21265** (**188،189/35**)، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ... باب ذِكْرُ البَيَانِ أَنَّ مَا كَثُرَ مِنَ العَدَدِ فِي الصَّلاَةِ جَمَاعَةً كَانَتِ الصَّلاَةُ أَفْضَلُ، برقم: **1476** (**367،366/2**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الإِمَامَةِ وَالْجَمَاعَةِ، برقم: **2056** (**405/5**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَضْلِ الصَّفِّ الأَوَّلِ، برقم: **5193** (**145/3**) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **556** (**449/1**) ، وَالشَّاشِي فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **1505** (**378/3**)

އިތުރުކަން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. ޢަޖާއިބު ބޮޑުވީވަރަކަން އެއީ اللهُ ގެ ބަސުރަތުގައި ބޮޑުވެރިކަން ބޮޑުކަމެވެ.}“ [1]

3- މިސްކިތަށް ދިއުމުގައި މަޑުމައިތިރިކަމާއެކު ދިއުން މުސްތަޙައްބުވުން:

މިސްކިތަށް ދިއުމުގައި އަވަސްއަރައިގަތުން ދޫކޮށްލުމަށްފަހު ނުގޮސް، މަޑުމައިތިރިކަމާއި މަޑުމަޑުކޮށް ހިނގައިފައިދިއުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަވަސް އަވަހަށް ދުވެފައި މިސްކިތަށްދިއުމަކީ މަކުރޫހުކަމެކެވެ. އެހެނީ، މިހާ ނަމާދުކުރުމުގެ ނިޔަތުގައި ގެއިން ނުކުމެއްސުރެ އޭނާ އުޅެނީ، ނަމާދުކުރާމީހާ ހެން އެއް ބަލާނެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫޤަތާދާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ﷺ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ إِذْ سَمِعَ جَلَبَةَ رِجَالٍ، فَلَمَّا صَلَّى قَالَ: {مَا شَأْنُكُمْ؟} قَالُوا: اسْتَعْجَلْنَا إِلَى الصَّلاَةِ، قَالَ: {فَلاَ تَفْعَلُوا، إِذَا أَتَيْتُمْ الصَّلاَةَ فَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: “އަބޫޤަތާދާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ދުވަހަކު މާތްރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިބެމުން (އަސްޙާބު ބޭކަލުން) ނަމާދުކުރަން ތިއްބަވަނިކޮށް މިސްކިތަށް ވަންނަ އަޑު ހައްގަނޑު އިވުނެވެ. ދެން، ނަމާދު ނިމިވަޑައިގެން، (މާތްރަސޫލާ ﷺ) ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބޭކަލުންނަށް ކީއްވީތޯއެވެ؟} އެ ބޭކަލުން ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން

---

[1] **ނޯޓް:** މިއީ މިމާނައިގައި ބަރާބަރުވެގެންވާ އިބާރާތުގެ އިތުރަށް އަދި ކަލެއް ބަރާބަރުވެގެންވާ ބަޔާންކުރެއްވުމުގެ އެންމެ ފަހަތު ބަހެވެ. މިގޮތަށް ބިރުވެރިކަމާއި ފިކުރުގައި {..... މިޙަދީޘް ލިޔެވިފައިވާ ކަމަށް ދޭހަވާ އެކަން ތަރުޖަމާކުރުމުގެ ބަސްތަކުގެ ތެރެއިންނެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب قَوْلِ الرَّجُلِ فَاتَتْنَا الصَّلاَةُ...، برقم: 635 (213/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب استحباب إتيان الصلاة بوقار وسكينة...، برقم: 151–(602) (ص/271،272) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22608 (296/37) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرْضُ مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2147 (521/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجُمُعَةِ، باب صِفَةِ الْمَشْيِ إِلَى الْجُمُعَةِ، برقم: 5873 (323/3)

ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވުމަށްޓަކައި އަވަސްވީއެވެ. ނަހީކުރައްވިއެވެ. {ފަހެ، އެހެން ނަހައްދަވާށެވެ. ތިޔަބާކަލުން ނަމާދަށް ވަޑައިގަތުމުގައި މަޑުމައިތިރިކަން އިހުތިރާމު ކުރައްވާށެވެ. އިމާމާއާއެކު ޖަމާޢަތުން ލިބުނުބައި އޭނާއާއެކު ކުރައްވާށެވެ. ޖަމާޢަތުން ނުލިބި ދިޔަ ބައެއް (އިމާމާ ސަލާމްދިނުމުން) ފުރިހަމަ ކުރައްވާށެވެ.}“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އައްމިދުރިދުވައި، ތިރީގައި، އަލްޖަމާޢާގެ އެއްބަހަކުން ރިވާކުރައްވިއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِي ﷺ قَالَ: {إذَا سَمِعْتُمْ الإقَامَةَ فَامْشُوا إِلَى الصَّلاَةِ، وَعَلَيْكُمْ بالسَّكِينَةِ وَالْوَقَارِ[1]، وَلاَ تُسْرِعُوا، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه) [2]

4- އިމާމާ ލުއިކޮށް ނަމާދުކޮށްދިނުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން:

މީސްތަކުންނާއިގެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރާ މީހާ، އޭނާގެ ފަހަތުގައި އިޤްތިދާވާ ނަމާދުކުރާ މީސްތަކުންނަށް ދަތިނުވާނެފަދައިން ލުއިކޮށް ނަމާދުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ، އެބައިމީހުންގެތެރޭގައި ބަލިމީހުންނާއި، މުސްކުޅިންނާއި، ބަލިކަށި ސަޢީފު މީހުންނާއި ޙާޖަތްތެރިން މިބާވަތުގެ ތިބޭތީއެވެ. ފަހެ، މީހާ އެކަނިހުރެ ނަމާދުކުރާނަމަ، އެ މީހަކު ބޭނުން މިންވަރަކަށް ދިގުކޮށް ކުރެވިދާނެއެވެ. މިބައިގެ ދަލީލަކީ، އެ

---

[1] **ނޯޓް:** ޙަދީޘް ބަހުގައި {السَّكِينَةُ وَ الْوَقَارُ} މި ދެ ލަފްޒުގެ މާނައަކީ، ހަމަހިމޭންކަން، ނުވަތަ މަޑުމައިތިރިކަން މިއެވެ. އަލްއިމާމް ނަވަވީ ވިދާޅުވެފައިވާގޮތުގައި މިދެލަފްޒުގެ މާނަ ތަފާތެވެ. السَّكِينَةُ ގެ މާނައަކީ، ނަމާދަށް ދިއުމުގައި ހިނގާ ހިނގުމުގައި މަޑުމައިތިރިކަމާއި ކުޅިވަރުގެ ކަންކަމުން ދުރުހެލިވުމެވެ. الْوَقَارُ ގެ މާނައަކީ، ހިތުގެ ބޮލުން ތިރިކުރުމާއި، އަޑު ނިކަމެތިކުރުމާއި، އަދި ކައިރިއަށް ނުބެލުމާއި، އެނޫން ވެސް ހަރަކާތްތައް ނުކުރުމާއި ފަދަ ކަންކަމެވެ.“ ފިޤްހުއްސުންނާގެ ހަވާޝީ ނޯޓުން (295/1) ން ނަގައިފައި (މުތަރުޖިމު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، باب لاَيَسْعَى إِلَى الصَّلاَةِ...، برقم: 636 (213/1)، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب استحباب إتيان الصلاة بوقار وسكينة...، برقم: 154–(...) (ص/272)، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب السَّعْيِ إِلَى الصَّلاَةِ، برقم: 572 (273/1)، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب [مَا جَاءَ] فِي الْمَشْيِ إِلَى الْمَسجِدِ، برقم: 327 (148/2،149)، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، السَّعْيُ إِلَى الصَّلاَةِ، برقم: 860 (249/2،250)، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَالْجَمَاعَاتِ، باب الْمَشْي إِلَى الصَّلاَةِ، برقم: 775 (ص/255)

ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާގެ އެންމެ ބާކަލުން ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:{إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ مِنْهُمْ الضَّعِيفَ، وَالسَّقِيمَ، وَالْكَبِيْرَ، وَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِنَفْسِهِ، فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابنُ حَبَّانَ)[1] މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު، މީސްތަކުންނާއިގެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރާނަމަ، އެބައިމީހުންނަށް ލުއިކޮށްދޭށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެބައިމީހުންގެތެރޭގައި ބަލިކަށި މީހުންނާއި، ބަލިވެއްޖެ މީހުންނާއި، މުސްކުޅިން ތިބޭނެއެވެ. އަދި ތިޔަބައި މީހުންކުރެ މީހަކު، އޭނާ އެކަނިހުރެ ކުރާ ނަމާދެއްނަމަ އެ މީހަކު ބޭނުންވަރަކަށް ދިގުކޮށް ކުރެވިދާނެއެވެ.}"

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَن أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {إِنِّي لأَدْخُلُ فِي الصَّلاَةِ، وَأَنَا أُرِيدُ إِطَالَتَهَا، فَأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ، فَأَتَجَوَّزُ فِي صَلاَتِي، مِمَّا أَعْلَمُ مِنْ شِدَّةِ وَجْدِ أُمِّهِ مِنْ بُكَائِهِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ)[2] މާނައީ: "އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވުމަށް ފަށްޓަވާ ހިނދު، އެ ނަމާދު ދިގުކޮށް ކުރައްވުމަށް ނިޔަތްކުރައްވަމެވެ. ފަހެ، (ބައެއް ފަހަރަށް ނަމާދަށް ފަށްޓަވާފަހުން) ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ކުޑަކުއްޖެއްގެ ރުއިމުގެ އަޑު އިވިވަޑައި ގަނެއެވެ. ފަހެ، އެ ހިނދު ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދު ކުރު ކުރައްވަމެވެ. އެއީ، (ނަމާދު

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب الأَذَانِ، بَاب إِذَا صَلَّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ، برقم: 703 (233/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب أَمْرُ الأَئِمَّةِ بِتَخْفِيفِ الصَّلاَةِ فِي تَمَامٍ، برقم: 183–(467) (ص/216) ، وَأَبُودَاوُدُ، باب فِي تَخْفِيفِ الصَّلاَةِ، برقم: 794 (353،352/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، باب مَاجَاءَ إِذَا أَمَّ أَحَدُكُمُ النَّاسَ فَلْيُخَفِّفْ، برقم: 236 (461/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، مَا عَلَى الإِمَامِ مِنَ التَّخْفِيفِ، برقم: 822 (429/1،430) ، وَابنُ حَبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرْضُ مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2136 (508/5)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب مَنْ أَخَفَّ الصَّلاَةَ عِنْدَ بُكَاءِ الصَّبِيِّ، برقم: 709 (234/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب أَمْرُ الأَئِمَّةِ بِتَخْفِيفِ الصَّلاَةِ فِي تَمَامٍ، برقم: 192–(...) (ص/217) وَأَبُودَاوُدُ، باب تَخْفِيفِ الصَّلاَةِ لِلأَمْرِ يَحْدُثُ، برقم: 789 (351،350/1)

ދިގުކުރައްވައިފި ނަމަ) އެ ކުއްޖާފުޅުގެ ރުއިމުގެސަބަބުން އޭނާގެ މަންމައަށް އެކަން އުނދަގުލަކަން ވެދާން ކަމަށްޓަކައެވެ.}“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް ބަޔާންކޮށްދެއްވައެވެ. وَعَنْهُ ﷺ قَالَ: "مَا صَلَّيتُ وَرَاءَ إِمَامٍ قَطُّ أَخَفَّ صَلاَةً، وَلاَ أَتَمَّ صَلاَةً مِن رَسُولِ اللَّهِ ﷺ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ) [1]

މާނައީ: “އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަށްވުރެ ފުރިހަމައަށް، އަދި ލުއިކޮށް ނަމާދުކުރައްވާ އެއްވެސް އިމާމެއްގެ ފަހަތުގައި މިހާތަނަށް ނަމާދުކުރައްވައިފައެއް ނުވެއެވެ.“

އަބޫޢުމަރު ބިން ޢަބްދުލްބައްރި ވިދާޅުވިއެވެ. “ނަމާދު ލުއިކޮށް ކުރުމަކީ އިމާމުވެ ނަމާދުކުރާ ހަމަ ކޮންމެ މީހަކަށް ޖުމްލަގޮތެއްގައި ކުރުވިކަރިވާ އަމުރުކުރެވޭ. އަދި އެއީ އެދެވިގެންވާ ކަމެއްކަމުގައި އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ކަމެއްމެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެއީ، އެންމެ ފުރިހަމަ ގޮތްނުންނަކަމް ބެލެވެއެވެ. ދަންނަހެވެ. ނަމާދު ފުރިކުރުމުގެ މާނައަކީ، ނަމާދުގެ (ރުކުންތަކާން) އެއްވެސް މިންވަރެއް އުނިކުރުމެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ، ހަމަކަށަވަރުން، ކާޅު އެއްޗެހި ކާތަން، އަވަސްއަވަހަށް ނަމާދުގެ ބަރަކާތްތެރި ބެހެއްޓުން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވަނީ ނަހީކުރައްވައިފައެވެ. އެއްފަހަރަކު ކޮންމެވެސް ބޭކަލަކު ނަމާދުކުރައްވަމުންދަނީ އޭނާގެ ރުކޫޢު ފުރިހަމަކޮށް ނުކުރައްވުމުން އޭނާއަށް ބަރިޔާކުރައްވިފައެވެ. {ارْجِع فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ.}[2] މާނައީ: {ތިބާ ވަޅައިގެން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب مَنْ أَخَفَّ الصَّلاَةَ عِنْدَ بُكَاءِ الصَّبِيِّ، برقم: **708** (**234/1**) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب أَمْرُ الأَئِمَّةِ بِتَخْفِيفِ الصَّلاَةِ فِي تَمَامٍ، برقم: **190** (...) (ص/**217**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **13445** (**118،117/21**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب فرض متابعة الإمام، برقم: **2138** (**510/5**)

[2] **ނޯޓް:** މިއީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ސަޙީޙް ޙަދީޘްގެ އިޚްތިޞާރެވެ. މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައި ވަނީ ބައްލަވާށެވެ: الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَابُ وُجُوب الْقِرَاءَةِ لِلْإِمَامِ وَالْمَأْمُومِ فِي الصَّلَوَاتِ...، برقم: **757** (**247/1**) ، وَ مُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب وُجُوب قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِى كُلِّ رَكْعَةٍ...، برقم: **45**–(**397**) (ص/**186**) ، وَ أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةِ مَنْ لاَ يُقِيمُ صُلْبَهُ فِى الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، برقم: **856** (**374/1**) ، وَ التِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب ما جاء في وصف الصلاة، برقم: **303** (**104،103/2**) ، وَ النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الافْتِتَاحِ، فَرْضُ التَّكْبِيْرَةِ الأُولَى، برقم: **883** (**461/1**) ، وَ مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **9635** (**400/15**)

އަޅުން ނަމާދު ކުރައްވާށެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިބާ ތިޔަކުރައްވާ ނަމާދަކީ މަޤްބޫލު ނަމާދެއްކަމުގައި ނުވެއެވެ.} މިފަދަ އެހެން ޙަދީޘެއްގައި ޙަދީޘްކުރައްވައިފައިވެއެވެ. {لاَ يَنظُرُ اللَّهُ إِلَى مَن لاَ يُقِيمُ صُلْبَهُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ.}[1] މާނައީ: {އެ މީހެއްގެ ރުކޫޢާއި ސަޖިދައިގައި އޭނާގެ ބުރިކަށި ސީދާކޮށް ނުބަހައްޓައިފި މީހެއްގެ ނަމާދު ﷲ ޤަބޫލެއް ނުކުރައްވާހުށްޓެވެ.}"

މި ބަސްފުޅުގައި ނަޞޭޙަތްކުރައްވާފައިވަނީ (އިބްނު ޢަބްދުލްބައްރި) ލިޔުއްވައިފައި ވެއެވެ. "ނަމާދުގެ އެންމެހައިކަމެއް ފުރިހަމަކަމާއެކު އަދާކުރުމާބެހޭގޮތުން ތިމަންނާ އިސްވެ ބަޔާންކޮށްފައިވާ ޝަރުޢީދަލީލުތަކާއެއްގޮތަށް، އިމާމުވެ ނަމާދުކުރާ ކޮންމެ މީހަކުވެސް ނަމާދު ލުއިކޮށް ކުރުމާމެދު އިހުމާލުވެރިންގެތެރޭގައި އެއްވެސް ޒިޔާދައްވާކަން ތިމަންނާއަށް އެނގިގެންނެއް ނުވެއެވެ. އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން ﷲ ރުއްސުންގެ ބުރަކުރުވާސްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "لاَ تُبَغِّضُوا اللَّهَ إِلَى عِبَادِهِ، يُطَوِّلُ أَحَدُكُم فِي صَلاَتِهِ حَتَّى يَشُقَّ عَلَى مَن خَلْفَهُ."[2] މާނައީ: "ﷲގެ އަޅުތަކުންނަށް އެކަލާނގެ ކަރުހަށް ތިޔަބައިމީހުން ހަދަރިވެގަންނަވާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުންކުރު އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުމުގައި އޭނާގެ ނަމާދު މާ ދިގުކޮށް ކުރުމުގެ ސަބަބުން އޭނާގެ ފަހަތުގައިވާ މީސްތަކުންނަށް އެކަން ދަތި އުނދަގޫ ކަމެއްކަމުގައި ވެދެއެވެ."

---

[1] **ނޯޓް:** މިއީ، އައްޠަބަރާނީ، "އަލްމުޢުޖަމުލްކަބީރު" (2/32،33) ގައި އަބޫމަސްޢޫދުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ދެ ޙަދީޘެއްގައި ހިމެނޭ އިބާރާތެކެވެ. އައްޠަބަރާނީ ޔަހޫދީ އެހެން ބާވަތަކަށް ރިވާކުރައްވައިފައިވާކަމަށް ނުވެސްނެވެ. މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ހިމެނޭ އަބްދުﷲ ބިން އަލްމުޙައްމަދުއާއި، އަދި ބިން ޢަލީ ބިން ޢުދައިދާ ދެ ރާވީންނަކީ ވަރަށް ބަލިކަށި ދެ ރާވީންކަމަށް ވެއެވެ، އެ ދެ ބަލިކަށިގެ ފަރާތުން ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘްތައް ހިމެނޭ ފަސްނުނުގެ މުޙައްދިޘުން އިލްމުވެރިން ޤަބޫލުކުރައްވާކަމަށް ނުވާތީ، މިއީ ބަލިކަށި ރިވާޔަތެކެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

[2] **ނޯޓް:** މިޙަދީޘަކީ އިމާމުންގެ ވާހަކަ ބަސްފުޅު ރިވާކުރައްވައިފައިވާ، އަންނަނިވި ބާވަތުންނެވެ. البَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيْمَانِ، السَّابِعُ وَالْخَمْسُونَ مِن شُعَبِ الإِيْمَان وَهُوَ بَابٌ فِي حُسْنِ الْخُلُقِ، فَصْلٌ فِي التَّوَاضُعِ، برقم: **8139** (**276،275/6**) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الأَدبِ، فِي الْحَدِيثِ لِلنَّاسِ و الإِقْبَالِ عَلَيْهِم، برقم: **27048** (**496/13**) وَ لَفْظُهُ: "لاَ تُبَغِّضُوا اللَّهَ إِلَى عِبَادِهِ، يَكُونُ أَحَدُكُم إِمَامًا، فَيُطَوِّلُ عَلَيهِم مَا هُم فِيهِ."

5- އިމާމާ ފުރަތަމަރަކުޢަތުގައި ތަންކޮޅެއް ދިގުކޮށް ކިޔުއްވުމާއި، ޖަމާޢަތް ފުރިހަމަވުން މިސްކިތަށް މީހަކު އަތުވެއްޖެކަމަށް އިހްސާސްވެއްޖެނަމަ އޭނާ ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވުމަށް އިންތިޒާރުކުރުން:

އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުވާމީހާ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ތަންކޮޅެއް ދިގުކޮށް ކިޔުއްވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ، ޖަމާޢަތް ފުރިހަމަވުން މިސްކިތަށް ވަންނަ މީސްތަކުންނަށް އިމާމާއެކު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ބައިވެރިވުމުގެ މަތިވެރިކަން ލިބިދިނުމަށްޓަކައެވެ.

ހަމައެފަދައިން އިމާމާ ރުކޫޢުގައިވަނިކޮށް، ނުވަތަ ފަހުއައްތަޙިއްޔާތު ކިޔަން އިނދައި މިސްކިތަށް މީހަކު އަތުވެއްޖެކަމަށް އިހްސާސްވެއްޖެނަމަ، އެ މީހަކަށް ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވުމުގެ މަތިވެރިކަން ލިބިދިނުމަށްޓަކައި ކުޑަކޮށް އިންތިޒާރުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނުން اللّهُ ރުއްސުންތެރިވި އަބޫޤަތާދާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُطَوِّلُ الرَّكْعَةَ الأُولَى، فَظَنَنَّا أَنَّهُ يُرِيدُ بِذَلِكَ أَنْ يُدْرِكَ النَّاسُ الرَّكْعَةَ الأُولَى." (رَوَاهُ البُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، أَبُودَاوُدُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: “އަބޫޤަތާދާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ރަސޫލު اللّهِ ﷺ ދިގުކޮށް ކުރައްވައެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ބޭނުންފުޅަކީ، (ތަންކޮޅެއް ފަހުން) މިސްކިތަށްއަންނަ މީސްތަކުންނަށް ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ލިބިދެއްވުމަށްކަމަށް ތިމަންމެން (އަސްޙާބުން) ދެކެވަޑައިގެންނަވަމެވެ.”[2]

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب الْقِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ، برقم: **759** (**247/1**) ، وَفِي بَاب الْقِرَاءَةِ فِي الْعَصْرِ، برقم: **762** (**248/1**) ، وَفِي بَاب يَقْرَأُ فِي الأُخْرَيَيْنِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، برقم: **776** (**253،252/1**) ، وَفِي بَاب إِذَا أَسْمَعَ الإِمَامُ الآيَةَ، برقم: **778** (**253/1**) ، وَفِي بَاب يُطَوِّلُ فِي الرَّكْعَةِ الأُولَى، برقم: **779** (**253/1**) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب القِرَاءَةُ فِي الظُّهْرِ وَالعَصْرِ، برقم: **154-155**-(...) (ص/**210**) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَاب الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ فِي الْقِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ، برقم: **800،799،798** (**354،353/1**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب السُّنَّةُ فِي تَطْوِيلِ الرَّكْعَةَ الأُولَى، برقم: **2486،2485،2484** (**96،95/3**) ، وَ عَبدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب القِرَاءَةُ فِي الظُّهْرِ، برقم: **2675** (**104/2**)

[2] **ނޯޓް:** ފިޤްހުއްސުންނާގައި މުޢައްލިފު މި ޙަދީޘް ލިޔުއްވައިފައިވާގޮތުން، މިއީ އެއް ޙަދީޘްގެ ބުޚާރީގެ އިބާރާތަކުން ރިވާކުރައްވާފައެވެ. ފިޤްހުއްސުންނާގައި ލިޔުއްވައިފައިވާ ބުޚާރީގެ އަލްފާޡު ބަދަލުކޮށް ރިވާކުރައްވައިފައިވާތީ ނުފެނެއެވެ.=

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އައްނަސާއީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﷺ قَالَ: لَقَدْ كَانَتْ صَلاَةُ الظُّهْرِ تُقَامُ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إِلَى الْبَقِيعِ، فَيَقْضِي حَاجَتَهُ ثُمَّ يَأْتِي أَهْلَهُ، فَيَتَوَضَّأُ، ثُمَّ يَأْتِي وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي الرَّكْعَةِ الأُولَى مِمَّا يُطَوِّلُهَا." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[1]

މާނައީ: ”އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ޒުހުރުނަމާދު ކުރައްވަން ފެށުމުން (މިސްކިތުގައިހުރި މީހަކު ބަޤީޢަށްގޮސްގެން) އޭނާ މިސްކިތުން ނުކުމެ ބަޔަކާއިރުމާއަން ނުކުމެގެން ގޮސް ކަސްބާޖަހަށްތަން، އެއަނބުރަ އެ މީހެއްގެ އަހުލުވެރިންގެ ގާތަށް (އެބަހީ: ގެދޮރަށް) ގޮސް، ވުޟޫކޮށްގެން މިސްކިތަށް އަންނައިރު ވެސް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހުންނަވަނީ، ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގެ ކިޔަވައިދެއްވުމުގައެވެ. އެއީ (ބައެއް ފަހަރު) ކިޔަވާދެއްވާފައެއް ދިގުކުރުމުންނެވެ.“

=ބަޔަކުދެކެއި މިއީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ކިޔަވައިދެއްވުމުގެ ގޮތް ބަޔާންކުރައްވައި، އަބޫދާވޫދުގެ އަރިހުން ތަފާތު އެތަކެއް ސަނަދުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް ބުޚާރީގެ ޞަޙީޙުގައިވެއެވެ. ހަވާލާދީ ނަންބަރު (1) ގައި މި ބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ބައެއް ބާކުރުންގެ ތަފްސީލު އެވަނީއެވެ. އެއިން އެއްވެސް ޙުކުމެއްގައިވެސް، އަދި އެއްޗެއް ޙުކުމެއްގައިވެސް މުއައްޒިނު ދިއްލަވައިދީ ޞަޙާބުން ރިވާވެގެންވާ ނުވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْقِرَاءَةِ فِى الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، برقم: 161–(454) وَبرقم: 162–(...) (ص/211،212) ، وَالنَّسَائِيُّ، كتاب الافتتاح، تطويل القيام فِي الركعة الأولَى من صلاة الظهر، برقم: 972 (503/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إِقَامَةُ الصَّلاَةِ...، باب القِرَاءَةُ فِي الظُّهْرِ وَالعَصْرِ، برقم: 825 (ص/270) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11307 (408/17)

6- އިމާމާ ތަބާވުމާއި ޢަމަލުތަކުގައި އިސްވެގަތުން ހަރާމްވެގެންވުން:[1]

ނަމާދުގެ ހަރަކާތްތަކުގައި އިމާމާ ތަބާވުމާއި، އެއްވެސް ކަމެއްގައި އިމާމަށްވުރެ އިސްވެގަތުމަކީ ހަރާމްކަމެކެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުޟުވާންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން [illegible] ރިވާކުރައްވައިފާވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: {إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَلاَ تَخْتَلِفُوا عَلَيْهِ، فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا، وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا أَجْمَعُونَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[2] މާނައީ: ”އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ނަމާދުގައި އިމާމަކު ކަނޑައެޅިފައި ވަނީ އޭނާއާ ތަބާވުމަށް ޓަކައެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އިމާމާ ޚިލާފުނުވާށެވެ. ފަހެ، އިމާމު ރުކޫޢު ކުރުމުން ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި އިމާމާ (ރުކޫޢުންތެދުވެ) "سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ." މިފަދައިން ކިޔުމުން ތިޔަބައިމީހުން (ރުކޫޢުންތެދުވެ) "رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ." މިފަދައިން ކިޔާށެވެ. އަދި އިމާމާ ސަޖިދައަށް ދިޔުމުން ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދައަށްދާށެވެ.

---

[1] **ނޯޓް:** ނަމާދުގެ ހަރަކާތްތަކުގައި އިމާމާ ތަބާވުން ދަންނައެވެ. ”އިލްމުވެރިން އިއްތިފާގުވެވަޑައިގެންފާވާކަމުގައި، ހަރަކާތަށް ތަބާވުމަކީ ވާޖިބުކަމެއްކަމާއި، ނަމާދުން ސަލާމްދިނުމުގައި އިމާމަށްވުރެ އިސްވެގެންނުވާ މީހެއްގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާ ކަމެކެވެ. މި ދާ ތަކުރާރުކޮށްފައި އެހެން ކަންތައްތަކުގައި އިމާމަށްވުރެ އިސްވެގަތުމަކީ އިލްމުވެރިންގެ ގޮތުގައި ހަރާމް ކަމެކެވެ. އަދިމާލު ދުވަސްވައިގެންނަމަވެސް، އެހެން ކަންތައްތަކުގައިވެސް އިމާމަށްވުރެ އިސްވެއްޖެނަމަ، އެ މީހެއްގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެކަމަށެވެ. އިމާމާ މުސާވާވުން، އެބަހީ: އިމާމާގެ ތަކްބީރާއިއެކުގައިވުން އެއީ މަކުރޫހުކަމެކެވެ.“ ފިޤްހުއްސުންނާގެ (1/300) ހަވާލާދީފައި (5) ނަ ނަމައިގައި. (މުޚްތަޞަރު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب إِقَامَةُ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلاَةِ، برقم: 722 (238،237/1) ، وَفِي بَاب إِيْجَابِ التَّكْبِيْرِ و افْتِتَاحِ الصَّلاَةِ، برقم: 734 (240/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب ائْتِمَامِ الْمَأْمُومِ بِالإِمَامِ، برقم: 86-(414) (ص/195) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الإِمَامِ يُصَلِّى مِنْ قُعُودٍ، برقم: 603 (287،286/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إِقَامَةُ الصَّلاَةِ...، باب إذا قرأ الإمام فأنصتوا، برقم: 846 (ص/276) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8156 (495،494/13) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فرض متابعة الإمام، برقم:2107 (467/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ قَالَ يَتْرُكُ الْمَأْمُومُ الْقِرَاءَةَ فِيمَا جَهَرَ فِيهِ الإِمَامُ بِالْقِرَاءَةِ...، برقم: 2891 (224،223/2) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 69-(5909) (315/10) و برقم: 486-(6326) (212/11) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب هَل يَؤُمُّ الرَّجُلُ جَالِسًا، برقم: 4082 (461/2)

އަދި އިމާމާ އިށީނދެ އިނދެ ނަމާދު ކުރައްވާނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން އެންމެންވެސް އިށީނދެތިބެ (އޭނާއާ ތަބާވެ) ނަމާދު ކުރާށެވެ.}“

އަޙްމަދާއި އަބޫދާވޫދުގެ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. {إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَلاَ تُكَبِّرُوا حَتَّى يُكَبِّرَ، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَلاَ تَرْكَعُوا حَتَّى يَرْكَعَ، وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا، وَلاَ تَسْجُدُوا حَتَّى يَسْجُدَ، وَإِذَا صَلَّى قَائِمًا فَصَلُّوا قِيَامًا، وَإِذَا صَلَّى قَاعِدًا فَصَلُّوا قُعُودًا أَجْمَعُونَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: (މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.) {ހަމަކަށަވަރުން، ނަމާދުގައި އިމާމަކު ކަނޑައެޅުނީ މީސްތަކުން އޭނާއާ ތަބާވުމަށް ޓަކައެވެ. ފަހެ، އިމާމާ (ޙަރަމްބަން) ތަކްބީރު ކިޔުމުން، ތިޔަބައިމީހުން ތަކްބީރުކިޔައި ޙަރަމްބަންނާށެވެ. އިމާމާ ތަކްބީރުކިޔުމުގެކުރިން ތިޔަބައިމީހުން ތަކްބީރު ނުކިޔާށެވެ. ފަހެ، އިމާމާ ރުކޫޢުކުރުމުން ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި އިމާމާ ރުކޫޢުކުރުމުގެ ކުރީގައި ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢު ނުކުރާތިއްޔެވެ. އަދި އިމާމާ (ރުކޫޢުން ތެދުވެ) "سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ." މިފަދައިން ކިޔުމުން ތިޔަބައިމީހުން (ރުކޫޢުން ތެދުވެ) "اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ." މިފަދައިން ކިޔާށެވެ. އިމާމާ ސަޖިދައަށް ދިޔުމުން ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދައަށްދާށެވެ. އަދި އިމާމާ ސަޖިދައަށްދިޔުމުގެކުރިން ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދައަށް ނުދާތިއްޔެވެ. އަދި އިމާމާ ކޮޅަށްހުރެ ނަމާދުކުރައްވާނަމަ ތިޔަބައިމީހުންވެސް ކޮޅަށްހުރެތިބެ ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި އިމާމާ އިށީނދެއިނދެ ނަމާދުކުރައްވާނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން އެންމެން އިށީނދެތިބެ (އޭނާއާ ތަބާވެ) ނަމާދުކުރާށެވެ.}“[2]

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الإِمَامِ يُصَلِّى مِنْ قُعُودٍ، برقم: **603** (**287،286/1**)، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **7144** (**50/12**)، وَ برقم: **8502** (**197/14**) ، وَ برقم: **9438** (**258،257/15**) ، وَ برقم: **9682** (**427،426/15**) ، وَ برقم: **9922** (**17/16**) ، وَ برقم: **9923** (**18/16**)

[2] **ނޯޓު:** ފިޤުހުއްސުންނާ ގައި މި ޙަދީޘް ދިރުއްވައިފައިވާ އިބާރާތުން އެއްވެސް ޒާތަކުން ނެގިންނެވެ. ޚާއްސަކޮށް ޢަލީވަރުގައި މުއައްޒިނު މިނޫނގައި ދިރުއްވައިފައި މިވަނީ، އެތަކެއް ރިވާޔަތްތަކުން އެއްޗެއްވައިގެން ދިރުއްވައިފައިވާ އިބާރާތެކެވެ. ތަޖުރިބާކުރުމުގައި މި ޙަދީޘްގެ ފުރަތަމަ އިބާރާތުގައި އެ މަނީ އަލްބާރިޤީގައި ވާ ފުރަތަމަ އިބާރާތެވެ. އަޙްމަދާއި އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ބައެއް މުއައްޒިނު ދިރުއްވައިފައިވާ އިބާރާތުގެ އެ ދުރުތަކުގައި އެއްގޮތް އޮންނަނީއެވެ. މިވާ މުއައްޒިނުގެ އިބާރާތަ އެންމެ ގާތްކަމުގައި، އަބޫދާވޫދުގެ ރިވާޔަތްތަކުގެ ތެރެއިން ދިރުއްވައިފައިވާ އަބޫދާވޫދުގެ އިބާރާތެވެ. =

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާގެ އިމާމުބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: {أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ، أَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ، أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالدَّارِمِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔައިންމީހަކު އިމާމާއަށްވުރެ ކުރީގައި (ރުކޫޢުން ނުވަތަ ސަޖިދައިން) ތިމާގެ ބޯއުފުއްލާއިރު، (ދަންނާށެވެ!) ހަމަކަށަވަރުން، اللَّهُ ތަޢާލާ އޭނާގެ ބޯ، ޙިމާރެއްގެ ބޮލަކާ އެއްގޮތަކަށް ބަދަލު ކުރައްވައިފާނެ ކަމަށްޓަކައި، ނުވަތަ اللَّهُތަޢާލާ އޭނާގެސިފަ ޙިމާރެއްގެ ސިފައަށް ބަދަލު ކުރައްވައިފާނެ ކަމަށްޓަކައި ބިރުވެރި ނުވަމުއްޔާތޯ؟}"

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

= އަބޫދާވޫދު މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިނީ ދެ އުސްތާދުންގެ އަރިހުންނެވެ. އެއް ބޭކަލަކީ ސުލައިމާނު ބިން ޙަރުބެވެ. އަނެއް ބޭކަލަކީ މުސްލިމު ބިން އިބްރާހީމެވެ. އެ ދެބޭކަލުން ރިވާކުރައްވައިނީ، ވުހައިބު (އިބްނު ޚާލިދު) ގެ އަރިހުންނެވެ. ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމުގައި އަބޫދާވޫދު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މުސްލިމު (އިބްނު އިބްރާހީމު) ވިދާޅުވެދެއްވި {اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ.} މިލަފްޒުން ކިޔުމަށް މާތްރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިކަމަށެވެ. އަދި ތިމަންގެ އެހެން ހުރިހާ އެކުވެރިން، ސުލައިމާނު (އިބްނު ޙަރުބު) ވިދާޅުވާކަމަށް ބަޔާންކުރައްވައިފައިވަނީ، {اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ.} މިލަފްޒުން ކިޔުމަށް މާތްރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިކަމަށެވެ." މި ދެ ގޮތަކީވެސް ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ދެ ގޮތެވެ. އަބޫދާވޫދުގެ ސުނަން (287/1) (މުޙަޤްޤިޤު)

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب إِثْمِ مَنْ رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ، برقم: 691 (230/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النَّهْيِ عَنْ سَبْقِ الإِمَامِ بِرُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ وَنَحْوِهِمَا، برقم: 114–(427) (ص/202) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّشْدِيدِ فِيمَنْ يَرْفَعُ قَبْلَ الإِمَامِ أَوْ يَضَعُ قَبْلَهُ، برقم: 623 (293/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي التَّشْدِيدِ فِي الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ، برقم: 582 (475/2،476) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، مُبَادَرَةُ الإِمَامِ، برقم: 827 (431/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إِقَامَةُ الصَّلاَةِ...، باب النَّهْيِ أَن يَسْبِقُ الإِمَامَ بِالرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، برقم: 961 (ص/308) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 10546 (321/16،322) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب التَّغْلِيظِ فِي مُبَادَرَةِ الْمَأْمُومُ الإِمَامَ بِرَفْعِ الرَّأْسِ مِنَ السُّجُودِ، برقم: 1600 (47/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا يُكْرَهُ لِلْمُصَلِّي وَمَا لاَ يُكْرَهُ، برقم: 2282 (59/6،60) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النَّهْيُ عَن مُبَادَرَةِ الأَئِمَّةِ بِالرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، برقم: 1355 (ص/831)

ذَاتَ يَوْمٍ، وَقَدْ انْصَرَفَ مِنَ الصَّلاَةِ، فَأَقْبَلَ إِلَيْنَا فَقَالَ: {يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي إِمَامُكُمْ، فَلاَ تَسْبِقُونِي بِالرُّكُوعِ، وَلاَ بِالسُّجُودِ، وَلاَ بِالْقِيَامِ، وَلاَ بِالْقُعُودِ، وَلاَ بِالانْصِرَافِ، فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ أَمَامِي، وَمِنْ خَلْفِي.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ)[1] މާނައީ: "އަނަސްގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ދުވަހަކު ނަމާދުކުރައްވައި ނިމިވަޑައިގެން ތިމަންމެންނާދިމާއަށް އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުޅު ކުރިމަތިލާގޮތަށް އެނބުރިވަޑައިގެން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންކަލޭގެފާނީ ތިޔަބައި މީހުންގެ އިމާމެވެ. ފަހެ، ނަމާދުކުރުމުގައި ރުކޫޢުކުރުމާއި، ސަޖިދަކުރުމާއި، ޤިޔާމަށް ތެދުވުމާއި، އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީންނުމާއި، ނަމާދުން ސަލާމްދިނުމާއި، މިހުރިހާ އެއްވެސް ކަމެއްގައި ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެއްވެސް މީހަކު ތިމަންކަލޭގެފާނަށްވުރެ އިސްވެ ނުގަންނަހުރިކަށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ކުރިމަތިން ތިޔަބައި މީހުން ފެނިވަޑައިގަންނަވައިން، ފަހަތުންވެސް ފެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ.}"

އެ [illegible] اللهُ ރުއްސެވުންވި އާޒިބުގެ ދަރިކަލުން އަލްބަރާއުގެ އަރިހުން [illegible] ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "كُنَّا نُصَلِّي خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ فَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ لَمْ يَحْنِ أَحَدٌ مِنَّا ظَهْرَهُ حَتَّى يَضَعَ النَّبِيُّ ﷺ جَبْهَتَهُ عَلَى الأَرْضِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَبُويَعْلَى ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: "އާޒިބުގެ ދަރިކަލުން އަލްބަރާއު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ފަހަތްފުޅުގައި ތިމަންމެން (އަސްޙާބުބޭކަލުން) ނަމާދުކުރައްވާއިރު، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު {سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ} [illegible] ވިދާޅުވެ (ޤިޔާމަށް) ތެދުވެވަޑައިގަތުމުން،

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النَّهْيِ عَنْ سَبْقِ الإِمَامِ بِرُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ وَنَحْوِهِمَا، برقم: 112-(426) (ص/202) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ السَّهْوِ، باب النَّهْيِ عَن مُبَادَرَةِ الإِمَامِ بالانْصِرَافِ مِنَ الصَّلاَةِ، برقم: 1362 (92/2) ، الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11997 (56/19) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب النَّهْيِ عَن مُبَادَرَةِ الْمَأمُومِ الإِمَامَ بالقِيَامِ وَ الْقُعُودِ، برقم: 1602 (48،47/3)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب السُّجُودِ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ، برقم: 811 (263/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مُتَابَعَةِ الإِمَامِ وَ الْعَمَلُ بَعْدَهُ، برقم: 197-(474) (ص/218) ، وَأَبُودَاوُدُ، باب مَا يُؤْمَرُ بِهِ الْمَأْمُومُ مِنَ اتِّبَاعِ الإِمَامِ، برقم: 620 (292/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ أَن يُبَادِرَ الإِمَامَ بِالرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، برقم: 281 (70/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، مُبَادَرَةُ الإِمَامِ، برقم: 828 (432،431/1) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 44-(1697) (252،251/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب وُجُوبُ مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 847 (413/3)

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ސަޖިދައަށް ވަޑައިގެން، އެކަލޭގެފާނުގެ ނިތްކުރިފުޅު ބިންމަތީގައި ޖެއްސެވުމުގެކުރިން ތިމަންމެންކުރެ އެކަކުވެސް އޭނާގެ ބުރިކަށި ގުދެއް ނުކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ: މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ސަޖިދައަށް ވަޑައިގެން، އެކަލޭގެފާނުގެ ނިތްކުރިފުޅު ބިންމަތީގައި ޖެއްސެވުމުގެކުރިން އަސްޙާބުންކުރެ އެއްވެސް ބޭކަލަކު ސަޖިދައަށް ވަޑައެއްނުގަންވައެވެ.)“

7- އިމާމާއެކު އެކަކު އިޤްތިދާވުމުން އެއީ ޖަމާޢަތެކެވެ.

ނަމާދުގައި އިމާމާއެކު އެކަކު [illegible] އެއީ ޖަމާޢަތެއްކަމުގައި [illegible]. އެއީ ކުޑަ ފިރިހެންކުއްޖެއް، ނުވަތަ އަންހެނެއްކަމުގައި [illegible]. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، [illegible] [illegible] اللّٰهُ [illegible] ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللّٰهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން [illegible] [illegible] އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَن ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَّ اللّٰهُ عَنْهُمَا، قَالَ: بتُّ عِنْدَ خَالَتِي مَيْمُونَةَ، فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ، فَقُمْتُ أُصَلِّي مَعَهُ، فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ، فَأَخَذَ بِرَأْسِي فَأَقَامَنِي عَنْ يَمِينِهِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: ”ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، ތިމަންނާ [illegible] [illegible]. ([illegible] [illegible] ރަސޫލުاللّٰهِ ﷺ ގެ އަނބިކަނބަލެކެވެ.) [illegible]، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]، އެކަލޭގެފާނުގެ [illegible].

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب إِذَا لَمْ يَنْوِ الإِمَامُ أَنْ يَؤُمَّ ثُمَّ جَاءَ قَوْمٌ فَأَمَّهُمْ، برقم: 699 (232/1) ، وَمُسْلِمٌ، صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب الدُّعَاءِ فِى صَلاَةِ اللَّيْلِ وَقِيَامِهِ، برقم: 181-(763) (ص/344) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الرَّجُلَيْنِ يَؤُمُّ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ كَيْفَ يَقُومَانِ، برقم: 610 (288/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبوَابُ الصَّلاَةِ...، بَاب مَا جَاءَ فِي الرَّجُلِ يُصَلِّي وَمَعَهُ رَجُلٌ، برقم: 232 (451/1،452) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، مَوقِفُ الإِمَامِ وَالْمَأمُومِ صَبِيٌّ، برقم: 805 (422/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كتاب إِقَامَةُ الصَّلاَةِ...، باب الاثْنَانِ جَمَاعَةٌ، برقم: 973 (ص/312) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1843 (342/3) ، وَ برقم: 3389 (379/5) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فرض متابعة الإمام، برقم:2196 (571/5،572)

ފަހެ އިބްނުޢައްބާސްގެފާނު، (އެކަލާނގެ އަތްފުޅު ފުރަގަހަށް ގެންނަވައި) ތިމަންގެ އިސްތަށިފުޅުގައި ހިއްފަވައި، އެކަލާނގެ ކަނާތްފުޅު ފަރާތުގައި ތިމަންނާ ބެހެއްޓެވިއެވެ.“

އެ ބޭކަލުންނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީ އާއި އަބޫހުރައިރާގެފާނާ ދެ ބޭކަލުންގެއަރިހުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރައްވާ ބަޔާނެއްގައިވެއެވެ.

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ ﵁، وَأَبِى هُرَيْرَةَ ﵁، قَالاَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَنِ اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ، وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ، فَصَلَّيَا رَكْعَتَيْنِ جَمِيعًا، كُتِبَا مِنَ الذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1]

މާނައީ: „އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީ އާއި އަބޫހުރައިރާގެފާނާ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {މީހަކު ރޭގަނޑުގެ ތަހައްޖުދަށް ހޭލައި، އޭނާގެ އަނބިމީހާއަށް ގޮވައި ހޭލައްވައި، އެ ދެ މީހުން (ޖަމާޢަތުގައި) ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދުއަދާކޮށްފިނަމަ، އެ ދެ މީހުންނީ، ނުހަނު ގިނަގިނައިން الله ހަނދުމަކުރާ ފިރިހެނުންގެ ތެރެއިންނާއި (އެފަދަ) އަންހެނުންގެ ތެރެއިންނާ ދެ މީހުންކަމުގައި ލިޔުއްވާނެއެވެ.}“

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ޙަސަނު ބަޔާންކުރައްވައި އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ބަޔާނެއްގައިވެއެވެ.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁، "أَنَّ رَجُلاً دَخَلَ الْمَسْجِدَ، وَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِأَصْحَابِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَنْ يَتَصَدَّقُ عَلَى هَذَا فَيُصَلِّيَ مَعَهُ؟} فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَصَلَّى

---

[1] أَبودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب الْحَثِّ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ، برقم: **1451** (2/99) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى ، كِتَابُ قِيَامِ اللَّيلِ...، ثَوَابُ مَن اسْتَيقَظَ وَأَيقَظَ امْرَأَتَهُ فَصَلَّيَا، برقم: **1312** (2/119) ، وَابْنُ مَاجَه، كتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ...، باب مَا جَاءَ فِيمَن أَيقَظَ أَهْلَهُ مِنَ اللَّيلِ، برقم: **1335** (ص/424،423) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْوِتْرِ، برقم: **1190** (1/452،453) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بابُ النَّوَافِلِ، برقم: **2568** (6/307،308) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب التَّرْغِيبِ فِي قِيَامِ اللَّيْلِ، برقم: **4645** (2/706)

مَعَهُ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ بِمَعْنَاه، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِى شَيبَة بِمَعْنَاه، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. (އެއް ދުވަހަކު) ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނާއިގެން ނަމާދުކުރައްވައި ނިމިވަޑައިގެންފަހުން ބޭކަލަކު މިސްކިތަށް ވެންނެވިއެވެ. އެ ހިނދު ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މިނާއަށް ހެޔޮރޯދުކޮށްދެއްވައި އޭނާއާއެކު ނަމާދުކުރައްވާނީ ތިޔައިގެތެރެއިން ކޮންބޭކަލެއްތޯއެވެ؟} ފަހެ، މިހެން ޙަދީޘްކުރެއްވުމުން އޭގެތެރެއިން ބޭކަލަކު ތެދުވެވަޑައިގެން އޭނާއާއެކު (ޖަމާޢަތަކަށްހަދަވައި) ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ."

އިބްނުއަބީޝައިބާގެ ރިވާޔަތެއްގައި އައިސްފައިވާގޮތުގައި އޭނާއާއެކުގައި ނަމާދުކުރެއްވުމަށްޓަކައި ތެދުވެވަޑައިގެން ބޭކަލަކީ އަބޫބަކުރުގެފާނެވެ.[2]

މި ޙަދީޘުން [illegible] [illegible] އަލްއިމާމު ތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެއެވެ. "ވަގުތުގެ ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކޮށްފައިވާ މިސްކިތެއްގައި ފަހުން އަންނަ ބަޔަކު ޖަމާޢަތަކަށްހަދައިގެން ނަމާދުކުރުމަކީ ކުށްނެތްކަމެވެ." އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤު (އިބްނު ރާހަވައިހި) ވެސް ދެކެވަޑައިގެންނަވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ.

ޢިލްމުވެރިންކުރެ [illegible] ވިދާޅުވަނީ، ވަގުތުގެ ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކޮށް ނިމުމަށްފަހު، ދެން މިސްކިތަށް އަންނަބަޔަކު ޖަމާޢަތް ނަހަދައި ވަކިވަކިން

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِى الْجَمْعِ فِى الْمَسْجِدِ مَرَّتَيْنِ، برقم: 574 (1/274) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَاجَاءَ فِي مَسْجِدٍ قَدْ صُلِّيَ فِيهِ مَرَّةً، برقم: 220 (1/427،429) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11408 (18/7،8) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الصَّلاَةِ، وَمِنْ كِتَاب الإِمَامَةِ، وَصَلاَةِ الْجَمَاعَةِ، برقم: 761 (1/315) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب الرُّخْصَةُ فِي الصَّلاَةِ جَمَاعَةً فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي قَدْ جُمِعَ فِيهِ...، برقم: 1632 (3/63،64) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب إِعَادَةُ الصَّلاَةِ، برقم: 2398،2399 (6/158،159) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْجَمَاعَةِ فِى مَسْجِدٍ قَدْ صَلَّى فِيهِ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِيهَا تَفَرُّقُ الْكَلِمَةِ، برقم: 5012،5013 (3/98،99) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ فِي مَسْجِدٍ قَدْ صُلِّيَ فِيهِ مَرَّةً، برقم: 1408، 1409 (ص/863) ، وَأَبُويَعْلَى فِى الْمُسْنَدِ، برقم: 83–(1057) (2/321) ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة فِى الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، فِي القَومِ يَجيئُونَ إِلَى الْمَسْجِدِ وَقَدْ صُلِّيَ فِيهِ...، برقم: 7172 (5/52،53) وَ فِى كِتَابِ الرَّدِّ عَلَى أَبِي حَنيفَةَ، تِكْرَارُ الْجَمَاعَة، برقم: 37332 (20/100،101) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَن صَلَّى مَرَّةً ثُمَّ أَمَّ قَومًا فِي تِلْكَ الصَّلاَةِ، برقم: 859 (3/436)

[2] ابْنُ أَبِى شَيبَة فِى الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، فِي إِعَادَةِ الصَّلاَةِ، برقم: 6723 (4/430)

ނަމާދުކުރުމަށެވެ. މިހެން ވިދާޅުވެފައި، ސުފްޔާން (އައްޘައުރީ) އާއި، އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އިބްނުލްމުބާރަކާއި، އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީއެވެ.[1]

8- އިމާމުވެ ނަމާދުކުރަންހުރި މީހަކު މައުމޫމަކަށް ބަދަލުވުން ހުއްދައެވެ.

މިސްކިތެއްގެ ރަސްމީ އިމާމަކު ހުރެ، އޭނާގެ ޣައިރު ޙާޟިރުގައި އެހެން މީހަކު އިމާމުވެ ނަމާދުކުރަމުން ދަނިކޮށް، ރަސްމީ އިމާމު އަތުވެއްޖެނަމަ، އިމާމުގެ ޣައިރު ޙާޟިރުގައި ނަމާދަށް އިސްވެހުރި މީހާ މައުމޫމަކަށް ބަދަލުވުން ހުއްދައެވެ. މި ބާބުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުހިވޮޑިގެންވި ސަހްލު ބިން ސައުދުގެފާނުގެ އަރިހުން އައްސާޢިދީ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ.

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ذَهَبَ إِلَى بَنِى عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمْ، فَحَانَتِ الصَّلاَةُ، فَجَاءَ الْمُؤَذِّنُ إِلَى أَبِى بَكْرٍ، فَقَالَ أَتُصَلِّى بِالنَّاسِ فَأُقِيمُ؟ قَالَ: نَعَمْ.

قَالَ: فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ، فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالنَّاسُ فِى الصَّلاَةِ، فَتَخَلَّصَ حَتَّى وَقَفَ فِى الصَّفِّ، فَصَفَّقَ النَّاسُ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ لاَ يَلْتَفِتُ فِى الصَّلاَةِ، فَلَمَّا أَكْثَرَ النَّاسُ التَّصْفِيقَ الْتَفَتَ،

---

[1] **ނޯޓް:** މި މައްސަލައިގައި އިލްމުވެރިން ދައްކަވައިފައިވާ ހުއްޖަތްތަކުން ބަލާއިރު، ބަހުދީވައި، އިމާމުވެ ނަމާދުކުރާން މީހަކު ހަމަޖައްސާފައިވާ މިސްކިތެއްގައި ވަގުތުގެ ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކޮން ނިމުމަށްފަހު، މިސްކިތުން އަންނަ ބައެކު ޖަމާޢަތް ހަދައިގެން ނަމާދުކުރުމަށްވުރެ އިތުރުކަމެއް ވަކިން ނަމާދުކުރުމެވެ. އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ މި މައްސަލައިގައި ވާހަކަދައްކަވަމުން ވިދާޅުވެފައިވެސް، "އެއީ އެންމެ ހެޔޮގޮތުގެ ބާކަމުން ރައްމުކަން ކުރައްވައިފައިވާ ކަމެއް ނޫންކަމަށާއި، އެއީ މުސްލިމުންގެ އެއްބައިވަންތަކަމާއި ވަޙުދަތަށް ނުރައްކާވެދާނެ ކަމެއްކަމުނެވެ. މިސްކިތަކުން އިމާމާ ވަކިވެގެންދާ ބޮޑުވެދާނެ ކަމެއްކަމުނެވެ. ރަސްމީ އިމާމަކު ކަނޑައެޅިފައިނުވާ، ދަތުރުވެރިން ނަމާދުކުރާތަނުގައި އަލުން ވަޒީފާއަދާ ތަނެއްގައި އެއްބަޔަކު ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށްފަހު އެހެން ބަޔަކު ޖަމާޢަތްހަދައިގެން ނަމާދުކުރުން އެއީ މައްސަލައެއްނޫންކަމަށް އައްޝާފިޢީގެފާނު ވިދާޅުވެއެވެ." އިސްވެ ބަޔާންވި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމުގައި އަލްބުޚާރީގެ ޞަޙީޙުގައި އެކަލޭގެފާނު ގެންނަވާފައިވާ ބާބުގެ ނަމުންވެސް އެ ކަން ފާހަގަވެއެވެ. އެއީ ބާބަކީ ލިޔުއްވައިފައިވެސް "باب الْجَمَاعَةِ فِى مَسْجِدٍ قَدْ صَلَّى فِيهِ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِيهَا تَفَرُّقُ الْكَلِمَةِ" "ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކޮށް ނިމިފައިވާ މިސްކިތެއްގައި ފަހުންއަންނަބަޔަކު ޖަމާޢަތްހަދައިގެން ނަމާދު ކުރުން ހުއްދަވެސް، މުސްލިމުންގެ ވަޙުދަތަށް ގެއްލުމެއް ނުވާނަކަމަށް ވާނަމައެވެ." (ބަލާ އެނިހިމާއަށް ތަމާމުލްމިންނަތި... ބ/155، 158، އަދި ބ/277) (މުތަރުޖިމު)

فَرَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَأَشَارَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنِ امْكُثْ مَكَانَكَ، فَرَفَعَ أَبُو بَكْرٍ يَدَيْهِ فَحَمِدَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى مَا أَمَرَهُ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ ذَلِكَ،

ثُمَّ اسْتَأْخَرَ أَبُو بَكْرٍ حَتَّى اسْتَوَى فِي الصَّفِّ، وَتَقَدَّمَ النَّبِيُّ ﷺ فَصَلَّى، ثُمَّ انْصَرَفَ. فَقَالَ: {يَا أَبَا بَكْرٍ! مَا مَنَعَكَ أَنْ تَثْبُتَ إِذْ أَمَرْتُكَ؟}

قَالَ أَبُو بَكْرٍ: "مَا كَانَ لِابْنِ أَبِي قُحَافَةَ أَنْ يُصَلِّيَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ."

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {مَا لِي رَأَيْتُكُمْ أَكْثَرْتُمُ التَّصْفِيقَ! مَنْ نَابَهُ شَيْءٌ فِي صَلَاتِهِ فَلْيُسَبِّحْ، فَإِنَّهُ إِذَا سَبَّحَ الْتُفِتَ إِلَيْهِ، وَإِنَّمَا التَّصْفِيحُ لِلنِّسَاءِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ)[1]

މާނައީ: "ސަހުލު ބިން ސަޢުދު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަމްރު ބިން ޢައުފުގެ ދަރިކޮޅުގެ މީހުންގެ މެދުގައި އުޅުނުން ދެބަސްވުމެއް ހަމަޖެއްސެވުމަށްޓަކައި (އެއް ދުވަހަކު) އެބައިމީހުންގެ ގާތަށް ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، ނަމާދުވަގުތު ޖެހުމުން އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ އަރިހަށް މުއައްޛިން ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. މީސްތަކުންނާއިގެން ކަލޭގެފާނު އިމާމުވެ ނަމާދުކޮށްދެއްވާން ނަމަ އަޅުގަނޑު ތަކުބީރުކިޔާނަން ޔާއްތޯއެވެ؟ އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އާނއެ ހަމަގައެވެ.

(ސަހުލު ބިން ސަޢުދު) ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން، އަބޫބަކުރުގެފާނު އިމާމުވެ ވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވަން ފެށްޓެވިއެވެ. އެއަށްފަހު ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. މީސްތަކުން އޮތީއޭ (އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ފަހަތުގައި) ނަމާދުކުރެއެވެ. ދެން، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ކުރިއަށްވަޑައިގެން (ފުރަތަމަ) ސަފުގައި ހުއްޓިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، މީސްތަކުންނަށް އެކަންއެނގި، އެބައިމީހުން (ތަޞްފީޤުކޮށްގެން) ވާތުގައި ކަނާތުން ޖަހަންފެށިއެވެ. ދެން، އަބޫބަކުރުގެފާނު ނަމާދުގައި އެހެން އެއްވެސް ކަމަކަށް ފިކުރުކުރާތަ ބަލައިނުލައްވައެވެ. ދެން، މީސްތަކުން އަތްތިލަޖަހައިލުން ގިނަވުމުން އެ ކަލޭގެފާނު އެ ކަމަށް ސަމާލުކަންދެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ العَمَلُ فِي الصَّلَاةِ، باب مَا يَجُوزُ مِنَ التَّسْبِيْحِ وَ الْحَمْدِ فِي الصَّلَاةِ، برقم: 1201 (371/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب تَقْدِيْمِ الْجَمَاعَةِ مَنْ يُصَلِّي بِهِمْ إِذَا تَأَخَّرَ الإِمَامُ، وَلَمْ يَخَافُوا مَفْسَدَةً بِالتَّقْدِيْمِ، برقم: 102–(421) ، و برقم 103_(...) (ص/200) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب التَّصْفِيقِ فِي الصَّلَاةِ، برقم: 940 (405/1)

ވަޑައިގެން ހުންނެވިކަން އެނގިވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ހުންނެވިތާނގައި ހުންނަވުމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ (އަތްފުޅުން) އިޝާރާތްކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެ ކުރެއްވި އަމުރުފުޅަށްޓަކައި، އަބޫބަކުރުގެފާނު ދެއަތްފުޅު އުފުއްލަވައި اللّٰهُ އަށް ޙަމްދު ކުރެއްވިއެވެ.

އެއަށްފަހު، އެ ކަލޭގެފާނު ފަސްފަހަތަށް ޖެހިވަޑައިގެން ސަފުގައި ހުއްޓި ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ކުރިއަށް ޖެހިވަޑައިގެން މީސްތަކުންނާއިގެން އިމާމުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވިއެވެ. ފަހެ، އިތުރުކަލޭގެފާނާ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭ އަބޫބަކުރުގެފާނޭވެ! ކަލޭގެފާނު އިމާމުވެ ވަޑައިގެން ނަމާދު ފުރިހަމަކުރެއްވުމަށް މިވަންކަލޭގެފާނު އަމުރު ކުރެއްވުމުން ވެސް ކަލޭގެފާނުގެ މަޤާމުގައި ސާބިތުވެވަޑައިގެން ހުންނެވުމަށް ކަލޭގެފާނަށް ހުރަސްއެޅީ ކޮންކަމެއްތޯއެވެ؟}

އަބޫބަކުރުގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. "ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ކުރިމަތީގައިހުރެ އަބޫޤުޙާފާގެ ދަރިކަލުން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުމަކީ އެއްވެސް ހާލެއްގައި ރަނގަޅެއްކަމުގައި އަޅުގަނޑަށް ނުފެންނެއެވެ."

އެއަށްފަހު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން އަތްތަޅަން އަތްތަޅައިގަތީ ކީއްވެތޯއެވެ! ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ނަމާދުގައި އިމާމާގެފަރާތުން ކަމެއް ފެނިއްޖެނަމަ ފަހެ، ތަސްބީޙަކިޔާށެވެ. (އެބަހީ: "سُبْحَانَ اللّٰهِ" މިފަދައިން ކިޔާށެވެ.) ހަމަކަށަވަރުން (ނަމާދުގައި އެފަދަކަމެއް އަންހެނުންނަށް ކިޔުމަށް ފެއްޓުނަމަ) އަތްތަޅައިގައި ޖެހުމަކީ އަންހެނުންގެ ކަމެކެވެ.}"

9- އިމާމާ ތަބާވުން:

އިމާމާ ނަމާދުފުރިހަމަކުރުން މީސްތަކުން ވަންނަ ކޮންމެކަމެއްވެސް (ސަލާމުގައި) ހުއްޓުމުގެ ބަރަކާތުން ތަކުބީރު ބާރަކަށް، އިމާމާ ބާރަށްއެއްގައި އޮންނާ ތަބާވުން ހުންނަ. މިގޮތަށް ކުރާއިރު، އިމާމާ ތަކުބީރުގައިވަނިކޮށް މީސްތަކުން ވަންނަ، ތަކުބީރު ކުރަމުން ދަނީއެވެ. ތަކުބީރުކިޔުމެވެ. ހަމަނަށްވެ! އިމާމާއާ އެ ތަކުބީރު ކިޔުމުގެ ކުރިން

ބެލެވޭނީ، ރުކޫޢު ފުރިހަމަކުރެވުނުނަމަ، ނުވަތަ ރުކޫޢުގެ މަދު މިންވަރު އިމާމާއެކު ލިބުނުކަމުގައި ވާނަމައެވެ. އެގޮތުން އިމާމާ ރުކޫޢުން ތެދުވުމުގެކުރީގައި ރުކޫޢަށްގޮސް ދެއަތުން ދެ ކަކުލުގައި ހިފަހައްޓައިލެވޭހާ ވަގުތުކޮޅެއް ލިބުނަމަ ރަކުޢަތް ލިބުނުކަމުގައި ވާނެއެވެ.

މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ މި ހަދީޘެވެ. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ {إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا، وَلاَ تَعُدُّوهَا شَيْئًا، وَمَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: ”އަބޫހުރައިރާގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް އަންނަހިނދު ތިމަންމެން ސަޖިދައިގައި ވަނީނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ވެސް (ބަރަކުއްބަން ތަކުބީރުކިޔައި) ސަޖިދައަށް ދާށެވެ. އަދި އޭގެ ރަކުޢަތެއް ލިބުނީކަމަށް ނުބަލާށެވެ. އަދި (އިމާމާއާއެކު ރުކޫޢުގެ މިންވަރަށްލިބުން މީހާ ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއީ އެ ރަކުޢަތް ލިބިއްޖެ މީހެކެވެ.}“

މަސްބޫޤު ދަންނަވައެވެ. އޭނާ ހުރިހާކަމެއްގައި އިމާމާ ތަބާވާންޖެހެއެވެ. އިމާމާ ކުރު އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުމުން، މަސްބޫޤުވެސް އިމާމާއާ ތަބާވެ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނަން ވާނެއެވެ. އަދި އެ ހިނދު [illegible] [illegible] ތަޝައްހުދު ކިޔަން ހުންނެވެ. އިމާމާ ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރީގައި އޭނާ ތެދުވެގެން ނުވާނެއެވެ. އިމާމާ ސަލާމްދިނުމުން، އޭނާގެ ނަމާދު ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކައި ތަކުބީރުކިޔައި ތެދުވާނީއެވެ.

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِى الرَّجُلِ يُدْرِكُ الإِمَامَ سَاجِدًا كَيْفَ يَصْنَعُ، برقم: 893 (388،387/1) ، وَالْحَاكِمُ فِى الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ التَّأْمِيْنِ، برقم: 1014 (398/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب إِدْرَاكُ الْمَأْمُومِ الإِمَامَ سَاجِدًا...، برقم: 1622 (58،57/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب إِدْرَاكِ الإِمَامَ فِى الرُّكُوعِ، برقم: 2574 (127/2) ، وَ فِى مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَ الآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، إِذَا أَدْرَكَ الإِمَامُ رَاكِعًا، برقم: 3464 (9/3) وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَن أَدْرَكَ الإِمَامَ قَبْلَ إِقَامَةِ صُلْبِهِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ، برقم: 1314 (154،153/2)

10- ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތަށް ހާޒިރުނުވުމުގެ ޢުޛުރުތައް:

ވަރުސާ ވަސް ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތަށް މިސްކިތަށް ހާޒިރުނުވުމަށް ހުއްދަވާނީ އަންނަނިވި ކަންކަމުގެތެރެއިން ކަމެއް ދިމާވެގެންނެވެ.

(ހ) ފިނި ގަދަވުން:

(ށ) ވާރޭ ވެހުން:

އެ ދެކަމުގެ ދަލީލަކީ ރަޟިޔަﷲ ތަޢާލާ ރުހިވެވޮޑިގެންވި އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲގެފާނުގެ އަރިހުން އެއްސަފަރެއްގައި ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އަންނަނިވި ހަދީޘެވެ. عَن نَافِعٍ، قَالَ: أَذَّنَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، فِي لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ بِضَجْنَانَ، ثُمَّ قَالَ: صَلُّوا فِي رِحَالِكُمْ.، فَأَخْبَرَنَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَأْمُرُ مُؤَذِّنًا يُؤَذِّنُ، ثُمَّ يَقُولُ عَلَى إِثْرِهِ، أَلاَ صَلُّوا فِي الرِّحَالِ، فِي اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ، أَوْ الْمَطِيْرَةِ فِي السَّفَرِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: "(ބުޚާރީގެ ލަފުޒުތަކުގައިވާ) ނާފިޢުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެއް ފަހަރަކު ވަރަށް ފިނިގަދަ ރޭއެއްގައި ޟަޖްނާނު ކިޔާ ތަނެއްގައި އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނު (ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ) ބަންގި ގޮވައިލެއްވިއެވެ. ބަންގީގެ ކޮޅުމަތިން ނިންމަވައި، "صَلُّوا فِي رِحَالِكُمْ." މިފަދައިން ގޮވައިލެއްވިއެވެ. (އެބަހީ: ތިޔަބައިމީހުން ތިބި ތަންތަނުގައި ނަމާދުކުރައްވާށެވެ.) (ނާފިޢު ވިދާޅުވިއެވެ.) ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އަޅުގަނޑުމެންނަށް ވިދާޅުވެދެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ ބަންގިވެރިޔަކަށް، އަމުރުކުރައްވައި، ވަރަށް ފިނިގަދަ ރޭއެއް، ނުވަތަ ވިއްސާރަވާ ރޭއަކާ ދިމާވެއްޖެނަމަ ނަމާދަށް ބަންގި ގޮވުމަށްފަހު، "أَلاَ صَلُّوا فِي الرِّحَالِ." (އެބަހީ: ދަންނާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުން ތިބި ތަންތަނުގައި ނަމާދުކުރައްވާށެވެ.) މިފަދައިން ގޮވައިލުމަށް އެކަލޭގެފާނު މުއައްޛިނަށް އަމުރު ކުރައްވައެވެ."

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب الأَذَانِ لِلْمُسَافِرِ إِذَا كَانُوا جَمَاعَةً...، برقم: 632 (212/1) ، وَ فِي بَابِ الرُّخْصَةِ فِي الْمَطَرِ و الْعِلَّةِ أَن يُصَلِّيَ فِي رَحْلِهِ، برقم: 666 (222/1) ، وَمُسْلِمٌ، صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب الصَّلاَةِ فِي الرِّحَالِ فِي الْمَطَرِ، برقم: 22-(697) ، 23-(...) (ص/314) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّخَلُّفِ عَنِ الْجَمَاعَةِ فِي اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ، برقم: 1060-1064 (447/1، 448) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، الأَذَانُ فِي التَّخَلُّفِ عَن شُهُودِ الْجَمَاعَةِ فِي اللَّيلَةِ الْمَطِيْرَةِ، برقم: 653 (343/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب الْجَمَاعَةُ فِي اللَّيلَةِ الْمَطِيْرَةِ، برقم: 937 (ص/302) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4478 (54/8)

ށ. އެކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ جَابِرٍ ﵁ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِى سَفَرٍ، فَمُطِرْنَا، فَقَالَ: {لِيُصَلِّ مَنْ شَاءَ مِنْكُمْ فِى رَحْلِهِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ފަހަރަކު ތިމަންމެން ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ދަތުރަށް ނުކުންނަވިއެވެ. ދެން، ތިމަންމެންނަށް ވިއްސާރަ [illegible] ވިއެވެ. ދެން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ([illegible]) {لِيُصَلِّ مَنْ شَاءَ مِنْكُمْ فِى رَحْلِهِ.} {[illegible] [illegible] ނަމާދުކުރަން ބޭނުން މީހަކު [illegible] ނަމާދުކުރާށެވެ.} މިފަދައިން ވާނެއެވެ.

ށ. ދެބޭކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ قَالَ لِمُؤَذِّنِهِ فِي يَوْمٍ مَطِيرٍ، "إِذَا قُلْتَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَلاَ تَقُلْ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، قُلْ صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ، قَالَ: فَكَأَنَّ النَّاسَ اسْتَنْكَرُوا ذَاكَ، فَقَالَ أَتَعْجَبُونَ مِنْ ذَا؟ قَدْ فَعَلَ ذَا مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّى، إِنَّ الْجُمُعَةَ عَزْمَةٌ، وَإِنِّى كَرِهْتُ أَنْ أُحْرِجَكُمْ، فَتَمْشُوا فِى الطِّينِ وَالدَّحْضِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ)[2] މާނައީ: "(ޙާރިޘުގެ [illegible]) ޢަބްދު اللَّهِ ބިން ޢައްބާސް

---

[1] مُسْلِمٌ، صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب الصَّلاَةِ فِى الرِّحَالِ فِى الْمَطَرِ، برقم: 25-(698) (ص/314) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّخَلُّفِ عَنِ الْجَمَاعَةِ فِى اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ، برقم: 1016 (449/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَاجَاءَ إِذَا كَانَ الْمَطَرُ فَالصَّلاَةُ فِي الرِّحَالِ، برقم: 409 (263/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14347 (250/22) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ذكر الْخَبَرِ الْمتقصي...، برقم: 1659 (81/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فرض مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، ذِكْرُ الْبَيَانِ بِأَنَّ الأَمْرَ بِالصَّلاَةِ فِي الرِّحَالِ لِمَن وَصَفْنَا أَمْرُ إِبَاحَةٍ لاَ أَمْرِ عَزْمٍ، برقم: 2082 (437/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّخْفِيفِ فِى تَرْكِ الْجَمَاعَةِ فِى السَّفَرِ عِنْدَ وُجُودِ الْمَطَرِ أَوْ مَا فِى مَعْنَاهُ كَهُوَ فِى الْحَضَرِ أَوْ أَخَفُّ، برقم: 5509 (226/3)

[2] الْبُخَارِيُّ،كِتَابُ الْجُمُعَةِ، بَاب الرُّخْصَةِ إِنْ لَمْ يَحْضُرْ الْجُمُعَةَ فِي الْمَطَرِ، برقم: 901 (286/1) ، وَمُسْلِمٌ، صَلاَةُ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب الصَّلاَةِ فِى الرِّحَالِ فِى الْمَطَرِ، برقم: 26-(699) (ص/114،315) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب التَّخَلُّفِ عَنِ الْجَمَاعَةِ فِى اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ، برقم: 1066 (449/1) ، وَالْحَاكِمُ فِى الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْجُمُعَةِ، برقم: 1050 (411/1،412) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب أَمْرِ الإِمَامِ الْمُؤَذِّنَ بِحَذْفِ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، وَ الأَمْرُ بِالصَّلاَةِ فِي الْبُيُوتِ بَدلَهُ، برقم: 1865 (480/3،481)

ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ޢަބްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނު (އެއް ފަހަރަކު) ވަރަށް ވިއްސާރަ ދުވަހެއްގައި ބަންގިގޮވާ މީހާއަށް ވިދާޅުވިއެވެ. (ބަންގި ގޮވުމުގައި) "أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ." މިފަދައިން ކިޔުމަށްފަހު، "حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ." މިހެން ނުކިޔައި އޭގެ ބަދަލުގައި "صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ." މިފަދައިން ކިޔާށެވެ. (ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަބްބާސްގެ) ވިދާޅުވިއެވެ. މީސްތަކުން އެކަމާ އިންކާރުކުރުން ވާހަކަދައްކާކަން އެ ކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ޙައިރާންވީ ކޮންކަމަކާ ހެއްޔެވެ؟ ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންނާއަށްވުރެ މާ އިތުރުކަންބޮޑު ބޭކަލަކު (އެބަހީ: މާތްނަބިއްޔާ ﷺ) ވެސް އެ ކަން އެގޮތަށް ކުރައްވާފައެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޖުމުޢާ ނަމާދުގެ ޢަޒީމަތެކޭ، އެ ޢަޒީމަތް ބާޠިލުކުރުމުން ވާޖިބުވެގެންވާ ޢަޒީމަތެކެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން މި ވިއްސާރައިގައި ހިނގުމަށް ނުކުމެވުމުގެ ފެންގަނޑުގެތެރޭގައި މިސްކިތަށް އައުމުގެ ތަކުލީފު ޖެހުމަކަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު އެދިވަޑައިގަންނަވާ ކަމެއް ނޫނެވެ.“ [1]

މާބޮޑަށް ހޫނު ގަދަވުމާއި، އަނދިރިވުމާއި، އަނދިރިވެރިއެއްގެ ނުރައްކާ ތޮއްޓެއްގެ ކަންކަމުގައި ވެސް، ބީހި ގަދަވުމާ އެއްފަދަ ބުރަކަމެއްގައިވާ ކަންކަމެވެ.

އިބްނުޤުދާމާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”ޢުޛުރުވެރިން ޖަމާޢަތުން ފަސްޖެހިގެން އިސްތިސްނާވާ ގޮތުގައި މާގަދަ ހޫނު ބާރު ވައިރޯޅިއެއް، ބީހިއަޅައިގެން ފެންކުނުވުމުގެ އުނދަގޫކަމުގައި ވަޒަނައިން، މާބޮޑު ހޫނު ގަދަވުމާއި، އަނދިރިވުމާއި، ވައިގަދަވުމާއި މިފަދަ ކަންކަމުގައި ބީހި ފެންކުނުވުން ހުއްޓަވާ ކަންކަމެވެ.“

---

[1] **ނޯޓް:** ޢަބްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ މި ބަސްފުޅު ރިވާކުރެއްވިއިރުވާ ބުޚާރީންނާއި، މުސްލިމްގެ ނަންނަމުގެ ނަންބަރު 5 ބުޚާރީންގެ ރިވާޔަތުން الْحَاكِمُ އާއި، ابْنُ خُزَيْمَةَ ގެ ރިވާޔަތް ވެސް، "وَإِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أُخْرِجَكُمْ فَتَمْشُونَ فِي الطِّينِ..." މިފަދައިންނެވެ. މާނައަކީ، ”ތިޔަބައިމީހުން މި ވިއްސާރައިގައި ހިނގުމަށް ނުކުމެވުމުގެ ފެންގަނޑުގެތެރޭގައި މިސްކިތަށް އައުމަށް (ގޮސް) ނުކުތުމުގައި ތިމަންކަލޭގެފާނު އެދިވަޑައިގަންނަވާ ކަމެއް ނޫނެވެ.“ އާދެ! "وَإِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أُخْرِجَكُمْ" ގެ ބަދަލުގައި، އެ ދެ ރިވާޔަތުގައިވެސް "وَإِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أُخْرِجَكُمْ" މި ފަދައިންނެވެ. މި ދެ ރިވާޔަތް މާނަކުރުމުންވެސް މަޤްޞަދަކީ އެކައްޗެކެވެ. (މުތަރުޖިމު)

(ސ) މާބޮޑަށް ބަނޑުހައިވެފައިވާއިރު ކެއުން ތައްޔާރުވެފައިވުން: [1]

މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދު ބަޔަކުރިޔަލުންނަން الله ރުހުސްފުށްތެރިވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އަންނަނިވި ބަޔާންވެއެވެ. عَن ابْنِ عُمَرَ رَضِى اللّٰهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ {إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ عَلَى الطَّعَامِ، فَلاَ يَعْجَلْ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ مِنْهُ، وَإِنْ أُقِيمَت الصَّلاَةُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [2] މާނައީ: "ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން (ޢަބްދު اللهِ ގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.{ތިޔަބައިމީހުންކޮޅު މިހެންނެވެ (މާބޮޑަށް ބަނޑުހައިވެ) ކާންއިނދެއްވި ނަމާދަށް ގޮވައިލިނަމަވެސް، އެކާގެ ބޭނުން ފުރިހަމަކުރުމުގެ ކުރިން ކަމަށްދާނެގޮތަކަށް ބައިވެރިވުމަކަށް އަވަސްނުކުރާށެވެ! އަދި ޤާމަތްގޮވައިލިޔަސް ވިސްނަވާށެވެ.}"

---

[1] **ނޯޓު:** ކާތަކެތި ހާޒިރުވެފައިވާއިރު ހުއްޓައި ނަމާދުކުރުމުގެ ޙުކުމް ބަޔާންކުރުމުގައި މާނަ އެހެ ފުއިމަތީގައި އިޚުތިލާފުވެއްޖެއެވެ. ފިޤުހުއްސުންނަތުގައި މި ޙުކުމް ބުނެދެވިފައިވަނީ، މާބޮޑަށް ބަނޑުހައިވެފައިވާއިރު މިހެން ކުރުމަށް ބުނެފައިވާ ނަމަވެސް ބައެއް ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކުގައި ހުރިހާހާލަތެއްގައި މިހެން ކުރުމަށް ގޮތްނުވާކަމަށެވެ.

އަލްއިމާމުލް ބަޣަވީ، "ޝަރަޙު ސުންނަތި" މިފޮތުގައި ބުނެފައިވެއެވެ. "ދަންނައެވެ! ކާތަކެތި ހާޒިރުވެފައި ހުއްޓައި ނަމާދު ކުރުމުގެ އަސްލަކީ ބަސްފުޅުގެ މާނައިން، އެ ބިރުކާ މާބޮޑަށް ބަނޑުހައިވުން، ކައިފައި ދަނޑިވަޅުގެ ބޭނުން ފުރިހަމަވުމާ، އަދި ވަގުތުތެރެ ދިޔަސް ގަދައަށް ނަމަދަ އެކަން ކުރުމުގައި ކަމެއް ނެތެވެ.

ނަމަވެސް އާދައިގެ ބަނޑުހައިވުމުގައި، އަދި ކާތަކެއްޗަށް ހިތް ދަމައިލާފައިވާ ނުވާނަމަ، ނަމާދުގެ ބައިވެރިވުމަކީ ދުރުކަމަކަށް އެއްގޮތްވެގެން ކުރަންވީ ނަމާދުކުރުމެވެ. އެހެނީ، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ޙަދީޘްތަކުގެ ސާބިތުވެފައި އެވެ. އަދި ވަގުތުވީ އެކަތިގެ ވާހަކަތަކުގެ އަރިހުން ބަޔާންކޮށްގެ ފޮނުއްވީ ކަމަށްވާ ވަގުތެއްކަމަށްދާނެ ގޮތުގައެވެ. ވަގުތު، ކަތިވާގެ ވާހަކަ އެކަތިވާން އިޚުތިލާފުވެފައިވާ ބަނޑުހައިވެދެވިފައި ނަމާދަށް ގޮވައިލީއެވެ. ދަތި އެކަތިވާ ވާހަކަ އެ ވަގުތުގައި ބައްލަވާލެއްވުމަށް ވަގުތަ ނަމާދުގައި ވަގުތުގެ ބައިގައި ނިންމަވައިފައެވެ. ވަގުތު ވަގުތުގެ ބަނޑުހައިވެފައިވާ މާބޮޑަށް ބަނޑުހައިވެފައިވާ ވަގުތު ނަމާދުގެ ކުރިން އެކަމަށް އިސްކަންދިނުމަށް، އަދި ކާތަކެތި ހުރިހާ ވާހަކަ ކުރިން ނަމާދުކުރުމެވެ." الْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْبَرَاءَةُ بِالطَّعَامِ إِذَا حضرَ، وَإِن أُقِيْمَتِ الصَّلاَةُ، (357،356/3)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب إِذَا حَضَرَ الطَّعَامُ وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ...، برقم: 674،673 (223/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب الزَّجْرِ عَنِ الاسْتِحْقَاقِ عَنِ الطَّعَامِ قَبْلَ الفَرَاغُ مِنهُ عِندَ حُضُورِ الصَّلاَةِ، برقم: 936 (67/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَرْكِ الْجَمَاعَةِ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَنَفْسُهُ إِلَيْهِ شَدِيدَةُ التَّوَقَانِ، برقم: 5040 (105/3)

(ރ) ދެކަމު ޙާޖަތަށް ދާންވެފައިވުން:

ކުޑަކަމު ނުވަތަ ބޮޑުކަމު ދާންވެފައިހުރެ، އެ ކަން ނުނިންމައި މިސްކިތަށް ދިޔުމެއް ނުވެއެވެ. އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {لاَ صَلاَةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ، وَلاَ وَهُوَ يُدَافِعُهُ الأَخْبَثَانِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِى شَيْبَةَ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައި: "ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާތީ ތިމަންކަމަނާ އަޑުއެއްސެވީމެވެ. (ޙަދީޘްކުރައްވިއެވެ.) {ކާތަކެތި ކުރިމައްޗަށް ގެނެވިފައިވަނިކޮށް، އަދި އޭނާ ދެ ކަމުންކުރު ކަމަކު ޙާޖަތަށް ދާންވެފައިހުރެ، އެކަން ހިފަހައްޓައިގެން ނަމާދުކުރުމެއް ނުވެއެވެ.}"

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބުއްދަރުދާއުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "مِنْ فِقْهِ الْمَرْءِ إِقْبَالُهُ عَلَى حَاجَتِهِ حَتَّى يُقْبِلَ عَلَى صَلاَتِهِ وَقَلْبُهُ فَارِغٌ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) [2] މާނައި: "(ކެއުން ބުއިމާއި ކަސްބަދަތްކުރުމާ) ބޭނުންތަކުން އަވަހިވެއްޖެ މީހާގެ ހިތް، ނަމާދުގެ މަސައްކަތަށް ޙާޟިރުކޮށްގެން ނަމާދުކުރުމީ، މިއީ ފިޤުހުވެރިކަމުގެ ތެރެއިންވާ ކަމެކެވެ."

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب كَرَاهَةِ الصَّلاَةِ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ الَّذِى يُرِيدُ أَكْلَهُ فِى الْحَالِ وَكَرَاهَةِ الصَّلاَةِ مَعَ مُدَافَعَةِ الأَخْبَثَيْنِ، برقم: 67–(560) (ص/251) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 24166 (195/40) ، و برقم: 24449 (507،506/40) ، وَالْحَاكِمُ فِى الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، مَنْ مَسَّ فَرْجَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ، برقم: 601 (260/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب الزَّجْرِ عَنْ مُدَافَعَةِ الغَائِطِ وَالبَولِ فِي الصَّلاَةِ، برقم: 933 (66/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فرض الجماعة الأعذار الَّتِي تبيح تركها، برقم: 2073 (429/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَرْكِ الْجَمَاعَةِ بِعُذْرِ الأَخْبَثَيْنِ...، برقم: 5027،5026 (102،101/3) ، وَأَبُويَعْلَى فِى الْمُسْنَدِ: برقم: 448–(4804) (232/8، 233) ، وَابْنُ أَبِى شَيْبَةَ فِى الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، فِي مُدَافَعَةِ الغَائِطِ وَالبَولِ فِي الصَّلاَةِ، برقم: 8023 (303،304/5) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب لاَ يُصَلِّي وَهُوَ حَاقِنٌ، برقم: 802،801 (359،358/3)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب إِذَا حَضَرَ الطَّعَامُ وَأُقِيمَتْ الصَّلاَةُ، مُعَلَّقًا: (223/1)

11- ނަމާދުގެ އިމާމަކަށްވުން ޙައްޤުކަންބޮޑީ ކާކު؟

ފަރުޟު ނަމާދުގެ އިމާމަކަމުގައިވުން ޙައްޤުކަންބޮޑީ އެންމެ ރަނގަޅަށް ޤުރްއާންކިޔަވާ މީހާއެވެ. ޤުރްއާން ކިޔެވުމުގައި އެއްބަޔަކު އެއްވަރުވެއްޖެނަމަ، އެބައި މީހުންގެތެރެއިން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ސުންނަތް އެންމެބޮޑަށް ދަންނަ މީހާއެވެ. އެ ކަމުގައިވެސް އެއްވަރުވެއްޖެނަމަ، ހިޖުރަކުރުމުގައި އިސްވި މީހާއެވެ. (މިހާރު މިކަން ބޭނުންކަން ނުވާނެއެވެ.) އެ ކަމުގައިވެސް އެއްބަޔަކު އެއްވަރުވެއްޖެނަމަ، އެބައި މީހުންކުރެ އުމުރުން ބޮޑު މީހާއެވެ.

(ހ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِذَا كَانُوا ثَلاَثَةً فَلْيَؤُمَّهُمْ أَحَدُهُمْ وَأَحَقُّهُمْ بالإِمَامَةِ أَقْرَؤُهُمْ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة، وَابْنُ السِّرَاجِ)[1] މާނައީ: ”އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިން މީހުން ތިބެއްޖެނަމަ އޭގެތެރެއިން އެކަކު އެބައިމީހުންގެ އިމާމަކު ކަމުގައިވާށެވެ. އެއުރެންކުރެ އިމާމަކަމުގައިވުން އެންމެ ޙައްޤުކަންބޮޑީ، އެއުރެންކުރެ އެންމެ ރަނގަޅަށް ޤުރްއާންކިޔަވަން ދަންނަ މީހާއެވެ.}“

މިތާނގައި {ޤުރްއާންކިޔަވަން ދަންނަ މީހާ} އޮތް ބަސްފުޅުގެ މުރާދަކީ، އެހެން ޙަދީޘްތަކުން އެނގޭގޮތުގައި ޤުރްއާނުން އެންމެ ބޮޑުބައި ހިތުން ދަންނަ މީހާއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންފުޅުވި ޢަމްރު ބިން ސަލަމާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَمْرِو بْنِ سَلِمَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {لِيَؤُمَّكُمْ أَكْثَرُكُمْ قُرْآنًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ مُطَوَّلاً، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ مُطَوَّلاً، وَابْنُ خُزَيْمَةَ مُطَوَّلاً، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَعَبْدُ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب مَنْ أَحَقُّ بالإِمَامَةِ، برقم: 289–(672) (ص/301) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، اجْتِمَاعُ القَومِ فِي مَوضعٍ هُم فِيهِ سَوَاءٌ، برقم: 781 (411/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11190 (285/17) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ذِكْرُ أَحَق النَّاسِ بالإِمَامَةِ، برقم: 1508 (4/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرْض مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2132 (505،504/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب اجْتِمَاعِ الْقَوْمِ فِي مَوْضِعٍ هُمْ فِيهِ سَوَاءٌ، برقم: 5287 (170/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَن قَالَ يَؤُمُّ القَومَ أَقْرَؤُهُم لِكِتَابِ اللَّهِ، برقم: 3471 (189/3) ، وَابْنُ السِّرَاجِ فِي الْمُسْنَدِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب يَؤُمُّ القَومَ أَقْرَؤُهُم لِكِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، برقم: 1278،1286 (ص/392،393)

الرَّزَّاقُ) [1] މާނައީ: "ޢަމްރު ބިން ސަލަމަތު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ކީރިތި ޤުރްއާން ބޮޑަށް ދަންނަ ބަޔަކު ތިޔަބައިމީހުންގެ އިމާމުންކަމުގައި ވާހުށިކަމެވެ.}"

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންވެއްވި އަބޫމަސްޢޫދު (ޢުޤްބަތު ބިން ޢަމްރު) ގެ އަރިހުން [2] ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِى مَسْعُودٍ الأَنْصَارِىِّ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {يَؤُمُّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ، فَإِنْ كَانُوا فِى الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ، فَإِنْ كَانُوا فِى السُّنَّةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً، فَإِنْ كَانُوا فِى الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِلْمًا، وَلاَ يَؤُمَّنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِى سُلْطَانِهِ، وَلاَ يَقْعُدْ فِى بَيْتِهِ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلاَّ بِإِذْنِهِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَ أَبُونُعَيمٍ، وَابْنُ السِّرَاج) [3] މާނައީ: "އަބޫމަސްޢޫދު (ޢުޤްބަތު ބިން ޢަމްރު) ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ބަޔަކުމީހުންނަށް އިމާމުވާ ނަމާދުކޮށްދޭނީ، އެއުރެންކުރެ ކީރިތި ޤުރްއާން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْمَغَازِي، 53- باب برقم: 4302 (152/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، إِمَامَةُ الغُلاَمِ قَبْلَ أَن يَحْتَلِمَ، برقم: 788 (415/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 15902 (240،239/25) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْمَغَازِي وَالسَّرَايَا، برقم: 4425 (52/3) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب إِبَاحَةُ إِمَامَةُ غيْر الْمدرك البَالِغيْنَ إِذَا كَانَ غيْر الْمدرك أكثر جمعا للقرآن مِنَ البَالِغِيْنَ، برقم: 1512 (7،6/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 55 (30/17) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب القَومُ يَجْتَمِعُونَ مَن يَؤُمُّهُم، برقم: 3815 (391/2)

[2] ނޯޓު: [illegible] [illegible]، މިއީ ޢަބްދު اللَّهِ ބިން މަސްޢޫދުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށެވެ. ނަމަވެސް އެއީ، އޯޅުމެކެވެ. ރަނގަޅުގޮތަކީ، މި ޙަދީޘަކީ އަބޫމަސްޢޫދު (ޢުޤްބަތު ބިން ޢަމްރު) ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް ވުމެވެ. އެހެން ސަނަދަކުންވެސް ޢަބްދު اللَّهِ ބިން މަސްޢޫދުގެފާނުގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘް ރިވާވެގެންނެތެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

[3] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب مَنْ أَحَقُّ بالإِمَامَةِ، برقم: 290-(673) (ص/302) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ أَحَقُّ بالإِمَامَةِ، برقم: 582 (277/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ، باب [مَا جَاءَ] مَن أَحَقُّ بالإِمَامَةِ، برقم: 235 (459،458/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، مَن أَحَقُّ بالإِمَامَةِ، برقم: 779 (411،410/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 17063 (295/28) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب ذِكْرُ أَحَقُّ النَّاس بالإِمَامَةِ، برقم: 1507 (4/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرْض مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2133 (506،505/5) وَ برقم: 2144 (517،516/5) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب إِذَا اجْتَمَعَ الْقَوْمُ فِيهِمُ الْوَالِي، برقم: 5317 (178/3) ، وَفِى بَابِ إِمَامَةِ الْقَوْمِ لاَ سُلْطَانَ فِيهِمْ وَهُمْ فِى بَيْتِ أَحَدِهِمْ، برقم: 5321،5318 (179،178/3) ، أَبُونُعَيمٍ فِي الْمُسْنَدِ الْمُسْتَخْرَجِ عَلَى صَحِيحِ مُسْلِمٍ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ أَحَقُّ بالإِمَامَةِ، برقم: 1505 (266/2)، وَابْنُ السِّرَاجِ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1294،1293 (ص/396،395)

އެންމެބޮޑަށް ދަންނަ މީހާއެވެ. ޤުރުއާން ކިޔެވުމުގައި އެ ބައިމީހުން އެއްވަރުވެއްޖެނަމަ، އެއުރެންކުރެ (ތިމަން ނަބިއްޔާގެ) ސުންނަތް އެންމެބޮޑަށް ދަންނަ މީހާއެވެ. ސުންނަތް ދަސްކުރުމުގައިވެސް އެ ބައިމީހުން އެއްވަރުވެއްޖެނަމަ، އެއުރެންކުރެ ހިޖުރަކުރުމުގައި އިސް މީހެކެވެ. ހިޖުރަ ކުރުމުގައިވެސް އެ ބައިމީހުން އެއްވަރުވެއްޖެނަމަ، އެއުރެންކުރެ އިސްލާމްދީން ގަބޫލުކުރުމުގައި އިސް މީހެކެވެ. އެބަޔަކަށް އިމާމުވެ ނަމާދުކޮށްދޭން މީހަކު ކަނޑައެޅިފައި ވާހިނދު، އޭނާގެ ޙާޟިރުގައި ހުއްދައާނުލައި އެއްވެސް މީހަކު އިމާމުވެ ނަމާދު ނުކުރުވާނެކަމެވެ. އެއްވެސް މީހަކު އަނެކާގެ ގޭގައި އޭނާގެ ތަންމަތީގައި ނުވަތަ އޭނާ އިށީނުމަށް ޚާއްޞަކޮށްފައިވާ ތަނެއްގައި އޭނާގެ ހުއްދައާނުލައި ނުއިށީންނާނެކަމެވެ.}“ [1]

މި ޙަދީޘުން އެނގޭކަމަކީ، ޤައުމުގެ ނުވަތަ ރަށުގެ ވެރިމީހާ އާއި، ގޭގެ ވެރިޔާ އާއި، މިސްކިތުގެ އިމާމުވަތަ މިސްކިތުންނީ، އެ އުރެންނަށް އިސްކަން ދޭންޖެހޭން ބަޔަކު ކަމެވެ. އަދި މީހެއްގެ ޙާޟިރުގައި އޭނާގެ ހުއްދައާނުލައި އެހެން މީހަކު ނަމާދަށް އިސްވެގެން ނުވެއްޖެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުހުންތެރިވާ އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِىِّ ﷺ قَالَ: {وَلاَ يَحِلُّ لِرَجُلٍ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أَنْ يَؤُمَّ قَوْمًا إِلاَّ بِإِذْنِهِمْ، وَلاَ يَخْتَصَّ نَفْسَهُ بِدَعْوَةٍ دُونَهُمْ، فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ) [2] މާނައީ: “އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. { اللّٰهُ އަށާއި އާޚިރަތްދުވަހަށް އީމާންވާ މީހަކަށް، އެ ބައެއްގެ ހުއްދަ ނުލައި ބަޔަކުމީހުންނަށް (ނަމާދުގައި) އިމާމަކަށްވުން ނުވާހުރިކަމެވެ. އަދި އެއުރެން ނުހިމަނުކޮށް، ތިމާގެ އަމިއްލަ ނަފްސުގެމައްޗަކަށް ދުޢާ ޚާއްޞަކޮށްނުކުރާނެކަމެވެ. ފަހެ،

---

[1] **ނޯޓް:** މި ޙަދީޘް ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައި، އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި "وَلاَ يُؤُمَّنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي أَهْلِهِ، وَلاَ سُلْطَانِهِ." މިފަދައިން ރިވާވެފައި ވާކަމަށް ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައިވާ ރިވާޔަތް އެއީ ކޮން ޝަރަޙަކުރެއްވި ރިވާޔަތްތަކަށް ތަންތަނެވެ. އަދި ސުނަނުގެ ބާބް ވަންނާ ރިވާޔަތެއްގައިވާ ރިވާޔަތްވެސް ނުފެނެއެވެ. (މުތަރުޖިމް)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، باب أَيُصَلِّى الرَّجُلُ وَهُوَ حَاقِنٌ، برقم: **91** (**57/1**)

އެގޮތަށް ކަން ކޮށްދިނީމާ (ތަންނާނެއްވެ!) ހަދަކަހަވަރުން، އެ މީހަކު އެބައިމީހުންނަށް ޒިޔާނާތްތެރި ވެއްޖެއެވެ.}“[1]

12- ނަމާދުގެ އިމާމަކުކަމުގައިވުން ސައްޙަވާން މީހުން:

ތަންދޮރު ވަކިވާ ކުޑަ ފިރިހެންކުއްޖާއާއި، ދެލޯފަން މީހާއާއި، އިރިނިދުއިށީނދެ ނަމާދުކުރާ (އުޛުރުވެރި ބަހަކަން) ކޮޅަށްހުރެ ނަމާދުކުރާ އިމާމުއްގެ ފަހަތުގައި އިއްތިބާވެ ނަމާދުކުރުމާއި، (އުޛުރަކާހުރެ) އިށީނދެއިނދެ ނަމާދުކުރާ އިމާމުއްގެ ފަހަތުގައި ކޮޅަށް ތިބެ އިއްތިބާވެ ނަމާދުކުރުމާއި، ސުންނަތް ނަމާދެއްކުރަންހުރި މީހެއްގެ ފަހަތުގައި ފަރުޟު ނަމާދުކުރަން އިއްތިބާވެ ނަމާދުކުރުމާއި، ފަރުޟު ނަމާދެއްކުރަމުންދާ މީހެއްގެ ފަހަތުގައި ސުންނަތް ނަމާދެއްކުރަމުން އިއްތިބާވެ ނަމާދު ކުރުމާއި، ވުޟޫކޮށްގެން ނަމާދުކުރާ މީހަކަ ތަޔައްމުމުކޮށްގެންހުރި މީހަކު އިއްތިބާވެ ނަމާދު ކުރުމާއި، ތަޔައްމުމުކޮށްގެންހުރެ ނަމާދުކުރަމުންދާ މީހަކަ ވުޟޫކޮށްގެންހުރި މީހަކު އިއްތިބާވެ ނަމާދު ކުރުމާއި، ޢަޞްރުގައި ފެއިދުވެހުރި އިމާމަކާ އިއްތިބާވެ، ތަހުރުވެރިއަކު ނަމާދުކުރުމާއި، ތަހުރުވެރިއަކާ އިއްތިބާވެ ޢަޞްރުގައި ފެއިދުވެހުރި މީހަކު ނަމާދުކުރުމާއި، ބަލިވެއިއަން ބޮޑު މީހަކު އުނގަނަންފުޅު އިޝާއިގެ މީހަކާ އިއްތިބާވެ ނަމާދުކުރުމާއި، މި ހުރިހާ ހާލަތްތަކުގައި ނަމާދުގެ އިމާމުކަމުގައި ވުން ސައްޙަވެގެންވެއެވެ.

ސައްބަރަމުގެން ސަބީމުވާ ގޮތުގައި، އެ ކަލޭގެފާނަން اللّٰهُ ތަޢާލާސުބުޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ބިން ސަލަމަތު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޤައުމުގެ މީހުންނަށް އިމާމުވެވަޑައިގެން ނަމާދު ކޮށްދެއްވިކަން ޤުރުއާނުގެ ޢާއްމު ދަލީލުން ބުނެވިފައިވެއެވެ.[2]

---

[1] ނޯޓު: މި ޙަދީޘް ވަރަށް ސައްޙަ ދެސްކިބުގެ ޙަދީޘްތަކެއް އަލްއިމާމު އަލްބާނީ ވިދާޅުވެއެވެ. “ތަމާމުލްމިންނަތި...” (ސ/278)

[2] رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْمَغَازِي، بَاب، برقم: 4302 (152/3) ، وَأَبُوداوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ أَحَقُّ بالإِمَامَةِ، برقم: 585 (279/1،280) ،وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، إِمَامَةُ الغُلاَمُ قَبْلَ أَن يَحْتَلِمَ، برقم: 788 (415/1) ، وَالْحَاكِمُ فِى الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الصَّلاَةِ، برقم: 4425 (52/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب إِمَامَةِ الصَّبِيِّ الَّذِى لَمْ يَبْلُغْ، برقم: 5137 (129/3،130) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الوِتْرِ، باب صِفَةُ القُنُوتِ وَبَيَانُ مَوضِعِهِ، برقم: 1705 (375/2،376) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِى=

ލޯފުޅުގަން ފެނިވަޑައިނުގަންނަވާ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި (ޢަބްދުﷲ) އިބްނު އުއްމު މަކްތޫމު، ވަނީ ރަސޫލުﷲ ﷺ ދެ ފަހަރަށް މަދީނާގެ މައްޗަށް އިސްކުރައްވާފައެވެ. އެއީ، (ރަސޫލުﷲ ﷺ ހަނގުރާމައަށް ނުކުމެވަޑައިގަންނަވާހިނދު) މީސްތަކުންނާއިގެން އިމާމުވެވަޑައިގެން ނަމާދު ކުރައްވުމަށްޓަކައެވެ.[1]

ރަސޫލުﷲ ﷺ ސުވަރުގެވަޑައިގެންނެވި އާލާސްކަނުދުގައި އުޅުއްވަމުން އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ފަހަތްފުޅުގައި އިޤްތިދާވެވަޑައިގެން، އަދި އިމާމުކަލޭގެފާން އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ.

ރަސޫލުﷲ ﷺ ސުވަރުގެވަޑައިގެންނެވި އާލާސްކަނުދުގައި އުޅުއްވަމުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައި އިށީނދެވަޑައިގެ އިންނަވައި ނަމާދުކުރެއްވިހިނދު ފަހަތްފުޅުގައި ތިއްބެވި ބޭކަލުން ކޮޅަށް ތިއްބެވުމުން، އެ ބޭކަލުން އިށީނދެވަޑައިގެން ތިއްބަވައި ނަމާދު ކުރެއްވުމަށް އަމުރުފުޅުން އިޝާރާތްކުރައްވައި އެންގެވިއެވެ.

ފަހެ، އިމާމުކަލޭގެފާން ނަމާދުން ސަލާމްދެއްވާތަން ބަޔާންކުރެއްވި ބަސްފުޅެއް އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމުލްމުއުމިނީން ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. **عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتِ اشْتَكَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَدَخَلَ عَلَيْهِ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ يَعُودُونَهُ، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَالِسًا، فَصَلُّوْا بِصَلاَتِهِ قِيَامًا، فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ أَنِ اجْلِسُوا، فَجَلَسُوا.**

=الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 6349، 6350 (7/56، 57) ، وَ فِي الْمُعْجَمِ الأوسَطِ، برقم: 7007 (7/111، 112) ، وَابْنُ سَعْدٍ فِي الطَّبَقَاتِ، وفدجَرم: (1/290، 291) وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُنْتَقَى، برقم: 309 (ص/85)

[1] رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَاب إِمَامَةُ الأَعْمَى، برقم: 595 (1/283) ، وَ فِي كِتَابِ الْخَرَاجِ وَ الإِمَارَاتِ...، بابٌ فِي الضَّرِيرِ يُوَلَّى، برقم: 2931 (3/232، 233) ، وَ مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12344 (19/349) ، وبرقم: 13000 (20/307) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ برقم: 355-(3110) (5/422) ، وَ برقم: 383-(3138) (5/438) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (9/45) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُنتَقَى، برقم: 310 (ص/86)

فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: {إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا، وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا.}[1] (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: "ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ސުވަރުގެ ވަޑައިގަތުމުގެ އާރާސްވަކަންފުޅުގައިވަނިކޮށް، އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުންކުރެ ބައެއް ބޭކަލުން އެކަލޭގެފާނުގެ ހާލުކޮޅު ބައްލަވައިގަތުމަށް އެއް ދުވަހަކު ވަޑައިގެންނެވި އެވެ. ދެން، އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި އިމާމުކަލޭގެފާން ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެ ބޭކަލުން އެކަލޭގެފާނާ އިޤްތިދާވެވަޑައިގެން ކޮޅަށްހުރެ ނަމާދުކުރައްވަން ފެށިއެވެ. ދެން، އިމާމުކަލޭގެފާނުގެ އިޝާރާތުން އެ ބޭކަލުން އިށީނދެވުމަށް އިޝާރާތްކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެ ބޭކަލުން އިށީނދެއްވިއެވެ.

ދެން، އިމާމުކަލޭގެފާނު ނަމާދުން ސަލާމްދެއްވުމަށްފަހު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، (ނަމާދުގެ) އިމާމާ ކަނޑައެޅިނީ މީސްތަކުން އޭނާއާ ތަބާވުމަށް ޓަކައެވެ. ދެން، އިމާމާ ރުކޫޢަށްދިއުމުން ތިޔަބޭފުޅުން ރުކޫޢަށްދާށެވެ. އަދި އިމާމާ ރުކޫޢުން ތެދުވުމުން ތިޔަބޭފުޅުންވެސް ރުކޫޢުން ތެދުވާށެވެ. އަދި އިމާމާ އިށީނދެ އިނދެ ނަމާދުކުރައްވާނަމަ، ތިޔަބޭފުޅުންވެސް އިށީނދެތިބެ ނަމާދުކުރައްވާށެވެ.}

---

[1] ނޯޓު: ޞަޙީޙުލްބުޚާރީގައި މި ޙަދީޘް ރިވާވެފައިވާ ރިވާޔަތުގައި، ޙަދީޘްގެ އެންމެ ފަހު ބައި ކަމަށްވާ ލަފްޒުގައިވާ، "فَصَلُّوا جُلُوسًا وَرَاءَهُ." "ތިޔަބޭފުޅުން އޭނާގެ ފަހަތުގައި އިށީނދެތިބެ ނަމާދުކުރައްވާށެވެ." މި ބަސްކޮޅުގައިވާ "وَرَاءَهُ." މިއީ، ރަސޫލުﷲ ﷺ ބަޔާންފުޅުގައި ބަޔަކު ޒިޔާދަކޮށްލި ލަފުޒެއް ކަމުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. މި ބަޔާންފުޅުގައި ހިމެނިފައިވާ ސަނަދުތަކުގެ ތެރެއިން، އެހެން އަދަދަކާ ބޭކަލުން މިބަޔާންފުޅު ރިވާކުރައްވާފައިވާއިރު، އެ ހުރިހާ ބޭކަލުންގެ ރިވާކުރެއްވުންތަކުގައި މި ލަފުޒު ނުހިމެނޭ ކަމަށާއި، "وَرَاءَهُ." މި ކަލިމަ ނުވެއެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَابٌ إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ...، برقم: 688 (229/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب ائْتِمَامِ الْمَأْمُومِ بِالإِمَامِ، برقم: 82–(412) (ص/194) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب الإِمَامِ يُصَلِّي مِنْ قُعُودٍ، برقم: 605 (287/1) ، ابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ... باب مَا جَاءَ فِي إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، برقم: 1237 (ص/392) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 24250 (294/40) ، ، وبرقم: 24303 (40349) ، وبرقم: 24396 (461/40) ، وبرقم: 25149 (76،75/42) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب صَلَاةُ الإِمَامِ وَهُوَ جَالِسٌ، برقم: 359 (197،196/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب فَرْضُ مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2104 (463،462/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب الإِشَارَةِ فِيمَا يَنُوبُهُ فِي صَلَاتِهِ يُرِيدُ بِهَا إِفْهَامًا، برقم: 3413 (370/2)

އެ ދެބަފައިންނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާށި ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، "أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ ﵁ كَانَ يُصَلِّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الْعِشَاءَ الآخِرَةَ، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى قَوْمِهِ، فَيُصَلِّى بِهِمْ تِلْكَ الصَّلاَةَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: ”ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާށި މުޢާޛުގެފާނު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި، ޢިޝާނަމާދު ކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަވަށުގެ މީހުންގެ ގާތަށް ވަޑައިގެން އެބައިމީހުންނަށް އިމާމުވެވަޑައިގެން ޢިޝާނަމާދު ކުރައްވައެވެ.“

ފަހެ، އެ ނަމާދަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށްޓަކައި ސުންނަތް ނަމާދެކެވެ. އަދި އެބައިމީހުންނަށް އެ ކޮށްދެއްވީ ފަރުޟު ޢިޝާނަމާދެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާށި މިޙްޖަނު ބްނު އަލްއަދްރަޢު އައްދީލީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ بُسْرِ بْنِ مِحْجَنِ الدِّيلِيِّ، عَنْ أَبِيهِ (مِحْجَنِ الدِّيلِيِّ ﵁)، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ، فَحَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّى، فَقَالَ لِي: {أَلاَ صَلَّيْتَ؟} قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَدْ صَلَّيْتُ فِي الرَّحْلِ، ثُمَّ أَتَيْتُكَ، قَالَ: {فَإِذَا فَعَلْتَ فَصَلِّ مَعَهُمْ وَاجْعَلْهَا نَافِلَةً.}

قَالَ أَبِي، وَلَمْ يَقُلْ أَبُو نُعَيْمٍ، وَلاَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، {وَاجْعَلْهَا نَافِلَةً.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَالطَّحَاوِيُّ)[2] މާނައީ: ”މިޙްޖަނުއް ދީލީގެ ދަރިކަލުން ބުސްރު، އޭނާގެ ބައްޕާ، (މިޙްޖަނު ބްނު އަލްއަދްރަޢު އައްދީލީ)ގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: މިޙްޖަނު ބްނު އަލްއަދްރަޢު) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ އެއް

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب إِذَا طَوَّلَ الإِمَامُ وَكَانَ لِلرَّجُلِ حَاجَةٌ فَخَرَجَ فَصَلَّى، برقم: 700،701 (232/1) ، مُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْقِرَاءَةِ فِى الْعِشَاءِ، برقم:178–(465) (ص/215) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب الرُّخْصَةُ فِي خُرُوجِ الْمَأْمُومِ مِن صَلاَةِ الإِمَامِ لِلحَاجَةِ...، برقم: 1611 (51/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِى مَعْرِفَةِ السُّنَنِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب اخْتِلاَفِ نِيَّةُ الإِمَامِ وَالْمَأْمُومِ...، برقم: 5727 (152/4)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 16393،16394،16395 (320،318/26) ، و برقم: 18978 (316/31) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِى الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 696، 702 (293/20، 296) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِى الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الرَّجُلُ يُصَلِّي فِي بَيتِهِ ثُمَّ يُدْرِكُ الْجَمَاعَةَ، برقم: 3932،3933 (421،420/2) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِى الآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الرَّجُلُ يُصَلِّى فِي رَحْلِهِ ثُمَّ يَأْتِى الْمَسْجِدَ وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ، برقم: 2137،2138 (363،362/1)

ފަހަރަކު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެއަރިހަށް ވަޑައިގެންއިރު އެކަލޭގެފާނު ވަޑައިގެން އިންނެވީ، މިސްކިތުގައެވެ. ފަހެ، (ހިނދުކޮޅަކަށް) ނަމާދުކުރައްވައިދެއްވުމަށް ވުދުން އިތުރުއަކަލޭގެފާނު ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، މިޙްޖަނާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާ ނަމާދުކުރައްވައިނުދީމުތޯއެވެ؟} (މިޙްޖަން ބުން އަދްރަޢު) ވިދާޅުވިއެވެ. މިހެން ދެންނެވީމެވެ. އޭ اللَّهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، އަޅުގަނޑުގެ ގޭގައި ނަމާދު ކޮށްފީމެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ދިޔައީ އެއަށްފަހުގައެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ފަހެ، ތިބާ (ފަރުޟު) ނަމާދު ކުރެއްވުމަށްފަހު ޖަމާޢަތުގައި އެހެންބަޔަކު ނަމާދުކުރާތީ ފެނިވަޑައިގެންނަމަ، އެ ބަޔަކާއެކު ނަމާދުގައި ބައިވެރިވެލައްވާށެވެ. އަދި އެއީ ސުންނަތް ނަމާދެއްކަމަށް ހައްދަވާށެވެ.}“

އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ ދަރިކަލުން (ޢަބްދު اللَّهِ) ވިދާޅުވިއެވެ. “ތިމަންގެ ބައްޕާ ވިދާޅުވިއެވެ. މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ވާ ދެ ބޭކަލުންކަމަށްވާ އަބޫނުޢައިމާއި ޢަބްދުއް ރަޙްމާން ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމުގައި {وَاجْعَلْهَا نَافِلَةً.} {އެއީ ސުންނަތް ނަމާދެއްކަމަށް ހައްދަވާށެވެ.}“ މިފަދައިން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިކަމަށް ވިދާޅުއެއްނުވެއެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﷺ، "أَنَّ رَجُلاً دَخَلَ الْمَسْجِدَ، وَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِأَصْحَابِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَنْ يَتَصَدَّقُ عَلَى هَذَا فَيُصَلِّيَ مَعَهُ؟} فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَصَلَّى مَعَهُ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ بِمَعْنَاه، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِى شَيبَة بِمَعْنَاه، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ:

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي الْجَمْعِ فِي الْمَسْجِدِ مَرَّتَيْنِ، برقم: 574 (1/274) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَاجَاءَ فِي مَسْجِدٍ قَدْ صُلِّيَ فِيهِ مَرَّةً، برقم: 220 (1/427،429) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11408 (18/7،8) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الصَّلاَةِ، وَمِنْ كِتَاب الإِمَامَةِ، وَصَلاَةِ الْجَمَاعَةِ، برقم: 761 (1/315) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب الرُّخْصَةُ فِي الصَّلاَةِ جَمَاعَةً فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي قَدْ جُمِعَ فِيهِ...، برقم: 1632 (3/63،64) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب إِعَادَةُ الصَّلاَةِ، برقم: 2398،2399 (6/158،159) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْجَمَاعَةِ فِي مَسْجِدٍ قَدْ صَلَّى فِيهِ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِيهَا تَفَرُّقُ الْكَلِمَةِ، برقم: 5012،5013 (3/98،99) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ فِي مَسْجِدٍ قَدْ صُلِّيَ فِيهِ مَرَّةً، برقم: 1408، 1409 (ص/863) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 83-(1057) (2/321) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ=

”އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީ ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ދުވަހަކު) ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުންނާއިގެން ނަމާދުކުރައްވައި ނިމިވަޑައިގެންފަހުން ބޭކަލަކު މިސްކިތަށް ވަންނަވިއެވެ. އެހިނދު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހަރީޞްކުރެއްވިއެވެ. {މީނާއަށް ޞަދަޤާތްކޮށް ދެއްވައި، އޭނާއާއެކު ނަމާދުކުރައްވާނީ މިތައިގެތެރެއިން ކޮންބޭކަލެއްތޯއެވެ؟} ފަހެ، މިހެން ހަރީޞްކުރެއްވުމުން އެތެރެއިން ބޭކަލަކު ތެދުވެވަޑައިގެން އޭނާއާއެކު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަމްރު ބްނުލްޢާޞްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައި އައިސްފައިވާގޮތުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ތަޔައްމުމު ކުރައްވައިގެން ހުންނަވައި އިމާމުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވަނީ، އެގޮތް އެންމެރަނގަޅުކަމުގައި ތަޤްރީރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ ﵁ قَالَ: "احْتَلَمْتُ فِي لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ السَّلاَسِلِ، فَأَشْفَقْتُ إِنِ اغْتَسَلْتُ أَنْ أَهْلِكَ فَتَيَمَّمْتُ، ثُمَّ صَلَّيْتُ بِأَصْحَابِي الصُّبْحَ، فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: {يَا عَمْرُو صَلَّيْتَ بِأَصْحَابِكَ وَأَنْتَ جُنُبٌ؟} فَأَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي مَنَعَنِي مِنَ الاِغْتِسَالِ، وَقُلْتُ: إِنِّي سَمِعْتُ اللَّهَ يَقُولُ: ﴿ وَلَا تَقۡتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمۡ رَحِيمٗا ﴾[1] فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[2] މާނައީ: ”ޢަމްރު ބްނުލްޢާޞް ވިދާޅުވިއެވެ. ޒާތުއްސަލާސިލު ހަނގުރާމައިގެ ތެރޭގައި ވަރަށް ފިނި ރޭގަނޑެއްގައި އަހަރެން އިޙްތިލާމްވެއްޖެއެވެ. ފަހެ، ހިނައިގެން ހަލާކުވެދާނެތީ ބިރުން ތަޔައްމުމު ކޮށްގެން

=الصَّلاَةِ، فِي القومِ يَجيئُونَ إِلَى الْمَسْجِدِ وَقَدْ صُلِّيَ فِيهِ...، برقم: **7172** (**53،52/5**) وَ فِي كِتَاب الرَّدِّ عَلَى أَبِي حَنيفَةَ، تِكْرَارُ الْجَمَاعَةِ، برقم: **37332** (**101،100/20**) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَن صَلَّى مَرَّةً ثُمَّ أَمَّ قومًا فِي تِلْكَ الصَّلاَةِ، برقم: **859** (**436/3**)

[1] سورة النساء: **29**

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، باب إِذَا خَافَ الْجُنُبُ الْبَرْدَ أَيَتَيَمَّمُ، برقم: **334** (**171/1**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **17812** (**347،346/29**) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، برقم: **632،631** (**272/1**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، باب التَّيَمُّمِ فِي السَّفَرِ إِذَا خَافَ الْمَوْتَ...، برقم: **1070** (**345/1**) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، باب التَّيَمُّمِ، برقم: **682،681** (**330،327/1**)

މައްޗަށް ބިރުވެރިވެވަޑައިގެން ތަޔައްމުމުކުރައްވައިގެން ތިމަންގެ އެކުވެރިންނާއިގެން އިމާމުވެވަޑައިގެން ފަތިސް ނަމާދު ކުރެއްވީމެވެ. ފަހެ، މިކަން ހިނގައިދިޔަގޮތުގެވާހަކަ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ދެންނެވުނެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ޢަމްރެވެ! ކަލޭގެފާނު ޖުނުބުވެރި ހާލަތުގައި ހުންނަވައި ކަލޭގެފާނުގެ އެކުވެރިންނާއިގެން އިމާމުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކޮށްދެއްވީތޯއެވެ؟} (ޢަމްރު ވިދާޅުވިއެވެ.) ފަހެ، ތިމަންނާއަށް ހިނައިވަޑައިގަތުމަށް ޢުޛުރުވެރިވީގޮތުގެ ވާހަކަ އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތިމަން ދެންނެވީމެވެ. އަދި ދެންނެވީމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ ތަޢާލާ މިފަދައިން ވަޙީކުރައްވައިފައިވާ ބަސްފުޅު އަޅުގަނޑު ހަނދާންވިއެވެ. ﴿ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴾ އެބަހީ:{އަދި، ތިޔަބޭފުޅުންގެ އަމިއްލަ ނަފްސުތައް ތިޔަބޭފުޅުން ޤަތުލު ނުކުރާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބޭފުޅުންގެ މައްޗަށް ރަޙީމުވަންތަ ރަސްކަލާނގެ ކަމުގައި ﷲ ވޮޑިގެންވެއެވެ.} ފަހެ، މިހެން ދެންނެވުމުން ރަސޫލުﷲ ﷺ ހިނިހުނުރެއްވިއެވެ. (ތިމަންނާއަށް ކަންކުރައްވުމުގޮތް ގޯސްވެގެން ބަސްފުޅެއް ވިދާޅުނުވެއެވެ.“

މައްކާ ފަތަޙަކުރެއްވުމުގެ ދުވަސްވަރު، އިމާމުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރެއްވުމުގައި މަޣްރިބު ނަމާދު ފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާ ނަމާދެއްވެސް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ކުރައްވާފައިވަނީ ދެ ރަކުޢަތެވެ. (ހަތަރު ރަކުޢަތް ނަމާދުގައި) މައްކާގެ އަހުލުވެރިންނާ މުޚާޠަބު ކުރައްވައި އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ ބަޔާންކުރައްވާފައިވިއެވެ. {އޭ މައްކާގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ! (ތިމަންކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވުމުން) ތިޔަބޭފުޅުން ތެދުވެ ދެ ރަކުޢަތް ނަމާދު ފުރިހަމަ ކުރާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންމެންނީ ދަތުރުވެރި ބަޔަކުމުއެވެ.}

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޙުޞައިނުގެ ދަރިކަލުން ޢިމްރާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘުން މިކަން ކަނޑައެޅިގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي نَضْرَةَ أَنَّ فَتَى سَأَلَ عِمْرَانَ ابْنَ حُصَيْنٍ عَنْ صَلاَةِ النَّبِيِّ ﷺ فِي السَّفَرِ، فَعَدَلَ إِلَى مَجْلِسِ الْعَوَقَةِ، فَقَالَ: إِنَّ هَذَا الْفَتَى سَأَلَنِي عَنْ صَلاَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي السَّفَرِ، فَاحْفَظُوا عَنِّي! مَا سَافَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَفَرًا إِلاَّ صَلَّى

رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ حَتَّى يَرْجِعَ، وَإِنَّهُ أَقَامَ بِمَكَّةَ زَمَانَ الْفَتْحِ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ لَيْلَةً، يُصَلِّي بِالنَّاسِ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ."

قَالَ أَبِي، وَ حَدَّثَنَاهُ يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ بِهَذَا الإِسْنَادِ، وَزَادَ فِيهِ، إِلاَّ الْمَغْرِبَ، ثُمَّ يَقُولُ: {يَا أَهْلَ مَكَّةَ قُومُوا فَصَلُّوا رَكْعَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ، فَإِنَّا سَفْرٌ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَابْنُ أَبِى شَيبَةَ، وَالطَّحَاوِىُّ)[1] މާނައީ: އަބޫނަޟްރަތު (އަލްމުންޛިރު ބްނު މާލިކު) [illegible] ތާބިޢީބޭފުޅަކު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުކުރައްވައިއުޅުއްވި ގޮތް [illegible] އެއް ޒުވާނަކު ޢިމްރާނުބްނު ޙުޞައިނުގެ [illegible] [illegible] ސުވާލުކުރިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު [illegible] އިންނަވާ މަޖިލީހަށް ވަޑައިގެން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މިހިރި ޒުވާނާވަނީ ދަތުރުތަކުގައި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ނަމާދުކުރައްވައި އުޅުއްވި ގޮތް [illegible] ތިމަންކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރާކަމުގައެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެއްވެސް ދަތުރުފުރުއްވައި އެނބުރި [illegible] ވަޑައިގަންނަވަންދެން ދެ ރަކުޢަތުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ފަތަޙު ކުރެއްވި ދުވަސްވަރު، އެކަލޭގެފާނު އަށާރަ ދުވަހު މައްކާގައި ހުންނެވިއެވެ. އަދި [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. އަދި [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible].“

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَتَى يُتِمُّ الْمُسَافِرُ، برقم: 1229 (18،17/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب [مَا جَاءَ فِي] التَّقْصِيْرِ فِي السَّفَرِ، برقم: 545 (430/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ ، برقم: 19865 (100،99/33) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب إِمَامَةُ الْمُسَافِرِ الْمُقِيمِيْنَ...، برقم: 1643 (71،70/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْمُسَافِرِ يَنْزِلُ بِشَيْءٍ مِنْ مَالِهِ فَيَقْصُرُ...، برقم: 5484 (219/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِى الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 515، 517 (209/18) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِى الْمُسْنَدِ، برقم: 879 (178/2) ، وَ برقم: 898 (189/2) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِى الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْمُقِيمُ يَدخُلُ فِى صَلاَةِ الْمُسَافِرِ، برقم: 3880 (298،297/3) ، وَالطَّحَاوِىُّ فِي شَرْحِ مَعَانِى الآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةُ الْمُسَافِرِ، برقم: 2402 (417/1)

(އަލްއިމާމު އަޙުމަދުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާގެ ބައްޕާ ވިދާޅުވިއެވެ. މި ހަދީޘްގެ އެއް ރާވީކަމަށްވާ ޔޫނުސް ބިން މުޙައްމަދު ހަމަ މިސަނަދުން ތިމަންނާއަށް ރިވާކޮށްދެއްވިގޮތުގައި، އިތުރު އިބާރާތެއް ވެއެވެ. މިގޮތުން އެ ކަލޭގެފާނު ރިވާކުރެއްވި އިބާރާތުގައި (ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ދެ ރަކުޢަތުން ކުރައްވައިފައިވަނީ) މަޣުރިބު ނަމާދު ފިޔަވައި އެހެން ނަމާދުތަކެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. (ހަތަރު ރަކުޢަތް ނަމާދުގައި ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައި ސަލާމްދެއްވުމަކަށް) ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {“އޭ މައްކާގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ތެދުވެ އިތުރު ދެ ރަކުޢަތްކޮޅު ނަމާދު ފުރިހަމަ ކުރާށެވެ.}”

ރަށުގައި ގާއިމުވެހުރި އިމާމެއްގެ ފަހަތުގައި އިޤުތިދާވެގެން، ދަތުރުވެރިޔަކު ނަމާދުކުރާނަމަ، އޭނާއަށްޖެހޭނީ ހަތަރު ރަކުޢަތް ފުރިހަމައަށް ކުރާށެވެ. އެއީ، އެފަދަ އިމާމުގެ ފަހަތުގައި އިޤުތިދާވެގެން ފުރިހަމަ ރަކުޢަތަށްވުރެ މަދުމިންވަރެއް އެ ދަތުރުވެރިޔާއަށް ލިބުންކަމަށް ވީނަމަވެއެވެ.

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންފުޅުވާ ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ مُوسَى بْنِ سَلَمَةَ قَالَ: كُنَّا مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، بِمَكَّةَ فَقُلْتُ، إِنَّا إِذَا كُنَّا مَعَكُمْ صَلَّيْنَا أَرْبَعًا، وَإِذَا رَجَعْنَا إِلَى رِحَالِنَا صَلَّيْنَا رَكْعَتَيْنِ، قَالَ: تِلْكَ سُنَّةُ أَبِي الْقَاسِمِ ﷺ."[1] (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ) [2] މާނައީ: " މޫސާ ބިން ސަލަމާ ނަމަކަށްކިޔުން

---

[1] **ނޯޓް:** ޒިޔާދައްސުންނާގައި މި ރިވާޔަތް ޝާއިޢުވެފައިވަނީ، އިބްނު އައްބާސްގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ދެ އިބާރާތް ކަމަށް ވަކިވަކިން ޝާއިޢުވެފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން ފުރަތަމަ އިބާރާތުން އެއްވެސް ބައެއް ރިވާކުރައްވައިފައި ވާހަކަކަން ނުފެންނަނެވެ. މުސްނަދު ވިދާޅުވެފައިވާ އެ ދެ އިބާރާތަކީ އަލްއިމާމު އަޙުމަދު ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ދެ ރިވާޔަތް ކަމަށެވެ. އަޙުމަދުގެ މުސްނަދުގައި ވާ ހަތަރު ރަކުޢަތުގެ އަސްލު މި ރިވާޔަތުގައި އައިސްފައިވެއެވެ. "فَعَن ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ سُئِلَ: مَا بَالُ الْمُسَافِرُ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ إِذَا انْفَرَدَ، وَأَرْبَعًا إِذَا ائْتَمَّ بِمُقِيمٍ؟ فَقَالَ: تِلْكَ سُنَّةُ أَبِي الْقَاسِمِ ﷺ." މި އިބާރާތް އެ ފެނިގެންވާނެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِيْنَ...، باب صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا، برقم: 7–(688) (ص/311) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ تَقْصِيْرِ الصَّلَاةِ فِي السَّفَرِ، باب الصَّلَاةُ بِمَكَّةَ، برقم: 1242،1243 (134/2) ، مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1862 (357/3) ، و برقم:=

ތާބިޢީ ބޭކަލަކު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތިމަންނަމެން މައްކާގައި ތިބީމެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތިމަންނާ ދަންނަވާލީމެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި އަޅުގަނޑުމެން ނަމާދުކުރާއިރު، ހަތަރު ރަކުޢަތް ކޮށްފައި، އަޅުގަނޑުމެންގެ ތޭރިގެއަށްގޮސް އެތާނގައި ނަމާދުކުރާނަމަ ދެ ރަކުޢަތް ކުރަންޖެހޭނީ ކީއްވެގެންތޯ؟ (އެބަހީ: ދަތުރުވެރިޔަކު، ރަށުގައި ޤާއިމުވެރި އިމާމެއްގެ ފަހަތުގައި އިޤްތިދާކޮށް ނަމާދުކުރުމުގައި ތަސްބީހުކުރުމުގެ ހަތަރު ރަކުޢަތް ފުރިހަމައަށް ކުރަންޖެހިފައި، އެކަކު އިމާމެއްގެ ފަހަތުގައި ނުނިކަމަށް ނަމާދު ކުރުމުގައި ހަތަރު ރަކުޢަތް ނަމާދު ދެ ރަކުޢަތުން ކުރުކޮށް ކުރަންޖެހެނީ ކީއްވެގެންތޯ؟ މުސްލިމުގައިވާ މި ހަދީޘުގެ ޢިބާރާތުން މި ސުވާލުގެ މާނަ ވަރަށް ސާފުވެއެވެ. މުސްލިމުގައިވަނީ، "كَيْفَ أُصَلِّى إِذَا كُنْتُ بِمَكَّةَ إِذَا لَمْ أُصَلِّ مَعَ الإِمَامِ؟ މިހެންނެވެ.) فَقَالَ: رَكْعَتَيْنِ سُنَّةَ أَبِى الْقَاسِمِ ﷺ." ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަބުލްޤާސިމް ﷺ ގެ ސުންނަތަކީ އެއީއެވެ.“

13- އެ ބައެއްގެ އިމާމުކަން ސަފަރުވެރިޔާ ކުރުން:

ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ދަތުރުވެރި ނުދިޔާ މީހާއި، އަބަދު ވަޒީފާ މީހާކަމަ އުޅުނުވެރިން ސަފަރުކުރާމީހުންގެ ބައެއްގެ އިމާމުކަމަށް ބަދަލުކުރެވޭނެއެވެ.

މާލިކީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މަކުރޫހަކާއެކު އެގޮތަށް އުޅުނުވެރިން އިމާމުގެ ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

= 2632 (385/4) ، و برقم: 2637 (387،388/4) ، و برقم: 3494 (448/5) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب إِبَاحَةُ قَصرِ الْمُسَافِرُ الصَّلاَةَ فِي الْمُدُنِ...، برقم: 951 (74،73/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْمُسَافِرِ، برقم: 2755 (461/6) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْمُسَافِرِ يَنْزِلُ بِشَىْءٍ مِنْ مَالِهِ فَيَقْصُرُ...، برقم: 5485 (219/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِى الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: 12896،12894 (203،202/12) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِى الْمُسْنَدِ، برقم: 2865 (461/4)

14- އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތަކަށް އަންހެނަކު އިމާމަކަމުގައިވުން:

އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތަކަށް އަންހެނަކު އިސްވެ އިމާމަކަމުގައިވުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ، އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އުއްމުލް މުއުމިނީނަ ޢާއިޝަތުގެފާނު، އަންހެނުން ބޭކަނބަލުންނަށް އިމާމުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކޮށް ދެއްވައިދެއްވިއެވެ. އަދި އެކަމަނާ ހުއްޓިވަޑައިގެން ހުންނަވަނީ، އެ ކަނބަލުންގެ ސަފުގެ މެދުތެރޭގައި ސަފުގައެވެ. (އެބަހީ: ކުރިއަށް ޖެހިވަޑައިނުގަންނަވައެވެ.) [1]

ހަމައެފަދައިން އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އުއްމުލްމުއުމިނީނަ އުއްމު ސަލަމާގެފާނުވެސް އަންހެނުންބޭކަނބަލުންނަށް އިމާމުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކޮށްދެއްވާފައި ވެއެވެ. [2]

އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އުއްމުވަރަޤާ ބިންތު ނައުފަލް އެ ކަމަނާގެ އަހުލުވެރި އަންހެނުންބޭކަނބަލުންނަށް ފަރުޟު ނަމާދު އިމާމުވެވަޑައިގެން ކޮށްދެއްވުމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހުއްދަދެއްވިއެވެ. އަދި އެ ކަމަނާއަށް ބަންގިގޮވައިދޭނެ މީހަކުވެސް ހަމަޖައްސަވައިދެއްވިއެވެ.

عَن عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنُ خَلاَّدٍ الأَنْصَارِيِّ، عَنْ أُمِّ وَرَقَةَ بِنْتِ نَوْفَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا غَزَا بَدْرًا قَالَتْ: قُلْتُ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ائْذَنْ لِي فِي الْغَزْوِ مَعَكَ أُمَرِّضُ مَرْضَاكُمْ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَرْزُقَنِى شَهَادَةً.

قَالَ: {قِرِّي فِي بَيْتِكِ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَرْزُقُكِ الشَّهَادَةَ.} قَالَ: فَكَانَتْ تُسَمَّى الشَّهِيدَةَ. قَالَ: وَكَانَتْ قَدْ قَرَأَتِ الْقُرْآنَ، فَاسْتَأْذَنَتِ النَّبِيَّ ﷺ أَنْ تَتَّخِذَ فِي دَارِهَا مُؤَذِّنًا، فَأَذِنَ لَهَا. قَالَ: وَكَانَتْ دَبَّرَتْ غُلاَمًا لَهَا وَجَارِيَةً فَقَامَا إِلَيْهَا بِاللَّيْلِ، فَغَمَّاهَا بِقَطِيفَةٍ لَهَا حَتَّى مَاتَتْ، وَذَهَبَا.

فَأَصْبَحَ عُمَرُ، فَقَامَ فِي النَّاسِ، فَقَالَ: مَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْ هَذَيْنِ عِلْمٌ أَوْ مَنْ رَآهُمَا فَلْيَجِئْ بِهِمَا، فَأَمَرَ بِهِمَا، فَصُلِبَا، فَكَانَا أَوَّلَ مَصْلُوب بِالْمَدِينَةِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَة، وَابْنُ الْجَارُودُ) [1]

---

[1] رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْمَرْأَةِ تَؤُمُّ نِسَاءً فَتَقُومُ وَسَطَهُنَّ، برقم: 5355،5356 (187/3) ، وَ عَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْمَرْأَةُ تَؤُمُّ النِّسَاءَ، برقم: 5086،5087 (141/3)

[2] رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْمَرْأَةِ تَؤُمُّ نِسَاءً فَتَقُومُ وَسَطَهُنَّ، برقم: 5357 (187/3)

މާނައީ: "ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބްނުލް ޚައްލާދުލް އަންސާރީ ނަމަކަށްކިޔުނު ތާބިޢީ ބޭކަލަކު އުއްމުވަރަޤާ ބްނު ނައުފަލްގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަދުރު ހަނގުރާމައަށް ނުކުންނަވަޑައިގެން ހިނދު އެކަލޭގެފާނަށް ތިމަންކަމަނާ ދަންނަވީމެވެ. އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި އަޅުގަނޑުވެސް ހަނގުރާމައަށް ނުކުތުމަށް ހުއްދަދެއްވާށެވެ. ތިޔަބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ޒަޚަމުވާ މީހުންގެ ފަރުވާކުރައި އެބައިމީހުންނަށް އެހީތެރިވެދީ އަޅުގަނޑު އުޅޭނަމެވެ. (މިހެންއެދުމުގައި) އަޅުގަނޑަށްވެސް ﷲގެ މަގުގައި ޝަހީދުވުމުގެ މަތިވެރި ދަރަޖަ ލިބިދެއްވައިތޯއެވެ.

ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކަމަނާ ކަމަނާގެ ގޭގައި އިންނަވާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ ތަޢާލާ ކަމަނާއަށް ޝަހީދުންގެ ދަރަޖަ މިންވަރުކުރައްވާނެއެވެ.} (ޢަބްދުއްރަޙްމާން) ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަމަނާ "އައްޝަހީދާ" ގެނަމުން މަޝްހޫރުވިއެވެ. (ޢަބްދުއްރަޙްމާން) ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަމަނާ ކީރިތި ޤުރްއާން ދަސްކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެ ކަމަނާގެ ގޭގައި ބަންގިގޮވައިދޭނެ މީހަކު ހަމަޖައްސަވައިދެއްވުން އެދިވަޑައިގެން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ދަންނަވިއެވެ. ފަހެ؛ އެކަލޭގެފާނު އެ ކަމަނާއަށް އެކަން ހަމަޖައްސަވައިދެއްވިއެވެ. (ޢަބްދުއްރަޙްމާން) ވިދާޅުވިއެވެ. (ޢުމަރުގެފާނުގެ ޚިލާފަތުގައި) އެ ކަމަނާގެ އަޅު އަންހެންކުއްޖަކާ ފިރިހެންކުއްޖަކާ ދެ މީހުންވެގެން ރޭގަނޑުގައި އެ ކަމަނާއާ ދިމާކޮށް، އެ ކަމަނާގެ މޫނުމަތީގައި ފޮތިގަނޑެއް އަޅާ ނޭވާހުއްޓުވައިގެން މަރާލިއެވެ. އަދި އެ ދެމީހުން ފިލައިގެން ދިޔައެވެ.

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب إِمَامَةِ النِّسَاءِ، برقم: 591،592 (1/281،282) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 27282 (45/253) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب إِثْبَاتِ إِمَامَةِ الْمَرْأَةِ، برقم: 5353 (3/186) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِى الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 326، 327 (25/134، 135) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِى الْمُنْتَقَى، برقم: 333 (ص/91)

ފަތިސްވުމުން ޢުމަރުގެފާނަށް މި ޚަބަރު ލިބިވަޑައިގެން މީސްތަކުންގެތެރޭގައި ޚުޠުބާވަޑައިގެން ވިދާޅުވިއެވެ. މިކަން ކުރި ބައެއްގެ ޚަބަރު ލިބިފައިވާ މީހަކު އެކަން އަންގާހުރިކަމެވެ. ނުވަތަ އެ ބަޔަކު ދެކެވިޔަރަކު އުޅުމުން ބާސްވުރުކުރާހުރިކަމެވެ. ފަހެ، އެ ދެމީހުން ބާސްވުރުކުރުއްވުންނެވެ. ޢުމަރުގެފާނު ނިކުތުމަށްފަހު އެ ދެމީހުން ސަބަބުން އެކުވެރިކަމެވެ. ފަހެ، މަދީނާގައި އެންމެ ފުރަތަމަ ސަބަބުން އެކުވެރި އެ ދެމީހުންނެވެ.“

15- އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތަކަށް ފިރިހެނަކު އިމާމުވެ ނަމާދުކޮށްދިނުން:

އަބޫޔަޢުލާ އާއި އައްޠަބަރާނީ، އެ ދެބޭކަލުން ރަޙިމަހުމާ اللهُ ޙަސަންކުރައްވާފައިވާ ޢަބްދުاللّٰهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. [1]

عَن جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "جَاءَ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ ﵁ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِن كَانَ مِنِّي اللَّيْلَةَ شَيْءٌ ـــ يَعْنِي فِي رَمَضَانَ ـــ قَالَ: {وَمَا ذَاكَ يَا أُبَيُّ؟} قَالَ: نِسْوَةٌ فِي دَارِي قُلْنَ: إِنَّا لاَ نَقْرَأُ الْقُرْآنَ فَنُصَلِّي بِصَلاَتِكَ. قَالَ: فَصَلَّيْتُ بِهِنَّ ثَمَانَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ أَوْتَرْتُ. قَالَ: فَكَانَ شِبْهُ الرِّضَا، وَلَمْ يَقُل شَيْئًا." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى وَ اللَّفْظُ لَهُ) [2] މާނައީ: ”ޖާބިރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އަބްދު اللهِ ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ދުވަހަކު) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޙަޟްރަތަށް އުބައްޔު ބިން ކަޢުބު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ރޭގައި އެބަހީ: ރަމަޟާންމަހުގެ ރޭއެއްގައި އަޅުގަނޑަށް ކަމެއް

---

[1] ނޯޓް: ފިޤުހުއްސުންނާގައި ލިޔުއްވައިފައިވޭ، މި ދީ ދުޢާއު ބެސް ކިޔުން ރިވާކުރައްވާފައި ރިވާޔަތަކަށް ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް ބަޔާނާއި މިއީ، ޢަބްދުاللّٰهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނު ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ރިވާޔަތެކެވެ. ތާރީޚުގައި ލިޔުއްވައިފައިވާ ދެ ބަޔަކުން ލިޔުއްވައި އަލްއިމާމް އަޙްމަދުގެ، އިބްނު ޙިއްބާނުވެސް މި ރިވާޔަތް ނަގުއްވައިފައި ވެއެވެ. އެ ހަދީސާ ޒަޢީފުކަމުގައިވެސް ވަނީ، މިއީ ޖާބިރުގެފާނު ރިވާކުރައްވާ ރިވާޔަތްތަކުގެ ގޮތުގައެވެ. މި ޙަދީޘާގައި ފިޤުހީ އުސޫލު މުސްނަދު އަލްއިމާމު އިބްނު ޙިއްބާނު އެވެ. އިމާމް ޙައިސަމީ ބުނުއްވީ ޙަސަން މުސްނަދު އަޙްމަދު (26،25/35) ގައި އެ ތާރީޚުގެ ސަނަދުތަކުގައި އައްޝައިޚު ޝުޢައިބު އަލްއަރްނަޢޫޠު އާއި އެހެން އެހީތެރިންގެ ލިޔުއްވުން ބައްލަވައިލައްވާން ރަނގަޅުވާނެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 21098 (26،25/35) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب النَّوَافِلِ، برقم: 2549،2550 (291،290/6) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوْسَطِ، برقم: 3731 (108/4) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 34-(1801) (336/3)

ކުރެވިއްޖެއެވެ. އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ބަރީފްކުރެއްވިއެވެ. {އައީ ކޮން ކަމެއްޗެއެވެ. އާ އުބައްހުއެވެ؟} އެ ކަލޭގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑު ގޭގެ އަންހެނުންފަރިން ބަލަހައްޓަމުންދިޔައީމެވެ. މިކަމުގެތެރޭގައި ގަނޑުވަރުގެ ސްކޫލެއް ހިނގާފައިވާ ނޫނީއެވެ. އެހެންވީ މިޤާމުގެ ފަހަރުގައި މިކަމުގެތެރެއިން ނަމާދުކުރާނެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ފަހަރު، އެބައިމީހުންނާއިގެން އަޅުގަނޑު އަށް ރަކުއަތް ކުރީމެވެ. އެއަށްފަހު އަޅުގަނޑު ވިތުރު ކުރީމެވެ. (ޤާބިލުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. އިތުރުއެކަލޭގެފާނު އެކަމާ ރުކުވައިޖެއްސެ ފަދައެވެ. (އެކަމާގުޅޭގޮތުން) އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް ބަޔާންނުކުރައްވައެވެ."

16- ފާސިޤުންނާއި ބިދުޢައްވެރިން އިމާމުކަމުގައިވުން މަކްރޫހުވެއެވެ.

އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ގޮތުގައި، އެ ދަރަޖައިކަށުންނަށް ﷲ ތަޢާލާގެ ފުށުން ދެއްވި އިމާމުކަމާގުޅޭ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެ ފުށުން، އަލްބަރާއަޖު (އިބްނު ޢުމަރު) ގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ.

އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ގޮތުގައި، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރަސޫލުންނާއި އަޅުގަނޑުމެން ކުރީގެ ދުވަސްވަރު، އަލްވަލީދު ބިން ޢުޤްބާ ބިން އަބީމުޢައިޠު ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އޭނާއަކީ ބަނދޭގާ ބުއިމުގައި މަޝްހޫރު މީހެކެވެ. އަދި އެއް ފަހަރަކު މަސްތުވެގެން ހޭވެރިކަމުގައި ހޭލުމަށް ފަދައްގައިވާނީ ހަތަރު ރަކުޢަތް ކޮށްފައި ވެއެވެ. އެގޮސްތަކުން އިތުރުވާމީ ބަޔާންކުރިއެވެ. އޭނާގެއިނގައި ބަނދޭގާބުއިމުގެ ބައްދަލު ޖެހިސްތަވައިފައެވެ.

އަސްޙާބުބޭކަލުންނާއި ތާބިޢީ ބޭކަލުންކުރީ ހިތަންމަ ބޭކަލުންނެއް އިބްނު ޒިޔާދުގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އޭނާއަކީ މުޚްތާރުއެވެ (އެބަހީ: ދީނުގެ ޚާލު) ކަފަރުވެރިއެއް ބިޔަބާ އެގޮތަށް ކަފަރުވެރި މީސްތަކުންނަށް އަދުވެރިކަމުގަ ބިރުހުރުވީވެރި މީހެކެވެ.

މި މައްސަލައިގައި އިލްމުވެރިން ބެއްލެވިފައިވާ މިންގަނޑަކީ، އެ މީހަކު އަދިފެލެވިދާ ނަމާދު ސަޙީޙުވަނީނަމަ، އެހެން މީސްތަކުންނަށް އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުން

ދިނުންވެސް ސައްޙަވުމެވެ. އެހެންކަމާއެކުވެސް، ޝާފިޢީންނާއި ބިދުޢަތްވެރިންގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމަކީ މަކުރޫހުކަމެއްކަމުގައި ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގެންނަވައެވެ.

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އައްސާއިބު ބިން ޚައްލާދުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި އިބްނުޙިއްބާން ރިވާކުރައްވައިފައިވާ، އަދި އެ ޙަދީޘްތަކުގައި އަލްމުސްނަދުގައި ވަކިއެއްޗެއް މިޙަދީޘްގައިވާ އަންނަނިވި ބަޔާނެވެ. عَنِ السَّائِبِ بْنِ خَلاَّدٍ ﷺ "أَنَّ رَجُلاً أَمَّ قَوْمًا فَبَصَقَ فِي الْقِبْلَةِ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَنْظُرُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِيْنَ فَرَغَ: {لاَ يُصَلِّى لَكُمْ.} فَأَرَادَ بَعْدَ ذَلِكَ أَنْ يُصَلِّىَ لَهُمْ، فَمَنَعُوهُ وَأَخْبَرُوهُ بِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: {نَعَمْ.} وَحَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ: {إِنَّكَ آذَيْتَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: ”އައްސާއިބު ބިން ޚައްލާދު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ފިރިހެނަކު ބަޔަކަށްކުރިމަތިލައިގެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރަމުންދަނިކޮށް. (ނަމާދުކޮށްދެނިކޮށް) އެމީހާ ޤިބުލައާ ދިމާލަށް ކެޅިއެއްލިއެވެ. އޭރު ރަސޫލުﷲ ﷺ އިންނެވީ އެމީހާ ދެކެވަޑައިގަންނަވަމުންނެވެ. ފަހެ، އެމީހާ ނަމާދުން އަވަހިވުމުން ރަސޫލުﷲ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {މިފަހުން މީނާ ކަމާވައި ތިޔަބައި މީހުންނަށް އިމާމުވެ ނަމާދުކޮށްނުދޭނެއެވެ.} ފަހެ، އެއަށްފަހު (އެއް ފިރިހެނަކު) އެމީހާ އެބައި މީހުންނާއިގެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުމަށް ގަސްދުކުރިއެވެ. ފަހެ، އެމީހުން އޭނާއަށް އެ ކަން މަނާކޮށް، ރަސޫލުﷲ ﷺ އެ ކަން މަނާކުރެއްވިކަމުގައިވާ ކަން އޭނާއަށް ބުނެދިނެވެ. ފަހެ، އޭނާ އެ ވާހަކަ ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ދެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އާނއެކެވެ. (އެބަހީ: ތިމަންކަލޭގެފާނު އެގޮތަށް އެންގީމެވެ.)} (އައްސާއިބު) ވިދާޅުވިއެވެ. ހީވަނީ ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވި، {ހަމަކަށަވަރުން ތިބާ ވަނީ الله އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށް ދުއްތުރާކޮށްފައެވެ.} މިފަދައިން އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިކަމަށެވެ.“[2]

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي كَرَاهِيَةِ الْبُزَاقِ فِي الْمَسْجِدِ: برقم: **481** (**232/1**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **16561** (**96،95/27**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْمَسَاجِدِ، برقم: **1636** (**516،515/4**)

[2] **ނޯޓް:** ޢަރަބިބަހުގެ އިބާރާތް ބިޔާންގެ ތަރުޖަމާގައި ވަނީ، {إِنَّكَ آذَيْتَ اللَّهَ.} {ހަމަކަށަވަރުން ތިބާ ވަނީ اللهއަށް ދުއްތުރާކޮށްފައެވެ.} މިފަދައިންނެވެ. (ތަރުޖަމާ)

17- ޢުޛުރަކަށްޓަކައި ނަމާދުގައި އިމާމާ ވަކިވުން ހުއްދަވެއެވެ.

އިމާމާއެކު ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް ނިޔަތްގެން ނަމާދުކުރަން ފެށުމަށްފަހު އިމާމާ މާ ދިގުކޮށް ކިޔަވާނަމަ، (އެ މިސާލު ކޮންމެހެން ކުރަންޖެހިފައިވާ ފުރިއްމުކަމެއް ކުރިމަތިވެގެންވާ މިސާލު) އިމާމާ ވަކިވުމުގެ ނިޔަތްގެން ޖަމާޢަތުންވަކިވެ، އަމިއްލައަށް ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް، އެ ކަމަކަށް އަވަހަށްދިޔުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

އިމާމާ، މާ ދިގުކޮށް ކިޔަވާނަމަވެސް ވަކިވުން ހުއްދަވާފަދައިން، ތިމާގެ ބައްޔަކާއި އުނދަގޫ މާބޮޑުވުން، މާބޮޑަށް ބަނޑުހައިވެގެންނަމަ، ތިމާގެ މުދަލަށް ވަގަށްގެންދިޔުން، ނުވަތަ މުދަލަށް ގެއްލުމެއްވުން އެކަނިވެގެންވުން، (އެ މިސާލުތައް ތަނަކަށް ދާންޖެހިފައިވާ) ތިމާގެ އާއިލާއަށް ބޭއްދުނުވުން، ނުވަތަ މާބޮޑަށް ނިދިޖެހުން، އަދި މިނޫނަސް މިފަދަ ކަމެއް ކަމަކާހުރެ އިމާމާ ވަކިވުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

މިބާބުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދަރިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންތެރިވި ޢަބްދު اللَّهِ ގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި މުސްލިމުގެ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަޔާނެވެ. عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ مُعَاذٌ رضي الله عنه يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ يَأْتِي فَيَؤُمُّ قَوْمَهُ، فَصَلَّى لَيْلَةً مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْعِشَاءَ، ثُمَّ أَتَى قَوْمَهُ، فَأَمَّهُمْ فَافْتَتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ، فَانْحَرَفَ رَجُلٌ فَسَلَّمَ، ثُمَّ صَلَّى وَحْدَهُ وَانْصَرَفَ، فَقَالُوا لَهُ: أَنَافَقْتَ يَا فُلاَنُ؟ قَالَ: لاَ وَاللَّهِ! وَلآتِيَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَلأُخْبِرَنَّهُ.

فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّا أَصْحَابُ نَوَاضِحَ، نَعْمَلُ بِالنَّهَارِ وَإِنَّ مُعَاذًا صَلَّى مَعَكَ الْعِشَاءَ، ثُمَّ أَتَى، فَافْتَتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ. فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى مُعَاذٍ، فَقَالَ: {يَا مُعَاذُ أَفَتَّانٌ أَنْتَ؟ اقْرَأْ بِكَذَا وَاقْرَأْ بِكَذَا.} قَالَ سُفْيَانُ، فَقُلْتُ لِعَمْرٍو، إِنَّ أَبَا الزُّبَيْرِ حَدَّثَنَا عَنْ جَابِرٍ، أَنَّهُ قَالَ: اقْرَأْ ﴿وَٱلشَّمۡسِ وَضُحَىٰهَا﴾ [1] ﴿وَٱلضُّحَىٰ﴾[2] ﴿وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰ﴾[3] ﴿سَبِّحِ ٱسۡمَ رَبِّكَ

---

[1] سُورَةُ الشَّمْسِ: 1

[2] سُورَةُ الضُّحَى: 1

[3] سُورَةُ اللَّيلِ: 1

ٱلْأَعْلَى ﴾[1] فَقَالَ عَمرٌو نَحْوَ هَذَا." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރަޙްމަތްލެއްވި މުޢާޛުގެފާނު މާތްރަސޫލާ اللّٰهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި، ޢިޝާނަމާދު ކުރައްވައެވެ. އޭރަށްފަހު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޤައުމުގެ މީހުންގެ ގާތަށް ވަޑައިގެން އެބައިމީހުންނަށް އިމާމުވެވަޑައިގެން ޢިޝާނަމާދު ކުރައްވަވައެވެ. ފަހެ، އެއް ދުވަހު މާތްރަސޫލާ اللّٰهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި، ޢިޝާނަމާދުކުރެއްވުމަށްފަހު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޤައުމުގެ މީހުންގެ ގާތަށް ވަޑައިގެންނެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އިމާމުވެވަޑައިގެން އެބައިމީހުންނަށް (ޢިޝާ) ނަމާދު ކުރައްވަން ފެށްޓެވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު) އަލް ބަޤަރާ ސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވަން ފެށްޓެވިއެވެ. ފަހެ، މުޤުތަދީންގެތެރެއިން މީހަކު އެ ކަލޭގެފާނާ ވަކިވެ، އޭނާ އެކަނި ނަމާދުކޮށް ނިންމިއެވެ. (މީސްތަކުން ނަމާދުން ނިމިގެން) އޭނާއަށް ބުނާން ފެށިއެވެ. އޭ މުނާފިޤާއެވެ. ކަލޭ މުނާފިޤުކަންވީހެއްޔެވެ؟ އޭނާ ބުނެއެވެ. اللّٰهُ ގަންދީބުނަމެވެ. އަހަރެންނީ މުނާފިޤެއްވެސް ނޫނެވެ. އަހަރެން ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް އަހަރެންގޮސް މިވާހަކަ ދަންނަވާނަމެވެ.

---

[1] سُورَةُ الأَعْلَى: 1

[2] الْبُخَارِيُّ، باب إِذَا طَوَّلَ الإِمَامُ وَ كَانَ لِلرَّجُلِ حَاجَةٌ فَخَرَجَ فَصَلَّى، كِتَابُ الأَذَانِ، 700، 701 (232/1) ، وَفِي بَاب مَنْ شَكَا إِمَامَهُ إِذَا طَوَّلَ، برقم: 705 (233/1) ، وَفِي بَاب إِذَا صَلَّى ثُمَّ أَمَّ قَومًا، برقم: 711 (235/1) ، وَ فِي كِتَابِ الأَدَبِ، بَاب مَن لَمْ يَرَ إِكْفَارَ مَن قَالَ ذَلِكَ مُتَأَوِّلاً أَو جَاهِلاً...، برقم: 6106 (111/4) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الْقِرَاءَةِ فِي الْعِشَاءِ، برقم: 178(465) (ص/215) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي تَخْفِيفِ الصَّلاَةِ، برقم: 790 (352،351/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي الَّذِي يُصَلِّي الْفَرِيضَةَ، ثُمَّ يَؤُمُ النَّاسَ بَعْدَ مَا صَلَّى، (مُختصَرًا، وَ فِيهِ أَنَّهُ يُصَلِّى الْمَغْرِب) برقم: 583 (477/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، اخْتِلاَفُ نِيَّةُ الإِمَامِ وَالْمَأْمُومِ، برقم: 834 (437/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14307 (209/22) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب الرُّخْصَةُ فِي خُرُوجِ الْمَأْمُومِ مِن صَلاَةِ الإِمَامِ لِلحَاجَةِ...، برقم: 1611 (51/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صِفَةُ الصَّلاَةِ، برقم: 1840 (149،148/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب خُرُوجِ الرَّجُلِ مِنْ صَلاَةِ الإِمَامِ، برقم: 5251 (159/3) ، وَ فِي كِتَابُ مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَ الآثَارِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب اخْتِلاَفِ نِيَّةُ الإِمَامِ وَالْمَأْمُومِ...، برقم: 5727،5724 (152،150/4)

ފަހެ، އޭނާ ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް އައިސް ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللَّهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އަޅުގަނޑުމެންނީ ޖަމަލަށް ފެންދިނުމުގެ މަސައްކަތްކުރާ ބަޔަކުމެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ދުވާލު ހަވަރުދަދު މި މަސައްކަތްކުރަމުއެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، މުޢާޛުގެފާނު ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި އިޝާނަމާދު ކުރެއްވުމަށްފަހު، އަޅުގަނޑުމެންގެ ގައުމަށް ވަޑައިގެން އިޝާނަމާދު ކުރައްވައިދެއްވިއެވެ. (ފަހެ، ރޭގައި އޭ ކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދުގައި) ބަޤަރާސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ. (އޭނާ މިހެން ދެންނެވުމުން) ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ މުޢާޛުގެފާނާ ރުޅިގަދަވެލައްވައި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އޭ މުޢާޛެވެ! ކަލޭގެފާނީ މީސްތަކުން ދީނާ ދުރުކުރައްވާ ފިތުނަވެރިޔަކުކަމުގައި ވަނީތޯއެވެ؟ ކަލޭގެފާނު އެވަނި މިވަނި (ކުރު) ސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވާށެވެ.}

(އަބޫދާއޫދު މުސްލިމު ވިދާޅުވިއެވެ. މި ޙަދީޘްގެ އެއް ރިވާޔަތެއްގައިވާ ސުފްޔާނު (އިބްނު ޢުޔައިނާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންގެ އުސްތާދު ޢަމްރު (އިބްނު ދީނާރު)ގެ އަރިހުގައި މިހެން ދެންނެވީމެވެ. ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަބުއްޒުބައިރު މި ބަޔާން ރިވާކުރެއްވުމުގައި އޭ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އިމާމުކުރައްވާ ކަލޭގެފާނު މުޢާޛުގެފާނަށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. ކަލޭގެފާނު ﴿وَٱلشَّمۡسِ وَضُحَىٰهَا﴾ ﴿وَٱلضُّحَىٰ﴾ ﴿وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰ﴾ ﴿سَبِّحِ ٱسۡمَ رَبِّكَ ٱلۡأَعۡلَى﴾ މިފަދަ ކުރު ސޫރަތްތަކެއް ކިޔަވާށެވެ. ފަހެ، ޢަމްރުވެސް މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ.”

18- ކުރިން ކޮށްފައިވާ ނަމާދެއް ދެވަނަފަހަރަށް ޖަމާޢަތުގައި ކުރުން:

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޔަޒީދު ބިން އަސްވަދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَن يَزِيدَ بْنِ الأَسْوَدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْفَجْرَ بِمِنًى، فَجَاءَ رَجُلاَنِ حَتَّى وَقَفَا عَلَى رَوَاحِلِهِمَا، فَأَمَرَ بِهِمَا النَّبِيُّ ﷺ فَجِيءَ بِهِمَا، تَرْعَدُ فَرَائِصُهُمَا، فَقَالَ لَهُمَا: {مَا مَنَعَكُمَا أَنْ تُصَلِّيَا مَعَ النَّاسِ؟ أَلَسْتُمَا مُسْلِمَيْنِ.} قَالاَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّا كُنَّا صَلَّيْنَا فِي رِحَالِنَا، فَقَالَ لَهُمَا: {إِذَا صَلَّيْتُمَا فِي رِحَالِكُمَا، ثُمَّ أَتَيْتُمَا الإِمَامَ فَصَلِّيَا مَعَهُ، فَإِنَّهَا لَكُمَا نَافِلَةٌ.} (رَوَاهُ

أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "ޔަޒީދު ބްނު އަސްވަދު ވިދާޅުވިއެވެ. (ޙައްޖަތުލްވަދާޢުގައި) ތިމަންމެން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި މިނާގައި ފަތިސް ނަމާދު ކުރެއްވީމެވެ. (ތިމަންމެން ނަމާދުކުރަން ތިއްބަވަނިކޮށް) ދެ މީހަކު އައިސް އެބައިމީހުންގެ ސަފާރީގެ ކައިރީގައި ހުއްޓިގެން ތިއްބެވެ. (ނަމާދުން ނިމިވަޑައިގެން) އެ ދެމީހުން އަރިހަށް ގެނައުމަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެ ދެ މީހުންނަށް ގޮވައި ގެނެވުނެވެ. އޭރު އެ ދެމީހުން ބިރުން ތުރުތުރުއަޅަމުން ދިޔައެވެ. ފަހެ، އެ ދެމީހުންނަށް ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީސްތަކުންނާއެކު ނަމާދުކުރުމަށް ތިޔަދެމީހުންނަށް ހުރަސްއެޅީ ކޮންކަމެއްހެއްޔެވެ؟ ކަލޭމެން ދެމީހުންނީ މުސްލިމުންނެއް ނޫންހެއްޔެވެ؟} އެ ދެމީހުން ދަންނަވިއެވެ. އޭ اللّٰهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުމެންނީ މުސްލިމުން ނީމެވެ. އަޅުގަނޑުމެން މިއަންނަނީ އަޅުގަނޑުމެންގެ ތޭރިގޭގައި ނަމާދުކޮށްގެންނެވެ. ފަހެ، އެ ދެމީހުންނަށް ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ ތޭރިގޭގައި ނަމާދުކޮށްގެން އިމާމާގެގާތަށް ތިޔަބައިމީހުން އަންނައިރު، އިމާމާ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރަމުންދަނިނަމަ، އޭނާއާއެކު ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވެލައްވާށެވެ. ފަހެ، އެއީ ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި ސުންނަތް ނަމާދެއްކަމުގައި ވާނެއެވެ.}

އައްތިރްމިޒީގެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ. {إِذَا صَلَّيْتُمَا فِي رِحَالِكُمَا ثُمَّ أَتَيْتُمَا مَسْجِدَ جَمَاعَةٍ فَصَلِّيَا مَعَهُمْ، فَإِنَّهَا لَكُمَا نَافِلَةٌ.} (ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.) {ތިޔަބައިމީހުންގެ ތޭރިގޭގައި ނަމާދުކުރުމަށްފަހު، ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރަމުންދާ މިސްކިތަކަށް ތިޔަބައިމީހުން އަތުވެއްޖެ ނަމަ، ތިޔަބައިމީހުންވެސް، އެބައިމީހުންނާއެކު ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވެލައްވާށެވެ. ފަހެ، އެއީ ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި ސުންނަތް ނަމާދެއްކަމުގައި ވާނެއެވެ.}

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِيمَنْ صَلَّى فِى مَنْزِلِهِ ثُمَّ أَدْرَكَ الْجَمَاعَةَ يُصَلِّى مَعَهُمْ، برقم: 575 (1/274،275) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي الرَّجُلِ يُصَلِّي وَحْدَهُ ثُمَّ يُدرِكُ الْجَمَاعَةَ، برقم: 219 (1/424،425) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، إِعَادَةُ الفَجْرِ مَعَ الْجَمَاعَةِ لِمَن صَلَّى وَحْدَهُ، برقم: 857 (1/447،448) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 17475 (29/20) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الرَّجُلِ يُصَلِّى وَحْدَهُ ثُمَّ يُدْرِكُهَا مَعَ الإِمَامِ، برقم: 3640 (2/426،427)

މި ޙަދީޘާ، ކުރިން ދިޔާ އެކަނި ނުވަތަ ޖަމާޢަތުގައި ފަރުޟު ނަމާދު ކޮށްފައި ވީނަމަވެސް ސުންނަތް ނަމާދެއްކަމުގެ ނިޔަތުގައި ޖަމާޢަތުގައި އެ ނަމާދު ދެވަނަ ފަހަރަށް ކުރުން ހުއްދަވާނެކަމުގެ ދަލީލެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ބުރައިދަތުގެފާނު މެންދުރު ނަމާދުގައި، ޢަޞްރު ނަމާދުގައި، މަޣްރިބު ނަމާދު ދެވަނަފަހަރަށް ޖަމާޢަތުގައި ކުރައްވައިފައިވާކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އެ ބޭކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަސްޙާބު ބޭކަލުންނަކަމުގައިވާ އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާގޮތުގައި، އަނަސްގެފާނާއި އަބޫމޫސާގެ ފާނާ ދެ ބޭކަލުން މިރުބަދުގައި (އެބަހީ: ކުދިގާރި އެނދިރިން ބާވަތްތައް އަތިރި ހިލަގާ ތަނެއްގައި) ނަމާދުކުރެއްވުމަށްފަހު، މުޙައްމަދު ބިން ސުލައިމާނުގެފާނު އިމާމުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާ މިސްކިތަކަށް ވަޑައިގެން އެ ކަލޭގެފާނުގެ ފަރާތުގައި އެ ދެ ބޭކަލުން ނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ.

ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިފައިވާ ސަބަބަ ބަޔާންކުރެއްވިކަމުގައިވާ {لاَ تُصَلُّوا صَلاَةً فِي يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: {ފަރުޟު ނަމާދެއް އެއް ދުވަހު ދެފަހަރަށް ނުކުރާށެވެ.}

މި ބަސްފުޅުގެ މާނަ ދަންނަވަމެވެ. އަލްއިމާމު އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. "އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤު (އިބްނު ރާހަވައިހި) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މި ބަސްފުޅުގެ މާނައީ، މިހާރު ފަރުޟު ނަމާދެއް ކުރުމަށްފަހު، އަނެއްކާ ހަމަ އެ ނަމާދު ފަރުޟު ނަމާދެއްގެ ނިޔަތުގައި ކުރުމެވެ. (މިސާލަކަށް މެންދުރު ނަމާދު ކޮށް

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب إِذَا صَلَّى ثُمَّ أَدْرَكَ جَمَاعَةً أَيُعِيدُ، برقم: 579 (276/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4689 (316،315/8) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب النَّهْيِ عَن إِعَادَةِ الصَّلاَةِ عَلَى نِيَّةِ الفَرْضِ، برقم: 1641 (69/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب إِعَادَةُ الصَّلاَةِ، برقم: 2396 (156،155/6) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ لَمْ يَرْ إِعَادَتَهَا إِذَا كَانَ قَدْ صَلاَّهَا فِي جَمَاعَةٍ...، برقم: 3653 (431،430/2) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب لاَ يُصَلي مَكْتُوبَةً فِي يَومٍ مَرَّتَيْنِ، برقم: 1544،1542 (285،284/2)

ނިންމުމަށްފަހު ހަމަ އަނެއްކާ މެންދުރު ނަމާދުގެ ނިޔަތެއްގައި ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރުމެވެ. އެއީ ކޮށްގެންވާނެ ކަމެއްނޫނެވެ.) ނަމަވެސް އެ މީހަކު އެކަނި ނުވަތަ ޖަމާޢަތެއްގައި ފަރުޟު ނަމާދެއް ކުރުމަށްފަހު، ހަމަ އެ ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރަމުންދާ އެހެންބަޔަކާ ބައްދަލުވާ ހިނދު، ސުންނަތް ނަމާދެއްކުރުމަށް ނިޔަތްގެން އެ ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވާ ނަމާދުކުރުމަކީ އެއްދުވަހެއްގައި ފަރުޟު އެއްނަމާދު ދެ ފަހަރަށް ކުރިކަމަކަށް ނުބެލެވޭނެއެވެ. އެއީ، މިގޮތަށް އެކަން ކުރުމަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަމުރުކުރައްވައިފައިވާ ބަސްފުޅަށް ތަބާވެ އެކަށީގެންވާ އިޖުތިހާދެއް ކަމަށްޓަކައެވެ. އޭނާ ފުރަތަމަ ކުރި ނަމާދަކީ، އޭނާއަށް ފަރުޟު ނަމާދެވެ. ފަހުން ކުރި ނަމާދަކީ، އޭނާއަށް ސުންނަތް ނަމާދެކެވެ. ވީމާ އެއީ އެއް ދުވަހު ފަރުޟުނަމާދެއް ދެ ފަހަރަށްކިޔަވާކަން ނުވާހުށްޓެވެ.”

19- ސަލާމްދިނުމަށްފަހު، އިމާމާ ކަނާތްފަރާތަށް ނުވަތަ ވާތްފަރާތަށް އެނބުރިލުމާއި، އެއަށްފަހު އޭނާ ނަމާދުކުރިތަނުން އެހެން ތަނަކަށް ބަދަލުވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން:

މިބާބުގެ ދަލީލަކީ، އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކެވެ.

ޤަބީޞާ ބިން ހުލްބު ނަމަކަށްކިޔުން ތާބިޢީ ބޭކަލަކު އޭނާގެ ބައްޕާ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުޟްވާންލިބިވޭ ހުލްބު[1] (ޔަޒީދު ބިން ޤުނާފާ)ގެ އަރިހުން ރިވާ ކުރައްވިއެވެ. عَن قَبِيصَةَ بْنِ هُلْبٍ، عَن أَبِيهِ ﵁ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَؤُمُّنَا، فَيَنْصَرِفُ عَلَى

---

[1] **ނޯޓް:** ހުލްބު އެއީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ލަގަބެވެ. އަސްލު ނަންފުޅަކީ، ޔަޒީދު ބިން ޤުނާފާއެވެ. އިބްނުދުރައިދާ ބަޔާންކުރައްވައި، އިބްނުހަޖަރު ލިޔުއްވައިފައެވެ. “ހުލްބު (ޔަޒީދު ބިން ޤުނާފާ) ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެންނެވީ އޭނާގެ އިސްތަށިފުޅުގައި އިސްތަށްޓެއްނެތެވެ. ފަހެ، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އޭނާގެ އިސްތަށިފުޅުގައި އަތްފުޅު ފިރުމައިލެއްވުމުން އިސްތަށިހެދިއްޖެއެވެ. ހުލްބުގެ މާނައަކީ، ބޮލުގެ އިސްތަށިގިނަ މީހާއެވެ.” (الإِصَابَة فِي تَمْيِيزِ الصَّحَابَةِ، رقم: 4993 (291/6) (މުތަރުޖިމު)

جَانِبَيهِ جَمِيعًا، عَلَى يَمِينِهِ، وَعَلَى شِمَالِهِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه)[1] މާނައީ: „ހުލްބު (އެބަހީ: ޤަބީޞު ބުން ގަނޑާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން (އަސްޙާބުން) ނާއިގެން ރަސޫލު اللهِ ﷺ އިމާމުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކޮށް ދެއްވައެވެ. ދެން، (ނަމާދުން ސަލާމްދެއްވުމަށްފަހު) އެކަލޭގެފާނު ދެ ފަރާތަށްވެސް އެނބުރިވަޑައިގަންނަވައެވެ. (ބައެއް ފަހަރަށް) ކަނާތްފުށުގެ ފަރާތަށެވެ. (ބައެއް ފަހަރަށް) ވާތްފުށުގެ ފަރާތަށެވެ."

މި ޙަދީޘްރިވާކުރެއްވުމަށްފަހު، އައްތިރްމިޒީ ވިދާޅުވިއެވެ. „މިއީ ޙަސަނު ސަނަދުކާން ރިވާވެގެން ޙަދީޘެކެވެ. ގިނަ އިލްމުވެރިންގެ އަމަލުގައި ބަމަދުކޮށްލުވިނީ އެ ގޮތަށެވެ. ނަމާދުން ސަލާމްދިނުމަށްފަހު އެ މީހަކު ބޭނުންފަރާތަކަށް އެނބުރިލެވިދާން އެވެ. މި ދެގޮތުން ޢަމަލުކުރެއްވުންވެސް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެއެވެ."

އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރަޙްމަތްލައްވާށި އުއްމުލްމުއުމިނީން ޢާއިޝާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކުގައި ވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللّٰهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ إِلاَّ مِقْدَارَ مَا يَقُولُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ، وَمِنْكَ السَّلاَمُ، تَبَارَكْتَ ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ."[2] (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَة)[3] މާނައީ:

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب كَيْفَ الانْصِرَافُ مِنَ الصَّلاَةِ، برقم: 1041 (440/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب [مَا جَاءَ] فِي الانْصِرَافِ عَن يَمِينِهِ وَعَن شِمَالِهِ، برقم: 301 (98/2،99) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب الانْصِرَافُ مِنَ الصَّلاَةِ، برقم: 929 (ص/300)

[2] **ނޯޓް:** ސުނަނު އިބްނުމާޖާގެ ތަޙްޤީޤުކުރެއްވި އަލްޢައްލާމާ މުޙައްމަދު ފުއާދު އަބްދުލްބާޤީ ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ. „މިފަދައިން ކިޔައިދެއްވައިފައިވަނީ ކިޔުމުގެކުރުވުމުގެ، އެ އިންސާފުގެ މޮޅުކަމަށް ނުވިސްނަވައެވެ.“ މީގެ މާނައަކީ، ނަމާދުން ސަލާމް ދެއްވުމަށްފަހު އެ އިންސާފުގެ މޮޅުކަމަށް މާޔަކަށާއި ބޮޑުކަމުގެ ކިޔައިދެވޭގައި ނިކަނުގެ ކިޔުމުގައި ނުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވެސް ކިޔަމަންވެވަޑައިގެން އެނބުރިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެހެން، ވަޒީފާ ނަމާދުން ނިމިވަޑައިގެން އިސްތިޣްފާރުކުރެއްވުމުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވި ތަނުގައި އިންނަވާކަމުގައި ނުވެއެވެ. ކުރިއަށް އެބައެއް ރިވާވާއެއް އައިސްފައި ވެއެވެ.“ وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب الانْصِرَافُ مِنَ الصَّلاَةِ، فِي الْحَاشِيَةِ, (ص/298) (މުތަރުޖިމު)

[3] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب اسْتِحْبَاب الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلاَةِ وَبَيَانِ صِفَتِهِ، برقم: 136–(592) (ص/266،267) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَا يَقُولُ إِذَا سَلَّمَ [مِنَ الصَّلاَةِ]، برقم: 298 (95/2،96) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، كِتَابُ عَمَلُ اليَومِ وَاللَّيلَةِ، باب مَا يَقولُ إِذَا انْتَهَى إِلَى قَومِ فَجَلَسَ إِلَيهِمْ، برقم: 10127 (143/9) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب ما يقال بعد التسليم، برقم: 924 (ص/298) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25979 (124/43) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَن كَانَ يَسْتَحِبُّ إِذَا سَلَّمَ أَن يَقُومَ أَو يَنْحَرِفَ، برقم: 3102 (64/3،65)

‚‚ޢާއިޝަތުގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުން ނިމުވަޑައިގެން ސަލާމް ދެއްވައިފިނަމަ، "اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ، وَمِنْكَ السَّلَامُ، تبارَكْتَ ذَا الْجَلَالِ وَالإِكْرَامِ." މިފަދައިން ކިޔުއްވާވަރަކަށް ނޫނީ، އެ އިނދެވަޑައިގަތުމަކަށް ނުއިންނަވައެވެ.“

އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އުއްމު ސަލަމާގެ ފަރާތުން ހަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا سَلَّمَ، قَامَ النِّسَاءُ حِيْنَ يَقْضِي تَسْلِيمَهُ، وَمَكَثَ يَسِيْرًا قَبْلَ أَنْ يَقُومَ."

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ:[1] "فَأُرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ أَنَّ مُكْثَهُ لِكَيْ يَنْفُذَ النِّسَاءُ قَبْلَ أَنْ يُدْرِكَهُنَّ مَن انْصَرَفَ مِنَ الْقَوْمِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ، وَأَبُويَعْلَى، وَالطَّيَالَسِيُّ) [2]

މާނައީ: ‚‚އުއްމު ސަލަމާގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ނަމާދުން ނިމުވަޑައިގެން ސަލާމް ދެއްވުމުން، އަންހެނުން ސަލާމް ދެއްވާނިމުނު ހިނދު (ޤާމަ އަށް ތެދުވެ) އަންހެނުން ތެދުވެގަންނަވައެވެ (ނުކުމެ) ވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ތެދުވެވަޑައިގަތުމުގެ ކުރިން ހިނދުކޮޅަކު ތަނުގައި ހުންނަވައެވެ.

ޝިހާބު އަށް ފެނިވަޑައިގަތީ ޒުހްރީ ބުނެ ފެނޭގޮތުގައި (ﷲ އެންމެ ރަނގަޅަށް ދަންނަވާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ އަށްފަހު ތެދުވާ އިތުރު އެކަކުގެ އަނބިކަނބަލުން ނުކުމެ ދިއުމަށް ހުންނެވީ، އަންހެނުން ދިޔުމަށް ނޫނީ މިސްކިތުން ނުކުމެ ނުދާތީއެވެ.

---

[1] **ނޯޓް:** ރިވާޔަތުގައި މި ރިވާޔަތް ލިޔުއްވައިދެއްވާ، "فَنَرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ أَنَّ مُكْثَهُ...." މި އިބާރާތަކީ އެއްމެ ސަލަމާގެ ވިދާޅުވުމެއް ނޫން ފަހުން ޒުހްރީ އިތުރުކުރެއްވި ވާހަކައެވެ. އިބްނު ޝިހާބު ޒުހްރީ ބުނާ ގޮތުގައި ﷲ ރަނގަޅަށް ދަންނަވާ ފަދައިން ހުންނެވީ އަންހެނުން ދިޔުމަށެވެ. އައްސަޤުލާނީ ފަތުޙުލްބާރީ ‚‚ފަތްޙުލްބާރީ ޝަރަޙު...ބ/280،281) ގައި މިކަން ދިރާސާ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. މި ވާހަކަ ފަތުޙުލްބާރީ ސަހީފާގައި މި ރިވާޔަތް ތިރީގައި ވާނެއެވެ. އަދި އުއްމު ސަލަމާގެ ބަސްފުޅު ޒުހްރީ ބުނާ ވާހަކައިން ވަކިކޮށް ދެނެގަންނަން ޖެހޭ ކަމެއްކަމަށް ފަތުޙުލްބާރީ ޝަރަޙުގައި ވާނެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب التَّسْلِيمِ، برقم: 873 (270،269/1) ، وَ فِي بَاب مُكْثِ الإِمَامِ فِي مُصَلَّاهُ بَعْدَ السَّلَامِ، برقم: 850،849 (273،272/1) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب انْصِرَافِ النِّسَاءِ قَبْلَ الرِّجَالِ مِنَ الصَّلَاةِ، برقم: 1040 (440/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26541 (163،162/44) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 31–(6909) (339/12) ، وَ برقم: 105–(6983) (417،416/12) ، وَ برقم: 132–(7010) (442،441/12) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1709 (178/3)

ފުރުޞަތު ދެއްވުމަށްޓަކައެވެ. އަދި، ޖަމާޢަތަށް ހާޒިރުވެތިއްބެވި ބޭކަލުންނާ އެކަނބަލުން (މިސްކިތުން ނުކުންނަވުމުގައި) ބައްދަލު ނުވުމަށްޓަކައެވެ. މޮޅަށް ދެނެވޮޑިގެންވަނީ اللهُ އެވެ.”

20- އިމާމާ ނުވަތަ މައުމޫމާ އުސްތަނެއްގައި ހުރުން:

މައުމޫމުންނަށްވުރެ އުސްތަނެއްގައި އިމާމުހުރުމަކީ، މަކުރޫހު ކަމެކެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫމަސްޢޫދުލްއަންޞާރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. **عَن أَبِي مَسعُودٍ الأَنْصَارِيِّ قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَن يَقُومَ الإِمَامُ فَوقَ شَيءٍ، وَالنَّاسُ خَلْفَهُ، يَعْنِي أَسْفَلَ مِنهُ."** (رَوَاهُ الدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: “އަބޫމަސްޢޫދުލްއަންޞާރީ ވިދާޅުވިއެވެ. މީސްތަކުން އިމާމާގެ ފަހަތުގައި ތިރީތަނެއްގައި، އިމާމާ އުސްތަނެއްގައި ހުރުން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ނަހީކުރެއްވިއެވެ.”

މިއީ އައްދާރަޤުޠްނީ ރިވާކުރައްވާ ހަދީޘެކެވެ. “އަލްމުޙައްލާ” ގައި އިމާމު ފޮތުގައި އިމާމް (އިބްނުޙަޒްމް) މި ހަދީޘް ޞައްޙަކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

މި މައުޟޫޢާ ގުޅޭގޮތުން، ޞަޙާބީއިން ޢަމަލުކުރެއްވި ގޮތް ބަޔާންވެގެންވާ ހަދީޘެއް ހައްމާމުބްނުލްޙާރިޘްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. **عَن هَمَّامٍ، قَالَ: "صَلَّى بِنَا حُذَيفَةُ عَلَى دُكَّانٍ مُرْتَفِعٍ، فَسَجَدَ عَلَيهِ، فَجَبَذَهُ أَبُو مَسْعُودٍ، فَتَابَعَهُ حُذَيفَةُ، فَلَمَّا قَضَى الصَّلاَةَ، قَالَ أَبُو مَسْعُودٍ: أَلَيسَ قَدْ نُهِيَ عَن هَذَا؟ فَقَالَ لَهُ حُذَيفَةُ، أَلَم تَرَنِي قَدْ تَابَعْتُكَ؟"** (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالشَّافِعِيُّ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَابْنُ الْجَارُودُ)[2] މާނައީ: “ހައްމާމު

---

[1] الدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَن يَقُومَ الإِمَامُ فَوقَ شَيءٍ، وَالنَّاسُ خَلْفَهُ، برقم: **1/1882** (463/2)

[2] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الإِمَامِ يَقُومُ مَكَانًا أَرْفَعَ مِنْ مَكَانِ الْقَوْمِ، برقم: **597** (283/1) ، وَالشَّافِعِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، البَابُ الثَّامِن، فِيمَا يُمْنع فِعله فِي الصَّلاَةِ وَ مَا يُبَاحُ فِيهَا، برقم: **353** (266/1) ، وَ الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الصَّلاَةِ، نَهى أَنْ يَقُومَ الإِمَامُ فَوْقَ وَيَبْقَى النَّاسُ خَلْفَهُ، برقم: **764،763** (316/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، باب النَّهْيُ عَن قِيَامِ الإِمَامِ عَلَى مَكَانٍ أَرْفَعُ مِنَ الْمَأْمُومِينَ إِذَا لَم يُرِدِ تَعْلِيم النَّاس، برقم: **1523** (13/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرضُ مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: **2143** (515،514/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ فِي مُقَامِ الإِمَامِ، برقم: **5232** (154/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب إِذَا وَقَفَ الإِمَامُ فِي مَكَانٍ أَرْفَعُ، برقم: **831** (392/3) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُنتَقَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب صَلاَةُ الإِمَامِ عَلَى دُكَّانٍ، برقم: **313** (ص/87)

(އިބްނުލްބާރިޒީ) ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ފަހަރަކު އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ބުރައިދަތުގެފާނު (މަދީނާގައި) މިމަންފުނާއިގެން ޓާކިޔެއް ހެދި ދެ އުސް އެއްޗެއްގެ މަތީގައި ހުންނަވައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އޭގެ މަތީގައިހުންނަވައި ސަވާރުކުރަސްވާ ގައިގެންނުވިއެވެ. ފަހެ، (އެއިނުތު) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫމަސްޢޫދުގެފާނު (ނަމާދަށް ހުންނަވައި) އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ބުރައިދަތުގެފާނުގެ ގޮސްފާޅުގައި ހިއްޖަވައި) ފަހަރަކު ދަންމަވައިގެއްވިއެވެ. ފަހެ، ބުރައިދަތުގެފާނު، އެ ކަލޭގެފާނަށް އިޖާބަދެއްވިއެވެ. (އެބަހީ: އަބޫމަސްޢޫދުގެފާނު ފަހަރަކު ދަންމަވައި ގެއްލުމުން، ބުރައިދަތުގެފާނު އެ ހުންނެވި އޭގެ މަތިން މިރިޔަދެއް ފަހިބައިވާ އެއިގަތެވެ.) ފަހެ، ނަމާދަށްފަހު އަބޫމަސްޢޫދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ ނަބިއްޔާގެއްވިގޮތާ ކަމެއް ނޫންތޯއެވެ؟ (އެބަހީ: މަޢުމޫމުންނަށްވުރެ އުސްތަންއެއްގައި އިމާމަކު ނަމާދުކުރުވުމަކީ ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ނަހީ ކުރައްވައިފައިވާ ކަމެއްނޫންތޯއެވެ؟) ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ބުރައިދަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑު ކަލޭގެފާނުގެ އިސްތިޖާބަތް ދެއްވީ ދެކެވުނުކަމަށް ހެއްޔެވެ؟ (އެބަހީ: ކަލޭގެފާނު މިމަންހާ ފަހަރަކު ދަންމަވައި ގެއްލުމުން މިމަންނާއަށް އެކަށް ހަމަދުވިއެވެ.)"

މައުމޫމުންނަށްވުރެ އުސްތަންއެއްގައި އިމާމާ ނަމާދުކުރުވުމުގެ ޙުކުމް ބޭނުމެއް އެކަމާ މައްޗަށް ދަލީލު ކަމަށްވާ ކަމެއްނުވެއެވެ. މިބައިގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ސަހުލު ބިން ސަޢުދު ސާޢިދީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. عَن سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رضي الله عنه قَالَ: "رَأَيتُ النَّبِيَّ ﷺ جَلَسَ عَلَى الْمِنبَرِ أَوَّلَ يومٍ وُضِعَ، فَكَبَّرَ وَهُوَ عَلَيهِ، ثُمَّ رَكَعَ، ثُمَّ نَزَلَ القَهْقَرَي، وَسَجَدَ فِي أَصلِ الْمِنبَرِ، ثُمَّ عَادَ، فَلَمَّا فَرَغَ، أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ، فَقَالَ: {أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّمَا صَنَعْتُ هَذَا لِتَأْتَمُّوا بِي، وَلِتَعَلَّمُوا صَلاَتِى.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: "ސަހުލު ބިން ސަޢުދު ވިދާޅުވިއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب الصَّلاَةِ فِي السُّطُوحِ وَالْمِنْبَرِ وَالْخَشَبِ، برقم: 377 (142/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب جَوَازِ الْخُطْوَةِ وَالْخُطْوَتَيْنِ فِي الصَّلاَةِ، برقم: 44-(544) (ص/246،247) وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فِي اتِّخَاذِ الْمِنْبَرِ، برقم: 1080 (455/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي بَدْءِ شَأْنِ الْمِنبَرِ، برقم: 1416 (ص/455) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22871 (512/37،513)

ދާމްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މިންބަރުކޮޑު ތައްޔާރުކުރެވި އެ ބެހެއްޓުމުން އެންމެ ފުރަތަމަ ދުވަހު އިތުރުއެކަލޭގެފާނު މިންބަރުގައި އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވަނިކޮށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަތީމެވެ. އެކަމަކު މިންބަރުގައި ހުންނަވައި (ނަމާދުކުރެއްވުމަށް) ތަކުބީރު ވިދާޅުވެ ގިރާއަތްކުރައްވައިފިއެވެ. އެއަށްފަހު ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ފަސްފަހަތަށްޖެހިލައްވައިގެން (މިންބަރުން) ފައިބައިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި މިންބަރުގެ ކައިރީ (ބިންމަތީގައި) ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު މިންބަރަށް އަރާވަޑައިގެންނެވި އެވެ. ފަހެ، (މިގޮތުގެމަތީން) އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ފުރިހަމަ ކުރެއްވުމުންފަހު މީސްތަކުންނާދިމާއަށް އެނބުރިވަޑައިގެން ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. {އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންކަލޭގެފާނު މިކަންތައްކުރީ ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނާ އިޤްތިދާކުރުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާގޮތް ދެނެ ގަތުމަށްޓަކައެވެ.}“

އިމާމަށްވުރެ މައްޗުވުމާ އުސްތަނެއްގައި ހުރުމަކީ ހުއްދަކަމެކެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، ސަޙާބީ ބޭން ވަންބޫރާއި، އަނަސްފާއިރާއި، އަބޫހުރައިރާއި، އަލްބަރާއު ބިން ޢާޒިބު ރިވާކުރައްވައިފައިވާ، އެ ކަލޭގެފާނުން اللّٰهُ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ބޭފުޅުންގެ ފަދަ ޢަޒީޒުން އެބައިމީހުން ރިވާކުރައްވައެވެ. عَن صَالِحٍ مَوْلَى التَّوْأَمَةِ: أَنَّهُ رَأَى أَبَا هُرَيْرَةَ يُصَلِّي فَوْقَ ظَهْرِ الْمَسْجِدِ بِصَلَاةِ الإِمَامِ فِي الْمَسْجِدِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ مُعَلَّقًا، وَالشَّافِعِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1]

މާނައީ: ”ސާލިޙު މައުލައްތައުއަމާ (ސާލިޙު ބިން ނަބްހާން) ވިދާޅުވިއެވެ. މިސްކިތުގެ އިމާމާ އިޤްތިދާވެގެން، އަބޫހުރައިރާގެފާނު (ގިނިކަންޖެ) މިސްކިތުގެ ފުރާޅު މަތީގައި ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނަވާތަން މިހެންނާ ދެކެވަޑައި ގަތީމެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެފާނުގެ ޢަމަލުފުޅުގެތެރެއިން މި މައްސަލައިގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَن حُمَيدٍ، قَالَ: "كَانَ أَنَسٌ ﵁ يَجْمَعُ مَعَ الإِمَامِ، وَهُوَ فِي

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَاب الصَّلَاةِ فِي السُّطُوحِ وَالْمِنْبَرِ وَالْخَشَبِ، (142/1) ، وَالشَّافِعِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، الْبَابُ السَّابِعِ، فِي الْجَمَاعَةِ وَأَحْكَامِ الإِمَامِ، برقم: 318 (249/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب صَلَاةِ الْمَأْمُومِ فِي الْمَسْجِدِ أَوْ عَلَى ظَهْرِهِ أَوْ فِي رُحْبَتِهِ بِصَلَاةِ الإِمَامِ فِي الْمَسْجِدِ...، برقم: 5245 (157/3)

دَارِ نَافِعِ بْنِ عَبْدِ الْحَارِثِ، بَيتٌ مُشْرِفٌ عَلَى الْمَسْجِدِ، لَهُ بَابٌ إِلَى الْمَسْجِدِ، فَكَانَ يَجْمَعُ فِيهِ، وَيَأْتَمُّ بِالإِمَامِ." (رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] މާނައީ: "ޙުމައިދު (ރަޙިމަހުﷲ) ވިދާޅުވިއެވެ. ނާފިޢު އިބްނު ޢަބްދުލްޙާރިޘްގެ ގޭގައި ހުންނަވައި، އަނގަސްދޭކޮޅުން މިސްކިތުގެ އިމާމާއާ އިޤުތިދާކޮށްވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އެ ގޮތަކީ މިސްކިތާ ގުޅިފައިވާ، އަދި މިސްކިތަށް އެ ގޭއިން ދޮރެއްކަނޑާފައިވާ ގެއެކެވެ. އެ ކަމުގެ ގޮތުން އެ ގޭގައި ހުންނަވައި މިސްކިތުގެ އިމާމާއާ އިޤުތިދާކޮށްވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވައެވެ."[2]

އަލްއިމާމު ޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ދަންނައެވެ! މައުމޫމާ އިމާމާ މާބޮޑަށް ދުރުގައި ނުވަތަ އުހުގައި ހުރުއްޖެނަމަ، ބިމުންފުރިގެން ތިންސަތޭކަ ދުރުގެ އުހުގައި ހުރުމާއެކު، އޭގެސަބަބުން އިމާމާގެ ހަރަކާތްތައް މައުމޫމާއަށް އެނގޭވަރު ނުވާނަމަ އިމާމާއަށްވުރު އުސްމިނެއްގައި ނުވަތަ އިމާމާ މާދުރުގައި މައުމޫމާ ހުރުން ހުއްދަ ނުވާނެކަމަށް ޢިލްމުވެރިންގެދެމެދުގައި އިޖުމާޢުވެ އެއްބަސްވެފައިވެއެވެ. މި ކަމުގައި މިސްކިތުގައި މައުމޫމާ ހުރުމާ އެކުން ތަނެއްގައި ހުރުމުގައި ތަފާތުވެއްޖެނަމަ ނަމަވެސް އިމާމާ މައުމޫމާ ދެމެދުގައިވާނީ މިބުނެވުނު ދުރުމިނަށްވުރެ ކައިރި މިނަށްނަމަ އަޞްލަކީ ހުއްދަވުމެވެ. މަޝްހޫރުކަމަށްވަނީ އެ ކަމުގެ ތަރުޖީޙް އޮތްކަމަށްވާނެއެވެ. މި ބުނެވުނު އަޞްލަކީ ބާރުގަދަ ކަމެއްކަމުގައި ކުރިން ބަޔާންކުރެވިފައިވާ އަބްދުލްޙައްޤުގެ ބަސް އެއްވެސް ޢާލިމަކު އާދަ އިންކާރުކުރައްވައިފައެއް ނުވެއެވެ."[3]

---

[1] ابْنُ أَبِي شَيبَة، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَنْ كَانَ يُرَخِّصُ فِي ذَلِكَ، (يَعْنِي: فِي الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ يُصَلِّي وَبَينَهُ وَبَيْنَ الإِمَامِ حَائِطٌ)، برقم: **6214** (**328/4**)

[2] **ނޯޓު:** އަނގަސްދޭކޮޅުން މިހާރުގެ ފުރަތަމަ ސަފުތަކުގެ ސަރަހައްދުގައި ވީހިނދު، ސަޙާބީ ބިން މަސްޢޫދު އެ ކަންކަމުގެ ސަރަހައްދުގައި ރިވާކުރައްވައިފައިވާކަމަށެވެ. އެ ގޮތުން އަނގަސްދޭކޮޅު މި ރިވާޔަތުގައި ނުފެނެއެވެ. ނަމަވެސް އިބްނު އަބީ ޝައިބާ އެ ކަންކަމުގެ މުސްނަދުގައި ރިވާކުރައްވައިފައިވާ މިންވަރަށް މިސްކިތުގައި ޖެހިގެން އޮވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[3] نَيلُ الأَوطَار، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب وُقُوف الإِمَام أَعْلَى مِنْ الْمَأْمُومِ وَبِالْعَكْسِ، (**217/4**)

21- އިމާމާއާ މައުމޫމާއާ ދެމެދުގައި ހުރަހެއްހުރުމާ އިޤްތިދާކުރުން:[1]

އިމާމާއާ މައުމޫމާއާ ދެމެދުގައި ހުރަހެއްހުރުމާ، އިމާމާ އެއް ރުކުނުން އަނެއް ރުކުނަށް ބަދަލުވުން މައުމޫމަށް ފެނިގެން ނުވަތަ އަޑުއިވިގެން އެނގޭނަމަ، އެހާލަތުގައި އިމާމާ ދެމެދު ހުރަހެއް ހުރިނަމަވެސް އިޤްތިދާކުރުން ޞައްޙަވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމުލްބުޚާރީ މުޢައްލަޤުކޮށް ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ''އަލްޙަސަން (އަލްބަޞްރީ) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާއާ އިމާމާ ދެމެދުގައި ކުޑަ ފެންކޯރެއް ހުރަހެއް ކަމުގައިވިޔަސް (އިމާމުގެ ހަރަކާތްތަކެއް އެނގޭނަމަ) އިޤްތިދާކުރުން ޞައްޙަވާނެއެވެ.''

އަބޫމިޖްލަޒް ވިދާޅުވިއެވެ. ''މައުމޫމާއާ އިމާމާ ދެމެދުގައި ހުރަހެއްކަމުގައި މަގެއް ނުވަތަ ފާރެއް ހުރިކަމުގައިވިޔަސް، އިމާމާ ޙަރަމަބަން ތަކުބީރުކީއަޑު އިވުން ކަމަށްވާނަމަ، އިޤްތިދާކުރުން ޞައްޙަވާނެއެވެ.''[2]

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައި ނަމާދުކުރައްވިއިރު އަޞްޙާބު ބޭކަލުން އެ ކޮޓަރިކޮޅުގެބޭރުން އެކަލޭގެފާނާ އިޤްތިދާވެވަޑައިގެން ނަމާދު ކުރައްވިވާހަކަ ދީގެކުރީގައި ބަޔާންވެފައިވެއެވެ.

22- ނަމާދުގެ ރުކުންތައް ނުވަތަ ނަމާދު ޞައްޙަވުމުގެ ޝަރުޠުތައް ދޫކޮށްލާ އިމާމާ އިޤްތިދާކުރުމުގެ ޙުކުމް:

ނަމާދުގެ ރުކުންތައް ނުވަތަ ނަމާދު ޞައްޙަވުމުގެ ޝަރުޠުތައް ދޫކޮށްލާ އިމާމާ އިޤްތިދާކުރިނަމަވެސް މައުމޫމަކަށް އެކަން އެނގިފައިނުވާނަމަ، އެހެން އިމާމާ

---

[1] ނޯޓް: [illegible] اللَّهِ ﷺ [illegible] (ސ/281،282) [illegible]
(މުތަރުޖިމު)

[2] رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ تَعْلِيقًا، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب إِذَا كَانَ بَيْنَ الإِمَامِ وَبَيْنَ الْقَوْمِ حَائِطٌ...، (239/1)

އިޤްތިދާކުރުން ސައްޙަވާނެއެވެ. މިކަމުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {يُصَلُّونَ بِكُمْ فَإِنْ أَصَابُوا فَلَكُمْ وَلَهُمْ، وَإِنْ أَخْطَئُوا فَلَكُمْ وَعَلَيْهِمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالبَزَّارُ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައި: "އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައި މީހުންނާއިގެން އެއުރެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރައްވާނެއެވެ. އެއުރެން (ކުރެއްވުމުގައި) ރަނގަޅަށް ނަމާދުކުރައްވައިފިނަމަ، އެ ކަމުގެ ޘަވާބު އެއުރެންނަށާއި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ލިބޭނެއެވެ. އަދި އެއުރެން (އިމާމުވެ ނަމާދުކުރެއްވުމުގައި ކުށެއް ކުރައްވައިފިނަމަވެސް ތިޔަބައި މީހުންނަށް ނަމާދުގެ ޘަވާބު ލިބޭނެއެވެ. އެކަމުގެ ގެއްލުން އޮންނާނީ އެބައި މީހުންނަށެވެ.}"

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ސަހްލު ބްނު ސަޢްދުއް ސާޢިދީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَن سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ ﵁ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {الإِمَامُ ضَامِنٌ، فَإِن أَحْسَنَ فَلَهُ وَلَهُمْ، وَإِن أَسَاءَ فَعَلَيهِ وَلاَ عَلَيهِمْ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه)[2] މާނައި: "ސަހްލު ބްނު ސަޢްދު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ބަޔާން ކުރައްވާތީ ތިމަން އަޑުއެއްސެވީމެވެ. {އިމާމަކީ ޟާމިންވާ މީހެކެވެ. ފަހެ، އޭނާ ނަމާދު ރަނގަޅަށް ކުރައްވައިފިނަމަ، އެ ކަމުގެ ރަނގަޅުކަމާއި ޘަވާބު އޭނާއަށާއި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ލިބޭނެއެވެ. އަދި އޭނާ ނަމާދުގައި ކުށެއް ކުރައްވައިފިނަމަ އެ ކަމުގެ އުނިކަން ލިބޭނީ އޭނާއަށެވެ. ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެ ކަމުގެ ގެއްލުމެއް ނުލިބޭނެއެވެ.}

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب إِذَا لَمْ يُتِمَّ الإِمَامُ وَأَتَمَّ مَنْ خَلْفَهُ، برقم: **694** (**230/1**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **8663** (**299/14**) ، وَ برقم: **10930** (**542/16**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرْضُ مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، بزِيَادَةِ: {سَيَأْتِي أَقْوَامٌ ــ أَوْ يَكُونُ أَقْوَامٌ ــ} برقم: **2228** (**607/5**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب كَرَاهِيَةِ الإِمَامَةِ، برقم: **5330** (**181/3**) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، كَمَا فِي ابنِ حِبَّانَ، برقم: **3-(5843)** (**220/10**) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، بزِيَادَةِ: { يَكُونُ عَلَيكُم أُمَرَاءُ.} برقم: **8714** (**252/15**) وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا عَلَى الإِمَامِ مِن إِتْمَامِ الصَّلاَةِ، برقم: **839** (**405/3**)

[2] ابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَا يَجِبُ عَلَى الإِمَامِ، برقم: **981** (ص/**314**)

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ޢަމަލުފުޅެއް މި މައުޟޫޢުގައި ސަނަދަކުން ރިވާވެފައިވެއެވެ. عَن الشَّرِيدِ الثَّقَفِيِّ: "أَنَّ عُمَرَ ﵁ صَلَّى بِالنَّاسِ وَهُوَ جُنُبٌ، فَأَعَادَ، وَلَمْ يَأْمُرهُمْ أَن يُعِيدُوا."[1] މާނައީ: "އައްޝަރީދުއް ޘަޤަފީ (އެކަލޭގެފާނު ރިވާކުރައްވައި) ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (ޢުމަރު ބިން ޚައްޠާބު) ޢުމަރުގެފާނު ޖުނުބުވެރިވެ ހުންނަވަނިކޮށް މީސްތަކުންނާއެކު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. (ނަމާދުނިންމަވައި ހަނދުމަފުޅުވުމުން ހިނައި ފެންވަރުއްވައި ވަޑައިގެން) އެ ކަލޭގެފާނު އެ ނަމާދު އަލުން ކުރެއްވިއެވެ. އަދި މީސްތަކުން އެ ނަމާދު އަލުން ކުރުމަކަށް އެ ކަލޭގެފާނު އަމުރެއް ނުކުރައްވައެވެ."

23- ނަމާދުގައި އިސްތިޚްލާފުކުރުން:

ނަމާދުގައި އިސްތިޚްލާފުކުރުމަށް ދެންނެވީ، އިމާމަށް ޢުޛުރުވެރި ކަމަކާހުރެ، ނަމާދުން ބޭރުވާން ޖެހިއްޖެނަމަ، އެމަނިކުފާނު ނަމާދުން ނިކުމެވުމަށްޓަކައި ފަހަތުގައިތިބި މުޤްތަދީންކުރެ މީހަކު އިމާމުގެ މަޤާމަށް އިސްކުރުމެވެ.

އިމާމާ ނަމާދުން ބޭރުވާންޖެހޭ ކަންކަމަކީ، ނަމާދުބާތިލުވާ ފަދަ ކަމެއް، ނުވަތަ އެހެން އިމާމުގެ ނަމާދު ނުކުރެވޭފަދަ ކަމެއްގެން ބައެއް ކަންކަމެވެ.

މި މައުޟޫޢުގައި އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ޢަމަލުފުޅެއް ސަނަދަކުން ރިވާވެފައިވެއެވެ. عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ: إِنِّي لَقَائِمٌ مَا بَيْنِي

---

[1] رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ، فِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب الصَّلاَةُ بِالنَّجَاسَةِ...، برقم: 4863 (348/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَلاَةُ الإِمَامِ وَهُوَ جُنُبٌ أَو مُحْدَثٌ، برقم: 1371 (188/2، 187) ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، الرَّجُلُ يُصَلِّي بِالقَومِ وَهُوَ عَلَى غَيْرِ وُضُوءٍ، بِلَفْظ: "أَنَّ عُمَرَ صَلَّى بِالنَّاسِ وَهُوَ جُنُبٌ، فَأَعَادَ، وَأَمَرَهُم أَن لاَيُعِيدُوا." برقم: 4604 (471/3) **ނޯޓް:** ދާރަޤުޠްނީގައި މި ރިވާޔަތް ގެންނަވައިފައިވަނީ ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލުން ބަޔާންކުރެއްވުމާ ނުލައެވެ. ހަމަ އެކަން ބަޔާންކޮށްދިނީ ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވައިފައިވާކަން ފެނެއެވެ. މި ބަޔާންތަކުގައި ތިއްބެވިއިރުވެސް، އައްޝަރީދުގެ ފަރާތުން އިބްނު އަބީޝައިބާ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

وَبَيْنَ عُمَرَ إِلاَّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ غَدَاةَ أُصِيبَ، فَمَا هُوَ إِلاَّ أَنْ كَبَّرَ، فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: قَتَلَنِي، أَوْ أَكَلَنِي الْكَلْبُ، حِيْنَ طَعَنَهُ، وَتَنَاوَلَ عُمَرُ يَدَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، فَقَدَّمَهُ، فَصَلَّى بِهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ صَلاَةً خَفِيفَةً." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "ޢަމްރު ބްނު މައިމޫން (ނަމަވެރި ތާބިޢީ ބޭކަލުން) ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢުމަރުގެފާނު (ނަމާދަށް ކުރިއަރުއްވައިގެން) އެ ކަލޭގެފާނަށް ޙަމަލާދިން ދުވަހު އަހަރެން މިސްކިތުގައި ހުންނެވީމެވެ. އަހަރެންނާއި ޢުމަރުގެފާނާ ދެމެދުގައި އެ ދުވަހުގެހެނދުނު ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނު ފިޔަވައި އެހެން ބޭކަލަކު ނުހުއްޓެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު ތަކުބީރު ކިޔުއްވުމާއެކު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ހަށިގަނޑަށް ޙަމަލާދިންހިނދު، "އަހަރެން ކަލްބު މަރައިފިއެވެ ނުވަތަ އަހަރެން ކުއްތާ ކައިފިއެވެ" އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއިރު އަހަރެންނަށް އެހުނެވެ. ދެން، ޢުމަރުގެފާނު، ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބްނު ޢައުފުގެ އަތްޕުޅުގައި ހިއްޕަވައި، އެ ކަލޭގެފާނު ކުރިއަށް ނެރުއްވިއެވެ. ދެން، އެ ބޭކަލުންނާއިގެން ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ވަރަށް ކުރުކޮށް ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ."

މި މައްސަލައިގައި އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަލީގެފާނުގެ ޢަމަލުފުޅެއްވެސް ރިވާވެފައިވެއެވެ. عَن أَبِى رَزِينٍ قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ ﵁ فَرَعَفَ، فَالْتَفَتَ، فَأَخَذَ بِيَدِ رَجُلٍ فَقَدَّمَهُ، فَصَلَّى وَخَرَجَ عَلِيٌّ ﵁. (رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[2] މާނައީ: "އަބޫ ރަޒީން ނަމަވެރި (ތާބިޢީ) ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަލީގެފާނުގެ ފަހަތުގައި (އެއް ދުވަހު) އަހަރެން ނަމާދު ކުރީމެވެ. ދެން، ޢަލީގެފާނުގެ ނޭފަތްޕުޅުން ލޭއައެވެ. އެހިނދު އެ ކަލޭގެފާނު (މިސްކިތުން ނުކުތުމަށް) އެނބުރިވަޑައިގެން ފަހަތަށްބައްލަވައިލެއްވި މީހެއްގެ އަތުގައި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ فَضَائِلَ الصَّحَابَةِ، باب قِصَّةُ البَيعَةُ وَالاتِّفَاقِ عَلَى عُثْمَانَ بْن عَفَّانَ ﵁...، برقم: 3700 (3/19،21) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ إِخْبَارُهُ ﷺ عَن مَنَاقِبِ الصَّحَابَةِ...، برقم: 6917 (15/350،355) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الصَّلاَةِ بِإِمَامَيْنِ أَحَدُهُمَا بَعْدَ الآخَرِ، برقم: 5255،5256 (3/160،161) ، وَ فِي كِتَابِ الْجِرَاحِ، باب الْحَالِ الَّتِي إِذَا قَتَلَ بِهَا الرَّجُلُ أُقِيدَ مِنْهُ، برقم: 16014 (8/84،85)

[2] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الصَّلاَةِ بِإِمَامَيْنِ أَحَدُهُمَا بَعْدَ الآخَرِ، برقم: 5258 (3/162) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الإِمَامُ يَحْدُثُ فِي صَلاَتِهِ، برقم: 3670 (2/352،353)

ހިއްޕަވައި އޭނާ ކުރިއަށް ނުކުއްވިއެވެ. ދެން، އޭނާ މިސްކިތުންނާއިގެން ނަމާދު ދުރުހަމަކުރިއެވެ. ދެން، ބަލިގޮތުން (ވުޟޫކުރެއްވުމަށްޓަކައި) ބާރަށް ނުކުމެވަޑައި ގެންނެވިއެވެ." 1

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިމާމާއަށް ނަމާދުގައި ކަމެއް ދިމާވެއްޖެ ނަމަ އޭނާގެ މަގާމުގައި އެހެން މީހަކު އިސްކުރުން ހުއްދައެވެ. އެއީ ބުރަކަށިގޮތުންނާއި އަލިފާނުގެ ހަދިޔާގެ ގޮތުން މީހުންނަށް އެކަމުގައި ފަސޭހަ ލިބިގެންނެވެ. އަދި މުޢާމަލާތުގެ ގޮތުން އިމާމުވެވޭ މީހުން ނަމާދުގައި ހުއްޓުމުގެ ކުރިން، ބަޔަކުމީހުން ނުރުހޭ މީހަކު އިސްކުރުމަކީ މިސްކިތުގެ އަދަބާއި ޚިލާފު ކަމެކެވެ."

24- ބަޔަކުމީހުން ނުރުހޭ މީހަކު އިމާމުކަމުގައިވުން:

ބަޔަކުމީހުން ނުރުހޭ މީހަކު އެބައިމީހުންގެ އިމާމުކަމުގައިވުން މަނާ ކުރައްވާފައިވާ އެތަކެއް ހަދީޘް ވާރިދުވެގެންވެއެވެ. މިތަނުގައި ނުރުހޭ މީހާ ބުނުއްވުން ބަހުގެ މާނައަކީ، މީހާގެ ނުރުހުންތެރިވުން ހުއްދަވާފަދަ ޝަރުޢީ ސަބަބަކާއިގެން ދީނީގޮތުން އެ މީހާއާމެދު ނުރުހުންތެރިވުމެވެ.

އެ ދެބޭކަލުންނަން ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢައްބާސްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެ ފަރާތުން އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنِ ابْن عَبَّاس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَن رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {ثَلاَثَةٌ لاَ تُرْفَعُ صَلاَتُهُم فَوقَ رُؤُوسِهِمْ شِبْرًا، رَجُلٌ أَمَّ قَومًا وَهُم لَهُ كَارِهُون، وَامْرَأَةٌ بَاتَتْ وَزَوجُهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ، وَأَخَوَانِ مُتَصَارِمَانِ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبَرَانِيُّ) 2

---

[1] ނޯޓް: ދީނުގެ ސުންނަތުގައި މި ރިވާޔަތަކީ ސަޙީޙް ޙަދީޘެއް ނުކުތްވައިފައިވާ ރިވާޔަތެއްކަމަށް ދެއްކިއްޖައިފައެވެ. ސަޙީޙް ބުން މަންޒިލުގެ ސުނަނުން މި ރިވާޔަތް ނަފްސުމުން އިޞްލާޙް ކުރުމުން އަލްބާނީ އާއި އަބޫދާއޫދުގެ އަލްބަނީގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާކަމަށް ވަނީމުން މީގެތެރޭ ލިޔުއްވައިފައި ބައިނޭގެ ރިވާޔަތެވެ. (މުޙައްރިރު)

[2] ابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَن أَمَّ قَومًا وَهُم لَهُ كَارِهُونَ، برقم: 971 (ص/311) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب صفة الصلاة، برقم: 1757 (53/5) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 12275 (449/11)

މާނައީ: "ޢައްބާސްގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިން ބާވަތެއްގެ މީހުންގެ ނަމާދު އެބައިމީހުންގެ ބޮލުންފުރިގެން ކައިވަޅެއްގެ މިންވަރަކަށްވެސް މައްޗަށް ނުއުފުލޭނެއެވެ. (އެބައިމީހުންނީ) އެ މީހަކާމެދު ބަލައި ނުރުހޭ މީހަކު އެބައިމީހުންނަށް އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުވާ މީހާއި، އެ އަންހެނަކާމެދު އެކަނބުލޭގެ ފިރިމީހާ ނުރުހިފައިވާ ހާލު ރޭގަނޑު ހޭދަކުރާ ނިދާއިރު އަންހެނާއި، އެކަކު އަނެކަކާ ދުރަށްވެ ގުޅުންކަނޑައިލައިފާ ދެ އަޚުންނެވެ.}"

އައްޝައިޚު (ޢަބްދުލްޢަޒީޒު ބިން ބާޒު) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މި ޙަދީޘަކީ ރަނގަޅު ސަނަދުތަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ.

އެ [illegible] اللَّهُ [illegible] ޢަމްރުބުނުލް ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގޮފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ: {ثَلاَثَةٌ لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُمْ صَلاَةً: مَنْ تَقَدَّمَ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ، وَرَجُلٌ أَتَى الصَّلاَةَ دِبَارًا، وَرَجُلٌ اعْتَبَدَ مُحَرَّرَهُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: "ޢަމްރުބުނުލް ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގޮފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިން ބާވަތެއްގެ މީހުންގެ ނަމާދު اللَّهُ ތަޢާލާ ޤަބޫލެއް ނުކުރައްވާނެއެވެ. (އެއީ) އެ މީހަކާމެދު ބަލައި ނުރުހޭ މީހަކު އެބައިމީހުންގެ އިމާމުކަމުގައި އިސްވާމީހާއި، [illegible] [illegible]، އެހެން މީހުން ނަމާދުކޮށް ނިމުމުން ނަމާދަށް އަންނަ މީހާއި، ތިމާ މިނިވަންކޮށްލި [illegible] [illegible] މީހާއެވެ.}[2]

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الرَّجُلِ يَؤُمُّ الْقَوْمَ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ، برقم: 593 (282/1) ، ابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَن أَمَّ قَومًا وَهُم لَهُ كَارِهُونَ، برقم: 970 (ص/311) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ فِيمَنْ أَمَّ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ، برقم: 5339 (183،182/3) وَقَالَ: الْحَدِيثُ بِهَذَا الْمَعْنَى إِنَّمَا يُرْوَى بِإِسْنَادَيْنِ ضَعِيفَيْنِ، أَحَدُهُمَا مُرْسَلٌ وَالآخَرُ مَوْصُولٌ.

[2] **ނޯޓް:** މިމާނައިގައި މުޢައްލިފު ގެންނަވައިފައިވާ ދެ ރިވާޔަތަކީވެސް ޟަޢީފު ދެ ރިވާޔަތެވެ. ފުރަތަމަ ރިވާޔަތުގެ [illegible] ދެ [illegible] [illegible] ސަނަދުތަކުން [illegible] ރިވާވެފައިވެއެވެ. އަދި ދެވަނަ ރިވާޔަތުގެ ފުރަތަމަ [illegible] [illegible] [illegible] ސާބިތުވެއެވެ. އަލްބައިހަޤީ ދެވަނަ ރިވާޔަތް [illegible] ވިދާޅުވެފައިވާ ޢިބާރާތް [illegible] =

[illegible] ވިދާޅުވިއެވެ. “އެ މީހަކު ނަމާދުގެ އިމާމަކުކަމުގައިވުމަށް ބަޔަކުމީހުން ނުރުހޭ މީހަކު އެ ބަޔަކަށް އިމާމުވެ ނަމާދުކޮށްދިނުމަކީ ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ދެކިވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މަކުރޫހުކަމެކެވެ. އެ އިމާމާއަކީ އޭނާގެ އަމިއްލަނަފްސަށް އަނިޔާވެރިޔާ (އެބަހީ: ދީނުގައި ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެއް [illegible]) މީހަކުކަމުގައި ނުވަނީނަމަ، [illegible] [illegible] ނުރުހޭ [illegible] އެ ކަމުގެ ފާފަވެރިކަން އޮންނަހަންޏެވެ.” [1]

އިމާމާ އާއި މައުމޫމުން ތިބެންޖެހޭގޮތް

1- ޖަމާޢަތުގެ ނަމާދުގައި އިމާމާއެކު އިޤުތިދާވާނީ އެންމެ ފިރިހެނަކުނަމަ އޭނާ އިމާމުގެ ކަނާތްފަރާތުގައި ހުރުމާއި، ދެ މީހުން ނުވަތަ ގިނަ ބައެއްނަމަ އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ތިބުން މުސްތަޙައްބުވުން:

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދު اللّٰهِ ގެ ފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. عَن جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قُمْتُ عَنْ يَسَارِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَأَخَذَ بِيَدِى، فَأَدَارَنِى حَتَّى أَقَامَنِى عَنْ يَمِينِهِ، ثُمَّ جَاءَ جَبَّارُ بْنُ صَخْرٍ فَتَوَضَّأَ، ثُمَّ جَاءَ، فَقَامَ عَنْ يَسَارِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَأَخَذَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِيَدَيْنَا جَمِيعًا فَدَفَعَنَا حَتَّى أَقَامَنَا خَلْفَهُ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالْبَغَوِيُّ) [2]

=ބަޔާންކޮށްފައި އޮވެނީއެވެ. [illegible] އަލްބާނީ، “ތަމާމުލްމިންނަތި...” (ސ/283) ގައި މިކަމަށް އިޝާރާތްކޮށްފައިވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[1] التِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ، باب فِيمَن أَمَّ قومًا وَهُم لَهُ كَارِهُونَ، (2/192)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الزُّهْدِ وَ الرَّقَائِقِ، باب حَدِيثِ جَابِرٍ الطَّوِيلِ...، برقم: 3010 (ص/1370) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب إِذَا كَانَ الثَّوْبُ ضَيِّقًا يَتَّزِرُ بِهِ، برقم: 634 (1/295، 296) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرْضُ مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2197 (5/572، 574) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب إِذَا كَانُوا ثَلاَثَةً تَقَدَّمَ الإِمَامُ، وَوَقَفَ الآخَرَانِ خَلْفَهُ صَفًّا، وَالْمَرْأَةُ تَقِفُ خَلفَ الرِّجَالِ وَحْدَهَا، برقم: 827 (3/385، 386)

މާނައީ: “ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ވާތްބުރު ފަރާތުގައި (ނަމާދަށް) ހުއްޓިވަޑައިގަތީމެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު (އަތްޕުޅު ފުރަގަހަން ގެންނަވައި) ތިމަންނާގެ އަތްޕުޅުގައި ހިއްޕަވައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްބުރުފަރާތަށް ތިމަންނާ ބަދަލުކޮށްލެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ޖައްބާރު ބިން ސަޚްރު ވަޑައިގެން ވުޟޫކުރައްވައިގެން ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ވާތްބުރުފަރާތުގައި ހުއްޓިވަޑައިގަތެވެ. އެ ހިނދު، ރަސޫލުﷲ ﷺ (އަތްޕުޅު ފުރަގަހަން ގެންނަވައި) ތިމަންނާމެން ދެ ބޭކަލުންގެ އަތްޕުޅުގައި ހިއްޕަވައި، ތިމަންމެން ދެ ބޭކަލުން ފަހަތަށް ޖެއްސަވައިލައްވައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތްޕުޅުގައި (ސަފަކަށްވާގޮތަށް) ތިމަންނާމެން ދެ ބޭކަލުން ބޭތިއްބެވިއެވެ.”

ބަޔާންވެދިޔަކަމައިން ފިރިހެނުން ޖަމާޢަތްގައި ނަމާދުކުރާއިރު، އަންހެނަކު އެ ޖަމާޢަތާ ބައިވެރިވާނަމަ، އެ ކަނބުލޭގެ ހުއްޓިހުންނަންވާނީ، ފިރިހެނުންގެ ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެބައިމީހުންނާ ވަކިންނެވެ. ފިރިހެނުންގެ ސަފުގައި ހުއްޓިގެން ނަމާދުކޮށްގެން ނުވާނެއެވެ.

މިބާބުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުޟްވާންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "صَلَّيْتُ أَنَا وَيَتِيمٌ فِي بَيْتِنَا خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ وَأُمِّي أُمُّ سُلَيْمٍ خَلْفَنَا." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ)[1] މާނައީ: “އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނާއި ޔަތީމު ކުއްޖަކު (އެބަހީ: ސަމީރާ ބިން އަބީސަމީރާ) ތިމަންމެންގެ ގޭގައި، ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ފަހަތްޕުޅުގައި (ސުންނަތް) ނަމާދެއް ކުރީމެވެ. އަދި ތިމަންގެ މަންމާ އުއްމުސުލައިމު ހުންނެވީ، ތިމަންމެންގެ ފަހަތުގައެވެ.”

އަނަސްގެފާނުގެ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. "وَصَفَفْتُ أَنَا وَالْيَتِيمُ وَرَاءَهُ، وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرَائِنَا. " (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ)[2] މާނައީ: “އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب الْمَرْأَةُ وَحْدَهَا تَكُونُ صَفًّا، برقم: 727 (239/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب جَوَازِ الْجَمَاعَةِ فِي النَّافِلَةِ...، برقم: 269-(...) (ص/297)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب الصَّلَاةُ عَلَى الْحَصِيْرِ، برقم: 380 (143/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، باب جَوَازِ الْجَمَاعَةِ فِي النَّافِلَةِ...، برقم: 266-(658) (ص/296،297)

ތިމަންކަލޭގެފާނާއި ޔަތީމު ކުއްޖާ ހުއްޓިވަޑައިގެން ތިއްބެވީ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތްފުޅުގައެވެ. އަދި މުސްކުޅިއަންހެނާ (އެބަހީ: އަނަސްގެފާނުގެ މަންމާ) ހުންނެވީ ތިމަންމެންގެ ފަހަތުގައެވެ.“

އަންހެނަކު މި ބުނުމުގައި ހިމެނޭ، ފިރިހެނުންގެ ސަފުގައި އެކަނިވުމުގެ ޙުކުމުގައި ނަމާދުކުރި މަނަފުސް ޖުމްލަކުގައި ދެކެވޭއިރުގައި ވާހަކައިން ބިނާކުރާނެ ދަލީލު ނެތްކަމަށް ބަލާފައިވެއެވެ.

2- އިމާމާ ސަފުގެ މެދާ ދިމާވާގޮތަށް ހުރުމާއި، އިމާމާއާ ކައިރިގައި ދީނުގެ މަންދޮރުފިލުންބޮޑު މީހުންތިބުން މުސްތަޙައްބުވެގެންނެވެ:

މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންތެރިއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {وَسِّطُوا الإِمَامَ وَسُدُّوا الْخَلَلَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ) [1] މާނައީ: ”އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ސަފުގެ މެދުދިމާވާގޮތަށް އިމާމާ ހުއްޓުވާށެވެ. އަދި ސަފުގެ ހުސްތަން ފުރިހަމަކުރާށެވެ.}“[2]

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مُقَامِ الإِمَامِ مِنَ الصَّفِّ، برقم: 681 (310/1)

[2] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘާބެހޭގޮތުން، އައްސިންދީގެ ޙާޝިޔާގައި ވިދާޅުވެފައިވަނީ، ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައި ކުޅަކަން ނުވާކަމާ ދެ މުންޒިރީ، މި ޙަދީޘަށް ޟަޢީފު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށާއި، އަބޫދާވޫދު ސުކޫތު އަޚްތިޔާރުކުރެއްވި ޙަދީޘް ޟަޢީފުކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވާކަމަށެވެ. ޙަދީޘުގެ ދަރަޖަ ޙުކުމަ ސަޙީޙުވާކަމާއި އެ ބިޢާރަބަ ބަޔާންކޮށްދީ ރިވާކުރައްވާ ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާކަން ބިނާކޮށްފައެވެ. ”ތަމާމުލްމިންނަތި...“ (ސ/284)

މިސާލަކަށް ”އެ ޙަދީޘަކީ (އެބަހީ: ސަފުގެ ހުސްތަން ފުރިހަމަކުރުމަށް) ބަޔާންކޮށްދޭ ރިވާޔަތެއް ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއޭ“ އައްސިންދީ އަލްޙާޝިޔާގައި ބިނާކޮށްފައިވުމުން ހިތްވަރުވެސް، އެހެން އަސްނާދުތަކުގެ އަރިހުން އެވަނީ ރިވާޔަތެއް އައިސްފައި ނުވާކަމަށެވެ. ބަޔާންކުރެވޭ އަލްއަލްބާނީގެ (ޟަޢީފު އަބީ ދާވޫދު)ގެ އަރިހުން ވެސް އެވަނީ ރިވާޔަތް އަލްޙާފިޡު ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ”ހުރަހަކަ ސަފުގެ މުޅިކަމާއި، ސަފުގެ ކަނޑުވުރުތަކުގެ ފުރިއްޖުކަން“ މި ޢިންވާނުގެ ދަށުގައި ތަންކޮޅެއްވަރުން މުޅިއްޔާ އެ ރިވާޔަތް ގެންނަވައިފައިވެއެވެ. މިގޮތުން އަބޫދާވޫދުގެ ޙާޝިޔާ، (އަލްމަތުން ނަންބަރު: 7199 (127/12) އަނަސްގެފާނާއި، (އަލްމަދީ =

އަބޫދާވޫދު މި ޙަދީޘް ރިވާޔަތްކުރެއްވުމަށްފަހު (ސަނަދާބެހޭގޮތުން) އެއްޗެއް ވިދާޅުވެފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި އަލްމުންޛިރީވެސް ވަކިއެއްޗެއް ވިދާޅުވެފައެއް ނުވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {لِيَلِنِى مِنْكُمْ أُولُو الأَحْلاَمِ وَالنُّهَى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، - ثَلاَثًا – وَإِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ الأَسْوَاقِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ) [1] މާނައީ: "ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާނާއި އެންމެ އަރިހުގައި ތިޔަބައިމީހުންކުރެ (ދީނުގެ) ބަސްތެރިވެރިޔާ ވިސްނުންތެރި ބުއްދިވެރިން ތިބޭހުރިކަށެވެ. އެއަށްފަހު އެބައިމީހުންނާ ގުޅުންބައެއް، ދެން އެބައިމީހުންނާ ގުޅުންބަޔަކު ތިބޭހުރިކަށެވެ.} (އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިހެން) ތިން ފަހަރު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. އަދި ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ބާޒާރުމަތީގައި އަޑުގަދަކަން ގަޑުބަޑުން (މިސްކިތުގައި) ތިޔަބައިމީހުން އަޑުގަދަކުރުމުން ރައްކާތެރިވެގެންހުރިކަށެވެ.}"

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ ﵁ "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُحِبُّ أَنْ يَلِيَهُ الْمُهَاجِرُونَ وَالأَنْصَارُ لِيَأْخُذُوا عَنهُ." (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ) [2] މާނައީ: "އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

=ނަންބަރު: 13735 (278،277/21) ޢިރްބާޟް ބިން ސާރިޔާގެ (އަޙްމަދު ނަންބަރު: 17141 (366/28) އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ وَإِقَامَتِهَا...، برقم: 123(...) (ص/204) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَلِىَ الإِمَامَ فِى الصَّفِّ...، برقم: 675 (308/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ... باب مَا جَاءَ فِي لِيَلِنِى مِنْكُمْ أُولُو الأَحْلاَمِ وَالنُّهَى، برقم: 228 (441،440/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ... باب ذِكْرُ البَيَانِ أَنَّ أُولِي الأَحْلاَمِ وَ النُّهَي أَحَقُّ بِالصَّفِ الأَوَّلِ...، برقم: 1572 (32/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرْضُ مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2180 (554/5)

[2] النَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى،كِتَابُ الْمَنَاقِبِ، مَنَاقِبُ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارِ، برقم: 8253 (373/7) ، وَ ابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ... باب مَن يَسْتَحِبُّ أَن يَلِي الإِمَامَ، برقم: 977 (ص/313) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11963 (27/19) ، وَالْحَاكِمُ فِى الْمُسْتَدرَك، كِتَابِ الصَّلاَةِ، برقم: 798 (327/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب إِخْبَارُهُ ﷺ...، باب فَضْل الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ...، برقم: 7258 (248/16) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الرِّجَال يَأْتَمُّونَ بِالرَّجُلِ...، برقم: 5163 (138/3) ،=

(ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތުގައި) މުހާޖިރުންނާއި އަންސާރުން ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިއްބެވުމަށް އެކަލޭގެފާނު އެދިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެއީ، (ނަމާދުގެ ކަންތައްތައް) އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން އެ ބޭކަލުން ދަސްފުޅުކުރެއްވުމަށް ޓަކައެވެ.“

ތަންދޮރުކިޔާ ހަރުދަނާމީހުން އިމާމާ ކައިރީގައި ތިބުމުގެ ހިކުމަތަކީ، ނަމާދުގެ އެންމެހައިކަމެއް އެންމެ ފުރިހަމަގޮތުގައި ކުރެވެމުންދާކަން ދެނެގެންތިބުމާއި، އިމާމާއަށް ކުށެއްކުރެވިނދު، އެކަން އޭނާއަށް އަންގައިދިނުމަށް އެފަދަ މީހުންނަށް އެނގުން ބޮޑުވުމާއި، އިމާމާއަށް ނަމާދުގައި ދިމާވާ ކަމަކާހުރެ އެހެން މީހަކު އިމާމާގެ މަޤާމަށް އިސްކުރަންޖެހިއްޖެ ހިނދެއްގައި އެކަމަށް ބަދަލު ކައިރީގައި ތިބުމުގެ ބޭނުންތެރިކަމަށް ޓަކައެވެ.

3- އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިން ސަފުގައި ތިބޭނެގޮތް:

ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ނަމާދުގެ ސަފުތައް ތަރުތީބުކުރެއްވުމުގައި، ކުޑަކުދިންގެ ކުރިއަށް ބޮޑެތި ފިރިހެނުން ނެރުއްވަމުއެވެ. ކުޑަކުދިން ބަހައްޓަވަނީ ބޮޑެތި ފިރިހެނުންގެ ސަފުގެ ފަހަތުގައެވެ. އަންހެނުންގެ ސަފުތައް ތަރުތީބުކުރައްވަނީ، ކުޑަކުދިންގެ ސަފުގެ ފަހަތުގައެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުހިވޮޑިގަންނަވާށި އަބޫމާލިކު އަލްއަޝްޢަރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي مَالِكٍ الأَشْعَرِيِّ ﵁ "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَجْعَلُ الرِّجَالَ قُدَّامَ الْغِلْمَانِ، وَالْغِلْمَانَ خَلْفَهُمْ، وَالنِّسَاءَ خَلْفَ الْغِلْمَانِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ،وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: “އަބޫމާލިކު އަލްއަޝްޢަރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ނަމާދުގެ ސަފުތައް ތަރުތީބު ކުރެއްވުމުގައި، ކުޑަކުދިންގެ ކުރިއަށް ބޮޑެތި ފިރިހެނުން ނެރުއްވަމުއެވެ. ކުޑަކުދިން

=وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1061-(3816) (437/6) ، وَ برقم: 1093-(3848) (455/6) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1407 (ص/413)

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب مُقَامِ الصِّبْيَانِ مِنَ الصَّفِّ، برقم: 677 (309/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **22911** **(544/37)**

ބައިތިއްބަވަނީ ބޮޑެތި ފިރިހެނުންގެ ސަފުގެ ފަހަތުގައެވެ. އަންހެނުންގެ ސަފުތައް ތަރުތީބުކުރައްވަނީ، ކުޑަކުދިންގެ ސަފުގެ ފަހަތުގައެވެ.“[1]

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا، وَشَرُّهَا آخِرُهَا، وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا، وَشَرُّهَا أَوَّلُهَا.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[2] މާނައީ: ”އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ފިރިހެނުންގެ ސަފުތަކުގެތެރެއިން އެންމެ އިތުރުކަންބޮޑީ އެންމެ ކުރީ ސަފެވެ. އެބައިމީހުންގެ ސަފުތަކުގެތެރެއިން އެންމެ ނުރަނގަޅީ އެންމެ ފަހަތު ސަފެވެ. އަންހެނުންގެ ސަފުތަކުގެތެރެއިން އެންމެ އިތުރުކަންބޮޑީ އެންމެ ފަހަތު ސަފެވެ. އެބައިމީހުންގެ ސަފުތަކުގެތެރެއިން އެންމެ ނުރަނގަޅީ އެންމެ ކުރީ ސަފެވެ.“

އަންހެނުންގެ ސަފުތަކުގެތެރެއިން އެންމެ ފަހަތުސަފު އިތުރުކަން ބޮޑުވަނީ، އެންމެ ފަހަތު ސަފުގައި ތިބޫ އަންހެނުން ފިރިހެނުންނާ އެކަހެރިވުން ބޮޑުވުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެއާޚިލާފަށް އަންހެނުންގެ ސަފުތަކުގެތެރެއިން އެންމެ ކުރީގައިއޮތްނަ

---

[1] **ނޯޓް:** އިތުރުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި، މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ސަހުލު ބިން [illegible] ސަޢީފު ރާވީއަކު ވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު މިއީ ސަޙީޙު ރިވާޔަތެކެވެ. އަދި ކުޑަކުދިން ވަކިން ސަފުހެދުމަށް ބައިވެރިވުމާބެހޭގޮތުން މި ޙަދީޘްފިޔަވައި އެހެން އެއްވެސް ބޭކަލެއްގެ އަރިހުން ރިވާވެފައި ނުވާކަމަށް އަލްއަލްބާނީ ވިދާޅުވެއެވެ.

މިސާލެއްގައި ޖުމުޢާމާދުގައި ފިރިހެނުންގެ ސަފުތަކުގައި ވަން [illegible] ކުޑަކުދިންވެސް ބޮޑެތި ފިރިހެނުންނާއެކު ސަފުގައި ތިބުން އެންމެރަނގަޅުގޮތްކަމަށް އިތުރުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ.

އިމާމުގެ ފަހަތުގައި [illegible] އެންމެ ކައިރީގައި ކުޑަކުދިން [illegible]. ބަލާ: އިމާމު [illegible]

[illegible] “[illegible]... ސ/284“ [illegible]. ([illegible])

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ وَإِقَامَتِهَا...، برقم: 132-(440) (ص/205،206) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، باب صَفِّ النِّسَاءِ...، برقم: 678 (1/309) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلَاةِ...، باب مَا جَاءَ فِي فَضْلِ الصَّفِّ الأَوَّلِ، برقم: 224 (1/435،436) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، ذكر خيْر صفُوفِ النِّسَاءِ، برقم: 819 (1/428،429) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ...، باب صُفُوفِ النِّسَاءِ، برقم: 1000 (ص/319) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7362 (12/320)

ސަފުގައިތިބޭ ބަޔަކާ ފިރިހެނުންގެ ސަފާ ކައިރިވުމުން އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކާ ގައިގޭގިކަން ބޮޑުވާނެތީއެވެ.[1]

4- ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެ ނަމާދުކުރުން:

އިމާމާ ރުކޫޢުގައި ހުއްޓައި މިސްކިތަށްވަން މީހަކު ސަފަށްވަނުމުގެކުރިން ރުކޫޢުކޮށް (ރުކޫޢުގައިހުރެ ކުރިއަށްގޮސް) ސަފަށްވަނުމަކީ، އަދި އިމާމާއެކު ރަކުޢަތް ރުކޫޢު ލިބުނަމަ، އެފަދަ މީހެއްގެ ނަމާދު ސައްޙަވާނެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންތެރިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫބަކުރާގެފާނު (ނުފައިޢު ބިންހާރިޘް)ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. عَن أَبِى بَكْرَةَ، أَنَّهُ انْتَهَى إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ رَاكِعٌ، فَرَكَعَ قَبْلَ أَنْ يَصِلَ إِلَى الصَّفِّ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: {زَادَكَ اللَّهُ حِرْصًا وَلاَ تَعُدْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ)[2] މާނައީ: "އަބޫބަކުރާގެފާނު ވާޞިލުވިއެވެ. (ތިމަންނާ އެއް ދުވަހަކު) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެންނެވީ، (އެބަހީ: މިސްކިތަށް ވަންނަވައިރު) އިތުރުއެކަލޭގެފާނު އޮންނެވީ، ރުކޫޢުގައެވެ. އެ ހިނދު ސަފަށް ވަންނަވުމުގެ ކުރިން އޭނާ (އެބަހީ: އަބޫބަކުރާގެފާނު) ރުކޫޢުކޮށްފިއެވެ. ފަހެ، (ނަމާދަށްފަހު) މިވާހަކަ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ދެންނެވުމުން ބަސްފުޅު ކުރެއްވިއެވެ. {ކަލޭގެ އިސްނެގުމުގައި ތިބާގެ ކިބައިގައިވާ ޝައުޤު ވުރެކަން اللّٰهُ އިތުރުކުރައްވާ ދެއްވާށިއެވެ. އަދި މިފަހުން ތިޔަފަދައިން އަލުން ނުކުރާށެވެ.}

---

[1] **ނޯޓް:** އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި މި ޙަދީޘުގައި އައިސްފައިވާ ތަފާތަކީ އަންހެނުންނާއި ފިރިހެނުން އެއް ޖަމާޢަތެއްގައި ނަމާދުކުރާހިނދު އޮންނަ ތަފާތެކެވެ. އެއާޚިލާފަށް އަންހެނުން ފިރިހެނުންނާ ވަކިން ޖަމާޢަތެއްގައި ނަމާދުކުރާނަމަ، ނުވަތަ ފިރިހެނުންނާ އެއް މިސްކިތެއްގައި ނަމާދުކުރިޔަސް އެކަހެރިކޮށްފައިނަމަ ދުރުން ވަކިން ޖަމާޢަތް ކަނޑައެޅިފައިވާނަމަ އަންހެނުންގެ ސަފުތަކުގެތެރެއިން އެންމެ ރަނގަޅު ސަފަކީ އެންމެ ކުރީސަފެވެ. އަދި އެންމެ ނުބައިސަފަކީ އެންމެ ފަހަތު ސަފެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَّانِ، بَاب إِذَا رَكَعَ دُونَ الصَّفِّ، برقم: 783 (254/1) ، وَأَبُودَاوُدُ،كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الرَّجُلِ يَرْكَعُ دُونَ الصَّفِّ، برقم: 684،683 (311/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، الرُّكُوعُ دُونَ الصَّفِّ، برقم: 870 (454/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20405 (44/34)

ދަންނަވައެވެ! ސަފުގެ ފަހަތުގައި (ސަފަށްނުވަދެ) އެކަނިހުރެ ނަމާދުކޮށްފިނަމަ، ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި އޭނާގެ ނަމާދު ޞައްޙަވީނަމަވެސް އެއީ މަކްރޫހު ކަމެކެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދުއި، އިސްޙާޤު (އިބްނު ރާހަވައިހި) އާއި، ޙައްމާދު (އިބްނު އަބީސުލައިމާން) އާއި، (ޢަބްދުއްރަޙްމާނު) އިބްނު އަބީލައިލާ އާއި، ވަކީޢު (އިބްނުލް ޖައްރާޙު) އާއި، އަލްޙަސަން ބިން ޞާލިޙާއި، (އިބްރާހީމު) އައްނަޚަޢީ އާއި، (މުޙައްމަދު ބިން އިބްރާހީމު) އިބްނުލްމުންޛިރާއި އެހެން އެތަކެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ސަފަށްނުވަދެ ސަފުތަކުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެ ނަމާދުގެ އެއް ރަކުޢަތް ފުރިހަމަކޮށްފިނަމަ އެ ނަމާދު ބާޠިލު ވާނެއެވެ.

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ވާބިޞަތު ބިން މަޢުބަދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. عَن وَبِصَةَ بْن مَعْبَدٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَأَى رَجُلاً يُصَلِّي خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ، فَأَمَرَهُ أَنْ يُعِيدَ صَلاَتَهُ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: "ވާބިޞަތު ބިން މަޢުބަދު ވިދާޅުވިއެވެ. މީހަކު ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެ ނަމާދުކުރަންހުއްޓައި، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ދެކެވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އަލުން އެ ނަމާދުކުރުމަށް އެކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."

އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ މުސްނަދުގައިވާ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. عَن وَبِصَةَ ابْن مَعْبَدٍ ﵁ قَالَ: "سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ رَجُلٍ صَلَّى خَلْفَ الصُّفُوفِ وَحْدَهُ، فَقَالَ: {يُعِيدُ الصَّلاَةَ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ) [2] މާނައީ: "ވާބިޞަތު ބިން މަޢުބަދު ވިދާޅުވިއެވެ. ސަފުތަކުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެ ނަމާދުކޮށްފިނަމަ އޭނާގެ ނަމާދާމެދު (އެބަހީ: އެ ނަމާދު

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الرَّجُلِ يُصَلِّي وَحْدَهُ خَلْفَ الصَّفِّ، برقم: 682 (310/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلاَةِ...، باب مَا جَاءَ فِي الصَّلاَةِ خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ، برقم: 230 (446،445/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب صَلاَةُ الرَّجُلِ خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ، برقم: 1004 (ص/321) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18000 (525،524/29) ، وَ برقم: 18002 (530،529/29) ، وَ برقم: 18005 (532/29)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18004 (532/29)

[illegible]) ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަރިހުން ސުވާލު ދެންނެވުމުންނެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭނާ އަލުން އެ ނަމާދުކުރާށުއިކަމެވެ.}"

އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވާގޮތުގައި މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތަކީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންވާށި ޢަލިއްޔު ބްނު ޝައިބާނުގެ އަރިހުން ރިވާ ވެގެންވެއެވެ. عَن عَلِيِّ بْنِ شَيْبَانَ ؓ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَأَى رَجُلاً يُصَلِّي خَلْفَ الصَّفِّ, فَوَقَفَ حَتَّى انْصَرَفَ الرَّجُلُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {اسْتَقْبِلْ صَلاَتَكَ فَلاَ صَلاَةَ لِرَجُلٍ فَرْدٍ خَلْفَ الصَّفِّ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَابْنُ خُزَيْمَة، وَالْبَيْهَقِيُّ ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة، وَابْنُ سَعْدٍ) [1]

މާނައީ: "ޢަލިއްޔު ބްނު ޝައިބާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ސަފުގެ ފަހަތުގައި މީހަކު އެކަނިހުރެ ނަމާދުކުރަނިކޮށް ރަސޫލުﷲ ﷺ ދެކެވަޑައިގަތެވެ. ދެން، އޭނާ ނަމާދުން ސަލާމްދީފުމަށް ދާންދެން އެކަލޭގެފާނު އިންތިޒާރުކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު އޭނާއަށް ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާ އަލުން ނަމާދުކުރާށެވެ! ދެން، ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެ ނަމާދުކުރާ މީހެއްގެ ނަމާދު ކަމަކުނުވާނެއެވެ.}

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މި ޙަދީޘަކީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ."

އިބްނު ސައްޔިދުއްނާސި (މުޙައްމަދު ބްނު މުޙައްމަދު ބްނު މުޙައްމަދު ބްނު އަޙްމަދު) ވިދާޅުވިއެވެ. "މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ރާވީންނަކީ [illegible] [illegible] އެއީ [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] ރާވީންނެވެ."

---

[1] ابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب صَلاَةُ الرَّجُلِ خَلفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ، برقم: 1003 (ص/320) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 16297 (225،224/26) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب الزَّجْرُ عَن صَلاَةِ الْمَأْمُومِ خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ، برقم: 1569 (30/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرْض مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2202 (580،579/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب كَرَاهِيَةِ الْوُقُوفِ خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ، برقم: 5213 (149/3) ، وَابْنُ أَبِى شَيبَة، كِتَابُ الصَّلاَةِ، فِي الَّذِي خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ، برقم: 5938 (258/4) ، وَ فِى كِتَاب الرَّدِّ عَلَى أَبِى حَنِيْفَةَ، مَن صَلَّى خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ، برقم: 37234 (64،63/20) ، وَابْنُ سَعْدٍ فِى الطَّبَقَات، عَلِى بن شَيبَان، (112/8)

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ހިއްޕެވީ އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަދިފުޅުގައެވެ. އެހެނީ، އެ ކަލޭގެފާނުވަނީ ސަފަރުގެ ދަތުރުގައި ހުންނަވައި ނަމާދުގެ ބައެއް ނަމަވެސް ގެނެސްދެއްވާފައެވެ. (އެބަހީ: ރުކުޢުކުރައްވަމުން ސަފަރުން ވަންނަވާފައެވެ.) އަދި އެ ކަލޭގެފާނު އަތުން އެ ނަމާދު ކުރައްވާކަން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަމުރު ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު ޢަލިއްޔު ބުން ޝައިބާނުގެ ބަދިފުޅުގައި އައިސްތަޔިއްވާ އަރިހުން ނަމާދުކުރުއްވުން ކުރައްވައިފައިވާ އަމުރުފުޅުގައި މުސްތަޙައްބު ކަމެއް ކަމުގައި އެ ބާކަތުރުން ބައްލަވައެވެ. ސަފަރުގައި ހުރި ނަމާދު ކުރުކުރެއްވުމަ އެކަން ކުރުއްވުން އަދުހާވެގެންވާ ގޮސްކަމަށްވާތީ އެގޮތަށް ޢަމަލުކުރުން އިޖުތިހާދުކުރައްވައި ކުރެއްވި އަދުރުކުރެއްކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ.

އަސްކަލާނު ބުސްނުތަރައްމާދު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން (އެބަހީ: ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން) ދަތުރުވަޖެހިގެންނަވަސް، ވާޖިބަސަލު ބުން މަޤްބުރުގެ ބަދިފުޅުގައި އެވަނީ، އެގޮތަށް ބަދަލުކުރުން އެދުރިވެގެންވާ ގޮތްކަމަނީ. އަދި ޢަލިއްޔު ބުން ޝައިބާނުގެ ބަދިފުޅުގައި ބަޔާންވެގެންވާ (ސަފަރުގެ ދަތުރުގައި އެކަނިވަރު) ނަމާދު ކުރައްވާ ނަމާދުގެ ފުރިހަމަކަން ގެއްލޭނެ ކަމެއްކަމެވެ. މިގޮތުން ބަލަންޖެހުނީ، އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ބަދިފުޅުގައި އައިސްތަޔިއްވާ މައްސަލާ މި ބަހުސްކުރާ ނަމަވެސް ދި ބަދިފުޅުގައިވާ މައްސަލަ މުޤާރަނާކުރުމަށްޓަކައި. އެހެނީ، އަބޫބަކުރުގެފާނު ސަފަރު ހުންނަވައި ރުކުޢުކުރައްވަމުން، އެއީ ނަމާދު އަދުން ވާޖިބުކަމެއް ކަމުގައި ނުވިހިނދު، ޖާއިޒުކަމުގެ މިސާލަކަށް އަންނަ މިހާރު ސަފަރު ވަނުމަށްޓަކައި ސަފަރުގައި ރުޚުޞަތުން ނުހިފެއްޖެނަމަ، އާދައިގެ ނަމާދު ކުރުމުން ހުރަސްނުވާނީ ސަފަރު ފަރާތުގައެވެ. އާނާއާއެކު ސަފަރުދުނުމަނިކާމު ގޮތުގައިވާ ސަފަރުތަކުން މިހުރި ނުބުނުދެވި މަޤްބޫލުކުރެވެއެވެ.

ބަހައި އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއްޖެ، އެ ބާވަތުގައި ބަރަކާތްބަސް ތަކުރާރު ޝަރުޢުކޮށްފައިވާނީ ސަފަރު ކުރުކޮށްލެއްވުން ޚާއްސަވެގެން ފާސްކުރެއްވީ ސަފަރުދަތުރުގައި، ސަފަރުން ނުނިމޭ މިއާފިސް ދެބަނަހަރުގައި އަނބުރާއި އަރާފާތުމުގެ ދުރުވެގެންނެވެ."

5- ސަފުތައް ތަރުތީބުކޮށް ހަމަހަމަކުރުމާއި ހުސްތަން ނުބަހައްޓުން:

ޖަމާޢަތުގެ ނަމާދުގައި އިމާމާ ނަމާދަށް ޙަރަމްބަނުމުގެ ކުރީގައި، އޭނާގެ ފަހަތުގައިތިބި މުޤްތަދީން ސަފުތައް ތަރުތީބުކޮށް ހަމަހަމަކުރުމާއި ދެމީހުންގެ ދެމެދުގައި ހުސްތަން ނުބަހައްޓައި ސަފުތައް ފުރިހަމަހަމަކުރުމަށް އަމުރުކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން اللّهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُقْبِلُ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ قَبْلَ أَنْ يُكَبِّرَ، فَيَقُولُ: {تَرَاصُّوا، وَاعْتَدِلُوا، فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَأَبُويَعْلَى، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [1] މާނައީ: "އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّهِ ﷺ ނަމާދަށް ޙަރަމްބަނުއްވުމުގެ ކުރިން މިމަނިކުފާނުގެ (މުޤްތަދީން) ނާ ދިމާއަށް މޫނުފުޅު ކުރިމަތިކުރައްވައި ބަޔާންކުރައްވައެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ސަފުތަކުގައި އެކަކު އަނެކަކާ ކައިރިކޮށްތިބޭށެވެ. އަދި ސަފުތައް ތަރުތީބުކުރޭވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ފަހަތުންވެސް ތިޔަބައިމީހުން ފެނިވަޑައިގަންނަވަމެވެ.} މިބަސްގައި މިވަނީ އަމުރުކުރުމުގެ އިބާރާތެވެ.

އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން އަނަސް ބިން މާލިކުގެ އަރިހުން މުސްލިމު ނަޤުލުކުރައްވާ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ {سَوُّوا صُفُوفَكُمْ، فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلاَةِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه،

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ عِندَ الإِقَامَةِ...، برقم: 718 (237/1) ، وَ فِي بَاب إِقْبَالِ الإِمَامِ عَلَى النَّاسِ...، برقم: 719 (237/1) وَ فِي بَاب إِلْزَاقِ الْمَنْكِبِ بِالْمَنْكِبِ وَالْقَدَمِ بِالْقَدَمِ فِي الصَّفِّ...، برقم: 257 (238/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ وَإِقَامَتِهَا...، برقم: 125-(434) (ص/205،204) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12011 (69/19)، وَ برقم: 12255 (278/19) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرْض مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2173 (547/5) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 536-(3291) (46/6) ، وَ برقم: 965-(3720) (381/6،382) ، وَ برقم: 966-(3721) (382/6) ، وَ برقم: 1103-(3858) (460/6) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب كَيفَ يَقُولُ الإِمَامُ إِذَا أَرَادَ أَن يُكَبِّرَ، برقم: 2462،2463 (54/2)

وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَزَّارُ)[1] މާނައީ: "އަނަސުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުاللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ސަފުތައް ތަރުތީބު ކުރާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން، ސަފުތައް ތަރުތީބުކުރުން ހިމެނެނީ ނަމާދުފުރިހަމަވުމުގެ ތެރެއިންނެވެ.} މިތާނގައި މިވަނީ، މުސްލިމުގެ އިބާރާތެވެ.

އެ ދެބަފައިކަލުންނަން اللّٰهُ ރުއްސެވުންދެއްވި ބަޝީރުގެ ދަރިކަލުން ނުޢުމާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَن النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُسَوِّى صُفُوفَنَا حَتَّى كَأَنَّمَا يُسَوِّى بِهَا الْقِدَاحَ، حَتَّى رَأَى أَنَّا قَدْ عَقَلْنَا عَنْهُ، ثُمَّ خَرَجَ يَوْمًا، فَقَامَ حَتَّى كَادَ يُكَبِّرُ، فَرَأَى رَجُلاً بَادِيًا صَدْرُهُ مِنَ الصَّفِّ، فَقَالَ: {عِبَادَ اللَّهِ لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ، أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ)[2] މާނައީ: (ނުޢުމާނު ބިން ބަޝީރު ވިދާޅުވިއެވެ.) ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ތިމަންމެންގެ ސަފުތައް ތީރެއް ތުރުކުރާފަދައިން އެމާފުސް އެއްވަރަށް ސީދާކުރައްވައި ތުރުކުރައްވައެވެ. އަދި މިފަދައިން ސަފުހުރުމަން ތިމަންމެންނަން ދަސްވެއްޖެކަމުގައި އެކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަތެވެ. އެއަށްފަހު، އެއް ދުވަހަކު ނަމާދަށް ނުކުމެވަޑައިގެން، ހުއްޓިވަޑައިގެން ބަރުވަބަންނުވުރަން ވަދަން ކައިރި ވުރަންދަރު،

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب إِقَامَةُ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلاَةِ، برقم: 723 (238/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ وَإِقَامَتِهَا...، برقم: 124–(433) (ص/204) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ، برقم: 668 (307/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب إِقَامَةُ الصُّفُوفِ، برقم: 993 (ص/317) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 13664 (245/21)، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب فَضل تَسوِيَةُ الصُّفُوفِ، برقم: 1543 (21/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرْض مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2174 (548/5) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسنَدِ، برقم: 7108 (402/13)، وَ برقم: 7109 (402/13،403) وَ برقم: 7158 (424/13)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَذَانِ، بَاب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ عِنْدَ الإِقَامَةِ، برقم: 717 (236/1،237) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ وَإِقَامَتِهَا...، برقم: : 127–(436) ، و برقم: 128–(...) (ص/205) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ، برقم: 662،663 (305/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب إِقَامَةُ الصُّفُوفِ، برقم: 994 (ص/318) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18441 (385/30) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرْض مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2175 (549/5) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب لاَ يُكَبِّرُ الإِمَامُ حَتَّى يَأْمُرَ بِتَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ خَلْفَهُ، برقم: 2290 (33/2،34) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 828 (140/2)

ސަފުގެތެރެއިން އެކަކު ތަންކޮޅެއް ކުރިއަށް ޖެހިލައި ހުއްޓައި އެކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގެން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ﷲގެ އަޅުތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ ސަފުތައް ތެދުކުރާހުރިކަމެވެ. އެހެން ނުހެދިނަމަ، މާތް ﷲ ތިޔަބައިމީހުންގެ މެދުގައި ދެކޮޅުވެރިކަމާއި ޢަދާވާތްތެރިކަން ލައްވައިފާނުންޖެވެ. އަދި ތިޔަބައި މީހުންގެ ހިތްތައް ވަކިވަކި ކުރައްވައިފާނުންޖެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫއުމާމާ (ސުދައްޔު ބިން ޢަޖްލާން)ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَن أَبِى أُمَامَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {سَوُّوا صُفُوفَكُمْ، وَحَاذُوا بَيْنَ مَنَاكِبِكُمْ، وَلِينُوا فِي أَيْدِي إِخْوَانِكُمْ، وَسُدُّوا الْخَلَلَ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ بَيْنَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْحَذَفِ.} يَعْنِي أَوْلَادَ الضَّأْنِ الصِّغَارَ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫއުމާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ ސަފުތައް ތަރުތީބުކޮށް ފުރިހަމަކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ކޮނޑުތައް އެކެއް އަނެކެއްގެ ކޮނޑުގައި ޖެއްސައި ހަމަހަމަކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚުންނަށްޓަކައި މަޑުމައިތިރިވާށެވެ. (އެބަހީ: ނަމާދަށް ހުރި މީހުންގެ ކޮނޑުގައި ސަފު ހަމަކުރުމުގެ ގޮތުން މީހަކު އަތްޖެހިނަމަ، ނުވަތަ ސަފުގައިވާ ހުސް ތޭތެރޭއަކަށް ވަންނަމަށްޓަކައި އެހެން މީހަކު އޭނާގެ ކޮނޑުގައި އަތްޖެއްސުލައިފިނަމަ، ގަދަހަދައި އޭނާގެ އެ ތޭތެރެއަށް ވަނަދޭށެވެ.) އަދި ސަފުތަކުގައިވާ ހުސްތަންތަން ފުރިހަމަކުރާށެވެ. (އެހެނީ، ސަފުތައް ފުރިހަމަކޮށްފިނަމަ) ހަމަކަށަވަރުން، ސަފުތަކުގައިވާ ހުސްތަންތަން ތިޔަބައިމީހުންގެ މެދަށް ބަކަރިއެއްގެ ގެ ދަރިއެއް ވަދުއްޖޭން ފަދައިން ޝައިޠާނާ ވަދެއެވެ.}

"الْحَذَفُ"އަކީ ކޮބައިކަން ބަޔާން ކުރެއްވުމުގެ ގޮތުން ރާވީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އެއީ ބަކަރީގެ ދަރިއެވެ."

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {أَتِمُّوا الصَّفَّ الْمُقَدَّمَ، ثُمَّ الَّذِى يَلِيهِ، فَمَا كَانَ مِنْ نَقْصٍ فَلْيَكُنْ فِي الصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22263 (597/36) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 7727 (205/8)

حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: ”އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލުاللَّهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން އެންމެކުރީން ފުރަތަމަ ސަފު ފުރިހަމަކުރާށެވެ. އެއަށްފަހު ދެވަނަ ސަފު ފުރިހަމަކުރާށެވެ. ސަފުތަކުގައި ކުޑަވެސް ހުސްތަނެއް އޮތްނަމަ، އެ ތަނެއް އެންމެފަހަތު ސަފުގައި އޮތާށެވެ.}

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންގެންވި ޢުމަރުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {خِيَارُكُمْ أَلْيَنُكُمْ مَنَاكِبًا فِي الصَّلاةِ، وَمَا تَخَطَّى عَبْدٌ خُطْوَةً أَعْظَمَ أَجْرًا مِنْ خُطْوَةٍ مَشَاهَا رَجُلٌ إِلَى فُرْجَةٍ فِي الصَّفِّ فَسَدَّهَا.} (رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ فِى الْكَبِيْرِ الشَّطْرِ الأَوَّل، وَ فِى الأَوسَطِ بِتَمَامِهِ، وَالبَزَّارُ الشَّطْرِ الأَوَّل)[2] މާނައީ: ”ޢުމަރުގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުاللَّهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެންމެ ރަނގަޅު ބަޔަކީ، ނަމާދުގައި އަބައިމީހުންގެ ކޮނޑުފުށް މަޑުމައިތިރި މީހުންނެވެ. (އެބަހީ: ސަފުގައި ހުސްތަނެއް ހުއްޓާފެނިގެން އެތަނަށް ވަންނަން މީހަކު މަސައްކަތްކުރާހިނދު ގަނޑުހަރުކަމާއި ނުވަތަ ސަފުއެއްގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރު ނަމާދުކުރަންޖެހިއްޖެ މީހަކު އެންމެ ހަރަކާ ސަފުން މީހަކު ނުކުމެގެން ކާރިޖެހިގެން އެތަނަށް ވަދެވޭނެ ގޮތަށް ނުކުރުނަ މިހާއެވެ.) އެއްވެސް އަޅަކު އަޅައިދޭ އެންމެ ބޮޑު އަޖުރުލިބޭ ފިޔަވަޅަކީ، ސަފުގައި ހުސްތަން ހުއްޓައި ފުރުމަށް އެތަނަށް ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކައި އަޅާ ފިޔަވަޅެވެ.}“

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންގެންވި ޢަބްދުاللَّهِ ބިން ޢުމަރުގެ އަރިހުން އަންނަސާއީއާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އިބްނުޚުޒައިމާ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޞަޙީޙް ބަޔާނެއްގައި

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ، برقم: 671 (307/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، الصَّفُّ الْمُؤَخَّرِ، برقم: 817 (428/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12352 (355/19) ، وَ برقم: 13247 (453/20) ، وَ برقم: 13439 (114/21) وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب الأَمْرُ بِأَن يَكُونَ النَّقْص وَ الْخَلَلُ فِي الصَّفِّ الآخِرِ، برقم: 1546 (22/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرَضُ مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2155 (528/5،529) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب إِتْمَامِ الصُّفُوفِ الْمُقَدَّمَةِ، برقم: 5191 (144/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَضْلُ الصَّفِّ الأَوَّلِ، برقم: 820 (374/3)

[2] الطَّبَرَانِيُّ فِى الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 13494 (405/12) ، وَ فِى الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ، برقم: 5217 (246/5) ، وَ برقم: 5240 (254/5) ، وَالبَزَّارُ فِى الْمُسْنَدِ، برقم: 5922 (218/12)

ވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:{أَقِيمُوا الصُّفُوفَ وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ، وَسُدُّوا الْخَلَلَ، وَلِينُوا بِأَيْدِى إِخْوَانِكُمْ، وَلاَ تَذَرُوا فُرُجَاتٍ لِلشَّيْطَانِ، وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللَّهُ، وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا قَطَعَهُ اللَّهُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ)[1] މާނައީ: "ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ސަފުތައް ފުރިހަމަ ކުރާހުރިކަމެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ކޮނޑުތައް ކައިރިކޮށް ހަމަހަމަކުރާހުރިކަމެވެ. އަދި ތިޔަބައި މީހުން ސަފުގައިހުންނަ ހުސްތަން ފުރިހަމަކުރާހުރިކަމެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚުންނަށްބަލައި މަޑުމައިތިރިކަން އިޚްތިޔާރުކުރާހުރިކަމެވެ. އަދި (ނަމާދުކުރާ މީސްތަކުންގެ ދެމެދަށްވަދެ ވަސްވާސްދިނުމަށް) ޝައިޠާނާއަށް ހުސްތަން ދޫނުކުރާހުރި ކަމެވެ. އަދި ސަފެއްގައިވާ ހުސްތަނެއް ފުރިހަމަކޮށްދޭމީހާ (ދަންނާށެވެ.) އެ މީހަކަށް اللَّهُ ގުޅުއްވައި އެކަލާނގެ ރަޙުމަތުން ދެއްވާނެއެވެ. އަދި ސަފެއް ފުރިހަމަނުކޮށްދޭ މީހަކު (ދަންނާށެވެ.) اللَّهُ ގެ ކަނޑުއްވައި އެކަލާނގެ ރަޙުމަތުން އެ މީހަކު ދުރު ކުރައްވާނެއެވެ.}"

އެ ދެބޭފުޅުންނަށް اللَّهُ ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ ސަމުރާގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: {أَلاَ تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ الْمَلاَئِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا؟} فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ تَصُفُّ الْمَلاَئِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا؟ قَالَ: {يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ الأُوَلَ، وَيَتَرَاصُّونَ فِي الصَّفِّ.} (رَوَاهُ وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[2] މާނައީ: "ސަމުރާގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މަލާއިކަތުން

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ، برقم: 666 (306/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، مَن وَصَلَ صَفًّا، برقم: 818 (428/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 5724 (17/10) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الصَّلاَةِ، برقم: 777 (320/1،321)، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب فَضْلُ وَصْلِ الصُّفُوفِ، برقم: 1549 (23/3)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب الأَمْرِ بَالسُّكُونِ فِي الصَّلاَةِ وَالنَّهْيِ عَنِ الإِشَارَةِ بِالْيَدِ، برقم: 119-(430) (ص/203) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ، برقم: 661 (305/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، حَثُّ الإِمَامِ عَلَى رَصِّ الصُّفُوفِ وَالْمُقَارَبَةُ بَيْنَهَا، برقم: 815 (427/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب إِقَامَةُ الصُّفُوفِ، برقم: 992 (ص/317) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20964 (488/34)

އެއުރެންގެ ފިރިހަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުގައި ސަފުހައްދަވާހެން ތިޔަބައިމީހުން ސަފުނަހަދާނު ހެއްޔެވެ؟} ފަހެ، ތިމަންމެން ދެންނެވީމުއެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ! މަލާއިކަތުން އެއުރެންގެ ފިރިހަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުގައި ސަފުހައްދަވަނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {މަލާއިކަތުން އެންމެ ކުރީސަފުތައް ކުރިން ފުރިހަމަ ކުރައްވައެވެ. އަދި ސަފުގައި ހުސްތަން ނުބަހައްޓަވައި ގައިގޮޅި ކަމާއެކު ތިއްބަވައެވެ.}

6- ފުރަތަމަ ސަފުގެ މާތްކަމާއި، ސަފުގެ ކަނާތްފަރާތުގެ މުހިއްމުކަން:

ފުރަތަމަ ސަފުގެ މާތްކަމާއި، ފުރަތަމަ ސަފު ލިބިގަތުމަށް ބާރުއަޅުއްވައި ރަސޫލުاللَّهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިފައިވާ ބަސްފުޅެއްކަމަށްވާ {لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الأَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلاَّ أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لاَسْتَهَمُوا، وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي التَّهْجِيرِ لاَسْتَبَقُوا إِلَيْهِ، وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ لأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا.} މާނައީ: {މީސްތަކުންނަށް ބަންގިގޮވުމުގެ މާތްކަމާއި ސަވާބުގެބޮޑުކަން އެނގޭނަމަ، އަދި ފުރަތަމަ ސަފުގެ މާތްކަމާއި ފުރަތަމަސަފުގައި ނަމާދުކުރާ މީހުންނަށް ލިބޭނެ މަތިވެރި ދަރުމަތާއި ސަވާބު އެނގޭ ކަމުގައިވާނަމަ، ބަންގި ގޮވުމަށާއި އަދި މިސްކިތަށް ދުވުން ހާޒިރުވުމަށް އަވަސްކުރުން ފުރަތަމަސަފު ލިބުމުގައިވެސް (ބަންގި ގޮވުމާއި ފުރަތަމަސަފު ހޯދުމުގެ މައްސަލަ) ގުރުއަތުލައިގެންވިއަސް މިފަދަ ކަމެއްވިކަން ލިބިގަތުމަށް މީސްތަކުން މަސައްކަތް ކުރާނެއެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތަށް ފުރަތަމަ ވަގުތުގައި ހާޒިރުވުމުގެ މާތްކަން މީސްތަކުންނަށް އެނގޭ ކަމުގައި ވާނަމަ ހަމަކަށަވަރުން، ނަމާދަށް ހާޒިރުވުމުގައި މީސްތަކުން އަވަސްވާނެއެވެ. އަދި ޢިޝާނަމާދާއި، ފަތިސްނަމާދުގެ މާތްކަން މީސްތަކުންނަށް އެނގޭނަމަ ހަމަކަށަވަރުން، (ހިނގާފައި މިސްކިތަށް އާދޮވަށްދާ ވިޔަސް) ފުރޮޅިފައި ވިއަސް އެ ދެ ނަމާދަށް ހާޒިރުވާނެއެވެ.} މި ބަޔާން ރިވާކުރެއްވި ބުޚާރީއާއި މުސްލިމް ބަޔާންކޮށްފައިވާނެއެވެ.[1]

---

[1] ނޯޓް: މުޢައްލިފު އެ ފޮތުގައި ތުރެއިން "ބަންގީގެ މާތްކަން" މި ސުރުޚީގެ ދަށުގައި މި ބަޔާން ރިވާކުރެއްވި ބުޚާރީއާއި ބަޔާންކުރައްވައިފައި ވެއެވެ. ބައްލަވާ މި ތަރުޖަމާގެ ނަމާދު-1 (ސ/77)

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުޟުވާންލެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَأَى فِى أَصْحَابِهِ تَأَخُّرًا، فَقَالَ لَهُمْ: {تَقَدَّمُوا فَائْتَمُّوا بِى، وَلْيَأْتَمَّ بِكُمْ مَنْ بَعْدَكُمْ، لاَ يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأَخَّرُونَ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللَّهُ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِىُّ، وَابْنُ مَاجَه) [1] މާނައީ: "އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުاللَّهِ ﷺ ގެ އަސްޙާބުބޭކަލުން ފުރަތަމަ ސަފު ހޯއްދެވުމަށް ފަސްޖެހިވަޑައިގަންނަވާކަން އެކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އެ ބޭކަލުންނާ މުޚާޠަބުކުރައްވައި ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބޭކަލުން ކުރިއަށް އަރާވަޑައިގަންނަވާށެވެ. އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުގެ ޙަރަކާތްތައް ބަހައްޓަވާގޮތް ދެނެގަންނަވާށެވެ. އަދި ތިޔަބޭކަލުންގެ ފަހުން އަންނަ މީސްތަކުން ތިޔަބޭކަލުންގެ ޙަރަކާތްތަކުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާގޮތް އެނގޭނެ ދަސްކުރުމުންނެވެ. ބަޔަކުމީހުން ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ސަފުތަކުން ފަސްޖެހޭކަމުގައި ވާނަމަ އެބަޔަކު اللَّهُގެ ރަޙްމަތުން ދުރުކުރައްވައި ފަސްކުރައްވާނެއެވެ.}"

އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުޟުވާންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَن عَائِشَةَ قَالتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِنَّ اللَّهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الّذِينَ يُصَلُّونَ عَلَى مَيَامِنِ الصُّفُوفِ.}[2] (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه، وَابْنُ حِبَّانَ، اَلبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [3] މާނައީ:

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب تَسْوِيَةِ الصُّفُوفِ وَإِقَامَتِهَا...، برقم: 130–(438) (ص/205) ، وَأَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب صَفِّ النِّسَاءِ وَكَرَاهِيَةِ التَّأَخُّرِ عَنِ الصَّفِّ الأَوَّلِ، برقم: 680 (309/1، 310) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الإِمَامَةِ، الائْتِمَامُ بِمَن يَأْتَمُّ بِالإِمَامِ، برقم: 794 (418/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب مَن يُستَحَبُّ أَن يَلِي الإِمَامَ، برقم: 978 (ص/313)

[2] **ނޯޓު:** ރިޔާޟުއްޞާލިޙީނުގައި މި ޙަދީޘްލިޔުއްވައިފައިވާ އިބާރާތުން އަދިވެސް ފޯރާކަން ނުފެނުނެވެ. މިފާހަގައި ބާރުންގެފައިވާ އިންމާބަކާނެ ރިވާކުރައްވައިފައިވަނީ، {إِنَّ اللَّهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى مَيَامِنِ الصُّفُوفِ.} މި އިބާރާތުންނެވެ. އަބޫދާއޫދު އަދި ބާނީގެ "ތަމާމުލްމިންނާ..." މިނަންކިޔުން ފޮތުގައި (ص/288) ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ. "ފޮތުގައި ބާރުންކުރައްވައިފައިވާ އިބާރާތުން ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘް ޞަޙީޙް ބައިނެވެ. އަލްބާނީ ޙަދީޘާ ޝާޛްކޮށްކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ޞަޙީޙް އިބާރާތަކީ، {إِنَّ اللَّهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الَّذِينَ يَصِلُونَ الصُّفُوفَ.} {ސަފުތައް ގުޅުވައިދޭ މީހުންނަށް اللَّهُ ރަޙްމަތްލައްވައެވެ. އަދި މަލާއިކަތުން ރަޙްމަތަށްއެދެން ދުޢާކުރައްވައެވެ.} (މުތަރުޖިމު)

[3] أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَنْ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَلِيَ الإِمَامَ...، برقم: 676 (309/1) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ...، باب فَضْلُ مَيمَنَة الصَّفِّ، برقم: 1005 (ص/321) ، =

”ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ސަފުގެ ކަނާތްފަރާތުގައިތިބޭ ނަމާދުކުރާ މީސްތަކުންނަށް ﷲ ރަޙްމަތްލައްވައެވެ. އަދި މަލާއިކަތުން ރަޙްމަތްލެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ދުޢާކުރައްވައެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫއުމާމާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

عَن أَبِى أُمَامَةَ ﵁ قَالَ: "قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِنَّ اللَّهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الأَوَّلِ.} قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَعَلَى الثَّانِي؟ قَالَ: {إِنَّ اللَّهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الأَوَّلِ.} قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَعَلَى الثَّانِي؟ قَالَ: {وَعَلَى الثَّانِي.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: ”އަބޫއުމާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ފުރަތަމަސަފުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ﷲ ތަޢާލާ ރަޙްމަތް ލައްވައެވެ. އަދި މަލާއިކަތުން ރަޙްމަތް ލެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ދުޢާކުރައްވައެވެ.} އަސްޙާބުބެން ދަންނަވުނުއެވެ. ދެވަނަސަފުގެ އަހުލުވެރިންނަށް (ޒިޔާދަ މަތިވެރިކަމެއް) ނުވާނެތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ފުރަތަމަސަފުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ﷲތަޢާލާ ރަޙްމަތް ލައްވައެވެ. އަދި މަލާއިކަތުން ރަޙްމަތް ލެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ދުޢާކުރައްވައެވެ.} އަސްޙާބުބެން ދަންނަވުނުއެވެ. ދެވަނަސަފުގެ އަހުލުވެރިންނަށް (ޒިޔާދަ މަތިވެރިކަމެއް) ނުވާނެތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ދެވަނަސަފުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ވެސް ވެއެވެ.}“

7- އިމާމާގެ ފަހަތުން ތަކުބީރުގެ އަޑުއިއްވުން:

ޖަމާޢަތުގައި މީހުންގިނަވެ، އެކަމަށް ބޮޑުނުޖެހިއްޖެނަމަ، އަދި މައުމޫމުންނަށް އިމާމުގެ އަޑު ނުއިވޭނެކަމަށްވަނީނަމަ، އިމާމާ އެއް ރުކުނުން އަނެއް ރުކުނަށް ބަދަލުވާ

= وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَرضُ مُتَابَعَةِ الإِمَامِ، برقم: 2160 (534،533/5)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب مَا جَاءَ فِى فَضْلِ مَيْمَنَةِ الصَّفِّ، برقم: 5199 (146/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، باب فَضلُ الصَّفِّ الأَوَّلِ، برقم: 819 (374/3)

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22263 (597/36) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِى الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 7727 (205/8)

ހިނދު (އެހެން މީހަކު ނުވަތަ ބަޔަކު) ތަކުބީރުގެ އަޑުއިއްވުން މުސްތަޙައްބުވެގެން ވެއެވެ.

އިމާމާގެ އަޑު މައުމޫމުންނަށް އިވޭނެކަމަށްވާނަމަ، އެހެން މީހަކު އިމާމާގެ ފަހަތުން ތަކުބީރުތައް ކިޔުމަކީ، ބިދުޢައެކެވެ. އިލްމުވެރިންގެ އިއްތިފާޤުން އެއީ މަކުރޫހަ ކަމެކެވެ.

* * * * *

ނިންމުން

ފިޤުހުއްސުންނާގެ ނަމާދުގެ ބައިތަކުގެތެރެއިން މި ފޮތުގައި ހިމަނަން ގަސްދުކުރެވުނު ބައި ތަރުޖަމާކުރަންފެށީ، 15 ޖުމާދަލްއާޚިރާ 1434 ، (25 އެޕްރީލް 2013) ވި ބުރާސްފަތި ދުވަހުއެވެ. ތަރުޖަމާކޮށް، ލިޔުންތައް ކުށްފިލުވައި އިސްލާހު ކުރުމުގެ މަސައްކަތް ނިންމައިލެވުނީ، 16 ރަޖަބު 1435 ، (15 މޭ 2014) ވި ބުރާސްފަތި ދުވަހުއެވެ.

ކުރީގެ ދެ ފޮތާ އަޅައިބަލާއިރު މި ފަހަރު މާބޮޑަށް މަސައްކަތް ލަސްވީ ތަރުޖަމާކޮށް ނިންމައި ކުށްފިލުވުމުގެ މަސައްކަތް ކުރުމުގެތެރޭގައި ތަރުޖަމާކޮށްފައިވާ ބޮޑުބައެއް ކޮމްޕިއުޓަރުން ގެއްލުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެހެން ދިމާވީ އެއްވެސް ބެކަޕެއް ރައްކާކުރުމަކާނުލައި ކުށްފިލުވުމުގެ މަސައްކަތްކުރަމުންދަނިކޮށް ދިމާވި މައްސަލައަކާހުރެ ފޮހެވުނީއެވެ. ވީމާ އެ ގެއްލުނުބައި ދެވަނަ ފަހަރަށް ތަރުޖަމާކުރަންވީ ކުރަން ވަރަށް ފަސޭހަނުވި ކަމެއްކަމަށެވެ.

[illegible] މި ބައިގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ނުވިއެވެ. އެހެން ދިމާވަނީ، ފިޤުހުއްސުންނާގައި ވަރަށް ގިނަފަހަރަށް [illegible] ލިޔުއްވައިފައި ހުންނަނީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] މިސާލަކީ، މެންދުރު ނަމާދުގެ [illegible] [illegible] ބައިގައި، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އުއްމުލްމުއުމިނީން ޢާއިޝަތުގެ ފާނުގެ އަރިހުން، ޢަބްދުﷲ ބިން ޝަޤީޤު، ރިވާ ކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެވެ.

ފިޤުހުއްސުންނާގައި ލިޔުއްވައިފައިވަނީ، "قَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا، وَاثْنَتَيْنِ بَعْدَهَا." “ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. [illegible] މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އަދި އޭ ނަމާދަށްފަހު ދެ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ.“ މިފަދައިންނެވެ.

ފޮތުގައި ލިޔުއްވައިފައިވާ [illegible] އެއްވެސް [illegible] ރިވާކުރައްވާފައިވާ [illegible] [illegible] ވަރަށް ބުރަމަސައްކަތް ކުރަންޖެހިއްޖެއެވެ.

މިފަދަ އެހެން މިސާލަކީ، ސުންނަތް ނަމާދާއި، ފަރުޟު ނަމާދު ކުރަންފެށުމާ ދެމެދު (ދެ ރަކުޢަތް) ނަމާދެއް ކޮންތާކުވާރާ ވަގުތު ދިނުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން މި އުސްލޫބުގެ ދަށުގައި ފިޤްހުއްސުންނާގައި ލިޔުއްވައިފައިވާ އިބާރާތްތަކެވެ.

ބައެއްފަހަރަށް ވަކި އަސްބާބުތަކެއްގެ އަލިން ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘްއެއްކަން ބަޔާންކުރެއްވުމެއްނެތި، އަދި އެއް ބައިތަކަށް ފުރުޞަތު ދީ ބައިތަކަށް އެއް އިބާރާތެއްގެ ގޮތުގައި ލިޔުއްވައިފައި ހުރެއެވެ. މީގެ މިސާލަކީ، ޙައްޖުގެ އަދުހިޔާއަށް ބަޔާން ކުރެއްވިއިރު، (ސ) ނިދިންނެތްތިއްބަވާ މުންކަރުން ނިދިގެ އަސަރު ފިލުވައި ދުވާއި، ދޮށްމުނުވުމާއި، އުޒުރުވެރިޔަކު ބަލަހައްޓައިދެއްވުމާ، އެ ވަގުތު ހިނދުކަން ވާޖިބުކަމާ ﷺ ގެ އަރިހުން ވާރިދުވެފައިވާ ދުޢާ ހިނދުން: މި ސުރުޚީގެ ދަށުގައި ލިޔުއްވައިފައިވާ އިބާރާތެވެ.

މީގެ އިތުރަށްވެސް މިފަދަ މިސާލުތަކެއް ވަރަށް ގިނައެވެ. ވީމާ އެފަދަ ފުރަތަމަ ބަޔާނީ ފޮތުގައި މުޤައްދިމާ ލިޔުއްވައިފައިވާ އިބާރާތުން އެއްވެސް ބަދިމަފޮތަކުން ފެނިގެނެވެ. މިއީ އުސޫލީ އަދި ފިޤުހީ ކަމުގެ ކަމެކެވެ.

މިފަދަ އިލްމީ ތަފްޞީލުން ފޮތުގައި ބަޔާންކޮށް ލިޔުއްވާފައި އަސްލު އިބާރާތުން ކަމަކަށް އަދި ފަސްޖެހިކަމެވެ. އެހެންކަމާއެކު ކޮންމެ ބަޔާނެއްވެސް މި ތަރުޖަމާގައި ލިޔުއްވައި ހުންނާނީ، އެ ބަޔާނެއް ރިވާވެގެންވާ އަސްލު އިބާރާތުންނެވެ. އަދި ދިފާޢީ ނަޒަރަކުން، އިބާރާތް ބަޔާންކުރެވޭ ފޮތަކުން، ކޮންމެ ބަޔާނެއްގެ ފިޤުހުއްސުންނާގައި މުޤައްދިމާ ލިޔުއްވައިފައިވާ އިބާރާތުން އެ މަސްއަލައެއްގެ ޙުކުމުން ލިޔުން އެއީ ބަދަލުކޮށް ކަމަކަށް އަދި ފަސްޖެހިކަމެވެ.

މި މަސައްކަތްކުރުމަށް އަދި ފަސްޖެހުނުވަތަ އެއްބަސްވެ ފިޤުހުއްސުންނާ ދިފާޢީ ބަޔާން ތަރުޖަމާކުރުމަށެވެ. ނަމަވެސް ފަހުން މިނިސްޓްރީއާފު އިސްލާމިކް އެފެއާޒުން އެދިވަޑައިގަތީ، ފޮތުގައި މުޤައްދިމާ ގެންނަވާފައިވާ ބަޔާންކޮށް ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ޙަދީޘްތަކުގެ އަސްލު ފޮތްފޮތަށް ބަލާލައިދިނުން ބަދަލުކޮށް ތަރުޖަމާކުރުމެވެ. ބަދަލު ފޮތުގައި މިފަދަ ފޮތްތަކުގައި ހިމެނިފައިވާ މިންވަރު ތަރުޖަމާކުރުން ހަދާފައި ވަގުތުކޮށް މާ ގިނަ ވަގުތު މިގޮތުން ހިމެނިފައިވާ ބަޔާންކޮށް އެކި އަސްލާ ބަލާލައިދިނުމަށް ބަދަލު ހަދައިފައެވެ.

ޙަދީޘްތަކުގެ އިތުރަށް އާޘާރާއި އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކަށް މުޙައްޤިޤު ގެންނަވައިފައިވަނީ، އެ ބޭކަލުންގެ ފޮތްފޮތުން ޙަވާލާ ދެއްވުމަކާނުލައެވެ. އަޅުގަނޑު ގަދަރަގައި މަސައްކަތްކޮށްފައިވަނީ، އިލްމުވެރިންގެ ފޮތްފޮތުން މުޙައްޤިޤު ނަންގަވައިފައިވާ އިބާރާތްތަކުގެ ޙަވާލާ އެ ބޭކަލުންގެ ފޮތްފޮތުން ހޯދުމަށެވެ. މިގޮތުން ވަރަށް ގިނަ ފަހަރަށް އާޘާރާއި އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކަށް އަސްލު ފޮތްފޮތުން ހޯދިފައިވާނެއެވެ. ބައެއް ފަހަރަށް ތިން ހަތަރު ދުވަސް އެކަމަށް އެންމެ ބަލާފާއި ނުފެނިގެން މަސައްކަތް ކުރަންޖެހިފައިވެއެވެ. މީގެ މިސާލަކީ، ”އިސްތިޛްކާރުގެ ނުސްޚާ“ މި ޢުންވާނުގެ ދަށުގައި އަލްއިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިކަމަށް މުޙައްޤިޤު ލިޔުއްވައިފައިވާ އިބާރާތެވެ. މި ތަރުޖަމާގެ 146 ވަނަ ސަފްޙާގެ ހާޝިޔާ ނޯޓްގައި އެ ކަމުގެ ތަފްސީލު ލިޔެވިފައިވާނެއެވެ. މި ނަތީޖާއަކަށް ވާސިލުވުމަށް ހަތަރު ދުވަސް ހޭދަވިއެވެ.

މަސައްކަތް ފަސްވާންދިޔަ ބައެއް ސަބަބު މި ދަންނަވައިލީމެވެ. ކުރިއަށް ހުރި ބައިތައް މިއަށްވުރެ އަވަސްކަން ނިންމައިލުމުގެ ތައުފީޤުދެއްވުން އެދި اللهُ ގެ ހަޟްރަތުގައި ދުޢާ ދަންނަވަމެވެ.

މި ނިންމުމަށް މުރާޖަޢާކުރެއްވި ކަންތައްތަކުގައި އެހީތެރިކަން ފޯރުކޮށްދެއްވި އެންމެ ބޭފުޅުންނަށް މިފުރުސަތުގައި ޝުކުރު ދަންނަވަމެވެ. މިފޮތް ވިދާޅުވާ އިލްމުވެރިންގެ އަރިހުން އަޅުގަނޑު އެދުނީ، އިޞްލާޙުކުރުން ނުވަތަ ތަރުޖަމާގެ ކުށެއް ފެނިވަޑައިގެންފިނަމަ، އަޅުގަނޑަށް ނުވަތަ މިނިސްޓްރީ އޮފް އިސްލާމިކް އެފެއާޒަށް އެ ކަން އަންގަވައިދެއްވުމެވެ. އެއީ ކުރިއަށް އޮތް ދުވަސްވަރުގައި މި ފޮތް އެކަމާ އަލުން ޗާޕުކުރަންވާއިރަށް، އެ ކުށެއް އިޞްލާޙުކޮށްދެވޭނެއެވެ.

اللهُ ތަޢާލާ އަޅުގަނޑުމެންގެ އަމަލުތައް އިޚްލާޞްތެރިކުރައްވައި ދީނާ ދުނިޔޭގެ ބަރަކާތްތެރިކަމުގައި އަމަލުން ފުއްދަވާށިއެވެ. އަދި މި މަސައްކަތަކީ އެކަލާނގެ ހަޟްރަތުގައި މަޤްބޫލު މަސައްކަތެއްކަމުގައި ލައްވާށިއެވެ. އާމީން!

16 ރަޖަބު 1435

15 މެއި 2014 ބުރާސްފަތި

އައްސައްޔިދު ސާބިޤު މައުލޫމާތުނަންގަވާފައިވާ ފޮތްތައް، މަރުޖަޢާކުރުމުގައި އިތުރަށް ބެލި ފޮތްތައް

މި ލިސްޓުގައި އެކުލެވިގެންވާ ފޮތްތަކުގެތެރެއިން، ނަންބަރު 96ން ފެށިގެން ފަހަތަށް އޮތީ ފޮތްތަކީ، އައްސައްޔިދުސާބިޤު މައުލޫމާތު ނަންގަވާފައިވާ ފޮތްތަކުގެ އިތުރަށް، މަރުޖަޢާ ކުރުމުގައި ބެލިފައިވާ ފޮތްތަކެވެ.

1- القرآن الكريْم

2- الْجَامِع الصَّحيح، للإمام الْبخارى، تَرْقِيم مُحمَّد فؤاد عبد الباقى، الْمطبعة السلفية الطبعة الأولَى 1400

3- صحيح مسلم، للإمام مسلم، بتَحقيْق أَبُو قُتَيبَة نَظَر مُحَمَّدُ الفاريابِى، دار طبية للنشر والتوزيع، الطبعة الأولَى 1427-2006

4- سنن أبِى داود، مع معالِم السنن، إعداد وتعليق عزت عبيد الدعَاس و عادل السيد، دار ابن حزم بيْروت، الطبعة الأولَى 1418-1997

5- سنن التِّرمذى، للإمام التِّرمذى، تَحقيْق أحْمد مُحمد شاكر، مطبعة مصطفى البابِى الْحلبِى، الطبعة الثانية 1398- 1978

6- سنن النَّسَائِى، للإمام النَّسَائِى، بِشرَح السُّيُوطِى، دارالْمعرفة بيْروت لبنان.

7- سنن ابن ماجه، للإمام ابن ماجه، تَحقيْق وترقيم، مُحمَّد فؤاد عبد الباقى، مطبعة دار إحياء الكتب العربية.

8- مسند الإمام أحْمد، للإمام أحْمد بن حنبل، تَحقيْق شعيب الأرنؤوط و عادل مرشد، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1416-1995

9- صحيح ابن خزيْمة، للإمام ابن خزيْمة، تَحقيْق الدكتور محَمد مصطفى الأعظمى، الْمكتب الإسلامى، 1400-1998

10- صحيح ابن حبان، للإمام ابن حبان، تَحقيْق شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الثانية 1414-1993

11- سنن الدّارقطنِى، للإمام الدّارقطنِى، تَحقيْق شعيب الأرنؤوط وآخرون، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1424-2004

12- سنن الدّارمِى، للإمام الدّارمِى، تَحقيْق حُسيْن سليم أسد الدّارانِى، درا الْمُغنِى، الطبعة الأولَى 1421-2000

13- سنن النسائِى الْكبْرى، للإمام النَّسَائِى، تَحقيْق حسن عبد الْمنعم شَلَبِى، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1421-2001

14- الْموطأ لِمَالِك، للإمام مَالِك برواية يَحيَى بن يَحيَى الليثي، ، تَحقيْق الدكتور بشّار عواد معروف، دار الغرب الإسلامى، الطبعة الثانية 1417-1997

15- مسند سعيد بن منصور، للإمام سعيد بن منصور، تَحقيْق الدكتور سعد بن عبد اللّه بن عبد العزيز آل حُميد، دار الصميعِى للنشر، الطبعة الأولَى 1414-1993

16- مسند أبِى يعلى الْمَوصلى، للإمام أبُو يعلى، حُسيْن سليم أسد، دار الْمأمون للتراث، الطبعة الثانية 1410-1989

17- مسند أبِى داوُد الطَّيَالَسِى، للإمام سُلَيمَان بن دَاوُد بن الْجَارود، تَحقيْق الدكتور محَمد بن عبد الْمُحسنُ التُّركِى، درا هجر للطباعة والنشر، الطبعة الأولَى 1420-1999

18- مسند إسحاق بن راهويه، للإمام إسحاق بن راهويه، تَحقيْق الدكتور عبد الغفور عبد الْحق حُسيْن بُرّ الْبلوشى، مكتبة الإيْمان، الطبعة الأولَى 1412-1991

19- مسند الْبَزَّار، للإمام الْبَزَّار، تَحقيْق الدكتور محفوظ الرحْمن زين اللّه، مكتبة العلوم والحكمة، الطبعة الأولَى 1409-1988

20- مسند أبِی عوّانه، للإمام یعقوب بن إسحاق الأسفرائینی، الْبَزّار، تَحقیْق أیْمن عارف الدمشقی، دار الْمعرفة بیْروت لبنان، الطبعة الأولَی 1419-1998

21- مسند الْحُمَیدی، للإمام الْحُمَیدی، تَحقیْق حُسیْن سلیم أسد الدّارانِی، دار السقّا دمشق، الطبعة الأولَی 1996

22- مُسند ابن أبِی شَیبَة، للإمام الْحافظ أبوبكر عبد اللّٰه بن مُحمد بن أبِی شیبة، تَحقیق عادل بن یوسف الغزاوی، و أحْمد فرید الْمَزیدی، دار الوطن الریاض ــ شارع الْمعذر الطبعة الأولَی 1418 - 1997

23- السنن الْكُبْرَی لِلْبَیهَقی، للإمام الْبَیهَقی، تَحقیْق مُحمد عبد القادر عطاء، دار الكتب العلمیة بیْروت لبنان، الطبعة الثالثة 2003-1424

24- السنن الصُغْرَی لِلْبَیهَقی، للإمام الْبَیهَقی، تَحقیْق الدكتور مُحَمد ضیاء الرحْمن الأعظمی، (باسم الْمِنَّةُ الْكُبْرَی شرح وتَخریج السنن الصُغْرَی) مكتبة الرُشْدُ الریاض،

25- مستدرك الْحاكم، للإمام الْحاكم، تَحقیْق لأبِی عبد الرحْمن مقبل بن هادی الوادعی، دار الْحرمَیْن للطباعة، الطبعة الأولَی 1417-1997

26- الْمُصنَّف لابن أبِی شیْبة، للإمام ابن أبِی شیْبة، تَحقیْق مُحمد عوّامه، دارقرطبة للنشر، الطبعة الأولَی 1427-2006

27- الْمُصنَّف لعبد الرزاق الصنعانِی، للإمام عبد الرزاق، تَحقیْق حبیب الرحْمن الأعظمی، الْمجلس العلمی، الطبعة الثانیة 1403-1983

28- الْمعجم الكبیْر للطبَرانِی، للإمام الطبَرانِی، تَحقیْق حَمدی عبد الْمَجید السلفِی، مكتبة ابن تیمیه،

29- الْمعجم الأوسط للطبَرانِی، للإمام الطبَرانِی، قسم التحقیق بدار الْحرَمیْن، دار الْحرَمیْن للنشر، طبع 1415-1995

30- الْمعجم الصغیْر، للطبَرانِی، للإمام الطبَرانِی، درا الكتب العلمیة بیْروت لبنان، طبع 1403-1983

31- مُسْنَدُ الشَّامِيِّيْن، للطَبَرانِى، للإمام الطبَرانِى، تَحقيْق حَمدى عبد الْمَجيد السلفِى، مؤسسة الرسالة، بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1409-1989

32- الْمُنتقَى لابن الْجارود، للإمام أبِى عبد اللَّه مُحمد بن الْجارود، بتعليق، عبد اللَّه عمر البارودى، مؤسسة الكتب الثقافية، بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1408-1988

33- مُسند الإمام الشافعي، بترتيب السندى، مكتبة ابن تيمية، القاهرة، بتحقيق مقبل بن هادى الوداعى، الطبعة الأولَى 1416

34- الْمُسنَدُ الشَّاشِى، للإمام الهيثم بن كليب الشاشى، تَحقيْق وتَخريج، الدكتور مَحفوظ الرحْمن زين اللَّه، الناشر، مكتبة العلوم والْحكم، الْمدينة الْمنورة، الطبعة الأولَى، 1410

35- مُسند السراج، للإمام مُحمد بن إسحاق السراج الثقفى، تَحقيق، إرشاد الْحق الأثرى، إدارة العلوم الأثرية فيصل آباد، باكستان، الطبعة الأولَى، 1423-2002

36- الْمنتخب من مسند عبد بن جُميد، تَحقيق أبِى عبد اللَّه مصطفى بن العدوى، دار بلنسة للنشروالتوزيع، الرياض، الطبعة الثانية، 1423-2002

37- مُسند ابن الْجعد، للإمام الْحافظ على بن الْجعد بن عبيد، تَحقيق عبد الْمهدى بن عبد القادر بن عبد الْهادى، مكتبة الفلاح الْكويت، الطبعة الأولَى، 1405-1985

38- مسند الرويانِى، للإمام أبِى بكر مُحمد بن هارون الرُويانِى، بتعليق أيْمن على أبو يَمانِى، مؤسسة قرطبة، الطبعة الأولَى، 1416-1995

39- شرح مشكل الآثار، للإمام أحْمد بن مُحمد بن سلامة الطحاوى، تَحقيْق الشيخ شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة، بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1415-1994

40- الْمسند الْمستخرج علَى صحيح الإمام مسلم، للإمام أبِى نعيم الأصبهانِى، تَحقيْق مُحمد حسن مُحمد حسن إسْماعيل الشافعي، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان،

41- معرفة السنن والآثار للبيْهَقِى، للإمام الْبَيهَقى، تَحقيْق الدكتور عبد الْمُعطِى أميْن قلعجى، دار الوعى بِحلب، الطبعة الأولَى 1412-1991

42- كِتاب الْمراسيل، لأَبِى داود، للإمام أَبِى داود سليمان بن الأشعث، تَحقيْق الدكتور عبد اللّه بن مساعد بن خضر الزهرانِى، دار الصميعى للنشر والتوزيع

43- كتاب الأدب الْمفرد، للبخارى، للإمام مُحمد بن إسْماعيل البخارى، تَحقيق سَمِيْر بن أميْن الزهيْرى، و تَخريج الشيخ الألبانِى، مكتبة الْمعارف للنشر و التوزيع الرياض، الطبعة الأولَى، 1419-1998

44- كِتَاب الدُّعَاءِ للحَافظ الإمام الطبَرَانِى، تَحقيق و تَخريج الدكتور مُحمد سعيد بن مُحمد حسن الْبخارى، دار البشائر الإسلامية للطباعة و النشر، الطبعة الأولَى 1407-1987

45- صحيح مسلم شرح النووى، للإمام يَحيَى بن شرف النووى، الْمطبعة الْمصرية بالأزهر، الطبعة الأولَى، 1347-1929

46- دَلائِل النُّبُوَّة و مَعْرِفَةِ أَحوَالِ صَاحِبِ الشَّرِيعَةِ، للإمام الْبَيهقى، تَحقيق الدكتور عبد الْمُعطِى قلعجى، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1408-1998

47- الْمفهم لِما أشكل من تلخيص كتاب مسلم، للإمام أَبِى العباس أحْمد بن عمر بن إبراهيم القرطبِى، تَحقيْق مُحى الدين ديب مستو و آخرون، دار ابن كثيْر بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1417-1996

48- مُختصر قِيَامُ اللَّيل، وَ قِيَام رَمَضَان، وَ كِتَابُ الوِتر، لشيخ الإسلام مُحمد بن نَصر الْمَروَزِى إختصرها العلامة أحْمد بن على الْمقريزِى، حديث أكادمى فيصل آباد، باكستان، الطبعة الأولَى 1408-1988

49- الديباج على صحيح مسلم، للحافظ جلال الدين السيوطى، تَحقيْق أبو إسحاق الحوينِى الأثرى، دار ابن عفان للطباعة و النشر، الْخبر، الْمملكة العربية السعودية، الطبعة الأولَى، 1416-1996

50- التَّرغيب و الترهيب للإمام عبد العظيم بن عبد القوي الْمنذري، حكم على أحاديثه العلامة مُحمد ناصر الدين الألبانِي، واعتَنَى به، أبوعبيدة مشهور بن حسن آل سلمان، مكتبة الْمعارف للنشر والتوزيع الرياض، الطبعة الأولَى، 1424

51- إعلام الْموقعيْن عن رب العالَميْن، لشيخ الإسلام ابن القيم الْجوزية، اعتَنَى به، أبوعبيدة
مشهور بن حسن آل سلمان، دار ابن الْجوزى، الطبعة الأولَى 1423

52- حلية الأولِياء، للإمام أبِى نعيم الأصبهانِى، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان،
الطبعة الأولَى، 1409-1988

53- فتح العلاَّم لشرح بلوغ الْمرام، للعلامة أبِى الطيب صديق حسن خان القنوجى،
دارصادر، بيْروت لبنان

54- الروضة الندية شرح الدرر البهية، للإمام صديق بن حسن القنوجى، الْمطبعة الْمصرية
ببولاق، الطبعة الأولَى، شهر رجب 1269

55- روح الْمعانِى فِي تفسيْر القرآن العظيم، للعلامة شهاب الدين السيد مَحمود الألوسِى،
إدارة الطباعة الْمنيْرية، بيْروت لبنان

56- تفسيْر القرآن الْحكيم، للأستاذ الإمام مُحمد عبده، مطبعة الْمنار بشارع مصر الْقديْمة،
الطبعة الأولَى، 1338

57- كشْفُ الأسْتَار عَن زَوَائد الْبزَار، للهيثَمِى، تَحقيق العلامة حبيب الرحْمان الأعْظَمى،
مُؤسَّسَة الرسالة، الطبعة الأولَى 1399 - 1979

58- أحكام القرآن للإمام أبِى بكر مُحمد بن عبد اللّه ابن العربِى، تَحقيْق مُحمد عبد القادر
عطا، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1424-2003

59- تنقيح التحقيق فِى أحاديث التعليق، للإمام أبِى عبد اللّه مُحمد بن أحْمد عبد الْهادى
الْمقدسى، تَحقيْق سامى بن مُحمد بن جاد اللّه، و عبد العزيز بن ناصر الْخيانِى، أضواء
السلف، الطبعة الأولَى، 1428-2007

60- كتاب خلاصة الأحكام فِى مهمات السنن و قواعد الإسلام، للإمام يَحيَى بن شرف
النووى، تَحقيْق حسيْن إسْماعيل، مؤسسة الرسالة، بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى،
1418-1997

61- الْمرعاة الْمفاتيح شرح الْمِشكاة الْمصابِيح للعلامة مُحمد عبد السلام الْمباركفورى،
الإدارة الْبحوث الإسلامية والدعوة والإرشاد، الْجامعة السلفية بنارس الْهند،
الطبعة الثانية،

62- الْمنتقى فِى الأحكام الشرعية، للإمام العلامة أبِى الْبَركات عبد السلام بن عبد اللَّه ابن تيمية الْحرانِى، تَحقيْق طارق بن عوض اللَّه بن مُحمد، دار ابن الْجوزى للنشر والتوزيع، الإصدار الثانِى الطبعة الأولَى، صفر 1429

63- كتاب الطبقات الكبْرى، للإمام مُحمد بن سعد بن منيع، تَحقيق الدكتور على مُحمد عمر، الشركة الدولية للطباعة، قاهرة مصر، الطبعة الأولَى، 1421–2001

64- كتاب الصلاة وحكم تاركها، للإمام أبِى عبد اللَّه مُحمد بن أبِى بكر ابن قيم الْجوزية، تَحقيق عبد اللَّه الْمنشاوى، مكتبة الإيْمان الْمنصورة، القاهرة،

65- الفتاوى الكبْرى الفقهية على مذهب الإمام الشافعى، للإمام أحْمد بن مُحمد بن مُحمد بن على بن حجر الْهيتِمى، تَحقيق عبد القادر بن أحْمد بن على، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1417–1997

66- كشّاف القناع عن متن الإقناع، للعلامة منصور بن يونس البهوتى، تَحقيق مُحمد أميْن الضِنَّاوى، عالَم الكتب بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1417–1997

67- كتاب تلبيس إبليس، للإمام أبِي الفرَجِ عبد الرحْمن بن علي بن الْجوزى، تَحقيق الدكتور أحْمد بن عثمان الْمزيد، دار الوطنية للنشر الرياض،
الطبعة الأولَى، 1423–2002

68- زاد الْمعاد فِى هدى خَيْر العباد، للإمام شَمس الدين أبِى عبد اللَّه مُحمد بن أبِى بكر ابن القيم الْجوزية، تَحقيق شعيب الأرنؤوط و عبد القادر الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة بَيْروت لبنان، الطبعة السابعة والعشرون، 1415–1994

69- الأذكار الْمنتخب من كلام سيد الأبرار، للإمام يَحيَى بن شرف النووى، تَحقيْق أحْمد عبد اللَّه باجور، دار الإيْمان للتراث، الدار الْمصرية اللبنانية،
الطبعة الأولَى، 1408–1988

70- إغاثة اللهفان فِي مصائد الشيطان، للإمام شَمس الدين أبِى عبد اللَّه مُحمد بن أبِى بكر ابن القيم الْجوزية، تَحقيق على بن حسن بن على الأثرى، دار ابن الْجوزى

71- شرح صحيح البخارى، لابن بطال، الإمام أبِى الْحسن على بن خلف، ضبط وتعليق أبو تَميم ياسر بن إبراهيم، مكتبة الرشيد الرياض،

72- شرح فتح القدير علَى الْهداية، للإمام كمال الدين مُحمد بن عبد الواحد ابن الْهمام الْحنفِي، علق عليه الشيخ عبد الرزاق غالب الْمهدى، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1424-2003

73- شعب الإيْمان للبيْهَقِي، للإمام الْبَيهَقى، تَحقيْق أبِى هاجر مُحمد السعيد بن بَسْيُونِى زغلول، درا الكتب العلمية بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1421-2000

74- مَجْمَعِ الزوائد و منبع الفوائد، للإمام الهيثمى، تَحقيْق عبد اللَّه مُحمد الدرويش، دار الفكر بيْروت، طبع 1414-1994

75- شرح معانِي الآثار للطحاوى، للإمام الطحاوى، تَحقيْق مُحمد زَهرى النجَّار و مُحمد سيد جاد الْحق، عالَم الكتب، الطبعة الأولَى، 1414-1914

76- كِتاب الأم، للإمام مُحمد بن إدريس الشافعى، تَحقيْق الدكتور رفعت فوزى عبد الْمُطَّلب، دار الوفاء للطباعة والنشر، الطبعة الأولَى، 1422-2001

77- كِتاب عمل اليوم والیلة، للإمام الْحافظ أحْمد بن مُحمد الدينورى الْمعروف بابن السنِّى، بعناية بشيْر مُحمد عيون، مكتبة دار البيان دمشق، الطبعة الأولَى 1407-1987

78- الأوسط لابن الْمنذر، للإمام ابن الْمنذر، راجعه أحْمد بن سليمان بن أيوب، دار الفلاح للبحث العلمى، الطبعة الثانية، 1431-2010

79- مسند الشهاب، للإمام القاضى مُحمد بن سلامة القضاعى، تَحقيْق حَمدى عبد الْمَجيد السلفى، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1405-1985

80- الأحاديث الْمُختارة، للإمام ضياء الدين الْمَقدسى، تَحقيْق الدكتور عبد الْمَلِك بن عبد اللَّه بن دهيش، دارخضر للطباعة والنشر، بيْروت لبنان، الطبعة الثانية، 1420-2000

81- كنْزالعُمَال للعلامة علاء الدين على متقى الْهندى، ضبطه وفسر غريبه الشيخ بكرى حياتِى، وصححه ووضع فهارسه ومفتاحه الشيخ صفوة السقا، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الخامسة 1405-1985

82- التمهيد لِمَافِي الْمُوطأ من الْمَعانِي والأسانيد، للإمام ابن عبد البَرِّ الأندلسى،
حققه وعلق حواشيه، الأستاذ مصطفى بن أحْمد العلوى والأستاذ مُحمد عبد الْكبِيْر
البكرى، طبع 1387-1967

83- الْمُحلّى لابن حزم، للإمام ابن حزم الأندلسى، تَحقيْق مُحمد منيْرعبد آغا الدمشقى،
إدارة الطباعة الْمُنيْرية الطبعة الأولَى 1352

84- جامع البيان عن تأويل آى القرآن، للإمام أبوجعفر مُحمد بن جرير الطَبَرى،
تَحقيْق الدكتور عبد اللّٰه بن عبد الْمُحسنُ التُّركِي، درا هجر للطباعة والنشر،
الطبعة الأولَى 1422-2001

85- تفسيْر القرآن العظيم، للإمام ابن أبِى حَاتِم، تَحقيْق أسعد مُحمد الطيب،
مكتبة نزار مصطفَى الباز،

86- تفسيْر ابن أبِى حاتِم، للإمام عبد الرحْمن بن مُحمد ابن أبِى حاتِم،
تَحقيْق أسعد مُحمد الطيب، مكتبة نزار مصطفى الباز، الطبعة الأولَى 1417-1997

87- فتح البارى شرح صحيح البخارى لابن حجر، للإمام ابن حجرالعسقلانِى،
ترقيم مُحمد فؤاد عبد الباقِى، دار الْمَعْرِفة بيْروت لبنان،

88- الْمَجْمُوع شرح الْمُهَذَّب، للإمام أَبِى زَكَرِيَّا مُحيِى الدِّين بن شرف النووى،
تَحقيْق و تلعيق مُحَمَّد نَجيب الْمُعْطَى، مكتبة الإرشاد جدة

89- أخلاق العلماء، للإمام الآجرى، تصحيح والتعليق الشيخ إسْمَاعيل بن مُحمد
الأنصارى، رياسة إدارات البحوث العلمية بالْمَملكة العربية السعودية،
1398-1979

90- مَجموعة الفتاوى، لشيخ الإسلام ابن تيمية، تَحقيْق عامر الجزار و أنور الباز،
دار الوفاء للطباعة والنشر، الطبعة الثانية، 1426-2005

91- نيل الأوطار من أسرار منتقى الأخبار للشوكانِى، للإمام مُحمد بن على بن مُحمد
الشوكانِى، تَحقيق طارق عوض اللّٰه، دار ابن القيم، الطبعة الأولَى 1426-2005

92- سبل السلام الْموصلة إلَى بلوغ الْمرام، للإمام مُحمد بن إسْماعيل الأميْر الصنعانِى
تَحقيق مُحمد صبحى حسن حلاّق، دار ابن الْجَوزى، الطبعة الثانية 1421

93- الإشراف على مذهب العلماء، للإمام ابن الْمنذر، تَحقيق الدكتور صغيْر أحْمد الأنصارى مكتبة مكة الثقافية، رأس الْخيمة الإمارات، الطبعة الأولَى **1425-2004**

94- تاريخ بغداد، للإمام أحْمد بن علي الْخطيب البغدادي، تَحقيق الدكتور بشار عواد معروف، دار الغرب الإسلامى، الطبعة الأولَى **1422-2001**

95- تاريخ دمشق، للإمام ابن عساكر، دار الفكر بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى **1419-1998** * الْكتاب فِى الْمكتبة الشاملة

96- الفقيه والْمتفقه، للإمام أحْمد بن على الْخطيب الْبغدادى، تَحقيق أبو عبد الرحْمن عادل بن يوسف الْعزازى، دار ابن الْجوزى الطبعة الأولَى **1417-1996**

97- مَعَالِم السنن، شرح سنن أبِى داود، للإمام أبِى سُلَيمان الْخطابِى، صححه، مُحمد راغب الطباخ، مطبعة العلمية بحلب، الطبعة الأولَى **1351-1932**

98- فيض القدير شرح الْجامع الصغيْر، للعلامة مُحمد عبد الرؤوف الْمناوى، دار الْمعرفة للطباعة والنشر، بَيْروت لبنان، الطبعة الثانية، **1391-1972**

99- كِتاب العلل و معرفة الرجال، للإمام أحْمد بن حنبل، تَحقيق و تَخريج الدكتور وصى اللّه بن مُحمد عباس، دار الْخانِى الرياض، الطبعة الثانية، **1422-2001**

100- نتائج الأفكار فِى تخريج أحاديث الأذكار، للحافظ ابن حجر العسقلانِى، تَحقيق حَمدى عبد الْمجيد السلفِى، دار ابن كثيْر، دمشق – بيْروت، الطبعة الثانية، **1415-1995**

101- تُحفةُ الأبرار بنكت الأذكار للإمام السيوطى، تَحقيق كمال يوسف الْحوت، مؤسسة نادر للطباعة و النشر، الطبعة الأولَى، **1410-1990**

102- تُحفة الأحوذى بشرح جامع التِّرمذى للإمام مُحمد بن عبد الرحْمن الْمُباركفورى، ضبطه وراجعه عبد الرحْمن مُحمد عثمان وآخرون، دارالْفكر بيْروت لبنان،

103- أُسدُ الْغَابة فِى معرفة الصحابة، للإمام عزالدين ابن الأثِيْر، الشيْخ على مُحمد مُعوِّض وآخرون، دارالكتب العلمية بيْروت لبنان،

104- الإصابة فِى تَمييْزِ الصحابة، للإمام ابن حَجر العسقلانِى، نُسْخَة طبعت طِبْقَ النُسخَةُ
الْمَطْبُوعَة سنة 1853 (م) فِى بلدة كَلكَتة، دار الكتب العلمية بيْروت – لبنان

105- تَهْذِيبُ الْكَمال فِى أسْمَاء الرجال، للإمام أَبِى الْحَجاج يوسف الْمِزِّى،
تَحقيق، الدَّكتور بَشَّار عوَّاد مَعروف، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان،
الطبعة الثانية، 1403–1983

106- تَهْذيب التَّهْذِب، للإمام ابن حَجر العسقلانِى، مجلس دائرة الْمَعارف النِّظَامِيّة
حيدرآباد فِى الْهِند، الطبعة الأولَى 1325

107- تَقريب التَّهذيب، للإمام ابن حَجر العسقلانِى، تَحقيق، الدَّكتور بَشَّار عوَّاد مَعروف
و الشيخ شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان،
الطبعة الأولَى 1417–1997

108- صحيح وضعيف الْجامع الصغيْر وزياداته للألبانِى، الْمكتب الإسلامى بيْروت لبنان،
الطبعة الثالثة 1408–1988

109- موسوعة الْحافظ ابن حجر العسقلانِى الْحَدِيثِيَّة، جَمعُ وإعداد وليد بن أحْمد الْحُسيْن
الزبيْرى وآخرون، سلسلة إصدارات الْحكمة بريطانيا ليدز،
الطبعة الأولَى، 1422–2002

110- النهاية فِى غريب الْحَديث لابن الأثيْر، للإمام ابن الأثيْر الْجزرى، تَحقيْق طاهر أحْمد
الزاوى و مَحمود مُحمد الطناجى، دار إحياء التراث العربِى بيْروت لبنان،

111- معرفة الثقات للعجلى، للإمام الناقد أبِى الْحسن عبد اللّٰه بن صالِح العجلى، مع زيادات
الْحافظ ابن حجر العسقلانِى، تَحقيق عبد العليم عبد العظيم البستوى،
مطبعة الْمدنِى بِمصر،

112- كشف الْخفاء و مزيل الإلباس عما اشتهر من الأحاديث على ألسنة الناس، للإمام
إسْماعيل بن مُحمد العجلونِى، تَحقيق الشيخ يوسف بن مَحمود الْحاج أحْمد،
مكتبة العلم الْحديث،

113- الْمقاصد الْحسنة فِى بيان كثيْر من الأحاديث الْمشتهرة على الألسنة، للإمام شَمس الدين مُحمد بن عبد الرحْمن السخاوى، صححه وعلق حواشيه، عبد اللّه مُحمد الصديق، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1399–1979

114- الْمُغنِى عن حَمل الأسفار... تَخْريج إحياء علوم الدين، للإمام عبد الرحيم بن الْحسيْن العراقِى، اعتنَى به، أبو مُحمد أشرف بن عبد الْمقصود، مكتبة دار الطَبَرية، الطبعة الأولَى، 1415–1995

115- صحيح سنن ابن ماجه، للشيخ العلامة مُحمد ناصر الدين الألبانِى، مكتبة الْمعارف للنشر والتوزيع الرياض، الطبعة الأولَى، 1417–1997

116- مصباح الزجاجة فِى زوائد ابن ماجه، للإمام شهاب الدين أحْمد بن أبِى بكر البوصيْرى، تَحقيق الدكتور عوض بن أحْمد الشهرى، الْجامعة الإسلامية بالْمدينة الْمنورة، الطبعة الأولَى، 1425–2004

117- طبقات الشافعية الكبْرى، للإمام عبد الوهاب بن على بن عبد الكافِى السبكِى، تَحقيق مَحمود مُحمد الطناجِى و عبد الفتاح مُحمد الْحلو، دار إحياء الكتب العربية،

118- تُحفة الأشراف بِمَعْرفة الأطراف، للإمام أبِى الْحَجّاج الْمِزِّى، تَحقيْق عبد الصمد شرف الدين، الْمكتب الإسلامى بيْروت لبنان،

119- نصب الراية لأحاديث الْهداية، للإمام الزيلعى، تَحقيْق مُحمد عوامه، مؤسسة الريان، الطبعة الأولَى، 1418–1997

120- رياض الصالِحيْن للإمام النووى، تَحقيق الشيخ الألبانِي، الْمكتب الإسلامى بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1399–1979

121- مُعجم لغة الفقهاء وضعه الدكتور مُحمد رواس قلعجى و الدكتور حامد صادق قنيبِى، دار النفائس بيْروت لبنان، الطبعة الثانية 1408–1988

122- الْمعجم الوسيط مُجمع اللغة العربية، جُمهورية مصر العربية، الطبعة الرابعة 1425–2004

123- سلسلة الأحاديث الضعيفة و الْموضوعة، للشيخ مُحمد ناصر الدين الألبانِي، مكتبة الْمعارف الرياض، الطبعة الأولَى، 1412 – 1992

124- الْموسوعة الفقهية، وزارة الأوقاف و الشئون الإسلامية بدولة الكويت، الطبعة الثانية، 1404 – 1983 طباعة ذات السلاسل – الكويت

125- تَمام الْمنة في التعليق على فقه السنة للشيخ مُحمد ناصر الدين الألبانِي، دار الراية

126- فقه السنة مترجَمة إلَى اللغة الإنْجليزية، موقع islammessage·com

ވަޢުދުދާތަކަށްޓަކައި ދަންނަވަމުވެ. ކުރީގެ އިލްމުވެރިން ފޮތްފޮތް އުނގަންނައިދެއްވިއިރު، އެ ބާވަތުންގެ ފޮތްފޮތުގައި އުނގެނިގެންވާ ޙަދީޘްތަކުގެ ނަންބަރު ޖައްސަވާފައެއް ނުހުރެއެވެ. އެހެންކަމާ އެކު، ވަކިވަކިބާބުތަކުގެތެރެއިން އެއް ބާބުތަކުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ ބަޔާނެއް އެ ފޮތްފޮތުން ހޯދުން މަސައްކަތެއް ނުވެއެވެ. މިފަދަ ދަރިވަރުން ބަލައިލުމަށްޓަކައިވެސް، ބަޔަކު ފޮތްފޮތާއި އެހެނިހެން ފޮތްފޮތުގައިހުންނަ ރިވާޔަތްތައް ހޯދުމަށްފަސޭހަ ކުރެއްވުމަށް ޖަހައި، ފަހުގެ އިލްމުވެރިންވަނީ އެ ފޮތްފޮތުގައި އުނގެނިގެންވާ ރިޔާޟު، ބާބު، އަދި ބަޔާންތަކަށް ނަންބަރުތައްޖަހައި ތަރުތީބު ކުރައްވައިފައެވެ.

މިދެގޮތުން އެންމެ ފުރިހަމައަށް ތަރުތީބުކުރެއްވި އިލްމުވެރިޔާ، މިސްރުގެ މަޝްހޫރު އިލްމުވެރިއަކުކަމުގައިވާ އަލްއުސްތާޛު މުޙައްމަދު ފުއާދު ޢަބްދުލްބާޤީއެވެ. އޭނާ ޞަޙީޙުބުޚާރީ އާއި ޞަޙީޙުމުސްލިމުގެ އިތުރުން ހަތަރު ސުނަނާއި އެހެން ބައެއް ފޮތްފޮތުގެ ޙަދީޘްތައް ގެންނަވައި ނަންބަރު ގުނައްވައި ތަރުތީބުކުރައްވާފައެވެ.

މިކަން މިކަމަށް ހަމަޖެހިފައި ވީނަމަވެސް، ކުރީގެ ތާރީޚީގޮތުން އަދިވެސް ބޭނުންކުރެވޭ ދިރާސާކުރާ، މި ލިސްޓުގައި ހިމެނޭ ފޮތްތަކުގެ ބަހާނުފޮތާއި ފާރިސީން އެކަން ގާނޫނީ ބަޔާންތަކުގެ ނަންބަރު ދިރާސާކުރުމަށް އެކަށީގެންވާ ކަމުގައެވެ.

މި ލިސްޓުގައި ހިމެނޭ ފޮތްފޮތުގެތެރެއިން ގިނަފޮތްފޮތަކީ ފާޑު އަލްބާނީގެ ތަރުތީބު ނަންބަރު ޢަދަދަކީ ފޮތްފޮތުގައި ނުވަތަ ނުހިމެނެއެވެ. އޭނާ ކަމާއެކު، އޭނާ ކިޔުއްވާ ނުސްޚާއަކުން ބަޔާނު ހޯދުމަށް ޖަހައިލެއްވުމަށް ދިނުމުގައި، ރިވާޔަތާއި ނަމާއި ބާބުގެ ނަމަށް ބައްލަވައިގެން ހޯދައިދެއްވި ހުރިހާ ތަރުތީބުގަންނަވާލްފައި ބަޔާނުގެ ދަރުމަތާ ޢަދަދުތަކެއް ކުރުވިއްޔާ ނުވާނެއެވެ.

ފިހުރިސްތު

ސުންނަތް ނަމާދު 1

1- ސުންނަތްނަމާދު ކުރުން ޝަރުޢުކުރެއްވުމުގެ ބޭނުން: 1

2- ސުންނަތްނަމާދު ގޭގައިކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން: 5

3- ސުންނަތްނަމާދުގައި ގިނަ ރަކުޢަތްތަކެއް ކުރުމަށްވުރެ
ދިގުކޮށް ކިޔެވުން ޘަވާބުއިތުރުވެގެންވުމެވެ. 7

4- އިރީނދެ އިނދެގެން ސުންނަތް ނަމާދުކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެވެ. 9

5- ސުންނަތްނަމާދުގެ ވައްތަރުތައް: 11

ފަތިސްނަމާދުގެ ސުންނަތް 14

(ހ) ފަތިސްނަމާދުގެ ސުންނަތުގެ މާތްކަން: 14

(ށ) ފަތިސްނަމާދުގެ ސުންނަތް ކުރުކޮށްކުރުން: 16

(ނ) ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތުގައި ކިޔަވާ ކިޔެވުން: 18

(ރ) އެ ދެރަކުޢަތް ކޮށްނިމިގެން ދުޢާކުރުން: 23

(ބ) ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެ ރަކުޢަތް ކުރުމަށްފަހު
އޮށޯވެވުން: 24

(ޅ) ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ޤަޟާކުރުން: 27

މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތް 30

މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތުގެ އަދަދަކީ ހަތަރު ރަކުޢަތްކަމަށް
ބަޔާންވެފައިވާ ރިވާޔަތްތައް: 30

މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތުގެ ޢަދަދަކީ ހަ ރަކުޢަތްކަމަށް
އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތްތައް: 31
މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތުގެ ޢަދަދަކީ އަށް ރަކުޢަތްކަމަށް
އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތްތައް: 33
މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ހަތަރު ރަކުޢަތްކުރުމުގެ މާތްކަން: 34
މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތް ޤަޟާކުރުން: 37

މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތް 40
މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތުގައި ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާގޮތް: 40

ޢިޝާ ނަމާދުގެ ސުންނަތް 42

ސުންނަތްކަން ގަދަނޫން ސުންނަތް ނަމާދުތައް 43
1- ޢަޞްރު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ދެ ރަކުޢަތް
ނުވަތަ ހަތަރު ރަކުޢަތްކުރުން: 43
2- މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ދެ ރަކުޢަތް ކުރުން: 45
3- ޢިޝާ ނަމާދުގެކުރީގައި ދެ ރަކުޢަތްކުރުން: 48
ސުންނަތް ނަމާދާއި، ފަރުޟު ނަމާދު ކުރަންފެށުމާ ދެމެދު
(ދެ ރަކުޢަތް) ނަމާދެއް ކޮށްލެއްވުމާ ވަގުތު ދިނުން
މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން 49

ވިތުރި 50
1- ވިތުރީގެ މާތްކަމާއި އެ ނަމާދުގެ ޙުކުމް: 50
2- ވިތުރި ކުރުމުގެ ވަގުތު: 54

3- ނިދުމަށްފަހު ރޭގަނޑުގެ ތަހަޖުދުގައި ހޭނުލެވިދާނެކަމަށް
ފެންނަނަމަ ވިތުރުކުރުން އަވަސްކުރުމާއި، ހޭލެވިދާނެކަމަށް
ޔަޤީންވާނަމަ، ވިތުރު ފަސްކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން: 57
4- ވިތުރީގެ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދު: 61
5- ވިތުރީގައި ކިޔެވުން: 66
6- ވިތުރީގައި ޤުނޫތު ކިޔުން: 68
7- ޤުނޫތު ކިޔާނެ ވަގުތު: 72
8- ވިތުރީއަށްފަހު ދުޢާކުރުން: 73
9- އެއްރެއެއްގައި ދެ ފަހަރަށް ވިތުރުކުރުމެއް ނުވެއެވެ. 75
10- ވިތުރު ޤަޟާކުރުން: 77

ފަރުޟު ފަސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތު ކިޔުން 79

ފަތިސްނަމާދުގައި ޤުނޫތު ކިޔުން 82

ހޭއަރުކަން ނުވަތަ ދަމު ނަމާދު 86
1- ހޭއަރުކަމުގެ މާތްކަން: 86
2- ހޭއަރުކަމުގެ އަދަބުތައް: 92
3- ދަމުނަމާދުގެ ވަގުތު: 107
4- ދަމުނަމާދުކުރުމަށް އެންމެ އިތުރުކަންބޮޑު ވަގުތު: 108
5- ދަމުނަމާދުގެ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދު: 112
6- ހޭއަރުކަން ޤަޟާކުރުން: 117

ތަރާވީހު ނަމާދު 119
1- ތަރާވީހު ނަމާދުކުރުން ޝަރުޢުވެފައިވުން: 119

2- ތަރާވީހު ނަމާދުގެ ރަކުއަތުގެ އަދަދު: 121
3- ތަރާވީހު ނަމާދު ޖަމާއަތުގައި ކުރުން: 124
4- ތަރާވީހު ނަމާދުގެ ކިޔުވުން: 126

ޟުޙާ ނަމާދު 128
1- ޟުޙާނަމާދުގެ މާތްކަން: 128
2- ޟުޙާ ނަމާދުގެ ޙުކުމް: 135
3- ޟުޙާ ނަމާދުގެ ވަގުތު: 136
4- ޟުޙާ ނަމާދުގެ ރަކުއަތުގެ އަދަދު: 137

އިސްތިޚާރާގެ ނަމާދު 139
ތަސްބީޙަ ނަމާދު 143
ޞަލާތުލް ޙާޖަތި، ކަންކަމަށް އެދިގެން ކުރާ ނަމާދު 147
ތައުބާ ނަމާދު 148
ޤަޟާ ނަމާދު 150

ޞަލާތުލް އިސްތިސްޤާ، ފެނަށްއެދި ކުރާ ނަމާދު 159
ފުރަތަމަ ގޮތް: 159
ދެވަނަ ގޮތް: 164
ތިންވަނަ ގޮތް: 167
އިސްތިސްޤާ ނަމާދުގައި ކިޔުމަށް ވާރިދުވެފައިވާ ބައެއް ދުޢާ 171

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ 176
1- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގެ މާތްކަން: 178
2- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގެ ޙުކުމް: 178

3- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިމެނިގެންވާ އާޔަތްތައް: 182
4- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުމުގައި ޝަރުޠުވެގެންވާ ކަންތައްތައް: 186
5- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގައިކިޔާ ދުޢާ: 188
6- ނަމާދުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުން: 189
7- ސަޖިދައިގެ އާޔަތް ތަކުރާރުވުން: 191
8- ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ޤަޟާކުރުން: 192

ޝުކުރުގެ ސަޖިދަ 193

ކުށުސަޖިދަ 197
(ހ) ކުށުސަޖިދަކުރާނެ ވަގުތު: 197
(ށ) ކުށުސަޖިދަކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވާ ޙާލަތްތައް: 200
1- ނަމާދު ފުރިހަމަކުރުމުގެކުރިން ސަލާމްދިނުން: 200
2- ނަމާދުގައި ރަކުޢަތެއް އިތުރަށްކުރެވުން: 203

3- ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުގައި ހަނދާންނެތުން،
ނުވަތަ ނަމާދުގެ ސުންނަތެއް ހަނދާންނެތުން: 203
4- ނަމާދުގައި އުނި އިތުރު ވީކަމަށް
ޝައްކު އުފެދޭ ހިނދު، ކުށުސަޖިދަ ކުރުން: 205

ޖަމާޢަތުގެ ނަމާދު 208
1- އަންހެނުން ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް މިސްކިތަށް ދިއުން. 213
2- ދުރު މިސްކިތެއްގައި، އަދި ޖަމާޢަތް ބޮޑު މިސްކިތެއްގައި
ނަމާދުކުރުމުގެ މާތްކަން: 216

3- މިސްކިތަށް ދިޔުމުގައި މަޑުމައިތިރިކަމާއެކު ދިޔުން
މުސްތަޙައްބުވުން: 219
4- އިމާމާ ލުއިކޮށް ނަމާދުކޮށްދިނުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން: 220
5- އިމާމާ ފުރަތަމަރަކުޢަތުގައި ތަންކޮޅެއް ދިގުކޮށް ކިޔެވުމާއި،
ޖަމާޢަތް ފެށިފަހުން މިސްކިތަށް މީހަކު އަތުވެއްޖެކަމަށް
އިޙުސާސްވެއްޖެނަމަ އޭނާ ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވުމަށް
އިންތިޒާރުކުރުން: 224
6- އިމާމާއާ ތަބާވުމާއި އޭނާއަށްވުރެ އިސްވެގަތުން
ހަރާމްވެގެންވުން: 226
7- އިމާމާއާއެކު އެކަކު އިޤްތިދާކުރުން އެއީ ޖަމާޢަތެކެވެ. 230
8- އިމާމުވެ ނަމާދުކުރަންހުރި މީހަކު
މައުމޫމަކަށް ބަދަލުވުން ހުއްދައެވެ. 233
9- އިމާމާއާ ތަބާވުން: 235
10- ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތަށް ހާޟިރުނުވުމުގެ ޢުޛުރުތައް: 237
(ހ) ފިނި ގަދަވުން: 237
(ށ) ވާރޭ ވެހުން: 237
(ނ) މާބޮޑަށް ބަނޑުހައިވެފައިވުމާއެކު
ކެއުން ތައްޔާރުވެފައިވުން: 240
(ރ) ދަތުރު ޙާޖަތަށް ދާންވެފައިވުން: 241
11- ނަމާދުގެ އިމާމަކަށްވުން ހައްޤުކަންބޮޑީ ކާކު؟ 242
12- ނަމާދުގެ އިމާމަކުކަމުގައިވުން ސައްޙަވާ މީހުން: 245
13- އެ ބަޔަކުގެ އިމާމުކަން ސައްޙަނުވާ މީހުން: 254
14- އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތަކަށް އަންހެނަކު އިމާމަކުކަމުގައިވުން: 255
15- އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތަކަށް ފިރިހެނަކު
އިމާމުވެ ނަމާދުކޮށްދިނުން: 257

16- ފާސިޤުންނާއި ބިދުޢަވެރިން އިމާމުކަމުގައިވެސް މަކުރޫހައެވެ. 258
17- ޢުޛުރަކަށްޓަކައި ނަމާދުގައި އިމާމާ ވަކިވުން ހުއްދައެވެ. 260
18- ކުރިން ކޮށްފައިވާ ނަމާދެއް ދެވަނަފަހަރަށް
ޖަމާޢަތުގައި ކުރުން: 262
19- ސަލާމްދިނުމަށްފަހު، އިމާމާ ކަނާތްފަރާތަށް ނުވަތަ
ވާތްފަރާތަށް އެނބުރިލުމާއި، އެއަށްފަހު އޭނާ ނަމާދުކުރިތަނުން
އެހެން ތަނަކަށް ބަދަލުވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން: 265
20- އިމާމާ ނުވަތަ މައުމޫމާ އުސްތަނެއްގައި ހުރުން: 268
21- އިމާމާއި މައުމޫމާއި ދެމެދުގައި ހުރަހެއްހުރެ އިޤްތިދާވުން: 272
22- ނަމާދުގެ ރުކުނެއް ނުވަތަ ނަމާދު ޞައްޙަވުމުގެ
ޝަރުޠެއް ދޫކޮށްލައިވާ އިމާމަކާ އިޤްތިދާކުރުމުގެ ޙުކުމް: 272
23- ނަމާދުގައި އިސްތިޚުލާފުކުރުން: 274
24- ބަޔަކުމީހުން ނުރުހޭ މީހަކު އިމާމަކުކަމުގައިވުން: 276
25- އިމާމާ އާއި މައުމޫމުން ތިބެންޖެހޭގޮތް: 278
1- ޖަމާޢަތުގެ ނަމާދުގައި އިމާމާއާއެކު އިޤުތިދާވަނީ
އެންމެ ފިރިހެނަކުނަމަ އޭނާ އިމާމާގެ ކަނާތްފަރާތުގައި
ހުރުމާއި، ދެ މީހުން ނުވަތަ ގިނަ ބަޔަކުނަމަ އިމާމާގެ
ފަހަތުގައި ތިބުން މުސްތަޙައްބުވުން: 278
2- އިމާމާ ސަފުގެ މެދާ ދިމާވާގޮތަށް ހުރުމާއި، އިމާމާ
ކައިރީގައި ދީނުގެ ޢަޤުލުވިސްނުންބޮޑު
މީސްމީހުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން: 280
3- އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިން ސަފުގައި ތިބޭނެގޮތް: 282
4- ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެ ނަމާދުކުރުން: 284
5- ސަފުތައް ތަރުތީބުކޮށް ހަމަހަމަކުރުމާއި
ހުސްތަން ނުބަހައްޓުން: 288

6- ފުރަތަމަ ސަފުގެ މާތްކަމާއި،
ސަފުގެ ކަނާތްފަރާތުގެ މުހިއްމުކަން: 293
7- އިމާމާގެ ފަހަތުން ތަކުބީރުގެ އަޑު އިއްވުން: 295

ނިންމުން. 297
އައްސައްޔިދުސާބިޤު މަޢުލޫމާތުނަންގަވާފައިވާ ފޮތްފޮތާއި،
ތަރުޖަމާކުރުމުގައި އިތުރަށް ބެލި ފޮތްފޮތް. 300
ފިހުރިސްތު 313

* * * * *

ISBN 9991564210
9 789991 564210

މިނިސްޓްރީ އޮފް އިސްލާމިކް އެފެއާޒް
މާލެ - ދިވެހިރާއްޖެ